GEORGE POTRA

Din BUCUREȘTII de ieri

GEORGE POTRA

DIN BUCUREȘTII DE IERI

VOLUMUL II

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
București, 1990

Coperta şi supracoperta: SIMONA DUMITRESCU

ISBN 973-29-0018-0

ÎNVĂŢĂMÎNTUL ÎN VECHIUL BUCUREŞTI

ŞCOALA DOMNEASCĂ DE SLOVENIE

> Cartea cea mai folositoare este Istoria patriei sale. Într-însa el îşi vede trecutul, timpul de faţă şi viitorul. Faptele strămoşilor au cea mai mare influenţă spre îndreptarea urmaşilor.
>
> P. Poenaru

Noţiunea de şcoală, cu înţelesul său de instituţie publică de învăţămînt, apare destul de tîrziu în trecutul ţării noastre. Abia către jumătatea secolului al XVIII-lea se întemeiază în Bucureşti, ca şi în unele oraşe ale ţării, şcoli de învăţămînt public, unde se adunau copiii ca să deprindă scrisul şi cititul şi să-şi însuşească unele cunoştinţe de cultură generală sau de limbi străine.

Cu toate acestea, încă din primele timpuri ale consolidării Ţării Româneşti ca stat feudal de sine stătător, în marile mănăstiri cu trecut istoric, cum au fost: Vodiţa, Tismana, Cozia, Cotmeana şi altele, au existat centre de cultură şi începuturi de şcoală. Ele au fost întemeiate, desigur, după ce viaţa monahală a fost organizată cu concursul învăţatului călugăr Nicodim, venit din sudul Dunării. În acea vreme, în cancelaria domnească, limba documentelor, precum şi slujba religioasă se făceau în limba slavonă, care s-a impus ca limbă oficială şi care a avut o durată destul de lungă, în ambele principate.

În mănăstirile mai sus amintite au existat deci, foarte de timpuriu, unele începuturi de şcoală unde tinerii dedicaţi vieţii monahale învăţau scrisul şi cititul slovenesc care avea în vedere slujbele religioase, scrierea pomelnicelor şi a letopiseţelor, în care se însemnau evenimentele mai importante din ţară. Şi tot acolo, călugării cu ştiinţă de carte pregăteau pe acei tineri care trebuiau să fie grămătici în cancelaria voievodului, pentru întocmirea hrisoavelor şi în general a tuturor actelor domneşti, în care invocaţiile şi blestemele arătau puternica influenţă a bisericii care, ca un auxiliar preţios al domnului, avea un rol important în conducerea statului feudal.

În mănăstirile de mai sus şi în multe altele de mai tîrziu s-au predat primele învăţături de slovenie, timp de sute de ani, la zeci şi zeci de generaţii. Şi cu toate că aceste centre de cultură n-au avut caracterul de mai tîrziu, de şcoli oficiale, cu un program de învăţămînt, manuale şi dascăli anume salarizaţi pentru această muncă şi pricepere, ele au fost cele care au contribuit atît de mult la cultura, atît cît a fost, a clasei stăpînitoare, precum şi la cunoaşterea istoriografiei din acele vremuri.

Apariţia tiparului şi înfiinţarea tipografiilor la cîteva din mănăstirile din Ţara Românească şi Moldova au impus ca viitorii tipografi-călugări să cunoască nu numai meşteşugul tiparului, dar şi priceperea scrisului şi cititului slovenesc în care se făceau tipăriturile. Astfel, în cadrul acestor mănăstiri, numărul celor care învăţau limba slavonă şi mai tîrziu limba greacă,

începu să crească, cu un scop bine determinat, iar şcolile să dobîndească aspectul unui învăţămînt organizat, putîndu-şi schimba între ele atît pe dascălii ce predau cursurile, cît şi pe ucenicii care primeau învăţătura şi meşteşugul tiparului. Cu timpul, se simţi nevoia ca alături de buchisirea şi învăţarea limbii slavone să se adaoge cunoştinţe de cultură generală în domeniul teologic şi practic-ritual, ca din aceste şcoli să iasă alături de diaci şi logofeţi, chiar preoţi pentru bisericile din ţară. Apăru astfel un învăţămînt teologic, cu şcoli din ce în ce mai multe şi mai bine organizate, care corespundeau cererilor din ce în ce mai numeroase de preoţi şi dascăli. Conducerea bisericilor şi mănăstirilor din Ţara Românească şi din Moldova începu astfel să se intereseze de aceste şcoli şi să le ia sub controlul şi ocrotirea lor. Odată cu începutul secolului al XVIII-lea se poate vorbi în Ţara Românească şi mai ales în Bucureşti de un învăţămînt teologic slovenesc şi grecesc.

După 1700, dar mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se dezvoltă şi un învăţămînt laic în cele două principate. Contactul tot mai activ cu Rusia, care îşi întindea influenţa spre sud-estul Europei, dar mai ales războaiele dintre ruşi şi turci, din a doua jumătate a secolului, prilejuiră şi grăbiră nevoia unei culturi de caracter umanist şi de limba franceză şi greacă în rîndul clasei boiereşti. Ofiţerii ruşi pe care evenimentele politice de după 1750 îi aduseseră în Bucureşti şi care vorbeau limba franceză şi germană, impuseră odată cu manierismul de aspect apusean, care se răspîndise în aristocraţia rusească încă de la Petru cel Mare, chiar limba şi literatura franceză. Mai mult decît atît, după 1750, dar mai ales după izbucnirea Revoluţiei burgheze din Franţa, începură să pătrundă în Principatele române un număr din ce în ce mai mare de „profesori" francezi şi greci, care îşi găsiră repede plasament în casele boiereşti, pentru odraslele care trebuiau să adopte *moda vremii* de a învăţa limba franceză şi greacă. Dezvoltarea forţelor de producţie către sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor, care schimbă aspectul feudal al relaţiilor de producţie, trezi la viaţă clasa burgheză, spori şi mai mult nevoia acestui „învăţămînt de familie" şi impuse înfiinţarea unor şcoli în afara curţilor boiereşti. Încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea se poate vorbi în Bucureşti de un învăţămînt public, către care începu să se îndrepte tot mai stăruitor grija şi interesele statului, cu toată efemera stăpînire a domnilor. Şcolile care se înfiinţară în Bucureşti, după 1820, şi la care participau un număr tot mai mare de odrasle ale boiernaşilor şi orăşenilor (slujitori ai domniei, negustori şi meşteşugari) impuseră limba românească ca limbă de predare în dauna limbii greceşti şi franceze, care se menţineau încă în „învăţămîntul de familie" al protipendadei. Limba română se angajă într-o luptă surdă, dar acerbă pentru ca să se înscăuneze ca limbă oficială de învăţămînt public în cele două Principate.

Şcoala domnească de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din Bucureşti, avînd un caracter special şi răspunzînd unor nevoi de organizare bisericească şi de cancelarie, şi-a păstrat de-a lungul întregului secol al XVII-lea şi al XVIII-lea misiunea şi aspectul său şi a reuşit să existe pînă către 1850, cu toate însuşirile şi defectele sale. Este adevărat că această şcoală a fost silită să cedeze vremii şi să accepte unele modificări de program şi de metodă didactică, cînd limba română începuse să devină o necesitate de viaţă în stat şi cînd începură să apară „şcoli de rumânie" în Bucureşti şi în judeţele ţării. Reforma lui Alexandru Ipsilanti, care i-a adus chiar unele modificări de structură didactică, i-a păstrat totuşi caracterul său de şcoală specială şi i-a menţinut faima în sud-estul european, de unde veneau elevi

să înveţe carte slavonească. Acest caracter de şcoală specială, care a fixat linia acesteia, s-a păstrat de-a lungul celor trei veacuri de existenţă, rămînînd totdeauna o „şcoală de slovenie". Promoţiile sale au rămas să răspundă în ţară nevoilor de preoţi şi diaconi, dar mai ales nevoilor de grămătici şi logofeţi, de care se simţea nevoie în cancelariile domneşti.

De cînd datează şcoala de la Sf. Gheorghe Vechi. Despre biserica Sf. Gheorghe Vechi din Bucureşti nu avem date precise şi istoricul ei este înfăşurat în legendă şi nesiguranţă. Se ştie numai că, pînă pe la 1660, această biserică cu clădirile sale anexe a fost loc de aşezare şi scaun mitropolitan al Ţării Româneşti; era deci pînă la această vreme cea mai mare şi mai arătoasă biserică din Bucureşti. Ceea ce se ştie sigur este că această biserică a fost refăcută la 1724 de către chiurci-başa Iamandi Dragul şi soţia sa Smaranda [1], şi că a ars aproape complet în focul cel mare din 1847. Se pare că refacerea bisericii s-a început imediat după incendiu, în factura cea nouă în care se vede şi astăzi, fiindcă pisania actuală datează din 1849. Această pisanie conţine însă date fanteziste cu privire la trecutul ei, făcînd din vornicul Nedelcu Bălăceanu şi jupîneasa sa Anca ctitori ai bisericii, încă din 1492. Lucrul nu era posibil, aşa cum o spune lămurit George D. Florescu, fiindcă acest Nedelcu Bălăceanu este mare vornic în domnia lui Petru cel Tînăr, fiul lui Mircea Ciobanul, care domneşte în Bucureşti din septembrie 1558 şi pînă în iunie 1568.

Faptul că biserica Sf. Gheorghe Vechi a fost scaun mitropolitan în prima jumătate a secolului al XVII-lea, explică importanţa ei faţă de celelalte biserici din Bucureşti şi lămureşte de ce prima şcoală domnească din capitala ţării a fost găzduită între zidurile ei. Date precise despre începuturile şcolii nu avem; se ştie numai că a fost prima şcoală domnească de slovenie din Bucureşti. Într-o jalbă din 1819, deci destul de tîrziu, un dascăl al şcolii, Chiriţă, spune că şcoala „este aşezată pe locul sfintei Mitropolii, din vechime, încă din zilele răposatului întru fericire Şărban Vodă Cantacuzino" [2]. Dascălul Chiriţă, reproduce, desigur, o tradiţie orală cu oarecare temei istoric. Se pare că şcoala exista chiar cu un veac mai înainte şi că Şerban Cantacuzino numai a reorganizat-o în timpul domniei sale. De altfel tot el întemeiase în 1679, deci în cel de-al doilea an de domnie, „Academia" de la mănăstirea Sf. Sava, cu limba de predare greaca veche şi cu dascăli aleşi şi bine plătiţi, sub direcţia lui Sevastos Kymenites, un dascăl învăţat şi cu bună reputaţie în vremea sa. Pe lîngă aceste două şcoli — „Academia" de la Sf. Sava, şcoală superioară de cultură grecească, şi şcoala de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi — spătarul Mihai Cantacuzino înfiinţează în primii ani ai secolului al XVIII-lea, o nouă şcoală la biserica Colţea[3], zidită de el, la care vornicul Şerban Cantacuzino construieşte locuinţe pentru dascăli şi un „paraclis"[4] pentru şcolari.

Odată cu înfiinţarea „Academiei" de către Şerban Cantacuzino, vechea şcoală de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi îşi pierde din importanţă. Ea devine o şcoală de rang secundar pentru învăţarea limbii slavone, întrucît „Academia" de la Sf. Sava — unde se învăţau logica, retorica, fizica, as-

---

[1] George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, Bucureşti, 1935, p. 99.

[2] Arh. St. Buc., *Mitropolia Bucureşti*, CCXLVI — 11; 28 iunie 1819.

[3] I. Ionaşcu, *Şcoala de la Colţea*, în „Biserica ortodoxă română", LVI (1938), nr. 11—12, p. 810—822. În acest articol autorul se ocupă, documentat, de dascălii Lucin, Gheorghe, Dima şi Ioan care au funcţionat între 1732 şi 1781.

[4] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, Bucureşti, 1902, p. 342; I. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 815.

tronomia, metafizica, gramatica şi unde se făceau lecturi din Xenofon, Plutarh şi Tucidide — devenise şcoală de cultură superioară în limba greacă. Această întiietate se menţine şi în domnia lui Constantin Brîncoveanu, mai ales după ce spătarul Mihai Cantacuzino înfiinţează şcoala de la biserica Colţea, unde pe lîngă cunoştinţele de cultură generală se preda şi un curs de muzică bisericească.

Şcoala de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi, pusă direct sub autoritatea mitropolitului, pregătea în afară de preoţii de care se simţea nevoia în Bucureşti şi pe logofeţii folosiţi la cancelaria domnească pentru scrierea hrisoavelor în limba slavonă, dar mai ales pentru traducerea celor vechi, care erau prezentate la diferite judecăţi în faţa divanului. Deşi redactarea hrisoavelor în limba slavonă se făcea din ce în ce mai puţin sau aproape de loc după 1700, totuşi „logofeţii de slovenie" de pe lîngă divan nu încetaseră a fi solicitaţi pentru traducerea actelor vechi, folosite în procese; iar unii dascăli de la această şcoală au fost în cursul secolului al XVIII-lea adevărate autorităţi în materie de limbă slavonă. Despre aceştia vom vorbi mai jos.

Deşi în cancelaria domnească a lui Brîncoveanu nu se mai foloseşte limba slavonă, totuşi cunoaşterea acestei limbi era o necesitate pentru cultura epocii. Aşa se explică de ce mitropolitul Antim Ivireanu tipăreşte în 1697, la mănăstirea Snagov o gramatică slovenească alcătuită din 250 de foi. În prefaţa cărţii el afirmă că nu există în ţară o asemenea lucrare, deşi încă sînt cărţi care se citesc în slavoneşte, iar chiar Constantin Brîncoveanu a înfiinţat „o şcoală de învăţătura limbii sloveneşti pentru copiii de vîrstă fragedă".

*

Din documentele studiate cu privire la această şcoală domnească de slovenie, reiese că istoricul său se poate împărţi în două părţi distincte, hotărnicite de anul 1775. Prima parte cuprinde activitatea şcolii de la începuturile sale pînă în acel de al patrulea sfert al veacului al XVIII-lea, cînd informaţiile documentare sînt mai numeroase şi cînd şcoala marchează epoca sa cea mai activă şi mai importantă. A doua parte începe la 1775, cînd şcoala este reorganizată de Alexandru Ipsilanti şi ţine pînă la 1847, cînd biserica Sf. Gheorghe Vechi şi anexele sale sînt distruse pînă în temelie de marele incendiu care preface în scrum şi cenuşă o mare parte din Bucureşti.

Organizarea şi funcţionarea şcolii pînă la 1775. Şcoala de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi s-a bucurat de multă faimă în tot cursul secolului al XVIII-lea, dar mai ales în primele trei sferturi ale acestui veac. Epoca aceasta de glorie didactică a prilejuit-o faptul că biserica devenise sediu mitropolitan şi că mitropoliţii Ţării Româneşti din această vreme i-au acordat sprijin bănesc şi i-au controlat activitatea, îndrumînd-o să răspundă nevoilor pe care le avea biserica şi statul în acea vreme.

a. — *Scopul şcolii de slovenie.* Nevoile la care trebuia să răspundă şcoala de slovenie se refereau mai întîi la pregătirea viitorilor preoţi de mir şi călugări din Bucureşti şi din eparhia Bucureştilor. Limba slavonă era limba cărţilor bisericeşti şi a slujbelor religioase din biserică; ea trebuia cunoscută de cei care executau ritualul, ca textele religioase să fie exact prezentate şi interpretate. Şcoala era astfel instituţia de pregătire şi formare a viitorilor preoţi, cărora le revenea în primul rînd conducerea bisericilor din Bucureşti. Este adevărat că şcoli de slovenie pentru preoţi începuseră să ia fiinţă încă din secolul al XVII-lea pe lîngă unele biserici şi mănăstiri, în

cadrul fiecărei episcopii din ţară. La sfîrşitul acestui secol existau asemenea şcoli de slovenie cu cîte un dascăl nu numai la Buzău şi la Rîmnic pe lîngă episcopiile respective, dar chiar la Tîrgovişte (poate vechea şcoală de slovenie a fostei mitropolii din acest oraş), la Slatina şi la Cîmpulung.

O altă nevoie la care trebuia să răspundă şcoala de slovenie din Bucureşti era în legătură cu pregătirea şi formarea logofeţilor şi diacilor de care avea nevoie cancelaria domnească. În secolul al XVI-lea şi în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd actele importante emise de domn se redactau în limba slavonă, logofeţii şi diacii din cancelariile domneşti trebuiau să cunoască perfect această limbă. Aceştia nu dispar totuşi cînd limba slavonă este înlocuită de limba română în cancelaria domnească; apare nevoia de a se traduce vechile documente slavoneşti, mai ales în procesele pe care le judecau domnii şi divanul domnesc. Din această pricină, şcoala de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi, ca şi alte şcoli de slovenie din ţară, rămîn încă în plină activitate de-a lungul secolului al XVIII-lea şi chiar în prima jumătate a celui următor.

Înmulţirea şcolilor de slovenie din ţară, alături de sprijinul larg pe care mitropoliţii l-au dat şcolii din Bucureşti, au făcut ca şcoala de la biserica Sf. Gheorghe Vechi să dobîndească autoritate didactică faţă de celelalte şi să devină faţă de acestea o şcoală de rang superior. Faima acestei şcoli se menţine nu numai în ţară, ci trece chiar peste hotarele ei. Aşa se explică de ce încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea au venit în Bucureşti să înveţe slovenia, mulţi elevi din sud-estul balcanic. Aceasta era situaţia şcolii la începutul domniei lui Şerban Cantacuzino, care, odată cu înfiinţarea „Academiei“ de limbă greacă veche de la Sf. Sava, reorganizează şi şcoala de slovenie.

b. — *Bugetul şcolii de slovenie.* În timpul domniei lui Şerban Cantacuzino nu poate fi vorba despre o reorganizare de programă şi de metodă. Acesta, preocupat să dea fiinţă „Academiei“ de la Sf. Sava şi s-o înzestreze cu local propriu şi cu un corp didactic ales, a acordat mult mai puţin interes şcolii de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi. Această şcoală slovenească, după cît cunoaştem din actele de mai tîrziu, avea doi dascăli şi un număr însemnat de elevi, pe cînd „Academia“ avea trei dascăli, care predau filosofia (logica, psihologia şi metafizica), teologia, gramatica şi retorica şi apoi ştiinţele fizico-matematice. La amîndouă şcolile dascălii şi elevii duceau viaţa în comun; elevii aveau îmbrăcăminte de la şcoală. Prin reorganizarea dată de Şerban Cantacuzino, şcoala de la biserica Sf. Gheorghe Vechi, ca şcoală domnească, intră în subvenţia Vistieriei, asigurîndu-se astfel plata simbriei dascălilor, a întreţinerii lor şi a elevilor precum şi a diferitelor cheltuieli necesare funcţionării ei. Este sigur că şi pînă atunci tot Vistieria plătea simbriile dascălilor, plata se făcea însă neregulat, după cum dispunea de fonduri vistieria. Şerban Cantacuzino a statornicit modalitatea ca Vistieria să execute plăţile pentru şcoală şi această modalitate s-a menţinut şi în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714) şi a lui Ştefan Cantacuzino (1714—1716).

Urcarea pe tron a lui Nicolae Mavrocordat şi începuturile epocii fanarioţilor, creează condiţii grele de existenţă pentru şcoala de slovenie. Între acestea plata neregulată, cu întîrzieri mari, a simbriei dascălilor era una din marile greutăţi cu care se lupta şcoala de la biserica Sf. Gheorghe Vechi. Într-o însemnare, din 1 septembrie 1741, despre lefurile ce se dădeau dascălilor de la şcolile domneşti din Bucureşti şi din celelalte oraşe din Ţara

Românească [5], se vede că cei „doi dascăli de carte slovenească" de la biserica Sf. Gheorghe Vechi erau plătiţi cu cîte 10 taleri pe lună, pe cînd dascălul slovenesc de la Buzău „înlăuntru la episcopie" numai cu 5 taleri pe lună, iar ceilalţi dascăli slovenești de la Rîmnic, Tîrgovişte, Cîmpulung şi Slatina numai cu cîte 3 taleri. În document se menţionează suma de 400 taleri, „la 12 ucenici carii sînt orînduiţi pentru preoţie cu toată cheltuiala lor peste an", fără să se precizeze dacă aceştia sînt din „Academia" de la Sf. Sava, sau de la şcoala de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi. Se pare că este vorba de ucenicii de la Sf. Sava, astfel că plata celor de la şcoala de slovenie nu se mai făcea din Vistierie.

Vistieria plătea anevoios şi cu mare întîrziere simbria dascălilor, iar faptul prilejuia numeroase jalbe către domnie din partea acestora. Ca să pună capăt acestei triste situaţii Grigore Ghica hotărăşte, la 17 ianuarie 1749, ca plata dascălilor să nu se mai facă de către Vistierie. Hrisovul spune: „pre lîngă alte griji ale noastre, multă purtare de grije avem şi pentru şcoale care văzîndu-le că sănt cu orînduială nestatornică şi fără îndreptare şi cunoscînd domniia mea grija didascălilor care au spre a cere şi a-şi lua plata lor cea rînduită, pentru ca să uşurăm şi pre didascali cei dupre vreami de această grije turburătoare şi zăticnitoare lucrului lor şi ca să aşezăm cuviincioasă bună rînduială şi stare şcoalelor, am socotit a fi cu cale să rînduim asupra lor ispravnic şi purtătoriu de grij[ă] vrednic ca să le poarte lor de grijă pentru toate căte ar avea trebuinţă şi să împartă fieşcăruia din didascăli plata ce i s-ar cădea despre potriva lor" [6]. Domnul numeşte astfel ca ispravnic al şcolilor pe mitropolitul ţării, la această dată Neofit, căruia îi dă ca sarcină „ca de acum înainte să aibă arhierească purtare de grijă a şcoalelor, strîngînd de la preoţii ţării darea cea dupre an care s-au orănduit lor şi dintr-aceia să împartă didascălilor simbriile ceale tocmite".

Reforma lui Grigore Ghica nu rezolva totuşi problema unui buget fix şi real al şcolilor domneşti din Bucureşti şi nu înlătura în întregime necazurile de care se plîngeau dascălii. Şi pînă atunci Vistieria plătea lefurile dascălilor din încasările realizate din darea pe care o plăteau preoţii şi pe care tot mitropolitul o încasa şi o vărsa la Vistierie. Reforma aducea ca lucru nou numai faptul că mitropolitul administra singur încasările din darea preoţilor şi plătea direct salariile dascălilor. Încasările din acest impozit pus pe preoţi nu acopereau însă bugetul de cheltuieli al celor două şcoli domneşti din Bucureşti. Prin această reformă se evita numai ca Vistieria să nu dea altă destinaţie sumelor încasate, ca dascălii să nu-şi poată primi simbriile decît cu luni de întîrziere. Faptul că veniturile din darea preoţilor nu acopereau bugetul de cheltuieli al şcolilor menţinea încă nemulţumirea dascălilor.

Întîrzierea plăţii simbriilor la cei doi dascăli de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi se menţine şi după reforma lui Grigore Ghica, fiindcă darea preoţilor nu asigura plata salariilor. Astfel din condica Mitropoliei, care cuprinde acte şi însemnări dintre anii 1739 şi 1805, se vede că dascălii de slovenie primeau salariile cu şase luni întîrziere: „luat-am noi amîndoi dascălii slovenești simbria noastră de şase luni, de [pe] lună cîte taleri 10 de om..., şi aceşti bani i-am luat de la sfinţiia sa părintele mitropolitul. Octomvrie 20 *dni*, leat 7259" [7].

[5] Arh. St. Buc., *ms.* 139 f. 175.
[6] Idem, *Diplomatice*, 21.
[7] Idem, *ms.* 139, f. 179—180.

Urmașii la domnie ai lui Grigore Ghica voievod (Matei Ghica și Constantin Racoviță) întăresc hrisovul din 1749, primul la 23 octombrie 1752[8] și al doilea la 18 octombrie 1753[9]. În a doua domnie a sa (1763—1764) Constantin Racoviță, dă un alt hrisov la 26 iunie 1763[10] în care întărește dispozițiile luate de domnii dintre cele două domnii ale sale, cu privire la bugetul școlilor domnești din București. Se pare că mitropolitul Filaret sau Grigore, constatînd că încasările din darea preoților nu acoperă simbriile dascălilor și cheltuielile de întreținere a celor două școli, cer lui Constantin Mavrocordat sporirea veniturilor și acesta aprobă ca veniturile mănăstirii Glavacioc, scutită de dările pentru domnie, să se verse la fondul școlilor domnești, redus pînă atunci numai la încasările din dajdia preoților. „Deci — spune hrisovul lui Constantin Racoviță — de vreame ce din voia atotputernicului Dumnezeu viind al doilea rînd domn Țării Românești și înștiințăndu-ne cu anafora dumnealor cinstiții și credincioșii boiarii cei mari ai divanului domniei meale, cum că fiind mai nainte obiceaiu de să da plata dascălilor de la vistierie și fiindcă vistieria are multe și deosebite cheltuieli, de multe ori nu le-au fost viind rînd dascălilor a-și lua plata căte patrucinci luni, au fost găsit dumnealor cu cale ca să să scoață de la bir mănăstirea Glavaciocul și să să dea asupra prea sf. părintelui mitropolitului țării și sfinției sa, din venitul mănăstirii, să dea lefile dascălilor și cheltuiala bisericii domnești. Care așezămînt s-au fost întărit și de domniia sa Costandin vodă Mavrocordat."

Prin acest hrisov se ridica bugetul școlilor la 1500 taleri pe an, fiindcă din acest buget se acoperea și „cheltuiala besericii domnești pentru untdelemn, ceară, i tămăe, pe lună taleri 20". De asemenea simbria unor dascăli se mărise: „adecă dascălului celui mare de la sventăi Savva pe lună taleri 40, dascălului al doilea taleri 30, dascălului al treilea taleri 10; și întîiul dascăl slovenesc taleri 15 și al doilea taleri 10". Hrisovul atrăgea atenția beneficiarilor: „însă atăta dascălii să se afle cu priveghiare pentru procopseala învățăturii ucenicilor, căt și preoții besearicii domnești să aibă purtare de grije pentru podoaba sfintei besearici."

Dar nici cu veniturile mănăstirii Glavacioc nu s-a rezolvat definitiv problema salariilor. Dascălii de la „Academia" Sf. Sava au cerut sporirea salariilor, amenințînd cu părăsirea școlii. În această situație Ștefan Racoviță (1764—1765) încearcă să rezolve cererile dascălilor, sporind bugetul școlilor cu veniturile mănăstirii Tuturor Sfinților: „unul din dascălii elinești nemulțămindu-să numai cu taleri 30 pe lună leafa sa, i s-a fost orînduit de domniia sa de i s-au sporit leafa cu taleri 20, care bani taleri 10 s-au luat din partea celuilalt dascăl și taleri 10 ce lua dascalul al treilea ce au lipsit. Și au rămas un dascăl cu taleri 50 și altul cu taleri 30, care și acesta acum nemulțumindu-să numai cu taleri 30 leafa sa, ne-au adus aminte sfinția sa părintele mitropolitul pentru mănăstirea Tuturor Sfinților, cum că pentru datorie și lipsă, neavînd nici vistieria de unde să ia dajde s-au scos de la bir încă din zilele domniei sale Costandin voevod Mavrocordat... Deci și domniia mea cunoscînd că iaste cuviincios acest ajutor, ca și dascălul să se mulțămească și mănăstirea încă pentru aceasta să nu mai intre în dajdea Vistieriei, printr-acest cinstit și bine închipuit hrisov al domniei meale izbrănim și hotărîm ca să fie această mai sus zisă sfăntă mănăstirea Glava-

[8] Idem, *Diplomatice*, 25.
[9] Idem, 26.
[10] Idem, 34.

ciogul şi mănăstirea Tuturor Sfinţilor în pace şi ertată de toate dăjdile"[11]. Pentru cei doi dascăli de la şcoala de slovenie nu se acordă nici o majorare, ei rămîn cu vechile simbrii, unul cu 15 taleri lunar şi celălalt cu 10 taleri.

Ştefan Racoviţă constată în curînd că veniturile celor două mănăstiri nu pot acoperi cheltuielile celor două şcoli domneşti din Bucureşti şi că dascălii sînt încă nemulţumiţi din pricină că nu primesc regulat lefurile. Pentru acest motiv, el dă un nou hrisov[12], în 10 iunie 1765, prin care scoate de la bir şi mănăstirea Dealul, ca veniturile sale să se verse la bugetul şcolilor, în locul mănăstirii Tuturor Sfinţilor. „Dar pentru neajungerea până la împlinirea simbriilor — spune hrisovul — şi pentru că am socotit domniia mea că ar mai fi trebuinţă de un al treilea dascăl la şcoala elinească pentru învăţăturile gramaticii, ne-am milostivit domnia mea de am mai orînduit iarăşi supt purtarea de grijă a arhipăstoriei sale şi sfânta mănăstire Dealul, care şi aceasta să fie iarăşi scutită de toate bucatele şi domneştile ei mile. Şi sfinţia sa să aşeze epitropi părinţi iscusiţi, oameni cu frica lui Dumnezeu, să strângă venitul acestor doao sfinte case, luîndu-le seama cu amăruntul pe tot anul, ca şi dascălii să-şi aibă simbriia lor cu lesnire şi făr de scădere, şi sfintele acestea mănăstiri cu prisosul să să uşureze de povara datoriilor".

Se pare că veniturile celor două mănăstiri — Glavacioc şi Dealul — au putut acoperi cheltuielile celor două şcoli domneşti, fiindcă pînă la reforma realizată de Alexandru Ipsilanti nu se mai găsesc plîngeri din partea dascălilor pentru neplata salariilor. Mănăstirea Dealul era dotată cu averi frumoase şi veniturile sale erau îndestulătoare.

În afară de simbriile lunare, dascălii de la şcoala grecească din Bucureşti mai primeau o alocaţie de hrană, plătită în bani sau în natură, luînd masa în comun cu elevii, şi diferite scutiri de dări şi privilegii. Alocaţia de hrană în bani care se adăuga la salariu a fost introdusă de Şerban Cantacuzino la „Academia" de la Sf. Sava şi menţinută de Constantin Brîncoveanu; mai tîrziu, sub Grigore Ghica, a fost introdusă în salariu şi nu se mai făcea menţiune aparte despre această sumă. Motivarea alocaţiei de hrană în bani se datoreşte faptului că dascălii de la Sf. Sava fiind greci, aduşi din Constantinopol sau din alte centre de cultură grecească din sud, li s-au oferit condiţii de salarizare şi de existenţă cît mai bune, ca să fie ispitiţi să vină în Bucureşti. Chiar salarizarea lor era mult mai mare decît a dascălilor de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi, pentru că ei aveau o oarecare faimă în epoca lor. Dascălii de slovenie fiind autohtoni, uneori chiar preoţi la biserica pe lîngă care funcţiona şcoala, cum este cazul lui popa Florea, ei nu pretindeau alocaţie de hrană, ci cel mult să ia masa în comun cu elevii; au primit în schimb, mai ales după 1750, scutiri de dări pe produsele agricole, pe vii, vite şi cîrciumi.

c. — *Elevii şcolii de slovenie.* Numărul elevilor care urmau şcoala de la biserica Sf. Gheorghe Vechi n-a fost niciodată prea mare, mai ales că cheltuielile şcolii erau plătite de Vistierie. Aceste cheltuieli au fost rău văzute şi de domni şi de boieri şi se acordau cu mare greutate. Din această pricină se primeau în şcoală elevi puţini ca să nu sporească cheltuielile. Astfel, în 1741 şcoala avea numai „12 ucenici, carii sănt orănduiţi pentru preoţie"[13].

---

[11] Idem, 36; 30 mai 1764.
[12] Idem, 39.
[13] Idem, *ms.* 139, f. 175.

Elevii nu erau numai pămînteni, din Bucureşti sau din ţară, ci erau şi străini, mai ales din sudul Dunării, atraşi aici de faima pe care o dobîndise şcoala în secolul al XVII-lea: „nu numai din copii pămînteşti să află la această şcoală, ci şi alţii, streini, dupren alte ţări sănt veniţi“ [14].

Presupunem că şi şcoala domnească de slovenie punea la dispoziţia şcolarilor toate cele necesare pentru viaţă (locuinţă, hrană, îmbrăcăminte): „cu toată cheltuiala lor peste an“ [15]. În jurul bisericii Sf. Gheorghe Vechi erau construite chilii pentru locuinţa ucenicilor, precum şi bucătarii şi săli de masă. Se pare că această organizare a şcolii a început din primul an de domnie al lui Şerban Cantacuzino, după ce a înfiinţat „Academia“ de la Sf. Sava. Se pare că, după modelul acestei şcoli domneşti de limbă elenă, a fost organizată şi şcoala de slovenie. Această situaţie se menţine, cu lipsurile inerente domniilor scurte şi nesigure din secolul al XVIII-lea, pînă la reforma lui Alexandru Ipsilanti.

Elevii şcolii de slovenie nu aparţineau claselor celor mai înstărite şi cu un rol politic mai activ în conducerea statului. Ei erau copii de boieri scăpătaţi, de boiernaşi, de preoţi, de negustori şi meşteşugari. Deşi se spunea că în şcoală puteau să intre „atît feciorii dă boeri, cît şi alţii dă mai jos“ [16], „fiind metaherisit tot norodul cu această învăţătură la toate trebuinţele“ [17], totuşi se interzicea feciorilor de ţărani pătrunderea în şcolile domneşti. Acest lucru s-a stabilit definitiv sub Alexandru Ipsilanti, care hotărîse să fie primiţi în şcoală numai elevi „de neam bun, adică copii[i] boerilor în lipsă [săraci], sau urmaşii boerilor numiţi mazili, sau şi străini săraci, *nu însă şi ai ţăranilor care se îndeletnicesc cu plugăria şi păstoria ;* rîvna lor este de folos întru lucrarea pămîntului şi creşterea vitelor“ [18].

Astfel în şcolile domneşti nu puteau pătrunde decît copiii celor bogaţi, aparţinînd clasei boiereşti sau neguţătoreşti şi erau interzise formal copiilor de ţărani, care trebuiau să rămînă la munca cîmpului, în asuprirea şi exploatarea boierilor. Ideea de şcoală populară, deci şcoală a întregului popor, care apare uneori în documentele vremii, era numai o figură de stil, fiindcă ţărănimea nu putea beneficia de roadele învăţăturii.

Şcoala de slovenie în prima domnie a lui Alexandru Ipsilanti. Între domnii care s-au perindat pe tronul Ţării Româneşti în epoca fanariotă, mai ales în cea de-a doua parte a acestei epoci, Alexandru Ipsilanti este o figură aparte. Grec din Fanar, deştept şi abil, el urcă repede treptele demnităţilor funcţionăreşti ale Porţii otomane şi ajunge mare dragoman, o funcţie şi un titlu foarte rîvnit la Istanbul, în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea. Foarte învăţat, destul de înţelept ca să se strecoare prin ţesătura de intrigi din conducerea Imperiului otoman, şi, mai presus de orice bun gospodar, el este numit domn în Bucureşti la 15 septembrie 1774 şi cîrmuieşte ţara mai bine de şapte ani, pînă la 4 ianuarie 1782, cînd ceru singur să fie mazilit. El făcu această cerere ca să scape cu faţa curată din situaţia în care-l pusese feciorii săi, Constantin şi Dumitru, ce fugiseră din ţară şi trecuseră în Austria, într-o vreme cînd era încă mare tensiune între cele două imperii. Revine totuşi ca domn în Bucureşti, într-o scurtă domnie (august 1796—noiembrie 1797).

---

[14] Idem, *ms.* 3. f. 122 v-124; *ms.* 26. f. 56—57.
[15] Idem, *ms.* 3, f. 175.
[16] Idem, *Diplomatice*, 51.
[17] Idem, *ms.* 3, f. 122v.—124; V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. III, p. 168—169.
[18] Idem, *Diplomatice*, 61.

Alexandru Ipsilanti era un om cult şi iubitor de şcoală. La puţină vreme după urcarea în scaunul Ţării Româneşti el se interesează de şcolile existente în Bucureşti şi în ţară şi îşi propune să le dea o nouă organizare. Interesul său se îndreaptă mai ales spre „Academia" grecească de la mănăstirea Sf. Sava, care avusese oarecare faimă în lumea grecească, mai ales în prima jumătate a veacului XVIII-lea. Această şcoală întemeiată de Şerban Cantacuzino şi sprijinită de Constantin Brîncoveanu, avusese dascăli greci renumiţi sub Mavrocordaţi, dar neajutorată de nimeni, fusese părăsită, după 1750. Alexandru Ipsilanti îşi îndreaptă către această „Academie" grecească tot interesul şi toată pasiunea sa de mare iubitor al cărţii şi al şcolii. La 1 februarie 1775 el cere mitropolitului [19], care din timpul domniei lui Grigore Ghica este purtătorul de grijă al şcolilor, să cerceteze „ce rînduială avea şcoala elinească, adică căţi dascăli era[u], căţi ucenici avea, ce mathimate le paradosea, căte clasii, căte cătă leafă avea dascălii şi de unde anume li să da". El arată scopul pentru care cere aceste informaţii: „dorind domnia mea a vedea şcoala elinească la starea cea mai bună care poate fi, cu dascăli buni şi cu ucenici mulţi, cari prin silinţa dascălilor să se procopsească, atăt feciorii dă boeri, căt şi alţii de mai jos".

Bunele intenţii ale noului domn nu se mărgineau numai la şcoala elinească; el ştia că în Bucureşti există şi şcoala slovenească de la mănăstirea Sf. Gheorghe Vechi, cu un trecut strălucit de peste două sute de ani şi cu o faimă bine cunoscută în sud-estul european. El cere deci informaţii şi despre această şcoală: „asemenea şi pentru şcoala slovenească, căţi dascăli era[u], pănă la căţi ucenici avea, ce învăţătură le da, şi leafa dascălilor, de unde şi căte căt li se da".

Cercetarea mitropolitului pe care o cerea Alexandru Ipsilanti trebuia să se refere şi la starea prezentă a celor două şcoli. „După această să faci prea sfinţia ta cercetare dă starea de acum la ce rănduială să află, atăt elineasca, căt şi slovenească: căţi dascăli sănt şi dă sănt buni învăţaţi şi dă să silesc spre procopseala ucenicilor; căţi ucenici au şi ce învăţături le paradosesc anume, cum am zis mai sus, căte cătă leafă să dă deascălilor, de unde anume şi de au şcoale, la ce locuri anume."

Din ordinul lui Alexandru Ipsilanti se vede că domnul cunoştea problema învăţămîntului şi ştia ce anume informaţii trebuia să pretindă, ca să poată avea o vedere de ansamblu exactă despre cele două şcoli din Bucureşti. Din cele pretinse reiese şi intenţia unei adevărate reforme a şcolilor pe care o urmărea Ipsilanti, chiar de la începutul domniei sale. La 22 decembrie 1775, fusese numită *Obşteasca epitropie a şcolilor*, compusă din următorii boieri epistaţi: biv-vel serdar Ianache Lehliu, biv-vel medelnicer Dumitrache, biv-vel medelnicer Ianache Villara, biv-vel clucer de arie Lupu, biv-vel vtori logofăt Constantin, biv-logofăt de vistierie Neacşu Piteşteanu, postelnicul Ştefan Greceanu şi grămaticul Mihalache. Se cuvine să menţionăm că biv-vel medelnicer Dumitrache este autorul unei cronici în care sînt povestite evenimentele dintre 1769 şi 1775 şi că Neacşu Piteşteanu [20] este copistul acestei cronici. Totuşi Alexandru Ipsilanti nu cere acestor epitropi informaţiile despre şcoală, ci se adresează mitropolitului Grigore care, fiind supraveghetorul şcolilor, era cel mai în drept să dea informaţii precise şi complete despre ele.

Nu cunoaştem anaforaua mitropolitului Grigore pe care trebuia să-şi fi pus semnătura şi episcopii din Buzău şi din Rîmnic, avem însă la îndemînă

[19] Idem, 51.
[20] V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 153.

hotărîrea[21] lui Alexandru Ipsilanti din 17 martie 1775, urmare la această anafora. „Nici un lucru nu iaste care să pricinuiască podoaba cea de apururea la politiile cele mai deosebite — începe hrisovul — decît învățătura și aflarea științelor, de vreme ce aceasta iaste podoaba cea adevărată a sufletului, aceasta luminează mintea cu cunoștiința și privirea ființelor". Apoi se motivează măsura de reorganizare a celor două școli „cum că mulți neînvățați și lipsiți de cunoștința sfintelor scripturi să înalță la vredniciia sfințenii și a preoții care în loc de folos pricinuiesc stricăciune la norodul cel bine credincios, căzînd din neștiință în lucruri netrebnice, care nu să cuvine nici a le zice".

Hrisovul expune apoi planul de organizare al mai multor școli, începînd cu cea de la mănăstirea Sf. Sava, pe care „să o arătăm în căt va fi prin putință ca o academie, pentru ca să să învețe într-însa neîncetat și cu toată silința atăt mathimile cele încercuite ale gramaticii, loghichii, retoricii, căt și ale filosofiei, mathematicii și bogoslovii, theologhie și dialectnile [*sic*] grecească, latinească, franțozească, slovenească și rumănească", apoi „alte doao școale de mathimi grecești și rumănești, una la Craiova în episcopia Rămnecului și alta în episcopia Buzăului, la Buzău" și în fine, „la politiile județelor să întemeiem școale deosebite de limba slovenească și rumănească". Se fixează în hrisov două grade deosebite de școli: cele din București deveneau școli de gradul al doilea, iar cele din provincie erau școli de gradul întîi „la carele pedepsindu-să[?] ucenicii și făcăndu-să din dăstul la ale gramaticii, să să mute de acolo la școalile de aici din București, la învățăturile științei, adică a celor epistimonicești și altor diialicte".

Chestiunea cea mai importantă, de care depindea realizarea proiectului schițat mai sus, era însă bugetul. În această privință, Alexandru Ipsilanti găsi sursa de alimentare a fondurilor pentru școli în veniturile mănăstirilor. El văzu că acest buget, care trebuia să ajungă „ca la treizeci de pungi de bani pe fieștecarele an", nu se putea realiza din veniturile statului adunate la Vistierie. Ipsilanti însă voia să realizeze, alături de fondul școlilor, și fondul milosteniilor „pentru mila de obște, carele este să se facă pururea la scăpătate obraze și persoane ce au trebuință". El din școli și din milostenie a făcut o singură problemă: „deci, de vreme ce aceste două de obște folositoare lucruri, atît cesti [acesta] pentru școale, căt și cel pentru milostenie, făr de nici un fel de îndoială, sănt nu numai dăruite de Dumnezeu, ci și dumnezeește am găsit cu cale ca să orînduim cele ce sănt trebuincioase pentru sistima și așezămîntul lor". El hotărî deci ca cele două fonduri să se scoată din veniturile mănăstirilor, atît de la cele închinate, cît și de la cele libere: „cu acest scopos am hotărît ca să facem toate aceste sfinte mănăstiri cu totul nedajnice și făr de cerere de orice dare spre partea domneștii noastre visterii și slobode de orice slujbă domnească".

Pentru punerea în practică a acestei hotărîri, Alexandru Ipsilanti numește o comisie sub conducerea mitropolitului, compusă din cei doi episcopi și veliți boieri, „de la dumnealui vel ban păn la dumnealui vel vistier", care să cerceteze „cu amăruntul starea fieștecăriia mănăstiri" și să orînduiască suma pe care s-o verse în scopul hotărît. El recomandă comisiei să examineze hrisovul de milostenie dat de Ștefan Racoviță voievod, pentru ca să se stringă cele treizeci de pungi cu bani pentru școli, iar „ce va prisosi din datul mănăstirilor să se orînduiască la cutiia de milostenii"; cere însă comisiei să facă *anafora* (raport) în scris de orînduiala ce va face: „dar fără de zăbavă să avem domniia mea prin anafora arătare pre larg de toate".

[21] Arh. St. Buc., *Suluri*, 36.

Alcătuirea acestei comisii se pare că anulase *obşteasca epitropie* numită prin hrisovul din 22 decembrie 1775 [22]. Astfel problema şcolilor rămîne în mîna mitropolitului, a celor doi episcopi şi a marilor boieri de divan, care înaintează lui Alexandru Ipsilanti anaforaua din 2 aprilie 1776. Comisia începe prin a lăuda megalopsihiia şi filantropia domnească: „megalopsihiia sa arată unde măria ta nici cum n-ai suferit a face vreo împărtăşare din prisosul mănăstirilor, ci tot ai binevoit ca să să orînduiască pentru luminarea ţării şi podoaba obştii ce să cîştigă prin învăţătură, iar filantropia străluceşte unde înălţimea ta ne porunceşti să ne îngrijim a căuta un hrisov al mării sale Ştefan voevod Racoviţă pentru rînduiala cutii de milostenie, ca să se aşeze cel mai cu cale *tropos* [mod] de unde să să strîngă trebuinciosul ajutor pentru obrazele cele scăpătate". Anaforaua arată că suma pe care o plăteau mănăstirile „pînă acum la răzmeriţă", adică pînă la începutul războiului care se încheie prin Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), era de 9000 taleri. Se arată de asemenea că mănăstirile au datorii mari, „încât şi-au pus vasele lor pe la datornici"; că cele închinate nu mai pot „să ajute scaunele patrierşăşti şi mănăstirile unde este legat ajutor prisosului lor, şi că cele mai multe sînt dărăpănate", aşa că „este trebuinţă a începe din anul acesta a să drege şi a să preînnoi". Avînd în vedere această situaţie suma de 9575 taleri pe care trebuia să o strîngă mănăstirile pentru ajutorul şcolilor era destul de mare. „Şi neputînd mai mult apăsa şi a cere ajutor de la mănăstiri, am socotit, acum în anul acesta, să să ia această sumă şi fiindcă într-acest an vor isprăvi şi socotelile mănăstirilor să va vedea unde puindu-să şi darea aceasta ce vor să facă mănăstirile la şcoale, să va arăta cît le rămîne prisosul, care acela tot iarăşi să va adăogi la această faptă bună pentru shoale". Comisia cere însă lui Alexandru Ipsilanti să înnoiască mănăstirilor toate hrisoavele lor de danii şi privilegii, ceea ce domnul face imediat.

Comisia propune: „să să plătească dascălilor dupe cum să vor tocmi"; „să să chivernisească ucenicii dupe cum să va socoti"; „să să dreagă şi oareşicare chilii pentru ucenici"; şi să se orînduiască şcolilor din Bucureşti „purtători de grijă şi grămătici", care „pentru osteneala lor, din venitul casii shoalelor şi a cutii, să aibă a lua căte taleri 30 fieştecarele pe lună, afară de privileghiurile ce le vei face măria ta".

Alexandru Ipsilanti aprobă şi întăreşte anaforaua la 28 aprilie 1776. El hotărăşte însă ca „banii să se adune la Mitropolie şi făcându-se de către noi orânduiala pentru dregerea şhoalelor şi plata dascălilor, iar luatul şi datul să se lucreze prin mâna orânduiţilor purtători de grijă, după alegerea prea sfinţii sale părintele mitropolitul, a iubitorilor de Dumnezeu episcopi şi a cinstiţilor blagorodnicilor şi a credincioşilor boierii domnii mele, epitropilor". El hotărăşte de asemenea ca după primul an, după ce se va stabili venitul fiecărei mănăstiri, „să să împlinească celelalte cheltuieli ale shoalelor". Abia atunci, după ce bugetul se va stabili definitiv, se va începe zidirea şi repararea şcolilor. Cît priveşte simbria dascălilor, „învăţătura a fieştecărora chip de mathime şi pentru hrana ucenicilor celor scăpătaţi, vom orîndui anume în cinstitul domnescul nostru hrisov, ce să va da pentru aceasta."

În primii ani ai domniei lui Alexandru Ipsilanti începe reconstrucţia şcolii elineşti de la Sf. Sava, despre care Atanasie Comnen Ipsilanti, pe care-l citează V. A. Urechiă [23], spune că „s-au făcut cu propriile sale cheltuieli". Cronicarul spune că şcoala a fost clădită „cu multă cheltuială" şi că este „o zidire colosală

[22] Idem.
[23] V. A. Urechiă, p. 153.

cuprinzînd mai multe case, atît pentru predarea lecţiuniloru, căt şi pentru locuinţa profesorilor şi a multor şcolari, vreo 75, cu refectoriu, bucătărie şi brutărie“. Faptul că domnul ar fi făcut toate acestea din banii săi proprii, nu reiese din nici unul din documentele în legătură cu şcoala de la Sf. Sava. Din contră, din stăruinţa de a scoate bugetul şcolilor din venitul mănăstirilor, aşa cum am văzut mai sus, cît şi din faptul că şcoala n-a fost gata decît în 1779, reiese că toate aceste cheltuieli n-au fost suportate din buzunarul domnesc, ci din bugetul şcolilor întocmit de comisiunea numită în acest scop.

Am văzut însă că Alexandru Ipsilanti făgăduieşte un nou hrisov în care să desăvîrşească organizarea didactică şi administrativă a şcolilor. Acest hrisov, care este fără îndoială foarte interesant, apare abia în ianuarie 1776 şi se referă numai la şcoala de la Sf. Sava, către care domnul îşi concentrează toată atenţia şi grija. Se pare că hrisovul a fost scris direct în limba greacă şi numai apoi tradus şi scris în condica domnească. Nu înţelegem de ce V. A. Urechiă reproduce în colecţia sa de documente textul decretului din cartea lui Atanasie Comnen Ipsilanti, tradus de profesorul Dimitrie Covati şi nu redă textul românesc din condica respectivă, deşi constată că traducerea „nu este mult deosebită“ de cea din condică [24].

Hrisovul începe printr-un preambul, care nu mai reproduce servil textul hrisoavelor anterioare, cum se practica în cancelariile domneşti din epoca fanariotă, ci debitează idei noi, în forme stilistice îngrijite. „Nici un lucru nu e în stare — se scrie în hrisov — să conducă pe oameni către bunul traiu şi adevărata fericire ca învăţătura, cînd este îngrijită şi vîrîtă în sufletele încă fragede ale acestora. Într-adevăr toate celelalte, căte se admiră de oameni sînt nu numai fără realtu [real] şi fără eleganţă, dar încă nici să contribuiesc la fericire, lipsite fiind de învăţătură. Căci şi dacă toate vor fi adunate la un loc, n-ar putea face vreodată traiul armonios, nici pe posesorii acestor lucruri, fericiţi. Invăţătura, regulănd şi punănd la cale bună şi pe celelalte, a devenit pentru oameni un ornament familiar şi sigur rămănandu şi pe lăngă cei în viaţă şi lăngă cei morţi. Ea instruieşte pe oameni a trăi şi în acelaşi timp a lucra cu raţiune, învăţăndu-i prin nişte reguli foarte exacte a deosebi atăt ce-i adevărat, precum şi frumosul. Şi întru căt priveşte acţiunile oamenilor, ea este un conducător bun, fiind călăuza justiţiei, modestiei şi-a celorlalte virtuţi şi perfecţionănd sciinţa economică şi chiar cea politică. Iar pe cei ce se ocupă cu teorii nu numai că le serveşte de călăuză pentru toate cele de pe pămînt, învăţăndu-i a vedea natura loru şi a măsura distanţele de pe pămîntu ale munţilor şi mărilor, dar şi cănd merg mai nainte ea îi ţine în suspensiune percurgănd cele de sus şi privindu cele stabilite în ether, şi îi face să descopere mişcările, confuncţiunile şi distanţele corpurilor cereşti. Şi în urmă, prin aceste creaţiuni, îi face să cunoască, căt este cu putinţă, şi să laude pe Dumnezeu, făcătorul şi creatorul tuturor acestora şi astfel învăţătura îi face să devină fericiţi, păzindu-le cunoscinţa creaţiuniloru. Invăţătura împodobeşte şi înfrumuşeţează şi pe oamenii tribunei [oratorii] şi îi pregătesce să vorbească pentru pietate la cei ce o cer. Învăţătura face cetăţenii buni şi pe cei ce administrează afacerile publice, întrebuinţăndu întru toate raţiunea, şi ţinta lor fiind întotdeuna binele. De aceea şi oraşele vestite, care s-au distins altădată şi acum prin civilizaţiunea lor, pe acestea a făcut-o obiectu de emulaţie între dănsele, măndrindu-se mai multu pentru înţelepciunea lor, de cît pentru altele mai multe avantagii ale loru.“

---

[24] *Ibidem*, p. 154—161

O dispoziţie nouă pe care o afirmă hrisovul este cu privire la răspîndirea învăţăturii în ţară. „Am hotărât ca şi în toată ţara noastră domnească, în fiecare comună, să se orănduiască învăţători pentru limba locală şi cea sloveneas-că, care să înveţe pe copii carte, pentru ca să nu fie nesciutori de aceasta când vor ajunge în vîrstă". Această hotărîre n-a fost însă realizată, deşi în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti s-au înfiinţat cîteva şcoli săteşti.

Hrisovul hotărăşte ca la şcoala de la Sf. Sava să fie nouă profesori, „toţi speciali în studiile ce vor preda: doi de ştiinţele gramaticale, doi de matematice, adică aritmetică, geometrie şi astronomie şi istorie, unul de ştiinţele naturale, unul de teologie, şi trei de limbile: latinească, franţuzeacă şi italienească". Se măreşte numărul elevilor interni la 75, împărţiţi în cinci clase, şi li se vor da uniforme de două ori pe an. Internatul avea doi intendenţi, plătiţi unul cu 1080 de groşi pe an şi altul cu 360, iar la fiecare clasă va fi cîte un pedagog „care vor fi datori să supravegheze toate mişcările şi ocupaţiile şcolarilor, pentru ca nici unul să nu strice ordinea sau să neglijeze lecţiunile".

Admiterea în şcoală se făcea la vîrsta de 7 ani, cu condiţia ca şcolarii să nu fie copii de ţărani, „cărora le este dat a se ocupa de agricultură şi păstorie şi de îngrijirea ce se datoreşte pentru lucrarea pămîntului şi păşunarea vitelor". Se admiteau însă feciori de negustori sau meseriaşi, cu condiţia să înveţe numai gramatica şi lectura „şi apoi să se retragă de la şcoală şi fiecare să se ducă la meseriile pe care părinţii lor le-ar aproba, căutănd la inclinaţiunea naturală a fiecăruia".

Se dădeau apoi norme de programă analitică şi se hotărau patru cicluri de învăţătură de cîte trei ani, adică durata şcolii era de 12 ani, „astfel şcolarii după ce au fost îndestul exercitaţi în fiecare ştiinţă să iasă din şcoală şi fiecare să-şi aleagă cariera ce i-ar plăcea: bisericească ori politică". Cei care se îndreptau spre preoţie trebuiau să mai facă un curs de teologie şi un altul de muzică la Mitropolie, cu doi profesori plătiţi de mitropolit.

Alexandru Ipsilanti, dovedindu se un bun cunoscător în problema învăţămîntului, fixează apoi un foarte judicios program zilnic pentru elevi, precizînd anumite norme de viaţă şcolară, din care nu lipseau bune dispoziţii pedagogice. În ceea ce priveşte disciplina, el hotărăşte ca „dacă vreunul din şcolari, prin neastîmpărarea sa ar strica ordinea în şcoală, pe aceştia să-i corijeze, dar nu prin bătăi şi biciuiri, ci prin pedepse convenţionale stabilite de pedagogie şi începînd cu cele mai uşoare, treptat, către cele mai grele". De asemenea hotărăşte ca primirea în şcoală să se facă prin concurs, „nu prin favoruri sau mijlocirea cuiva", iar celor admişi să li se ceară un angajament „că nu vor părăsi şcoala pînă la fine şi că vor învăţa toate lecţiunile ce să predau". Cît priveşte eliminarea din şcoală să se facă numai cu „motive binecuvîntate" şi nu cu ură, şi numai cu ştirea şi aprobarea scrisă a domnului. În hrisov se lasă a se înţelege că regulile de program şi de disciplină se aplică la toate şcolile din ţară.

Hrisovul se ocupă apoi cu bugetul şcolilor. Veniturile care alimentau acest buget proveneau din trei surse: 6 000 taleri de la mănăstirile locale, chiar dacă au fost declarate libere, adică să nu mai plătească bir Vistieriei domneşti, 4 000 taleri de la mănăstirile închinate, 5 250 taleri din darea celor 3 500 preoţi, adică jumătate din cei 3 taleri pe an cît plătea fiecare, fiindcă cealaltă jumătate mergea la cutia milosteniilor. Deci în total 15 250 taleri alcătuia întregul buget destinat şcolilor. „Socoteala tuturor acestora se va face anual — porunceşte domnul — şi se va trece într-o condică particulară, atît veniturile, cît şi cheltuielile, şi se va sigila cu domnescul nostru sigiliu".

Şcoala avea o bibliotecă, încredinţată unui bibliotecar priceput, care avea în grijă să păstreze bine cărţile. „Dacă vreunul din şcoală ar avea trebuinţă de vreo carte, să i-o dea, luîndu-i dovadă scrisă de mîna lui şi pe urmă iarăşi să aibă grijă a o relua şi a o pune în bibliotecă."

În fine hrisovul hotărăşte din cine se compune eforia şcoalelor: mitropolitul, cei doi episcopi şi boierii cei mari de la marele ban pînă la marele postelnic. Toţi aceştia „sînt datori a îngriji ca epitropii şi intendenţii să administreze ale şcoalei după modul prescris de noi în acest hrisov al nostru domnesc, aşa ca nimica să nu se treacă cu vederea... Noi vom supraveghea toate acestea şi vom ordona cele trebuincioase, profesorii fiind datori a ne înştiinţa îndată despre starea şcoalei, a şcolarilor şi lecţiunilor şi dacă se păstrează şi se execută întocmai orînduelile ce am pus în şcoală".

Deşi nu era un obicei al vreunei cancelarii domneşti din principate, Alexandru Ipsilanti a ţinut totuşi ca hrisovul şcolilor să fie întărit şi pus sub puterea blestemului de către Sofronie, arhiepiscop şi patriarh ecumenic al Constantinopolului. Cartea patriarhală [25] poartă data de 11 iulie 1776 şi este semnată alături de patriarh de Avram arhiepiscopul Ierusalimului, cu care era prieten atît domnul cît şi doamna din Bucureşti, şi de Parthenie, episcop al Halchidonului, şi are ca scop să întărească şi să adeverească, în lumea de cultură grecească a vremii, opera de reorganizare a şcolii greceşti de la mănăstirea Sf. Sava săvîrşită de Alexandru Ipsilanti.

Cartea patriarhală, care comentează şi reproduce în întregime hrisovul, are însă o misiune mult mai importantă. Ea apără prin afurisenie şi blestem acest hrisov, despre care s-a vorbit foarte elogios în lumea grecească. „De aceia dar — spune cartea lui Sofronie — despre aceste de Dumnezeu iubite fapte ale înălţimii sale, bune nădejdii avînd, şi înştiinţaţi şi asiguraţi şi de alte multe îndreptări şi alte multe folositoare lucruri pentru nefericitul nostru neam, din fireasca lui înclinare către acestea şi din creştineasca lui rîvnă a arătat întru orînduirea şi mărirea şcolii aceştia, precum în capitolele mai sus arătate, cuprinse în hrisovul domnesc al înălţimii sale se vede. Întărirea nestrămutată şi neschimbată în toţi vecii şi în viitor pururea să aibă. Iar cei ce vor fi pe vremuri stăpînitori, precum şi creştini, fie clerici sau mirenii, mic sau mare, tînăr sau bătrîn, dregători şi puternici ce vor chivernisi la şcoală, sau alţii, de vor cuteza să strice şi schimbe ceva din cele de mai sus scrise capitole sau să lenevească întru împlinirea acestora, sau neîntreruptă dăinuire şi fiinţă să oprească şi pricina stricării, micşorării, şi deşarte lucrări să se facă, sau direct sau indirect, sau cu cuvîntul sau cu fapta, sau printr-alt chip ori cale, unii ca aceştia ca nişte duşmani ai folosului obştesc şi ai unirii, afurisiţi să fie de sfînta şi de o fiinţă şi de viaţa dătătoare şi nedespărţită treime a unei firi a lui Dumnezeu şi blestemaţi şi neiertaţi şi după moarte nedeslegaţi..." Şi cartea patriarhală continuă cu ameninţarea unui lung şi înfricoşetor blestem, după tipicul obişnuit al vremii şi după înălţimea forului bisericesc de la care pornea.

Hrisovul din ianuarie 1776, deşi se referea la „Academia" de la Sf. Sava pe care o viza în primul rînd Alexandru Ipsilanti, avea totuşi un caracter normativ în ceea ce priveşte organizarea şcolară şi dispoziţiile lui se aplicau şi celorlalte şcoli din Bucureşti şi din ţară. Mai ales dispoziţiile cu privire la recrutarea elevilor, la viaţa de internat şi administraţie şcolară nu puteau fi trecute cu vederea de conducerea şcolii de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi, mai ales cînd, supraveghetor direct şi administrator al veniturilor acestei

[25] Arh. St. Buc., *Diplomatice*, 61.

şcoli era însăşi mitropolitul ţării, capul eforiei şcolare numită de Alexandru Ipsilanti. Este de prevăzut deci că şi şcoala de slovenie, după pilda „Academiei“ de la Sf. Sava, avea epistaţi şi pedagogi, care supravegheau permanent disciplina şcolară în internat şi în clasă. Astfel, în a doua domnie a lui Alexandru Ipsilanti, şcoala de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi avea un vătaf, echivalent poate cu un intendent sau pedagog, plătit cu o treime din simbria pe care o primea ipodidascălul: „ca din tot venitul ce are şcoala să ia dascălul două părţi şi ipodidascălul a treia parte şi din aceasta a treia parte să ia ipodidascălul două părţi şi să dea a treia parte vătafului“ [26] (21 iulie 1797).

Interesul şi sprijinul pe care Alexandru Ipsilanti le-a acordat şcolii de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi se vede şi din hrisovul [27] din 13 august 1775, prin care acordă celor doi dascăli sloveneşti scutiri de dăjdii şi alte privilegii. „De vreme ce şcoala slovenească domnească — spune hrisovul — ce este aşezată în oraşul domnii mele în Bucureşti, la sfete Gheorghe cel Vechi, care este de învăţătura cărţi[i] sloveneşti, unde nu numai din copii pămînteşti să află la această şcoală, ci şi alţi streini dupren altă ţări sănt veniţi, care şcoală este foarte trebuincioasă la toată opştea acestii ţări pentru învăţătură, fiind *metaherisit* [obişnuit] tot norodul cu această învăţătură la toate trebuinţele spre a cărora dare de învăţătură de vechii şi bătrînii răposaţii domni săntu orănduiţi cu plată domnească doi dascăli, ca să să afle în toată vremea să înveţe copii[i].“

Se recunoaşte astfel în hrisov nu numai folosul şcolii de slovenie, din care ieşeau preoţi şi mai ales logofeţi şi pisari, dar şi faptul că tot norodul era *metaherisit* cu această învăţătură. Spre deosebire deci de „Academia“ de la Sf. Sava, rezervată numai boierilor, la şcoala de la Sf. Gheorghe Vechi puteau pătrunde şi odraslele din clasele de jos; aşa cel puţin mărturiseşte acest hrisov.

În realitate însă şcoala în regimul feudal era un apanaj al clasei conducătoare, interzisă categoric celorlalte clase. Alexandru Ipsilanti nu putea să treacă peste această regulă de bază a orînduirii feudale, el este un apărător al clasei boiereşti şi o spune dîrz în hrisovul din ianuarie 1776, cînd interzice categoric copiilor de ţărani să apuce drumul şcolii şi cînd îngăduie negustorilor şi meseriaşilor să-şi dea odraslele numai pentru învăţatul scris-cititului şi apoi să se reîntoarcă la ocupaţia lor. Această interdicţie a şcolii pentru ţărani, negustori şi meseriaşi era o regulă peste care nu se putea trece în epoca feudală.

Afirmarea ce se face în hrisovul din 13 august 1775 că în şcoala de slovenie putea intra oricine, „fiind metaherisit tot norodul cu această învăţătură“, este numai o frază gratuită, fiindcă interdicţia era o regulă esenţială în orînduirea feudală. Este adevărat că în şcoala de slovenie care avea destinaţia precisă, nu se prea înghesuiau boierii şi nici boiernaşii. Meseria de preot şi de calemgiu al divanului nu oferea orizont politic odraslelor de boieri, astfel că rareori intrau în şcoala de slovenie feciori de boiernaşi scăpătaţi, care se îndreptau spre funcţiile oferite de cancelaria domnească. Nu cunoaştem în această epocă nici un logofăt şi pisar de documente şi nici un dascăl slovenesc care să fi avut origină boierească. Toţi, mai toţi, sînt orăşeni obscuri mai ales feciori de preoţi, sau străini fără origină nobilă şi scăpătaţi, care găseau în şcoala de slovenie un rost de viaţă. Ţăranii însă nu puteau pătrunde nici aici; drumul spre învăţătură era interzis pentru ei.

---

[26] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VII, p. 30.

[27] Arh. St. Buc., *ms.* 3, f. 122v.—124; V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. III, p. 168—169.

Așa cum toată viața socială și economică era, în epoca feudală, stăpînită de boieri astfel și reforma școlară a lui Alexandru Ipsilanti a fost pusă direct și nemijlocit în slujba clasei boierești.

Ultimii ani de activitate a școlii de slovcnie După Alexandru Ipsilanti activitatea școlii domnești de slovenie este din ce în ce mai lipsită de strălucire; epoca sa de faimă din secolul al XVII-lea se uitase de mult și noi școli de slovenie se înființează în București și în multe orașe din țară. Situația aceasta nu se datora faptului că au lipsit în acest timp dascăli pricepuți și activi, fiindcă popa Florea și dascălul Chiriță, care au condus școala mai bine de treizeci de ani, fiecare, s-au bucurat de multă faimă în specialitatea lor. Altele au fost cauzele care au făcut ca această școală de slovenie să nu mai strălucească ca altă dată și între acestea mai ales două trebuiesc luate în considerație. Mai întîi epoca domnilor fanarioți era către sfîrșitul ei; domniile care urmară în ultimii treizeci de ani au fost foarte scurte, iar domnii, stăpîniți de gîndul de a scoate bani cu orice preț, nu s-au mai interesat de școli — și mai ales de școala de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi — ci puținul lor interes s-a îndreptat către școala grecească de la Sf. Sava. Apoi se ridicase în acest timp școala de la biserica Domnița Bălașa, care deși a avut dascăli străluciți de limba greacă, a păstrat totuși slovenia între obiectele care se predau în școală. În fine mai erau și alte școli în București, cum era școala de la biserica Colțea, unde se învăța slovenia, alături de cursurile de limba română. Aceste pricini au contribuit ca școala domnească de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi să-și restrîngă din ce ce mai mult activitatea și să sfîrșească prin a dispărea.

Între cele două domnii ale lui Alexandru Ipsilanti (perioada 1782—1796), întîlnim rareori știri despre această școală în documentele vremii. La 25 mai 1784, Mihai Suțu dă un pitac prin care orînduiește „pe prea sfinția sa mitropolitul, pe dumnealui vel ban Ghica, pe dumnealui vel logofăt de Țara de Sus și pe dumnealui vel postelnic, ca adunîndu-se la un loc să citească chrisovul domnesc al școalelor, să vadă și oränduiala ce se urmează acum la școală și să socotească nizamul cela ce este a fi mai temeinic și mai stăpînitor, spre bine următoriu, să mi se arate în scris“ [28]. Domnul orînduise această anchetă cu gîndul de a interveni în activitatea greoaie și nerodnică a școlilor. Domnia prea scurtă a acestui domn face însă ca ancheta să nu aibă nici o urmare. În a doua domnie (1791—1793) Mihai Suțu poruncește să se scoată școala domnească de la Sf. Sava, iar în casele ei să se instaleze Curtea domnească; rechiziționează încă trei case mari și douăsprezece mai mici „grijindu-se să se îmbrace cu așternuturi“ [29] pentru musafirii săi.

Nicolae Mavrogheni, la 24 septembrie 1786, reînnoiește [30] și întărește dascălului Constantin și ipodidascălului său milele și privilegiile avute mai înainte. „De vreme ce — spune hrisovul — Constandin dascălul cu un ipodidascăl al său aflîndu-să în toată vremea cu sărguința napristan spre învățătura și procopseala copiilor sholastici, și streini și pământeni, fostu-i-au miluit frații noștri domni, de mai naintea noastră prin hrisoavele domniilor sale, care ni s-au arătat de le-am văzut... ne-am milostivit domnia mea de le-am înnoit și le-am întărit...“

[28] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. I, p. 382.
[29] *Ibidem.* p. 119; 3 septembrie 1791.
[30] Arh. St. Buc., *Achiziții noi*, CLXX—1.

În timpul lui Mavrogheni, care ia parte activă în Războiul ruso-turc, școala de la Sf. Sava n-a funcționat; această școală n-a funcționat nici sub Mihai Suțu, care își instalase Curtea domnească în localul său. Pentru această instalare a Curții domnești a fost nevoie să se mute chiar biblioteca școlii în încăperile mănăstirii Sf. Gheorghe Nou. Boierii însărcinați cu mutarea bibliotecii cer prin anafora ca pentru „a se face alegerea felurimilor de *vivlii* [cărți] ca să se pună în orînduială la locul lor" să se numească dascălul Panait ca să se ocupe cu această treabă. Mihai Suțu aprobă propunerea și poruncește ca Panait „ori însuși să meargă, sau să trimită ucenici procopsiți [pricepuți] ca să facă alegerea"[31]. În a doua domnie a lui Mihai Suțu școala domnească de la Sf. Sava a început să funcționeze în localul școlii de la biserica Domnița Bălașa[32], paralel cu această școală.

În timpul Războiului ruso-turco-austriac, ca și după pacea de la Șistov (1791) cînd în București fusese numit domn a doua oară Mihai Suțu (1791—1793), școala de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi și-a continuat activitatea. Războiul însă adusese ciuma în București și ravagiile sale au impus întreruperea cursurilor cît a ținut toiul molimei. În această vreme, Mihai Suțu întărește hrisovul de scutiri și privilegii acordat dascălilor de la școala de slovenie de către înaintașii săi. „La care școală — spune hrisovul — se află Constantin dascălu slovenesc cu un ipodidascăl, al său, care fiind pămînteni, cu case, socotit-am domnia mea trebuința ce ar avea și nu i-am lăsat să fie cu totul lipsiți, a nu fi atinși de oareșice milă domnească, mai vîrtos că fiind în liniște apururea să fie cu mintea slobodă și să poată pune toată nevoința a se sîrgui și a sta neprestan spre învățătură și procopseala copiilor școlari"[33].

Din pricina războiului și a evenimentelor din țară, preoții și diaconii nu și-au mai plătit regulat darea de trei galbeni pentru cutia de milostenii și a școlilor. Mihai Suțu, în pitacul din 11 iunie 1792, poruncește[34] să se încaseze sumele restante și hotărăște ca pe viitor dajdia preoților să fie plătită jumătate la Sf. Gheorghe și jumătate la Sf. Dumitru. „Din suma preoților și diaconilor ce se află în cîte trele eparhiile, după catagrafia ce s-a făcut la noemvrie trecut, facem măria-mea *musaadea* [preferință, concesiune] la plata banilor cutiei de milostenie și ai școalelor și scăzînd cu analoghie zeciuiala fieșcăreia eparhie, rămîne bani la hrisov 5 000 tocmai; adecă Mitropolia București 2 430, episcopia Rămnic 2 020 și episcopia Buzău 530". Se dau de asemeni porunci episcopilor să trimită banii școlilor la epitropie. Faptul care determinase pe Mihai Suțu să poruncească încasarea restanțelor a fost reclamația dascălului Constantin de la școala de slovenie, care se plînge că n-a primit leafa „de la stricarea veniturilor școalelor de către Mavrogheni". Anaforaua boierilor confirmă faptul, iar domnul poruncește a se da „de la cutie dascălului Constantin slovan căte 25 taleri pe lună, urmîndu-i-se de la zi întâi septemvrie"[35], adică pe șase luni în urmă.

Dar, în timpul acesta, nici mănăstirile nu plătiseră regulat darea școlilor, ceea ce face pe Alexandru Moruzi să poruncească mitropolitului ca, de acord cu episcopii, să fixeze suma ce trebuia să plătească pentru școli fiecare mănăstire. În pitacul său din 2 mai 1793 spune: „scriem prea sfinții tale ca ajungăndu-te [înțelegîndu-te] și cu părinții episcopi și făcănd dreaptă analoghie

---

[31] Idem. *ms*. 19, f. 45 v—46; 23 noiembrie 1791.
[32] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. II, p. 120.
[33] *Ibidem*, p. 118—119; 22 ianuarie 1792.
[34] *Ibidem*, p. 461.
[35] Arh. St. Buc., *ms*. 19, f. 180: 21 februarie 1792.

a banilor după hrisov, pă starea fieșcăreia mănăstiri, să orănduiești mumbașir ca să-i și împlinească, atăt de la mănăstirele eparhii preasfinții tale, căt și de la mănăstirile eparhiilor episcopești, spre a se da la epitropie făr de zăbavă, fiind știință prea sfinții tale trebuința ce este“ [36].

De asemenea Alexandru Moruzi, la 15 mai 1793, scutește pe Constantin, dascăl slovenesc, și pe ipodidascălul său de toate dăjdiile și orînduielile Vistieriei și cămării domnești și le acordă o serie de privilegii. „Hotărîm — scrie hrisovul — ca ei și toată casa lor, în toată vremea, să fie apărată în tot felul de dăjdii, de nimic, nici odinioară val și supărare să nu aibă. Așijderea și dreptebucatele lor încă să fie scutite și dă tot nedajnice: stupi i rămători dă dijmărit și vinu dă vinărici. Și să ție și cîte o pivniță aici în București, apărată de fumărit, dă căminărit, de vamă, de vinu domnesc i agiesc, de ortul vătafului dă cărciumari și de toate orice alte angarii vor ieși pe pivnițe ... Asemenea pentru ajutoru casii lor să aibă și liude cinci, streini, scutiți și apărați ... Cum și la vremea oeritului să aibă a scuti oi una sută cincizeci; încă să aibă pe tot anul a lua cîte oca una mie sare de la ocna Telega din *sud* [județul] Prahova. Deosebit să fie casa numitului dascăl apărată de orice fel de musafiri și de toate alte beilicuri“ [37].

Cu toate aceste porunci pe care le dă Alexandru Moruzi de a strînge bani pentru școli, lefurile rămîn totuși în restanță, cu plata. Dascălii se plîng domnului și acesta poruncește [38], la 26 februarie 1794, mitropolitului ca „din banii școalelor ce sănt, să să dea leafa dascălilor începîndu-să de la luna lui ghenar ot leat 1794“. Se pare însă că banii se adunau anevoios și lefurile dascălilor rămăseseră tot neplătite. Domnul poruncește [39] la 23 aprilie 1794, ca mitropolitul să strîngă de la toate mănăstirile banii ce urmau să se dea pentru școli și „fără de zăbavă să se facă teslim la epitropie“.

Trecuseră abia două luni de la această poruncă și Alexandru Moruzi, după cîte se pare în urma jalbelor adresate de dascăli, poruncește din nou mitropolitului la 24 iunie 1794 să strîngă banii școlilor „fiindcă au trecut și vremea sorocului“ [40] și „epitropia are mare trebuință dă bani pentru darea lefilor dascălilor“. El cere mitropolitului: „ca negreșit să apuci pă egumeni după la mănăstiri să împlinească banii și pănă în două zile, negreșit, să-i faci prea sfinte teslim la epitropie“. Bănuind totuși că egumenii nu vor plăti darea, el amenință: „iar care din egumeni nu să vor supune a da banii, să-l înștiințezi domnii mele cu anafora“. Contribuția mănăstirilor continuă a se strînge anevoios, fiindcă, în octombrie 1795, mitropolitul Dosithei arată lui Alexandru Moruzi că unele mănăstiri din București n-au plătit darea școlilor; și anume mănăstirea Sf Gheorghe Nou are 55 taleri restanță, mănăstirea Văcărești 195 taleri, mănăstirea Radu-Vodă 35 taleri și mănăstirea Stavropoleos 38 taleri. Domnul însărcinează atunci un logofăt de divan să adune banii și să-i depună la epitropia școlilor [41].

*

În cea de-a doua domnie a lui Alexandru Ipsilanti (1796—1797) școliledobîndesc o nouă înviorare, mai ales prin acea că domnul caută să stabilească un buget sigur, care să acopere toate cheltuielile învățămîntului. Astfel, la

---

[36] Idem, *ms*. 23, f. 46 verso; V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VII, p. 261.
[37] Idem, *ms*. 26, f. 56—57; V. A. Urechiă, *op. cit.*, V, p. 56—57.
[38] Idem, *ms*. 23, f. 210.
[39] Idem, f. 235 verso.
[40] Idem, f. 258.
[41] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VI, p. 261—262.

începutul anului 1797, veniturile pentru cutia şcolilor se adunau din sumele date de mănăstiri 8 510 taleri şi 14 000 taleri din darea preoţilor, plătită în două rate la Sf. Gheorghe şi la Sf. Dumitru, adică în total 22 510 taleri. Din această sumă se plăteau lefurile dascălilor de la şcolile domneşti din Bucureşti şi din ţară, *emilicul* [întreţinerea] dascălilor greci de la Academia grecească, reparatul şcolii sloveneşti de la Sf. Gheorghe Vechi, întreţinerea şcolarilor de la şcoala elinească şi alte mici cheltuieli. Pentru şcoala domnească de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi cheltuielile însumau 610 taleri, din care salariul dascălului, ipodidascălului şi vătafului, 360 taleri, cîte 30 taleri pe lună şi reparaţiile 250 taleri [42].

Mitropolitul Dosithei propune lui Alexandru Ipsilanti înfiinţarea unei şcoli la mănăstirea Tuturor Sfinţilor (Antim) din Bucureşti, zidită de mitropolitul Antim, metoc al episcopiei Argeşului. Destinaţia acestei şcoli era „să fie şcoală de învăţătură pentru cei ce vor fi ca să intre în treapta preoţiei din toate eparhiile ţării“ [43].

Egumenii mănăstirilor începură să se arate nemulţumiţi de dajdia pe care trebuiau s-o plătească la cutia şcolilor. Din pricina acestor nemulţumiri ei şovăiau şi întîrziau cu plata sumelor, pînă ce dascălii s-au jeluit lui Alexandru Ipsilanti, chiar la începutul domniei. Domnul scrise un pitac pe care îl adresă mitropolitului, lui C. Ghica fost mare vornic, Golescu mare vornic al obştirilor şi lui Filipescu mare logofăt de Ţara de Sus, poruncindu-le să se întrunească şi să cerceteze împreună cum s-au stabilit contribuţiile fiecărei mănăstiri. Li se atrage însă atenţia: „din care această întocmire ce veţi face cu dreptate, nădăjduim, a spori şi a se mai adăuga suma banilor şcoalelor, iar a nu scădea. Şi să ne arătaţi în scris, prin catastih, cu anafora, întocmirea şi îndreptarea ce veţi face“ [44]. Ipsilanti a înţeles spiritul de zgîrcenie al egumenilor faţă de şcoli şi pentru aceasta sfîrşeşte pitacul său cu recomandarea pe care am văzut-o. A fost un mod de a închide gura egumenilor.

La 3 octombrie 1797, Alexandru Ipsilanti dă un hrisov [45] în care acordă privilegii şi scutiri de dări celor doi dascăli de la şcoala slovenească de la biserica Sf. Gheorghe Vechi. Cei doi dascăli sînt Isaiia singhel Ierochirica, dascălul slovenesc, şi ipodidascălul său „carii fiind pămînteni, socotitu-le-am domniia mea trebuinţa ce ar avea şi nu i-am lăsat să fie de tot lipsiţi a nu fi atinşi de oareşice milă domnească“. Se repetă conţinutul hrisoavelor anterioare, iar mai apoi Constantin Hangerli confirmă şi el privilegiile pentru aceiaşi dascăli [46].

*

Se pare că reparaţiile ce s-au făcut la şcoala de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi în 1797, sub Alexandru Ipsilanti şi care au costat 250 taleri, n-au reuşit să refacă zidurile vechi ale acestei construcţii. Aşa se explică de ce în 1801, din îndemnul şi contribuţia mitropolitului Dosithei, a lui Alexandru Moruzi, a episcopilor şi a cîtorva boieri şi negustori, se reface din temelie vechea şcoală de slovenie. Cei care au supravegheat lucrările au fost Dimitrie Ghizdăvăţ şi dascălul Ioniţă, numit de curînd la această şcoală.

---

[42] *Ibidem*, vol. VII, p. 39—43.
[43] *Ibidem*, p. 26—27.
[44] *Ibidem*, p. 36; 6 mai 1797;
[45] Arh. St. Buc., *Achiziţii noi*, CLXX—4: 3 octombrie 1797.
[46] Idem. CLXX—7; 1 iulie 1798; V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VII, p. 172, 453.

Dascălul Ioniţă fusese numit după retragerea din slujbă a dascălului Isaiia; el fusese elev al şcolii de slovenie şi se distinsese prin priceperea şi stăruinţa la învăţătură. El este însă repede înlocuit cu dascălul Chiriţă, fost logofăt de divan. Această schimbarea dă loc la un proces pe care-l vom vedea mai jos.

Între domnii fanarioţi, din primele două decenii ale secolului al XIX-lea, Constantin Ipsilanti este o figură deosebită. Este fiul lui Alexandru Ipsilanti, care organizează şcolile în 1775, şi moşteneşte de la acesta spiritul gospodăresc şi interesul pentru şcoli. Domnia lui destul de scurtă (1802—1806) începe cu marele cutremur de la 26 octombrie 1802, întîmplat în prima zi cînd a intrat în ţară şi care distruge un număr mare de locuinţe şi alte clădiri în Bucureşti şi în celelalte oraşe. Aproape doi ani mai tîrziu, la 6 septembrie 1804, izbucneşte în Bucureşti un incendiu foarte puternic, care arde palatul domnesc şi întregul centru comercial, iar în primăvara anului 1805 se revarsă Dîmboviţa inecînd şi distrugînd nenumărate case de pe malurile sale şi din întreaga luncă a rîului. Astfel scurta domnie a lui Constantin Ipsilanti este zguduită de aceste trei calamităţi.

Totuşi acest domn a fost bine intenţionat. După prima lună de la urcarea în scaun el cere boierilor o situaţie a şcolilor. În anaforaua din 4 decembrie 1802 aceştia arată că nu s-au putut plăti lefurile dascălilor din pricină că mănăstirile n-au achitat sumele datorate şi că epitropia are de încasat de la mănăstiri, pe anul în curs, patru mii o sută de taleri. „Deci — spune anaforaua — fiindcă aceste *iraturi* [venituri] sunt canonisite, cum şi şcoalele se află deschise învăţînd copiii, atît cele afară de prin judeţe, cît şi cele de aicea din Bucureşti, adică cea elinească şi cea *ot* Sf. Gheorghe Vechi, a căror dascăli îşi cer dreptul lor şi epitropia nu are de unde le răspunde, să fie luminată porunca măriei tale către prea sfinţia sa părintele mitropolit ca să rînduiască *mumbaşir*... ca să strîngă aceste rămăşiţe de bani şi să-i facă *teslim* la *sameşul* [casierul] epitropiei".

Domnul aprobă propunerea şi porunceşte, la 6 ianuarie 1803, să se rînduiască *mumbaşir* [agent executor] „ca deîmpreună cu orînduitul epitropiei ce este la cutia şcoalelor să împlinească aceşti bani şi să ne aducă orînduitul epitropiei răspuns cum că s-au făcut *teslim*, carele nu are a primi sau a cere vreo zeciuială de la aceşti bani ai şcoalelor obşteşti" [47]. Se pare că sumele restante sînt încasate fiindcă, la 30 ianuarie 1803, Constantin Ipsilanti porunceşte să se plătească lefurile „atît pre luna trecută pînă acum ce vor fi avînd a lua, cît şi de-acum înainte pre toată luna" [48].

Am văzut că Mihai Suţu în 1791 mută şcoala domnească de la Sf. Sava la biserica Domniţa Bălaşa şi în locul ei se instalează Curtea domnească. Situaţia aceasta se menţine pînă la 26 octombrie 1802 cînd se întîmplă marele cutremur. Între clădirile avariate este şi şcoala de la Domniţa Bălaşa, care este dărîmată aproape în întregime, rămînînd în folosinţă o singură cameră. În această vreme şcoala de la Sf. Sava, mutată în şcoala de la biserica Domniţa Bălaşa, era condusă de vestitul dascăl Lambru, a cărui nume era bine cunoscut în lumea grecească. Prin stăruinţa acestuia, mitropolitul Dosithei consimte ca şcoala să se mute la metohul Mitropoliei, de lîngă biserica Măgureanu, care avea „case înalte, cu beciuri, i cu deosebite odăi la poartă şi cu toate cele trebuincioase, cu îndestulare ca toţi dascălii, i ucenicii streini pentru şedere, *paradosis* [predare] pentru cuhnie, pentru slugi şi pentru verice, fără

[47] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VIII, p. 430—431.
[48] *Ibidem*, p. 436

a mai pătimi vreo stenahorie". Mitropolitul condiţionează această mutare de repararea caselor şcolii de la biserica Domniţa Bălaşa, care costă 3 500 taleri, şi propune ca domnul să aprobe ca suma să se ia cu împrumut de la casa spitalelor noi. Constantin Ipsilanti aprobă propunerea [49].

Activitatea şcolilor este foarte mult stînjenită de faptul că sumele prevăzute a se încasa pentru cutia şcolilor nu se puteau realiza niciodată. Mai ales după cutremurul din 1802, care a şubrezit mult mănăstirile, s-a invocat de către egumeni că trebuiesc făcute reparaţii urgente şi că nu mai pot plăti dările pentru şcoli. În faţa acestei situaţii, Constantin Ipsilanti, la 10 iulie 1804 hotărăşte [50] ca darea preoţilor şi a diaconilor să se mărească de la 4 la 5 taleri pe an, plătindu-se jumătate la Sf. Gheorghe şi jumătate la Sf. Dumitru, iar din această sumă cîte 3 taleri să meargă la cutia şcolilor.

Între timp la şcoala de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi revenise în mod definitiv dascălul Chiriţă, care fusese multă vreme logofăt de divan şi apoi dascăl la şcoala de la biserica Colţea. Acesta dobîndeşte din partea lui Constantin Ipsilanti, la 21 iulie 1804, un hrisov de scutiri şi privilegii, care nu este decît reproducerea textului vechilor hrisoave dobîndite de înaintaşii săi. Se menţionează totuşi în hrisov că Chiriţă este „dascăl slovenesc şi rumânesc" [51], ceea ce confirmă în scris un fapt existent cu mulţi ani înainte la această şcoală: introducerea învăţăturii de limba română.

Şcoala de slovenie adăugase în programa sa didactică, ca o necesitate a vremii, şi cursuri pentru limba română, ceea ce înseamnă că şcoala pierduse caracterul său special de şcoală slovenească. Faptul se confirmă documentar din reclamaţia pe care o fac lui Alexandru Ipsilanti mahalagiii din jurul bisericii Sf. Gheorghe Vechi împotriva dascălului Chiriţă. Se pare că acesta a încercat să redea şcolii caracterul său special de şcoală slovenească şi a neglijat limba română, iar pe de altă parte a neglijat supravegherea elevilor, ceea ce a provocat jalba părinţilor. Ei spun în reclamaţie că pînă atunci copiii învăţau „numai româneşte", iar după sosirea lui Chiriţă nu au „un dascăl destoinic şi cu osîrdie pentru învăţarea limbii româneşti a copiilor, care este şi limba ţării, căci rămîn copiii noştri ca nişte boi, deoarece nici în altă parte a oraşului acestuia nu se află dascăl bun de limba românească" [52].

În primele zile din februarie 1805 moare dascălul Lambru directorul şcolii elineşti de la Sf. Sava, care funcţiona în acest timp la biserica Măgureanu. Constantin Ipsilanti numeşte în locul său, la 8 februarie, pe Constantin Vardalah, de asemenea un dascăl vestit: „te orînduim printr-acest domnescul nostru pitac a fi proto-dascalos la numita domnească şcoală, pentru care nu sîntem la îndoială că te vei osîrdui prin toată vîrtutea şi vei pune toată cuviincioasa silinţă a împlini locul răposatului, a adăogi urmările sale cele bune şi plăcute şi a înflori darurile învăţăturii şi a procopselei ucenicilor acestei şcoli" [53].

Sînt foarte interesante cuvintele pe care Athanasie Ioaniu le adresează lui Constantin Ipsilanti ca să recomande pe Constantin Vardalah: „s-a împărtăşit de învăţăturile din Egipt; care este într-un cuvînt mai învăţat decît toţi; care a văzut toate ţările europeneşti, făcînd şi o hartă. Însă cunoaşte şi limbi multe: latineşte şi italieneşte, precum şi franţuzeşte, puţin şi ară-

---

[49] *Ibidem*, p. 435—436.
[50] *Ibidem*, p. 437—438.
[51] *Ibidem*, p. 438—439.
[52] Arh. St. Buc., *Achiziţii noi*, CLXX—11; 22 februarie 1803;
[53] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VIII, p. 437.

bește. Apoi a alcătuit și algebră și geometrie și fizică după metodele cele mai noi; a tălmăcit din latinește logica și metafizica Travezandeanului, a alcătuit și o retorică, cea mai completă și cea mai dezvoltată din cîte se află în vremurile noastre. Asemenea și toate ale teologului Grigore le-a cercetat și înmulțit cu adăogiri, comentîndu-le, și cele mai multe le-a complectat precum am zis mai sus, a alcătuit trebuncioasele tabele din mitologie, din istorie, și a cules cuvintele și din limba de noi vorbită. Iar celelalte nu socot trebuincios a le mai arăta" [54].

Între elevii lui Lambru sînt: Ion Câmpineanu, A. Villara, mitropolitul Neofit, Constantin Hrisoscoleu și Buzoianu, iar între ai lui Vardalah sînt Eufrosin Poteca și Petrache Poenaru.

Dascălul Chiriță, ajuns după oarecare frămîntare conducător al școlii de la Sf. Gheorghe Vechi, se plînge mitropolitului Dosithei că preoții și dascălii de la biserica pe lîngă care se afla școala nu împart cum se cuvine veniturile bisericii cu dascălii școlii. Mitropolitul însărcinează pe protopopul Ioan cu efectuarea cercetărilor, apoi dă o hotărîre dreaptă în această privință: „drept aceia hotărîm ca dascălu, din toate celelalte venituri ce vor intra pe ușa bisericii, să ia parte popească, afară de masluri și din sărindare. Iar din sărindarele ce va aduce însuși dascălu să i se dea căte taleri doi. Și poruncim moliftii tale, cucernice protopop al plășii, ca după această hotărîre să faci împlinire de la preoți părții dascălului pe vremea ce nu i s-a dat. Și de acum înainte împărtășirea dascălului așa să se urmeze, precum mai sus am hotărît" [55].

Între avantajele pe care le aveau dascălii școlii de la Sf. Gheorghe Vechi, confirmate în hrisoavele domnești, erau și 4 lude scutelnici. În 1810 acești scutelnici nu se găseau în București și atunci marele vistier, care ținea evidența lor, se adresează ispravnicului din județul Saac să caute acolo patru scutelnici și „găsindu-i dumneavoastră să-i cercetați și, fiind fără pricină, să le dați adeverință dă numele și chipul lor, ca să li se dea și pecetluiri" [56].

Domnul Ioan Caragea, continuînd tradiția la școala de la Sf. Gheorghe Vechi, „care este de învățătura cărții slovenești, i rumănești", reînnoiește și întărește dascălului Chiriță și ipodidascălului său hrisovul cu scutiri și privilegii pe care îl acordase Constantin Ipsilanti. Textul hrisovului este același, fără nici o modificare de conținut [57].

Chestiunea bugetului școlilor devine iarăși dificilă sub Caragea. Veniturile, care se încasau anevoios și uneori numai prin delegat trimis anume la mănăstiri, nu mai ajung să acopere cheltuielile. Domnul însărcinează atunci pe Grigore Brîncoveanu, fost mare ban, să cerceteze problema sporirii veniturilor pentru școli și să refere. Propunerile boierului sînt interesante, dar Ioan Caragea trimite anaforaua în discuția divanului, cerîndu-i să examineze propunerile.

La 20 noiembrie 1815 [58] se redactează anaforaua divanului, pe care o semnează 19 mari boieri, în acord cu „boierii efori ai școalii". Obiectul propunerilor ce face divanul este arătat lămurit în anafora: „sporirea veniturilor școlii cu analoghiia cea cuviincioasă după vremea de acum și scumpetea lucrurilor și plata grelilor simbrii, ca să se găsească mijloacele cele cu cale spre înplinirea lipsii ce s-au dovedit că are casa școalei estimp, a să îndăstula das-

---

[54] Arh. St. Buc., *Achiziții noi*, CLXX—14; 1803 [f.l.z.].
[55] Idem, CLXX—15; 8 martie 1808.
[56] Idem, CLXX—16; 13 septembrie 1810.
[57] Idem, CLXX—18: 6 martie 1813.
[58] Idem. CLXX—19; 20 noiembrie 1815.

călii, i ucenicii cei săraci şi a să întîmpina şi alte cheltuieli trebuincioase". Boierii s-au adunat la curte şi „au cercetat mai întăi socoteala *lipsodosii* şi din catastihu ce ni s-au arătat de către *sameşu* [casierul] casii şcoalii" au constatat că din ianuarie s-au încasat 51 007 taleri „din ajutoru ce ai rănduit măriia ta de s-au luoat de la preoţi, i diiaconii din toată ţara". Se fixează bugetul la 55 000 taleri pe an, care urmează să se împlinească din darea preoţilor şi a diaconilor, care se ridicase la 8 taleri pe an, de fiecare. Se constată că „preţu lucrurilor s-au înălţat şi simbriile s-au mai mărit, cum şi număru preoţilor, i diiaconilor s-au descoperit atăt din catagrafiile judeţelor ce sănt în domneasca visterie şi să văd peste 9 000 de preoţi, i diiaconi".

Divanul apreciază însă că dacă ar plăti toţi preoţii şi diaconii cîte 8 taleri pe an, ar mai rămîne chiar prisos peste acoperirea bugetului, astfel că propune: „ca să mai uşurăm pă preoţi, i diiaconi a cunoaşte mili şi ajutor de acum înainte, am găsit cu cale din taleri opt ce dă fieşcare într-un an, să plătească numai căte taleri şase şi un zlot, bani noi, din cap în cap fără a să scădea vreun preot sau diacon cu nume de scutit, ci toţi deobşte să răspundă acest ajutor al şcoalii, veri al cui va fi. Cu care acest mijloc cuviincios şi preoţii să uşurează cu scăderea ce li se face şi casa şcoalii se îndestulează cu suma de bani întîmplătoare cheltuielilor şi simbriilor". Boierii făcuseră calculul exact: „de la 8 138 preoţi, i diaconi cîte şase taleri şi un zlot, din cap în cap, să adună pă an în sumă de taleri 54 931 bani 60"; la această sumă se adăugau 12 000 taleri „de la mănăstiri după *cisla* ce am întocmit acum supt iscăliturile noastre". Se propune de asemeni ca dajdia preoţilor să fie încasată de protopopi, care „pentru osteneala lor să nu îndrăznească a luoa mai mult de căt zece parale de un răvaş", adică de o chitanţă doveditoare că s-a încasat suma. Tot ei erau îndatoraţi să încaseze şi contribuţia mănăstirilor „luănd pentru osteneala sa de un răvaş căte taleri 5 de la mănăstirile cele mari şi de la cele mici căte taleri 2 şi să teslimatisească şi aceşti bani ai mănăstirilor iarăşi la casa şcoalii".

Peste toate aceste încasări se mai adăugau veniturile mănăstirii Glavacioc, care treceau sub epitropia eforilor şcolii. Divanul făcuse această propunere după ce văzuse hrisoavele lui Constandin Cehan Racoviţă, din 26 iunie 1763, şi a lui Ştefan Racoviţă, din 30 mai 1764, examinate mai sus, care destinaseră aceste venituri şcolilor. Boierii mai propun ca „să aducă apoi mănăstirea şi oareşice folos şcoalii la icomomia casii cu îndestulare de vin, păine, legumi, peşte şi alte trebuincioase".

Divanul cere ca domnul Ioan Caragea să aprobe aceste propuneri: „şi aceste legături să să întărească şi prin deosebit luminat hrisovu mării tale, poruncindu-să şi dumnealor boerilor efori ca să privegheze asupra dreptăţilor şcoalii şi întocmai să le săvărşească după hotărîrea mării tale".

*

În calitatea sa de conducător al şcolii de slovenie şi rumânie, de la mănăstirea Sf. Gheorghe Vechi, dascălul Chiriţă se plînge lui Alexandru Suţu, la 28 iunie 1819, că „după ce curtea aceştii şcoale s-au coprins cu binale care să stăpănesc astăzi de sfînta Mitropolie, rămăind nu prea puţin loc al curţii, apoi şi în dos se întinsese vecinii de coprinsese cu împresurare ca un stînjen şi jumătate". Dascălul arată în jalba sa, că „acei vecini după ce aveau atîta loc împresurat, apoi au început a pune şi *havalele* [corvoadă] cu înălţări de uluci şi grajduri astupînd cu totul lumina fereştilor şcoalii, precum iaste văzut".

Dascălul Chiriță, autorizat de Mitropolie, a început proces cu vecinii școlii, dar n-a ajuns la capăt „fiindcă au dat iarna și n-au mai fost mijloo a mai face cercare cu sforire locului, după cererea vecinilor împresurători". El se plînge și împotriva mitropolitului Nectarie care a închiriat o parte din terenul școlii, că „în loc să mai facă ajutor acestii obștești școale, preasfinția sa s-au vărît și la acel puțin loc ce prin osteneala și cheltuiala robului mării tale s-au descoperit, ca să-l înstrăineze de la această școală domnească". Și jalba sfîrșește cu această cerere: „mă rog mării tale, fiindcă noul cumpărător s-au apucat să zidească binale dă zid pă numitu loc, pînă nu-și pune temelia, să fie luminată poruncă către dumnealor veliții vornici, ca de o parte să-l *embodisească* [oprească] din lucru, dă altă parte să vie dumnealor în fața locului la școală să vadă cu ochii stricăciunea ce aduce școalii, havalelile ce au rădicat cu uluci și cu grajduri, ca să nu se isterisească școala de locul acela fiind trebuincios pentru mutarea umblătorilor și pusul lemnilor, fiind cu totul strîmtorat"[59].

Jalba dascălului Chiriță este trimisă de Alexandru Suțu în cercetarea mitropolitului Dionisie și a vel vornicului Istrate Crețulescu, care arată rezultatul cercetării într-o lungă anafora[60] din 3 august 1819. Se constată că Anastase Roșu, lipscan, a intrat în locul școlii cu un stînjen și jumătate, „pe care călcare să află și grajd făcut de uluce egreti (*sic*), cu care se închide lumina ferestrelor școalii". De asemenea se constată că și Ioan Dumitriu Pashali împresurase un stînjen și jumătate, măsură „dovedită încă din leat [1]817 mai 12, de dumnealui vornic Băleanu, prin anafora". Se mai constată că „cu greșală s-au închiriat dă preasfinția sa proin mitropolit Nectarie, căci un loc ce au apucat de s-au afierosit odată în trebuința obștii nu mai poate alt nimeni să-l dezlipească și să-l închirieze". Astfel, jalba dascălului Chiriță s-a dovedit întru totul adevărată și anaforaua propune ca locurile împresurate să fie redate școlii.

*

La 20 noiembrie 1819, Alexandru Suțu acordă scutiri dascălilor de la școala domnească de pe lîngă biserica Sf. Gheorghe Vechi[61]. Hrisovul este reproducerea aproape servilă a vechilor hrisoave acordate de domni în decursul vremii. Se menționează: „casa lor în toată vremea să fie apărată de tot felul de dajdi[i]"; „așijderea și drepte bucatele lor să fie scutite și nedajnice" [stupi, rîmători și vinul]; „să ție și cîte o pivniță aici în București"; „asemenea pentru ajutorul casii lor să aibă și liude cinci, streini, scutiți și apărați de tot felul de dăjdii și orîndueli"; „să aibă a scuti oi una sută cincizeci", și hrisovul dublează la două mii de oca dreptul de sare din ocna Slănic.

În 1821, în timpul mișcării revoluționare de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, școala de slovenie ca și toate celelalte școli din București, își întrerup cursurile. Activitatea lor nu va fi reluată decît după ce lucrurile se vor liniști prin venirea la tron a domnilor pămînteni. Cîțiva ani de-a rîndul nu cunoaștem nimic din existența acestei școli. De abia în noiembrie 1824, putem relua firul întrerupt. La această dată dascălul Chiriță și ipodidascălul său obțin de la Grigore Ghica un nou hrisov[62] de scutiri și privilegii, care reproduce aproape cuvînt cu cuvînt pe cel de mai sus. În fine, la 25 aprilie

---

[59] Idem, *Mitropolia București*, CCXLIV—11: 28 iunie 1819.
[60] Idem, CCXLII—11: 3 august 1819.
[61] Idem, *Achiziții noi*, CLXX—21: 20 noiembrie 1819.
[62] Idem, *ms.*, 103, p. 273—274.

1832, generalul Kiseleff, în calitatea sa de „deplin împuternicit prezident al Divanurilor", numeşte o comisie compusă din leitenant colonel Fonton de Veraion, Suţu asesor al colegiului, Dendrino sfetnic onorar şi pe doctorul Picolo „ca să cerceteze deosebitele clasuri de învăţătură a Casii Şcoalelor, cum şi întocmirile ce se urmează înlăuntru" şi cere marei logofeţii „a lua trebuincioasele măsuri spre înlesnirea băgărilor dă samă comisii dă mai sus" [63].

Şcoala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi, după 1832, are din ce în ce mai puţină strălucire şi activitate. Slovenia nu mai interesa prea mult şi prea puţini elevi se îndreptau spre această şcoală ca să înveţe meseria de logofăt de cancelarie. Limba română se impusese din ce în ce mai mult după 1821 şi învăţătura ei devenise o necesitate de stat. Faptul acesta a făcut ca, în ultimii ani de activitate, şcoala de la Sf. Gheorghe Vechi să devină o şcoală de învăţătură românească. Activitatea ei însă nu va continua prea multă vreme, fiindcă marele foc din 1847, care a distrus tot centrul comercial al oraşului Bucureşti, în care se afla şi fosta şcoală de slovenie, a nimicit construcţia ei şi a făcut-o să dispară pentru totdeauna.

Şirul dascălilor de la şcoala domnească de slovenie

Am văzut mai sus că şcoala de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din Bucureşti se bucura de multă faimă în secolul al XVII-lea, fapt care a avut ca urmare atragerea multor tineri din afara hotarelor ţării, care veneau să-i urmeze cursurile. Faima aceasta s-a menţinut şi în secolul al XVIII-lea şi chiar în primele decenii din secolul al XIX-lea. Aşa se explică de ce mai toate hrisoavele domneşti, în legătură cu această şcoală, amintesc că elevii erau nu numai pămînteni, ci şi străini „carii vin pentru dragostea învăţăturii".

Ştim de asemenea, după tradiţia menţionată în documentele secolului al XIX-lea, că şcoala domnească de slovenie a fost reorganizată de Şerban Cantacuzino, care era un mare iubitor al învăţămîntului public: el înfiinţează şi şcoala elinească de la mănăstirea Sf. Sava, care dobîndeşte mai tîrziu o mare faimă în lumea grecească. Cele două şcoli n-au fost în concurenţă cît timp pe tronul Ţării Româneşti au fost domni pămînteni. Odată însă cu începutul epocii în care domnii erau greci din Fanar, care cumpărau pe bani tronul din mîinile hrăpăreţe ale marilor demnitari turci, şcoala elinească s-a bucurat de tot sprijinul domnilor, iar cea slovenească a rămas în umbră. Totuşi această şcoală a continuat să funcţioneze sprijinită numai de Mitropolie şi să atragă tineri de peste hotare studioşi în slovenie. În secolul al XVIII-lea simbria dascălilor slovenești de la această şcoală a rămas numai de zece taleri pe lună, pe cînd a dascălilor greci de la Sf. Sava a crescut de la 30 taleri leafă şi 15 taleri mîncare, cît era la 1 septembrie 1741 [64], la 333 taleri cît primea la 20 noiembrie 1815 [65].

Cu toată faima de care se bucura şcoala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi nu cunoaştem pînă acum nici un nume de dascăl, la această şcoală, în secolul al XVII-lea. Este foarte sigur că cei mai mulţi dintre pisarii şi logofeţii care scriau şi copiau hrisoavele domneşti sau alte documente ce ieşeau din cancelariile domnilor erau opera dascălilor şi ucenicilor de la şcoala de slovenie. Cu toate acestea nici un nume de aceşti scrii-

---

[63] Idem, *Achiziţii noi*, CLXX—25; 25 aprilie 1832.
[64] Idem, *ms.* 139, f. 175.
[65] Idem, *Achiziţii noi*, CLXX—19; 20 noiembrie 1815.

tori de acte domnești, din secolul al XVII-lea și prima jumătate a celui următor, nu se poate pune în legătură cu școala domnească de slovenie din București.

Cel dintîi dascăl de slovenie care apare documentar este *Stanco*, despre care ne amintește cartea [66] mitropolitului Neofit, din 13 iunie 1749, prin care dă cu chirie lui popa Theodor * de la Sf. Gheorghe Vechi „locul unde a fost școala (deci construcția, la acea dată, nu mai era pe locul cel vechi) și casa dascălului Stanco. Acesta, probabil, ocupase mulți ani funcția de dascăl la școala domnească de slovenie și căutase din timp să-și apropie un ginere căruia să-i lase frumoasa și cinstita slujbă în care el îmbătrînise. Stanco nu fusese însă singurul dascăl al școlii, fiindcă, după cum ne spun documentele, alături de el funcționa și Lupu pe care-l găsim însemnat ca martor pe un zapis [67] de vînzare din 21 iunie 1736. În 1741 tot Lupu dascălul slovenesc este acela care traduce [68] din limba slavă un document din prima jumătate a secolului al XVI-lea. După cum se pare, la data emiterii documentului din 13 iunie 1749, dascălul Stanco nu mai era în viață, dar se menționează în act numele lui popa Florea care era ginerele lui Stanco: „iar leamnele ceale vechi dovedindu-să că au fost ale dascălului Stanco le-am dat popei Florei ginerisău "[69], spune mitropolitul.

Popa Florea a fost un bun cunoscător întru cele slovenești și chiar a limbii grecești. Se pare că el era preot la biserica Sf. Gheorghe Vechi încă din timpul vieții socrului său, iar după moartea acestuia întîmplată în 1748 sau 1749, pentru deosebita lui pricepere și învățătură este numit și dascăl la școala de slovenie. Într-o condică a Mitropoliei din acea vreme, se află cîteva însemnări despre popa Florea ca dascăl slovenesc, care confirmă primirea lefei, alături de colegul său Lupu, dascăl slovenesc încă de pe vremea socrului său.

Prima însemnare care amintește de acești doi dascăli nu are dată, dar este de presupus că ea se referă cel mai tîrziu la anul 1749, dacă nu chiar la 1748. O altă mențiune, din 31 august 1749, spune următoarele: „am luat eu popa Florea, i Lupu dascălii slovenești, de la sfinției sa părintele mitropolitul, leafă de șase luni, de lună *po* taleri 10, însă de la luna lui martie pîn la sfîrșitul lui august, taleri 120"; semnează amîndoi. Celelalte mențiuni [70] sînt din 12 iunie 1750, 27 mai 1751 și 20 octombrie 1751. Mențiuni documentare despre popa Florea ca dascăl slovenesc sînt multe, în care se atestă că a scris sau a tradus nenumărate hrisoave: 23 octombrie 1752 [71], 18 octombrie 1753 [72], 26 iunie 1763 [73], 30 mai 1764 [74]; „s-au scris la leat 1765 iulie 10 *dni*, de popa Florea dascălul slovenesc *ot* Sf. Gheorghe Vechi" [75]; ultimul hrisov scris de popa Florea este din 30 mai 1768 [76].

Popa Florea este unul din cei mai pricepuți meșteri ai scrisului slovenesc din secolul al XVIII-lea. Lui i se atribuie [77] și cele 177 de articole ale

---

66 Idem. *ms.* 131, f. 156.

* Sanda preoteasa, văduva lui popa Theodor, vinde în 1789 casa pe care o făcuse soțul său pe locul școlii și al casei dascălului Stanco (*ms.* 131, f. 156—156 verso). Postelnicul Antonie, cumpărătorul casei, nu poate beneficia însă de cumpărare, fiindcă Mitropolia invocă dreptul de protimisis și-i restituie banii (*ms.* 139, f. 179—180).

67 Idem, *Mitropolia București*, XV—4.

68 I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. 19.

69 Arh. St. Buc., *ms.* 131, f. 156.

70 Idem, *ms.* 139, f. 179—180.

71-75 Idem, *Diplomatice*, 25, 26, 34, 36, 39.

76 Idem, *Mitropolia București*, XXVIII—7.

77 Alexandru A. Vasilescu, *Cronologia tabelară, data alcătuirii și autorul ei*, în „Revista istorică română", III (1933), p. 54—77.

unei cronologii a Ţării Româneşti care începe de la 1215 şi se opreşte la 1666, deşi în unele versiuni merge pînă la 1765, considerată de unii învăţaţi ca operă a stolnicului Constantin Cantacuzino şi cunoscută sub numele de Cronologia Tabelară. Este primul manual [78] românesc de istorie din secolul al XVIII-lea care a fost folosit în şcoala slovenească de la Sf. Gheorghe Vechi şi a fost alcătuit după modelul manualelor manuscrise de la „Academia" grecească de la mănăstirea Sf. Sava.

Alexandru A. Vasilescu [79] emite ideea că la şcoala slovenească de la Sf. Gheorghe Vechi, după moartea dascălului Lupu care s-a întîmplat probabil în 1753 — fiindcă acesta este anul în care îl găsim menţionat pentru ultima dată — ar fi existat alături de popa Florea un alt dascăl anume „ierei Flor dascăl slovenesc", care trebuie separat cu totul de cel dintîi, nefiind una şi aceiaşi persoană cum au crezut unii cercetători dinaintea lui. Autorul citat îşi sprijină afirmaţia, că ştia bine limba greacă din care tradusese în româneşte lucrarea „*Despre credinţă*" a lui Ioan Cariofil şi că obţinuse funcţia de hartofilax * fapt care-l face să se retragă din slujba de dascăl.

Dacă stăm însă să analizăm cu mai multă atenţie, toate cele de mai sus observăm că ierei e tot una cu preot sau popă, că Flor nu e altceva decît o prescurtare a numelui Florea, tot aşa cum, de atîtea ori, semnează prescurtat şi dascălul Lupp în loc de Lupu. În ceea ce priveşte ştiinţa de limba greacă, nu e de mirare ca popa Florea să fi cunoscut şi această limbă, iar în timp îndelungat să traducă în linişte lucrarea menţionată şi să facă şi corectura în româneşte a *Voroavei* [80] ce s-a tipărit la Bucureşti în 1765. Că pe aceste două lucrări, una tradusă iar alta corectată de el, nu mai semnează cu titlul de dascăl slovenesc ci numai cu cel de hartofilax, nu este deloc de mirare, fiindcă lucrările în sine nu aveau nici o legătură cu dăscălia slovenească. Iar titlul şi funcţia de hartofilax le-a căpătat tocmai pentru priceperea şi activitatea lui care au fost preţuite de mitropolitul de atunci, dar aceasta nu l-a făcut să se retragă din funcţia de dascăl, fapt care nu reiese documentar de nicăieri.

În concluzie, putem spune că popa Florea este una şi aceeaşi persoană cu ierei Flor, iar ambele nume se suprapun cu totul timpului de funcţionare. Ba, din contra, pe un manuscris din 1764, numit *Tîlcul Evangheliilor*, se află o însemnare din care rezultă că popa Florea folosea ambele titluri ale celor două slujbe ce îndeplinea: „prin usîrdiia şi nevoinţa popei Floru dasc.[ăl] slovenesc, hartofilax" [81].

Destul de cult pentru vremea lui, superior multor boieri divaniţi, popa Florea a fost un neobosit traducător din sloveneşte şi elineşte, precum şi un copist de frunte a nenumărate manuscrise religioase foarte căutate în lumea celor bogaţi. Probabil că, în afară de satisfacerea pasiunii, prin scrierea acestor manuscrise, el a izbutit să obţină un oarecare venit în plus care se adăuga la simbria lui de dascăl slovenesc, fiindcă pentru slujba de bibliotecar (hartofilax) nu găsim nici o însemnare că a primit ceva.

[78] *Ibidem*, p. 73.
[79] *Ibidem*, p. 71—72.
* *hartofilax* = arhivar, bibliotecar al unei biserici sau mănăstiri.
[80] B.R.V., vol. II, p. 166—170. Pe foaia de la sfîrşitul cărţii se află această notiţă: „Şi la sfintele voastre rugăciuni să nu uitaţi şi pe robul lui Dumnezeu, mai micul vostru frate, Flor ierei hartofilax, cel ce au procitit cartea aceasta".
[81] Acad. R.S.R., *ms*. 2592; *ms*. 457.

Amintim în notă * manuscrisele care s-au păstrat de la el și presupunem că au fost mult mai multe, dar s-au distrus cu timpul.

Ultimul manuscris a lui popa Florea, datat 1765, precum și *Voroava* [82] tipărită în același an, ne arată pînă la ce dată s-a întins activitatea lui. Cu toate acestea el a mai trăit pînă în anul 1768 cînd găsim un hrisov [83] scris de el și o însemnare că un manuscris, *Miscelaneu religios* [84], l-a dăruit unui oarecare postelnic Radu.

Dar cu mult înainte de a se prăpădi, el a căutat să fie ajutat de un al doilea dascăl care a fost găsit în persoana fratelui său Costantin, după cum se vede din notița de pe manuscrisul [85] din 20 august 1755.

Dascălul *Constantin*, poreclit și Slovanu, după numele funcției ce îndeplinea, este deci al patrulea dascăl cunoscut al școlii de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi. El a urmat în locul răposatului Lupu, poate chiar în anul 1753. Cu toate acestea, prima mențiune despre el, după cum am văzut mai sus, este din 20 august 1755. Mențiuni documentare de activitate particulară avem din 8 martie 1764, cînd scrie actul prin care Tudora cu fiul ei Ghinea vînd lui Tudor bogasierul și jupînesei lui Stanca o prăvălie din mahalaua Sf. Gheorghe Vechi, construită pe locul Mitropoliei. A doua mențiune este din 23 aprilie 1765, cînd întocmește zapisul prin care jupîneasa Maria dăruiește mitropolitului Grigore casele ce avea, în mahalaua Stelea. Desigur că în afară de cele mai sus amintite, mai sînt încă multe altele pe care nu le cunoaștem încă.

Constantin dascălul slovenesc, ca și ceilalți dinaintea lui sau după el, — în afară de treburile lor profesionale — copiau anumite manuscrise**, concepeau și scriau acte particulare de vînzare, cumpărare, schimb sau danie. Ei întocmeau aceste acte „cu zisa dumnealor", adică a acelora care erau interesați în vreo tranzacție oarecare. De cele mai multe ori, tot ei erau cei care chiar semnau în locul vînzătorilor sau martorilor care nu știau carte, rămînînd ca aceștia să-și pună numai degetul peste semnul crucii făcut cu

---

* Popa Florea, dascăl slovenesc, hartofilax a copiat și tradus: *Psaltire cu tîlc*, 1754, Acad. R.S.R., *ms.* 2711; *Cazania întăi*, 1759, Acad. R.S.R., *ms.* 2103; *Sferteilim*, adecă cartea laudelor, ce să numește *Psaltir*, carea s-a tălmăcit de pre limba slovenească pre limba rumănească, 1759, Acad. R.S.R., *ms.* 937. „*Lexicon românesc* la cuvintele ceale mai de trebuință a să ști în Evanghelie, 1764, Acad. R.S.R., *ms.* 2592. *Psaltire cu tîlc*, 1764, Acad. R.S.R., *ms.* 501. Theofilacht, arhiepiscopul Bulgariei, *Tîlcul Evangheliilor*, 20 ianuarie 1764, Acad. R.S.R., *ms.* 2592, „prin usîrdiia și nevoința popei Floru, dascăl slovenesc, hartofilax". Theofilact, arhiepiscopul Bulgariei, *Tîlcul Evangheliilor* [1740—1765], Acad. R.S.R., ms. 2958. Molitvenic [1740—1765], Acad. R.S.R., *ms.*, 2337. *Istoriile Țării Rumânești și a Țării Moldovei* (Extrase din izvoade de Vasile cămărașul, la 1733), [1740—1765], Acad. R.S.R., *ms.* 3442. *Miscelaneu religios* [1740—1765], Acad. R.S.R., *ms.* 457 „care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre limba românească prin îndemnarea popei Flor, dascăl slov.[enesc], hartofilax". Într-o notiță din 1768 se spune că acest manuscris a fost dat de popa Florea lui Radu postelnic, iar de la acesta a rămas nepotului său slugerul Nicolae Vlădescu. *Psaltire cu tîlc*, 20 august 1755, Acad. R.S.R., *ms.* 2590; este la fel ca *ms.* 2711. Într-o notiță se spune: „s-au scris de Costandin vtori, frate al popii Flor dascăl slovenesc."

[82] Bibl. Rom. Veche, vol. II, p. 170.

[83] Arh. St. Buc., *Mitropolia București*, XXVII—7: 30 mai 1768.

[84] Acad. R.S.R., *ms.* 457.

[85] Idem, *ms.* 2711.

** Constantin dascălul a copiat; *Patericul Pecerscăi*, 1759, Acad. R.S.R., *ms.* 1388; *Miscelaneu teologic:* Cîntări bisericești, Rugăciuni, Catehism, ș.a., 1 ianuarie 1761, Acad. R.S.R., *ms.* 3803. *Rînduiala tîrnosirii bisericii*, 26 ianuarie 1769, Acad. R.S.R., *ms.* 2167. *Rînduiala tîrnosirii bisericii*, 28 iunie 1774, Acad. R.S.R., *ms.* 5491. *Cronici moldovenești: Nicolae și Miron Costin* (sec. XVIII, a doua jumătate), Acad. R.S.R., *ms.* 266.

cerneală. Formalitatea aceasta e dovada autenticităţii documentului, sau cum spun ei, în partea finală: „am întărit zapisul acesta cu iscălitura numelui nostru puindu-ne şi degetele în loc de peceţi, ca să să ṫrează“ [86].

La 13 august 1775, dascălul Constantin cîştigă bunăvoinţa domnului Alexandru Ipsilanti care, prin hrisov [87], îi acordă scutiri de dări şi privilegii.

În acest document dascălul Constantin este menţionat ca „întăiul dascăl“, iar Dragomir, ca „al doilea dascăl“, acesta fiind numit de curînd, ca unul „ce era eşit cu procopseala învăţăturii din şcoală“. În scurtă vreme însă, între cei doi dascăli se iveşte neînţelegere, deoarece Dragomir căsătorindu-se şi neavînd unde locui, obţine îngăduiala de la mitropolit să refacă o casă ce se afla pe pivniţa din faţa şcolii şi pe care o folosise Constantin şi alţi dascăli dinaintea lui. Învoiala îi fusese dată lui Dragomir cu condiţia ca numai el să locuiască în casă, iar unele încăperi să servească şi ca „şcoală pentru învăţat copiilor“ [88], probabil, fiindcă vechiul local devenise neîncăpător pentru toţi elevii. Dacă va fi obligat să plece din şcoală nu avea „volnicie“ s-o dea cu chirie la alţii şi nici nu putea fi vîndută la persoane străine, atît de el sau de urmaşii săi.

Dascălul Dragomir însă, după cum se vede, din documentul din 28 februarie 1780, nu respectă condiţiile învoielii, căci „neurmînd celor cuviincioase trebi dăscăleşti, ci abătându-să la neşcolăreşti lucruri, s-au lipsit [a fost înlăturat] din şcoală şi caută a da cu chirie acea casă ce este pe pivniţa şi locul Mitropoliei“ [89].

În urma celor de mai sus, dascălul Constantin „vrănd să ocrotească numitele case, după hotărîrea“ mitropolitului, a atras atenţia lui Dragomir „vtori“ (al doilea) dascăl, numit în unele documente „dăscăleţ“ şi vătăşel la şcoală, dar acesta în loc să înţeleagă cele cuvenite „cu ocări l-ar fi şi necinstit“. Neputînd suporta această jignire şi abatere a lui Dragomir, dascălul Constantin se jeluieşte domnului şi mitropolitului. Mitropolitul Grigore, la rîndul său, cere lui Alexandru Ipsilanti să aprobe ca „dumnealor veliţii dvornici să orănduiască vătaf de zidari, de lemnari să preţuiască cheltuiala ce va fi făcut [Dragomir] pe casă; şi căţi bani va ieşi să-i întoarcă Mitropolia înapoi, sau dascălul ce va fi la şcoală“ [90]. Domnul aprobă propunerea.

Drept urmare marele vornic Bade poruncește lui Radu şi Necula vtori vornici, ca împreună cu vătaful de lemnari şi vătaful de zidari să preţuiască casa „după cum să va fi aflănd acum, iar nu dupe cum va aráta acest Dragomir că a cheltuit cînd au făcut-o noaă“, ca Mitropolia să-i restituie banii la valoarea actuală [91]. Experţii apreciază la 293 taleri preţul casei [92] şi Dragomir dă zapis Mitropoliei că a primit toţi banii [93]. Cu acest prilej Mitropolia ia şi pivniţa lui Constantin, pentru repararea căreia cheltuise 40 taleri şi-i restituie banii cheltuiţi [94].

---

[86] Idem, CXXIII—117.
[87] Arh. St. Buc., *ms.* 3, f. 122 v—124; V. A. Urechiă, *Ist. rom.* III, p. 168—169.
[88] Idem, *Mitropolia Bucureşti*, CCXLVI—7.
[89] Idem, CCXLVI—6; copie în *ms.* 131, f. 148; Gh. Nedioglu, *Cea mai veche şcoală românească cu caracter statornic*, Bucureşti, 1913, p. 16, 18.
[90] Idem, CCXLVI—6: 28 februarie 1780.
[91] Idem, CCXLVII—7: 30 iulie 1780.
[92] Idem, CCXLVI—8: 21 august 1780.
[93] Idem, CCXLVI—9: 14 septembrie 1780.
[94] Idem, CCXLVI—10: 16 septembrie 1780.

Acest al doilea dascăl Dragomir părăsise școala unde învățase și funcționase ca dascăl, fiindcă, probabil, fusese numit logofăt. În această calitate semnează atunci cînd primește banii pe casă.

Mai tîrziu, Nicolae Mavrogheni, prin hrisovul [95] din 24 septembrie 1786, acordă dascălului Constantin zis Slovanu scutiri de dări și privilegii. Acesta apare în document alături de „un ipodidascăl al său" al cărui nume nu este indicat, dar care credem că este același Dimitrie, vătaful școlii, întîlnit m·i tîrziu, în 1797. Hrisovul motivează astfel dărnicia domnului: „aflându-să napristan [permanent] spre învățătura și procopseala copiilor sholastici, și streini și pămînteni, fostu-i-au miluit frați[i] noștri domni de mai naintea noastră prin hrisoavele domniilor sale, care ni s-au arătat de le-am văzut, cu privilegiu ce se cuprinde mai jos, care privilegiuri fiind cu cale a le avea numiții dascăli, ca unii ce se află nelipsiți la această domnească școală, puind toată nevoința spre procopseala copiilor sholastici". Din hrisov lipsesc cele două mii de ocale de sare de la ocna Slănic pe care le-au avut dascălii dinaintea lor.

Dascălul Constantin Slovanu, în 1792, se plînge lui Mihail Suțu că a „avut leafă pe lună căte taleri 25, iar de cînd s-au stricat veniturile școalelor, în vremea răposatului Mavrogheni, de la epitropie n-a mai luat". Anaforaua boierilor confirmă faptul, și domnul poruncește să i se completeze leafa pe trecut [96]. Mihai Suțu, la 22 ianuarie 1792, întărește celor doi dascăli de la școala slovenească și românească de la biserica Sf. Gheorghe Vechi privilegiile înscrise în hrisovul lui Nicolae Mavrogheni [97]. Alexandru Moruzi, a 13 mai 1793, înnoiește și întărește dascălului Constantin Slovanu și ipodidasclălului său hrisovul pe care aceștia îl dobîndiseră cu un an mai înainte; în hrisov se adaugă „pe tot anu a lua căte oca una mie sare de la ocn Teleg-a *sud* Prahova", ceea ce nu li se acordase prin cele două hrisoave amintite.

În ultimii ani ai vieții, între 1793 și 1796, probabil la cererea mitropoli, tului, dascălul Constantin transcrie toate actele Episcopiei Buzăului în trecondici mari care cuprind cam 600 de foi fiecare. Colaționarea actelor a fost încredințată de mitropolitul Dosithei Filitti, cronicarului Dumitrache, „un desăvîrșit cunoscător al limbii documentelor slavonești" [98]. La sfîrșitul fiecărui volum se află cuprinsul unei anaforale de mai tîrziu (2 iulie 1801) — cînd s-au înregistrat — în care se arată că aceste condici au fost „scrise și făcute de dascălul Costandin slovenesc, ce au murit, fiind și multe din sineturi sărbești, care s-au tălmăcit de numitul dascăl", iar toate actele „s-au probăluit cu condica, de răposatul clucer Dimitrache".

La 1796, în vîrstă înaintată și bolnav, după o slujbă destul de îndelungată, dascălul Constantin Slovanu moare. Urmașul lui este bătrînul călugăr Isaiia, recomandat de mitropolitul Filaret și numit de Alexandru Moruzi în 1796, printr-un hrisov fără indicarea completă a datei: „ne-au arătat prea sfinția sa părintele mitropolit pă Isaiia, ieromonah singhel și ne-au dat încredințare că este vrednic cu învățătura dascălii pă deplin, spre a să orândui dascăl la numita școală" [99].

---

[95] Idem, *Achiziții noi*, CLXX—1: 24 septembrie 1786.
[96] Idem, *ms.* 19, f. 180: 21 februarie 1792.
[97] V. A. Urechiă, op. cit., vol. II, p. 118—119.
[98] I. Ionașcu, *Lucruri noi despre cronicarul Dumitrache*, în „Revista istorică română", IX (1939), p. 259—260.
[99] Arh. St. Buc., *Achiziții noi*, CLXX—3; 1796 [f.l.z.].

Alexandru Ipsilanti, la 3 octombrie 1797, acordă [100] dascălului Isaiia şi ipodidascălului său vechile privilegii ce s-au dat dascălilor de la şcoala de slovenie; hrisovul său este reproducerea vechilor scutiri şi privilegii acordate de Alexandru Moruzi. Dascălul Isaiia are un conflict cu Dimitrie, vătaful şcolii pentru neplata corectă a simbriei şi acesta se plînge domnului, care porunceşte să se cerceteze plîngerea şi apoi, văzînd că vătaful avea dreptate, dă poruncă să i se achite din urmă simbria cuvenită [101]. Hrisovul lui Alexandru Ipsilanti este înnoit şi întărit de Constantin Hangerli [102] la 11 iunie 1798.

În 1802 era dascăl la şcoala de slovenie tot călugărul Isaiia, care „fiind trecut de vîrsta bătrîneţelor, neputincios şi cu lipsa de vederea ochilor", nu mai putea să ducă înainte treburile şcolii. El nu avea nici ipodidascăl ci ducea şcoala numai cu vătaful Dimitrie, care „fiind făr de putere la învăţătură nu numai slovenească, precum este rînduială de a fi la această şcoală, care se zice şi se numeşte şcoala slovenească, ci nici la cele rumâneşti desăvîrşit, precum şi făr de fire şi glas la ale cîntărilor bisericeşti, nu să pot alege copii[i] mahalagiilor şi ai altor streini cu nici un folos de învăţătură şi procopseală". În această situaţie părinţii ucenicilor se plîng lui Mihai Suţu şi cer numirea dascălului Chiriţă în locul bătrînului şi neputinciosului Isaiia.

Astfel *dascălul Chiriţă*, cunoscut sub numele de Chiriţă Gheorghie Domuşciul Drăstorean*, urmează la conducerea şcolii de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi începînd de la 24 martie 1802 [103]. Noul dascăl era un caligraf priceput şi bine cunoscut în Bucureşti; el fusese multă vreme logofăt în cancelaria domnească şi se bucurase de aprecierea şi bunăvoinţa domnilor, care îi acordaseră scutiri şi privilegii printr-o serie întreagă de hrisoave. Astfel: Alexandru Moruzi, la 18 martie 1793, „pentru că aflîndu-să numitu logofăt în slujba logofeţii în divanu domnii mele" [104]; Alexandru Ipsilanti, la 8 noiembrie 1796 „Chiriţă logofăt carele aflîndu-se slujind Curţii domneşti între logofeţii divanului" [105]; Constantin Hangerli, aprilie 1798 [fără zi] [106]; Alexandru Moruzi, 25 aprilie 1799 [107]. Cînd a fost numit el se găsea ca dascăl la şcoala de la biserica Colţea. Despre el mersese vestea că „e destoinic, cu ştiinţă, desăvîrşit la ale sloveneşti şi rumâneşti, avînd citanie curată, cu condei bun şi cu ştiinţa cîntărilor bisericeşti, fiind şi ipochimen în vîrsta ce să cade unui dascăl, şi cu fire i petrecere plăcută, carele iarăşi la această domnească şcoală de la sfîntul Gheorghe au învăţat în copilăriia lui".

În cartea lui Mihai Suţu se continuă cu laude pentru Chiriţă: „pentru carele fiindcă şi de la alte obraze mari dintre dumnealor cinstiţii şi credincioşii boierii domnii mele ne-am pliroforisit de vredniciia acestui Chiriţă dascăl, carele la multe întîmplări de trebuinţă ce s-au întîmplat la judecăţile ce caută dumnealor veliţii boieri şi departamenturile de tălmăciri a hrisoave şi cărţi vechi sloveneşti, fiind acest Chiriţă dascălul orînduit, au săvîrşit tălmăcirile acelea cu deplina lor înţelegere. Şi, osebit, fiindu-ne şi noao cunoscut condeiul său de curat din hrisoavele şi alte sineturi ce să dau de la divanul domnii mele,

---

[100] Idem, CLXX—4: 3 octombrie 1797.
[101] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VII, p. 30: 2 iulie 1797.
[102] Arh. St. Buc., *Achiziţii noi*, CLXX—7: 11 iunie 1798.
* În 1794 a scris Condica de documente a mănăstirii Radu Vodă.
[103] Idem, CLXX—9.
[104] Idem, CLXX—28.
[105] Idem, CLXX—2.
[106] Idem, CLXX—6.
[107] Idem, CLXX—8.

scrise de dînsul, pentru acestea dar toate, cu cale fiind cererea şi rugăciunea ce de obşte ne-au făcut-o mahalagii şi ctitorii, am şi primit-o şi am făcut domnia mea dascăl domnesc la sloveneasca şcoală domnească, *ot* sfete Gheorghie Vechi, pe Chiriță dascălul, căruia îi dăm acest domnescul senet prin care poruncim tuturor şcolerilor şi ucenicilor de la numita şcoală să cunoască pă numitul Chiriță de dascăl, dîndu-i căzuta ascultare" [108].

Nu se împlinise însă un an şi o altă jalbă vine pe masa domnului. De data aceasta nu mai era domn Mihail Suțu care făcuse numirea lui Chiriță atît de elogios, ci de cîteva luni se urcase pe tronul țării, Constantin Ipsilanti. Plîngerea era semnată de 15 mahalagii, cei mai mulți neguțători şi meşteşugari (bărbieri, plăpumari, boiangii, cavafi, şalvaragii, cojocari), care se plîng domnului împotriva lui Chiriță. Cauzele plîngerii le-am analizat mai sus şi petiționarii cer să fie adus la şcoală, în locul lui Chiriță, dascălul Ioniță. Acesta fusese un tînăr absolvent al şcolii, care în vremea din urmă ajutase bătrînului călugăr Isaiia să-şi facă cursul; el nu fusese niciodată numit dascăl al şcolii. Vina cea mare care i se găsea lui Chiriță era că el „își vede de trebile logofeției, iar copiii rămîn fără învățătură". Plîngerea este trimisă mitropolitului şi marelui logofăt de Țara de Sus, ca să refere.

Înainte de a se rezolva definitiv înlocuirea, Chiriță încearcă salvarea postului de dascăl slovenesc prin mijlocirea egumenilor de la mănăstirile Sf. Gheorghe, Văcăreşti, Radu Vodă şi Cotroceni din Bucureşti. Aceștia fac o jalbă către domn în care acuză pe Ioniță că e tînăr, nepriceput şi mai mult înclinat treburilor neguțătoreşti. În același timp iau apărarea lui Chiriță invocînd mai multe motive: la şcoala de slovenie trebuie să fie dascăli pricepuți în tălmăcirea hrisoavelor slovenești pentru reînnoirea condicilor mănăstireşti; dascălul Chiriță cunoaște limba slovenească și cît a stat dascăl la Colțea a făcut traducerea vechilor acte slovenești; şcoala a înflorit din ce în ce mai mult sub el. Dar plîngerea egumenilor arată „dedesubturile înlocuirii lui Chiriță" „un preot numit Nicolae [carele este și protopop în județ afară] vrînd să facă cumnat pe un oarecare Ioniță, vătaful de altădată a şcolii, după ce anul trecut s-a îndeletnicit cu tot felul de turburări, nelegiuiri şi încercări de a fi orînduit dascăl numitul Ioniță, nu se linişteşte nici acuma". Acest preot Nicolae s-a slujit de ajutorul neguțătorului Hagi Ilea care a semnat jalba împotriva lui Chiriță, care „s-a dus la preasfinția sa mitropolitul şi la unul din velițiì boieri punînd în lucrare toate meşteşugurile lui", el a falsificat și semnătura mai multor mahalagii de pe jalbă. Egumenii cer să fie repus Chiriță în postul de dascăl.

Constantin Ipsilanti respinge cererea şi mustră pe egumeni spunînd: „nu este treaba cuvioșiilor voastre a face alegere dă dascăl la școala slovenească, ci a domnii, fiind școală domnească. Iar de faceți aceasta pentru trebuința ce ziceți că aveți dă tălmăcitul hrisoavelor şi altor seneturi mănăstireşti, trebuie să plătiți la acela ce va avea ştiința tălmăcirii, ca să vă împlinească trebuința" [109].

În acest timp mitropolitul și marele logofăt cercetînd plîngerea mahalagiilor, trimisă de domn să refere, înaintează cuvenita anafora în care țin partea lui Ioniță arătînd că şcoala de slovenie fusese reparată din temelie cu ajutorul cîtorva boieri și negustori, dar mai mult cu bani de la Mitropolie, iar lucrările au fost supravegheate de „acest Ioniță, carele din mica lui vîrstă s-au aflat învățînd la această şcoală pînă cînd au răposat dascălul Constandin".

---

[108] Idem, CLXX—9: 24 martie 1802.
[109] Idem, CLXX—10: 24 martie 1803.

La moartea acestuia „am orînduit noi, mitropolitu, pre Isaiia ieromonahu dascăl procopsit la învățătură, în locul răposatului Constandin, carele au șezut pînă ce s-au isprăvit zidirea școalii". Bătrîn și bolnav, Isaiia „au făcut paratesis asupra acestui Ioniță (care să va vedea și de către măriia ta) de care paratesis simțind Chiriță logofăt prin mijlocirea unora din mahalagii (sau și a altora, nu știu) s-au așezat el cu cartea mării sale Mihai vodă Suțu, care carte, după buna sosirea mării tale aici în scaun, s-au și înnoit de către măria ta".

O lămurire interesantă este că mahalagiii care au cerut numirea lui Chiriță „nu au nici unul copii de învățătură la această școală, nici n-au făcut vreun ajutor la zidirea ei", pe cînd cei care cer pe Ioniță „toți au copii la învățătură și se mulțumesc de a-l avea pre dînsul". În încheiere, anaforaua propune: „cu luminată poruncă să se așeze dascăl acest Ioniță pe al căruia nume să te milostivești măria ta a să și înoi hrisovul școalii". Constantin Ipsilanti aprobă propunerea și numește pe Ioniță dascăl de slovenie în locul lui Chiriță.[110]

Înlăturat de la școala de slovenie Chiriță se întoarce la logofeția divanului unde slujise din 1793 și, în calitate de logofăt, cere lui Constantin Ipsilanti reînnoirea hrisovului de scutiri și privilegii. Domnul poruncește divanului să facă anafora în legătură cu această cerere; acesta arată dreptatea lui Chiriță și propune să se dea scutire după vechiul obicei; se dă hrisovul respectiv.

S-a întîmplat însă un fapt care a restabilit adevărul și dreptatea. În primul an după înlocuirea lui Chiriță se primesc la Curtea domnească niște acte în limba sîrbă. Pentru tălmăcirea lor au fost chemați atît Ioniță, cît și Chiriță. Acesta din urmă a dat o traducere exactă și clară în limba românească, fapt care a dat speranță lui Chiriță că va fi reintegrat dascăl la școala de slovenie. După oarecare așteptare, el face o nouă jalbă în care spune: „cu o lună înainte stăpînirea avînd trebuință pentru tălmăcirea unor scrisori sîrbești, venite de peste Dunăre au fost tălmăcite de mine și astfel întrecînd pe înlocuitorul meu, precum prin deamănuntă încercare s-a arătat făgăduința sărguinței mele întru aceasta și neștiința numitului, despre care lucru înălțimea ta fiind înștiințată a poruncit de s-a luat din mîna lui sinetul, după care eu sluga ta am avut și am neclintita nădejde că voi fi orînduit [dascăl] iarăși eu".

În rezoluția sa, Constantin Ipsilanti recunoaște că a fost greșit informat de către mitropolit și marele logofăt Isaac Ralet, dar că „viindu-se oareșicare scrisori sîrbești dă peste Dunăre, am poruncit ca atăt Ioniță cum și Chiriță jăluitorul să tălmăcească acele scrisori slovenești, la a cărora tălmăcire cu toate că Ioniță s-au muncit cu lexicon în multe ceasuri, dar nimica n-au putut cathordisi, căci nici o înțelegere nu mi s-au dat dintr-acea tălmăcire a lui. Iar jăluitorul Chiriță, neavînd lexica, fără de trecere de ceasuri, le-au tălmăcit cu atăta de bună înțelegere încât din tălmăcirea sa am luoatu întreagă pliroforie". Iar ca încheiere domnul hotărăște: „drept aceia dar, cunoscută fiind în adevăr vrednicia, procopseala și știința ce are jăluitorul Chiriță de aceasăt limbă, îl orînduim iarăși pă el a fi dascăl la școala slovenească *ot* sfîntul Gheorghe Vechi "[111].

Reinstalat în funcțiunea de dascăl și de conducător al școlii de la biserica Sf. Gheorghe Vechi, dascălul Chiriță duce o activitate spornică [112] și se

[110] Idem, CLXX—11: 3 iunie 1803.
[111] Idem, CLXX—13: 14 iulie 1804.
[112] George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București* (1594—1821) vol. I, București, 1961, doc. 550: 12 august 1812.

afirmă ca un adevăr maestru al scrisului slovenesc. La 6 martie 1813 el și ipodidascălul său obțin de la Ioan Caragea un hrisov de scutire [113] și privilegii, cu întregul conținut al vechilor hrisoave. Un asemenea hrisov [114] dă și Alexandru Suțu, la 20 noiembrie 1819, întărind lui Chiriță și ipodidascălului său vechile scutiri și privilegii. Și, în fine, alt hrisov [115] de scutire și privilegii îl obține dascălul Chiriță de la Grigore Ghica, la 20 noiembrie 1824.

Dascălul Chiriță a condus școala de la biserica Sf. Gheorghe Vechi aproape un sfert de veac. Credem că, la începutul anului 1825, Chiriță renunță la postul de dascăl de la școala slovenească și se reîntoarce ca logofăt de divan. În această calitate îl găsim în 1825—1826 cînd scrie o serie de documente [116].

În ultimii ani de dascălie, el a avut ca ipodidascăl pe Stan Stanovici Lupescu, care și-a păstrat această calitate și sub Vasile Nenovici, urmașul lui Chiriță. După 1830 Stan Stanovici Lupescu trece dascăl la școala de la biserica Colțea unde rămîne pînă la 1836, iar de la această dată și pînă la 1870 el conduce școala sa proprie în mahalaua Olteni (Crucea de Piatră) [117].

Se pare că ultimul dascăl al vechii școli de slovenie, de la biserica Sf. Gheorghe Vechi, este *Vasile Nenovici.* El ia conducerea școlii după moartea lui Chiriță, întîmplată probabil în jurul anului 1830 și se pare că o duce pînă la 1847 cînd școala arde pînă în temelie în marele foc care distruge centrul comercial al Bucureștilor. În orice caz alt dascăl după Vasile Nenovici, pînă acum, nu se atestă documentar la această școală.

* * *

Școala domnească de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi a fost cea mai veche instituție de învățămînt public din Țara Românească. Existența ei dovedește că ea a răspuns nu numai unor tendințe de cultură pe care le urmărea clasa stăpînitoare din Țara Românească, dar chiar unor nevoi reale pe care le avea biserica și cancelaria domnească în epoca în care limba slavonă era instrumentul de relații diplomatice în estul și sud-estul Europei. Mai tîrziu, cînd limba grecească începuse să devină o limbă diplomatică în relațiile cu Imperiul otoman și cînd în principatele române încep domniile grecilor din Fanar, școala de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi s-a dovedit a fi încă necesară pentru pregătirea diacilor, logofeților și grămăticilor cu cunoștințe de slovenie pentru traducerea documentelor slavone necesare divanului domnesc și celorlalte instanțe judecătorești.

Istoricul școlii de slovenie, prezentat în paginile acestea și întocmit pe baza documentelor inedite și publicate, ne îngăduiește să rezumăm unele concluzii.

Școala de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi din București s-a afirmat de la început ca o instituție de învățămînt special chiar dincolo de hotarele țării, în sudul Dunării; prezența elevilor străini la această școală, veniți să învețe slovenia alături de ucenicii români, confirmă cu prisosință nu numai caracterul său internațional, dar chiar acela de instituție de învățămînt special, care nu se găsea în sud-estul balcanic.

---

[113] Arh. St. Buc., *Achiziții Noi*, CLXX—18.
[114] Idem, CLXX—21.
[115] Idem. *ms.* 103, p. 273—274.
[116] Idem. *ms.* 103, p. 299—300: 8 februarie 1825; Acad. R.S.R., CLVI—9: 4 aprilie 1826; Arh. St. Buc., *ms.* 103, p. 562—564: 10 aprilie 1826.
[117] General P.V. Năsturel, *Dascălul Stan Stanovici Lupescu*, în revista „Albina" 1898.

Obiectul de învăţămînt al şcolii era cunoaşterea limbii slavone; propriu-zis scrisul-cititul slavon, atît cît era necesar pentru lucrările de cancelarie domnească. Nu se făceau studii de aprofundare slovenească, deşi unii dintre dascăli, cum au fost vestitul popa Florea, Constantin Slovanu şi chiar Chiriţă, erau meşteri necontestaţi în cunoaşterea limbii pe care o predau în ţară. De altfel pentru diacii şi logofeţii pe care-i promova şcoala de slovenie de la Sf. Gheorghe Vechi nici n-ar fi fost nevoie; cunoştinţa cîtorva formule sloveneşti, necesare în orice document ieşit din cancelaria domnească, era de ajuns pentru ceea ce trebuia să ştie un scriitor de hrisoave, mai ales în secolul al XVIII-lea.

Ceea ce era însă specialitatea şcolii şi într-o mare măsură mîndria ei, era scrierea documentelor, caligrafierea lor, în care logofeţii români din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea erau neîntrecuţi. Scrisul ornamental, cu desene şi înflorituri în culori şi aur, cu acea artă desăvîrşită de a împodobi documentele era poate latura cea mai expresivă, cea mai dificilă şi cea mai de laudă pe care o posedau diacii şi caligrafii români din cancelaria domnească. Fără îndoială că în această latură de preocupare a şcolii de slovenie din Bucureşti ea a dat meşteri neîntrecuţi şi de mare faimă locală în arta scrisului slovenesc.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd slovenia nu mai era o necesitate absolută în cancelariile domneşti şi mănăstireşti şi cînd limba română îşi cucerea treptat-treptat locul legitim în viaţa statului, dascălii de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi începură să predea şi cursuri româneşti. În hrisoavele de scutiri şi privilegii de după 1780 se face mai totdeauna menţiunea: „de învăţătura cărţii sloveneşti şi rumâneşti" care se păstrează pînă după 1824. Totuşi scris-cititul slovenesc n-a fost părăsit pînă în ultimul an de activitate a şcolii, fiindcă în faţa divanului veneau hrisoave şi sineturi vechi scrise în această limbă, care trebuiau tălmăcite. Limba românească începuse însă să devină obiect principal de învăţămînt în această şcoală.

Înfiinţarea şcolii (Academiei) greceşti de la mănăstirea Sf. Sava de către Şerban Cantacuzino şi reorganizarea acesteia sub Alexandru Ipsilanti au influenţat fără îndoială şi şcoala de slovenie de la biserica Sf. Gheorghe Vechi. Această influenţă s-a putut resimţi în organizarea vieţii şcolăreşti a ucenicilor, în disciplina didactică şi în controlul activităţii dascăleşti. În puterea exemplului, poate, s-a introdus la această şcoală viaţa de internat, controlul didactic asupra activităţii ucenicilor şi chiar uniforma şcolară. Şcoala a rămas însă totdeauna numai cu un dascăl şi un ipodidascăl la care s-a adăugat, după reforma lui Alexandru Ipsilanti, un vătaf care nu era altceva decît intendent şi pedagog după pilda şcolii greceşti de la Sf. Sava. Salariile dascălilor de slovenie au fost totdeauna mai mici, variind de la 10 taleri pînă la cel mult 25 taleri pentru dascăl. La acesta însă se adăugau scutirile şi privilegiile acordate prin hrisoave domneşti, care le procurau noi venituri.

În fine şcoala de slovenie a păstrat de-a lungul existenţei sale, aproape trei veacuri, caracterul şcolii de clasă. În orînduirea feudală şcoala nu era un instrument de luminare a maselor populare. De acest avantaj al progresului şi al civilizaţiei moderne nu se puteau bucura decît odraslele boierilor şi ale oamenilor bogaţi (negustori şi meşteşugari-patroni) sau fiii preoţilor, ai dascălilor şi ai slujitorilor domneşti. În şcoala de slovenie, după pilda şcolii greceşti de la Sf. Sava, era interzisă formal pătrunderea feciorilor de plugari. Este adevărat că în această şcoală nu se prea înghesuiau feciorii marilor

boieri, nici ai celor de mijloc, ci băteau la porțile ei numai feciorii de boiernași sau boieri scăpătați și de oameni bogați, care, după absolvirea școlii se îndreptau spre funcțiile de cancelarie, judecătorii și isprăvnicate județene.

Prin această „alegere" a ucenicilor, dar mai ales prin interdicția formală a intrării copiilor de țărani, școala de slovenie a fost tot timpul un instrument de care s-a slujit clasa conducătoare să stăpînească și să exploateze masele. Această școală nu s-a abătut cu nimic de la linia generală a stăpînirii feudale care dăinuiește în Țara Românească pînă la Revoluția de la 1848.

PENSIONUL LUI GEANELLONI

La începutul secolului trecut atît școlile de stat cît și cele particulare erau foarte puține la număr. Cea mai bună și mai înaltă școală era Colegiul Sf. Sava, întemeiat de altfel pe vremea lui Șerban Cantacuzino, în 1678, care făcuse din el un fel de Academie, cu dascăli renumiți.

Celelalte școli din București se țineau pe lîngă marile case boierești, în chiliile bisericilor și mănăstirilor și în diferite institute particulare cu prea puțină însemnătate. Dintre acestea, unul singur — Pensionul lui Geanelloni — s-a bucurat de o viață mai lungă, fiindcă directorul era un om priceput și energic, iar profesorii pregătiți și destoinici.

Ludovic Geanelloni, probabil de origine italiană și venit în țară în nu se știe ce împrejurări, a întemeiat acest așezămînt cultural în anul 1834, în imediata apropiere a Colegiului Național Sf. Sava, care se găsea în clădirile situate împrejurul mănăstirii Sf. Sava, actualmente în zona statuiei lui Mihai Viteazul din fața Universității.

Din anumite prospecte ale școlii și din periodicile timpului aflăm o serie întreagă de informații prețioase asupra existenței acestui institut și asupra învățămîntului din această epocă.

Pensionul lui Geanelloni fiind unul din cele mai bune și mai serioase se bucura de toată atenția personalităților de seamă de atunci, care la sfîrșitul anului, la împărțirea premiilor, participau cu toată plăcerea. Aceste ocazii care produceau multă satisfacție directorului școlii, profesorilor, elevilor și părinților, au început de la 1843 încoace, a fi aduse la cunoștința publicului prin ziarul „Vestitorul românesc". Astfel, în anul amintit mai sus au luat parte la serbarea de sfîrșit de an, următorii: „Ilarion, episcopul Argeșului, marele clucer Petrache Poenarul, directorul Școalelor și paharnicul Simeon Marcovici". Episcopul încununa copiii ce aveau de primit premiul întîi, iar „muzica stabului însoțea această încununare cu cîntări potrivite cu împrejurarea".

Petrache Poenaru în calitatea-i oficială de reprezentant al Eforiei Școalelor a adus cuvinte de laudă pentru strădaniile directorului și și-a manifestat nădejdea că pe viitor acest pension va pregăti și elevi de curs superior și cu „silință și stăruire" se vor putea face lucruri mari.

Paharnicul Simeon Marcovici a citit din partea directorului Geanelloni o cuvîntare ocazională din care reținem: „Cea mai strașnică bună orînduială, curățenie și moralitate să păzește [în institut]. Școlarii sînt privegheați foarte de aproape atît ca să-și implinească cu nestrămutare datoriile cît și ca să nu să abată la netrebnicii".

La sfîrșitul cuvîntării care se adresa premianților se spunea: „Veniți acum să vă primiți răsplata ostenelilor voastre și nu o socotiți drept titlu de a vă

mîndri pentru cele pînă astăzi învăţate, ci ca o chezăşie din parte-vă de a vă sili în viitor să vă împodobiţi cu ştiinţă temeinică ca să puteţi fi folositori vouă, părinţilor şi Patriei“ [118].

Pentru curiozitate amintesc numele premianţilor din acel an (1843), dar nu în ordinea de atunci ci, în cea alfabetică, pentru a fi mai uşor de urmărit. Astfel: Alexandrescu Grigore şi Ioan, Alexandru Ioan, Angelescu Afinache, Algiu Iancu, Aslanoglu Constantin, Berindei Dumitru, Bobea Tache, Costescu Constantin, Cuciubei Vanni, Diamandescu Costache, Făgărăşanu Dumitru, Făgărăşanu Ispas, Geanelloni Jacques, Gorneanu Grigore, Greceanu Nicolae, Joben Alfred, Lămotescu Constantin, Lejen Eme *(sic)*, Marcovici Alexandru şi Constantin, Mavrodoulu Ioan, Nica Ion, Puică Vasile, Pencovici Stati, Saliş Friţ, Schina Alexandru şi Zalic Costache [119].

Pensionul lui Geanelloni îşi cîştiga pe fiecare an reputaţie şi acest fapt se desprinde din numeroasa asistenţă care a participat la împărţirea premiilor în 1844. Din cei prezenţi amintim: Ilarion, episcopul Argeşului, care, după cum se vede, îşi făcuse o datorie sufletească de a fi prezent la fiecare serbare de sfîrşit de an; Daşcov consulul general al Rusiei, marele logofăt Ioan Filipescu, ministru de Finanţe, marele logofăt Grigorie Grădişteanu, polcovnicii (coloneii): Alexandru Florescu, Ion Voinescu şi Cuciubei.

Cu această ocazie, în cuvîntarea rostită de reprezentantul Eforiei Şcoalelor Naţionale, s-a arătat meritul lui Geanelloni care a făcut chiar jertfe materiale, sacrificînd o parte din averea părintească, pentru a sprijini şi dezvolta aşezămîntul ce l-a creat. Tot atunci directorul pensionului, a anunţat că se vor primi în şcoală cu un preţ mai redus, copii de familii scăpătate — „însă cînd vor fi recomandaţi de cinstita Eforie şi înzestraţi de talenturi pentru ca să poată a se face vrednici de recomandaţia lor şi folositori Statului“.

Direcţia şcolii a anunţat atunci că a hotărît să vină în ajutorul părinţilor ce-şi au copiii interni la acest institut şi să-i scutească „de tot felul de dareveri şi alte pricini care pricinuiesc zăticnire învăţăturei şi bunei orînduelì cu neaducerea la vreme a lucrurilor şi neapărată trebuinţă cerute de pensionat“. Pentru acest motiv ea se însărcinează, neapărat contra cost, a pune la dispoziţia elevilor, de la intrarea lor în institut şi pînă la sfîrşitul fiecărui an şcolar, toate cele necesare: cărţi, mîncare, îmbrăcăminte etc.

Toate acestea, în programa publicată se anunţă că se vor face cu un preţ cumpătat „pentru care se va înţelege în parte cu fiecare părinte“.

În acest fel şi pentru prima dată cunoscut nouă, toţi elevii erau obligaţi să aibă şi să poarte o anumită uniformă pentru a nu se duşmăni între ei, unii fiind îmbrăcaţi luxos iar alţii prea sărăcăcios. În afară de aceste avantaje, părinţii vor cheltui mai puţin şi vor vedea pe fiii lor îmbrăcaţi simplu, dar curaţi şi întotdeauna în desăvîrşită ordine ceea ce va contribui foarte mult la buna lor creştere.

Şi tot ca o noutate, pentru acei elevi care ar dori să înveţe alte materii sau limbi străine, care nu sînt cuprinse în programă, şcoala îşi ia obligaţia să găsească profesori buni, să le dea săli liniştite de curs şi să le fixeze ore potrivite lecţiilor [120].

La sfîrşitul anului următor, probabil, şcoala bucurîndu-se şi de mai mare atenţie iar elevii din protipendadă fiind mai numeroşi, asistenţa a fost selectă. Amintim pe marele logofăt Emanoil Florescu, ministrul Instrucţiunii Publice şi reprezentînd la acea serbare pe domnul Gh. Bibescu, arhiereul Nifon Sevasti,

[118] „Vestitorul românesc“, 1843, p. 217.
[119] Idem, suplim. 55.
[120] Idem, 1844, suplim. 67.

delegatul mitropolitului, marele logofăt Constantin Herescu, Iacob Andreevici Daşcov consulul general al Rusiei împreună cu ataşatul Evgheni Simionovici Kotov, Robert Gilmour Colquhoun, consul general al Angliei la Bucureşti; colonel Ion Voinescu, marele clucer Petrache Poenaru, directorul şcoalelor şi maiorul N. Bibescu.

Împărțirea premiilor s-a făcut „în sunetul bandei ostăşeşti“ (muzicii militare), iar coronițele premianților le punea însuși Emanoil Florescu ministrul Instrucțiunii Publice care, cu acea ocazie, a ținut o frumoasă cuvîntare în care a adus mulțumiri directorului și întregului corp profesoral, precum şi faptul că va raporta domnului de bunul mers al școlii [121].

În 1846, la împărțirea premiilor, în afară de părinții elevilor, de „mulțime de boeri și dame de întîiul clas și de numeroase alte persoane, au asistat: marele ban Barbu Ştirbei domnul de mai tîrziu şi marele clucer Petrache Poenaru". De data aceasta premianții au fost încununați de însuși marele ban Barbu Ştirbei care a vizitat apoi școala, găsind-o în cea mai perfectă stare de curățenie.

Drept mulțumire pentru cele văzute și pentru pregătirea elevilor, Barbu Ştirbei a sărutat și felicitat pe Geanelloni, directorul școlii [122].

La sfîrşitul acestui an şcolar direcția școlii a dus la cunoştință părinților și publicului că în afară de cursurile și materiile obişnuite ce se predau în pension, după programa colegiului Sf. Sava, de aici înainte se vor preda și învățături speciale în raport cu dorințele și calitățile elevilor și după cererea părinților. Așa că, după ce fiecare părinte va studia înclinațiile fiului său, va putea găsi posibilitatea de a-i cultiva talentul într-acest aşezămînt. Şi „este învederat că nu tot tînărul este pornit la o ramură de învățătură, fiecare își are aplicarea sa în parte. Ar fi dar cu totul de prisos a-l sili la alte învățături, cînd el nu are dorință decît la aceia la care este prea dispozat. Pe lîngă aceasta părintele trebuie să ia în băgare de seamă că dacă mijloacele sau voința sa nu contribuiază la aplecarea tînărului, pentru ca să-și desăvîrşească cursul învățăturilor atît aici, cît și în alte părți, bine este să-i hotărască o altă ramură de învățătură care s-o poată învăța în țara sa și să-i slujească în viitorul său“ [123].

La 18 aprilie 1847, direcția acestui institut luînd în considerație marea nenorocire ce se abătuse asupra locuitorilor Capitalei, prin marele foc din martie 1847, aduce la cunoștință că a scăzut taxele pentru elevii interni la 20 galbeni pe an, iar pentru cei externi la jumătate din cît fusese hotărît înainte prin regulamentul școlii; de asemenea că și-a renovat clădirea, că cei 16 profesori sînt la înălțimea materiei predate că domnul „Teot“*, în afară de profesor este și inspector al învățăturii și că cei patru profesori străini, pentru diferite limbi , „s-au ales a fi destoinici de a împlini cu scumpătate delicata sarcină ce au asupră-le“. Apoi, că pentru muzica instrumentală a fost angajat renumitul Wiest, care va face învățătură de plăcere și particulară, dar pentru care se va plăti deosebit [124].

---

[121] Idem, 1845, p. 226.
[122] Idem, 1846, p. 217.
[123] Idem, p. 220.
* Théodore Théot, profesor de limbă franceză și la Colegiul Sf. Sava (Acad. R.S.R. D.C.XXIX — 9, 10).
[124] Idem, 1847, suplimentul 31 verso.

Şi, spre încredinţarea tuturor de mersul şcolii, sînt invitaţi părinţii şi orice persoană particulară ce poate, la orice oră „să viziteze aşezămîntul cu de-amănuntul şi să se încredinţeze de măsurile luate de domnul Geanelloni pentru luminarea şi moralitatea tinerimii“ [125].

În anul Revoluţiei de la 1848 şi institutul a avut de suferit, aşa că nu avem nici o însemnare; în anul următor însă, la împărţirea premiilor, au asistat: Fuad Efendi, Rustem Bei, Remzi Efendi, secretarul excelenţelor sale şi paharnicul C. Brăiloiu, directorul şcolilor naţionale.

Robert Geanelloni, feciorul directorului, om de altfel destul de matur fiindcă într-un prospect spune că a fost colaborator al tatălui său chiar de la întemeierea institutului, a deschis serbarea cu o cuvîntare ţinută din partea tatălui său, care în acea vreme era suferind, iar înaltul comisar al Turciei în Ţara Românească, Fuad Efendi, după ce-a încununat premianţii, în sunetul muzicii militare, a adus cuvinte de îmbărbătare şi mulţumire directorului şcolii „pentru stăruitoarea silinţă şi osîrdie ce pune întru ţinerea aşezămîntului său în cea mai plăcută stare, îngrijind de sporirea la învăţătură şi la moralitatea tinerimii ce i se încredinţează dintr-această provincie“.

Paharnicul C. Brăiloiu a mulţumit şi el directorului şi a încurajat tinerimea şcolară „pentru a ei silinţă şi pe viitor“ [126].

Începînd cu 1852, la sfîrşitul anului şcolar toţi elevii interni şi externi trebuiau să fie examinaţi la Colegiul Sf. Sava „unde privindu-se ca şcolari ordinari [obişnuiţi] ai săi, vor primi în public răsplata ce vor fi meritat şi atestat după legile academice“ [127].

În 1853, din ce motive nu ştim, Geanelloni junior şi-a mutat sediul pensionului din strada Vestei 13, (azi Ion Ghica, între Bursă şi B-dul Colţei), pe Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă), în casa unde fusese pînă atunci Direcţia poştei imperiale ruse.

Cu această ocazie direcţia şcolii publică noile condiţii în care se primesc elevii în acest institut. Extragem din ele următoarele:

1. Elevii interni se vor primi cu preţul de 1000 lei pe an şi cu 500 lei acei care vor avea mai puţin mijloace de plată.

2. Elevii externi ce vor prînzi în pension vor plăti 378 lei pe an, iar cei care vor lua masa acasă, numai 189 lei pe an.

Toate „aceste plăţi sînt hotărîte pentru regulatele cursuri ce se urmează, iar pentru orice altă învăţătură privată [particulară], lăsată la voinţa părinţilor, se va plăti deosebit.

Programul învăţăturilor, în general, regulamentul şi celelalte condiţii păzite se vor arăta în cancelaria pensionului la cerere şi trebuinţă [128].

Din diferite prospecte ale şcolii este necesar să amintim următoarele: pentru educarea elevilor, directorul era ajutat de profesori „de censorele şi de procurorele internatului precum şi de patru prefecţi de studii, toţi domiciliaţi în institut“. Directorul observă „cu o dulce severitate regulele stabilite atît pentru asigurarea progresului şcolarilor prin întreţinerea emulaţiunii între dînşii, a ordinei şi a curăţeniei cît şi pentru a pune în practică respectul şi amorul religiunii după preceptele şi morala propusă de preotul instructor, special însărcinat cu direcţiunea spirituală a copiilor“.

---

125 Idem.
126 Idem, 1849, p. 240.
127 Idem, 1852, p. 257.
128 Idem, 1853, p. 150.

Interesant pentru vremea de atunci este faptul că infirmeria institutului va fi vizitată de un medic, iar școlarii obligați, de două ori pe lună, să facă băi de picioare și la două luni o dată băi complete.

De la 1852, încoace, nu mai știm nimic de existența acestui pension. Poate că a mai dăinuit, poate nu. Totuși, bucureștenii i-au păstrat multă vreme amintirea în numele străzii Pensionatului (care nu era alta decît strada Vestei, unde își avusese prima dată sediul). Această denumire a existat pînă la tăierea marelui bulevard de către Em. Protopopescu-Pake, primarul Capitalei, cînd str. Pensionatului a primit numele lui Vasile Boerescu, fiindcă acest om de stat își avea casele acolo și locuise pe acea stradă.

INSTITUTUL SCHEWITZ-THIERRIN

Situația învățămîntului particular în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Învățămîntul primar de stat nu a luat ființă decît după anul 1832 cînd la conducerea Eforiei Școalelor a fost numit Petrache Poenaru — „mintosul" cum îl caracteriza Al. Odobescu, — care fusese elevul lui Gh. Lazăr și care mai apoi studiase timp de zece ani în statele occidentale ale Europei.

Din inițiativa lui, dar cu sprijinul efectiv al statului, s-au înființat în București și în diferite orașe ale țării școli de învățămînt primar și secundar. Școlile însă, de ambele categorii, erau puține la număr și nu satisfăceau nevoile tuturor copiilor și tinerilor care doreau să învețe carte.

Pînă la acea dată și chiar mai tîrziu pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mulți oameni din cei bogați aduceau pentru copiii lor profesori din străinătate, sau angajau pe unii dintre aceștia care veniseră mai înainte în țară. Exemplele sînt numeroase [129].

În general, tinerele odrasle ale boierilor și burgheziei bogate nu erau înscrise să frecventeze cursurile școlilor primare care se înființaseră în diferite cartiere ale orașului. Dorința și pretenția părinților era de a-i înscrie interni sau externi la diferite școli particulare, numite în general pensionate, unde profesorii și personalul școlii aveau o mare grijă de ei și unde, pe lîngă învățătura obișnuită care se preda în celelalte școli de stat, puteau deprinde o limbă străină, în special franceza și germana, de asemenea pianul sau vioara.

Cei interni, bineînțeles contra unor taxe destul de măricele, pe care nu le puteau plăti decît părinții bogați, aveau o îngrijire specială, o mîncare bună, ore de meditație, ore de joacă și repaos, ore fixe de sculare și culcare, ceea ce îi obișnuia cu o disciplină și exactitate a muncii lor, care se va resimți în bine în toată activitatea lor de mai tîrziu.

Serbările de la sfîrșitul anului școlar erau zile de neuitat pentru elevi. Cu acea ocazie după cuvîntarea unui reprezentant al Eforiei Școalelor, a directorului pensionatului respectiv, urma un program artistic cu declamări, cîntece, mici piese de teatru. La sfîrșit se citea numele premianților cărora li se oferea cărți românești și străine pe care le distribuia școala, dar erau cumpărate de părinți.

Datorită cauzelor de mai sus, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, se înființează, în special de către străini, o serie de pensionate din-

---

[129] Arh. St. Buc., *Minist. Justiției, Extrajudiciare*, dosar 232/1839, 280/1843; *Curtea de Apel, secția I*, dosar 58/1860.

tre care amintim următoarele: pensionatul lui Ludovic Geanelloni[130] (1834), cel al profesorului francez Jean Vaillant, încă din 1836; în anul următor cel al lui Andreias Sarai; Combles şi Bonay în 1838; Carolina Bevelot (Buvelot) în 1840. În 1843, Ştefan Caliva, prin anunţuri în limba română şi franceză publicate în ziar [131], aducea la cunoştinţa „înaltei nobilimi şi cinstitului public" că, cu aprobarea Eforiei Şcoalelor, a deschis şcoală în locuinţa sa din Hanul Şerban Vodă nr. 9. El spune că în cei 4 ani cît durează cursul şcolar elevii, în afară de materiile obişnuite, predate în limba română, vor învăţa limbile: franceză, italiană, greacă nouă şi veche. Cam multe după părerea noastră şi cam greu de realizat.

Să se ştie de asemenea, anunţă Ştefan Caliva, că durata celor patru clase nu depinde de anul calendaristic, ci de timpul şi „programul fieştecăruia din şcolari".

La sfîrşitul anului şcolar toţi elevii vor fi examinaţi de el, de faţă cu părinţii „şi cu alte persoane ce vor fi poftite pentru acest sfîrşit" şi atunci se va vedea grija şi interesul lui pentru buna învăţătură.

Pentru fiecare elev taxa este de doi galbeni împărăteşti pe lună, iar pentru puţinii elevi care-i va primi interni şi care vor dobîndi în plus „o bună creştere despre purtarea şi moralul lor", părinţii sînt rugaţi să vină să se înţeleagă cu el.

Germanul Karl (Carol) Bucholtzer, în 1846, a deschis pension de băieţi externi, în mahalaua Gorgani, în casele neguţătorului Hagi Ivan [132], iar în 1851 obţine aprobarea ca să aibă şi elevi interni [133]. Mulţi ani mai tîrziu, în calitate de profesor şi director, spune că a căutat tot timpul să aducă îmbunătăţiri procesului de învăţămînt şi al îngrijirii faţă de elevii interni. Astfel, prin anunţul [134] publicat în 1864, şi mai tîrziu, cînd pensionatul funcţiona în casele boierului Băleanu [135] de pe str. Craiovei nr. 8 (numită mai tîrziu Calea Rahovei), Bucholtzer spune că s-a gîndit totdeauna la dorinţele părinţilor de a forma din copiii lor „bărbaţi capabili şi cetăţeni bravi". Iar că şi-a îndeplinit datoria în mod conştiincios arată că din foarte numeroşii elevi ce i-a avut în decurs de 22 ani, mulţi au ajuns să ocupe funcţii înalte atît civile cît şi militare. De aici înainte, spune el, pentru a nu avea copii prea mulţi „îngrămădiţi" în internat, a redus numărul elevilor interni la 80 şi că pentru cei din clasele I—III taxa rămîne ca şi în trecut la suma de 50 galbeni pe an, iar pentru elevii mai mari care vor să stea singuri în „camere separate", taxa este de 72 galbeni. Cu această ocazie asigură pe părinţi că şi pe viitor va avea pentru copiii lor „aceiaşi părintească îngrijire ca şi în trecut".

Dar în afară de aceste pensionate menţionate mai sus, cu aprobarea Eforiei Şcoalelor, apar multe altele dintre care amintim următoarele: *pensionate de fete*, conduse de: Caolina Kuhn, pe uliţa Şelari nr. 822; Iulia Malanotti, Clelia Giberti, Elisabeta de Wuits (Vuici), Paulina Appolony, Elena Becereasca [136] în mahalaua Caimata, Mina Rozeasca pe Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă), în casele pitarului Ion Iliad, Albertina Stockler (pentru care dăduse referat foarte bun bancherul Hilel B. Manoah), Franis Andronescu

---

130 George Potra, *Din Bucureştii de altădată*, Bucureşti, 1981, p. 369—373.
131 „Vestitorul românesc", VII (1843), p. 132.
132 Idem, 1846, p. 360, 368.
133 Arh. St. Buc., *Ministerul Instrucţiunii*, 2071/1851, f. 12.
134 „Buciumul", 1864, p. 1103.
135 „Calendarul Ghimpelui", Bucureşti, 1875, p. 173.
136 Arh. St. Buc., *Ministerul Instrucţiunii*, dosar 1964/1851.

care, atunci cînd a cerut aprobare, a prezentat referate minunate din partea profesorului Ioan Popp, Elena Bărcănescu și Robert Colquhoun, consulul Angliei;

pensionate de băieți ținute de: Louis Geanelloni pe Podul Beilicului (Calea Șerban Vodă), Ioan Lazaridis în mahalaua bisericii Olari, Frantz (François) Horn, Michael Lorintz, T. Eustatiu și Apostoliadis, ambele în mahalaua Curtea Veche, I. Mitilineu în mahalaua Sf. Vineri, I. Fafu pe ulița Căldărari, Antoniu Schewitz în mahalaua Batiște; în mahalaua bisericii Răzvan funcționau trei pensionate: Dim. Drogadis, Ștefan Roșanu și Gh. Rîureanu.

În 1857, un oarecare Delianidi deschide școală particulară lîngă biserica Sf. Spiridon Vechi și casele Brîncoveanului [137] (ce se aflau lîngă colțul din dreapta al Palatului de Justiție).

În afară de acestea, mai tîrziu, s-au înființat și alte pensionate particulare de băieți și fete, care au avut însă o activitate mai redusă și care n-au dăinuit un timp prea îndelungat.

*

La începutul anului 1847, doi asociați, profesorii Raoul de Pontbriant și Antoniu Schewitz, deschid un institut particular în mahalaua Enei. Despre această din urmă școală particulară care a avut o activitate meritorie timp de un secol, vom arăta mai jos, mai pe larg, istoricul ei: teren, construcție, profesori, elevi etc.

Dar înainte de a prezenta desfășurarea propriu-zisă a procesului de învățămînt din acest institut, vom căuta, pe bază de documente inedite *, să scoatem la iveală pagini necunoscute din viața locului și a caselor în care, de la jumătatea secolului al XIX-lea a funcționat acest institut pînă în vara anului 1948 cînd și-a încetat activitatea.

Documentele ne arată trecutul terenului și caselor de pe el, care, în interval de un secol și jumătate, prin vînzare-cumpărare, au trecut în stăpînirea a zece proprietari. Cuprinsul documentelor este o pagină nu numai a caselor, dar chiar un crîmpei din viața bucureșteană de altădată, în care se arată diferite categorii de oameni, unii mai simpli și mai naivi, iar alții mai pricepuți care izbutesc să se îmbogățească într-un timp relativ scurt.

Terenul și casele în care a funcționat institutul. În jurul anului 1700, proprietar al locului și al caselor, așa cum arătau atunci, era Gheorghe seimenul de la care au fost cumpărate de un oarecare Gheorghe Constantin și soția sa Catrina. Aceștia, la 13 martie 1762, vînd casa și locul lui Vasile Cojocarul pentru 25 taleri. Numai la aproximativ 15 ani de la această dată constatăm că proprietatea, mărită prin cumpărarea casei și grădinii lui Voicu Cîrnu, se afla în stăpînirea văduvei Ilinca, soția fostului meșter croitor Mihai, care, împreună cu cei doi fii ai săi Apostol și Iamandi, o dau în schimb pentru o altă casă și suma de 688 taleri, ginerului său Chiru băcanu. În act se menționează că întreaga construcție și pivnița de dedesubtul ei sînt de zid, adică de cărămidă. Actele făcute între soacră și ginere au fost scrise de preotul Păun de la biserica Enei în a cărui parohie, la acea dată, intra respectiva proprietate.

Timp de o jumătate de veac nu mai știm cui a aparținut această proprietate. Constatăm însă, la 1825, că stăpîni ai locului și ai caselor (se pare mult mai mari decît cele mai dinainte) erau două familii: una a arhitectului

---

[137] „Vestitorul românesc", XII (1857), nr. 4, p. 416.

* Tot ceea ce s-a păstrat din vechile documente ale terenului, precum și din arhiva școlii, mi-au fost puse la dispoziție, cu toată bunăvoința, de doamna prof. Gabriela Țițeica descendentă directă, prin mamă, a familiei Thierrin, căreia îi mulțumesc și pe această cale.

Hartel * şi cealaltă a jupînesei Vitoria. Nu se cunoaşte căror împrejurări şi situaţii ajunge să aibă case sub acelaşi înveliş două familii diferite, dintre care cea a lui Hartel de origine străină. Credem că nu prin înrudire, ci prin cumpărare, dîndu-i-se arhitectului, probabil, acest drept printr-o aprobare specială, domnească, deoarece era folosit în multe lucrări ale statului, ca şi celălalt conaţional al său inginerul Freiwald.

Jupîneasa Vitoria — prin buna tocmeală şi cu consimţămîntul celor două surori ale ei, Zinca şi Anastasia — îşi vinde casele ce sînt „într-o învelitoare şi într-o curte" mai sus-numitului arhitect pentru suma de 4600 taleri, primind pe deasupra şi un *taclit*, adică o bucată de mătase vărgată, de culoare *civit* (albastru-închis), cu care se legau jupînesele bogate la cap sau peste mijloc, după moda turcească.

Pe locul vîndut, care la acea dată se învecina cu proprietatea logofătului Matei Musceleanu, a lui Vasile Nenovici şi a răposatei cucoane Tarsiţa (fiica clucerului Vasile, soţie a sudituIui Dimitrie Arghiropulo, vice-consul la Galaţi), cumpărătorul putea să-şi facă orice „ca un bun şi desăvîrşit stăpîn, atît dumnealui cît şi copiii dumnealui".

Şi chiar aşa a şi fost, fiindcă arhitectul Hartel avea intenţia să facă oarecari renovări caselor şi chiar să construiască un etaj deasupra, căutînd prin aceasta să le ridice valoarea, cu atît mai mult că avea un teren mare şi în apropiere de centrul oraşului, pe care, mai apoi, putea să le vîndă obţinînd un preţ foarte bun.

Şi într-adevăr, Hartel, care avînd în antrepriză diferite clădiri în Capitală, avea posibilitatea să-şi procure materiale de construcţie la un preţ foarte mic, sau chiar gratuit, a ridicat destul de repede, o clădire, poate cea mai înaltă de pe acea stradă care încă nu avea nume, ci era cunoscută, obişnuit, sub numele de *pod*, fiindcă era pavată cu bîrne de lemn.

Destul de repede, în anul următor, 1826, Hartel vinde casele şi locul fostului mare cămăraş Costache Zefcari (grec de origine care şi semnează greceşte), pentru frumoasa sumă de 33 000 taleri „bani *peşin*", adică în numerar, plătiţi pe loc.

Camerele etajului nefiind însă terminate complet la data vînzării, Hartel îşi ia obligaţia să le termine într-o lună, să le zugrăvească şi să paveze curtea cu piatră, fiindu-i uşor acest lucru fiindcă avea în antrepriză, împreună cu Freiwald, şi pavarea marilor străzi bucureştene. De asemenea se înţelege cu cumpărătorul să rămînă locatar în camerele de la parter pînă la Sf. Petru viitor, cînd va preda întreaga clădire liberă.

Cu ocazia încheierii actului de vînzare, scris de preotul Mihai Filimon (tatăl scriitorului Nicolae Filimon), Hartel dă cumpărătorului Zefcari toate actele vechi ce le avea în legătură cu casa şi terenul vîndut. Şi pentru întărirea vînzării cere Marii Logofeţii să confirme actul, ceea ce se face pe data de 10 decembrie 1826.

Dar nu trec nici patru ani împliniţi şi la 5 iunie 1830 Costache Zefcari (Tzevharis) vinde întreaga proprietate cojocarului Petrache Papagheorghiu pentru suma de 1 270 galbeni împărăteşti, din care primeşte 100 galbeni acont, iar restul cînd va da actul semnat de rude, vecini şi întărit de Marea Logofeţie. Între timp însă stolnicul Iancu Zefcari, fratele mai mic al lui Costache, avînd dreptul de protimisis, restituie lui Papagheorghiu cei 100 galbeni şi plăteşte restul fratelui său, rămînînd deplin proprietar.

---

* În documentele româneşti numele lui apare sub formele: Harten, Hartin, Harting, Hartel, dar el semnează Hartl.

Constantin (Dinicu) Golescu, care la acea dată era mare logofăt de Țara de Sus, întărește actul vînzării, semnînd mai jos și serdarul Gheorghe Poenaru, ca apoi să se copieze în condica Logofeției de către Gheorghe Brătescu.

Din cele ce urmează se vede însă că Iancu Zefcari n-a cumpărat casele fratelui său pentru sine, ci profitînd de dreptul de protimisis și găsind un mușteriu bun în persoana cămărașului Stoian Toni, le vinde acestuia pentru suma de 1 760 galbeni împărătești, obținînd un beneficiu, fără prea mare trudă, de 500 galbeni, ceea ce însemna o sumă apreciabilă. De fapt toate cele trei vînzări — ale lui Hartel, Costache și Iancu Zefcari — nu sînt altceva decît trei afaceri de samsarlîc în care, în special ultimul, a găsit un bogat și naiv cumpărător de pe urma căruia a avut un cîștig important pe care l-a dobîndit în cîteva zile, în comparație cu alți oameni care după o viață întreagă de muncă nu puteau economisi o sumă atît de mare.

Urmează un fapt curios, inexplicabil. Știm că Iancu Zefcari vînduse casele cămărașului Stoian Toni, dar, dintr-un alt act, din 26 februarie 1833, vedem că acesta spune că le-a cumpărat de la Costache Zefcari. La această dată Stoian le vinde marelui logofăt Ștefan Bălăceanu * pentru suma de 1700 galbeni, deci cu 60 galbeni mai puțin decît le cumpărase și nici cu toți banii odată, ci cu plata lor într-un anumit timp.

În actul de vînzare, cămărașul Stoian se înțelege cu cumpărătorul ca „aghentul austriacesc", care-i este chiriaș, să nu fie dat afară din casă și nici chirie să nu i se ceară pînă la 1 martie 1834. În încheierea actului, vînzătorul spune: „și dumnealui are voe a face orice va voi pă dînsa, stăpînindu-o în bună pace, fără nici o supărare".

Marea Logofeție a Dreptății, — după cercetările făcute, constatînd că proprietatea este adevărată a vînzătorului și că nu are nici o pricină împotrivă,. — prin semnătura lui Alexandru Filipescu, din 17 mai 1833, confirmă vînzarea-cumpărarea pe numele lui Ștefan Bălăceanu.

Noul cumpărător, boier mare, cu influență deosebită la cele mai înalte autorități, încă din 1837, convinge Marea Vornicie ca ulița ce este vecină cu proprietatea sa și este „netrebuincioasă și de prisos" să fie închisă, iar terenul să fie vîndut de „casa maghistratului", adică de Primăria orașului. Se subînțelege că el era amatorul.

Data vînzării prin mezat s-a publicat prin gazete și prin anunțurile făcute de Agie, iar cumpărătorul, după cum era și de așteptat, a fost Ștefan Bălăceanu care a plătit, relativ ieftin, 2000 lei pentru desființata uliță ce avea o lățime între 3 și 5 stînjeni și o lungime de 33 stînjeni, după cum se arată în planul făcut de arhitectul orașului.

Ștefan Ogrădeanu, președintele Sfatului Orășenesc, la 17 februarie 1838, dă cumpărătorului adeverință de proprietate care se încheie cu cuvintele: „și dumnealui are voe a face orice va voi pă dănsa, stăpînind-o în bună pace, fără nici o supărare".

Puțin mai tîrziu, desigur la cerere, Villacrosse, arhitectul orașului, la 10 septembrie 1841, dă voie marelui logofăt Ștefan Bălăceanu, „să facă canaturile la poarta împrejmuirii curții dumisale" din mahalaua Batiștei, precum

* Ștefan Bălăceanu, fiul marelui Constantin Bălăceanu (1764—1831) și frate cu Constantin (1797—1850) și Ioan (1798—1878); n-a fost căsătorit, n-a avut urmași. Prin testament, biblioteca juridică, cea mai bună și mai completă din țară, a fost lăsată nepotului său Ioan Bălăceanu care, fiind la studii în străinătate, a împuternicit pe mama lui, logofeteasa Maria Bălăceanu, să o vîndă. Eforia Școalelor căreia i-a fost propusă face referat domnului spre a fi cumpărată cu suma de 400 galbeni (cf. Arh. St. Buc., *Ministerul Instrucțiunii*, dosar 1951/1851).

şi alte reparaţii. Şi acelaşi arhitect, în anul următor, la 27 martie 1842 aprobă lui Ştefan Bălăceanu să-şi împrejmuiască cu uluci locul de lîngă case, adică terenul fostei uliţe desfiinţate, pe care îl cumpărase în 1838.

Logofătul Ştefan Bălăceanu stăpîneşte casele pînă în 1851 cînd moare, rămînînd, prin moştenire, în proprietatea fratelui său Ioan care — „împuternicit prin vechilet adeverit după formele legiuite de către autorităţile competente de la Viena unde se afla atunci numitul boer, precum şi de ambasada Înaltei Porţi de acolo" — la 27 aprilie 1851, le vinde paharnicului Ştefan Burche.

Din ce cauză nu ştim, la scurtă vreme, însă prin buna învoială a ambelor părţi şi cu aprobarea Tribunalului de comerţ, actul de vînzare este anulat, şi de data aceasta, la 11 iunie acelaşi an, vînzarea se face pe numele lui C.G. Caramaliu. Dar aici intervine un fapt nou şi interesant, totuşi obişnuit vremii aceleia. Străinii, care nu dobîndiseră calitatea de cetăţeni români, nu aveau voie să cumpere „lucru nemişcător", adică case sau moşii. În această situaţie se găsea şi Antoniu Schewitz, directorul institutului cu acelaşi nume, care, în luna iunie 1851, dă suma cuvenită lui C.G. Caramaliu să cumpere casele „cu toată împrejmuirea lor" pe numele lui, dar în realitate proprietatea să fie a sa, rămînînd ca atunci cînd se va putea, la o anumită dată mai tîrziu, actele să fie înscrise pe numele adevăratului proprietar.

Ca să camufleze această ilegală cumpărare C.G. Caramaliu, într-un act din 13 aprilie 1854, spune că „aceste case, bună şi dreaptă proprietate a mea, eu, pentru recunoştinţa ce am către dumnealui Anton Sevit, fostul meu profesor, atît pentru săvîrşirea educaţii mele la dumnealui, pentru frăţeasca sinceră îngrijire ce am avut în toată vremea locuinţei mele în casa dumnealui. Şi mai în urmă pentru cunoştinţele literale ce am dobîndit de la dumnealui, voind eu a-i arăta sentimentele mele către dumnealui, *cu toată voinţa mea îi fac dumnealui dar aceste case cu tot cuprinsul lor* (s.n.), precum se văd şi precum le-am cumpărat şi însumi prin autenticul act ce am zis mai sus".

Pentru confirmarea acestei donaţii, actul este iscălit de C.G. Caramaliu şi ca martori de fratele său Alexandru şi sora sa Maria, căsătorită la acea dată cu generalul paşoptist Gheorghe Magheru.

Antoniu Schewitz socotind însă că acest act nu este suficient şi concludent, — fiindcă nimeni n-ar fi putut crede că cineva, care nu era nici aşa de bogat ca să-şi permită acte de mare filantropie, putea să dăruiască o astfel de proprietate fostului său profesor, numai din simpatie şi recunoştinţă, — cere lui Caramaliu şi un alt document în care să se menţioneze adevărul.

În urma acestui fapt, numai după cîteva zile, la 18 aprilie 1854, Caramaliu dă o lungă adeverinţă în care spune că, cu toate că la tribunal actele au fost făcute pe numele său „banii preţului acestor case au fost ai domnului Anton Sevit, număraţi de dumnealui şi eu am figurat în această cumpărătoare numai pentru formă, fiindcă domnu Sevit, ca supus strein, de protecţie austriacă, nu avea drept de la legile ţării de a putea cumpăra lucru nemişcător într-acest Prinţipat".

În continuare Caramaliu arată că adevăratul proprietar este Anton Schewitz, fapt confirmat prin „acest act înscris olograf şi iscălit de mine" şi cunoscut de toate rudele lui. Se arată apoi că toate vechile acte ale casei pe care el le-a primit la întocmirea vînzării au fost predate la timp în mîna adevăratului cumpărător.

Cu toate că Antoniu Schewitz poseda două acte, unul de danie și altul în care se arăta că au fost cumpărate casele cu banii lui, oficial acestea nu au fost trecute pe numele lui pînă în 1864. Atunci, la 23 noiembrie 1864, el dă o adeverință unui oarecare A. Adamescu spre a-i pune la dispoziție, pentru cîteva zile, actele și documentele casei, care fuseseră puse amanet pentru 1000 galbeni „fiindu-i necesare la tribunal spre a se trece numita casă pe numele subsemnatului".

Activitatea didactică și administrativă în perioada 1847—1948.

Din deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, mulți străini de diferite naționalități se stabiliseră în București și în alte orașe ale țării. Unii dintre ei, posedînd o cultură aleasă cîștigată în țările de unde veneau, au intrat la început ca profesori în casele oamenilor bogați unde predau materii de cultură generală în limba franceză, germană, greacă sau italiană, după cunoștințele lor și după dorința părinților. Mai apoi, cei mai întreprinzători și cu oarecare aptitudini pedagogice, cu aprobarea Eforiei Școalelor, au deschis pensionate particulare de băieți sau fete. La scurtă vreme aceste pensionate au primit nu numai elevi externi ci și interni, de pe urma cărora conducătorii respectivi aveau un beneficiu mai mare, iar părinții erau mulțumiți, nemaiavînd nici o grijă de educația copiilor, avînd toată încrederea că, fiind interni, procesul de învățămînt, o limbă străină sau două, educația, cît și bunele maniere erau asigurate.

Din categoria acestora — foști profesori particulari — făceau parte austriacul Antoniu Schewitz și nobilul francez Raoul de Pontbriant*, care la 21 februarie 1847 fac o cerere, iar Eforia Școalelor le dă cuvenita autorizație de a deschide un institut particular de băieți.

În cadrul dezvoltării societății, a condițiilor sociale și politice a boierimii și burgheziei, înființarea de școli particulare era o adevărată necesitate. Desigur aceste școli nu erau frecventate decît de copiii oamenilor care dispuneau de mijloace materiale și care voiau o educație cît mai aleasă pentru odraslele lor.

În autorizația dată, Eforia Școalelor spunea că în cadrul acestui institut se vor preda limba română, franceză și germană, precum și „învățături care să fie în toată vremea conform cu sistemul școalelor publice, astfel încît școlarii acestui pensionat să poată da examene, pînă la o clasă hotărîtă, dimpreună cu școlarii colegiului Sf. Sava".

Funcționarea institutului Pontbriant-Schewitz a început la 9 mai 1847 într-o clădire de pe str. Colței, fără să cunoaștem unde anume precis, după cum nu cunoaștem nici numărul și numele elevilor din anii școlari 1847 și 1848, fiindcă actele și însemnările timpului, din cauza anumitor evenimente neprielnice, s-au pierdut.

Prima informație publică de funcționare a acestui institut o avem din anul 1848, cînd, prin gazeta oficială [138], cei doi profesori Paul [Raoul] și

* Raoul de Pontbriant (1811—1896); a primit titlul de profesor definitiv în octombrie 1843 și a funcționat ca profesor de limba franceză la Colegiul Național, iar mai apoi la liceul „Gh. Lazăr", pînă la ieșirea la pensie; autor al unui dicționar româno-francez (1862) și a mai multor lucrări didactice; căsătorit cu Feonia (Teoni), fiica lui Șerban Grădișteanu și sora mai mare a lui Constantin Grădișteanu (1830—1890), fost ministru.

După tradiție, Raoul de Pontbriand era urmașul vice-contelui Toussain-Marie Pontbriand (1776—1844) care, în tinerețe, a făcut parte din grupările chouanilor ce au luptat împotriva Republicii. După Restaurație a fost colonel în armata franceză și a participat în 1823 la expediția din Spania.

[138] Idem, XII (1848), nr. 60, p. 240.

Seviţ [Schewitz] aduc la cunoştinţa publicului că „deschid cursul învăţăturilor în pansionatul“ lor, cu intenţia şi dorinţa ca părinţii să vină să-şi înscrie copiii.

Pentru anul 1849 aflăm că numărul elevilor era de circa 100 (cum nu avea nici un alt institut) şi printre aceştia amintim pe: Alexandru şi Constantin Racoviţă, Grigore şi George Lahovari, D. şi G. Geani, C. şi Sp. Piteşteanu, Ad. şi Alf. Vaansanen, C. şi N. Blaremberg, C. şi G. Brătianu, Al. Polizu, Al. Titeanu, A. Marcovici, Dumitru Butculescu, C. şi G. Olănescu, Alexandru Raleti, N. Rudeanu, C. Gebauer, G. Movilă, Stelian Iatropol şi alţii din familiile: Banof, Bolintineanu, Budişteanu, Freiwald, Greceanu, Kiriţescu, Lerescu, Pencovici, Polizu, Prisiceanu, Trestianu, Urziceanu, Zisu etc.

În primăvara anului 1850 cei doi asociaţi se despart. R. de Pontbriant trece profesor la Colegiul Naţional, dar, în acelaşi an, la 25 aprilie, cere Eforiei Şcoalelor să deschidă singur un institut, ceea ce i se şi aprobă prin autorizaţia cu nr. 497 din 1850; nu cunoaştem însă existenţa acestui institut, poate că din diferite motive nici nu l-a întemeiat.

A. Schewitz, rămas singur, nu se descurajează, ba din contra chiar înaintea lui Pontbriand, la 27 martie 1850, prin petiţia înaintată Eforiei Şcoalelor roagă să i se dea o nouă autorizaţie (cu nr. 373 din 17 aprilie 1850) pentru funcţionarea institutului „numai subt a sa răspundere“ şi să activeze pe baza aceleiaşi programe pe care el a înaintat-o cu trei ani mai înainte; în 1851, primeşte autorizaţia de a înfiinţa trei clase gimnaziale.

La acea dată, după cum am văzut mai înainte în istoricul locurilor pe care au fost clădirile în care a funcţionat acest institut timp de un secol, Schewitz, fiind supus austriac, şi neputînd cumpăra avere imobilă pe numele lui, a făcut acest lucru prin intermediul lui Constantin Caramaliu care, desigur, a avut un beneficiu de pe urma acestui serviciu. Deci, de la 1851, A. Schewitz îşi mută institutul în casele cumpărate de el, care se aflau în mahalaua Batişte (fostă mai înainte mahalaua Enei), pe str. Scaune, la acea dată cu nr. 51, mai tîrziu cu nr. 33 pînă la dărîmare, în 1938.

Clădirile acestea aveau o curte mare pentru joaca şi recreaţia elevilor şi erau mult mai încăpătoare decît prima unde a funcţionat, dar aveau nevoie de unele reparaţii şi transformări, care au fost făcute înainte de începerea cursurilor.

Între 1851 şi 1854, în afară de clasele de curs primar, institutul a funcţionat cu două sau trei clase gimnaziale, după numărul elevilor înscrişi, iar de la 1864 i s-a dat aprobare şi pentru clasa IV.

Cu titlu de documentare prezentăm mai jos o serie de date în legătură cu numărul elevilor interni şi externi, retraşi sau eliminaţi, extrase din dările de seamă pe care, în general, toţi conducătorii pensionatelor, la sfîrşitul fiecărui an şcolar, erau obligaţi să le trimită Eforiei Şcoalelor sau mai tîrziu ministerului.

Astfel, în *1850—1851* au fost 54 înscrişi (33 în clasele primare + 21 în clasele gimnaziale), 39 interni + 15 externi; în afară de români: 5 francezi, 3 germani, 2 sîrbi şi un grec.

În 1852, Eforia trimite institutului o nouă programă a claselor primare, cu recomandaţia ca să introducă în materiile cl. IV şi *istoria naturală.*

Dintr-un raport al lui Schewitz se vede că pensionatele, în general, se luptă cu multe greutăţi, iar părinţii copiilor în loc să-i înţeleagă pe conducători şi să-i ajute în „nevoioasa lor întreprindere“ , îi deznădăjduiesc prin pretenţiile şi dorinţele lor.

Spre sfîrşitul anului şcolar 1853—1854, Eforia face cunoscut tuturor şcolilor particulare că sînt obligate ca la data examenelor, să trimită pe elevi la anumite şcoli, însoţiţi de un profesor care va consemna în catalogul său notele obţinute de fiecare elev.

În legătură cu această dispoziţie, care nu prea este comodă, Schewitz roagă Eforia să numească o comisie care să examineze elevii în localul pensionatului său. Eforia răspunde că nu poate face nici o derogare de la punctul al III-lea al noilor instrucţiuni pentru pensionate şi şcoli particulare.

Pentru *1854—1855* nu cunoaştem situaţia, fiindcă actele de arhivă ne lipsesc, dar bănuim că în timpul Războiului Crimeii, cele trei ocupaţii militare care au rechiziţionat multe case din Bucureşti, au reţinut, pentru o anumită perioadă, şi clădirea institutului.

În *1856—1857* — 99 înscrişi, retraşi 11, din care Nicu Zădărniceanu a plecat la Paris pentru continuarea studiilor, iar fraţii H. şi B. Stolz la Dresda, pentru acelaşi motiv; Scarlat Slătineanu a fost eliminat pentru purtare rea. În altă ordine de idei, probabil la cerere, Schewitz explică notarea elevilor astfel: E = foarte bine, 1 = bine, 2 = binişor, 3 = rău.

1858—1859 — 88 elevi înscrişi (71 interni + 17 externi). Începînd cu acest an, Eforia trimite o circulară în care spune că examenele de fine de an, precum şi împărţirea premiilor nu se poate face la sfîrşitul lui iunie, aşa cum s-a procedat pînă la acea dată, ci la începutul lunii iulie, fiindcă profesorii Eforiei sînt ocupaţi cu examenele lor.

În acest an, Pretoria, revizor şcolar care a inspectat pensionatele din Bucureşti, spune în raportul său că institutul Schewitz s-a distins prin bună învăţătură, disciplină şi ordine.

1859—1860 — 88 elevi înscrişi, 19 retraşi, 69 au urmat cursurile regulat (59 interni + 10 externi). Din cei retraşi 6 elevi din cl. II gimnazială se pregătesc să dea examen şi să treacă în cl. IV la Colegiu; 2 retraşi din cauză de boală; Scarlat Iarca a plecat la studii la Paris, altul asemenea în Germania, iar Leopold Buchner, la altă şcoală, pentru a învăţa comerţul. Alexandru Polizu şi Iancu Cărpinişanu au fost eliminaţi pentru rea purtare şi lene la învăţătură; Iancu Duca a plecat la părinţi în Moldova.

În cursul acestui an şcolar, în afară de director, institutul a avut următorii profesori: Louis Chardon, Louis Villard, Rodolphe Devenoge, V. Prohaska, A. Remy, Vasile Stilescu, I. Mihăescu, D. Ionescu şi Unverdorben.

La examenul de sfîrşit de an profesorii delegaţi de Eforie au fost: Rîureanu, Marsillac şi Colonade.

În raportul de sfîrşit de an şcolar, Schewitz atrage atenţia Eforiei că nu este bine să se dea aprobări ca elevii ce au terminat cl. II gimnazială să sară cl. III-a şi să li se admită să intre în cl. IV a Colegiului Naţional. „O asemenea degradare în învăţătură părîndu-mi-să vătămătoare pentru tinerime, socotesc drept datorie de a o face cunoscută, spre a se putea lua cuvenitele măsuri, dacă se vor găsi de trebuinţă".

1860—1861 — 80 elevi înscrişi (31 în clasele gimnaziale + 49 în cele elementare); dintre elevi amintim pe: Ioan şi Iorgu Cincu, Gărdescu Vasile, Perticari Iancu şi Tell Ştefan.

Din raportul înaintat de profesorii Colegiului care au inspectat institutul şi au participat la examenele de sfîrşit de an, extragem următoarele pasaje: „Profesorii, în număr de 11, sînt cunoscuţi onor ministru ca unii care ştiu să insufle în inimile şcolarilor amorul moralei şi respectul ca să înflorească tot ce este util şi frumos în societate".

Directorul cu „paternă severitate“ nu dă posibilitatea să se introducă nimic rău în morala şi educaţia elevilor. În ceea ce priveşte premiile, ele se dau, cu toată seriozitatea, numai celor ce cu adevărat le merită, bineînţeles cu cuvinte de laudă şi nu în „forme pompoase care farmecă de multe ori vanitatea unor părinţi“.

Se mai spune apoi că „cine ştie că rădăcina instrucţiunii este amară şi fructul ei foarte dulce, *poate confirma că acest institut prosperă* (s.n.), părinţii copiilor, părinţii notabililor şi unii profesori de la Colegiu care au participat au rămas prea mulţumiţi“.

1862—1863 — 95 elevi înscrişi (69 interni + 26 externi). Ca profesori noi, amintim pe E. Guillaume, O. Engelbrecht, D. Bădilescu, I. Păucescu şi D. Sardellis pentru limba greacă. Printre elevii din acel an amintim pe: Aslan Nicolae, Orăscu Constantin şi Simion, Drexler Iosif, Perticari Dimitrie, Iancu şi Iorgu, Vartha Alexandru, Gustav Ritz, Trenck Alfred şi Mauriţiu (fiii pictorului Trenck, profesor de desen geometric şi artistic în institut), Hartel Alexandru şi Arthur (fiii cunoscutului arhitect), Costaforu Constantin.

La examenul de sfîrşit de an, din partea ministerului au participat profesorii Vasile Stilescu şi Em. Baloglu, iar la împărţirea premiilor şi profesorul I. Strat, membru al Consiliului superior al Ministerului Instrucţiunii.

Tot în acest an, profesorii Const. D. Aricescu şi A. Borănescu care au inspectat institutul raportează ministerului că: de 10 ani de cînd Schewitz a cumpărat clădirea în care funcţionează şcoala, elevii nu se mai îmbolnăvesc, decît foarte rar; hrana e bună, încît chiar mamele copiilor nu i-ar putea îngriji aşa, sau mai bine; lecţiile şi răspunsurile în limba franceză sînt *remarcabile*, la celelalte materii, bune; disciplina este bună şi ar fi de dorit ca şi în celelalte pensionate să fie la fel.

1863—1864 — 91 elevi înscrişi, 10 retraşi = 81 (64 interni + 17 externi). Ca profesori noi, amintim pe: Mattey, Vulliet, Andensamer, Orlofsky Antoine, Piteşteanu şi pentru limba greacă, alături de D. Sardellis, şi Demezos Zamtos.

În *1864—1865* din cei 31 elevi ai gimnaziului (27 interni + 4 externi), amintim: Arion Alexandru, Budişteanu Iancu, Costaforu Constantin, Hiotu Alexandru, Saalmen Wilhelm, Tocilescu Alexandru şi Dimitrie, Waremberg Scarlat, Barbu Bellu şi cinci elevi diferiţi cu numele de familie Perticari.

La examenul de fine de an, August Treboniu Laurian numeşte ca asistenţi pe profesorii: G. Hill, S. Marcovici şi A. Borănescu.

1865—1866. S. Marcovici şi G. Hill sînt delegaţi de minister pentru a asista la examenul de sfîrşit de an şi la împărţirea premiilor.

La întrebarea ministerului, Schewitz răspunde că profesorii *regulaţi* primesc salariu şi pe vară, iar cei *extraordinari* numai în timpul cursurilor.

În *1867—1868* sînt numai 67 elevi (51 interni + 16 externi); delegat la examene profesorul I. Dragomir, iar dintre elevi amintim: Alexandru, Iorgu şi Mitică Hagi Tudorache, Momiceanu Iancu.

În *1868—1869*, din partea ministerului, profesorul Vasile Stilescu asistă la examene şi împărţirea premiilor. Dintre elevi amintim pe: Golescu Grigore, Chardon Constantin, Băicoianu Constantin, Brăiloiu Constantin, Burchi Constantin, Burelli Iorgu, Hempel Alexandru, Vernescu Iancu.

Pe anii şcolari *1869—1873* nu cunoaştem situaţia, din lipsă de documentare; în 1875 împărţirea premiilor se face „fără ceremonie“.

Din anii *1875—1890* amintim numele elevilor: Negulici Mihai, Bilciurescu Victor, Cuţarida Mişu, Grădişteanu Emanoil, Marghiloman Alexandru,

Herişescu Alexandru, Ovessa Aurel, fraţii Ernest şi Oscar Obedeanu, Bălăceanu Constantin, Adamescu Gheorghe, Leyvraz Louis, Nicu Metz, Butculescu Nicolae, Dărăscu Ion şi Vasile, Lecca Haralamb, Al. Tzigara-Samucaş, Villacrosse Al., Livescu Ion (Jean), Diamandescu C., Orghidan Constantin, Slătineanu I., Ioan D. Ghica, Brătianu Constantin, August Desantis, Olănescu G., Halberstadt G. şi I. Paladi, G. Meitani, C. Amiras, Jean Dalles, Mihai Saligny, George Cair, Constantin Bolomey, Mauriciu şi Sigmund Prager, Anton Capşa, Blaremberg Ion, Florence Thierrin (fiica directorului, viitoarea soţie a academicianului prof. Gh. Ţiţeica).

Din rapoartele prof. C. D. Aricescu delegat de minister să inspecteze şcoala între 1880 şi 1883 extragem că: sălile de clasă sînt spaţioase şi luminoase, dotate cu tot mobilierul necesar; mîncarea bună, serviciul curat, apa filtrată; peste tot ordine, curăţenie, disciplină; într-o sală de culcare găseşte prea mulţi elevi; la examinare elevii dau răspunsuri satisfăcătoare.

Ne oprim aici cu datele statistice şi referinţele asupra învăţămîntului, care au fost numai exemplificări, fiindcă, în continuare, activitatea institutului se desfăşoară în mod normal, în afară de perioadele primului şi celui de al doilea război mondial.

Institutul s-a condus, în interior, conform unui regulament alcătuit după instrucţiunile Eforiei şi mai apoi ale ministerului, dar completat de Schewitz-Thierrin după necesităţile şi felul pedagogic cum înţelegeau ei ca învăţămîntul şi educaţia elevilor să se desfăşoare în cele mai bune condiţii.

În acest regulament se arată datoriile ce aveau profesorii şi pedagogii care erau angajaţi la acest institut, precum şi datoriile şcolarilor şi pedepsele care se aplicau celor care nu învăţau cum trebuie, sau se abăteau de la disciplina cerută.

În perioada 1847—1900 o bună parte din profesori şi pedagogi erau interni (cu salariu, casă, masă) avînd în atribuţia lor atît profesoratul, meditaţia cît şi supravegherea elevilor în timpul meselor, la culcare şi sculare, la joacă şi la toate manifestările lor.

Profesorii aveau următoarele obligaţii: a veni cu regularitate şi exactitate la cursuri; a parcurge în mod metodic materia ce predau, conform programei şcolare publice; a face cît mai multe exerciţii practice asupra studiului ce predau; a da lucrări de control (teze) şi extemporale din lecţia zilei; a înainta directorului liste de notele obţinute de elevi, la sfîrşitul fiecăror două luni; a anunţa pe director cînd nu pot veni la şcoală din cauză de boală, sau altă situaţie, spre a se lua măsurile cuvenite, punîndu-se înlocuitor, pentru ca elevii să nu rămînă niciodată singuri.

Obligaţiile profesorilor-pedagogi: a lua masa împreună cu elevii şi a-i corecta în ţinuta lor; a însoţi pe şcolari în timpul plimbărilor făcute în afară din şcoală; a da explicaţii la întrebările şi subiectele cerute de elevi; atunci cînd sînt liberi, au obligaţia a se înapoia în institut cel mult la 10 seara, afară de cazuri speciale, făcînd mai dinainte cunoscut directorului.

Pedagogul de serviciu, pe 24 de ore, avea toată responsabilitatea activităţii în acest interval.

La articolul 21 din regulament, pe lîngă alte pedepse aplicate elevilor (observaţii între patru ochi, în faţa colegilor, ţinut în picioare sau genunchi, scrierea unui verb sau text de un anumit număr de ori), se prevedea că elevul care nu şi-a făcut datoria la învăţătură în cursul săptămînii, era oprit de a ieşi din internat duminica sau sărbătorile. La fel erau pedepsiţi şi cei care au avut o conduită necorespunzătoare.

Acei elevi care aveau voie a se duce la părinţi sau rude, primeau un mic bileţel, tipărit, pe care scria anul, luna, ziua şi durata, pînă seara, şi era semnat şi dat chiar de directorul institutului.

Pentru aceasta profesorii făceau, în fiecare sîmbătă sau ajun de sărbătoare, liste unde erau trecuţi toţi elevii, din fiecare clasă, care erau pedepsiţi. Elevii interni nu aveau voie să iasă din institut, iar cei externi trebuiau să vină la şcoală. De asemenea şi profesorul respectiv, care a pedepsit un elev, trebuia să vină la şcoală, pentru un anumit timp, şi să asculte pe elevul pedepsit. Şi dacă ştia lecţia i să dădea voie să iasă din institut, iar dacă nu ştia, elevul rămînea pedepsit toată ziua.

În altă ordine de idei, nu le era permis elevilor de a vorbi altă limbă, mai ales în recreaţie, decît numai franţuzeşte. Directorul Fl. Thierrin şi soţia sa, care şi ea era profesoară, de la fereastra cancelariei priveau jocul elevilor din curte, în timpul recreaţiilor, şi cînd auzeau că vorbesc româneşte, strigau: „*Parlez français*". Profesorii-pedagogi supravegheau şi ei, permanent, conversaţia copiilor.

În felul acesta, elevii cînd terminau cursul primar şi cu atît mai mult şi cel gimnazial, ştiau vorbi limba franceză, alţii şi limba germană.

Aşa se învăţa carte pe vremuri în acest institut, iar graţie acestei discipline şi a unei munci serioase din partea tuturor, a putut această şcoală particulară, fără nici un ajutor material din partea statului, să funcţioneze timp de o sută de ani.

Antoniu Schewitz se deosebea de ceilalţi conducători de pensionate. De multe ori el nu se rezuma strict protocolar în a răspunde că a primit sau nu anumite adrese, regulamente, instrucţii, programe etc. trimise de Eforia Şcoalelor. Cînd socoteşte că este cazul, fiind bune, le laudă, sau cînd le găseşte nepotrivite, le critică, le comentează şi-şi spune punctul său de vedere. Aşa, în iulie 1851, în urma noilor instrucţii primite, el răspunde printr-o lungă scrisoare * în care, în primul rînd, mulţumeşte Eforiei care a exclus „inutilul" din ceea ce s-a făcut în învăţămînt pînă la acea dată. Dar nu este de acord cu Eforia care şi-a însuşit anumite puncte de vedere ale părinţilor ce au pretenţia ca pensionatele să aibă mai multă grijă de sănătatea copiilor cînd ei, părinţii, nu manifestă aproape nimic în acest sens. Şi apoi ceea ce poate face Eforia sau părinţii, nu pot face pensionatele.

„În adevăr n-ar fi posibil, cu toate precauţiunile de a-i feri de pericole în ceea ce priveşte sănătatea delicată a copiilor, din cauza intemperiilor şi mai cu seamă în timpul sezonului friguros. Ori a ne însărcina cu *responsabilitatea* (s.n.) sănătăţii elevilor este a ne impune o sarcină prea grea" [139].

În concluzia răspunsului său, A. Schewitz cere ca pensionatul condus de el să fie considerat, oarecum oficial, o şcoală particulară preparatoare pentru clasele I—IV a Eforiei Şcoalelor, unde în afară de materiile obligatorii, conform instrucţiunilor, elevii să înveţe „limbile străine cerute *imperios* de toţi părinţii copiilor".

Şi, spune el „pentru a se avea siguranţa că nu speculez timpul elevilor care îmi sînt încredinţaţi, onorabila Eforie va face controlul pe care îl va judeca necesar, sigură fiind că voi şti să răspund vederilor şi aşteptărilor sale, prin ajutorul unei experienţe cîştigate în educaţia şi învăţătura copiilor timp

* Toate adresele şi rapoartele lui sînt scrise în limba franceză, într-o frumoasă caligrafie.

[139] Arh. St. Buc., *Ministerul Instrucţiunii*, dosar 2002/1851 şi 1570/1851 (textul este scris în limba franceză).

de atîţia ani, din care 16 au fost consacraţi tinereţei în Valahia". Deci, după cum se vede din această informaţie, Schewitz nu venise în ţară în 1847 cînd a întemeiat institutul, ci în 1835 de la care dată a început, probabil, să predea lecţii de limba franceză şi de cultură generală în casele oamenilor bogaţi.

Într-un alt raport din anul următor, la 3 iunie 1852, el spune: „După ce am reflectat adînc la instrucţiunile trimise conducătorilor de instituţii [pensionate], iată consideraţiile pe care îmi iau libertatea de a le supune judecăţii onorabilei Eforii de la care au pornit.

Anumite articole ale ziselor instrucţii sînt de natură a face să înceteze întreprinderea acestui gen, cu care m-am însărcinat la o epocă cînd întreţinerea unui pensionat era infinit mai puţin împovărătoare ca azi. Astfel, mărturisesc că dacă din amor propriu, dăunător intereselor mele, nu m-am lăsat antrenat la sacrificii mai prejos de mijloacele unui particular, *neajutat de guvern* *, *dificultăţile deprimante care au rezultat nu mă vor face să ezit un moment de a renunţa la această întreprindere ingrată.* Însă consideraţiunea intereselor mele, serios angajate, se opun.

Întreprinderea mea a fost de utilitate publică şi nu una de speculaţie Cu toate acestea şi cu toate eforturile mele de a mă face agreabil pe lîngă autoritatea instrucţiunei, văd reapărînd, fără încetare, dificultăţi pe care le ignorează acei care conduc instituţiile guvernului şi cărora aceeaşi raţiune, ar trebui să facă să li se impună măsurile guvernamentale mai direct decît particularilor".

În altă ordine de idei, nu este mulţumit fiindcă i s-a cerut să raporteze săptămînal situaţia la învăţătură şi conduită a elevilor, dar acest fapt este destul de greu şi i-ar trebui să aibă o adevărată cancelarie care să se ocupe numai cu această activitate. Propune să se facă această situaţie lunar şi să se predea trimestrial Eforiei, fiindcă direcţia institutului are toată grija ca procesul învăţămîntului să se desfăşoare în cele mai bune condiţii.

Cu toate punctele lui de vedere diferite de cele ale Eforiei, totuşi, la sfîrşitul referatului, el spune că se simte fericit că pînă la acea dată, nu a dat „naştere la nemulţumiri, nici la autoritatea care este chemată a mă controla, nici părinţilor pe care îi înlocuiesc pe lîngă copiii lor. Sper că încercînd să practic vederile şi sistemul onorabilei Eforii, voi ajunge cel puţin să cooperez liniştit şi fără piedici a face să meargă tineretul pe calea trasată de guvern".

În primii ani de funcţionare, A. Schewitz a avut de întîmpinat multe greutăţi materiale (chirie, lemne, hrană pentru elevii interni, salariile profesorilor şi ale personalului de serviciu), cu atît mai mult că unii din părinţii elevilor nu plăteau la timp taxele ce erau obligaţi. Ba alţii uitau cu totul de această îndatorire, aşa că Schewitz, de multe ori, a reclamat şi a cerut concursul Eforiei Şcoalelor, iar cînd nici această instituţie tutelară n-a putut să i-l dea, reclamaţiile sale au fost înaintate chiar domnului.

Şi tot în perioada de început a mai întîmpinat o concurenţă serioasă din partea institutului de sub conducerea lui Leopold Monty**, care-şi avea sediul în casele vistieresei Catinca.

---

* Unele pensionate au fost ajutate datorită recomandărilor, unor persoane marcante.

** Leopold Monty, datorită soţiei care era grav bolnavă, consultată de două personalităţi medicale din Paris (dr. Phormion şi prof. Velpeau), el însuşi suferind de o bronşită cronică constatată de dr. Carol Davila care-i dă şi certificat în acest sens, părăseşt ţara în vara anului 1853, plecînd în Franţa, după ce mai înainte adresează o scrisoare de regret către P. E. Poujade (1813—1885), consulul general al Franţei în Ţara Românească (1849—1854).

Cu multă trudă şi perseverenţă însă a trecut peste toate greutăţile, făcînd ca reputaţia şcolii ce conducea să crească de la an la an. Ba mai mult, dovedind calităţi pedagogice şi deosebită pricepere în materie de învăţămînt, Ministerul Instrucţiunii l-a invitat să ia direcţia liceului „Sf. Sava". Modestia caracteristică a oamenilor de muncă, precum şi faptul că el îşi fixase un ideal aparte din institutul lui, l-a făcut să nu primească această sarcină.

De multe ori Eforia Şcoalelor şi Ministerul Instrucţiunii au făcut apel la priceperea lui cînd a fost nevoie să se facă noi regulamente şi instrucţiuni pentru şcolile publice şi particulare. Pe unul din manuscrisele care mai dăinuia pînă prin 1950, dar care s-a pierdut, se vedeau adnotările dr. Apostol Arsaki care, după Petrache Poenaru, a fost un factor de seamă al învăţămîntului la noi în ţară.

Dar Schewitz n-a activat numai pe plan şcolar ci şi în ziaristică, publicînd în revistele franceze şi germane articole politice şi literare în legătură cu ţara noastră, „pe care o iubea cu convingerea omului de ştiinţă, ataşat şi legat de pămîntul ce-l hrănea".

În jurul vîrstei de 55 ani, forţa fizică îl cam lasă şi mai ales o boală de ochi (cataractă) îl împiedică să-şi continuie activitatea în mod normal. De aceea, în 1872, îşi aduce un colaborator elveţian pe Florentin Thierrin *, tînăr absolvent al Şcolii normale din Fribourg.

Fl. Thierrin, născut în comuna Surpierre, cantonul Fribourg (Elveţia), absolvise cu diplomă, Şcoala normală în 1869 şi funcţionase ca institutor în Fribourg în anii şcolari 1870—1871 şi 1871—1872. Chemat în Bucureşti ca profesor intern a funcţionat în această calitate pînă în 1875 cînd este numit şi subdirector al institutului, luînd în sarcina sa toată administraţia şcolii, fiindcă Schewitz în 1876 a fost obligat să se ducă la Viena să se opereze la ochi. Cu toate că operaţia a fost reuşită, trupul lui slăbit nu a mai rezistat mult şi la 6 august 1879 încetează din viaţă la Karlsbad, unde se dusese să-şi facă un tratament balnear.

Mai tîrziu, rămăşiţele lui pămînteşti au fost aduse în ţară şi, după cum arată informaţiile publicate în ziare, la 4 mai 1888, reînhumate la cimitirul Bellu, pe aleea principală, în stînga, în apropiere de cavoul unde tînăra şi talentata Iulia Hasdeu doarme în eternitate.

Schewitz, nelăsînd urmaş direct, pentru scurtă vreme urmează la conducerea şcolii soţia sa, Maria (1813—1896), dar administraţia efectivă o avea Thierrin.

În urma inspecţiei din luna mai 1880, profesorul C. D. Aricescu atrage atenţia doamnei Maria Schewitz că institutul de băieţi trebuie să aibă conducător un bărbat. „Prin urmare va desemna pe bărbatul de încredere care va dirija institutul acesta" şi va comunica ministerului persoana aleasă. În urma înţelegerii pe care a avut-o cu doamna Schewitz şi cu aprobarea Ministerului Instrucţiunii Publice şi cultelor, Fl. Thierrin a fost numit director prin adresa nr. 6130 din 13 iunie 1880.

Căsătorindu-se în aceeaşi vară şi propunîndu-şi să rămînă definitiv în ţară, din septembrie 1880 preia întreaga conducere a institutului pe care

---

* Florentin Thierrin (4 decembrie 1849—7 iunie 1907); a fost căsătorit cu Fanny Champetier, fiica lui François-Daniel Champetier şi Adele (n. Botteaux). Soţii Thierrin au avut doi copii: pe Florence (n. august 1882—1965), căsătorită în 4 iulie 1904 cu profesorul universitar şi academician Gh. Ţiţeica (1873—1939) şi pe Gabriel (1885—1962), căsătorit cu Madeleine Poenaru, avînd o singură fiică Simona-Roxana (Monica).

Din căsătoria prof. Gh. Ţiţeica au rezultat trei copii: Radu (1905), Gabriela (1907) şi Şerban (1908), toţi trei profesori universitari, ultimul şi membru al Academiei Române.

a continuat-o cu multă pricepere și demnitate. Datorită calităților sale de înstruit profesor și bun pedagog, avînd și o experiență bogată pe care și-o însușire în timpul colaborării cu Schewitz, Thierrin a avut posibilitatea să facă din acest institut particular unul din cele mai renumite din Capitală, care, din an în an era mai căutat și avea un număr mare de elevi.

În 1895, Fl. Thierrin a renovat localul vechi, iar în locul micilor ateranse din partea dreaptă a curții, a ridicat o clădire mare, cu etaj, ce cuprindea săli de clasă, dormitoare, sală de mese, sală de gimnastică, baie, piscină, în care procesul de învățămînt s-a desfășurat și mai bine decît în trecut.

În urma unor inspecții și statistici s-a publicat un tablou [140] comparativ al rezultatului pe anii școlari 1900—1901 și 1901—1902, din care se vede că institutul condus de Fl. Thierrin ocupă primul loc, cu procentul cel mai mare de promovați.

La împlinirea a 30 de ani (1872—1902) de activitate didactică și directorat a lui Florentin Thierrin, cadrele didactice ale institutului, elevii, precum și diferite persoane și foști elevi au sărbătorit acest eveniment printr-o frumoasă manifestare, cu program artistic, în care s-au scos în evidență meritele celui sărbătorit.

Cu acea ocazie un grup de elevi, pricepuți la o versificație ușoară, au întocmit un lung poem, de 11 strofe a 8 versuri fiecare, în care s-a arătat întreaga activitate a lui Fl. Thierrin de la sosirea lui în țară și pînă la acea dată, succesele avute în activitatea lui pedagogică și administrativă, precum și bunătatea lui părintească față de elevi. Soția lui, profesoară și ea, i-a fost o colaboratoare ideală.

Fără ca nimeni să aibă pretenția că acest poem școlăresc are vreo valoare poetică, ci numai o versificație elementară, din cuprinsul lui se vede dragostea și admirația față de sărbătorit. Ca o curiozitate reproducem două strofe:

„Scris a fost în cartea soartei ca această sărbătoare
Dată'n dragostea și cinstea directorului iubit,
Care ani treizeci d-a rîndul, cu iubire și răbdare,
Pentru sfînta'nvățătură ca apostol a muncit,
Să se dea în luna asta, luna florilor, în care
Peste tot e sărbătoare, peste tot e ca un rai,
Cum e rai de fericire și măreață sărbătoare
Pentru noi această dulce și frumoasă zi de mai!"

....

„Și întreaga sa avere, cît ea fuse mică, mare,
Pentru scopuri culturale folosit-a ne'ncetat
Și lumina 'nvățăturei cea în veci înălțătoare
Ani treizeci cu bărbăție la elevi a'mprăștiat...
Demn urmaș lui Pestalozzi, pedagogul cel mai mare,
Ca și dînsul omul științii și cu dînsul consîngean,
A luptat și luptă'ntr-una, spre a țării luminare
Necruțîndu-se pe sine, neuitîndu-se la ban..."

Tot atunci, în anul 1902, i s-a conferit medalia „Bene Merenti cl. I", iar în anul următor, 1903, prin participarea ca expozant în cadrul „Asocia-

[140] „Monitorul oficial" din 9 februarie 1902.

ţiunei române pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor", a primit două medalii, una de aur şi alta de colaborator.

După încetarea din viaţă*, la o vîrstă timpurie, a profesorului Fl. Thierrin, conducerea institutului a fost preluată (din 1906) de fiul său Gabriel Thierrin care a căutat să urmeze linia bună trasată de tatăl său. Cursurile au continuat cu regularitate pînă în 1916, cînd, din cauza războiului, şcoala a fost transformată în spital, iar în timpul ocupaţiei militare străine (1916—1917) clădirile au fost ocupate de centrala austriacă a cazărmilor din România.

În toată această perioadă (1916—1917), cursurile, reduse ca număr de elevi şi profesori (au funcţionat numai două clase de gimnaziu), au continuat să se ţină în casele din str. Dionisie Lupu nr. 82, proprietatea profesorului Gh. Ţiţeica, ginere şi cumnat al familiei Thierrin.

După terminarea primului război mondial, activitatea institutului s-a mutat în vechiul local şi cursurile au început să funcţioneze cu regularitate cu 4 clase primare şi 3 clase gimnaziale. Astfel, în anul şcolar 1918—1919, au urmat cursurile 91 elevi (29 curs gimnazial + 62 curs primar); 1919—1920, 196 elevi (78 gimnaziu + 118 primar); 1920—1921, 247 elevi (106 gimnaziu + 141 primar); 1921—1922, 285 elevi (124 gimnaziu + 161 primar); 1922—1923, 295 elevi (141 gimnaziu + 154 primar).

Începînd cu anul 1930 numărul elevilor de curs primar a scăzut, iar în 1939 clasele primare au fost suprimate, în schimb în 1932 s-a înfiinţat cl. V de liceu şi în anii următori şi clasele VI—VIII, devenind liceu etatizat, din care prima serie de elevi şi-au dat bacalaureatul în iunie 1940, iar a doua în octombrie acelaşi an.

În ceea ce priveşte taxele, de la jumătatea secolului trecut pînă aproape în preajma primului război mondial, ele au fost plătite în monedă aur care, după cum am văzut la alte şcoli particulare, varia între 50—70 galbeni anual, la care, desigur, se adăuga îmbrăcămintea şi lenjeria necesară. Deducem că şi la institutul Schewitz era cam la fel. Cînd însă moneda de aur (galbenii) n-au mai circulat, taxele s-au plătit în monedă de argint sau bancnote şi au variat în raport cu timpul. Astfel, dintr-un prospect tipărit, constatăm că, în anul şcolar 1931—1932, taxele pentru elevii de curs primar, în raport cu clasa, erau între 7—8 500 lei pentru externi, 12—14 000 lei pentru semiinterni şi 24—28 000 lei pentru interni. Pentru elevii claselor liceale 10—12 500 lei pentru externi, 17—18 000 lei pentru semiinterni şi 35 —36 000 lei pentru interni. La taxele de mai sus, pentru elevii interni se adăuga un întreg inventar: lenjerie de corp, saltea, plapumă, perne, cearceafuri, ghete, galoşi, papuci, costum de gimnastică şi uniformă după modelul hotărît de minister, în total circa 72 articole.

Rugămintea era ca părinţii să însemneze cu arnici, înainte de predare, hainele şi rufele copiilor, cu numărul ce se va indica de institut.

În mai 1932, cu ocazia împlinirii a 85 de ani de activitate a institutului, a avut loc o mare serbare care s-a desfăşurat în sala de festivităţi şi în curtea institutului. La această aniversare au luat parte: reprezentantul ministerului, directorul general al învăţămîntului particular, directori de instituţii, diferite personalităţi, foşti profesori şi elevi, corpul didactic şi elevii şcolii din acel an, părinţii copiilor.

Au rostit cuvîntări ocazionale: profesorul universitar şi academician Nae Popescu, secretar general al Ministerului Instrucţiunii şi Cultelor, Petre

* A fost înmormîntat la Cimitirul Catolic de pe Şoseaua Giurgiului.

Gîrboviceanu, directorul Școlii Normale, inginerul Constantin Orghidan și profesorul Al. Tzigara-Samurcaș, ca foști elevi, cu o jumătate de veac în urmă, au depănat frumoase și duioase amintiri, lăudînd activitatea fostului director Fl. Thierrin și a unor profesori pe care i-au avut; Constantin C. Văleanu care fusese 40 de ani profesor în acest institut, ca și profesorul Augustin Pletosu, au menționat activitatea fostului director, a profesorilor I. Baboianu-Droe și Petre Feșteu și au arătat, cu mîndrie, că unii din foștii elevi ai pensionatului au ajuns personalități de seamă în diferite domenii de activitate, dintre care erau prezenți: Gabriel Sudan și George Meitani profesori universitari, Roger Bolomey și Henri Doneaud renumiți arhitecți, R. Bossy consilier la Curtea de Casație etc. Printre cei prezenți au fost și amiral Coandă, prof. Gh. Adamescu și Augustin Callian, directorul general al învățămîntului particular; de asemenea și Hercule Fulga care fusese elev cu 60 ani în urmă.

Ion (Jean) Mitilineu, ministru plenipotențiar, fost elev al institutului, care a prezidat aniversarea a spus că elevii de altădată, datorită cunoștințelor serioase primite în această școală, și-au atras admirația profesorilor de la diferite licee și facultăți din țară, precum și a celor de la liceul „Louis e Grand" din Paris, fiind dați ca exemplu colegilor lor francezi.

În încheiere a luat cuvîntul Gabriel Thierrin care a arătat că din 1906, de cînd a luat conducerea institutului, a primit un ajutor prețios din partea tuturor colaboratorilor săi și în special a fost ajutat de priceperea pedagogică și de sfaturile pline de înțelepciune ale profesorului G. G. Longinescu, fost director de studii, căruia îi exprimă cea mai caldă recunoștință.

Evenimentul s-a bucurat de atenția presei. Ziarele *Universul*, *Dimineața*, *Curentul* și *Lupta* au publicat frumoase dări de seamă, iar prof. G. G. Longinescu, în revista „*Natura*", a scris cuvinte de laudă la adresa directorului Gabriel Thierrin. De asemenea, fostul elev din seria 1896—1899 René Gh. Brasey, care la acea dată era profesor la liceul „C. Diaconovici-Loga" din Timișoara, a publicat articolul „La o aniversare" în *Universul* din 22 mai 1932.

Și tot în legătură cu amintirile foștilor elevi, este cazul să menționăm că fostul elev Ion (Jean) Livescu (1873—1944), devenit actor de seamă al Teatrului Național și publicist cu o bogată activitate, în volumul său de amintiri spune că dintre foștii profesori nu uită pe Petre Feșteu care preda latina și româna și care era „cel mai temut dintre dascălii institutului" [141].

Elevii, pe vremea copilăriei lui, adică acum o sută de ani, vara erau îmbrăcați cu pantaloni scurți, haină de marinar, cu guler alb și cravată, iar in restul anului cu o frumoasă uniformă, cu nasturi bombați, metalici.

Examenele, repetițiile și serbările de sfîrșit de an se făceau în dormitorul cel mare unde și el, prin 1881, a recitat o fabulă din La Fontaine și un prolog dintr-o mică piesă de teatru.

Își aducea aminte de baba Ana care striga *liba*, *liba* ca să-și adune gîștele speriate de elevii care, atunci cînd suna clopoțelul, fugeau, grăbindu-se să intre în clase. Nu uita nici turcul de la poartă care le vindea corăbioare și smochine zaharate înșirate pe băț.

Mai tîrziu, în 1938, clădirea cu întinsa proprietate a institutului „Schewitz-Thierrin" a fost vîndută liceului „Regina Maria" pentru a-și mări localul. Cu această ocazie, fostul elev, dintr-o serie mai veche, Alexandru Bil-

[141] Ion Livescu, *Amintiri și scrieri despre teatru*, București, 1967, p. 7.

ciurescu a publicat un articol [142] în care, cu multă nostalgie, a amintit cîteva aduceri aminte despre directorul și profesorii de la care a învățat carte, precizie, ordine şi bunele maniere. El a spus că şcoala de veche tradiție în locul căreia se va construi o altă clădire, odată cu dispariția ei duce în uitare „întreaga poezie a copilăriei ce răsare din negura vremii, poezie ce cuprinde în formula ei magică timpul apus ce nu se va reîntoarce pentru nimeni niciodată". De la această dată pînă în 1948, activitatea şcolii a continuat în localuri improprii.

În iulie 1938 a fost închiriat cu 400 000 lei, la valoarea banilor de atunci, localul din str. Basarabiei nr. 12 (actualmente str. Occidentului) unde, fără internat încă din 1942, a funcţionat pînă în vara anului 1944, cînd clădirea a fost distrusă de bombardamentul trupelor inamice. De aici a trebuit să se mute în str. Sfinţii Apostoli nr. 10, în casele preotului Gîldău unde a funcţionat pînă în vara anului 1948, cînd și-a încetat definitiv activitatea.

Nu trebuie să uităm şi sîntem datori să amintim că, pentru activitatea meritorie a acestui institut de învățămînt în care au fost pregătiți peste 12 000 elevi, dintre care unii au ajuns personalități de seamă în viața culturală și politică a țării, în anul 1947 s-a sărbătorit un secol de existenţă printr-o frumoasă serbare în cadrul căreia au luat cuvîntul foşti elevi şi profesori depănînd amintiri duioase și interesante aduceri aminte; de asemenea s-au publicat cîteva articole * în presa timpului.

*

În concluzie putem spune că lunga existență şi reputaţie de care s-a bucurat institutul, în afară de muncă şi pricepere pedagogică din partea întregului corp didactic, a fost și deviza după care s-au condus tot timpul A. Schewitz şi cei doi Thierrin, adică: o învățătură serioasă, o educaţie morală, o îngrijire părintească pentru sănătatea copiilor, o întreținere materială îndestulătoare fără lux și o supraveghere continuă a şcolarilor în toată activitatea lor.

Profesori străini

Andensamer (Andersammen) — 1863/64 — germana; Berbier, Jules — 1892; Bobillier — 1874; Chaney, I. — 1887; Chardon, Louis — 1859—1886 — franceza, istoria, geografia, germana; Clerc, E. — 1865 — franceza; îndepărtat la 10 decembrie 1868; Delacuisine — 1868 — franceza, desen, caligrafie; Demezos, Zamtos — 1863/64 — greaca; Devenoge, Rodolphe — 1859 — caligrafie, desen; Duperrey, E. — 1862 — franceza, matematica, geografia, caligrafia; Engelbrecht, O. — 1862/63 — germana; Fischer, C. — 1902 — germana; Forche, Cyprian; Fornalaz, Iuliu — muzica; diplomat din Elveţia; Gauthey, L. — 1865 — îndepărtat la 1 februarie 1868; Guillaume, E. — 1862/63 — franceza, caligrafia; Hauer, Joseph — 1903 — gimnastica; Humilly — 1874; Klepper — 1891; Kraus (Craus) — 1883; Leist Ludovic (1866— ?) — 1904 — germana; Lolliot, Henry (1857—1925) — 1892 — franceza; Mattey — 1863/64 — franceza, matematica, geografia, caligrafia; Orlofsky, Antoine — 1863/64 — scrierea elementară şi aritmetica;

---

[142] Alexandru Bilciurescu, *Şcoala care nu va mai fi*, în „Timpul", 1938, p. 465.

* *Centenarul Institutului „Schewitz-Thierrin"*, în „Jurnalul de dimineață", 23 mai 1947; Paul Lăzărescu, *Institutul Schewitz-Thierrin a împlinit 100 de ani*, în „Dreptatea", 25 mai 1947; [Notă informativă, fără titlu], în „Semnalul", 29 mai 1947; Sandu Vornea, *Un veac de şcoală . . .*, în „Semnalul", 31 mai 1947.

Rattaz, J. B. — 1884; Remy, A. — 1859; Renaud, Emil — 1909 — franceza; Roland, Charles — germana; președintele Societății Elvețiene; călcat de tancurile germane în 1917; Rouët de Cernes — 1903 — franceza; Sardellis, D. — 1862/63 — greaca; Sennoi — 1868 — germana; Storck, F. — 1892 — gimnastica; Sudan Napoleon (1872—1935) — desen, caligrafie, muzică, prof. la Școala Normală; Thierrin, Florentin — 1872 — supraveghetor, profesor, subdirector, director; Thierrin Florence (?—1926) — franceza; Thierrin, Gabriel — franceza, director; Trenk, Henric (1820—1883) — 1863 — desen, geometric și artistic; Unverdorben — 1859/60 — desen de imitație; Villard, Louis — 1859 — matematica, geografia, științe naturale; Vulliet — 1863/64 — franceza, matematică, geografie;

Profesori români

Aftenie, Șt., — 1928 — gimnastica; Adam, C. — 1880; Alexandru, Constantin — româna; Apostolescu — istoria; Baboianu-Droe, I. (1865—1928) — 1898—1923 — matematică și director adjunct; Bădescu, Nicolae — gimnastica; Bădilescu, D. — 1862/63 — româna, istoria, religia; Băncilă, Ion — 1923 — științe naturale; Bărbătescu, Mihai — 1945 — româna; Behlis, M., d-na — 1938 — franceza; Bejan, M. — 1891 — germana; Beneș, Petre — 1941 — matematica; Bidu — 1891; Bîrsan, Anastase, 1903—1926 — istoria; Bobeș, G. — 1892 — germana; Boian, G. — 1926 — gimnastica; Bordeianu, N. dr. — 1945 — igiena; Borga, N. — 1895 — caligrafia; Borgovan, V. Gr. (1850—1923) — 1909 — latina; Brăescu — 1868 — istorie, cosmografie; Bulbuc, Eugen — 1895 — muzica; Bulgaru — botanică, zoologie; Bulgăraș, A. — 1912 — desen; Bungețianu, Mina, preot — 1903 — religia; Buricescu, I. F. — 1910 — româna; Butculescu, N. — 1886; Butură, Valeriu — 1943 — științe naturale; Calistrat, Fernand — 1941 — gimnastică; Cariadi, G. — 1897 — română, istorie; Cărbunescu, M.; Ciurcu G. — 1891; Condoiu, Virgil — 1926 — desen, caligrafie; Constantin, Stelian — 1945 — sociologie; Constantinescu, Dumitru (Mitriță) — 1898 — latină, profesor la Seminarul Nifon, apoi la liceul „Matei Basarab“; Constantinescu, Ștefan, preot — 1891 — religie; Corvin, Ameliu — 1886; Corvin, Nicolae — 1865; Crainic, August — 1880; Crețu, Grigore — 1895 — română, profesor și la liceul „Matei Basarab“; Cuțonica, Minodora — română, nepoata prof. Filibiliu I. P.; Dan, Petre — 1904 — română; Damian, G. — 1913 — chimie; Dănescu, I. — 1887 — muzică; Donciu, Constantin — 1930 — fizico-chimice; Dragomirescu, I. — 1938 — geografie; Drugeanu, C. D. — 1884 — științe naturale, matematică, profesor și la liceul „Matei Basarab“; Feșteu, Petre — 1867—1898 — română, latină, germană, supraveghetor, profesor și subdirector după moartea lui A. Schewitz; Filibiliu, I. P. — latină, istorie; Flavian, E. — 1923 — germană; Gabor, Alois — 1926 — germană, istorie; Gagiu, I., preot — 1943 — religie; Garabet, I. — 1921 — română; Gavrilă, Iacob — 1940 — germană; Georgescu, D. — 1928 — muzică; Georgescu, Silivestru, preot — 1918 — religie; Georgescu, Ștefan — 1928 — latină; Georgescu, Virgil — 1923 — desen, caligrafie; Gheorghiu, Ilie — 1935 — latină; Ghermănescu, Nicolae (Nae) — muzică, tatăl prof. univ. M. Ghermănescu; Ghiacioiu, V. — 1921 — franceză; Ghica, Gheorghe — 1936 — geografie; Ghica, Nicolae — geografie, secretar; Grama, Ion — 1916 — română; Grecu, Valeriu — 1939 — română; Halunga, Octav — 1945 — matematică; Ionescu, Bujor — 1910 — latină, română; Ionescu, Dumitru — 1859/60 — istorie, română; Istrate, Nicolae — 1900 —

germană; Jalbă, I. — 1910 — ştiinţe naturale; Litzica Constantin — 1918 — elină; Longinescu, G. G. (1869—1939) — 1912 — director de studii; Lungu, Nicolae — 1945 — muzică; Manesis, Alexandru — 1881; Manliu, Ioan (1841—?) — 1868 — română, religie; Mărăcineanu, Dumitru — 1938 — română; Marin, Stan — 1936 — filozofie; Mihăescu, I. — 1859/60 — istorie, română, matematică, religie; Misirliu, Alexandru — 1939; Moldoveanu — matematică; Nanu, I. — 1943 — fizică; Nedelea, R. — 1930 — latină; Nichifor, George (1886—?) — 1910 — matematică, apoi profesor la liceul „Matei Basarab“ şi mai apoi profesor de geometrie descriptivă la Universitatea din Bucureşti şi la Şcoala superioară de arhitectură; Niculescu, Ştefan — 1880; Olinescu Aurel, pictor — 1946 — desen; Orăşanu, G. — 1880; Papazol, Petre — 1946 — latină; Paşcanu, Eusebiu — 1910 — germană; Paucă, Mircea — 1926 — ştiinţe naturale; Paulian, I. — 1920 — latină; Pavelescu, Constantin — 1913 — gimnastică; Păucescu, I. — 1862/63 — română, religie; Perieţeanu — 1868 — matematică; Petrescu, Ioan — 1898 — latină, profesor la liceul „Matei Basarab“; Piliţă, Dumitru — 1884; Piteşteanu — 1863/64 — română, religie; Pletosu, Augustin — 1897; Popescu, David — 1935 — filozofie; Popescu-Necşeşti — 1912 — română; Popescu, Pompiliu — 1881; Popescu, Pascal I. — 1892 — elină; Prodan, I. — 1897; Prohaska, V. — 1859 — matematică, latină, germană; Raica, Teodor — 1887; Raianu, Cornel — 1938 — ştiinţe naturale; Sarvaş, M. — 1893 — gimnastică; Sima, G. — 1885; Sorescu, I. — 1944 — filozofie; Stăncuţ, doctor — 1941 — igiena; Stănescu, P. P. — 1923 — ştiinţe naturale; Stan Dumitru — 1945 — lucru manual; Stilescu, Vasile — 1859/60 — română, istorie; Stinghe, N. H. — 1881; Şerbănescu, Constantin — 1941 — fizico-chimice; Ştefănescu, D. — 1860 — română, istorie; Teodorescu, Eleonora — 1943 — franceză; Teutu, Eugen — 1945 — educaţie fizică; Tohăneanu, Alexandru — 1945 — muzică; Torouţiu, I. E. — 1915 — germană; Totoi, I. — 1940 — istorie; Trifu, Alexandru — 1938 — filozofie; Ţimiraş, I. — 1906 — română; Ţiţeica Gh. — 1903, 1912 — matematică; Tzigara-Samurcaş, Alexandru (1872—?) — 1898 — germană, profesor la Şcoala de institutori; Văleanu, Constantin C. — fost profesor de română, matematică şi la şcoala primară „Clemenţa“; Velescu, M. — 1884; Verzeanu, M. — 1895 — caligrafie; Vlaiculescu — 1868 — istorie; Zamfir, Constantin — 1943 — muzică; Zamfirescu, Ion — 1891 — greacă;

Foşti elevi

Wachmann, Eduard (1836—1893) (din 1849), muzician, compozitor, organizatorul primelor concerte simfonice din ţara noastră; Marcovici, Alexandru (din 1850), elevul dr. Velpeau; medic primar la spitalul Colţea, profesor la Facultatea de Medicină; Lahovari, George (din 1849/50), director general al Poştelor, Preşedinte al Curţii de Conturi; Iarca, Aristide (din 1850), militar, ia parte la expediţia din Mexic cu Maximilian I, colonel, Legiunea de onoare; Costaforu, Constantin (din 1862), ziarist, avocat, secretar al Ligii „Drepturile omului“; Petrescu, Emil (din 1868), primar al Capitalei; Marghiloman, Alexandru (1854—?) (din 1872), om politic, deputat, ministru, prim-ministru; Bilciurescu, Victor (din 1875), ministru plenipotenţiar; Sturdza, Alexandru (din 1873), om de litere, istoric; Mitilineu, Charles (din 1876), ministru plenipotenţiar; Mitilineu, Jean (din 1876), om politic, ministru de Externe; Samurcaş, Ernest (din 1876), om politic; Leyvraz, Louis (din 1878), renumit horticultor; Obedeanu, Oscar (1867—1914) (din 1878), pictor istoric; Tzigara-Samurcaş, Alexandru (din 1879), profesor universitar, director al Fundaţiei

Universitare; Livescu, Ion (Jean) (1873—1944) (din 1880), actor renumit al Teatrului Național; ca președinte al Sindicatului artiștilor dramatici și lirici din România, a reprezentat țara la congresele de teatru din Viena, Paris și Londra; Lecca, Haralamb (1873—1920) (din 1880), scriitor, inspector general al teatrelor; Orghidan, Constantin (din 1881), inginer, industriaș, președintele Camerei de comerț, mare colecționar numismat; Boerescu, Mihai (din 1881), ministru plenipotențiar; Ghica, I. D. (1874—1972) (din 1882), inginer, director al Navigației; Adam, Scipion (din 1882), muzician; Paladi, G. (din 1884); Paladi, I. (din 1884); Meitani George (din 1884), profesor la Facultatea de Drept, București; Amiras, C. (din 1886); Dalles, Jean (din 1886); Robescu, Constantin (din 1886), primar al Capitalei; Iacovaki, Alexandru (din 1886), ministru plenipotențiar; Hernia, Aurel (din 1886), pictor; Bolomey, George (din 1886), primar la Azuga, director al Fabricii de ciment; Cair, George (1876—1924) (din 1888), scriitor; Steriadi, Ion (Jean) (din 1888), pictor, directorul muzeului Kalinderu; Bólomey, Roger (din 1889), arhitect al Capitalei; Faraudo Charles și Louis (din 1889), horticultori peisagiști care au organizat spațiile verzi din Capitală și de pe litoral; Vansaanen, Edmond (din 1889), arhitect; Gurănescu, Alexandru (din 1890), ministru plenipotențiar; Antonescu Anton (Tony Bulandra) (1881—1943) (din 1891), actor dramatic; Teodorescu, Basile (din 1896), profesor universitar la Facultatea de Medicină din București; fost asistent al prof. Vaquez, Paris; Doneaud, Henri, arhitect; Brasey, René (din 1896), profesor la Timișoara; Cassasovici, Cornel (din 1897), profesor la Politehnica București, industriaș; Persu, Aurel (din 1900), profesor la Politehnica București, inventatorul automobilului cu motorul în față, de tip aerodinamic; Bossy, Raoul, consilier la Curtea de Casație; Olșevschi, George (din 1900), director general al Arhivelor Statului; Sudan, Gabriel (din 1905), profesor universitar la Politehnică și Arhitectură; Tristan, Tzara (Rosenstock Samuel) (din 1908), poet, șeful școlii de poezie dadaistă din Franța; Aubert, Henri (din 1910), profesor la Facultatea de Medicină; Mărăscu, Nicolae (din 1910), inițiator al sportului românesc; Ostrogovich, Giorgio (din 1910), profesor universitar la Timișoara; Țițeica, Radu (din 1910), profesor univ. dr. la Cluj și București; Gărdescu, Nicolae (din 1911), actor dramatic; Țițeica, Gabriela (din 1912), profesor dr. la Politehnica București; Țițeica, Șerban (din 1915), profesor univ. dr., academician; Bruckner, Ion (din 1920), profesor dr. la Facultatea de Medicină, șeful Clinicii boli interne Colentina; Barbu, Eugen (în 1940—1941, cl. VII), scriitor, ziarist.

PETRACHE POENARU ȘI PRIMA ȘCOALĂ DE AGRICULTURĂ DIN ROMÂNIA

Petrache Poenaru s-a născut la 10 ianuarie 1799, în comuna Benești (județul Vîlcea), dintr-o veche familie de boiernași scăpătați. Și-a început învățătura la Craiova și a continuat-o la București, la Academia grecească de la Măgureanu și la vechiul Colegiu de la Sf. Sava. Alături de Ion Heliade Rădulescu, a fost elevul marelui dascăl Gheorghe Lazăr, întemeietorul învățămîntului superior din Țara Românească, și apoi profesor și coleg de cancelarie cu maestrul său, la aceeași școală.

În 1821 devine secretar și om de încredere al lui Tudor Vladimirescu. În această calitate este trimis la Leibach (azi Ljubljana, Iugoslavia) în dele-

gaţia ce trebuia să prezinte din partea lui Tudor, un memoriu cancelarului Metternich.

După înăbuşirea mişcării revoluţionare şi omorîrea în mod sălbatic a conducătorului ei, P. Poenaru, cu ajutor material de la diferiţi binefăcători şi mai apoi cu bursă din partea statului, a studiat în străinătate între anii 1822 şi 1832, urmînd cu regularitate cursuri la diferite instituţii de cultură, sau documentîndu-se practic în fabrici, diverse întreprinderi şi ferme agricole din Austria, Franţa şi Marea Britanie, fiind primul român care a călătorit cu trenul.

În timpul studiilor în străinătate, neavînd suficiente mijloace materiale să-şi cumpere cursurile şi tratatele de care avea nevoie, a trebuit pe multe din ele să le copieze, cu pana de gîscă, pînă noaptea tîrziu. Această îndeletnicire obositoare i-a condus gîndul la inventarea tocului rezervor (stiloul), invenţie ce i-a fost recunoscută de guvernul francez prin brevetul eliberat la 25 mai 1827, brevet original care se află în colecţia Academiei R. S. România. Din păcate, Poenaru n-a ştiut să-şi valorifice practic invenţia care a fost dată uitării atît în ţară cît şi în străinătate, rămînînd ca alţii, mai tîrziu, s-o perfecţioneze şi să-şi lege numele şi avantajul de un obiect atît de necesar astăzi în mîinile tuturor.

Întors în ţară (1832), P. Poenaru este numit director al Eforiei Şcoalelor Naţionale (echivalent astăzi cu titlu de ministru al Învăţămîntului), funcţie pe care a deţinut-o pînă în 1848. În această calitate şi cu sprijinul larg al generalului Pavel Kiseleff şi a lui Barbu Ştirbei, care ocupa un post important în ierarhia administrativă a ţării, desfăşoară o vastă şi permanentă activitate cultural-ştiinţifică, străduindu-se să pună în aplicare tot ce cunoscuse bun în ţările în care studiase atîţia ani. Mare organizator şi îndrumător de şcoală, entuziast sprijinitor al artelor, P. Poenaru s-a străduit o viaţă întreagă să contribuie la ridicarea maselor populare prin învăţămînt şi cultură.

După concepţia de atunci, însufleţit de convingerea că ridicarea poporului şi progresul social se pot realiza numai prin cultură — prin şcoală — P. Poenaru a căutat să înfiinţeze cît mai multe şcoli primare. Pentru a da posibilitatea copiilor de oameni săraci să înveţe carte, a încercat să dea şcolilor o organizare lancasteriană. Dîndu-şi seama de importanţa manualelor (în locul vechilor bucoavne), pentru bunul mers al învăţămîntului a încurajat pe profesori să scrie manuale şi lucrări didactice şi a devenit, el însuşi, autor de manuale, vocabulare (dicţionare) şi hărţi şcolare, unele erau traduse din limba franceză, dar adaptate la necesităţile noastre.

A înfiinţat primele biblioteci şcolare în capitalele de judeţ, iar în Capitală, la Colegiul Sf. Sava a creat o mare bibliotecă compusă din 10 000 volume cuprinzînd cărţi vechi române şi străine, manuscrise şi documente provenite de la diferite mănăstiri sau donaţii particulare, precum şi din obligaţia ca toate tipografiile să dea un număr de exemplare din lucrările tipărite.

Opera de organizare a învăţămîntului — deşi cu totul remarcabilă — n-a epuizat activitatea vastă şi multilaterală a lui P. Poenaru. El a sprijinit cu acelaşi entuziasm şi dezvoltarea artelor şi întemeierea aşezămintelor de cultură. A încurajat tineri talentaţi în arta picturii: I. D. Negulici, Constantin Lecca, Th. Amann, Sava Henţia şi alţii, iar după sugestiile şi indicaţiile lui, Th. Aman a executat portretul atît de expresiv al lui Tudor Vladimirescu. Şi tot din îndemnul lui Poenaru şi pe baza bogatei sale informaţii orale şi documentare, C. D. Aricescu a scris lucrarea despre Revoluţia popu-

lară de la 1821. A sprijinit pe profesorul Wallenstein să deschidă prima expoziție de desen și pictură din București, dezvoltînd astfel gustul pentru artele frumoase în rîndul publicului.

A fost un inițiator al Muzeului național de antichități, al Societății de agricultură, al fermelor-model, al Grădinii Botanice, al Școlii de sericicultură, îndemnînd să se întreprindă cultura duzilor și creșterea viermilor de mătase, care au adus un frumos venit statului. A salvat Tezaurul de la Pies troasa — Cloșca cu pui — din posesia banului Mihail Ghica, pe care l-a pus în bună păstrare la muzeul înființat de curînd, la început în localul Spitalului Colțea, mutat mai apoi în clădirea cea mare a Universității.

Și acum după ce am spus cîteva cuvinte despre Petrache Poenaru să arătăm cum, din inițiativa lui, s-a întemeiat prima școală de agricultură din România.

*

Se știe, pe baza cercetărilor arheologice și a documentelor istorice, că la noi în țară, ca și în alte părți, în afară de creșterea vitelor și pescuit, o îndeletnicire de primă importanță a locuitorilor a fost agricultura. Dar această agricultură s-a făcut în mod primitiv, cu mijloace reduse și cu unelte rudimentare care au dăinuit aproape două milenii, pînă cînd știința și tehnica au permis perfecționarea lor.

Totuși agricultura la noi în țară, față de statele apusene, a rămas mult în urmă, cu toate că din punct de vedere al cantității și calității de cereale, eram unul din primele state din Europa, care, timp de secole le-am furnizat Imperiului otoman, împreună cu multe alte produse alimentare. Dar acesta nu era un comerț liber și nici la prețul pe care produsele noastre le-ar fi meritat.

De abia în secolul al XIX-lea, — mai precis după Pacea de la Adrianopol (1829), cînd comerțul Principatelor a devenit liber și ne vindeam produsele unde voiam și la prețul care ne convenea —, a început o agricultură mai modernă, dar și aceasta era departe de ceea ce bogatul și roditorul nostru pămînt putea să dea.

Ca să-și mărească suprafețele agricole, boierii au dat foc sau au tăiat pădurile de pe moșiile lor, vînzînd lemnul, pomi seculari, pe un preț de nimic.

La scurtă vreme însă de la această dată, s-a manifestat „un interes deosebit pentru tehnica agricolă modernă, prin care se putea smulge pămîntului o cantitate de produse cu mult superioară aceleia care se realizase pînă atunci. Acest interes, manifestat în deceniul al patrulea al secolului trecut, a stimulat trimiterea în străinătate a unor tineri pentru specializare în agricultură, organizarea unei *Societăți de agricultură* la București (1834), organizarea unui învățămînt agricol"[143].

Dar înainte de deceniul al patrulea al secolului trecut, cînd s-au trimis tineri anume pentru specializare în agricultură, printre cei din deceniul al treilea, tot ca student al statului în străinătate, dar pentru altă specializare, a fost Petrache Poenaru despre care am spus cîteva cuvinte.

În 1830, Petrache Poenaru, înaintea lui Ion Ionescu de la Brad, a făcut practică la Roville, lîngă Nancy, în ferma experimentală a lui Mathieu de Dombasle (1777—1843), care se bucura de o faimă deosebită în Franța și peste hotare.

[143] C. Motaș și I. Stanciu, *Învățămîntul agricol*, în *Istoria învățămîntului din România* București, 1971, p. 200.

Într-o scrisoare din 3 aprilie 1830, Poenaru spune că „pe lîngă acest savant practician, mă străduiesc acum să-mi perfecţionez studiile în agricultură, căci ferma d-sale e cea mai potrivită pentru scoaterea în evidenţă a avantajelor bunelor procedee în cultură“ [144].

El arată că numai 50 de hectare din cele 170 hectare, cît are ferma Dombasle, are pămînt mai bun, dar şi acesta argilos, iar restul, pămînturi sărace, nisipoase, cu toate acestea au fost transformate în ţinuturi roditoare. Şi ca o exprimare, oarecum exagerată, el spune că dacă s-ar despica chiar stîncile cele mai aride „nu li s-ar îngădui să fie neroditoare“.

Dombasle avea la ferma sa un atelier unde construia diferite unelte şi instrumente agricole care-i erau necesare, dar şi pentru a satisface nenumărate cereri ce i se făceau din diferite părţi ale Franţei. „Şi pentru a propaga cunoştinţele printre aceia care exercită cea mai nobilă şi mai utilă dintre profesii, el primeşte elevi francezi şi străini care, în schimbul unei mici retribuţiuni, găsesc în această fermă pentru instrucţia în agricultură, teoria unită cu practica“ [145].

Poenaru se felicita că se găseşte în practică la această fermă şi va face tot posibilul pentru a se instrui asupra celor mai bune procedee în muncile agricole. Şi cu toate că a desenat, în amănunt, toate instrumentele folosite, ar dori, dacă guvernul din ţară l-ar înţelege şi l-ar ajuta material, să fabrice cîteva din ele în miniatură şi astfel îi va fi mult mai uşor să înveţe „pe lucrătorii noştri ca să le fabrice pentru folosul general al ţării“ [146].

Într-o altă scrisoare, din 17 mai 1830, Poenaru spune că, cu un sacrificiu nu prea mare, statul nostru ar putea face o fermă model „unde tinerii de la noi din ţară s-ar putea instrui în această artă dumnezeiască, pentru a o răspîndi apoi, la rîndul lor, în toate colţurile Valahiei. Dar pînă ce guvernul se va pătrunde de această necesitate, ar fi uşor să se formeze o societate de particulari care, pentru a încuraja îmbunătăţirea agriculturii şi a obiceiurilor, ar stabili premii pentru cele mai bune produse agricole“ [147] şi pentru cei care lucrează pămîntul. Aceste premii ar putea fi date în bani, medalii sau instrumente agricole perfecţionate.

După întoarcerea în ţară, în 1832, Poenaru primind un post de mare răspundere, director al Eforiei Şcoalelor, pe care trebuia să le organizeze din toate punctele de vedere, n-a putut să se ocupe şi de problemele agriculturii. Între timp însă a tatonat, vorbind în dreapta şi în stînga, să găsească oameni cu influenţă şi înţelegere, care să-i împărtăşească planurile.

El este adevăratul iniţiator al *Şcolii de agricultură* şi al fermei model de la Pantelimon. El a fost cel care, după ce şi-a însuşit o temeinică învăţătură teoretică şi practică în Austria, Franţa şi Marea Britanie, a putut veni în ţară cu un vast bagaj de cunoştinţe pe care le-a pus în practică, atît cît i-au putut permite vremurile de atunci şi în special boierimea retrogradă, care nu vedea cu ochi buni ridicarea ţărănimii prin învăţătură sau alte mijloace de emancipare.

Pentru înfăptuirea şcolii şi a fermei, P. Poenaru şi-a cîştigat simpatia şi concursul marelui ban Mihail Ghica, Ion Cîmpineanu, a colonelului Arnold Iacobson şi a medicilor I. Zucker şi Mayer, care erau foarte pricepuţi în treburile comerciale. Rolul cel mai important însă, în concretizarea acestui

---

[144] George Potra, *Petrache Poenaru ctitor al învăţămîntului în ţara noastră, 1799—1875*, Bucureşti, 1963, p. 267.

[145] *Ibidem*, p. 267.

[146] *Ibidem*, p. 268.

[147] *Ibidem*, p. 271.

deziderat, l-a avut banul Mihail Ghica, fratele domnului ţării Alexandru Dim. Ghica, care, prin rangul, calitatea şi puterea sa politică, s-a dovedit un bun patriot, ce a înfăptuit o serie de iniţiative atît de folositoare şi poporului nostru.

Cei de mai sus au întocmit o cerere către domn prin care îl rugau, la 21 octombrie 1834, să dea înalta sa încuviinţare pentru înfiinţarea unei Societăţi de agricultură.

În această cerere ei spuneau: „O mare parte a Europei apusene a făcut de curînd progrese surprinzătoare în diferite ramuri ale agriculturii. Deseori, ca rezultat al acestora, au fost redate culturii terenuri sterpe, recoltele s-au dublat, provincii întregi au fost ferite de foamete, prin diversitatea asolamentelor.

Ar fi, fără îndoială, interesant de examinat cu grijă îmbunătăţirile pe care le-a realizat industria agricolă, de ales pe acelea care corespund cel mai mult solului din Ţara Românească, obiceiurilor locuitorilor, de a le traduce în practică spre a servi de model, de a introduce şi a răspîndi folosirea lor printre cultivatorii din Principat.

Oricît de bune pot fi intenţiile, oricît de mari ar fi mijloacele şi activitatea unui particular izolat, sfera sa de acţiune ar fi totdeauna prea mărginită spre a atinge acest scop“ [148].

La scurtă vreme (circa două săptămîni) domnul ca să arate că primeşte cu bucurie o astfel de iniţiativă, pune următoarea rezoluţie: „Luînd domnia mea în băgare de seamă că o asemenea întocmire nu poate fi decît foarte folositoare pentru înaintarea şi îmbunătăţirea lucrării pămîntului care într-acest Prinţipat să află încă întru a ei începere, cînd la toate celelalte naţii au luat cele mai mari dezvoltări, primim şi dăm slobozenie de a să întocmi acea societate, după statuturile ce mi să vor înfăţişa de către mădularele iei şi să vor întări de domnia mea“ [149].

În continuare, recomandă Sfatului administrativ, adică guvernului, să dea societăţii „cele prin putinţă ajutoară, spre înlesnirea şi înaintarea lucrărilor sale“.

În urma acestei aprobări, la adunarea din 12 ianuarie 1835, Societatea de agricultură şi-a ales următoarea conducere: preşedinte Mihail Ghica, vicepreşedinte Arnold Iacobson şi secretar Scarlat Rosetti. În martie acelaşi an, s-au întocmit statutele pe care le-a înaintat Vorniciei din Lăuntru pentru a le prezenta domnului spre aprobare, iar după aceea s-a trecut la organizarea fermei-model de la Pantelimon, unde s-a creat şi *Şcoala de agricultură*.

La această şcoală au fost experimentate o serie de unelte şi maşini perfecţionate aduse din străinătate, dar nu cunoaştem cumpărări şi folosiri de astfel de maşini nici de către stat, nici de către proprietarii de moşii.

În afară de aceste maşini agricole aduse de peste hotare, a fost experimentată şi o treierătoare inventată de dr. Zucker şi construită în Bucureşti în „Şcoala soldaţilor pentru meşteşuguri“.

În cererea de aprobare către domn, dr. Zucker arată că treieratul cu cai „cum se obişnuieşte aici în ţară“ este costisitor, grîul se amestecă cu balega, multe boabe rămîn în spice „şi mai vîrtos vremea rea opreşte lucrarea, ploaia o întrerupe şi pricinuieşte pagubă“.

---

[148] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800—1850*, vol. II, Bucureşti, 1958, p. 563.
[149] *Ibidem*, p. 564.

Noua maşină, spre deosebire de celelalte importate care scot boabele din spice prin batere sau apăsare, le scoate prin frecare, iar grîul iese foarte curat. Cu noua maşină, mînuită numai de doi oameni, se poate treiera într-o zi cît cu ajutorul a 12 cai. Este pusă pe roate şi relativ uşoară, încît cu ajutorul a doi boi poate fi mutată oriunde. Din acest punct de vedere este mai avantajoasă decît cea englezească, care „din pricina mărimei ei, rămîne nemişcată şi trebuie să se transporteze tot grîul la dînsa".

Petiţionarul spune că această maşină „nou născocită" va fi „de un folos netăgăduit pentru o agricultură atît de mare ca a Ţării Româneşti" şi cere, dacă este aprobată, să i se acorde un privilegiu pe cinci ani, în care timp „nimenea să nu fie volnic a preface zisa maşină" [150], sub pedeapsă de 500 galbeni împărăteşti.

Domnul Alexandru Dim. Ghica recomandă Departamentului din Lăuntru să facă cuvenitele cercetări, iar acesta, la 27 august 1840, numeşte o comisie alcătuită din ocîrmuitorul judeţului Ilfov, clucerul P. Poenaru şi paharnicul N. Pîcleanu, şef de secţie în ministerul respectiv, ca, în o apropiere de Bucureşti să o experimenteze în faţa multor boieri moşieri şi ţărani plugari şi să raporteze de puterea şi avantajele ei.

Nu se cunoaşte rezultatul experimentării, poate că moşierii n-au fost mulţumiţi şi treieratul a rămas să se facă primitiv ca şi mai înainte.

Anul 1835, prin crearea Şcolii de agricultură de la Pantelimon, a fost începutul învăţămîntului agricol în principatele noastre. Şi tot atunci, la şcoala de pe lîngă falansterul de la Scăeni, Theodor Diamant a prevăzut pe lîngă alte discipline să se predea *teoria şi practica agriculturii*, iar în Moldova, Gheorghe Asachi a cerut ca la Academia Mihăileană să se introducă, ca o nouă materie „*economia cîmpului, cu a ei aplicaţie practică*".

Şcoala de agricultură a mers greu la început, nu prea existau cadre cu pregătire specială, erau elevi puţini, iar în perioada 1848—1853 a fost închisă. A fost redeschisă sub conducerea lui Alexandru Slătineanu care făcuse studii agronomice în Franţa. El este cel care a înfiinţat pe lîngă şcoală şi un atelier de confecţionarea şi repararea uneltelor necesare învăţămîntului practic. După Slătineanu, la direcţia şcolii, a urmat Constantin N. Racotă, văr primar cu I. Heliade Rădulescu, care făcuse studii de specialitate de asemenea în Franţa. Totuşi învăţămîntul agricol a mers greu, nu s-a dezvoltat conform nevoilor ţării, oficialităţile nu i-au dat cuvenita încurajare, fiindcă „cercurile reacţionare ale boierimii se opuneau oricăror încercări care deschideau perspective instruirii fiilor de ţărani" [151].

Tocmai pentru acest motiv, încă din 1838, cînd a organizat şcolile rurale, P. Poenaru a introdus ca materie de învăţămînt „*lucrarea pămîntului şi economia casei*", socotind a fi de neapărată trebuinţă pentru toţi fiii de ţărani. Şi tot în acest scop, pentru lămurirea ţăranilor în treburile agricole, a scos ziarul „*Învăţătorul satelor*", iar M. Kogălniceanu, în Moldova, a scos „*Foaia sătească*". În ambele periodice, pe lîngă sfaturi pentru sănătatea oamenilor şi a vitelor, data şi locul ţinerii bîlciurilor în diferite părţi ale ţării, s-au publicat foarte multe articole pe teme agricole, care au fost de mult ajutor ţăranilor; pentru neştiutorii de carte, citirea articolelor trebuia făcută de învăţătorul sau preotul satului.

În „*Învăţătorul satului*", P. Poenaru a publicat nenumărate articole dintre care amintim: „*Învăţături pentru lucrarea pămîntului*, dînd sfaturi

---

[150] *Ibidem*, p. 738—740.
[151] *Istoria învăţămîntului din România*, Bucureşti, 1971, p. 201.

plugarilor săteni despre modul cum trebuie făcută munca agricolă; *Despre sădirea copacilor*, *Sămănătura de grîu mai tîrzie*, *Păstrarea cartofilor*, *Scurgerea lacurilor băltoase*, *Lucrarea pămîntului pentru îngrășarea locurilor de muncă*, *Sădirea de pometuri*, *Mijloc de a cunoaște sămînța care este bună* și multe altele.

O altă problemă care l-a interesat în mod deosebit a fost cultura viermilor de mătase despre care a scris o serie de articole pe care mai apoi, în 1849, le-a publicat într-un volum cu titlul: *Învățături pentru prăsirea și creșterea gîndacilor de mătase, adunate și întocmite pă clima Țării Românești.*

Revenind la Școala de la Pantelimon putem spune că și în perioada 1853—1865 a dus-o destul de greu. De abia în urma Legii din 1864 a fost reorganizată, dîndu-i-se și un credit substanțial pentru construirea unui nou local, cel vechi nemaicorespunzînd din nici un punct de vedere. Noua construcție însă nu s-a mai făcut la Pantelimon ci la Herăstrău, în 1868—1869, unde școala s-a și mutat.

Directorul școlii în această perioadă a fost P.S. Aurelian (1833—1909), care absolvise Școala de agricultură din Grignon (Franța) și încă din 1860 preda la Pantelimon, *agricultura și economia rurală.*

Între 1883 și 1929 au fost cîteva reforme ale învățămîntului, de care t-a bucurat și învățămîntul agricol. În 1929, Școala superioară de la Herăssrău a fost transformată în Academia de înalte studii agronomice, cu dreptul — ca și cea de la Cluj — de a acorda titlul de inginer agronom și diplomă de doctor în agronomie. Cu zece ani mai tîrziu (1939) profesorul academician Traian Săvulescu declara cu mîndrie că Facultatea de agronomie „poate decerna azi gradul de doctor, oferind o mai bună garanție de serioasă pregătire decît multe dintre școlile similare din străinătate“ [152].

În urma reformei agrare din 1945 și trecerea la o agricultură intensivă, s-a simțit nevoia ca să se reorganizeze învățămîntul agricol, zootehnic, silvic și veterinar. S-au organizat institute agronomice la București, Cluj, Iași, Timișoara și Craiova, unele dintre ele avînd astăzi două și chiar patru facultăți, iar numărul liceelor cu profil agricol și silvic a trecut de 300.

„În prezent, țara noastră posedă un învățămînt agricol cu o întinsă rețea de școli de toate gradele, cu un conținut adecvat pregătirii unor specialiști în toate domeniile agricole, cu cadre didactice stabile, cu o temeinică pregătire științifică“ [153].

152 *Ibidem*, p. 310.
153 *Ibidem*, p. 401.

FIGURI ŞI TIPURI BUCUREŞTENE

HAIDUCUL IONIŢĂ TUNSU

Nu este o poveste. Ci o povestire adevărată, trăită, care s-a desfăşurat cu aproape un veac şi jumătate în urmă. În acel timp ţara noastră era sub desele „oblăduiri" ale armatelor străine de ocupaţie, iar ţăranii, în marea lor majoritate *clăcaşi*, sub aspra exploatare a autorităţilor, a boierilor, a ciocoilor arendaşi şi a egumenilor greci care aveau în stăpînire întinse latifundii pe care erau aşezate nenumărate sate cu locuitorii lor.

În acele vremuri însă, ca şi în celelalte mai înaintate se ridica din popor cîte unul mai curajos, care, în fruntea unei cete de voinici, căuta prin faptă să facă dreptate, cît putea şi să ajute pe cei în nevoie, bineînţeles luînd de la cei bogaţi şi dînd la cei săraci. Această categorie de oameni se numeau *haiduci*, bărbaţi de curaj şi acţiune, fără frică de moarte, indiferent dacă aceasta venea prin spînzurătoare sau prin glonţ de puşcă. Numele lor a rămas în mintea şi inima poporului de atunci, iar faptele şi întîmplările din viaţa lor au trecut în povestiri, balade şi cîntece pe care bătrînii sau lăutarii le-au transmis din gură în gură generaţiilor ce au urmat.

Folclorul nostru a înregistrat numele şi faptele unor haiduci de seamă dintre care amintim pe: Miu Haiducu, Crişan transilvăneanul, Iancu Jianu, Bujor, Groza, Ioniţă Tunsu, Codreanu, Radu Anghel din Argeş etc.

Generaţia de azi nu mai ştie nimic despre ei. Noi cei mai vîrstnici, în copilăria noastră, eram numai ochi şi urechi cînd bunicii ne povesteau isprăvile lor minunate.

S-au scris chiar cărţi şi articole despre unii dintre aceştia, pe care le citeam cu mult nesaţ şi eram bucuroşi şi plini de mulţumire cînd vedeam cum s-a desfăşurat viaţa lor pentru binele celor necăjiţi. Eram mîhniţi amarnic cînd erau prinşi, torturaţi, băgaţi la ocnă pe viaţă, sau chiar executaţi prin spînzurătoare sau împuşcare.

Cel despre care s-a vorbit şi s-a scris mai mult a fost Iancu Jianu; despre ceilalţi s-a scris mai puţin.

În rîndurile de mai jos ne vom ocupa de haiducul Ioniţă Tunsu, arătîndu-i pe scurt viaţa înainte de haiducie, apoi vremea în care a trăit şi nefericita soartă, ca prin viclenie şi trădare, să cadă prins, ciuruit de gloanţe, mort după cîteva ore de suferinţă şi înmormîntat apoi la marginea unui şanţ în afara oraşului.

După documente oficiale şi amintirile unor contemporani, Ioniţă Tunsu s-a născut în primii ani ai secolului al XIX-lea, în comuna Optaşi din judeţul Olt.

După povestirea colonelului Dimitrie Papazoglu (1811—1892) — contemporan şi ofiţer în armată încă din 1830 — care trebuie să fi ştiut mai bine decît ceilalţi de mai tîrziu, Ioniţă Tunsu a fost paracliser la biserica Sf. Gheorghe Vechi de pe Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor de azi).

Era un om voinic, frumos, cu ştiinţă de carte şi cu o voce foarte plăcută, iar episcopul Ilarion al Argeşului, care-l preţuia, îşi pusese în gînd să roage pe mitropolit să-l facă diacon şi chiar să-l învestească cu haina preoţiei.

Unii spun că a fost logofăt la curtea unui mare boier din Bucureşti.

Legenda sau realitatea mai aminteşte că Ioniţă Tunsu a fost paracliser la biserica Sfinţii Voievozi de pe Calea Griviţei (numită Drumul Tîrgoviştei la acea dată), că îşi avea casa şi locuinţa chiar în grădina bisericii, care era plină de meri, pruni şi vişini.

A fost sau nu aceasta casa în care a locuit Tunsu, nu ştim precis, dar scriitorul Gala Galaction a apucat-o în copilăria lui şi o aminteşte mai tîrziu în scrierile sale, spunînd că, odată cu renovarea bisericii, casa în care a locuit Tunsu a fost dărîmată; locul devenit viran a servit cîţiva ani unui pietrar italian care cioplea statui şi monumente funerare, ca peste cîtva timp să se ridice pe el şcoala primară şi locuinţa directorului, care există şi astăzi, renovate.

Tot în legătură cu o altă casă în care a locuit Tunsu, bineînţeles pe vremea cînd era haiduc, Vintilescu, fostul proprietar de pe bulevardul Banu Manta nr. 51 susţinea morţiş — după spusele bunicii sale — că mica construcţie, pe vremuri acoperită cu trestie, ce-o avea în faţa altora mai mari, a fost casa în care, o anumită perioadă, a stat Ioniţă Tunsu, locuinţă care, pe acea vreme, era foarte departe de centrul oraşului, înconjurată cu întinse terenuri pline cu viţă de vie şi cu gropi imense din care se scotea nisip, pietriş şi pămînt galben pentru cărămizile necesare construcţiilor oraşului în plin avînt de dezvoltare şi modernizare.

După „zavera cea mare“, în care ţara a fost răsculată de Tudor Vladimirescu, la care s-a alăturat ca „volintir“ şi olteanul paracliser Ioniţă, acesta a socotit că nu mai este cazul să pună ulei în candele şi tămîie prin cădelniţe şi a trecut la alte treburi mai folositoare.

Îl supărase prea mult huzurul marilor boieri în comparaţie cu viaţa de mizerie a celor mulţi şi nu mai putea răbda această situaţie. Voia şi el, pe cît putea, să aducă o alinare în viaţa grea a celor săraci. De aceea, părăsindu-şi slujba, tunzîndu-şi părul, îşi căută cîţiva tineri inimoşi, nu dintre tîlharii de rînd sau din ţigani şi foşti masalagii boiereşti (cum spuneau unii contemporani cu răutate), ci din oameni care avuseseră şi ei mari necazuri în viaţă. Cu ei îşi formă o ceată cu ajutorul căreia „călca“ pe neguţătorii bogaţi şi pe boierii în deplasare prin ţară, pe la moşiile lor.

Tunsu nu era un tîlhar, ci un haiduc, deci nu omora, nu schingiuia. „Jefuia pe avuţi atît pe la moşii cît şi în drumuri şi nu numai că lăsa jefuitorului de cheltuială, dar întîlnind oameni săraci pe drumuri îi ajuta cu bani“. Din ceea ce lua de la bogaţi, Tunsu dăruia văduvelor cu copii, oamenilor bătrîni de care n-avea nimeni grijă, mamelor care nu aveau cu ce-şi mărita fetele, gazdelor sărace pe unde poposea, iar o mică parte o reţinea pentru existenţa cetei, pentru procurarea de pistoale şi iarbă de puşcă.

Odată cu începutul Războiului ruso-turc din 1828—1829 a început şi ciuma în ţară. Boala bîntuia cu furie, casele se goleau, iar maidanele Bucureştilor erau pline cu cei care, în ploaie şi frig, îşi aşteptau sfîrşitul. „În toată dimineaţa cîteva sute de care, aduse cu biciul de prin sate, pline cu cosciuge de la fabrica lui Buhuricul, ocolea toate maidanele şi aduna pe morţi, printre care se strecura adesea şi cîte unul sau doi vii“.

Locuitorii bogaţi care aveau moşii sau rude la ţară părăseau oraşul care rămăsese pustiu şi sinistru.

Ion Ghica ne spune că datorită acestei situaţii şi tatăl lui şi-a luat întreaga familie şi a plecat din Bucureşti la moşia Ghergani, din judeţul Dîmboviţa. Acolo, în jurul stejarului aproape milenar, sub bogatul frunziş, şi-a aranjat sufrageria de vară, în aer liber.

„Într-o seară — spune el — pe cînd eram la cină cu două lumînări de seu în sfeşnic de tinichea, cu băşici de sticlă, Marin isprăvnicelul s-a apropiat încetişor de tata şi cu un glas jumătate sfios, jumătate hotărît îi zise:

— Cocoane, cocoane! Te cheamă un om la portiţă lîngă gard, zice că are să-ţi spuie o vorbă.

Tata, fără să pară cîtuşi de puţin atins de o invitaţiune aşa de poruncitoare, lăsă furculiţa în friptură, puse şervetul pe masă şi se îndreptează către locul arătat, unde se auzeau şoapte de mai multe guri.

Scurt şi coprinzător.

— Coane Tache, i-a zis omul cu vorba, nu mai mînca seara acolo, că ni-e drumul uneori pe aci şi văzîndu-te la masă le faci poftă băieţilor. Că de!... oameni sînt şi ei, rîvnesc. Să nu mă pomenesc odată că face unul vreo boroboaţă.

Trecătorul era fiorosul Tunsu, fost paracliser, ţîrcovnic şi candidat de diacon. Nu era săptămînă, lăsată de la Dumnezeu să nu se auză cîte o vitejie două de ale lui, *à la Fra Diavolo*. Cu vreo zece zile înainte, „călcase“ la moşie la Cocoşul pe vornicul Tache Ralet, vecinul şi vărul nostru; îi luase şaluri, scule, argintărie, tot. Îi lăsase pe dînsul şi pe cucoană numai în cămaşe.

Pas de nu ascultă, dacă poţi, de poveţile amicale ale unui astfel de binevoitor.

Tata, cum se întoarse, porunci să stingă lumînările şi să ridice masa de acolo. A doua zi pînă-n ziuă un dulgher cu cîteva scînduri de brad improviza un astfel de pavilion rotund după modelul templului Vestei de pe malul Tibrului, cu singura deosebire că avea numai o fereastră despre apus, ca să nu se vază lumina de la drum şi să nu inducă pe băieţi în ispită. Numai aşa am putut urma a ne folosi de umbra şi de răcoarea bătrînului stejar“.

Generalul Kiseleff, fiind înştiinţat de toate faptele lui Tunsu şi a cetei sale — atît de cele din capitală cît şi de cele din ţară — care băgase groaza în boieri, negustorii bogaţi şi autorităţile de ocupaţie, a dat ordin baş-boierului Iordache (Gheorghe) Filipescu care avea funcţia de mare vornic (ministru de Interne) să-l prindă cît mai neîntîrziat.

Tunsu aflînd de la prietenul său Radu (documentele oficiale îl numesc Ştefan, poate să fi fost Radu Ştefan), căpitan de poliţie, de această dispoziţie cît şi de faptul că generalul însoţit de o suită va pleca la Pucioasa pentru un scurt tratament, şi-a făcut următorul plan:

Pe la jumătatea drumului dintre Bucureşti şi Tîrgovişte, unde ştia că generalul va face un popas, s-a ascuns în nişte tufe aşteptînd să sosească ca să-l poată vedea cît mai aproape. Într-adevăr, trăsurile cu generalul Kiseleff şi suita au oprit acolo, toţi s-au dat jos într-un mic popas şi o scurtă convorbire, în timp ce surugiii frecau caii la urechi, după obicei.

După plecarea generalului, Tunsu alcătui o scrisoare cu următorul cuprins:

„Înaltă excelenţă, om împărătesc ce eşti, ai fost adus de Dumnezeu în ţara mea ca să faci numai bunătăţi. *Capul excelenţei tale a fost astăzi în gura puştei mele. N-am voit să te omor*, căci omoram pe un părinte iubit de ţară. Astfel te rog şi eu, ca să porunceşti gonacilor care mă urmăresc să nu mă

omoare cînd mă vor prinde, căci eu n-am omorît pe nimeni. Mă iscălesc prea plecat al excelenţei tale, Ioniţă".

Această scrisoare o dădu în mîna unui călător care se îndrepta călare spre Tîrgovişte, spunîndu-i că-i scrie generalului că i s-au furat nişte cai din grajd, care acum se află în curtea unui geambaş. Să caute să-l ajungă, să-i dea scrisoarea şi va primi de la Kiseleff o foarte bună răsplată.

Generalul primind scrisoarea, a dăruit 10 galbeni aducătorului şi în acelaşi timp a trimis o ştafetă la Bucureşti prin care dădea ordin vornicului Iordache Florescu, ca pînă la întoarcerea lui de la băi, să prindă pe Tunsu, de a cărui viaţă însă să nu se atingă. Neîndeplinind această sarcină va fi scos din funcţia ce ocupă.

Drept urmare, la 8 august 1832, Iordache Filipescu „marele vornic din lăuntru", trimise Agiei (prefecturii) următoarea dispoziţie:

„Vornicia au luat ştiinţă că în multe rînduri Ioniţă Tunsul, vestitul *tîlhar* (?!) se strecoară aici înlăuntru în politie, unde s-ar fi preumblînd zile întregi prin mahalale şi pe la feluri de alte locuri.

O asemenea bănuitoare ştiinţă au adus pă vornicie la simţitoare mîhnire, cum adecă nu s-au luat din partea cinstitei Agii măsurile potrivite asupra privegherii unui asemenea delicate pricini care cu cît mai în grabă s-ar preîngriji şi s-ar fi luat îndeaproape băgare de seamă, cu atît mai curînd ar fi îndeplinit voinţa stăpînirii.

Ci dar să scrie cinstitei Agii ca îndată după primirea aceştia, pă supt cumpăt să să facă cu deamăruntul băgare de seamă atît, adecă: prin străşnicirea orînduiţilor după la bariere cît şi a comisarilor Văpselelor, i a ipocomisarilor şi vătăşăilor duprin mahalale a să face cea mai pătrunzătoare cercetare pe la locurile bănuitoare, puindu-să toată silinţa a să prinde negreşit.

Încredinţîndu-să însă cinstita Agie, că dacă în urmă să va descoperi că numitul tîlhar s-au fost preumblat prin politie şi s-ar fi cacirdisit de aici, covîrşind toate poliţieneştile măsuri ce urmează a fi luat cu toată ceruta priveghere din partea cinstitei Agii, întru aceasta, apoi toată răspunderea şi învinovăţirea va privi asupra cinstitei Agii.

Iar de măsurile ce s-au luat în această pricină să aibă vornicia în grabă răspuns".

Marele agă Constantin Cantacuzino răspunse că „în tot minutul este cu priveghere asupra acestei pricini". Apoi, în conlucrare cu Marea vornicie, alcătui o serie de potere puse sub comanda lui Mihalache Cincu, polcovnicul judeţului Ilfov, pe care le-a trimis prin toate satele şi pădurile din jurul Capitalei, vestind în acelaşi timp publicul prin circulare, că oricine va prinde pe Tunsu sau va arăta locul unde este ascuns, va fi iertat de dăjdii, va fi ridicat în rang de boierie şi va primi şi o recompensă de 1 000 lei.

Ca urmare a acestei ispite, căpitanul Ştefan (Radu) s-a dus la marele agă spunîndu-i: „Eu o să vă dau pe Tunsu. El e naşul meu, că el m-a cununat. Şi vine întotdeauna la mine duminică seara. Şade vreo două zile în Bucureşti, se plimbă prin cafenele, ia gazeta lui Eliad şi a lui Carcalechi şi marţi pleacă afară în pădurea în care ceata lui are poruncă să-l aştepte".

În duminica următoare (11 august), căpitanul Ştefan a înştiinţat Agia că Tunsu va veni la el, însoţit de şapte inşi, pentru că are de gînd „să calce" pe căpitanul Paraschiva, ce locuieşte la capul Podului Mogoşoaiei. Tunsu va veni seara pe întuneric, într-o căruţă cu coviltir, la care vor fi înhămaţi doi cai, dintre care unul bălan.

El se va duce în întîmpinarea lui Tunsu, pe cal alb, şi se va întîlni cu el pe dealul Cotrocenilor, apoi va trece Dîmboviţa pe podul de la Groză-

veşti şi va intra în Bucureşti. Căruţa va fi lăsată în dreptul grădinii Scufa (actualul loc al Facultăţii de drept), iar căruţaşul îl va aştepta la o gazdă din apropiere.

Vornicia şi Agia au luat toate măsurile cuvenite, trimiţînd un număr de arnăuţi care s-au băgat sub pod şi o unitate de ostaşi români şi ruşi, care s-au ascuns prin apropiere.

În timp ce căpitanul Ştefan se îndrepta spre drumul Ciorogîrlei ca să se întîlnească cu Tunsu, dinspre Piteşti, într-o trăsură cu şase cai de poştă venea în Bucureşti colonelul rus Govorov, viitorul ginere al boierului Băbeanu.

Oamenii Agiei — fiind noapte şi întuneric — socotind că aceasta este căruţa în care se afla Tunsu l-au somat să stea. Nestînd, au tras o salvă de pistoale, înconjurînd în acelaşi timp trăsura.

Cu uimire însă, au găsit în ea, zbierînd şi înjurînd, pe colonelul Govorov, căruia, cerîndu-i-se scuze, i-au explicat strategia înscenată pentru prinderea lui Tunsu.

Explicaţiile nu prea l-au îmblînzit pe colonel, fiindcă fusese *zdărlit* de un glonţ la buză şi falcă, iar un *dălnic* (slujitor) de-al său „dinapoi la şezut, însă fără primejdie". Sîngerîndu-le rănile, au fost conduşi pentru pansare la casele mari ale lui Procopie, din capul Podului de Pămînt (Calea Plevnei) unde erau adunaţi mulţi boieri, ofiţeri superiori şi doctori care aşteptau prinderea lui Tunsu.

Căpitanul Ştefan, împreună cu Tunsu, ajungînd în această vreme pe dealul Cotrocenilor, au auzit împuşcături care l-au pus pe gînduri pe haiduc, amînîndu-şi vizita în Bucureşti pentru duminica viitoare.

În duminica următoare, *buluc-başii* Iane, Frangulea, Ivanciu şi Sava împreună cu *odobaşii* şi arnăuţii lor s-au ascuns sub podul de la Grozăveşti. În apropiere, ascunşi printre tufele de pe marginea Dîmboviţei, se afla o unitate militară sub conducerea căpitanului Boboc, polcovnicul Mihalache Cincu cu oamenii lui şi zece cazaci trimişi de colonelul Iacobson.

Cînd căruţa cu Tunsu a ajuns la pod, căpitanul Ştefan care se afla în faţă a dat pinteni calului şi a trecut podul în fugă. Atunci o salvă din puşti şi pistoale s-au descărcat asupra căruţei.

Cîţiva din haiduci au fost omorîţi, cei teferi au izbutit să fugă, iar Tunsu împreună cu alţi doi (Grozea şi Dinică), fiind răniţi, s-au aruncat în apa Dîmboviţei. Focurile de puşcă au continuat pe întuneric, unde se bănuia că sînt cei fugiţi.

Tunsu cu burta ciuruită şi intestinele ieşite afară a căzut între nişte răchite unde a fost găsit de polcovnicul Mihalache Cincu şi buluc-başa Iane. A fost dus în apropiere, la convoiul de trăsuri sosite între timp, şi în care se aflau aghiotanţii lui Kiseleff, doctorul Marsille*, un doctor rus şi diferite alte persoane.

Aşezat într-o trăsură alături de un doctor, cu un jandarm pe capră lîngă vizitiu, Tunsu a fos transportat în cea mai mare grabă la garda mare rusească de pe Podul Mogoşoaiei, care se afla pe locul unde a fost construit mai tîrziu hotelul Continental şi celelalte clădiri din dreapta, pînă la Pasajul Victoriei. Acolo, într-o cameră anume, aşezat pe un pat, în afară de doctorul rus care-l însoţise, a fost dat în grija doctorilor Arsache** şi Grunau*** cărora

* Dr. Alfons Constant Marsille (c. 1800—1853).
** Dr. Apostol Arsache (1793—1873).
*** Dr. Gheorghe Grunau (1785—1859).

li s-a comunicat că dorinţa generalului Kiseleff este de a-i salva viaţa. După două ceasuri de caznă în zadar şi în dureri groaznice ale rănitului, doctorii neputîndu-i scoate gloanţele din corp, i-au cusut burta şi rana din spate, care o căpătase în timp ce fugea. Felcerii au stat lîngă el, schimbîndu-i pansamentele, pînă aproape de ziuă, cînd şi-a dat sfîrşitul.

Călătorul francez Stanislav Bellanger spune că a doua zi cadavrul lui a fost expus publicului care a venit din toate părţile oraşului să-l vadă, unii vărsînd lacrimi sincere cînd l-au văzut mort. Ba un bătrîn a cărui familie fusese ajutată mult, i-a pus şi un ban de argint pe piept.

Colonelul Dimitrie Papazoglu spune altfel, că a doua zi aga (prefectul de poliţie) a chemat pe căpitanul Radu (Ştefan), care locuia pe Podul Tîrgului de Afară, şi într-o birjă de Herasca i l-a dat pe Tunsu să-l înmormînteze în afara oraşului, în apropiere de Mărcuţa, pe marginea drumului care ducea la spitalul Pantelimon.

La puţine zile după aceasta, au fost prinşi aproape toţi membrii cetei lui Tunsu, împreună cu nenumărate gazde atît din oraş cît şi din diferite părţi ale judeţului Ilfov. Şi cu toate că nu făcuseră nici un omor, fiind consideraţi hoţi şi tăinuitori, au fost torturaţi şi băgaţi în cele din urmă în ocnă pe mulţi ani de temniţă grea.

Gheorghe Coşovei, Iordache şi Dumitru Zaporojanu nu fuseseră prinşi pînă la data de 5 noiembrie 1832.

Agia făcîndu-şi un punct de mare cinste din prinderea lui Tunsu, înaintează Marii vornicii rugămintea ca pe bulucbaşii şi arnăuţii care au fost folosiţi în această acţiune „de va găsi cu cale, să li se facă o mulţumire spre recunoştinţa acestei slujbe cu care s-au purtat". Se alătură şi lista cu numele lor, în număr de 22, precum şi 10 cazaci.

Marea vornicie, prin referatul favorabil al lui Iordache Filipescu, înaintează această rugăminte generalului Kiseleff, iar „excelenţa sa domnul prezedent", prin ofisul nr. 639 din 14 septembrie 1832, aprobă celor menţionaţi „pentru rîvna şi vitejia cu care s-au arătat asupra prinderii tîlharului Tunsul şi pentru sfărîmarea cetei sale" suma de 2 000 lei, care să fie împărţită cum va crede de cuviinţă colonelul Iacobson şi marele agă.

La împărţirea banilor (ridicaţi de la Marea vistierie), lista cu „numele gonacilor care s-au arătat cu bărbăţie i cu osebit curaj şi cu primejdie de viaţă asupra prinderii Tunsului" s-a ridicat de la 22 la 27 persoane, iar a cazacilor s-a urcat de la 10 la 15.

În acelaşi timp, Marea vornicie aprobă Agiei suma de 226 lei, bani care s-au cheltuit „pentru osebit trebuinţe întru sfărîmarea cetii Tunsului" şi anume: 40 lei pentru 32 „testele feşecuri" (gloanţe) a cîte 50 parale testeaua; 24 lei birjarului, tocmit pentru opt ceasuri, care a dus pe Tunsu şi pe Codin (Constantin) tovarăşul său, fiind răniţi grav, de la Podul Grozăveşti la obahta rusească de pe Podul Mogoşoaiei; 9 lei pentru transportarea afară din oraş a lui Tunsu şi Codin şi pentru plata „salahorilor" care au săpat groapa; 153 lei pentru un stîlp înalt de stejar şi „o scîndură neagră scrisă cu slove albe" care s-a pus la mormîntul „unde numiţii *tîlhari* se află zăcînd". Stîlpul, scîndura, vopsitul şi scrisul au fost făcute de Carlo zugravul, care a şi dat chitanţă pentru suma primită.

Iată deci precizarea la cele spuse, cu cîteva zeci de ani mai tîrziu, de către colonelul Dimitrie Papazoglu, în amintirile sale.

După cum vedem „înlăturarea" lui Tunsu a adus bucurie şi mulţumire boierimii şi autorităţilor, iar celor care au participat la prinderea lui, o anumită răsplătire în bani. Numai unul singur a fost uitat. Tocmai cel care, prin

trădare, a fost punctul de plecare al acestei acţiuni, fiindcă dacă n-ar fi fost el, nu ştim cum şi cînd ar fi putut fi prins haiducul Tunsu şi ceata lui. Căpitanul Ştefan nu a primit nici un fel de răsplată. Ba mai mult decît atît, după nenumăratele mărturii a celor prinşi şi anchetaţi s-a constatat că Ştefan, căpitanul de poliţie, era finul haiducului Tunsu, că acesta i-a cununat pe cele două fete cărora le-a dăruit 1 000 lei, iar lui Ştefan un cal alb. Că Ştefan căpitanul, împreună cu soţia, îi ducea cu căruţa de mîncare şi băutură la un anumit punct, în afara oraşului, dinainte hotărît.

În urma acestor mărturii, tribunalul de Ilfov, secţia criminală, l-a acuzat ca părtaş şi tăinuitor, cerînd arestarea lui, deschizîndu-i şi acţiune penală. Ţinerea lui în arest a durat luni de zile cu toate intervenţiile de a fi eliberat făcute de Marea vornicie, Vornicia temniţelor şi de către Agie.

În acest sens Manolache Florescu, vornicul temniţelor, scrie tribunalului că nu este cazul să se ia în consideraţie „pîrile ce-i aduc acei tîlhari"... „şi după cuvinţă să nu le îngăduiască dacă nu va fi în mijloc alte pricini trecute. În vreme cînd este dovedit că cu primejdie de viaţă s-au supus la acele din poruncă, spre sfărîmarea complotului acelor tîlhari. Iar pe de alta să binevoiască a-l slobozi îndată, fiind trebuincios la postul întru care să află. Şi oricînd va fi cerut, dvornicia îl va trimite".

Se vede că erau motive destul de grave pentru care tribunalul nu l-a eliberat la 5 septembrie 1832, cînd i s-a trimis această cerere. El nu putea admite ca alţi arestaţi, cu vini mai uşoare, să fie băgaţi în temniţă, iar căpitanul Ştefan să fie eliberat.

După presiunile care s-au făcut asupra tribunalului şi poate chiar după schimbarea judecătorului intransigent, eliberarea căpitanului Ştefan s-a făcut de abia pe 5 noiembrie 1832, pe baza unei chezăşii „onorabile", iar dosarul lui a fost scos de pe rol şi, poate, reîncadrat în slujba pe care a avut-o mai înainte.

După moartea lui Tunsu şi în bună parte a cetei sale, isprăvile lui minunate au continuat să se povestească de la o generaţie la alta pînă în preajma primului război mondial. Faptele lui au îndemnat pe publicistul S. Mihăilescu să scrie un vodevil în două acte — „Tunsu Haiducul" — care s-a jucat, pentru prima dată, pe scena Teatrului Naţional la 6 mai 1858. Muzica acestui vodevil a fost compusă de vestitul cobzar Dumitrache Ochi-Albi, aranjată şi orchestrată de Eduard Wachmann. Rolul principal a fost interpretat de Matei Millo [1], maestrul scenei române din acea vreme.

Sărăcimea satelor şi a oraşelor i-a făcut cîntece, iar acestea au fost transmise pînă foarte tîrziu de lăutarii mahalalelor şi satelor. Atît de mult se dusese vestea despre faptele şi curajul haiducului Tunsu încît unii copii se jucau de-a haiducii şi în special de-a Tunsu.

Această joacă de-a Tunsu ne-o aminteşte, în scris, C. D. Aricescu [2] din Cîmpulung, într-una din poeziile sale intitulată *Tunsul ăl mic* cu subtitlul de *Suvenire de copilărie.*

[1] *Matei Millo*, prezentare de N. Barbu, Bucureşti, 1963.
[2] C. D. Aricescu, *Arpa română*, Bucureşti, 1852, p. 65.

Într-una din strofe el spune:

„Însă lui Costică mai mult decît toate
Îi plăcea din suflet al lui Tunsul joc,
Mă puneam în fruntea taberei armate
De copilaşi, numai inimă şi foc"

Şi tot Constantin D. Aricescu într-o altă poezie spune: „Spusele bunichei despre caracterul, despre vitejia bravilor haiduci, foarte mă exaltase"[3].

Vremea haiducilor însă s-a dus demult. Faptele lor se păstrează doar în amintirea bătrînilor sau a însemnărilor de atunci sau de mai curînd.

CĂPITAN COSTACHE, SPAIMA BUCUREŞTENILOR

În timpul copilăriei mele, am auzit de multe ori pe unii bătrîni care spuneau: „Da ce, sîntem pe vremea lui căpitan Costache"? Nu era o vorbă goală, spusă în vînt, era amintirea tristă, transmisă din generaţie în generaţie, de pe vremea cînd acest slujbaş al Agiei (prefectura de poliţie) îşi făcea de cap, asuprind şi schingiuind nu numai pe cei vinovaţi, dar de multe ori şi pe cei fără nici o vină.

Căpitan Costache n-a fost un vis, o iluzie, un personaj legendar, ci o realitate, o realitate dureroasă, care, în generaţiile trecute, a lăsat urme vindecate cu multă greutate. Despre el s-a dus faima pînă departe.

Niciodată teroarea poliţienească n-a produs mai multă spaimă şi groaza ca în vremea de pomină a căpitanului Costache Chihaia, poreclit „Chiorul", din serviciul Agiei bucureştene. Era de ajuns să i se rostească numele ca lumea să intre în panică şi să-şi piardă cumpătul. Apariţia lui pe vreo uliţă de mahala, mai ales pe înnoptate, făcea ca negustorii să-şi tragă în grabă obloanele şi să-şi zăvorească uşile, iar paşnicii gospodari să dea drumul la cîini şi să urmărească pe după garduri trecerea lui. Răsuflarea de uşurare şi de ieşire din spaimă revenea numai atunci cînd tropotul cailor şi larma suitei sale se stingeau în depărtare.

Activitatea sa în serviciul poliţiei bucureştene a început în 1824, după cum ne mărturiseşte un revoluţionar paşoptist, dar teribila sa faimă s-a accentuat prin 1836 şi mai cu seamă în jurul anului 1840, pe vremea cînd şef al poliţiei din Bucureşti era fostul mare logofăt Manolache (Emanoil) Florescu (1838—1842). În această vreme Costache Chihaia era comandantul dorobanţilor agieşti, adică al corpului de slujbaşi de poliţie — 50 la număr —, care asigura ordinea şi paza în capitala ţării. Poliţia se numea Agie, fiindcă altădată şeful său era aga sau vel-aga, boier de categoria a doua. Şi pentru că deţinătorii funcţiilor în stat erau aleşi dintre boieri şi boiernaşi, însuşi Costache Chihaia era serdar, rang cu care Alexandru Dim. Ghica boierise pe mulţi dintre slujitorii statului. Dar serdăria lui căpitan Costache se pare să fi fost mai veche, întrucît el se trăgea dintr-un neam de boiernaşi bucureşteni prea puţin cunoscuţi.

Manolache Florescu, şeful Agiei, avea o casă de copii — doi băieţi şi cinci fete — şi trecuse de vîrsta cînd putea să facă faţă ostenelilor pe care le pretindea funcţia de şef al poliţiei. Se mulţumea cu *avaeturile* (veniturile) Agiei legale şi extralegale, şi se sprijinea pe doi-trei subalterni cărora le

[3] *Ibidem* (poezia „Falanga"), p. 68.

dăduse mînă liberă şi care-l ascultau orbeşte. Între aceştia, căpitan Costache era cel dintîi, fiindcă el deţinea forţa de execuţie, cu care ţinea oraşul în mîini.

În octombrie 1842, Alexandru Dim. Ghica a fost silit să părăsească domnia şi în ianuarie a venit domn Gheorghe Bibescu. Prin ofisul din 28 iunie 1843, acesta alcătuia un nou guvern, în care bătrînul Manolache Florescu, socrul fratelui domnului, a fost numit şeful Departamentului credinţei, în locul lui fiind adus, ca şef al Agiei, vel-logofătul Iancu Manu, de asemenea rudă a lui Bibescu. Această schimbare a bucurat cel mai mult pe şeful dorobanţilor, care era un vechi devotat al noului numit.

Timp de douăzeci şi şase de ani, protejatul celor doi boieri care au condus poliţia Capitalei a fost biciul de foc şi urgia unei populaţii înspăimîntate şi terorizate pînă dincolo de marginile răbdării.

La sfîrşitul primului an de domnie, la 6 decembrie 1843, domnul Gheorghe Bibescu, în urma raportului primit de la Departamentul din lăuntru (Ministerul de Interne), care recomanda răsplătirea unor slujbaşi din poliţia Capitalei „pentru osîrdia şi activitatea cu care îndeplinesc ostenitoarele lor îndatoriri", arăta că primeşte „cu mulţumire" această recomandaţie. Drept urmare, dă dispoziţie Departamentului vistierei ca, din fondurile rezultate din export, să dea următoarele gratificaţii: clucerului G. Urdăreanu, ajutorul şefului de poliţie şi serdarului Costache Chihăiescu, şeful dorobanţilor Agiei, leafa pe nouă luni; serdarului Ghiţă Titeanu, ajutorul celui dintîi, şi pitarului Gheorghe Popescu, ajutorul celui de-al doilea, leafa pe şase luni. Căpitan Costache primea 2700 de lei, ceea ce înseamnă că avea o leafă de 300 de lei pe lună. Se recomandă să fie gratificaţi şi cei 50 de dorobanţi ai Agiei cu leafa pe o lună, adică cu 84 lei fiecare.

Costache Chiorul, cum era mai bine cunoscut la vremea sa „şeful" dorobanţilor agieşti, n-a fost decît un sinistru tip de poliţist samavolnic şi hrăpăreţ, care reuşise să dea numelui său echivalenţa unui strigăt de groază. Faima sa pătrunsese deopotrivă între negustorii şi mahalagiii paşnici şi cinstiţi ai Bucureştilor, ca şi între vagabonzii, borfaşii şi tîlharii de toate categoriile, care jecmăneau sau jefuiau la drumul mare. Şi pentru oamenii timoraţi, dar paşnici şi corecţi, ca şi pentru răufăcătorii foarte numeroşi ai epocii, căpitanul Costache era omul fără milă, care te lovea cu gîrbaciul şi te jefuia de ultimul ban din pungă.

Deşi s-a bucurat de o tristă faimă, care s-a prelungit multă vreme după ce ieşise din actualitate, faptele căpitanului Costache se cunosc însă mai puţin. Eroii săi fiind în cea mai mare măsură oameni simpli, buni şi răi, obişnuiţi să rabde şi să tacă, au făcut ca isprăvile sale să fie înăbuşite în beciurile Agiei, de unde strigătele de suferinţă rareori răzbăteau pînă în stradă. Din această pricină, faptele sale, nesfîrşit de multe şi sîngeroase, au intrat toate în uitare. A rămas însă de pomină „sistemul" său, . . . „metoda de a face cercetări", gama variată a mijloacelor de a schingiui ca să obţină mărturisirea convenabilă.

Totuşi, cîteva din faptele sale care ilustrează „sistemul" ne sînt cunoscute din cartea lui Alexandru Antemireanu, care oglindeşte sinistrul personaj, în preajma anului revoluţionar 1848. Povestirea — bazată pe un bogat material documentar şi bibliografic şi pe spusele multor bătrîni care trăiau încă şi apucaseră evenimentele de la 1848 şi pe căpitan Costache — îl pune într-o lumină justă şi completă pe zbirul, rămas de pomină, al poliţiei bucureştene din prima jumătate a secolului trecut.

Episodul „geamalei" este pitoresc și sugestiv.

„Ce este geamala? Un joc cu care bucureștenii noștri, pînă la Regulamentul organic se desfătau, văzîndu-l pe uliță sau prin curțile lor, de la Paște și pînă la Rusalii". Era un joc românesc, cu caracter tradițional, în care erau simbolizate puterile naturii ce reînviază primăvara. El consta din următoarele: „o momîie de femeie uriașe, înaltă de trei stînjeni, avînd două fețe, înlocuite cu cîte o oglindă mare peste care atîrnau panglici, cu trupul gros cît o butie, juca încet, după cîntecul lăutarilor, mișcată de un om care era înlăuntrul ei".

După cum ne spune Antemireanu, „jocul acesta fusese oprit, odată cu punerea în aplicare a Regulamentului organic, printr-un ofis special. Dar deși toți știau asprimea cu care se aplicau legile pe vremea de atunci, veselii privitori din Dealul Spirii, tîrîți de bucuria ce le-o făcea acest joc, atît de plăcut odinioară, se înghesuiau cu mic cu mare împrejurul geamalei, scoțînd strigăte de bucurie și de aprobare [...].

Pe cînd jocul era în toi și veselia lui se împărtășise întregii mulțimi care înconjura alaiul, din partea opusă cazarmei se produse o învălmășeală neprevăzută. Se auzeau țipete și răcnete, înjurături și blesteme — dintre care se deslănțui un strigăt înspăimîntător, care zăpăci toată mulțimea adunată pe maidan.

— Căpitan Costache! Vine căpitan Costache!

[...] Trăsnetul căzut în mijlocul unei serbări n-ar fi produs atîta spaimă [...], n-ar fi sugrumat de groază atîtea inimi ca numele acesta, aruncat în mijlocul acelei mulțimi.

Și pe urma acestei turme îngrozite, cu gîrbaciul lui cu douăsprezece varvarichiuri, căpitan Costache Chiorul, în fruntea a șase dorobanți călare, venea în goana calului, izbind în dreapta și în stînga, glonț spre locul unde se vedea încă geamala [...] În urma dorobanților rămîneau copiii călcați, obrazuri tăiate de bice, urechi crăpate, spete învinețite, fără ca un singur glas să îndrăznească a striga acelei cruzimi [...] Cînd căpitan Costache ajunse lîngă momîia răsturnată, nevăzînd pe nimeni împrejurul ei, turbat de furie, se repezi spre mulțimea înfricoșată și înghesuită și răcni:

— Să-mi scoateți pe smintiții care au adus mascaraua asta pe straăd, ori vă duc pe toți la Agie!"

Jefuitorii și tîlharii aveau la Agie un tratament special: bătaia cu gîrbaciul. Bătaia era argumentul cel mai convingător, nu ca să scoată mărturisirea adevărului, ci ca să indice locul unde a fost ascunsă prada. Ceea ce interesa pe omul lui Iancu Manu era să afle unde sînt ascunși banii și obiectele jefuite, dar nu pentru a fi înapoiate celui păgubit. Nu, goana după această pradă era născută mai mult din nesecata poftă de înavuțire a acestui om al stăpînirii.

— „Eu, coane Costache, spui fără să mă bați. Spui tot ce vrei, dar numai măriei tale!

Atunci șeful [...] porunci la toți oamenii săi să iasă puțin afară, iar el rămase singur cu tîlharul. Cînd nu mai fu nimeni în beci afară de ei doi, acesta se apropie de căpitan Costache și zise așa de încet că nici păreții nu-l puteau auzi:

— Coane Costache, Simion n-a spus tot... și nici n-are să spuie mai mult. Pe mine chiar dacă m-ai zvînta din bătaie și m-ai trimite la ocnă, tot nu spui mai mult, cu sila, dar dacă vrei... știi, ca altă dată, să ne înțelegem...

— Ce dai și ce vrei? — întrebă căpitanul de dorobanți.

—Eu nu cer mai nimic, coane Costache, numai să nu mă baţi şi dacă vrei... ştii... ca atunci cînd cu jupîn...

— Acuma-i greu! — îl întrerupse căpitanul Costache. Nu prea-mi stă în mînă să te fac scăpat... E moarte de om la mijloc... Cam cîţi bani sînt?

— Ca la vreo două sute de galbeni, parale mărunte... Mai am şi eu ceva...

— Cît?

— Vreo cincizeci de galbeni, mai mult nici o para...

— E prea puţin! — zise căpitan Costache.

— Dar dacă mă îngădui vreo două săptămîni, urmă cu stăruinţă vinovatul, mă leg să-ţi aduc încă vreo două sute şi să fiu robul măriei tale, în toate...

Căpitanul Costache se mai răzgîndi niţel, apoi zise:

— Bine, o să încerc!... Acum să mergem la scule... Banii unde-i ai?"

Odată tocmeala făcută, ca între doi negustori „cinstiţi", Chihaia Chiorul lua „sculele", adică obiectele de preţ jefuite, banii ieşiţi din jaful recent şi din cele vechi şi-l făcea scăpat pe pungaş.

În sistemul poliţist al lui căpitan Costache, percheziţiile domiciliare ocupau un loc important. Ele erau prilej de însuşire a unor lucruri de folos pentru necesităţi proprii, mai ales cînd se căutau obiectele jefuite, care îi făceau să răscolească tot şi să întoarcă pe dos casa bănuită.

O asemenea percheziţie o povesteşte Cezar Bolliac:

„La 1839, fiind Mihalache Ghica vornic şi Manolache Florescu agă, poliţia, fără diplomaţie pe atunci, mi-a călcat casa francamente, într-o seară pe la două ore după miezul nopţii; a intrat în casă vătaful Agiei cu vestitul căpitan Costache, a intrat după dînşii Rafailă, cocoşatul, cu o ladă în spinare, a pus cîte doi dorobanţi la fiecare uşă, mi-au spus că au pitac — pentru că atunci eram boier şi nu putea, după regulament, să-mi calce casa, fără pitac — au strîns toate hîrtiile de orice natură, scrise şi nescrise, le-au băgat în ladă şi au plecat cu dînsele fără mai multe fasoane".

Cezar Bolliac era un poet progresist, cu idei care nu conveneau guvernului şi era considerat un tînăr foarte primejdios. Mai tîrziu, în 1843, cînd Iancu Manu a devenit şeful poliţiei sub Gheorghe Bibescu, Cezar Bolliac era unul dintre cei care frecventau salonul literar al doamnei Anica Manu. Cu toate acestea, ochii poliţiei niciodată n-au încetat să-l urmărească, ştiindu-l înclinat spre răzvrătire. Aminteşte aceasta chiar Iancu Manu, cînd baronul Piotr Ivanovici Rückmann, consulul Rusiei, informat de ceea ce se petrece în casa sa, i-a spus-o deschis:

— „Am auzit, arhon agă, că casa d-tale a devenit de cîtva timp un loc de întîlnire al tuturor libertonilor, al tuturor filfizonilor descreieraţi, al tuturor carbonarilor şi al tuturor zgîrie-hîrtie din Ţara Românească şi că acolo, în casa d-tale, ei îşi debitează toate aberaţiunile lor, fără de nici o sinchiseală şi fără nici o împiedicare din partea d-tale. Adevărat să fie?

— Prea adevărat! — răspunse Iancu Manu fără nici o şovăire.

— Dar bine, se potriveşte oare această atitudine revoluţionară, sau cel puţin încurajatoare pentru revoluţionari, cu poziţia d-tale de director al Departamentului din lăuntru, de cap al poliţiei Capitalei, a cărei cea mai principală grijă e aceea de a asigura guvernului bunul mers, iar societăţii linia trebuitoare?

— Cred că da, excelenţă, şi pentru ce nu oare? Întrucît sînt primejduite bunul mers al guvernului şi liniştea locuitorilor prin faptul că cîteva persoane să le numesc descreieraţi, dacă voiţi, se adună într-o casă particulară, vorbes

ce poftesc, discută cît poftesc şi după ce-şi varsă focul se duc acasă să se odihnească şi să reînceapă din nou cu altă ocazie. Acolo, în casa mea şi sub ochii mei, pot să-şi verse focul cît vor pofti, că nu e nici o primejdie... Acolo focul aprins se poate stinge cu înlesnire, mai înainte de a se schimba în incendiu, căci ochiul meu neadormit îi supraveghează... Casa mea e supapa de siguranţă, domnule consul general, şi crez că menţinerea adunării filfizonilor în saloanele mele se impune pentru ca ei să nu devie primejdioşi!

— Poate că ai dreptate! — răspunse Rückmann, strîngînd cu afecţiune mîna lui Iancu Manu".

La începutul verii anului 1848, cînd în Bucureşti se arătau simptomele unei agitaţii în rîndurile tineretului şi ale negustorilor, căpitan Costache nu mai putea să prididească cu munca sa de poliţist devotat regimului. Supraveghea „casele suspecte" în care se adunau progresiştii şi mereu cerea autorizaţia de a începe arestările. Gheorghe Bibescu oprise însă categoric pe Iancu Manu să facă arestări şi căpitan Costache spumega de ciudă. În cele din urmă, se aflase că cei mai mulţi conspiratori au reuşit să fugă din Bucureşti, plecînd mai toţi spre frontiera Transilvaniei.

Departamentul din lăuntru, pe de o parte, dădu ordin ca fără zăbavă să se execute arestări, iar pe de alta, chemă pe serdarul Costache Chihăiescu şi-i dădu în mînă „porunca slobodă" din 10 iunie, însărcinat fiind ca să cerceteze toată ţara pentru a prinde pe fraţii Nicolae, Ştefan şi Alecu Golescu, I. Heliade Rădulescu, Grigore Grădişteanu, Alecu Paleologu, Mitică Creţulescu şi Grigore Pereţ, „care au fugit din Capitală, fără voia stăpînirii, cu precugetare de a trece graniţa în Transilvania".

Prin aceeaşi poruncă, Ministerul de Interne dădea dispoziţie tuturor „cîrmuitorilor de judeţe şi însuşi subcîrmuitorilor de plăşi, aleşilor, pîrcălabilor şi tuturor sătenilor ca, oriunde s-ar arăta numitul serdar, cu cereri de ajutor pentru îndeplinirea însărcinărilor sale, să se dea îndată, de către fiecare, toate mijloacele ce trebuinţa va cere ca să pună mîna pe toţi aceştia şi să-i aducă aici sub strajnică pază".

Vajnicul poliţist n-a plecat însă din Bucureşti.

Se pare că aflase că cei mai mulţi dintre cei indicaţi spre a fi arestaţi se aflau la Islaz, în mijlocul mulţimii care pornise spre Capitală. A doua zi, la 11 iunie, cînd mulţimea din oraş se îndrepta valuri-valuri spre palatul domnesc pentru a supune lui Gheorghe Bibescu proiectul de constituţie, căpitan Costache şi dorobanţii săi aveau poruncă să oprească mulţimea şi s-o împrăştie. El şi-a desfăşurat dorobanţii la capul unei străzi, hotărît să înfrunte mulţimea ce venea cîntînd şi strigînd lozinci revoluţionare. Omul lui Iancu Manu, care nu şovăise niciodată în executarea ordinelor, văzu mulţimea aceea imensă înaintînd şi simţi că-i slăbesc puterile. Totuşi, nu se clinti din loc, dar ştia „că va fi biruit de acel popor, cu o inimă necunoscută pînă atunci". Doi dorobanţi căzură răniţi de pe cai; o piatră zvîrlită cu putere izbi drept în cap calul pe care se ţinea căpitan Costache. Animalul se poticni şi călăreţul, care tocmai atunci voia să dea o lovitură de sabie, căzu. Dorobanţii năvăliră în jurul lui, îl ridicară de jos, puţin sîngerînd, şi-l aşezară din nou pe cal. Dar căzătura aceasta, ca prin farmec, risipise tot curajul de mai înainte, cît îi mai rămăsese.

„Căpitan Costache, cum se văzu din nou călare, întoarse calul şi o luă la fugă, cu toţi dorobanţii lui, urmat de huiduielile formidabile ale mulţimei, plină de un curaj necunoscut, care înaintă netulburată pînă la palat".

La scurtă vreme după instaurarea puterii revoluţionare, la 20 iunie 1848, reacţiunea — prin intrigile, minciunile şi zvonurile false care anunţau intrarea armatelor străine în ţară — înfăptui un complot împotriva libertaţii poporului şi sili Guvernul provizoriu să se retragă spre munte. Se alcătui imediat o căimăcămie din cele mai reacţionare elemente ale boierimii; cei doi colonei, Odobescu şi Solomon (conducători ai complotului, din 19 iunie), fură puşi în libertate şi li se dădu din nou comanda armatei. Statuia şi un panou mare, pictat, din curtea Vorniciei, reprezentînd România eliberată, fură distruse şi o teroare groaznică se dezlănţui împotriva populaţiei oraşului.

Căpitan Costache alerga ca un nebun pe străzile Capitalei, dintr-o mahala în alta, şi striga în gura mare ca să bage groaza în mulţime „Îmi voi împleti biciul cu piele de român, îmi voi zugrăvi şeaua cu sînge de român, ca să poată ţine mai bine minte românul ce poate libertatea cînd se încearcă să fie pe aici".

Aflînd însă că reacţionarii se slujiseră de ştiri mincinoase, poporul obligă pe mitropolit să recheme guvernul şi să jure din nou pe Constituţie. Funcţionarii reacţionari reinstalaţi au fost goniţi, iar casele cîtorva ticăloşi aproape dărîmate şi mobilele din ele distruse. Printre acestea se număra şi casa lui căpitan Costache, care „îşi luă plata pentru desele sale tiranii", ca şi pentru cea din urmă ticăloşenie, cînd şi trecuse imediat „a corbăci [a aresta] la oameni".

În legătură cu aceste evenimente Nicolae Bălcescu, într-o scrisoare trimisă lui Ion Ghica la Constantinopol, relata: „Vestitul căpitan Costache iese cu biciul pe uliţe, toate semnele şi stindardele se dărîmară". Dar „popolul nostru al Capitalei trebuie însă să ştii fără filaterie [linguşire], că a întrecut pe toate popoarele Europei, chiar şi pe parisieni. Îndată fu în picioare, răsturnară Căimăcămia, ce abia domni vreo cîteva ceasuri. Şi popolul strigă şi trimise deputaţii ca să ne cheme îndărăt [...] Întoarcerea noastră fu un triumf, în vreme ce retragerea noastră din Capitală fusese o derută".

Mai tîrziu, după înăbuşirea revoluţiei şi arestarea conducătorilor săi, în Bucureşti trupele otomane trecură la jafuri şi siluiri, mai ales în mahalaua Izvor, iar biciul dorobanţilor şi gîrbaciul lui căpitan Costache începuseră „a juca rola de mai nainte". Pe fiecare zi se făceau sute de arestări, dar cei închişi, plini de curaj, strigau tare „Trăiască Constituţia, trăiască libertatea".

Şi tot în legătură cu evenimentele de la 1848 şi căpitan Costache, mai amintim următoarele însemnări contemporane:

C. A. Rosetti într-o scrisoare trimisă din Bucureşti (1848, iulie 30/12 august) lui Ion Ghica, la Constantinopol, spune: „Nu ţi-am scris pînă acum, căci, crede, că nu am putut. Au trecut zile şi nopţi întregi fără să viu acasă, şi pînă acum, chiar de la 8 iunie, de cînd căpitan Costache m-a mutat în cazarmă şi pînă mai alaltăieri, socotind peste tot, n-am vorbit cu biata Maria mea [Maria Grant, soţia lui C. A. Rosetti] 60 de minute".

Într-o broşură tipărită în acel an, se spunea că „în frumoasa ţara noastră, un om nu este nimic, dacă nu are alt apărător decît pravila, dacă nu are vreun privilegiu". Şi privilegiul cel mai căutat, pe atunci, era să fii *sudit*, adică supus străin, sub protectoratul unui consulat din ţara noastră. Numai atunci erai sigur că puteai „scăpa de neomenia Agiei şi de biciul lui căpitan Costache. Astfel numai îşi poate spune neguţătorul şi meşterul cinstea în siguranţă".

În 1850, domnul Barbu Ştirbei dăduse o proclamaţie calomnioasă la adresa revoluţionarilor de la 1848. Revoltat, C. A. Rosetti i-a răspuns printr-o scrisoare deschisă, făcînd, în bătaie de joc, o comparaţie între Barbu Ştirbei,

care nu lasă pe pașoptiști să vorbească, și căpitan Costache, care chiar atunci „cînd bate oamenii, cu biciul său cel de nevre, lasă cel puțin suspinele jertfelor sale să se înalțe pînă la ceruri".

Un alt revoluționar spunea că tinerii de la 1848 n-ar trebui desconsiderați și huliți, ci, din contra, prețuiți ca adevărați patrioți, fiindcă au înlăturat un domn — care spunea că domnește „din mila lui Dumnezeu" — și au condus țara trei luni de zile în cea mai deplină liniște „fără oștiri, fără cenzură, fără Villara și Ion Manu și chiar fără căpitan Costache, fără răpiri și jefuiri, fără siluiri și temnițe".

Cel care — după părerea boierului Iancu Manu — era „un copoi polițienesc de elită, un slujbaș de-o energie rară și de un devotament nemărginit", avea să fie păstrat în amintirea generațiilor ca un om fără inimă și fără judecată, a cărui faimă i-a trecut numele peste timp.

Alexandru Antemireanu ne mai spune că, pe vremea lui, erau unii oameni care își aduceau aminte ,,de casele necinstite, de femeile și fetele batjocorite, de copiii rămași orfani pe drumuri, pe cînd părinții lor își dădeau duhul în chinurile cele mai grozave, cu trupul vînăt de loviturile nemiloase ale dorobanților".

Oamenii căpitanului Costache răpeau din mahalale fetele sau femeile care-i plăceau. Acestea erau duse în anumite case tăinuite unde monstrul își bătea joc de ele și apoi cu amenințări groaznice, să nu spună la nimeni nimic, le dădea drumul acasă. Pentru acest motiv, mulți părinți, frați, rude sau logodnici îi jurau răzbunare, dar n-au izbutit s-o pună în practică.

Era un om „urît și rău ca un demon" — „întruchiparea răului" — și cu toate că, în ultima vreme, era chior de un ochi, avea „un ochi de uliu". Pe făcătorii de rele care-i cădeau în mînă, după ce-i snopea în bătaie, ca să mărturisească și cele făcute și cele nefăcute, îi băga în închisoarea de la Sf. Anton (Piața de Flori) sau îi trimitea la ani grei de temniță.

Dupa cîte am aflat și noi de la unii bătrîni, care și ei auziseră de la părinții lor, chiar oamenii cei mai răi nu doreau nici dușmanilor lor să intre în mîinile lui căpitan Costache, pentru vreo bănuială sau faptă oarecare, dar cine avea această nefericită ocazie, apoi nu mai era om toată viața. Mamele, ca să-și adune copiii de pe străzi sau în alte ocazii de neascultare, îi speriau cu vorbele: „Fugi că vine căpitan Costache!" și atît îi trebuia micuțului neînțelegător că imediat se și făcea nevăzut, părăsea ulița sau maidanul și se ascundea cît mai repede în fundul curții sau în pivnița casei.

Cu toate că avea salariu bun, gratificații serioase, jafuri și nenumărate „picușuri", căpitan Costache se împrumuta cu bani. De la unii lua sume relativ mici, pentru care nu dădea nici o chitanță, dar nici nu-i înapoia vreodată, de la alții însă primea sume destul de mari, pentru care dădea chiar zapis la mînă, punîndu-și amanet casa, că dacă nu va plăti la timp să i se vîndă casa la *mezat* (licitație).

Documentar, cunoaștem nenumărate cazuri de împrumut, amintim numai cîteva: în 1827 a împrumutat 1 100 de lei de la negutătorul Ivancea Hagi Stoiu, în 1828 a luat pe datorie „marfă de blănărie" în valoare de 200 lei de la Petre Cojocarul, iar în 1834, 81 de galbeni împărătești de la Athanasie Petropolu „supus prusienesc". Termenele de plată care și le punea, de maximum șase luni, ajungeau la ani și ani de întîrziere și numai în urma nenumăratelor reclamații și procese (care și acestea erau amînate pe termene lungi, datorită intervenției lui sau persoanelor care-l protejau) puteau bieții oameni să obțină sentințe de executare sau de scoatere a casei în vînzare. Dar nici sentințele nu se executau repede, ci cu foarte multă greutate, fiindcă trebuiau să

se facă prin instituţia unde slujea; iar casa, cu toate că a fost anunţată de atîtea ori să fie scoasă la mezat, prin publicaţii în Bucureşti şi în toate judeţele ţării, efectiv n-a fost vîndută niciodată la licitaţie.

De multe ori reţinea cu lunile chiar salariile dorobanţilor pe care-i comanda şi pentru care încasa el banii; reclamaţiile pentru această faptă veneau de multe ori dinafară, în desfăşurarea proceselor, fiindcă subalternii lui nu îndrăzneau s-o facă. Chiar pe fosta soţie, Uţa — care, de fapt nu-i era lui datoare, ci altei persoane, cu care avea înţelegere scrisă să-i plătească atunci cînd va putea şi chiar în rate cît mai mici — a vrut s-o înşele, pretinzîndu-i, prin intermediul Agiei, o sumă de 110 galbeni împărăteşti.

Serdarul Costache Chihăiescu, aşa cum a fost cunoscut în ultima parte a vieţii sale, a locuit pînă la 1838 în casa fostei sale soţii Uţa (Maria, Măriuţa) din mahalaua bisericii Albă-Postăvari, iar mai apoi şi-a construit casă proprie, departe de centrul oraşului, pe actuala Calea Plevnei, care se numea pe atunci uliţa Podul de Pămînt. O putem situa astăzi peste drum de fosta cazarmă a Regimentului de escortă şi în apropiere de Malmaison, unde se aflau şi brutăriile garnizoanei Bucureşti. Presa timpului (1847) ne aminteşte că în apropierea lui căpitan Costache locuia arhimandritul Visarion, directorul „aşezămîntului coral" de la biserica Curtea Veche.

După spusele unor nepoţi, casa lui căpitan Costache era mare şi spaţioasă, frumos şi bogat mobilată, cu o grădină întinsă şi cu apă foarte sălcie, în care se aruncau căpăţîni de zahăr s-o îndulcească, pentru a fi bună de băut.

Căpitan Costache a fost căsătorit de cîteva ori, dar numai cu cea din urmă soţie, cu Siţa a avut copii: trei băieţi şi două fete.

Căpitan Costache a murit bătrîn şi a fost înmormîntat în curtea bisericii Sf. Constantin din Calea Plevnei.

CILIBI MOISE NEGUŢĂTOR AMBULANT, FILOZOF POPULAR

În Bucureştii de altădată, în întreg secolul al XIX-lea şi pînă după primul război mondial, cu aproximativ încă un deceniu, oraşul-capitală printe multe trepte urcate pe plan urbanistic şi edilitar, avea şi o amprentă de orientalism, de arhaic şi de pitoresc în acelaşi timp, prin cei care practicau comerţul ambulant. Negustoraşii îşi strigau marfa cu glas tare, cu înflorituri şi diminutive, din zorii zilei, pînă seara tîrziu, bineînţeles ţinînd seama de specificul mărfii pe care o vindeau. Nu exista aproape nici o ramură alimentară care să nu-şi aibă sectorul ei în acest negoţ. De la fructele şi legumele cele mai variate, preparate de simigerie şi bombonerie, ciorbă de burtă, iaurt, lapte bătut sau covăsit, „căşuleanul", urda, brînza de vaci, pînă la găini, peşte, mielul gras etc., etc., toţi se luau la întrecere, pe uliţele mahalelor şi de multe ori chiar pînă pe străzile centrale ale Capitalei.

Magazinele şi pieţele erau mult mai puţine decît astăzi, oraşul mult mai mic atît ca întindere, cît şi ca număr de locuitori, iar toţi aceştia aduceau pînă în poarta sau chiar în curtea consumatorului cele mai variate mărfuri. În categoria ambulanţilor erau şi cei care vindeau mărunţişuri de tot felul (mercerie), pe tarabe oarecum fixe, — găzarii (petrol), sacagiii (apă), lustragiii, vînzatorii de ziare; ţigăncuşele care vindeau flori, porumb fiert sau copt la grătar şi „floricele" din porumb special; de asemenea cei care cumpărau haine vechi pe care le duceau la prăvăliile dintr-un anumit sector al oraşului, unde cei mai săraci şi cu bani puţini se puteau îmbrăca „elegant".

Pe lîngă toţi aceşti ambulanţi erau şi micii meseriaşi, sau lucrători necalificaţi dar utili, unii care tăiau lemne (umblînd cu „capra“ şi fierăstrăul pe umeri), spoitorii de cazane, albii şi tingiri; reparatorii de pingele şi opinci; „meşterii lăcătuşi“ care dregeau lacăte, garduri şi porţi; cei care reparau şi făceau lighene şi cazane de tablă.

Oltenii, vînzători de zarzavaturi şi fructe, se distingeau prin cămăşile lor lungi, care de multe ori le trecea de genunchi, prin brîul roşu care le încingea mijlocul şi în care-şi puneau punga cu bani, făcută din pînză deasă de americă şi faptul că, pînă toamna tîrziu, umblau cu picioarele goale. Rareori erau încălţaţi şi aceasta se întîmpla mai cu seamă duminica, după amiază, cînd mergeau la horă.

Ţiganii spoitori atrăgeau atenţia prin îmbrăcămintea viu colorată, grecii şi albanezii, prin tichia sau fesul alb sau roşu cu un ciucure lung care atîrna într-o parte a capului, ca la evzoni, prin vesta şi şalvarii albi şi prin măsuţa-trepied pe care o purtau pe umăr şi pe care aşezau tava de tablă atunci cînd erau obligaţi să facă un popas pentru vînzare; cumpărătorii de haine vechi, prin jobenul negru ce-l purtau pe cap, prin pantofii de lac şi prin bocceaua de pe mînă cînd era goală, sau de pe spinare cînd era plină, şi în care puneau cele cumpărate.

Printre aceşti negustori ambulanţi, din Bucureştii de altădată, se număra şi Cilibi Moise. Acesta însă, prin toată viaţa lui, prin îmbrăcăminte, prin felul lui de comportare, prin felul lui de a se manifesta, gîndi şi exprima, se deosebea de ceilalţi.

Cilibi Moise — pe numele lui adevărat, Froim Moise Schwartz — s-a născut la Focşani în anul 1812. Era fecior de mic negustoraş şi, după mărturisirile lui: „răposatul tată-mieu treizeci de ani a mers la Lipsca, cumpăra cu taleru, vindea cu taleru, mînca cu taleru şi s-a îngropat cu taleru“. Deci tatăl său a fost un om care n-a putut să agonisească avere, fie din cauza familiei numeroase ce avea, ori că norocul nu i-a venit într-ajutor. De aceea, la moartea lui, a lăsat fiului său Moise, drept moştenire... sărăcia. Şi fiul, după mărturisirea lui, nevoind să strice şi să risipească ce i-a lăsat tatăl său — adică sărăcia — s-a trudit s-o păstreze pînă la moarte.

Încă din adolescenţă, Cilibi Moise s-a ocupat cu negustoria de tot felul de mărunţişuri, prin bîlciuri şi iarmaroace şi probabil a părăsit de timpuriu micul orăşel în care se născuse, stabilindu-se la Bucureşti, unde socotea că viaţa-i va fi mai uşoară şi cîştigul mai mare. Speranţă zadarnică. Dorinţă şi iar speranţă, în cele din urmă n-au fost decît un vis şi niciodată o realitate.

Cilibi Moise s-a stabilit în Bucureşti în plină tinereţe de muncă şi aici şi-a dus mai departe negoţul său. Legat numai de marfa pe care o purta cu sine, el era cînd în Tîrgul Cucului (centrul oraşului, Sf. Gheorghe), cînd în Tîrgul de Afară unde, în zilele de marţi şi vineri cînd era obor, veneau locuitorii din mahalalele oraşului şi din satele mai apropiate ale judeţului Ilfov. În forfota tîrgurilor bucureştene, în mulţimea pestriţă care se foia încoace şi-ncolo, Cilibi Moise era în elementul său. Îndemnurile sale glumeţe atrăgeau pe cumpărători şi alişverişul mergea, ca să-şi poată ţine zilele.

Bănuim că, înainte de a se căsători sau după, a locuit prin mahalaua sărăcăcioasă a Antimului, în vreo casă de paiantă sau de zid situată înspre partea de sfîrşit a Podului Calicilor, adică pe Calea Rahovei de mai tîrziu.

Marfa ce-o avea de vînzare o purta la început, în mod obişnuit, într-un coş de nuiele sub braţ, sau cînd încărcătura era mai mare, ca un rucsac pe spate, şi o expunea jos pe o pînză mai groasă sau pe o masă aşezată la cîte un colţ

de stradă. Cu timpul, după mărturia unor oameni pe care i-am cunoscut şi au murit foarte bătrîni *, şi ai căror părinţi l-au apucat, — Cilibi Moise îşi făcuse un cărucior cu capac care, desfăcut, devenea tarabă şi astfel cuprindea marfă mai multă şi avea un spaţiu mai mare de expunere, atît pe verticală cît şi pe orizontală.

În ultimii ani ai vieţii, toţi bucureştenii, în special cei din mahalalele din dreapta Dîmboviţei sau cei care aveau procese la Tribunalul cel mare, ştiau locul unde Cilibi Moise îşi avea taraba. Adică, — „vadul lui comercial" — era, cu aproximaţie, la colţul stîng al monumentalei clădiri a Palatului de justiţie de azi, care însă pe acea vreme nu exista. În locul lui şi pe terenul-grădină din spate (de astăzi) se aflau atunci casele arătoase şi întinsa curte a fostului mare vornic Mihalache Manu (1762—1835). După moartea marelui vornic, soţia acestuia, Smaranda, le-a închiriat la început şi apoi le-a vîndut statului care, după unele renovări şi transformări necesare, a aşezat în ele Înalta curte judecătorească, adică Tribunalul cel mare şi Curtea cu juraţi, ambele avîndu-şi sediul acolo pînă în jurul anului 1885, cînd au fost demolate şi în locul lor s-a clădit impunătoarea construcţie ce se vede şi astăzi.

Pe Calea Rahovei (Podul Calicilor) care şi atunci era strîmtă şi întortocheată, mai mult decît astăzi, la capul ei înspre Dîmboviţa şi în faţa vechii biserici Domniţa Bălaşa demolată şi ea, ani în şir pînă la moarte, Cilibi Moisie şi-a avut locul fix al tarabei sale. Acolo, la acea răscruce de străzi era un centru important, cu forfotă mare, unde, în afară de oamenii din oraş, care aveau pricini de judecată, veneau şi ţăranii din întreg cuprinsul judeţului Ilfov, cu pricini similare.

Prin întreaga lui comportare Moise „Ovreiul", cunoscut pînă pe la 1858 sub acest nume, de la această dată a căpătat de la cetăţeni calificativul de Cilibi cu semnificaţia de „glumeţul", „înţeleptul", „filozoful", „păcăliciul" sau poate toate acestea la un loc, ceea ce înseamnă că-şi cîştigase o bună şi frumoasă reputaţie. Sub numele acesta, pe care şi l-a însuşit şi el. Cilibi Moise a început să fie cunoscut în toată ţara, de la Milcov pînă la Jiu, de la Focşani pînă la Craiova şi în special de cetăţenii bucureşteni.

Era înzestrat de la natură cu multe calităţi sufleteşti: bun simţ, era vesel, cinstit, prietenos, milos faţă de cei necăjiţi şi în nevoie, respectuos faţă de toţi oamenii de treabă. Cilibi Moise nu jignea pe nimeni dintre cei cu care venea în contact, iar faţă de boieri şi de burghezii bogaţi se purta cu respect şi vorbe frumoase, conform principiului său: „sau nu te apropia de oamenii mari, sau apropiindu-te, spune-le ceea ce le este de folos a auzi", adică să le spună numai vorbe plăcute, nu supărătoare.

Partea atractivă însă o forma temperamentul său vesel. Prin vorbele de duh, neobişnuite altor neguţători ambulanţi, el atrăgea înspre taraba lui pe trecătorii gură-cască, dar şi pe ceilalţi care cumpărau. Şi cum nu era să atragă clientela cînd spunea „lumea cumpără mănuşi de la prăvălii cu patru sfanţi perechea, la trei zile le rupe; mai bine de la Moise Ovreiul, cu un sfanţ, rupte gata". O altă recomandare ce făcea mărfii sale, la vînzarea ghetelor, era următoarea: „marfă ruptă gata, pe un sfanţ bucata", sau „o gheată pe bani şi alta de pomană".

* Ion (Jeannot) Dimitrie Ghica (1874—1972); Emanoil Hagi Moscu (1882—1976), mort la 94 ani, cu 14 ani în urmă.

După cum rezultă din spusele lui nu s-a certat cu nimeni şi nici duşmani n-a avut, fiindcă, după propria lui mărturisire „pe Cilibi Moise de trei lucruri l-a păzit Dumnezeu pînă astăzi: de duşmani, de păr alb şi de monedă“, adică de bani.

Nu putem spune că afacerile nu i-au mers, că nu făcea vînzare bună şi că n-a avut bani; dar cum îi lua, repede-i cheltuia. Economii nu putea să facă, fiindcă avusese şi el „norocul“, ca şi tatăl său, să întreţină o familie numeroasă de vreo zece guri care cereau mîncare şi îmbrăcăminte. Şi apoi toţi membrii familiei mîncau bine şi erau cu toţii corect îmbrăcaţi, iar el, mai ales în anumite ocazii, după cum se vede din cîteva fotografii şi litografii ce s-au păstrat, era chiar un om elegant, depăşind din acest punct de vedere pe mulţi neguţători foarte bogaţi, dar zgîrciţi în a prăpădi bani pentru o ţinută vestimentară mai aleasă.

Se ştie că, chiar marele nostru pictor, Nicolae Grigorescu, i-a imortalizat chipul într-o pictură în ulei care, pînă la primul război mondial, se afla în colecţia academicianului chimist dr. Constantin I. Istrati. Mi s-a promis de către cineva o fotografie a acestei picturi, dar pînă în prezent n-a fost găsită.

Jiletca lui Cilibi Moise de cea mai bună stofă, cravată — papion de mătase şi pălăria înaltă, la modă (hochzilinder) — erau purtate cu prestanţă şi demnitate, dar sub care se ascundea, totdeauna, o stare materială foarte redusă. Niciodată însă nu se văita de sărăcia lui, ba din contra o zeflemisea sub diferite glume, dintre care amintim următoarele:

— „Întotdeauna la Sf. Gheorghe şi la Sf. Dumitru, Cilibi Moise are două perechi de case: unde şade nu-l lasă să iasă [fiindcă nu şi-a plătit întreaga chirie]; unde vrea să se mute, n-are să plătească“.

— „Moise Ovreiul are un clopoţel pe masă; cînd sună odată îşi aduce singur apă, căci n-are slugă“.

— „Cilibi Moise se roagă de sărăcie, de vreo cîţiva ani, ca să iasă din casă numai pînă se îmbracă“ şi niciodată n-a izbutit s-o convingă.

Ba una şi mai şi: „Într-o zi Cilibi Moise a dat de o mare ruşine, l-a călcat hoţii noaptea şi n-au găsit nimic“, iar el, într-o astfel de situaţie, prinzînd curaj, le-a strigat că tot ce vor afla la el să împartă pe din două.

Şi tot în legătură cu sărăcia, Cilibi Moise spune că, în decembrie 1866, s-a îmbolnăvit foarte rău şi-i era frică de moarte, dar a avut noroc că: „s-au apucat sărăcia cu boala la luptă şi, bogdaproste, a biruit sărăcia“.

Dar s-ar putea îmbogăţi vreodată, fiindcă: „Domnilor şi doamnelor, am descoperit mijlocul de a mă îmbogăţi şi iată-l: voi da tuturor ce vor vorbi adevărul cîte un sfanţ [circa 1 leu] şi toţi cei care vorbesc minciuni, îmi vor da [mie] numai cîte un ban“.

Nu se cunoaşte prea bine viaţa lui Cilibi Moise. Cei care l-au cunoscut ca om, în viaţă fiind, au ştiut desigur toată povestea vieţii lui şi a familiei sale. Nimeni însă nu s-a ostenit atunci, sau imediat, după, să adune în slove această poveste ca să putem avea o imagine completă şi justă a omului care a dăruit lumii multe vorbe de duh şi de haz.

Cel dintîi care menţionează şi apreciază pe Cilibi Moise, încă în viaţă fiind, la 1864, este renumitul enciclopedist B. P. Hasdeu. În revista satirico-umoristică *Aghiuţă*[4] el spune că „faimosul“ Cilibi Moise — „Mendelsonul ovreilor bucureşteni“ — a scos încă una din broşurile sale în care unele aforisme şi cugetări sînt „*scîntei adevărat umoristice*“, care „prin spirit“ şi „prin

[4] Revista „*Aghiuţă*“, 1864, nr. 11, p. 84.

bună creștere" depășesc pe unele din cele publicate în revista *Nichipercea*, condusă de N. T. Orășanu, dînd și cîteva exemple comparative.

Că aforismele lui au fost apreciate, este și faptul că pretențioasa și exigenta revistă *„Convorbiri literare"* [5] a publicat 7 pagini din ele, însoțite, în subsol, de o foarte scurtă notiță biografică, luată după cărticica lui Schwarzfeld.

Dar primul și singurul cercetător, care a cunoscut pe unul din fiii săi și s-a ocupat ani de-a rîndul cu strîngerea materialului documentar, oral și scris, asupra vieții și spuselor lui, a fost M. Schwarzfeld [6]. Aforismele, apropourile, glumele și cugetările lui Cilibi Moise le-a compartimentat în următoarele 25 de capitole: „Dumnezeu și norocu; patrie și patriotism"; bărbat și femeie; părinți și copii; viață și moarte; învățătură, vorbă, înțelepciune și prostie; cusururi sau năravuri rele; bunătate și răutate; prietenie și dușmănie; mîndrie și deșertăciune; adevăr și minciună; onestitate și neonestitate; bogăție și sărăcie; muncă și lene; avocați și medici; actori; negoțul și alte profesiuni; românii; evreii și alte neamuri; satire, glume și observații hazlii; voiajurile lui Cilibi Moise; pilde și învățături; povățuiri; urările lui Cilibi Moise; epiloguri".

Din compartimentarea arătată mai sus dăm cîteva exemple. Astfel, din capitolul *Bărbat și femeie* amintim următoarele:

— „Femeea este temelia casei, cînd e onestă".

— „Muerea cinstită și vrednică este jumătate bogăție".

— „Femeea fără copii este întocmai ca [și] cîmpul fără iarbă".

— „Onoarea bărbatului stă în mîna femeei".

— „Femeea, care are milă de paraua bărbatului ei, are milă și de onoarea lui".

— „ O femee tînără poate ieși singură din casă cu un copil, care nu vorbește încă".

— „Femeea nu spune niciodată cîți ani are, nici mofluzul cîtă stare [avere] are".

— „Sînt unele muieri așa de vrednice, încît în lipsa bărbatului face de toate, pînă și copii".

Și tot în legătură cu femeile, Cilibi Moise mai spunea:

— „Unei femei nu-i trebuie multe limbi, căci și ceea ce o are în gură o prea mult".

—„Unde femeea stăpînește pe bărbat, acel bărbat n-are toate calitățile cerute".

— „Unele muieri se gîndesc cum să se îmbrace și bărbații lor pe cine să dezbrace".

Din capitolul *Adevăr și minciună* amintim următoarele:

— „Limba cea dreaptă mare putere are".

— „Oamenii ce spun minciuni, sunetul lor e ca o monedă calpă" [falsă].

— „Mincinosul nimic alt nu dobîndește decît rușine, necinste și în veci necrezămînt".

— „Din gura mincinosului nici adevărul nu este crezut".

— „Adevărul este să nu spui niciodată minciuni".

---

[5] „Convorbiri literare", XVIII (1884), Iași, 1885, p. 67—74.

[6] M. Schwarzfeld. *Cilibi Moise vestitul din Țara Românească. Schiță biografică*, în „Anuarul pentru israeliți", anul V, 1882, p. 93—102; Idem, *Practica și apropourile lui Cilibi Moise, vestitul din Țara Românească*, Craiova, 1883, V+122 p. — ; ediția a doua, București, 1901.

Din capitolul *Bogăţie şi sărăcie* sînt interesante următoarele contraste spuse de Cilibi Moise:

— „Banii care vin repede, se duc ca drumul de fier“ [trenul].
— „Bogatul se gîndeşte la anul ce vine şi Cilibi Moise la ziua de mîine“.
— „Pentru bogaţi iarna are bucuriile sale, pentru săraci numai suferinţe“.
— „Vai de sărac cînd e dator la un bogat şi vai de bogat cînd are să ia de la sărac“.
— „Vai de hoţul care e sărac şi vai de săracul care e hoţ“.
— „Omul bogat ce se mîndreşte între cei săraci, este tocmai ca măgarul care se crede mai mare între oi“.
— „Sînt două feluri de oameni pe lume, unii îşi dau viaţa pentru bani şi alţii pentru viaţă“.
— „Cu cît este greu săracului de a trăi, cu atît îi este de greu bogatului a muri“.

Din capitolul *Povăţuiri*, redăm următoarele:
— „Copii care ieşiţi din şcoală iubiţi patria ca pe tatăl vostru şi naţia ca pe mama voastră“.
— „Aleargă la porţile învăţătorului, iar nu la ale bogatului“.
— „De voieşti să ştii multe, ascultă de la alţii şi vorbeşte totdeauna puţin“.
— „Nu fi cu minte numai în vorbele tale, ci şi în faptele tale“.
— „Cinsteşte pe tînărul ce are ceva bătrîn într-însul şi pe bătrînul ce are ceva tînăr într-însul“.
— „Nu rămînea niciodată rece înaintea suferinţii“.
— „Cînd eşti hotărît să dai, nu întîrzia“.
— „Dacă vei avea să faci o faptă bună astăzi, nu o lăsa pentru mîine“.
— „Cînd cineva voieşte să facă bine, să nu dea celor leneşi, ci celor muncitori“.
— „Decît douăsprezece cămăşi din bani străini, mai bine una din banii mei“.
— „Dacă un amic te chiamă la ospăţ, poţi să ajungi tîrziu, dacă însă te chiamă să-l mîngîi [la nevoie, nenorocire], atunci grăbeşte-te“.
— „Datornicului care plăteşte iute [repede], să nu-i mai dai altădată, căci umblă să te înşele“.
— „Nu judeca pe om după vorbe, ci după fapte“.
— „De voieşti ca treburile tale să meargă bine, nu te amesteca în ale altora“.
— „Eftin este a da poveţe, fiindcă nu costă nimic, gîndeşte-te însă dacă eşti capabil de un asemenea lucru“.
— „Cel mai greu lucru în lume este să dai socoteală unui om prost“.
— „Căinţa tîrzie este totdeauna de prisos şi foarte costisitoare“.
— Cilibi Moise zice „mai bine se mulţumeşte să-l lovească o vită cu piciorul, decît un om rău cu gura“.

În cursul anului şi în special după trecerea iernii, începeau bîlciurile în provincie, unde lumea se îngrămădea buluc. Cilibi Moise nici el nu stătea tot timpul în Bucureşti, ci, ca şi alţii — printre care amintim şi pe Anton Pann — se ducea pe la bîlciurile mai importante din ţară. La bîlciurile din Buzău, Cîmpulung, Piteşti, Rîureni peste Olt, dar mai ales la Giurgiu, Alexandria, Roşiori, Turnu Măgurele, Zimnicea şi în alte localităţi el se găsea prezent.

Marfa vîndută o însoţea de acelaşi zîmbet prietenos şi de aceeaşi vorbă de duh sau de glumă pe care le oferea tuturor, cu aerul simplu şi cu gestul larg al unui om bogat împărţitor de daruri.

În „excursiile" sale, după cum spune el, a avut ocazia să observe şi să constate anumite cusururi, neajunsuri sau caracteristici dintre care amintim:

Temniţele nu i-au plăcut nicăieri, fiindcă planul lor era greşit întocmit, tavanele erau prea jos construite. Ar fi trebuit să fie mai înalte, ca să încapă şi oameni *mari*.

Despre oraşele pe unde a trecut a lăsat variate caracterizări. Astfel:

— „La Mizil pod mare şi apă nicidecum".

— „La Buzău credit mare, de la tejghea pînă la uşă".

— „La Rîmnicul Sărat boierii cu cai buni, la vale aleargă, la deal stau, pe toată ziua le trebuie un bici".

— „La Cîmpulung cîrciumarii şi băcanii cu boierii sînt tot una, fiindcă lipseşte mîndria".

— „La Cerneţi, toţi postesc, dar vînat mănîncă".

— „La Craiova de loveşte [cineva] pe unul, sar o mie".

— „La Alexandria oraşul mic şi noroiul mare".

— „La Rîmnicul Vîlcii toţi oamenii sînt cinstiţi, fiindcă ocnele sînt aproape; ar fi fost bine să fie în fieştecare oraş cîte o ocnă, căci mulţi ar fi cinstiţi".

— „La Cîmpulung oamenii n-au trebuinţă de doctori, fiindcă toţi sînt sănătoşi".

— „La Buzău toţi oamenii vorbesc de binele patriei, dar în faptă nimic nu fac".

— „La Brăila oameni puţini şi bucate multe".

Din cele văzute în călătoriile lui spune că i-au plăcut trei feluri de slujbe: poliţai la oraş mic, căpitan de barieră la oraş mare şi zapciu în sat.

Cilibi Moise făcea comparaţii reuşite şi sugestive. Astfel:

— „Acela care deosebeşte om de om, nu este om".

— „Astăzi mai bine se învoieşte lupul cu oaia, decît omul cu om".

— „Împăraţii se bat cu condeie, şi oştirea cu arme, pentru ei".

— „Cum aleargă muştele la miere, aşa oamenii după monedă".

— „Precum molia strică haina aşa şi pisma pe om".

— „Un om necinstit nu doarme pe pernă, ci pe frică.

— „Vedeţi domnilor în ce timpuri am ajuns, hîrtia scrisă [tipărită] e mai ieftină decît cea nescrisă".

În legătură cu *patrie şi patriotism* el spunea: „În toată lumea nu se poate găsi un om să cumpere o ţară, dar se găsesc [unii] care s-o vînză".

La adresa presei a făcut următoarea satiră:

„Minciuna negăsind unde să găzduiască, a cerut de la Dumnezeu gazdă. Dumnezeu a găsit cu cale că la jurnale şi la calendare [almanahuri] va fi bine primită".

Pentru cei fuduli, Cilibi Moise are o observaţie justă şi bine exprimată. După el „două feluri de indivizi sînt fuduli în lume, un slujbaş mic şi un prost mare".

Cilibi Moise a avut o minte pătrunzătoare şi o inteligenţă inventivă care l-a ajutat, întotdeauna, să se apere sau să atace, fără ca cel vizat să se poată supăra.

Fiind om de spirit, apropourile lui erau vesele, ironice şi uneori sarcastice, iar glumele lui întotdeauna inteligente şi nesupărătoare. „Glumele lui erau de spirit, însă nu veninoase. De aceea nu avea duşmani; ele erau mai mult tachinării".

În legătură cu cele de mai sus amintim două întîmplări. Cilibi Moise avea de încasat nişte bani de la un poliţai, rău platnic, care îl tot amîna mereu cu intenţia, probabil, de a nu-i da niciodată nimic.

Ştiindu-l că frecventează o anumită cafenea, unde se aduna ciocoimea, se duse şi el într-o seară acolo şi, în auzul tuturor, îl rugă pe poliţai sa-i dea o mînă de ajutor ca să-şi poată încasa o sumă de bani de la un datornic care se afla acolo. Poliţaiul, nebănuind nimic, dete ordin unui subaltern să urmeze pe Cilibi Moise şi să-l asculte în rugămintea lui făcînd ce-i va spune.

— „Foarte-ţi mulţumesc, îi zise Cilibi Moise.

— Slujbaş, ai auzit?

— Poruncă.

— Pune mîna pe ciocoiul ăsta, zise el, arătînd pe poliţai, că ăsta-i datornicul.

Mare rîs şi mare chef. Poliţaiul a plătit cinstit şi n-a mai încercat să ia marfă pe datorie de la Cilibi Moise".

O altă întîmplare este următoarea:

„Prin 1866—1867 talentatul [scriitor] satiric N. Orăşanu (1833—1890) a fost... comisar poliţienesc la Bucureşti [tocmai în sectorul unde Cilibi Moise îşi aşeza taraba]. De cîte ori îl zărea, Cilibi Moise se grăbea să-şi adune marfa de pe trotuar, de teamă să nu fie tras la răspundere că împiedică circulaţia. Întîmplarea făcînd ca să-l întîlnească a doua zi după ce fusese dat afară din slujbă, Cilibi Moise îi spuse rîzînd: Orăşene, Orăşene, mai nainte te zăream de departe şi acum nu te văz nici de aproape.

Bineînţeles că Orăşanu, deşi amărît fiindcă fusese înlăturat de la *ţîţa bugetară*, a rîs împreună cu Cilibi Moise" [7].

Cilibi Moise a fost un om milos şi generos. Cînd vedea un biet sărac la mare nevoie, îi sărea repede într-ajutor. Personal nu putea contribui cu mulţi bani, fiindcă nu avea de unde, dar se străduia, umblînd pe la casele celor bogaţi, să adune suma care era necesară pentru a umple golul celui în suferinţă.

Printre multele lui faceri de bine se aminteşte că într-o zi, în faţa Tribunalului de pe Podul Calicilor, un ţăran şi cu un copilaş de-al său, mîngîiau cu lacrimi în ochi văcuţa ce-o aduseseră la oraş şi care avea de gît o funie cu pecete, ceea ce însemna că trebuie vîndută la licitaţie pentru o datorie pe care n-o putea plăti.

Slujbaşii instituţiei şi autorităţii publice, după ce toboşarul făcuse să se adune lumea împrejur, tocmai făceau strigările mezatului. El îi rugă să întrerupă licitaţia, se interesă cît este datoria şi după ce ţăranul îi mărturisi că nu are altă avere decît vaca aceea şi că dacă i se va vinde rămîne muritor de foame, Cilibi Moise trecu imediat la acţiune. Scoase o batistă mare ce avea în buzunar, puse doi sfanţi în ea şi apoi umblă prin faţa tuturor celor mulţi, care se strînseseră împrejur, şi cu felul lui de a vorbi şi a-i convinge, în scurt timp adună mai mulţi bani decît era datoria.

După ce plăti autorităţii suma datorată, plusul îl dădu ţăranului care tremura de mulţumire şi bucurie spunînd-i: du-te, du-te cu Dumnezeu şi

[7] N. Zaharia, *Cilibi Moise ca filozof popular*, Bucureşti, 1915, p. 42—43.

nu-mi mai mulţumi", iar el, cu paşi agale, se întoarse la taraba lui, satisfăcut că a făcut o faptă bună.

În gîndurile şi în felul lui de viaţă, Cilibi Moise era un înţelept care nu se robea banului şi nici celorlalte bunuri pămînteşti, fiindcă de multe ori spunea că în cele din urmă tot cu 24 coţi de stambă se va alege cînd va muri, adică pînza trebuincioasă înfăşurării cadavrului său. Şi tot în legătură cu aceasta spunea că însuşi marele bancher Rotschild nu este mai bogat decît el decît cu 29 galbeni, fiindcă, la moarte, lui Rotschild îi trebuie lînă de mătase de 30 galbeni, iar lui îi trebuie pînză numai de un galben.

Cilibi Moise, datorită ocupaţiei sale, a stat ani de-a rîndul în faţa Tribunalului cel mare şi a văzut multe categorii de oameni cu pricini de judecată, unii căutînd să-şi salveze averea, iar alţii să nu-şi piardă libertatea. A asistat, vrînd-nevrînd la diferite discuţii şi tranzacţii dintre împricinaţi şi avocaţi şi a observat că cea mai mare parte dintre aceştia erau lacomi de bani şi lipsiţi de orice scrupule. Prin tot felul de procedee şi de vorbe meşteşugite ei căutau să stoarcă cît mai mulţi bani de la clienţii lor, fie că erau bogaţi, fie de la cei săraci care, de multe ori, nu aveau nici de pîinea zilnică. Mulţi avocaţi, prin influenţe politice sau diferite mijloace ispititoare, cîştigau procese nedrepte, dar bine plătite, şi pierdeau pe cele unde dreptatea era evidentă, dar judecata se făcea între cei săraci şi slabi şi între cei bogaţi şi puternici.

În legătură cu acestea, Cilibi Moise a formulat calamburul: „Cînd puterea are dreptate, dreptatea n-are putere", iar despre avocaţi a spus că sînt de două categorii: „unii care cîştigă o pricină strîmbă, iar alţii care pierd o pricină dreaptă", arătînd în acelaşi timp care este deosebirea între o roată de car şi un avocat: „Roata strigă ca s-o ung, pe avocat trebuie să-l *ungi* ca să strige". Şi tot după el avocatul „este întocmai ca arcuşul de la vioară, pînă nu-l ungi nu merge".

Cilibi Moise era un om totdeauna bine dispus şi înveselea pe clienţii săi, sau pe diferiţi cunoscuţi, cu tot felul de glume. Astfel:

— „Domnilor am auzit că turcii au patru neveste, şi în alte ţări sînt neveste care au patru bărbaţi".

— „A plecat un bărbat şi a lăsat nevestii de cheltuială; biata nevastă a făcut mare economie, şi a făcut de toate în casă, pînă şi un copil".

— „Unul s-a dus la Ţarigrad şi a zăbovit patru ani, şi venind acasă a găsit un copil de un an".

Cînd era cu vreun copil de-al său la tarabă, sau în altă parte, şi cineva îl întreba dacă e al lui, el răspundea: „Nu ştiu, întreabă pe mă-sa".

În ceea ce priveşte părerile despre femei el spunea: „Să nu credeţi niciodată în visuri şi în femei". Iar dintr-un anumit punct de vedere, compara femeile cu zahărul: „Muerea e dulce, zahărul e dulce, ce folos! zahărul se topeşte şi muerea *ne* topeşte".

Şi tot în legătură cu femeile, Cilibi Moise — căruia nu-i plăcea moda rochiilor prea lungi pe care le purtau cucoanele în vremea sa — spunea: „Bieţii vînzători de mături au dat jalbă, căci de cînd femeile mătură casa şi uliţele cu rochiile, [ei] nu mai au căutare".

Cilibi Moise a avut un ascuţit spirit de observaţie şi pătrundere şi a avut darul de la natură să pună în formule, de multe ori simple adevăruri precise asupra oamenilor pe care i-a întîlnit. Şi cu toate că a avut o situaţie socială foarte modestă — neguţător de mărunţişuri — el s-a ridicat la o valoare personală, superioară multora dintre cei care aveau o situaţie socială demnă de invidiat de contemporani. În legătură cu această realitate, el spune:

„Sînt unii oameni în lume care poartă pălărie de cinci galbeni, dar capul lor nu face nici un sfanţ".

Cilibi Moise cu toate că a fost un om care de abia ştia să citească, iar să scrie deloc, a fost înzestrat cu inteligenţă, cu un pătrunzător spirit de observaţie şi cu putinţa de a formula un adevăr în cîteva cuvinte numai.

Maximele, aforismele, apropourile şi cugetările sale le dicta unuia sau altuia, iar apoi le dădea la tipar. Zeţarul care din 1858 i-a copiat, cules şi tipărit cele mai multe texte din cele dictate a fost tînărul Dumitru P. Cucu, care mai tîrziu a ajuns directorul Tipografiei Naţionale.

La început de fiecare An Nou, Cilibi Moise tipărea o nouă ediţie, după cum se spune cam de 10 000 exemplare pe care le distribuia pe la casele celor avuţi şi, în tot timpul anului, la trecători de la care primea în schimb, benevol, cît i se dădea „după starea omului şi după iubirea lui Cilibi Moise", sau după „inima omului şi după meritul lui Cilibi Moise".

Chiar după moartea lui s-au mai tipărit de către urmaşi încă două ediţii, în 1876 şi 1877, cu toate acestea, exemplarele din broşurile lui sînt extrem de rare, iar unele nu se mai găsesc deloc, nici chiar în fondul bibliotecii Academiei R. S. România.

În modestia sa, la sfîrşitul unei broşuri de-a lui, el se roagă de cititori să-l ierte, spunînd: „Domnilor, să mă iertaţi dacă v-am scris într-această mică broşură lucruri pe care le ştiţi, dar crez că auzindu-le şi de la mine, nu vă va face nici o supărare".

Iar în ultima sa cărticică, parcă prevăzîndu-şi moartea, cu toate că era foarte sănătos, şi-a însemnat o serie de dorinţe din care amintim numai pe aceasta: „Cilibi Moise, înainte de-a înceta din viaţă, se roagă lui Dumnezeu ca să vadă pe români independenţi, căci astfel vor fi fericiţi".

. Rareori natura a amestecat mai darnic într-un suflet de om atîta bunătate, glumă, filozofie, nepăsare şi ironie ca în bietul suflet necăjit şi totuşi vesel al lui Cilibi Moise. Zîmbetul său sceptic, dar plin de bunătate omenească, ca şi vorba caldă şi domoală, plină de miezul minţii şi de veselia hazului fără răutate, au fost singurele arme cu care glumeţul filozof a pornit la lupta cea grea a vieţii. Paşii săi s-au strecurat uşori şi nesimţiţi prin mulţimea în care îşi desfăcea marfa, dar zîmbetul şi vorba îi rămîneau în urmă şi lumea întorcea capul după el sau chiar alerga după el să-l iscodească şi să-l asculte.

Rareori un om simplu a deschis mai multe suflete şi inimi, cucerindu-le, ca acest Cilibi Moise. Şi aproape niciodată — spunem noi — vorba şi zîmbetul n-au fost mai pline de adîncă semnificaţie omenească ca cele pe care Cilibi Moise le-a risipit în goana vieţii sale.

Dar, la începutul anului 1870, în luna ianuarie, Cilibi Moise s-a îmbolnăvit, după cum se spune de tifos şi a decedat, fiind înmormîntat la Cimitirul evreiesc cel nou, pe str. Filantropiei (actualmente B-dul 1 Mai).

Pe mormîntul lui, simplu, nu se află nici pînă azi o piatră funerară, scrisă, care să arate că acolo îşi doarme somnul de veci un om care, prin glumele, cugetările, apropourile şi inteligenţa lui, a înveselit pe contemporanii săi.

Iar în ceea ce priveşte scrisul, în decurs de aproape 12 decenii numai doi publicişti s-au ocupat de viaţa şi activitatea lui, şi, fugitiv, G. Călinescu

în monumentala sa istorie a literaturii (trecîndu-i greşit datele de naştere şi moarte), spune că Cilibi Moise „a fost un Anton Pann, evreu" şi că „maximile lui sînt pline de un sănătos umor bătrînesc" [8].

UN PAȘOPTIST UITAT: GRIGORE SERRURIE

Despre Revoluția burghezo-democratică de la 1848, din Țara Românească, s-au scris pînă în prezent mii de pagini, unele alcătuind adevărate colecții de acte și corespondență, diferite studii și biografii despre cei care, prin naționalismul și activitatea lor, au contribuit atît de mult la înlăturarea suferințelor și neajunsurilor pe care țara și poporul nostru le-a suportat.

Cu toate acestea, pînă la o completă istorie a Revoluției de la 1848 se vor mai scrie multe pagini despre oamenii şi faptele acelor timpuri.

Unii dintre conducătorii și părtașii mai de seamă ai acestei mișcări s-au bucurat chiar în timpul vieții a-și vedea tipărite o parte din însemnările sau corespondența, purtată pe diferite meleaguri, cu tovarăși de suferință sau cu persoane marcante străine (P. D. Proudhon, H. A. Esquiros, V. Hugo etc.) ale acelor timpuri, cărora le cereau ajutor, nu în favoarea lor personală, ci pentru ridicarea țării și a poporului pentru care ei sufereau atunci.

Despre cîțiva s-au scris, mult mai tîrziu, frumoase și documentate monografii cum ar fi de exemplu cea referitoare la frații Golești făcută de George Fotino [9]; dar puțini s-au bucurat de această atenție post mortem, iar aceștia au fost din familii boierești sau burgheze înstărite ai căror descendenți, prin posibilitățile lor materiale și prin pregătirea lor culturală, deosebită de a celorlalți, au putut să facă cunoscut marelui public viața strămoșilor lor.

Ceilalți — din familii mai sărăcăcioase și cu urmași mai puțin pregătiți decît cei dintîi, ba chiar fără urmași deloc, în care caz materialul docmentar (acte, scrisori, fotografii etc.) rămase de la ei s-a risipit, sau s-a distrus — au fost uitați ca și cînd n-ar fi existat niciodată.

Fragmentar, în cadrul unui studiu, am reîmprospătat pe Cezar Bolliac [10] care și el făcea parte din categoria celor uitați, totuși nu atît de mult ca cel despre care ne vom ocupa de data aceasta, fiindcă este și explicabil: viața, pregătirea și scrierile celui dintîi nu pot suferi comparație cu ale celuilalt.

Uitatul nostru pașoptist este Grigore Serrurie și, cunoștințe despre viața și întreaga lui activitate politică și scriitoricească am putut afla din lucrările pe care le-a publicat el personal și mai cu seamă din materialul documentar inedit de la Academia R.S. România [11], precum și din acela pus la dispoziție, cu atîta bunăvoință, de urmași direcți și indirecți, printre care amintim pe d-na Ecaterina Serghiescu, nepoată, și pe Iuliu I. Roșca, fiul scriitorului cu același nume, care fusese și el nepot de cumnată al lui Grigore Serrurie.

Majoritatea celor care cunosc ceva în legătură cu Grigore Serrurie știu, din cele publicate inexact pînă acum, că acesta e descendentul unui

---

[8] George Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941, p. 214.

[9] George Fotino, *Din vremea Renașterii naționale a Țării Românești, Boierii Golești*, vol. I—IV, Bucureşti, 1939.

[10] George Potra, *Cezar Bolliac numismat și arheolog*, în „Cronica numismatică şi arheologică", XVIII (1944), nr. 130—131.

[11] Bibl. Acad. R.S.R., *Arhiva Grigore Serrurie* (fost A. 546, iar mai înainte *ms. rom.* 1745).

general sau om de ştiinţă francez, că a luat parte la Revoluţia de la 1848 şi că a tipărit un volum de poezii cu litere semichirilice, în 1858.

În legătură cu toate acestea şi cu multe alte fapte şi întîmplări din viaţa lui, pe baza materialului cercetat, în rîndurile de mai jos, vom da informaţii precise şi vom înlătura cu totul pe acelea care nu corespund adevărului.

Părinţii şi familia. Astfel, — după anumite însemnări făcute de el — Grigore Serrurie spune însuşi că era de origine greacă, spulberîndu-se astfel informaţia cu originea-i franceză, iar tatăl său, Panait, se născuse în 1786 în insula Egina.

Pe vremea cînd taică-său era copil în vîrstă de nouă ani, împreună cu un frate mai mare, al cărui nume nu-l pomeneşte, şi cu un văr cam de aceiaşi seamă, au fost duşi în Rusia de un unchi al lor, Papadopol, ce avea gradul de general în oştirea rusească. Acesta i-a dat pe toţi trei la Academia ostăşească din Petersburg, iar după terminarea cursurilor de specialitate i-a înrolat pe fiecare în „serviciu de front".

Tatăl său, Panait Serrurie, a fost repartizat la marină, fratele mai mare al acestuia la infanterie, iar vărul lor la artilerie.

Panait Serrurie, după cîţiva ani de serviciu în marină, s-a îmbolnăvit de reumatism şi a fost obligat să se mute în infanterie, unde, de cîteva ori, a trebuit să înfrunte focul luptelor grele în războaiele ce le purta Rusia cu Napoleon Bonaparte, asistînd chiar şi la arderea Moscovei în 1812.

Mai apoi, cînd Rusia a avut război cu Turcia, trimiţînd armată sub comanda generalului Kamenski, Panait şi cu fratele său, ambii căpitani, împreună cu unchiul lor, generalul, au venit prin ţinuturile noastre. S-au prăpădit însă în acest război atît generalul Papadopol cît şi nepotul mai mare al acestuia, adică fratele tatălui lui Grigore.

Panait, „în durerea pierderii lor" demisionă din serviciul ostăşesc al Rusiei şi rămase la noi în ţară, în Muntenia, retrăgîndu-se cît mai departe „de orice sgomot spăimîntător al societăţilor de depravaţie şi infamie" şi ocupîndu-se cu „viaţa cîmpenească" (agricultura), „singura ce poate face pe om fericit".

Stabilit în fostul judeţ Ialomiţa unde luase în arendă două moşii trăia mulţumit „petrecîndu-şi viaţa în mult expresiva tăcere a naturei de la ţară".

După scurtă vreme însă, de linişte şi progres, se abătu asupra ţării una din cele mai grozave molime numită „ciuma lui Caragea", după numele domnului care stăpînea atunci Ţara Românească.

În acest timp se îmbolnăvi şi Panait Serrurie căpătînd „nouă bube de moarte" ce-l obligară să zacă în pat cîteva luni, străin şi disperat „în mijlocul unui sat pustiit". Graţie însă celor două slugi de casă ce s-au dovedit cu multă credinţă şi iubire faţă de el, îngrijindu-l tot timpul cu deosebită atenţie, atunci cînd toată lumea fugea de furia ciumei, a scăpat de boală, recăpătîndu-şi sănătatea.

De la această dată s-a ocupat din nou de lucrarea pămîntului la cele două moşii, agonisind şi ceva bani, pînă cînd dorul de viaţă şi de societate l-a îndemnat să se stabilească la oraş, în Bucureşti, cu intenţia de a se căsători. Şi astfel, în 1818, luă în căsătorie pe o tînără română, ce la un an de zile, în 1819, îi născu o fetiţă pe nume Elena, iar la 25 ianuarie 1821 pe Grigore, de care ne ocupăm mai jos.

Micul copilaş ce avea să sufere mult în viaţa-i de mai tîrziu îşi începu peregrinarea de mic, fiindcă în acea vreme se pregăteau cele două revoluţii conduse de Alexandru Ipsilanti şi de Tudor Vladimirescu, care vor sili pe

oamenii înstăriţi să-şi ia o parte din avutul ce-l aveau şi să fugă spre munţi sau chiar dincolo, în Transilvania.

În însemnările de mai tîrziu ale lui Grigore Seurrurie, care, după cum vom vedea, se identifica cu totul suferinţelor şi idealului poporului românesc, cu toate că prin tatăl său era de origine greacă, el spune că numai „bravul Tudor ca adevărat român şi patriot" a mîntuit ţara „restabilindu-i prin prudenta sa manieră către Turcia, dreptul de autonomie pînă în ziua de astăzi şi făcînd prin trista sa moarte a să deştepta în inimile românilor sacrul sentiment al amorului de Patrie şi Naţie".

Din cauza turburărilor petrecute în ţară şi fiindcă părinţii lui Grigore Serrurie erau vecini, în Bucureşti, cu locuinţa lui Bimbaşa Sava „căpetenia renumită a apostaţilor", aceştia au trebuit să fugă la Braşov, dar cu foarte puţine mijloace materiale de existenţă, acolo unde viaţa era foarte scumpă, iar pribegii în număr destul de mare.

Neomenia şi pofta de bani a tuturor celor care speculau totul la maximum întrista pe zi ce trecea pe tatăl lui Grigore care nemaiprimind nici un venit din ţară, se hotărî să plece în Rusia unde avea o oarecare stare materială în păstrarea vărului său ce rămăsese acolo.

După un drum lung, anevoios şi costisitor, Panait Serrurie ajunse în Rusia, dar constată cu multă părere de rău că vărul său murise, cu cîţiva ani mai înainte, şi neavînd urmaşi, conform legilor în vigoare de acolo, întreaga lui avere rămăsese pe seama statului.

Panait Serrurie probă însă cu acte şi martori, în faţa justiţiei, că lui i se cuvenea moştenirea cu atît mai mult că o parte din averea lăsată îi aparţinea şi o lăsase numai în păstrarea vărului său atunci cînd plecase din Rusia.

După un an şi jumătate de judecată cu statul cîştigă o parte din avere şi se întoarse la familia sa care, în lipsa lui, dusese un trai foarte greu şi aşteptase destul întoarcerea lui, încît aproape îşi pierduse speranţa de a-l mai revedea.

La întoarcere, Panait Serrurie constată cu bucurie că soţia lui pe care o lăsase gravidă îi mai născuse o fetiţă pe nume de Eftihiţa, astfel că numărul celor din familie se ridicase la cinci.

De la această dată nu mai avem nici o însemnare referitoare la familia lui Grigore Serrurie, dar deducem că tatăl său, după potolirea turburărilor interne şi întoarcerea lui din Rusia acasă, şi-a adus familia în ţară, şi a continuat să se ocupe cu agricultura, ţinînd în arendă o moşie sau mai multe, aşa cum făcuse şi mai înainte.

Din scrisorile de mai tîrziu constatăm că familia Serrurie avea o mică proprietate şi casă de locuit la Giurgiu.

Despre tatăl său nu ştim cît a trăit, dar în septembrie 1848, cînd Grigore părăseşte ţara, ne arată că lasă acasă, în mare desnădejde, o mamă văduvă, patru surioare: Elena, Eftihiţa, Ancuţa şi Miţica, precum şi un frate Costache.

Ca rudenii Grigore Serrurie pomeneşte pe mătuşa Săftica şi un văr care, probabil, locuia la Craiova, unde multă vreme a stat şi fratele său Costache; iar ca prieteni ai casei pe familia Dervescu, cred din Giurgiu, căreia adeseori, în scrisorile adresate din exil către mama sa, îi trimite respectuoase omagii.

Evenimentele de la 1848; fuga din ţară. Familia lui Panait Serrurie compusă din tată, mamă, patru fete şi doi băieţi nu ştim cum a trăit, bine sau rău, bănuim însa că destul de modest şi poate de multe ori chiar în

lipsă, şi aceasta cu atît mai mult dacă moartea lui Panait Serrurie s-a întîmplat înainte de anul 1848, cînd în familie nu se afla nimeni care să poată aduce un venit suficient pentru toţi ceilalţi.

Şi tocmai pentru acest motiv socotesc că, în 1836, Grigore Serrurie — pe cînd era „mic şi copilăros" după cum spune într-o poezie* netipărită şi nu avea încă vîrsta de şaisprezece ani — intră în cadrele ostăşeşti unde ajunul Revoluţiei de la 1848 îl apucă cu gradul de locotenent şi ca om de încredere al maiorului Christian Tell, în garnizoana Giurgiu.

De aici va pleca el, cu superiorul său, un subofiţer şi trupă, în cea mai mare taină, în noaptea de 5 iunie 1848 la Islaz unde, împreună cu toţi ceilalţi cunoscuţi, trebuiau să pună la cale Revoluţia şi mişcarea maselor populare ce urmau să se îndrepte spre Capitala ţării.

Faptele şi evenimentele care-au urmat le cunoaştem şi despre ele s-a scris foarte mult, aşa că nu le mai amintim şi urmărim mai departe viaţa şi activitatea lui Grigore Serrurie după înăbuşirea Revoluţiei.

Pentru formarea cadrelor militare, în timpul celor trei luni ale Guvernului provizoriu, Serrurie fusese înaintat la gradul de căpitan şi i se dăduse comanda companiei a cincea din primul Regiment de infanterie ce fusese mai înainte sub ordinele căpitanului Nicolae Pleşoianu, acum avansat colonel şi după cum spune Serrurie, „unul din cei mai bravi ofiţeri români, model în armată de zelul său patriotic şi abnegare pentru bine Patriei sale".

Cu această companie Serrurie luase parte la lupta ce se dăduse între turci şi români la 13 septembrie 1848 în faţa cazărmilor din Dealul Spirii, unde se afla Monumentul Eroilor Pompieri; iar mai tîrziu, de frica turcilor care veniseră cu armată multă să împrăştie pe revoluţionari, se retrase împreună cu armata de sub conducerea generalului Magheru, în tabăra de la Troian (Cîmpul lui Traian) din judeţul Vîlcea.

Spre această localitate, se îndreptau turcii dinspre Slatina şi regiunea Piteştilor, dar la sfatul lui Colquhoun**, consulul Marii Britanii la Bucureşti, ce trimisese la generalul Magheru pe E. Grant, secretarul său, acesta a dizolvat tabăra de la Troian trimiţîndu-şi soldaţii pe la vetrele lor, „pentru a nu se produce incidente între armata turcă şi cea românească" [12].

Şi astfel, la 28 septembrie 1848, după ce ostaşii au fost împrăştiaţi, Magheru împreună cu cîţiva ofiţeri şi iniţiatori ai mişcării revoluţionare, printre care se afla şi căpitanul Grigore Serrurie, au trecut frontiera pe la Cîineni, spre Sibiu, în Transilvania [13].

Cu această ocazie, după ce Revoluţia a fost înăbuşită, Guvernul provizoriu înlocuit, iar fruntaşii ei obligaţi să părăsească ţara de frica stăpînirii şi să-şi ia rămas bun de la familie, rude şi cunoscuţi, spre a fugi peste hotare, Grigore Serrurie care-şi iubea foarte mult soldaţii de care se despărţea, compuse poezia: „Adio la soldaţii companiei a 5-a din Regimentul nr. 1", precum şi „Răspunsul soldaţilor la adio".

În prima poezie, în cuvinte calde pornite din adîncul sufletului, îşi îmbărbătează soldaţii dragi cu care a stat atîta timp împreună şi-i roagă să aibă toată încrederea în viitorul ţării; iar el îşi ia rămas bun de la ei, deoarece

* Manuscris fost în colecţia Iuliu I. Roşca, strănepot.

** Colquhoun, Robert Gilmour (1804—1870); consul general al Marii Britanii la Bucureşti (1834—1859); în strîse legături cu fruntaşii Revoluţiei de la 1848.

[12] *„Culegere de articolele d-lui Al. Christofi"*, Craiova, 1892, p. 51.

[13] *Anul 1848 în Principatele române; acte şi documente*, vol. IV, Bucureşti, 1903, p. 574; Apostol Stan şi Constantin Vlăduţ, *Gheorghe Magheru*, Bucureşti, 1969, p. 149.

trebuie să pribegească departe, peste hotare, pînă la ivirea altor vremuri mai bune, fiindcă nu poate să trăiască, după cum spunea el, „între ciocoi".

În acelaşi timp, îşi îndeamnă ostaşii, care-i sînt fraţi dragi, să păstreze iubire şi credinţă nestrămutată patriei, deoarece numai ea le poate aduce alinare şi mulţumire, urîndu-le ca-n scurtă vreme să nu mai trăiască în ţara lor ca robi, ci ca stăpîni.

În restul poeziei, în cîteva strofe, Serrurie preamăreşte pe ţărani, fiindcă ei sînt aceia care reprezintă puterea şi bogăţia ţării; ei sînt aceia care fac averea, palatele minunate, hainele scumpe şi pietrele preţioase ale ciocoilor care, în trîndăvia şi risipa ce-o duc; nu se gîndesc decît la născociri de noi asupriri ce voiesc să arunce pe umerii ţăranilor.

Dar, despre această preamărire a ţăranului şi asprul rechizitoriu ce-l face clasei ciocoeşti, şi în special celor străini de neam, care n-au „nici ţară şi nici un Dumnezeu", ne vom ocupa mai jos, atunci cînd vom analiza scrierile lui Gr. Serrurie.

În exil (1848—1856). Grigore Serrurie, după trecerea lui în Transilvania împreună cu alţi emigraţi şi după o şedere de cîtva timp acolo (la începutul anului 1849 îl găsim încă la Braşov), a trebuit, prin Bulgaria, să ia drumul Turciei, iar guvernul acestei ţări, i-a considerat pe o bună parte din ei prizonieri politici şi i-a internat la Brussa (azi Bursa), în Asia Mică.

La început, între aceşti emigraţi — dintre care pomenim pe fraţii Radu şi Alexandru Golescu, fraţii Nicolae şi Grigore Ipătescu, Grigore Zossima, Filipescu, G. Giurescu, G. Văleanu, C. Racoviţă, proprietari[14]; Lăzăreanu, Grigore Serrurie şi Iosif Roşca * căpitani; Duţulescu profesor, C. Serghiade şi N. Russo (Locusteanu) ingineri, preotul Radu Şapcă, Ion Deivos ofiţer, I. Simon şi mulţi alţii — a fost cea mai perfectă înţelegere şi trăiau în bună frăţietate împărtăşindu-şi unul altuia amarul vieţii şi trăind cu speranţa zilei fericite cînd se vor întoarce în ţară.

Unul dintre ei, N. Russo (Locusteanu), mult mai tîrziu, în 1891, cînd publică o parte din scrisorile din exil ale lui Heliade Rădulescu, spune următoarele: „Colonia aceasta de exilaţi forma un fel de comunitate aproape ca aceia a creştinilor primitivi. Din puţinul ce aveau, împărtăşeau pe compatrioţii lor emigraţi fără mijloace de existenţă, risipiţi în Europa.

Însuşi străinii refugiaţi în urma evenimentelor de la 1848: italieni, unguri, poloni, găseau la românii din Brussa adăpost şi erau consideraţi şi trataţi ca nişte fraţi. Un expatriat de orice naţionalitate şi religie ar fi fost era îmbrăţişat de internaţii români şi dacă refugiatului îi lipsea pîinea, mica comunitate română se grăbea să i-o procure.

Generozitatea şi vechea ospitalitate română nu lipsea fiilor României nici în exil şi nici în a lor neavere" [15].

După cîtva timp însă raporturile dintre ei s-au înăsprit şi s-au format două tabere ce trăiau în oarecare duşmănie, fără însă ca sentimentele faţă de Patrie să sufere întrucîtva. Şi unii şi alţii, dar separat, au lucrat pentru susţinerea drepturilor româneşti şi succesul lor a fost preţios şi poate mult mai mare decît ar fi putut să fie dacă ei s-ar fi aflat în ţară.

---

[14] Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, cu note de N. B. Locusteanu, Bucureşti, 1891, p. 647.
* Informaţie de la Iuliu I. Roşca.
[15] *Ibidem*, p. 647, 669.

Deviza tuturor emigranţilor români era „Totul pentru Patrie, nimic pentru noi“ [16] şi în această deviză şi în principiile enunţate la 1848 au trăit şi s-au manifestat în toate treburile publice, de mai tîrziu, spre binele Patriei.

Emigranţii români de la Brussa, în afară de preotul Radu Şapcă, primeau de la guvernul turcesc o pensie lunară de 1 000 lei turceşti (377 franci) fiecare, pentru hrană şi locuinţă.

Din această sumă cei care erau de partea lui I. Heliade Rădulescu, Chr. Tell, N. Pleşoianu şi alţii, şi care — după cum spuneau ei — „rămăseseră în principiile proclamate de naţiune“[17], trimiteau o contribuţie lunară lui Heliade, ce se afla în Franţa, pentru a tipări şi răspîndi diferite scrieri de propagandă şi documentare ce aveau de scop iniţierea şi lămurirea tuturor guvernelor europene, spre a le face favorabile cauzei române.

Puţinul prisos ce rămînea, de la tipărirea acestor scrieri, era destinat existenţei acelora care se ocupau cu „apărarea“ Revoluţiei de la 1848.

Dar Grigore Serrurie era totdeauna printre primii atunci cînd trebuia să se adune o sumă de bani, în interesul cauzei lor, sau pentru ajutorarea unuia dintre ei. În toate conturile acestor contribuabili, ţinute de Gr. Zossima, numele lui Serrurie este trecut regulat şi de multe ori chiar cu sume mai mari decît ale altora care dispuneau de bani mai mulţi.

Astfel, pentru imprimarea volumului scris de I. Heliade Rădulescu, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les evenimentş de 1848 accomplis en Valachie* (Paris, 1851) şi pentru ziarul „Positivul“, Serrurie a dat 1 200 lei; pentru tipărirea *Protectoratului*, 435 lei; şi, un timp îndelungat pînă ce emigraţii români nu s-au dezbinat, cîte 200 lei lunar pentru subsistenţa lui I. Heliade Rădulescu, în Franţa.

După spusele multora, Serrurie era un suflet şi un caracter şi, pentru acest motiv, Heliade, în scrisorile ce le trimitea de la Paris lui Gr. Zossima, nu uită niciodată a-l ruga pe acesta să transmită complimente şi să îmbrăţişeze pe iubiţii săi „fraţi şi amici“: Serrurie, Negulici, Duţulescu şi fraţii Ipăteşti.

Serrurie cu toate că era darnic, unde trebuia să fie, era un om econom şi cu deosebită grijă îşi chibzuia orice ban cheltuit. Dintr-o scrisoare a sa, de la începutul anului 1853, adresată prietenului Alex. Christofi la Chios, Serrurie îi răspunde şi-i arată precis, felul cum îşi cheltuieşte el pensia ce-o primeşte de la guvernul turc. Astfel, din cei 940 lei, cît primeşte propriu-zis în mînă, 500 lei îl costă chiria locuinţei, mîncarea, spălatul rufelor, încălzitul, luminările „şi alte asemenea amănunte necesarii“; 146 lei contribuţie pentru scrieri propagandă etc.; 116 lei preotului Radu Şapcă dintre care 66 lei partea lui, iar 50 lei în contul lui N. Pleşoianu. Cu 30 lei lunar îl ajută pe Ion Deivos „care acum iarna, cînd şoşeaua este în nelucrare (şi după cum auz va rămînea precum este astăzi) trăieşte numai cu ce se milostivesc unii, sau cei mai puţini a-i da“.

În afară de aceşti bani cheltuiţi îi mai rămîneau 294 lei ce-i economiseşte şi din care voieşte să-şi plătească o veche datorie de 2 200 lei ce-o are la N. Pleşoianu, pe care de altfel în martie acelaşi an o şi achită.

Şi acum să amintim o chestiune interesantă şi la modă pentru acea vreme. În toate părţile lumii şi în special în statele din occidentul Europei şi în America se întemeiau societăţi cu capitaluri serioase pentru exploatarea ţinuturilor presupuse bogate din America de Sud şi din Australia.

---

[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem*, p. 648.

Nicolae Pleşoianu, care se găsea la Londra în acea vreme, influenţat şi el de acest curent, şi mai presus de toate dispunînd de un capital suficient pentru o astfel de întreprindere, se hotărî să facă o societate pentru extragerea aurului din pămîntul îndepărtatului continent al Australiei.

Pentru acest motiv, în primăvara anului 1853, el invitase şi pe cîţiva emigraţi români să ia parte, iar prin intermediul lui Alex. Christofi de la Chios, trimisese vorbă lui Gr. Serrurie, de care era aproape sigur că va participa, să convingă şi pe alţi emigraţi români de acolo a lua parte la această exploatare avantajoasă.

Serrurie răspunde imediat lui Christofi că acceptă propunerea şi invitaţia lui N. Pleşoianu pentru care avea o deosebită simpatie şi aceasta cu atît mai mult că atunci nu i se ivea posibilitatea de a se întoarce în ţară, din cauza evenimentelor; şi chiar de ar avea această ocazie n-ar şti de ce meserie să se apuce pentru a-şi cîştiga existenţa, el fiind militar, serviciu din care fusese înlăturat. În continuare, spune că de abia aşteaptă să fugă cît mai departe de „haita din Brussa în vreun loc unde să respir un aer mai puramente nutritor. Şi apoi mie mi s-a urît foarte şi cu neocuparea corpului în vreo întreprindere cotidiană; mi s-a urît, zic, cu şederea ce este degeneratoarea omului".

Înainte însă de plecare îl roagă pe Christofi să-i răspundă la următoarele întebări:

„1. Cine plăteşte cheltuiala călătoriei şi mîncării de la Smirna pînă la locul de aşezare în Australia, fiindcă el, precum şi alţii din Brussa care ar accepta să ia parte, nu are bani.

2. Cum se va face ieşirea din Turcia — cu ştirea guvernului sau pe tăcute? — căci de va fi să fie cu voia guvernului, d-ta ştii că-mi trebuie bani pînă să mi-o dobîndesc, iar de va fi pe tăcute, tot se va afla într-o zi, şi poate mult mai repede decît se crede, lipsa unui internat politic.

3. Are nevoie de paşaport sau nu, iar dacă da, de unde să-l scoată".

Fiind lămurit la aceste întrebari, apoi referitor la costul drumului care era de 77 lire, la durata călătoriei, de 70 de zile cu vaporul, a locului de îmbarcare, Constantinopol, precum şi asupra venitului ce ar rezulta anual pentru fiecare participant, trimiţîndu-i-se de asemenea şi statutele societăţii, Serrurie răspunde că a convins şi pe părintele Radu Şapcă şi pe I. Simon a merge în Australia. Face însă rugămintea să li se aprobe şi lor acelaşi împrumut care i s-a promis şi lui, fiindcă nici unul dintre el n-are bani de drum şi de cheltuială pînă acolo, fiind săraci, — „ca cei mai mulţi români d-aici". Şi cu oarecare răutate adaugă: „numai păgînul de Duţă şi celebrul I. Magheru sînt cu chimire [bani] dintre toţi românii din Brussa".

Serrurie mai spune despre preotul Radu Şapcă şi I. Simon că au primit cu multă bucurie propunerea, exprimîndu-se că le face plăcere tovărăşia în care intră, şi că de abia aşteapta să scape din acea localitate şi atmosferă pe care n-o mai pot suporta, iar părintele Radu Şapcă roagă chiar să se transmită, textual, lui Nicolae Pleşoianu următoarele vorbe: „Cu d-voastră merg nu 70 de zile, ci şi un an, şi oriunde, şi mai cu seamă cînd se poate să mă scăpaţi d-aici"...

„Nu mă îndoiesc nici de acum şi nu voi imputa nimănui nimic, căci ştiu eu că Pleşoianul nu e om stricat, nu se bagă el în secături, nu pune el atîţia bani la mijloc fără să fie sigur. Pleşoianu ştie ce face... Merg, da; şi merg ca să vă învăţ să săpaţi, să vă văz cum vă vine cînd vă veţi vedea mîinile băşicate de sapă, precum sînt ale bietului ţăran, întotdeauna".

Dar dacă Serrurie şi poate chiar şi I. Simon puteau pleca cu voie de la autorităţile turceşti, sau clandestin, aproape oricînd, de la Brussa la Constan-

tinopol, fiind tineri şi curajoşi, nu tot atît de uşor îi era bătrînului preot Radu Şapcă. Pentru acest motiv, Serrurie scrie lui Bolintineanu, la Constantinopol, ca printr-o petiţie să ceară de la Reşid-Paşa permisiunea pentru părintele Radu Şapcă de a merge la Constantinopol să se trateze fiind bolnav; şi nicidecum să pomenească în acea petiţie, adevăratul motiv, ba mai mult decît atît nici să n-arate că este preot, ci, pur şi simplu, emigratul Radu Şapcă.

Îl mai încunoştiinţează pe Bolintineanu că ei au cerut voie de la guvernatorul Brussei, de nenumărate ori, de a merge la Constantinopol, dar hîrtiile lor nici n-au fost trimise de acolo, spre rezolvare.

În ceea ce priveşte pe Grigore Serrurie, care, după cum spune el, este gata în orice moment de plecare, îşi manifestă către Alex. Christofi o ultimă dorinţă, şi anume, ca înainte de plecarea spre Australia, să se ducă la Rusciuc, spre a-şi vedea pe maică-sa, cele patru surori şi pe fratele său Costache, pe care nu-i văzuse de cinci ani. „Trebuie neapărat să mă duc a-mi vedea familia, căci conştiinţa mă va acuza totdeauna de nu mă voi duce“.

Referitor la statutele care priveau gospodăria Societăţii proiectate şi buna înţelegere între membrii ei, şi care fuseseră trimise spre consultare, Serrurie cu ceilalţi doi spun că le-au găsit bune şi drepte şi că le aprobă întru totul. Roagă însă să se facă anumite adaosuri pe care ei le cred necesare. Astfel, în timp ce unul dintre membrii Societăţii se va afla bolnav şi „în adevăr în neputinţa d-a lucra, să nu fie scos din beneficiul ce va produce lucrul celorlalţi tovarăşi ai săi“.

Durata angajamentului faţă de Societate să fie fixată precis, spre a nu se da impresia de „împilare“.

În caz de moarte, în Australia, a vreunuia dintre membrii Societăţii, înainte de a-şi fi achitat obligaţia împrumutului, faţă de N. Pleşoianu, fondatorul şi „capitalistul“ societăţii, aceasta să fie datoare a lua pe seama ei sarcina ca din beneficiul celorlalţi să se plătească datoria mortului.

Dacă însă datoria către N. Pleşoianu va fi plătită la data morţii şi beneficiul aceluia va fi de numai 20 lire, atunci acest capital „să se depuie“ în casa comitetului spre a se întrebuinţa „în folosul progresului naţional“, — dacă însă suma rămasă va fi mai mare, atunci N. Pleşoianu are îndatorirea de a o da „moştenitorilor mortului sub luare de document pe care îl va arăta membrilor lucrători în Australia“.

În iunie 1853, cînd socoteşte că nu mai este decît puţină vreme înainte de plecarea în Australia şi cînd vede că n-are posibilitatea de a se duce la Rusciuc, Grigore Serrurie trimite familiei o scrisoare foarte lungă, printr-un negustor turc ce venea în Ţara Românească. Prin acesta aştepta şi răspunsul familiei. În această scrisoare, pentru prima dată, aduce la cunoştinţa familiei planul plecării sale în ţinuturi şi mai îndepărtate.

După o introducere amplă în care le arată toate evenimentele din Europa şi soarta Principatelor Române în special, aşa cum este discutată şi cunoscută în Turcia, precum şi situaţia în care se găsesc emigraţii români, el spune că n-a avut putinţa, niciodată, să părăsească Brussa şi împrejurimile apropiate, fiindcă posibilităţile materiale nu i-au permis şi pentru că n-a vrut să fie la o şi mai mare depărtare de ei.

Arată că o bună parte din emigraţii celorlalte naţiuni — „nenorociţi suferitori ca şi noi, spre a nu pierde timp în van“, s-au dus la minele de aur din Australia, unde fiecare poate cîştiga cel puţin patru sute de galbeni anual.

Serrurie roagă pe toţi ai săi să nu se supere, fiindcă altceva mai bun nu are de făcut, chiar dacă ar avea posibilitatea să intre în ţară, apoi este în interesul lor, al tuturor, fiind săraci şi în mare nevoie.

„În adevăr, eu pe lîngă toate celelalte suferinţe, a depărtării şi mai mult de voi, şi a nerevederii voastre, o să am şi truda muncii. Cu toate acestea, pentru că este spre folosul suferindei noastre familii, o voi face cu bucurie.

Mă voi simţi mult mai mulţumit lucrînd pămîntul cu sapa, decît aş avea orice serviciu sub regimul ciocoesc.

Din 470 emigraţi din diferite naţii ce se află muncind cu sapa în Australia, nici unul nu este din cei ce au trăit în ţara lor cu sapa în mînă, şi cu toate acestea o fac cu mulţumire, pentru că este cea mai onestă muncă şi se folosesc destul de bine. Toţi au mume, surori, fraţi, soţii, copii şi rude în ţările lor; dar ştiu să aibă răbdare şi simt că trebuie să întreprindă ceva, să se mişte onestamente, spre a putea scăpa de suferinţă".

Dar la puţină vreme după trimiterea acestei scrisori, din cauza Războiului Crimeii, planul de plecare în Australia a fost abandonat.

De aici înainte, pe toţi emigraţii români îi frămîntă dorinţa întoarcerii în ţară sau cel puţin participarea activă, voluntară, alături de turci. În primul rînd foştii ofiţeri şi apoi ceilalţi au căutat să se îndrepte spre Şumla, unde era cartierul general al lui Omer-Paşa, comandantul şef al armatei turce, în speranţa de a fi angajaţi ca luptători.

Gr. Serrurie, într-o scrisoare din 16/28 ianuarie 1854, către arhitectul Melik, spune că, la sosirea lor în Şumla, Omer-Paşa i-a primit foarte bine: „Într-însul eu văd un bărbat demn şi un general stimabil ... Cît pentru noi, despre înţelegerea ce a avut generalul nostru cu Omer-Paşa, sperăm că peste puţine zile vom pleca la Calafat. Sînt vreo patru zile de cînd Omer-Paşa a dăruit, drept semn de amiciţie, generalului Tell un cal din cei mai buni ai săi. Îmi pare bine că Omer-Paşa arată multă amiciţie către români şi mai cu seamă către generalul Tell, şi că se interesează de ţara noastră. Nici d. Eliade cu suita sa, nici Sturdza cu adiutanţii săi, nici Ciaica cu cazacii, încă pînă acum n-au sosit. Nu poci înţelege ce va fi cauza. În adevăr, de pe cum mi-ai zis d-ta într-o zi, că Omer-Paşa n-o să se poată răsfăţa unul ca zisul caimacam al nostru. Sînt curios să vedem, cînd va veni, ce va face şi p-aici" [18].

Dorinţa emigraţilor români însă nu s-a împlinit, din mai multe motive: în primul rînd cauza neînţelegerilor dintre ei, căutînd fiecare grup să lucreze separat şi să defăimeze pe ceilalţi în faţa lui Omer-Paşa; în al doilea rînd doreau să fie angajaţi cu grade mari aşa cum pretindeau că le-au avut în ţară; şi în al treilea rînd toţi aceşti ofiţeri superiori (în grad, nu în activitate), nu aveau aproape deloc armată de naţionalitatea lor, deci nu aveau ce comanda.

Războiul ruso-turc s-a urmat deci fără participarea emigraţilor români, iar ei au rămas în continuare, în disensiune, în dreapta Dunării, la Constantinopol sau în alte localităţi ale Imperiului otoman.

Numai după încheierea războiului şi a Păcii de la Paris, emigraţilor români a început să li se dea voie a intra în ţară, unora mai devreme, iar altora mai tîrziu.

După mărturii verbale căpătate de la urmaşi, înainte de a intra în ţară, Grigore Serrurie a stat cîtva timp la Constantinopol. Acolo împreună cu căpitanul Iosif Roşca (tatăl scriitorului Iuliu Roşca*), emigrat şi el, au cunoscut pe surorile Despot, de origine greacă, Serrurie a luat în căsătorie pe cea mai mare, Ecaterina, iar Iosif Roşca pe Aurelia, devenind astfel cumnaţi şi buni prieteni

---

[18] N. Iorga, *Documente nouă de istorie românească*, în „Revista istorică", VII (1922), nr. 4—6, p. 92.

* Iuliu I. Roşca (1858—1940); poet, scriitor, publicist; şef de divizie la Prefectura Poliţiei Capitalei.

pînă la sfîrşitul vieţii lor; de altfel şi casele lor erau în apropiere una de alta, pe str. Fonteriei.

Surorile Despot erau trei, dar cea mai mică a rămas la Constantinopol; ele erau nepoatele unui episcop grec, iar tatăl lor fusese un negustor renumit, foarte bogat, la acea dată însă scăpătat. Nu le mai rămăsese decît o casă pe malul mării într-o „nemaivăzută şi minunată aşezare“, după cum spune Iosif Roşca.

Intrarea în ţară, activitatea politică, înmormîntarea. După cum se vede într-o scrisoare din 1857, trimisă din Giurgiu la Bucureşti, Gr. Serrurie a intrat în ţară în toamna anului 1856, după terminarea Războiului Crimeii, atunci cînd nu mai domnea Barbu Ştirbei ce-i respinsese de cîteva ori cererea de intrare în ţară şi refuzase în acest scop atît pe maică-sa cît şi pe fratele său Costache, în audienţele ce le avuseseră la el.

Întors în ţară, Gr. Serrurie s-a stabilit la Giurgiu unde îşi avea casa părintească şi întreaga familie, păstrînd însă contactul permanent cu Bucureştii unde se întîlnea cu amicii săi, ce conduceau ţara în acea vreme, şi care, aproape toţi, făceau parte din generaţia de la '48.

Din martie 1857 îl vedem pe Serrurie că ia parte activă la evenimentele politice ale timpului care trebuiau să culmineze cu Unirea Principatelor. Aşa că, la 12/24 martie 1857, cînd Comitetul central al Unirii din Bucureşti trimite o adresă comitetului judeţului Vlaşca spre a cunoaşte programul şi felul cum să procedeze la alegerea candidaţilor de deputaţi, pentru Divanul Ad-hoc, căpitanul Gr. Serrurie se afla în acest comitet alături de: State Ariton, Ilie G. Nicolau, Ioniţă Gurki şi Vasilescu [19].

La 8 septembrie în acelaşi an, 292 cetăţeni alegători ai oraşului Giurgiu, toţi proprietari, sub preşedinţia paharnicului C. Pallama, fac legămînt între ei, înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor, că la alegerea definitivă de deputaţi vor „susţine cu stăruinţă şi fidelitate pe acel candidat care va căpăta mulţimea glasurilor în această adunare de alegere pregătitoare a noastră“ [20].

Cîteva zile mai tîrziu, la 17 septembrie, avînd loc alegerile — „în unanimitatea glasurilor“ [21] proprietarilor din acel oraş — a fost ales ca deputat Grigore Serrurie întrunind întreaga simpatie şi speranţă a celor din Giurgiu, iar deputaţii judeţului Vlaşca de atunci, pentru toate stările sociale, au fost următorii: aga Emanuel Lahovari şi paharnicul N. Tătăranu din partea marilor proprietari; postelnicul Const. Rădulescu din partea micilor proprietari, căpitanul Grigore Serrurie din partea orăşenilor proprietari din Giurgiu şi Stan Panaiti din partea ţăranilor clăcaşi [22].

În prima şedinţă a Divanului Ad-hoc, din 30 septembrie 1857, alegîndu-se două comisii de deputaţi pentru verificarea actelor celor aleşi şi pentru prezentarea unui proiect de Regulament al Adunării, într-una din aceste comisii, sub preşedinţia prinţului Grigore Gr. Ghica, a fost ales şi Grigore Serrurie [23].

Serrurie a fost un membru activ al Divanului Ad-hoc şi de nenumărate ori a luat cuvîntul în diferite chestiuni de regulament sau de interes obştesc [24].

---

[19] *Acte şi documente relative la istoria Renaşcerii României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza şi C. Colescu-Vartic, vol. IX, p. 483—487.
[20] Bibl. Acad. R.S.R., *Arhiva Grigore Serrurie*, f. 70, 114.
[21] Idem
[22] *Acte şi documente* . . ., vol. V, p. 655, 708.
[23] Idem, vol. VI, p. 3, 5, 185.
[24] Idem, p. 72, 84, 108, 111, 326, 330, 353, 361, 386.

A fost deputat de multe ori pînă în 1888 cînd se retrage din viaţa politică.

Fiind ataşat prieteneşte şi politiceşte de C.A. Rosetti şi lucrînd mulţi ani în redacţia ziarului „Românul", la 27 septembrie 1859, cu ocazia unei întruniri ţinută în sala Bossel pe Podul Mogoşoaei (Calea Victoriei), de către intelectualii care protestau împotriva suspendării ziarelor „Românul" şi „Nichiperecea" de către guvernul lui Nicolae Al. Kreţulescu, printre cei arestaţi de poliţia guvernamentală (C.A. Rosetti, Em. Kinezu, Nicolae T. Orăşanu, G. Valentineanu) a fost şi Grigore Serrurie. Apărarea magistrală însă a lui Mihail Kogălniceanu a dus la achitarea tuturor arestaţilor [25].

Înainte de 1861, a ocupat cîtva timp, după cum ne spune el (în prefaţa [26]) unui volum de-al lui Felice Orsini, tradus în româneşte „penibila şi ingrata" funcţiune de director în Prefectura Poliţiei din Bucureşti.

Mai tîrziu a fost ajutor de primar al Capitalei şi de nenumărate ori consilier comunal, iar de la 17 martie 1866 pînă la 29 aprilie 1877 a condus Legiunea IV-a de Gardă civică din Bucureşti, culoarea de Verde, avînd calitatea de colonel şi comandant al ei.

Această gardă civică sau orăşenească, pînă la înfiinţarea sergenţilor de strada, a păzit ordinea în oraşe, atît în timpul zilei cît şi în timpul nopţii şi s-a dovedit o instituţie de folos obştesc.

În sfîrşit, după o muncă de aproape 50 de ani în serviciul ţării şi în agitaţie necontenită pentru binele tuturor, bătrîn, în vîrstă de 72 de ani, şi retras din viaţa publică în modesta sa locuinţă din strada Fonteriei, situată în spatele statuii Pompierilor căzuţi în lupta de la 1848, Grigore Serrurie îşi dă obştescul sfîrşit în seara zilei de 29 ianuarie 1893, în mijlocul familiei compusă din Catinca (Ecaterina) soţia sa şi unica fiică Florica, căsătorită pe acea vreme cu locotenentul Alexandru Popescu, iar mai tîrziu cu fiul paşoptistului Marin Serghiescu*.

Corpul defunctului Serrurie a fost dus în biserica Sf. Gheorghe Nou, unde episcopul Parthenie al Dunării de Jos, înconjurat de mai mulţi preoţi, a oficiat serviciul funebru, iar fruntaşii vieţii politice şi cetăţenii Capitalei, ce l-au apreciat şi iubit, au luat parte în număr foarte mare.

După terminarea slujbei religioase au vorbit Nicolae Fleva şi Pană Buescu, arătînd în cuvinte foarte frumoase trecutul defunctului şi scoţînd în evidenţă meritele şi sacrificiile făcute de dînsul, împreună cu ceilalţi veterani de la 1848, pentru triumful cauzei naţionale.

Carul funebru tras de şase cai, urmat de familie, rude, o mulţime imensă şi o companie din Regimentul 21 infanterie, a străbătut străzile din centrul oraşului şi apoi a fost îndreptat spre cimitirul Şerban Vodă (Bellu), unde a fost înmormîntat**.

În ziua înmormîntării presa a închinat nenumărate articole pentru cinstirea memoriei şi activităţii lui Grigore Serrurie. Reproducem dintr-un editorial următoarele rînduri: „În toate evenimentele mai însemnate, ce s-au succedat de la 1848 încoace, Grigore Serrurie a fost mereu în fruntea tuturor mişcărilor naţionale.

---

[25] George Fotino, *op. cit.*, vol. IV, p. 303.

[26] Felice Orsini, *Temniţele austriace în Italia*, traducere de Grigore Serrurie, Bucureşti, 1861.

* Marin Serghiescu (Naţionalul); (? — 1872); funcţionar la Ministerul de Finanţe; condamnat în 1840, fiind implicat în mişcarea revoluţionară alături de Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac şi alţii; ia parte activă în Revoluţia de la 1848; exilat; după 1859, revizor la Ministerul de Interne.

** Cu ocazia comemorării a 50 de ani de la Revoluţia din 1848, primăria oraşului i-a ridicat deasupra mormîntului un frumos bust de marmură făcut de sculptorul Ioan Georgescu.

La 1848 îl găsim în rîndul eroilor soldaţi din Dealul Spirii; apoi, în urma înăbuşirii Revoluţiei, el ia calea exilului. În Divanul Ad-hoc, în luptele pentru Unirea Principatelor, pretutindeni întîlnim pe Grigore Serrurie la posturile cele mai grele, sau mai periculoase.

Vecinic în frunte cînd era vorba de lupte şi de sacrificiu, el rămînea, ca întotdeauna, la urmă cînd era vorba de recompense şi de onoruri.

Modest, dezinteresat, el găsea destulă răsplată în îndeplinirea cu sfinţenie a datoriilor sale de cetăţean. De aceea l-am văzut întotdeauna pe Grigore Serrurie după victorie, cînd dînsul ar fi putut aspira la înalte demnităţi, retrăgîndu-se, necerînd nimănui nimic, fericit numai că-şi văzuse idealul său realizat.

Prin vorbă şi prin fapte, prin zilnicele sale exemple, Grigore Serrurie a îndeplinit în viaţă-i un apostolat; el a propăvăduit timp de o jumătate de secol în jurul său dragostea de libertate şi devotamentul pentru ţară. El a răspîndit, mereu, în juru-i o atmosferă sănătoasă de virtuţi cetăţeneşti".

Pentru acest motiv „memoria unor asemenea oameni nu se poate onora într-un chip mai strălucit decît imitîndu-i şi urmîndu-i pe calea pe care ne-au arătat-o".

Grigore Serrurie: poet, publicist şi traducător. În rîndurile de mai jos ne vom ocupa despre Grigore Serrurie ca poet, publicist şi traducător, cu toate că în nici una din aceste ramuri de activitate literară n-a atins o treaptă înaltă din istoria literaturii române; pomenim totuşi această activitate ca o curiozitate şi o documentare şi în acelaşi timp spre o cunoaştere cît mai completă a biografiei sale.

Despre activitatea poetică a lui Grigore Serrurie, după cercetările noastre, n-am aflat nici o scriere sau vreo însemnare în nici unul din periodicele timpului.

Singurul autor care a scris ceva, cu o jumătate de veac în urmă, a fost poetul Tomescu, director al revistei „Ramuri" din Craiova, şi pe care numai întîmplarea l-a adus la articolul scris [27], găsind la un anticar oarecare volumul de poezii, atît de rar, al lui Grigore Serrurie.

În introducerea articolului pomenit, D. Tomescu spunea următoarele: „De multe ori, — şi poate peste mulţi din poeţii generaţiei de la 1848, — praful s-a aşternut, şi nimeni nu-şi dă osteneala a-l şterge. Poeziile lor scrise cu multă trudă, în care vedem — adesea — cum se zbate un suflet plin de sinceritate, au pierit odată cu ei. Poate că multe din ele nici n-au văzut lumina zilei; dar şi cele care au văzut-o, zac acum cine ştie prin ce rafturi ale Academiei, ale vreunei biblioteci particulare, sau prin ce funduri de anticării".

În continuare el îşi exprimă nedumerirea şi regretul în acelaşi timp, că n-a aflat nimic despre viaţa acestui poet, spunînd: „Despre acest Gr. Serrurie — în afară de istoria Revoluţiei de la 1848 — n-am putut afla pînă acum nimic; nici o istorie literară, nici o bibliografie literară, nu-l pomenesc. Singurul mijloc direct de-a afla — acum — ceva despre el, va rămîne numai acela de-a răsfoi volumul de poezii".

Din fericire însă pentru istoriografia şi istoria literaturii române, şi după un timp relativ scurt de la cele spuse de răposatul Tomescu, subsemnatul am putut să înlătur o parte din praful uitării ce se aşterne în strat atît de gros peste acela ce fusese Gr. Serrurie.

Acesta, după cum se vede din ceea ce a scris, nu s-a născut cu talent de poet sau de publicist, iar cultura şi pregătirea cîştigată în şcoală socotim că au

[27] D. Tomescu, *Un poet din generaţia de la 1848. Grigore Serrurie*, în „România literară", anul I, nr. 13.

fost cît se poate de reduse, deoarece pînă la vîrsta de şaisprezece ani, neîmpliniţi, cînd se înrolase în armată nu putuse să se pregătească temeinic şi suficient. Pentru acest motiv, prin străduinţă şi ambiţie, şi-a însuşit mai tîrziu, ca autodidact, limba franceză, — cea greacă şi românească cunoscîndu-le din familie,— şi o serie întreagă de cunoştinţe preţioase şi interesante în diferite domenii. Ba, chiar presupunem că, în cei opt ani cît a stat în Turcia, a învăţat oarecum şi limba turcă, deoarece în notele explicative de la sfîrşitul volumului de poezii [28] ne dă traducerea în româneşte a atîtor cuvinte turceşti şi lămuriri extrem de interesante asupra obiceiurilor şi felului de viaţă orientalo-turceşti.

Din poeziile publicate cît şi din cele păstrate în manuscrisele puse la îndemînă de urmaşi, nu ştim precis data cînd Grigore Serrurie a început să scrie poezii, dar, din prima publicată în volumul tipărit, intitulată „Amor nenorocit" în care îşi descrie prima dragoste nefericită, cînd iubita lui moare în timp ce el se găsea cu slujba în provincie, şi în care ne arată că acea dragoste şi fiinţă îl transformase sufleteşte „din militar în poet", fapt ce se întîmplase cu cel puţin trei ani înainte de revoluţie, deducem că încă din 1845 el se îndeletnicea efectiv cu versificarea cuvintelor.

În această poezie el spune că în timpul cînd se credea mai fericit şi cînd îşi făcea cele mai frumoase planuri de viitor, alături de aleasa inimii lui, soarta s-a dovedit crudă cu el:

„Acest amor ferice şi dulcea-mi bucurie
Mi le schimbă d'odată în veşnice dureri".

Înştiinţat de trista veste, el spune:

„Plecai prin neagra besnă a unei nopţi ploioase
Din februar, cu totul uimit şi fără glas;
Sburau cu mine caii ca păsări fabuloase,
Şi tot îmi părea mie c-abia mişcau în pas".

După ce ţărîna acoperise trupul iubitei lui fiinţe, nefericit şi plin de disperare se hotărî să se omoare pe mormîntul ei, dar tocmai cînd îşi îndrepta pistolul spre tîmplă, tîrziu după miezul nopţii, avu o viziune care-i ordonă să trăiască „pentru bella [frumoasa] şi trista Românie".

Trezit la realitate se hotărî, sub jurămînt, să trăiască numai spre binele patriei.

„Trăi-voiu dar, trăi-voiu, o! umbră adorată!
Şi jur p-a ta ţărînă şi pe a tată-meu
Că inima mea-ntreagă va fi predominată
De vocea României oricît voiu trăi eu!".

Şi acum, trecînd peste această poezie care ne arată începuturile lui poetice şi data aproximativă cînd el începuse să scrie, amintim că, prima poezie cunoscută şi datată, dar netipărită, din caietul manuscris, este din 28 septembrie 1848 şi e intitulată: „Adio de la soldaţii companiei a 5-a din Regimentul nr. 1" şi tot în aceeaşi zi: „Răspunsul soldaţilor la adio", după cum am amintit mai sus.

Aceste două poezii şi în special prima care este destul de mare şi se compune din 23 strofe cu 138 versuri, precum şi rima folosită ne arată că Serrurie

[28] *Kollekţiune de Poezii skrise în esiliu de Grigore Serrurie*, Bucureşti, Imprimeria Nifon Mitropolitul, 1858, 229 + 3 p.

nu era la prima încercare şi că se trudise mult timp pînă cînd deprinsese meşteşugul potrivirii ultimei silabe a versurilor între ele. Totuşi, această poezie în special, ca şi celelalte în general sînt lipsite de acea esenţă poetică care defineşte scrierea şi omul, ca poezie şi poet.

Influenţa poeţilor contemporani: I. Heliade Rădulescu, Cezar Bolliac, Grigore Alexandrescu şi alţii, pe care sînt sigur că i-a citit de multe ori în timpul liber, l-au influenţat şi îndemnat a scrie şi el poezii. Pe atunci era o modă şi o adevărată pasiune, pentru mulţi din tinerii ce se adăpaseră la cultura răspîndită de Heliade, de a scrie poezii sau proză. Şi, indiferent cum erau aceste compoziţii literare, bune sau slabe, ele nu opreau din mers pe tinerii şi însufleţiţii lor autori. Aşa că şi Grigore Serrurie a urmat cursul şi mersul acestui curent la modă.

În poezia „Adio de la soldaţii ..." Gr. Serrurie preamăreşte pe ţărani şi critică aspru pătura ciocoiască care trăieşte parazitar din munca celor dintîi. Pentru exemplificare reproducem versurile de mai jos:

*

„Ţăranul e puterea ş-a ţării bogăţie.
El este domnul ţării; căci el din brut pămînt
Fericea-ntr-însa scoate, cu mari sudori muncind,
Pe el îl ninge-l plouă pe munţi şi pe cîmpie.
El vara în arşiţă şi iarna-n asprul vînt,
Purtînd orice povară, se află suferind.

*

Ţăranii fac averea, palaturi aurite,
Caleşcele şi caii, şi portul cel fălos,
Şi scumpe berlianturi (*sic*), şi lefile plătesc
Ciocoilor ce-ntocmai ca viespele-nvrăjbite
Ce-nţep otrăvitoare rănind pînă la os,
Ciupesc pe muncitorii ce dulce îi hrănesc!

*

Ciocoiul este-n lume o iasmă, curcitură,
Ce n-are nici o ţară şi nici un Dumnezeu;
Ce urlă-n ea ca lupul turbat în bătătură;
Ce-o leagă în robie cu lanţul cel mai greu;
Ce-o vinde pentru-o cruce păgînă-a lui Satan!

*

El este ca şi-o piatră, nu simte nici o milă;
El n-are alte drepturi mai sfinte decît voi;
El, iasma, vă despoaie de munca voastră chiar,
El v-a răpit pămîntul, ş-acum în el vă-npilă;
El face-n veci în ţară necazuri şi nevoi;
El sapă groapa ţării şi-ompinge-n ea amar!

*

Gîndiţi-vă, fraţi, bine la toate ce vă zice
A mea inimă tristă; vă rog nu le uitaţi.
Spuneţi-le-n durerea ce vi le spuiu şi eu,
Acasă pe la rude, la fraţi, copii şi fiice;
Şi făceţi să le ştie ş-a fi toţi deşteptaţi
Românii, muncitorii, spre-a se feri de rău.

*

Din acest fragment şi din întreaga poezie, amintită mai sus, reiese ura ţăranilor şi a tinerilor cu idealuri naţionale împotriva bogaţilor venetici şi a tuturor acelora care speculează, fără nici o milă, truda bietului ţăran; de asemenea speranţa unor zile mai bune şi sfatul tuturor de a aştepta şi răbda pînă atunci.

În volumul tipărit la 1858, Gr. Serrurie nu a publicat toate poeziile scrise, deoarece, unele fuseseră pierdute în timpul exilului, altele pentru că aveau un caracter politic ce nu se potrivea cu vremea şi conducătorii de atunci, iar altele, fiindcă, aveau o valoare poetică mult mai redusă decît celelalte tipărite.

Dintre cele nepublicate* amintim următoarele:
1. Pentru Florica
2. Adio de la soldaţii companiei a 5-a din Regimentul nr. 1
3. Răspunsul soldaţilor la adio
4. Adio de la patria mea
5. În remuşcare (scrisă cu ocazia semnării Tratatului de la Balta-Liman)
6. Invocaţie
7. În resuvenire
8. La ziua numelui camaradului meu de arme N. Pleşoianu

Pentru alcătuirea primei poezii „Brussa la 1850", în căutare de fraze şi rime potrivite, Serrurie spune unui presupus prieten, că a stat o lună de zile închis în casă. Reproduc epistola în care se arată acest fapt pentru a se vedea şi mai bine răspunsul şi felul lui de a scrie.

Astfel:

Brussa, 1850 iunie 24

„Amice

Îmi ceri, prin epistola-ţi datată de la nouă apriliu anu-acesta şi sub numărul două,

Să-ţi spui curat figura ce-o are astă cetate,
Natura ce-o'ncongioară ş-a ei societate,
Pe care unii, alţii, prin tragică poveste ..."

Din însemnările făcute în josul poeziilor, — tipărite sau inedite — Serrurie ne arată că ele au fost scrise în următoarele localităţi: Cîmpul lui Traian (judeţul Vîlcea), Balta-Liman, Vidin, Rusciuc, Varna, pe Marea Neagră, Brussa, comuna Cechirge-Brussa, la Puţu-Miului şi în Razgrad.

Ca număr, — 19 tipărite şi 8 inedite —, poeziile lui Serrurie nu sînt prea multe, pentru o perioadă de opt ani (1848—1856), dar ca întindere ele sînt destul de mari, fiindcă ocupă 194 de pagini numai cele tipărite.

Spre exemplificare amintim că, numai poezia „Brussa la 1850" are 67 de pagini, iar cealaltă „Catastrofa Brussei la 1855", — 21 pagini. În realitate însă acestea nu sînt poezii ci nişte povestiri interesante, versificate, care au mai mult caracter descriptiv şi documentar, decît poetic.

Aceste două poezii sînt precedate de epistole adresate unor anume prieteni (K.P. şi X.T) în care se arată că le îndeplineşte dorinţa exprimată ca unul ce cunoaşte localitatea foarte bine şi fusese martor ocular la nenorocirea din 1855.

În ceea ce priveşte poeziile lui Serrurie „mai toate sînt străbătute de un suflu naţionalist, caracteristic generaţiei sale".

---

* Colecţia Ecaterina Serghiescu (m. 1948).

Astfel, în poezia *Micşunele*, destul de lungă şi cu numeroase puncte de suspensie, fiindcă autorul n-a putut să scrie tot ce-a vrut, ne arată că:

„Două micşunele bune surioare
Tot dintr-o tulpină ieşite sub soare,
Vorbeau, şi-ntre ele curgea un rîu".

Şi astfel, continuîndu-şi vorba, cele două micşunele — sub care nu-i greu de recunoscut Muntenia şi Moldova, rîul fiind Milcovul, — scot în relief faptele străinilor şi înstrăinaţilor, precum şi vanitatea unora care le-au ţinut şi le ţineau încă despărţite, atunci cînd Serrurie a scris versurile.

În poezia lui extrem de prozaică uneori, găsim, cîteodată, asemănări în natura versului, cu poezia din acel timp a lui Gr. Alexandrescu şi Vasile Alecsandri, iar în ceea ce priveşte elementul de pastel cu Gh. Coşbuc, bineînţeles nu în forma şi pătrunzimea acestuia din urmă.

În poezia *N-ai monedă? Nu eşti om!*, mai mult satiră decît fabulă, Serrurie suferă influenţa poeziei greceşti, şi chiar el însuşi spune că este o adaptare din această limbă; cu toate acestea dovedeşte din cuprinsul ei „spirit de observaţie, revoltă sinceră contra nedreptăţilor şi ironie".

Ca încheiere, în ceea ce priveşte activitatea poetică a lui Serrurie, amintim patru epitafe inedite făcute pentru: I.D. Negulici, Barbu Iscovescu, Atanasie Luzin şi pentru Luxiţa, soţia unui prieten al său.

Pictorului I.D. Negulici

născut la Cîmpulung în 1812 şi mort în 1851

Îl leagănă-n durere România
Trăi, lucră, muri spre-a ei salvare.
Azil, mormîntul, îi oferi Turcia
Şi patria-i fu ultima suflare [29]

Pictorului Barbu Iscovescu *

născut la Bucureşti la 24 noiembrie 1816 şi mort la Constantinopol, la 24 octombrie 1854

„Frapat în dorinţa-i de cruda putere,
De ţara-i departe trăind în durere,
Etern se închise sub ăst monument,
C-o inimă jună, română, sublimă,
Ardentă la bine şi demnă de stimă
Martirul Dreptăţii, pictor de talent".

Preotului Atanasie Luzin

născut la Craiova la 21 octombrie 1823 şi mort la Constantinopol, la 21 octombrie 1853

„Departe de a sa ţară, victima Libertăţii,
Sub astă piatră rece ca simţul de tiran,
Află eterna pace Martirul veritäţii,
Monachul creştin, preot şi demnul fiu roman".

---

[29] C. D. Aricescu, *Corespondenţa secretă şi acte inedite ale capilor revoluţiunii române de la 1848*, Broşura III, Bucureşti, 1874, p. 143.

* Pentru monumentul funerar al lui Barbu Iscovescu, de la Constantinopol au scris epitafe D. Bolintineanu, I. Heliade Rădulescu şi Gr. Serrurie; s-a preferat însă a se săpa pe marmură acela al lui Bolintineanu, părînd mai sugestiv (Marin Nicolau, *Pictorul Barbu Iscovescu*, Bucureşti, 1940, p. 77).

Luxiţei:

Muritor! p-aici oricând tu vei trece
Află că sub astă piatră grea şi rece
Putrezeşte-o floare dulce, graţioasă
Ce-n aburul vieţii abia un minut
Putu să surîză sperînd, voioasă
Şi amar îndată a şi dispărut!

*

Cugetă la soarta ce îţi este dată
Şi lasă să pice lacrăma-ţi curată
Peste această piatră ce subt ea striveşte
Juneţea, virtutea şi simţul stimat:
Pe bella Lucsiţa pe care-o jeleşte
Părinţii şi soţu-i în dor neîmpăcat.

Printre celelalte scrieri ale lui Gr. Serrurie pomenim una intitulată *La Noroc* pe care el o anunţă, în prefaţa volumului de poezii, că va apărea în acelaşi timp, adică în 1858, o dată cu poeziile; la sfîrşitul volumului însă spune că această carte critică nu s-a mai putut tipări.

Ce cuprindea această lucrare şi ce soartă a avut mai tîrziu, nu ştim nimic, fiindcă n-o aflăm nici tipărită şi nici printre manuscrisele rămase.

În 1872, în tipografia „Laboratorilor români", str. Academiei 19, tipăreşte broşura numită: *Catechismu român şi creştin*, împărţită în mai multe capitole, în care dă răspunsuri la peste 40 de întrebări pe care şi le pune singur. Amintim din acestea următoarele: Ce este Dumnezeu? — Ce este omul? — Ce este naţionalitatea? — Ce este Patria? — Ce este religiunea? — Ce este legea? — Ce este familia? — Ce este comuna? — Ce este Statul? — Ce este guvernul? — Ce este omenirea? — Ce este creştinismul? — Ce este biserica? etc., etc.

Cu trei ani mai tîrziu, adică în 1875, la tipografia „Alecsandru A. Grecescu", din Bucureşti, Piaţa Teatrului nr. 4, publică poema: *România şi Mihai Viteazul*, în care, în 54 de pagini, face comparaţie între trecutul şi prezentul Neamului şi Ţării; satirizează obiceiurile şi faptele contemporane şi atacă vehement Partidul Conservator.

*

Ca traducător, activitatea lui Grigore Serrurie este redusă; poate că a mai existat şi alta decît cea pe care o cunoaştem, dar nu ni s-a păstrat.

În primul rînd cunoaştem unele poezii traduse din greceşte şi numai una singură din franţuzeşte, anume: *Săraca orfelină*.

Dar acestea sînt mici preocupări literare din vremea exilului, cînd nevoile şi grijile vieţii nu-i permiteau să trăiască o viaţă de vis şi poezie. Mai tîrziu, după întoarcerea în ţară şi ocuparea unui serviciu care să-i asigure existenţa şi grija zilei de mîine, Serrurie s-a ocupat mai mult, într-o anume perioadă, şi a tradus o carte de peste 300 de pagini. Traducerea, probabil din franţuzeşte, Felice Orsini[30], *Temniţele austriace în Italia*[31] — a fost publicată în

[30] Felice Orsini (1819—1858); luptător pentru libertatea şi unificarea Italiei; a participat la revoluţia din 1848—1849 de la Veneţia şi Roma; mai tîrziu a activat în emigraţie, la Londra, alături de G. Mazzini; condamnat şi executat (13 martie 1858) pentru atentatul pus la cale împotrvia lui Napoleon al III-lea, la Paris.

[31] Felice Orsini, *Temniţele austriace în Italia*, traducţiune de Gr. Serrurie, Bucuresci, Typografia Naţionale, strada Germană, nr. 27 — 1860 (1861 pe coperta dinăuntru); 304 + 2 pagine; — preţul este patru sfanţihi (vezi şi nota 26).

1861 la Bucureşti şi a fost făcută, după cum spunea el, în timpul orelor libere pe cînd ocupa „penibila şi ingrata" funcţiune de director în Prefectura de Poliţie din Bucureşti. După cum se spune în prefaţă, această lucrare a fost tradusă şi tipărită în româneşte ca un omagiu adus Italiei ce şi-a cîştigat independenţa prin ea însăşi şi pentru eternizarea memoriei lui Felice Orsini, primul martir al naţiunii italiene.

PITĂREASA ZINCA, MAMA LUI NICOLAE BĂLCESCU

O documentare alcătuită din acte şi scrisori — care să ne permită a contura clar, precis şi complet figura şi activitatea pităresii Zinca, mama istoricului şi marelui patriot şi revoluţionar Nicolae Bălcescu — lipseşte. Totuşi, din frînturile pe care timpul ni le-a păstrat, vom căuta să schiţăm cît de cît medalionul acestei femei care a suferit atît de mult, de la tinereţe şi pînă la moarte, pentru copiii ei şi pentru interesele şi dorinţele ţării.

*

Înainte a de prezenta zbuciumata ei viaţă, rămasă văduvă cu cinci copii mici, cu datorii de încasat, cu datorii de plătit, cu un ginere care i-a făcut multe necazuri, să arătăm pe scurt care sînt înaintaşii ei.

Din puţinele acte, sau mai bine zis însemnări sporadice, ce ni s-au păstrat, aflăm că bunicul ei, Necula, era preot, probabil la vechea biserică cu hramul Adormirea din comuna Bălceşti*, jud. Argeş. Om cu bună stare materială, după ani îndelungaţi de economie — rezultată nu din veniturile slujbei bisericeşti, ci, bănuim, din afacerile neguţătoreşti (vînzări de vite, cereale, prune, ţuică) şi împrumuturi de bani cu dobîndă — îşi întregeşte averea cumpărînd, la 20 aprilie 1766, de la Marioara Hrisoscoleu soţia răposatului sărdar Canache, moşia Bălceşti pe apa Topologului, de 1760 stînjeni cu 880 taleri. În zapisul de vînzare, sărdăreasa Marioara Canache arată că această moşie o moştenise cu cîţiva ani mai înainte de la unchiul ei Gavrilaşco, fost mare postelnic, spunînd: „am vîndut-o eu de a mea bunăvoie şi nesilită de nimenea, cu ştirea rudeniilor mele şi a vecinilor miei şi din sus şi din jos". Şi „să fie dumnealui stătătoare şi ohabnică în veci nestrămutaţi ani, dumnealui şi coconilor dumnealui şi nepoţilor şi strănepoţilor" [32].

Din copiii preotului Necula nu cunoaştem decît pe Tănase (Tănăsache) care, după moartea tatălui său, a moştenit întreaga moşie Bălceşti. Pe acest Tănase îl aflăm în 1778 zapciu la plasa Topolog, în 1779 polcovnic de potere în jud. Saac, iar mai apoi în 1790 postelnicel, grad mic de boiernaş. În ultimii ani ai vieţii a locuit mai mult în Bucureşti în casa ce avea, pe Podul Caliţei (Calea Rahovei) în mahalaua Sf. Ilie, clădire pe care am apucat-o şi noi, renovată, situată pe partea dreaptă a străzii, cu cîteva case mai înainte de a ajunge la str. Sfinţii Apostoli. Clădirea, parter şi etaj, avea intrarea principală

* Cu vreo nouăzeci de ani în urmă se menţionează că Bălceştii era o comună rurală situată pe apa Topologului, în plasa Topolog din judeţul Argeş, cam la 20 km de Tigveni şi tot atîta de Piteşti. Comuna se compunea din satele: Bălceşti, Gîltofani, Linia Hanului, Măzărarul, Rotăreşti şi Valea Bălceasca, avînd în total 200 familii cu 774 locuitori.

Bălceştii, separat, în 1887 aveau 278 locuitori, din care 183 contribuabili; un buget de 4621 lei la venit şi 4346 lei cheltuieli; 211 boi şi vaci; 37 cai, 132 vite mărunte, 75 oi, 7 capre şi 150 rîmători (cf. G. Lahovari, C. I. Brătianu şi Gr. G. Tocilescu, *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I, Bucureşti, 1898, p. 293).

[32] Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu-Bălceşti, *Vatra Bălceştilor*, Bălceşti pe Topolog, 1971, p. 49—50.

prin curte. În faţă, fiindcă strada fusese lărgită, avea un trotuar numai de o jumătate de metru lăţime.

El este primul care şi-a luat şi folosit ca nume de familie „Bălcescu", după numele moşiei al cărei proprietar era, fapt care se constată într-un document din 1794 unde semnează ca martor[33].

Tănase postelnicul a fost căsătorit cu Ecaterina* (Catrina) Băbeanu a carei soră, Elena (Ilinca), era soţia dr. Constantin Darvari. Tănase era deci cumnat cu dr. C. Darvari şi unchi al fiicei acestuia, Ana, căsătorită cu dr. Apostol Arsache **, figură politică de prima mînă. Deci, după cum se vede, Tănase avea rude foarte importante, dar, după cîte deducem fiindcă n-avem probe contrarii, aceste două persoane nu i-au făcut nici bine, nici rău, i-au acordat numai indiferenţă. Erau prea bogaţi, influenţi şi puternici şi nu-şi îngaduiau să aibă relaţii cu cei care nu erau de condiţia lor socială.

Din căsătoria lui Tănase postelnicel a rezultat un băiat şi trei fete: Iancu (1779—1851), necăsătorit, fără urmaşi, care în 1828 a refăcut[34] casele părinteşti din Bălceşti; o fată, cea mai mare, Maria (Uţa), căsătorită cu Costache Tătăranu, fost paharnic şi mai apoi mare medelnicer; Safta căsătorită cu medelnicerul Grigore Argintoianu; şi cea mai mică, Zinca, născută pe la 1790, mama lui Nicolae Bălcescu.

Zinca Bălcescu s-a căsătorit în toamna anului 1811 cu Barbu zis şi Bărbuceanu, lofogăt de vistierie, care era mai mare ca ea cu 20 de ani, după cum se vede dintr-o însemnare a lui Petre, căpitan de seimeni, „boiernaş mazil", tatăl lui Barbu, care arată că i s-a născut acest fiu la 10 mai 1770[35].

Familia lui Petre căpitanul, adică socrul Zincăi, avea o căsuţă în mahalaua Curtea Veche şi, în jud. Prahova, la Urlaţi, o vie de patru pogoane şi un teren de 11 pogoane „ţelină împrejurul viei". Barbu, fiul său, avea casă şi loc în mahalaua Mîntuleasa, cumpărate în 1801 de la Constantin cizmarul, la care adăugase un alt teren cumpărat în 1808 de la Dinu Constantin Ploeşteanu. Avea case şi teren şi în mahalaua Bradu-Boteanu şi cîteva pogoane de vie lîngă Urlaţi, jud. Saac (azi Prahova).

Cu ocazia căsătoriei, la 1 noiembrie 1811, Constantin Tătăranu întocmeşte o foaie de zestre în care menţionează tot ce dă „prea iubitii cumnatămii Zincăi". Acest fapt ne dovedeşte că la acea dată părinţii ei erau decedaţi (tatăl murise în 1794), iar cumnatul Constantin Tătăranu îi era, probabil, şi epitrop.

După foaia de zestre, Zinca Bălcescu a primit la acea dată, în deplină proprietate, următoarele bunuri:

Jumătate din moşia Bălceşti, jud. Argeş, adică 900 stînjeni, cu tot venitul „după sineturi", adică după actele de proprietate ce i s-au dat. Cealaltă jumătate era în stăpînirea fratelui mai mare, Iancu.

---

[33] *Ibidem*, p. 60.

* Ecaterina Băbeanu, în afară de Elena, mai avea două surori: Maria căsătorită cu Constantin Predescu, logofăt al treilea şi Păuna căsătorită cu Alexandru Lămotescu, logofăt de vistierie.

** Dr. Apostol Arsache i-a fost de ajutor Zincăi Bălcescu (vară primară cu Ana, soţia doctorului) în două ocazii; prima dată, ca martor, cînd Nicolae Bălcescu a cerut să intre în slujba miliţiei naţionale şi a doua oară, în 1850, cînd, ca director al Eforiei Şcoalelor, alături de Petrache Poenaru, a aprobat Zincăi un împrumut de 3300 galbeni (46 200 sfanţi sau 63 000 lei) cu zălogirea moşiei Bălceşti.

[34] *Marele dicţionar geografic . . .*, p. 292.

[35] Paul Cernovodeanu, *Codicele lui Barbu logofătul, tatăl lui Nicolae Bălcescu — 1790*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu", Bălceşti pe Topolog, 1971, p. 120.

O vie de 12 pogoane pe Valea Orliţii, cu case, şopron, lin, teasc, vase şi „cu obraţia de pometuri".

Ca haine îi dă un *bohcealîc* (îmbrăcăminte) de ginere, unul de nun, altul de socru şi unul de soacră, la care se adaogă 20 *gevrele* (batiste), 3 cămăşi de batist cu *horbotă* (dantelă) şi 3 cămăşi de borangic femeieşti.

Pentru rînduiala aşternutului i se dă: o saltea cu trei perne de stofă, o plapumă de stofă cu cearceaful ei de agabacniu, trei perne, una mare şi două mici umplute cu puf, „fultucurile de malteh ghiurghiu, un cearceaf de agabacniu şi un altul de batist subţire".

Apoi o faţă de masă din pînză vărgată, lungă de 12 coţi cu 12 şervete, o altă faţă de masă tot cu 12 şervete şi de aceiaşi lungime, trei prosoape, un lighean cu ibric (de obicei erau din aramă) şi un *sipet* în care să-şi pună hainele.

Ca vite i se dă patru boi de jug şi trei vaci. Pentru treburile casei şi ale curţii doi ţigani de vatră, unul de 22 ani, sora lui de 18 ani, cusătoreasă şi bucătăreasă şi pe Zlate ţigan de baie împreună cu soţia şi fiul său „holtei".

„Acestea de la noi cu blagoslovenie, iar de la Dumnezeu bogată milă şi dar"[36] şi semnează.

Se vede însă că Zinca, sau împreună cu soţul ei, n-au fost mulţumiţi, fiindcă în post-scriptum-ul foii de zestre s-au mai adăugat 200 stînjeni de moşie din satul Gîltofani, zece scroafe şi un vier.

Probabil că tinerii soţi au făcut căsătoria religioasă în Bucureşti, la biserica Sf. Ilie—Rahova, în imediata apropiere a casei părinteşti unde, probabil, se născuse Zinca, iar domiciliul şi l-au stabilit în locuinţa ce-o avea Barbu în mahalaua Bradu-Boteanu, suficientă la început, dar mai apoi neîncăpătoare pentru întreaga familie, care număra în afară de ei, cinci copii, trei băieţi şi două fete.

De aceea Barbu, împreună cu soţia sa Zinca, s-au hotărît să construiască la faţa uliţei o casă frumoasă cu mai multe camere. În acest scop, la 3 iulie 1819, au făcut contract cu Anastase, „calfă de dulgheri" să le construiască o casă compusă din cinci camere, sală mare la mijloc, cămară, galerie în faţă, înspre curte, „cu stîlpi chemerlii", pivniţe şi grajd, plătind pentru executare 9 350 lei, în trei rate, cu obligaţia ca meşterul să le dea casa gata în primăvara anului următor.

Pentru anumite lucrări în plus care n-au fost menţionate în contract şi pentru care meşterul Anastase pretindea o sumă mai mare decît meritau, a urmat un proces între el şi Barbu, chiar cu cercetare la faţa locului, făcută de marii boieri în 1824. După moartea pitarului au urmat jalbe şi dintr-o parte şi din alta, iar procesul a durat aproape 20 de ani, terminîndu-se cu plata sumei de 1 736 lei dată de Zinca Bălcescu soţiei lui Anastase, fiindcă el decedase cu cîtva timp mai înainte.

Murindu-i de timpuriu soţul, în vîrstă de 55 ani, tînăra şi energica văduvă, Zinca Bălcescu — s-a ocupat cu pricepere de gospodărirea bunurilor ce avea, unele provenite din moştenirea părintească, iar altele care fuseseră ale răposatului ei soţ, pitarul Barbu.

De asemenea, după moartea soţului, s-a îngrijit şi s-a străduit să recupereze banii pe care pitarul îi împrumutase la diferite persoane. Unii dintre aceştia, prin bună înţelegere şi în rate, au acceptat să-i achite, alţii însă, numai după judecăţi lungi, au putut fi obligaţi să-i plătească.

[36] Cornelia Bodea, Paul Cernovodenu, Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, p. 69—70.

Instituţiile judecătoreşti şi poliţieneşti din Bucureşti şi din diferite ocîrmuiri de judeţe ale ţării au înregistrat de multe ori plîngerile pităresei Zinca în problemele amintite mai sus, căutînd să le soluţioneze în raport cu actele şi martorii ce prezenta, pentru a-şi obţine dreptatea cerută[37].

Pentru viile de pe Valea Bobului (jud. Saac) moştenite de pitarul Barbu de la tatăl său Petre căpitanul, văduva sa Zinca a trebuit să se judece cu boierii Urlăţeanu pentru încălcare de hotar, apoi cu polcovniceasa Voica Brănescu şi cu pitarul Nicolae Enciulescu. Mai tîrziu, a avut pricini băneşti pentru aceiaşi proprietate şi cu căminăreasa Zinca Bratu.

Începute în 1832, aceste pricini şi judecăţi au durat pînă în 1851, cu zălogiri, amanete şi împrumuturi, măcinînd în acest chip nervii pităresei şi punîndu-i răbdarea la grea încercare[38].

De asemenea Zinca s-a mai judecat în 1826 şi cu polcovnicul Dumitrache Tocilescu, vărul răposatului ei soţ Barbu, pentru recuperarea unei datorii de 500 taleri contractată către pitar în 1808 şi pe care pîrîtul refuza s-o plătească sub pretextul că o achitase mai de mult[39]. Este interesant de precizat că acest polcovnic Dumitrache (1783—1841) a fost fratele stolnicului Răducanu (1773—1850), bunicul cunoscutului istoric şi arheolog Grigore G. Tocilescu (1850—1909), nepot de văr de al doilea al lui Nicolae Bălcescu. În felul acesta se explică, în parte, şi interesul manifestat de Gr. Tocilescu pentru Bălcescu, fiind autorul primei sale biografii tipărită în 1876 şi singurul cunoscător al datei precise de naştere a marelui revoluţionar democrat: 29 iunie 1819, pe care o ştia, probabil, din familie[40].

În afară de pîrele făcute împotriva datornicilor, ea a continuat şi vechiul proces început de răposatul ei soţ Barbu cu stolnicul Ioan Drugănescu care-i datora 2 150 taleri, conform celor două zapise din 1809, unul de 1750 taleri, iar celălalt de 400 taleri.

Soţul ei nefiind mulţumit cu judecata din 1815 şi neputînd acţiona la timp din cauza deselor drumuri ce trebuia să facă prin ţară şi a bolii de care suferea, pricina a rămas să se judece în continuare. După moartea lui, Zinca (Zoiţa cum apare în proces), înaintează jalbă domnului Grigore Ghica, iar acesta dă pricina ei în cercetarea marilor boieri ai divanului.

Aceştia, după înfăţişarea şi cercetarea ambelor părţi, prin vechilii lor (din partea Zincăi era vechil Ilie logofăt, cumnatul ei, fratele soţului), ajung la următoarea concluzie: Dacă Gh. Drugănescu, fratele lui Ioan, jură că a prezentat chitanţa la timp unde trebuia, să fie nesupărat şi lăsat în pace, iar de nu, să plătească suma de 1750 taleri îndoită, fiindcă au trecut mai mult de zece ani de la darea primei sentinţe. Pentru cei 400 taleri, recunoscuţi că i-a primit, să-i plătească tot îndoit, pentru acelaşi motiv de neplată la timp. „Iar hotărîrea cea desăvîrşită — spun boierii judecători în anafora — se va face de măriia ta“ [41].

Dar nu numai pentru treburile ei personale arăta interes, ci şi pentru ale ţăranilor din satul ei natal atunci cînd aceştia erau încărcaţi cu diferite sume luate pe nedrept. Aşa bunăoară, la începutul anului 1842, printr-o

---

[37] George Potra, *În legătură cu pităreasa Zinca Bălcescu*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălescu“, V—VI, Bălceşti pe Topolog, 1979, p. 217—224.

[38] Paul Cernovodeanu, *Documente privitoare la înaintaşii lui Nicolae Bălcescu*, (I) în „Caietele Bălcescu“, vol. IX—X, Bălceşti pe Topolog, 1984, p. 132—155.

[39] *Ibidem*, p. 158—159.

[40] *Ibidem*, p. 122—123 şi tabelul genealogic de la p. 161.

[41] Arh. St. Buc., *ms.* 1132, f. 154—155; George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1821—1848*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 274—277.

jalbă adresată Ministerului de interne, ea arată că în plasa Olt, din judeţul Argèş, unde-şi are moşia Bălceşti, subocîrmuitorul „călcînd sfintele sale datorii, s-a abătut în multe nepravilnicii“ [42], luînd pe nedrept anumiţi bani de la ţăranii de acolo.

Ori dacă în satul Bălceşti de care ea se ocupa atît de mult se întîmplau astfel de abuzuri, atunci ce se întîmplă în celelalte, de care nu se interesa nimeni, alcătuite din „moşteni, oameni simpli şi necunoscători de drepturile lor“.

Drept urmare, „luînd îndrăzneală“, ea roagă Ministerul să poruncească să se dea înapoi banii locuitorilor „ce nu să socotesc cu dreptul luaţi şi a să *mustra* subocîrmuitorul, spre a să stîrpi o asemenea rea voinţă, care aducînd pagubă bieţilor săteni, îi sileşte să nu poată privi cu dragoste pă aceia de la care îşi aşteaptă îndestularea dreptăţii lor“ [43].

Pităreasa Zinca Bălcescu nu se sfia să tragă la răspundere sau să dea în judecată pe orice persoană, chiar de grad social mai înalt, dacă socotea că bunurile ei materiale îi fuseseră atinse, cerînd justiţiei, cu toată insistenţa, să fie pusă în drepturile ei.

O astfel de pricină este cea, din primăvara anului 1840, cînd pităreasa Zinca Bălcescu sechestrează o parte din cheresteaua lui Xavier Villacrosse, arhitectul oraşului Bucureşti, care o depozitase pe locul ei viran „ce-l are slobod, neîmprejmuit, peste drum de casa dumisale“.

Villacrosse procedase abuziv, fiindcă între el şi pităreasa Zinca nu urmase nici o înţelegere în ceea ce priveşte chiria pentru perioada cît va ţine cheresteaua pe acel teren viran.

Avînd nevoie de acest material de construcţie pentru lucrările ce avea, Villacrosse face plîngere la Ministerul „pricinilor din lăuntru“, iar acesta, prin adresa nr. 477 din 5 aprilie 1840, semnată de Ioan Manu pentru şeful Departamentului, dă ordin Agiei „ca pă dată, prin comisia Văpselii, să facă punere la cale a să ridica din curtea d-ei pităresii Zinchii toate cherestelele ce are luate din suma depusă de d. Vilacroz pă locul cel viranea şi să să dea în primirea pomenitului arhitecton, negreşit. Căruia i să va face totdeodată cunoscut ca să plătească cocoanii, de va mijloci vreo cerere din parte-i, ce s-ar cuveni, drept chiria pă vremea ce s-a aflat stând acele cherestele pă locul viranea“ [44].

Chiar a doua zi, de la primirea acestei adrese, Agia dă ordin Comisiei Văpselii de Galben să pună în urmare cele poruncite de Departamentul din Lăuntru.

Comisariatul culorii respective nu poate soluţiona pricina imediat, fiindcă pităreasa nu se lasă uşor. Ea pretinde o chirie mare, fiindcă arhitectul Villacrosse nu a ţinut cont de dreptul ei de proprietate.

De abia după două săptămîni, la 20 aprilie 1840, Comisia Văpselii de Galben, prin adresa nr. 1809, poate aduce la cunoştinţa Agiei că, cheresteaua s-a ridicat de la pităreasa Zinca Bălcescu şi s-a dat arhitectului, dar acesta a trebuit să plătească 300 lei drept chirie pentru vremea cît a ocupat acel teren. Şi numai astfel s-a „precurmat pricina întru toate“.

---

[42] *Ibidem.*

[43] Arh. St. Buc., *Vornicia din Lăuntru*, 5390, III A/1838, f. 45 şi 62: O. D. Isoru, *O contribuţie documentară la cunoaşterea familiei Bălcescu*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu“, II—III, 1970—1971, p. 484.

[44] Arh. St. Buc., *Poliţia Bucureşti*, 2278/1840.

După cum vedem din cele de mai sus, văduva Zinca cu toate că era o femeie energică și ambiţioasă şi nu admitea să-i calce nimeni drepturile şi bunurile sale, a luptat din greu cu viaţa, trebuind să crească şi să dea educaţie celor cinci copii.

Partea ei din moșia Bălceşti-Gîltofani, care avea un sol cam sărăcăcios, — şi în cea mai mare parte era pădure — îi producea un venit relativ mic și probabil că neputînd să se ocupe personal, locuind în Bucureşti, o dădea în arendă.

Chiar fratele ei mai mare, Iancu, care stăpînea cealaltă jumătate de moşie, cu un teren mult mai bun şi care era lucrată sub îngrijirea lui personală, locuind acolo, nu aducea un venit prea mare.

În catagrafia [45] din 1838 se arată că Iancu Bălcescu, în vîrstă de 59 ani la acea dată, avea lucrate 20 pogoane cu porumb, 8 cu grîu, 4 cu orz și 20 erau fîneaţă. Avea 6 cai, 6 boi, 1 vacă, 55 capre și 50 porci. Venitul cel mai mare însă, credem noi, îl avea de pe urma celor 1000 de pruni şi a celor 3 pogoane de vie.

Din cele de mai sus se vede că era o mare diferenţă între venitul lui Iancu și venitul Zincăi din partea de moşie ce avea fiecare.

În 1832 veniturile fixe ale Zincăi erau o pensie lunară de 80 taleri şi o altă indemnizație lunară de 90 taleri pentru trei scutelnici, ceea ce însemna o sumă foarte mică pentru numeroasa ei familie. Nu era uşor să hrăneşti şi să îmbraci cinci copii, plus personalul auxiliar al casei. Cu toate acestea a cautat să dea băieților o bună învățătură pentru a putea ocupa apoi vreun serviciu, de pe urma căruia să-şi asigure existența. Şcoala superioară au făcut-o la Colegiul Sf. Sava, iar după terminare s-a străduit să le procure o slujbă. Astfel, datorită rudelor şi cunoştinţelor ei, în 1833, Costache a fost numit copist la Isprăvnicatul de străini din Bucureşti, iar mai apoi, în 1837 a fost avansat ca ajutor al şefului mesei I-a în Ministerul de finanţe. Nicolae, la 8 iunie 1838 [46], mai mult silit decît convins, a intrat „în slujba miliției cu rang de cadet". Aceasta înseamnă că situația financiară a familiei era foarte precară.

Pe fiica cea mai mare Maria (Marghioala), la 24 noiembrie 1835, a căsătorit-o cu serdarul Scarlat Geanoglu căruia, în afară de diferite lucruri şi bunuri ale casei ce i-a dat, i-a promis o zestre de 2000 galbeni (probabil gîndindu-se să vîndă moșia), care însă n-a putut s-o plătească la termenul convenit, iar dobînzile a făcut să se dubleze în cîțiva ani.

Problema zestrei promisă ginerelui i-a produs mari supărări și necazuri timp de mai mulți ani, fiindcă Geanoglu o silea să-i plătească, ea nu avea posibilitatea, iar capitalul datorat, prin dobînzi, creștea mereu.

Sărăcăcioasa ei stare financiară a obligat-o să vîndă un teren care-l avea moştenire de la Ioniţă Breslea (Băbeanu), unchiul ei după mamă, și sa facă dese împrumuturi pe la diferite persoane și instituții.

În *Curierul românesc* din 1837 anunță de mai multe ori că-şi vinde casa din mahalaua Bradu-Boteanu, prin bună tocmeală. Neizbutind, în 1838, cu aprobarea Departamentului Dreptăţii, o scoate la mezat, fiind preţuită la 45 000 taleri, dar, la toate strigările făcute, nici de data aceasta n-a găsit client la prețul cerut.

---

[45] Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, p. 94—95.
[46] N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ediţie critică de G. Zane, Bucureşti, 1964, p. 35—36.

Văzînd că nu poate să vîndă casa bună, frumoasă şi mare pe care o construise în 1820, se mută într-o locuinţă mai mică din apropiere, situată cam în spatele Ateneului Român de astăzi, sperînd să ia o chirie mare pentru casa lăsată liberă. Pentru acest motiv, la 21 octombrie 1838 anunţă în ziarul *Cantor de avis şi comers* că: „O pereche de case din mahalaua Boteanului, care au şase odăi sus, două jos, cuhnie, şopron, grajd, pivniţă şi alte încăperi trebuincioase, se dau cu chirie de la viitorul Sf. Dimitrie. Doritorii se vor adresa d-ei pităreasa Zinca Bălcescu proprietara acelor case şi care şade în aceeaşi mahala în casele d. Gh. Niculescu, lîngă Poştă“ [47].

Toate strădaniile ei nu duc însă la o rezolvare a situaţiei financiare critice în care se găsea. Necazurile şi supărările se ţineau lanţ de casa şi familia Bălcescu. Pităreasa era presată de ginerele ei, serdarul Scarlat Geanoglu, să-i plătească datoria care ajunsese la 3680 galbeni pentru care îi zălogise, încă din 24 noiembrie 1839, casele din Bucureşti, moşia Bălceşti şi Gîltofani din judeţul Argeş.

Pentru a scăpa de datorie pe care nu o mai putea amîna, pităresa Zinca se hotărăşte să-şi dea casa din Bucureşti, în schimbul moşiei Obedinu (Obedeanu), numită şi Tolu, din jud. Dolj, în suprafaţă de 550 stînjeni, evaluată la 1600 galbeni împărăteşti, mai primind în mînă, pentru echivalentul caselor, 350 galbeni. Fapt care s-a şi încheiat prin zapisul [48] din 30 mai 1840, semnat de ambele părţi, adică de paharnicul Dimitrie Polizu şi de pităreasa Zinca Bălcescu. Din cuprinsul acestui zapis aflăm că pităreasa Zinca Bălcescu avea un loc de moştenire în mahalaua Bradu-Boteanu, Culoarea de Galben. Lăţimea terenului, spre stradă, era de 28 stînjeni, iar lungimea încă 25 şi 31 stînjeni, avînd o suprafaţă neregulată.

Mai aflăm de asemenea că pe o parte a locului avea drept vecin pe arhitectul Hartl cu care, atunci cînd îi vînduse acest teren, făcuse înţelegere ca acesta să nu clădească nimic care ar putea acoperi „lumina casei“ ei, ci numai la patru stînjeni distanţă şi numai pînă în dreptul grajdului să vină cu construcţia ce-şi va face.

„Drept aceia spre a fi cunoscută această tocmeală dă schimb ce am făcut între noi şi spre a stăpîni fieşicare din noi schimbul ce am luat, neam din neam în veci ohabnic, s-au făcut două asemenea înscrisuri care, spre a-şi avea tăria şi paza nestrămutată întocmai în toată vremea şi locu, am rugat şi pă cinstita Marea Logofeţie a le adeveri după orînduială“.

Logofeţia însărcinează Tribunalul de Comerţ din Bucureşti să facă cuvenita cercetare şi să legalizeze aceste acte de schimb.

Din hotărîrea Tribunalului şi din alte acte se vede că moşia Obedeanu era, încă din 1831, proprietatea paharnicului Dimitrie Polizu, primită ca zestre de la soacră-sa clucereasa Luxandra Oteteleşanu [49], şi că avea dreptul oricînd să vîndă, iar Zinca Bălcescu era deplină proprietară a caselor din Bucureşti, pentru care şi prezentase şase „sineturi“ vechi.

Apoi că cei 350 galbeni se vor depune la Tribunal pînă la data cînd serdarul Scarlat Geanoglu se va întoarce de la Viena să-i ridice; că preţul moşiei luată în schimb, ce va fi vîndută în curînd, va fi depus de asemenea pe numele lui Geanoglu.

---

[47] *Cantor de avis şi comers*, II (1838), nr. 23, p. 92.
[48] Idem, p. 221.
[49] Arh. St. Buc., *Tribunalul Ilfov, Secţia Notariat* (560/1840); Paul Cernovodeanu şi Horia Nestorescu-Bălceşti, *Casa Bălcescu din mahalaua Boteanu din Bucureşti*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu“, I, 1969, p. 48.

Drept chezaşi ai acestei învoieli sînt amitiţi dr. Apostol Arsache şi clucerul Enache Arion „care rămîn răspunzători pentru orice pagubă să va întîmpla de nu va fi acestea primite din partea emanetarului".

Am spus mai sus că moşia Obedeanu fusese luată în schimb nu pentru a fi păstrată în proprietate de Zinca Bălcescu, ci pentru a fi vîndută cît mai curînd şi a obţine astfel un preţ mai bun decît ar fi putut lua din vînzarea caselor, cu care sumă să-şi achite o parte din datorie către asprul ei ginere Scarlat Geanoglu.

Datorită acestui fapt, numai la două zile după facerea schimbului, pităreasa Zinca vinde moşia Obedeanu căminarului Mihalache Darvari, în preţ de 1500 galbeni împărăteşti. „Drept aceia — spune ea — să aibă a stăpîni dumnealui această moşie, cu toate namestiile ce să află pă dînsa i cu moara ce să află, neavînd nici o pricină cu vecinătatea pentru zăgaz, precum am stăpînit-o şi eu [?] şi dumnealui paharnicu Polizu".

Judecătoria judeţului Dolj, prin prezidentul ei, Dimitrie Bibescu, întăreşte vînzarea între cele două părţi.

Cu această moşie se întîmplă însă un fapt puţin obişnuit. La 25 septembrie 1840 căminarul Mihalache Darvari din a lui „bunăvoinţă" o dăruieşte maiorului rus Roscovschi „pentru osebite faceri de bine ce am cunoscut de la dumnealui" [50].

Donaţia de mai sus ar avea o explicaţie logică dacă ţara noastră s-ar fi găsit în acea vreme într-o perioadă de război, sau sub ocupaţia unei armate străine. Dar în vreme de pace, — în 1840 — nu ştim ce explicaţie să-i dăm.

Un cadou atît de preţios, de una mie cinci sute de galbeni, nu este o glumă şi nici o atenţie obişnuită. Avem impresia că această donaţie n-a fost decît o vînzare camuflată, bineînţeles cu un beneficiu serios acordat de cumpărător care, probabil, se stabilise mai demult la noi în ţară şi dorea, sub această formă, să devină şi proprietar.

Marea Logofeţie a Dreptăţii, la 3 ianuarie 1841, face cuvenita legalizare a acestui act de „donaţie", menţionînd că Mihalache Darvari „slobod este după pravilă a o dărui fiindcă şi soţia d-lui căminarului, prin iscălitura ce ş-au pus în actul de dar, s-au lepădat de orice pretenţie".

Dar tot Logofeţia, în încheiere, precizează că maiorul Roscovschi cînd va vrea să vîndă moşia, e obligat s-o dea unui pămîntean „aflîndu-să d-lui supus rusesc. Şi după legiuiri nu are drept a avea acaret mişcător într-acest Prinţipat".

Diferenţa de 350 galbeni rezultată din schimbul casei cu moşia Obedeanu a luat-o Scarlat Geanoglu, după cum a luat şi 1 500 galbeni preţul întreg de vînzare a acestei moşii cumpărată de căminarul Mihalache Darvari.

Cu toate acestea întreaga datorie, după cît se pare, n-a putut-o plăti pităreasa ginerelui său decît în 1847 cînd s-a împrumutat cu 1 000 galbeni de la Iancu Suţu [51], bineînţeles zălogindu-şi moşia.

După această mare supărare pricinuită de achitarea datoriei zestrale — care a durat 12 ani pînă cînd a fost plătită, cu foarte mare greutate — pităreasa Zinca ar fi trebuit să aibă o perioadă lungă de linişte lipsită de alte necazuri, dar n-a fost aşa.

O a doua supărare foarte mare a avut-o după înăbuşirea Revoluţiei de la 1848, la care cei trei fii ai ei au participat activ, în special Nicolae, unul din

---

[50] Idem, *Casa Bălcescu* ..., p. 224.
[51] Arh. St. Buc., *Minist. Justiţiei, Extrajudiciare*, 427/1847.

conducătorii fruntaşi, care au trebuit să ia calea exilului: Costache şi Nicolae în Franţa şi Barbu în Turcia, la Constantinopol. Pe meleaguri străine, îndepărtate, în special Nicolae care era grav bolnav, au fost lipsiţi de mijloace materiale trăind foarte greu în aşteptarea unor sume de bani de care mama lor se străduia să facă rost şi să le trimită.

Pentru ajutorarea lor, Zinca a zălogit moşia Bălceşti-Gîltofani, iar mai apoi a scos în vînzare pădurea cu pomi seculari ce ocupa o bună parte din suprafaţa terenului, dar din anumite împrejurări n-a izbutit să definitiveze această tranzacţie.

În 1851 s-a întîmplat însă că fratele ei mai mare, Iancu, a decedat în vîrstă de 73 ani şi, după cîte se ştie, nefiind căsătorit şi neavînd urmaşi, întreaga lui avere, prin diată [52], a lăsat-o sorei sale Zinca, fapt care i-a fost de mare ajutor pentru anii ce au urmat.

Datorită moşiei care avea acum o suprafaţă dublă, a casei şi a diferitelor acareturi ce se găseau acolo, ea a putut să facă în acelaşi an un împrumut mare de 3 300 galbeni la Casa Şcoalelor [53], bineînţeles punînd moşia amanet. Din aceşti bani a putut să acopere multe goluri gospodăreşti şi să trimită şi băieţilor un ajutor mai substanţial.

În afară de dragostea ei de a-şi ajuta copiii, dorinţa ei cea mare era de a vedea pe Nicolae care era bolnav şi cu sănătatea din ce în ce mai zdruncinată. Şi Nicolae dorea acelaşi lucru şi a căutat să-şi vadă mama şi surorile, deşi autorităţile au căutat să-l împiedice să calce pe pămîntul ţării pentru care şi-a jertfit viaţa.

Şi totuşi Nicolae a păşit pentru o ultimă oră pe pămîntul Ţării Româneşti. Dintr-un raport confidenţial al comandantului militar al punctului Turnu [Măgurele] din 28 august 1852 către ministrul de Război, rezultă că Bălcescu a sosit la Nicopole la 21 august şi că miercuri 27 a trecut Dunărea şi la orele 10 şi jumătate, înainte de amiază, a ajuns la pichetul militar de la Turnu, însoţit de sora sa, clucereasa Marghioala Geanoglu, care trecuse la el, la Nicopole, la 25 august, după amiază. În vorbitorul pichetului de la Turnu, Bălcescu a fost aşteptat de mama sa, pităreasa Zinca, de sora sa Sevastiţa, de fratele său Barbu şi de toată familia, inclusiv cumnatul său Scarlat Geanoglu, ocîrmuitorul judeţului Teleorman. Revederea şi convorbirile au durat o oră şi ele s-au desfăşurat de la distanţă, cu păzirea măsurilor carantineşti, care, după cum se ştie, interziceau orice atingere şi comunicaţie fizică cu cei ce veneau din dreapta Dunării, înainte de a-şi fi făcut stagiul de „curăţenie“ în carantină. Bălcescu, fiind bolnav şi în tratament medical, a dat să i se prepare medicamentele, după reţetele ce le avea la el, la farmacia din oraşul Turnu. El s-a întors apoi, însoţit de sora sa Marghioala, înapoi la Nicopole.

A doua zi, adică la 28 august au trecut de la Turnu la Nicopole, cu paşapoarte eliberate de ocîrmuirea judeţului, mama Zinca, sora Sevastiţa şi cumnata sa Elena, prima soţie a fratelui mai vîrstnic Costache şi soră a pitarului Gheorghe Năcescu din Bucureşti. Ele i-au întors vizita şi au rămas cu Nicolae la Nicopole pînă la sosirea vaporului austriac, care avea să-l ducă la Constantinopol şi de acolo mai departe pe drumul pribegiei şi al morţii.

Trecerea lui Bălcescu la Turnu Măgurele şi ultimul ceas petrecut pe pămîntul ţării au fost ţinute în mare taină. Pe raportul ofiţerului care le descrie, porucicul (locotenentul) M. Clinceanu, comandantul militar al punctului Turnu,

---

[52] Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, p. 160—164, 168.

[53] Arh. St. Buc., *Ministerul Instrucţiunii*, 2032/1851.

nu se află nici o cifră sau însemnare de primire din partea ministrului de Război, fiind ignorat probabil şi de domnul Barbu Ştirbei care interzisese cu străşnicie trecerea sau poposirea emigranţilor revoluţionari pe pămîntul patriei.

În tot cazul ultimul ceas al lui Bălcescu petrecut în Ţara Românească s-a datorat, desigur, bunăvoinţei cumnatului său Geanoglu, ocîrmuitorul judeţului, în raza căruia debarcase marele revoluţionar, clucerul răscumpărîndu-şi astfel o parte din multele necazuri pricinuite soacrei sale, pităreasa Zinca [54].

Ne închipuim însă, la cîteva luni numai, cu cîtă durere mama cît şi sora au primit groaznica veste că scumpul lor Nicolae a murit departe de ţară, fără să aibă pe nimeni din cei dragi, în ultimele momente ale vieţii lui, şi fără ca familia să aibă posibilitatea a-l aduce şi înmormînta în scumpa lui patrie.

Anii ce urmează trec greu, în lacrimi şi suferinţă, Zinca, bolnavă, necăjită şi îmbătrînită, la 22 iunie 1856, face un act de donaţie prin care dăruieşte fiicei sale Sevastiţa jumătate din moşia Bălceşti-Gîltofani.

Redăm din acest document următoarele rînduri: „Prin acest act ce-l dau prea iubitei mele fiice Sevastia, declar că jumătate din moşia mea numită Bălceştii şi Gîltofanii din districtul Argeşiu, ce o parte o am de zestre, iar parte moştenire de la frate-meu, o dăruesc mai sus numitei fii-mei, pentru deosebită îngrijire şi dragoste ce în tot timpul a arătat către mine“ [55].

Cealaltă jumătate din moşia Bălceşti-Gîltofani rămîne, după moartea ei, lui Costache şi Barbu care la scurtă vreme după încetarea mamei lor din viaţă anunţă că o dă în arendă pe termen de cinci ani „cu pădure de tăiat sau fără pădure“. Amatorii se vor adresa la „fraţii Bălceşti şezători în Bucureşti, în mahalaua Sf. Apostoli“ [56], unde locuise [57] şi mama lor în 1846.

Nu cunoaştem cum s-au desfăşurat ultimii ani din viaţa Zincăi Bălcescu, desigur a locuit şi în Bucureşti la diferite rude, dar poate mai mult la Bălceşti alături şi în grija iubitei sale fiice Sevastiţa care şi ea, după moartea fratelui ei la Palermo, a rămas dezolată, luînd hotărîrea de a nu se căsători niciodată.

Zinca Bălcescu şi-a dat sfîrşitul la Bucureşti, între 3 şi 5 mai 1862, şi după spusele unui nepot de-al ei, Barbu [58], care ştia de la tatăl său Costache (1813—1902), ea a fost înmormîntată, ca şi soţul ei pitarul Barbu, în cimitirul bisericii Icoanei — ctitoria Băbenilor — cimitir care a fost desfiinţat, ca la toate celelalte biserici, spre sfîrşitul secolului trecut cînd nu s-au mai admis înmormîntări decît în cimitirile nou înfiinţate de primăria oraşului.

Încheiem rîndurile despre Zinca Bălcescu cu cuvintele lui Ion Ghica care spune despre ea că era „foarte stimată şi cunoscută în toată ţara pentru minunata doftorie cu care tămăduia albeaţa la ochi“. De altfel, era pricepută în prepararea multor leacuri medicale care le folosea în lumea mahalalelor pentru vindecarea diferitelor boli.

---

[54] Ilie Corfus, *Ultimul ceas al lui Bălcescu pe pămîntul ţării*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu“, II—III, 1970—1971, p. 477—481; vezi şi Cornelia Bodea, *Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre în 1852*, în „Studii“, X (1957), nr. 1, p. 161—171.

[55] Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, p. 187.

[56] „Românul“, 1862, nr. 311, p.4.

[57] „Vestitorul românesc“, 1846, p. 44 (nr. 34).

[58] Barbu C. Bălcescu, *Date noui asupra familiei Bălceştilor*, în „Adevărul“, XL (1927), nr. 13485 (2 dec.), p. 1; Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, p. 28.

MARIA I. HELIADE RĂDULESCU

Istoria neamului nostru cuprinde nenumărate exemple mărețe în toate domeniile de activitate. În cadrul rîndurilor de față, vorbind despre Maria I. Heliade Rădulescu, aducem un omagiu postum tuturor femeilor care şi-au făcut datoria de bune românce şi au binemeritat de la patrie recunoştinţă şi pioasă aducere aminte.

Dacă rememorăm trecutul, este într-adevăr minunat şi măreț. Pornind numai de la mama lui Ștefan cel Mare încoace, şirul femeilor care s-au distins printr-o ținută şi activitate deosebită, trăită în inima contemporanilor şi păstrată în amintirea urmaşilor, este nesfîrşit de lung. S-ar putea scrie despre ele volume întregi ceea ce ar constitui o bună şi frumoasă lectură pentru toți şi în special pentru tinerele generații care ar avea în față cel mai frumos exemplu de cinste, hărnicie, dăruire şi înalt patriotism.

*

Soția marelui patriot şi cărturar Ioan Heliade Rădulescu a fost Maria, născută Alexandrescu. După cercetările noastre şi puținul material documentar, ştim că era din orăşelul Cîmpina, că pe mama ei o chema Sofia, şi că mai avea doi frați, unul Costache şi celălalt Nicolae.

Maria (Marița) şi Ioan (Ioniță, Niță) s-au cunoscut, probabil, în Bucureşti; nu cunoaştem împrejurările, dar bănuim în cadrul unei reuniuni familiale după moda timpului.

Este posibil să se fi cunoscut înainte de 1823, dar cît timp au fost în acelaşi oraş, nu a fost nevoie să-şi scrie unul altuia. Din octombrie 1823 însă începe între ei o corespondență datorită faptului că ea, fiind bolnavă, este obligată să se ducă la Braşov, să fie consultată de medici mai pricepuți, care-i recomandă să stea internată cîtva timp într-un spital de acolo.

În cele patru luni cît au stat departe unul de altul (3 octombrie 1823—29 ianuarie 1824), s-a purtat între ei o corespondență, din care s-au păstrat 7 scrisori trimise de Maria şi 7 trimise de Ioan, dar şi acestea nu în original, ci dintr-o transcriere făcută de Heliade care obişnuia (moda timpului) să-şi copieze atît scrisorile trimise cît şi cele primite. Caietul, incomplet, ne dă să înțelegem că ele au fost mai multe, dar nu s-au păstrat decît cele amintite mai sus. Toate sînt scrise în limba greacă, limba zisă cultă a timpului, pe care, după cum se vede, cei doi o cunoşteau destul de bine.

Plecată din Cîmpina, a mers la Braşov pe şoseaua națională, paralelă cu Valea Prahovei, pe care a străbătut-o înfricoşată de primejdia hoților „care au făcut multe rele unor negustori, aşa cum mi-au relatat chiar aceştia".

Din prima scrisoare şi din toate celelalte se vede că între ei exista o dragoste mare şi sinceră care, cu adevărat, a dăinuit (prin căsătorie) pînă la sfîrşitul vieții lor.

Să fie sigur că inima şi ființa ei i-au fost dăruite numai lui şi pentru totdeauna. „Şi că mai curînd am să renunț la lume, la viața mea decît la cele ce-am promis, eu sînt aceeaşi pe viață".

În penultima scrisoare de la Braşov, cu ocazia zilei onomastice a lui Heliade, Maria îl felicită, urîndu-i toată fericirea atît lui cît şi rudelor şi sorei lui pe care o sărută „mult, din adîncul sufletului".

Heliade avînd calitatea de profesor la acea dată, iubita lui îi recomandă să se achite de toate îndatoririle față de patrie care este în suferință „să risipească întunericul ignoranței" şi să desființeze pentru totdeaua „dăunătoarele prejudecăți din secolele înrădăcinate".

După însănătoșire, întorcîndu-se la București, în anul 1825 s-au căsătorit. Căsnicia lor s-a desfășurat în bună armonie, avînd amîndoi același țel, să-și construiască o casă de locuit, cu toate anexele necesare gospodăriei, precum și o tipografie alăturată.

Cu zestrea primită de la soție și cu partea bună ce i s-a cuvenit din averea ambilor părinți, morți de ciumă în 1829, Heliade și-a îndeplinit unul din primele sale planuri de viață: o casă proprie. Pentru acest motiv a luat cu *embatic* (chirie, formă de arendare) din moșia Colentina a fostului domn Grigore Dim. Ghica (1822—1828), terenul pe care fusese o mică căscioară în care, cu cîțiva ani mai înainte, zăcuse bolnav iubitul și marele său dascăl Gheorghe Lazăr. Acolo, departe de centru, la marginea orașului unde începea șoseaua care duce spre Pantelimon, soții Heliade și-au construit o casă * mare și frumoasă, parter și etaj și alte clădiri mai joase dar destul de încăpătoare, în care au instalat o tipografie, bine utilată, ca să poată face față tuturor cerințelor din acea vreme.

Viața soților Heliade, pînă la 1848, se desfășoară în mod obișnuit, cu munca în gospodărie și tipografie, cu bucurii și necazuri și cu venirea pe lume a fetiței Zmaranda, a doi copilași care s-au prăpădit de mici, apoi cu nașterea altor cinci, patru fete și un băiat: Eufrosina (Frusinica), Virgilia, Sofia, Maria și Ioan (Enăchiță, Ionel).

În activitatea tipograficească, din ce în ce mai dezvoltată, Maria este un colaborator prețios al soțului, iar atunci cînd el este plecat în țară, pentru diferite treburi, sau chiar dincolo de hotare, departe, pentru aducerea de noi mașini, litere, hîrtie, tușuri, lucrători specialiști etc., ea rămîne mamă, bărbat în familie și conducător al personalului din tipografie, care nu-și înceta activitatea în lipsa patronului.

Ca un fapt divers, menționăm că în această perioadă (în primăvara anului 1846) Maria, împreună cu toți copiii, a făcut o călătorie prin Europa (Ungaria, Austria, Germania, Franța, Italia etc.), cînd a avut neșansa de a se îmbolnăvi, fapt care i-a întîrziat sosirea în țară, iar lui Heliade i-a procurat o mare supărare atît sufletească cît și materială, fiindcă trebuia să le trimită alți bani de cheltuială, pe care el nu-i avea la acea dată cu toate că, după cum spune el „ziua-noaptea muncesc“, avînd colaborator, printre alții, și pe talentatul pictor și publicist I. D. Negulici, care și acesta transmite doamnei Heliade „închinăciuni și tot ce poate ura un bun prieten“.

*

Din primăvara anului 1848 însă, situația lucrurilor se schimbă în familia lui I. Heliade Rădulescu, mult mai mult decît în ale altora care erau mai tineri, necăsătoriți și fără copii. Desigur că Heliade nu-i spusese soției sale, în amănunt, toate pregătirile ce se făceau pentru începerea Revoluției, însă despre unele lucruri o informase. Așa că erau griji noi, frămîntări în plus și unele pregătiri în familia lui destul de numeroasă, care de fapt necesitau și cheltuieli suplimentare, neprevăzute. Participările la întîlnirile secrete, totdeauna în alt loc, pentru a nu da de bănuit poliției domnului sau agenților consulatului țarist în special, provocau de asemenea temeri și multe precauții.

---

* Probabil construită de meșterul austriac Iosef Weltz, cu bună reputație la acea dată în București, care construise cu cîțiva ani mai înainte și casa colonelului Ioan Odobescu (în 1820, porucic la acea dată), pe locul unde mai tîrziu s-a ridicat de către arhitectul Ion Mincu Școala Centrală de fete, apoi liceul „Zoia Kosmodemianskaia“.

Cînd toate pregătirile au fost gata și în principiu fixată ziua declanşării Revoluției, Heliade, sub pretext că în oraș bîntuie holera, și-a trimis soția cu copii la Brașov, în găzduirea vechiului său amic George Barițiu.

De acum înainte Heliade nu mai avea grija familiei, era liber în acțiunile sale. Dînd concediu lucrătorilor, sub pretext că merge să-și vadă familia, a rămas numai cu doi oameni de încredere și cu tipograful neamț ce-l avea. Împreună cu aceștia, în noaptea zilei de 5 iunie, sîmbătă spre duminică, a tipărit cele 600 de *Proclamații*, pe care, în suluri de 25 bucăți, le-a expediat în diferite locuri, iar duminică seara a și plecat de acasă cu atît mai mult că fusese informat de un amic cu mare trecere, că va fi arestat şi băgat în ocnă. Lunì seara era la Islaz, iar două zile mai tîrziu, miercuri „s-a început mişcarea" prin care se spera să se obțină *libertatea* românilor și o *Constituție „pentru republica română"*.

Trecem peste cele trei luni ale guvernării revoluționare și ajungem la 13 septembrie 1848 cînd Revoluția a fost înăbușită de forțele reacționare care, în acest scop, au cerut ajutorul armatelor străine. De la această dată încoace începe exodul, chinurile și suferințele, arestările celor rămași, perchezițiile, confiscările şi tot lanțul necazurilor pe care reacțiunea le aplica cu cea mai mare înverșunare.

Heliade a izbutit, împreună cu alții, să fugă la Brașov (numai cu 7 galbeni în buzunar) de unde, sub numele conspirativ de Nicolae Gheorghiade, să scrie soției sale la Bucureşti să împacheteze toate lucrurile de preț și cele de primă necesitate pe care să le lase la unchiul său Alexandru Danielopol pe care, acesta, să le expedieze cu cărăuşii prahoveni, iar ea, împreună cu copiii, să plece cu prima diligență. O roagă să nu uite, să-i aducă tutun cît mai mult, iar din biroul său, din bibliotecă, pachetul cu prețioasele lui manuscrise „munca mea de mulți ani". De unele lucruri mărunte care eventual s-ar prăpădi, să nu aibă mare supărare că le vor face ei mai tîrziu, numai „manuscrisele să nu mi să piarză".

Neputînd sta în Brașov, aşteptîndu-se a fi arestat de poliția locală, Heliade a plecat la Sibiu, apoi la Lugoj, de unde scrie sub numele de Iosif Fransky, iar de aici prin Orşova, Agram, Frankfurt, München etc. la Paris, unde a rămas pînă în primăvară.

Din cauza lipsurilor și sperînd să-i fie mai bine, la 1 aprilie 1849, prin Marsilia se îmbarcă pentru Constantinopol unde n-a putut sta mai mult de trei zile, nefiind condiții favorabile, din cauza Austriei și Rusiei care interveniseră pe cale diplomatică să nu se dea azil în Turcia fruntaşilor Revoluției din Țara Românească.

Este obligat deci să se reîntoarcă la Paris unde, cu toate lipsurile ce va întîmpina, va rămîne cîțiva ani fără să-și poată vedea soția și copiii, neavînd bani nici să-i aducă la el, nici să se ducă la ei în Turcia, la Constantinopol, unde lui nu-i era permis să stea.

În afară de Popa Radu Șapcă care avea domiciliu obligatoriu la Muntele Athos, Heliade este singurul dintre revoluționarii români exilați care s-a găsit într-o foarte grea situație materială pe meleagurile străinătății. În Franța, la Paris, unde se reîntorsese la începutul lui mai 1849, el spune că se gîndeşte cu groază cum va rămîne acolo, fiindcă n-are cu ce-și plăti locuința şi hrana cea mai modestă. „Lumea ce nu ne cunoaşte nu ne dă nici un credit. Am scris baronului Tosița de Livorno să-mi dea un credit de vreo 100 galbeni şi mi-a răspuns că nu poate, că sînt împrejurările grele. Lumea Europei nu e ca lumea română. Te lasă să mori de foame *ad litteram*".

Maria pînă cînd a sosit la Braşov, soţul ei plecase, după cum am văzut aşa că n-a mai avut ocazia să-l vadă. Acolo, a fost arestată împreună cu copii. „Pricina că sînt consoarta ta", dar datorită senatorilor oraşului care sînt „oameni de omenie" a fost eliberată după o săptămînă. N-au trecut însă decît 12 zile de la această dată şi a fost arestată din nou; timp de trei săptămîni, fiindcă n-a vrut să predea o scrisoare primită de la soţul ei. Ba mai mult decît atît, îi pregătiseră o teleguţă cu care s-o transporte dincolo de graniţa ţării, în răsărit „şi să ne ducă unde a înţărcat dracul copiii. Dar Dumnezeu nu a vrut să fac acel voiaj. M-a inspirat ce să fac, nu numai ca să-mi scap copiii, dar să fac pe acel care vrea să ne trimită să doarmă el în noaptea aceea ocolit de sentinele şi a doua zi să-şi ia drumul el acolo unde vrea să ne ducă pe noi".

În Transilvania fiind încă revoluţie, s-au dat lupte grele şi s-au făcut mii de arestări, iar Braşovul, unde ea se afla, a rămas cîtva timp aproape pustiu, mai rămăseseră numai săracii şi emigranţii iar ceilalţi fugiseră prin toate părţile. În timpul cît a stat la Braşov şi Sibiu, Maria Heliade, fără să cerşească împrumuturi, dar impunîndu-se prin persoana ei şi prin nevoia ce avea de a-şi hrăni copiii, a fost ajutată de anumite persoane care n-au lăsat-o să simtă „nici un minut emigraţia", primind de la ele peste 5 000 de sfanţi în bancnote koşutiene, pe care însă le-a schimbat cu scăzămînt destul de mare.

Cu toate că a trecut „prin foc şi prin apă", după cum spune ea, Maria a fost totdeauna optimistă şi foarte curajoasă, spunînd: „n-am tremurat nici într-un pericol şi înaintea nimurui". Ea spera şi era încredinţată că ţara noastră „care este aşa de mică, fără nici o putere, hotărîtă suferinţelor, plină de oameni săraci în toate şi bogaţi numai de suferinţe şi răbdare, patria noastră — zic — o să fie cea dintîi care o să se bucure de adevărata libertate".

Cînd este hotărîtă să părăsească Transilvania şi prin Vidin, Rusciuc, Şumla, Varna să se ducă în Turcia şi să se stabilească la Constantinopol, o apucă un dor mare de ţară exteriorizat prin următoarele cuvinte: „Dulce patrie, cînd o să mai pui buzele pe ţărîna ta ? Cu ce amar o să mă depărtez de tine. Mormîntul părinţilor şi copilaşilor noştri. Căminul bătrîneţelor noastre. Ah, cît vă doresc, cît îmi sînteţi de scumpe !

Ah, Eliade, scumpul meu soţior şi companiul dureroase-mi vieţi, fă cum să te văz mai curînd în braţele bunilor noştri copilaşi, ca să mă mai poci lupta cu cruda durere ce îmi sfîşie inima de pierderea şi sclavajul patrii noastre".

Mai este cazul să amintim că, în marele ei patriotism, la plecarea din ţară, Maria a luat o cutiuţă cu pămînt pe care a purtat-o din loc în loc şi pe care o păstra sub „căpătîi".

*

Sosită la Vidin a fost bine primită de paşa de acolo care i-a procurat o serie de avantaje, iar căpitanul Marco, consulul mai multor state, s-a dovedit „virtutea personificată" faţă de familia ei. La Rusciuc s-a bucurat de aceeaşi atenţie, datorită cărui fapt, numai la două săptămîni de la sosirea ei acolo, prin ajutorul paşei din Giurgiu, a adus de la Bucureşti pe fiica ei cea mai mare, Zmărăndiţa, cu cei zece copii ai ei, pe care i-a ţinut trei săptămîni în bună ospătare, fiindcă în ţară era mare lispă şi scumpete.

La plecare, după două luni şi jumătate de stat la Rusciuc, paşa i-a pus la dispoziţie patru trăsuri pentru transportul lor şi al bagajelor, iar de la Varna pînă la Constantinopol a călătorit cu „vaporul imperial"; în călătoria lor pe mare, de o zi şi o noapte, au avut mult de suferit din cauza unei groaznice furtuni.

La 28 octombrie 1849, Maria cu copiii a sosit în Constantinopol și s-a așezat într-o casă mare de piatră (majoritatea fiind din lemn), în centrul cartierului Pera. Acolo, pentru 60 de galbeni pe lună, proprietarul, signor Vitali, le-a pus la dispoziție două camere mobilate, căldură, cafele, mîncare, fructe și „lumînări bune". Este adevărat că 60 de galbeni nu era puţin şi, după cum crede ea, în oricare ţară ar putea trăi bine cu 40 galbeni pe lună, dar aici fiind mare scumpete îi trebuie în total 80 de galbeni de cheltuială și nu știe, deocamdată, cum are să se descurce, fiindcă nu cunoaște la ce sumă se ridică pensia pe care i-o vor da turcii.

Reșid-Paşa, marele vizir, de îndată după sosirea ei, i-a trimis vorbă ca sultanul a poruncit să i se trimită pensia la Rusciuc, unde fusese informat că s-a stabilit, dar venind acum la Constantinopol, Aali-Paşa, ministrul de Externe, a fost însărcinat să i-o dea aici, bineînţeles după ce se vor întoarce banii de unde au fost expediați, fără să i se spună cît i s-a fixat pe lună. Soliman-pașa a trimis şi el pe dragomanul lui să-i aducă la cunoştinţă că este *timpul* să înainteze un memoriu sultanului în care să arate ce pagube a suferit în ţară, iar el, paşa, primind memoriul, se însărcinează cu restul.

Prin intervenția fratelui ei, Costache (Alexandrescu) a fost primită de cîțiva miniștri și alte personalități, de asemenea a fost invitată de Aali-Pașa, căruia i-a făcut rugămintea să intervină ca Heliade să obţină aprobarea de a veni la Constantinopol, lîngă soție și cei patru copii ai săi.

Într-o scrisoare îl anunță pe soțul ei că nu s-a dus să facă nici o vizită la emigranții români și se fereşte şi de a-i primi la ea acasă, fiindcă ştie sigur că unii dintre ei colportează știri inexacte, opresc corespondența ce i se adresează şi sînt oamenii lui Rodin (Ion Ghica), care este duşmanul lui de moarte, ca și Cezar Bolliac. Totuşi a fost vizitată de Demetrio Sakelario, împreună cu soția și fiica sa, domnișoară mare — „om de toată omenia"; de proprietarul Vitali cu soția și fiica, de Alexandru Christofi, Costache și Nicolae Ipătescu, acesta împreună cu soția (Anica), de Filipescu şi, din cînd în cînd de locotenent colonelul Kaloşdi (Kalodzi, Kaloszdy), doctorul generalului József Bem (pe care l-a cunoscut la Braşov), care a îngrijit pe copiii lui Heliade, bolnavi de pojar; de asemenea de doctorul Cavalieri, amîndoi „oameni bătrîni şi de toată probitatea a onestului caracter și principe [principii]". Toți cei de mai sus nu sînt „calomniatori infami şi de acei ce n-au nimic sacru".

„Bravul, umanul și plin de virtute" dr. Kaloşdi, probabil la recomandația lui József Bem, în timpul bolii copiilor a venit chiar de patru ori pe zi să-i vadă și să-i îngrijească; „lui îi sîntem datori vindecarea și sănătatea copiilor". „Frate, să-mi trimiţi o scrisoare către doctorul Kaloşdi, în care să-ţi exprimi recunoștința de buna îngrijire ce a avut pentru familia ta. Este un om vrednic de toată stima". Neprimind însă la timp această scrisoare, ea repetă rugămintea, spunîndu-i că doctorul a plecat din Constantinopol și s-a stabilit la Alep, unde i-o va expedia, „singura recompensă pentru dînsul la îngrijirea ce a dat copiilor noștri și mie toată iarna".

Auzind că emigranții unguri și poloni din Turcia (Kossuth, Dembinski, Mészáros și alții) sînt recomandați și susținuți de Palmerston, ministru de Externe și mai apoi prim-ministru al Marii Britanii, Maria roagă pe soțul ei să se ducă la el și să-i ceară o recomandație către ambasadorul Caning care are mare trecere la Constantinopol, să i se aprobe a veni o lună să-și vadă copiii și soția bolnavă. Văzînd că Heliade nu dă curs rugăminții ei, cu toate că fusese repetată, Maria, socotind că poate să cîştige ea bunăvoința lui Caning, îi trimite broșura lui Heliade, *Protectoratul*, cu un bilet omagial alături, iar mai apoi și două scrisori prin care îl ruga să-i dea voie să corespondeze cu rudele din

Bucureşti, prin ambasada engleză, ca toţi ceilalţi emigranţi români. „Şi nici că mi-a dat măcar, ca la un cîine, răspuns. Astă purtare din partea ambasadorului mi se pare că a întrecut toate grosiertăţile, este ură, curat". Se ştie sigur, bunele relaţii ce existau între Caning şi Ion Ghica, deci cărui fapt se datoreşte această comportare a ambasadorului englez. Şi tocmai de aceea, Maria repetă din nou rugămintea ca soţul ei să se ducă la Palmerston pentru o recomandaţie cît se poate „mai apăsată", socotind ea că acesta este un lucru uşor de obţinut, dar care, în realitate, era foarte greu şi chiar imposibil pentru Heliade.

Kossuth care se afla la Brussa, cu o parte din fruntaşii revoluţiei maghiare, i-a trimis complimente în numele lui şi al soţiei sale „rugîndu-mă ca să-l recomand la amiciţia ta şi să-i trimiţ toate uvragiile ce ai lucrat tu în emigraţie". Se spune că a primit cadou din partea sultanului o şa şi un frîu lucrate cu diamante şi patru armăsari de rasă.

Îl roagă deci să facă mai multe colete cu lucrările lui, fiindcă, în afară de Kossuth, le mai cere Omer-paşa, Ahmet-efendi şi alţi diplomaţi, nu mai vorbesc de o serie de persoane din Bucureşti. Pe cele destinate lui Kossuth le va încredinţa lui Aali-Paşa care le va expedia personal la Brussa, fiind „în relaţii intime cu dînsul".

*

În sfîrşit, turcii au plătit Mariei toate cheltuielile făcute pînă la acea dată (iulie 1850) şi i-au fixat o pensie lunară de 3 000 lei, echivalentă cu 60 de galbeni, cu care ar fi putut trăi puţin mai restrîns decît pînă la acea dată. Alte cheltuieli suplimentare, de aici înainte, fusese anunţată că nu i se mai pot da.

Toate au fost bune la început, dar mai apoi din ce în ce mai greu. Preţul alimentelor şi al chiriilor a crescut mereu, un adevărat val de scumpete s-a abătut asupra Imperiului Otoman. Pe lîngă cele de mai sus, dezechilibrul bugetar al Mariei a rezultat din următoarele cauze: banii trimişi lui Heliade la Paris pentru a veni în Turcia şi pentru anumite cumpărături; plata doctorilor şi a medicamentelor în nenumărate cazuri de boală pe care le-au avut; cheltuiala cu învăţătura celei mai mici fete, Maria, şi a lui Ienăchiţă; plata anumitor datorii. Şi după stabilirea ei la Chios, în aşteptarea lui Heliade, fiindcă acolo i se aprobase să vină, pensia nu o mai primea la timp, pentru care motiv a făcut, de cîteva ori, împrumuturi cu dobîndă mare, iar în unele cazuri a fost obligată să amaneteze argintăria, care era un capitol din zestrea fetelor.

Suferinţele şi lipsurile au început să se ţină lanţ pînă la începutul anului 1855, la întoarcerea ei definitivă în ţară, unde nici aici, încă aproape doi ani, n-a trăit pe roze, ci mai mult din împrumuturi pentru care punea gaj pensia ce i se mai trimitea, dar cu foarte mare întîrziere.

Chiar după întoarcerea lui Heliade în Bucureşti, lucrurile nu prea se schimbă în bine. N-au venituri ca şi alţii şi sînt mereu în lipsă de bani, iar împrumuturile se încalecă unele peste altele prin nenumărate poliţe şi chitanţe pe care le dau la mîna creditorilor.

Anii trec unii după alţii; despăgubiri substanţiale (cum se spera şi chiar se credea) nu obţin decît suma ce li s-a oferit drept chirie pe timpul cît trupele de ocupaţie au locuit în casele lor de la Obor. Banii primiţi i-au folosit în cheltuieli făcute pentru chirie, hrană şi îmbrăcăminte, iar de pus deoparte, pentru zestrea fetelor, mult prea puţin. Deci se ajunge în anul 1866 cînd, din lipsă de zestre, nici una din fetele lui Heliade nu se poate căsători, rămînînd

fete bătrîne. Şi pentru a înlătura acest curs, în dragostea ei de mamă, Maria a rugat pe soţul ei să convingă pe doi unchi şi doi veri să dea o adeverinţă, autentificată de comisarul Culorii de Roşu, că fetele s-au născut în alţi ani decît cei adevăraţi, făcîndu-le astfel mai mici cu 7—8 ani fiecare. Dar nici aşa fetele n-au avut noroc şi au rămas necăsătorite pînă la sfîrşitul vieţii lor. Cele două fete mai mari, Frusina şi Virgilia, au devenit profesoare la un institut particular din comuna Maia, judeţul Ilfov. Sofia s-a făcut călugăriţă, ajungînd stareţă la mănăstirea Ciorogîrla, iar a patra, Maria, din cauza unei căzături s-a îmbolnăvit de tuberculoză osoasă şi, cu toate îngrijirile ce i s-au dat în ţară şi în străinătate, a murit în anul 1867.

O ultimă cauză a lipsurilor şi vieţii grele prin care a trecut familia lui Heliade, a fost trimiterea fiului lor Ienăchiţă (Ionel) la Paris pentru învăţătură mai înaltă. Neputîndu-i obţine o bursă fără ploconeli şi renunţări la anumite principii pe care şi le-au respectat toată viaţa, banii ce i-au trimis au fost din economii dureroase şi din diferite împrumuturi, care le-au adus tuturor multe supărări. Necazurile, lipsa şi boala a ruinat pe ambii părinţi: Maria s-a sfîrşit în 1869 (înainte ca fiul ei să-şi termine învăţătura, la care a şi trebuit să renunţe), iar Heliade, cu mintea tulbure, a părăsit grijile vieţii la 27 aprilie 1872, fiind înmormîntat în curtea bisericii Mavrogheni de la „Şosea“.

În final putem spune că Maria I. Heliade Rădulescu a fost, — în afară de o soţie ideală, o mamă excepţional de bună care s-a îngrijit permanent de sănătatea şi educaţia copiilor, gospodină harnică şi pricepută — o femeie energică, curajoasă şi îndrăzneaţă în toate acţiunile ei, pentru binele soţului şi al copiilor. A ştiut să sufere cu mult stoicism un exil lung, nevăitîndu-se niciodată, nimănui, decît soţului prin scrisorile ce-i trimitea în diferite localităţi unde se găsea.

Era o femeie care călătorise mult, care văzuse cu ochi critic multe ţări din Europa. Inteligentă şi cultă, vorbea cîteva limbi printre care greaca, franceza, italiana şi turca. În acţiunile vieţii, mai ales după 1848, s-a prezentat la înalte personalităţi străine cărora le-a vorbit cu multă demnitate şi curaj în diferite probleme care interesau familia sau ţara. A fost mult mai practica şi mai realistă decît soţul ei care, dacă ar fi ţinut cont de sugestiile ei, întreaga familie ar fi putut avea o viaţă mai bună, lipsită de atîtea nevoi şi necazuri care, în cele din urmă, alături de boală, i-a doborît pe amîndoi.

Pe Maria I. Heliade Rădulescu o putem considera, pe lîngă multe altele din trecutul patriei noastre, o adevărată luptătoare pentru afirmarea femeii în societate. A fost o premergătoare, la nivelul timpului ei, a tot ceea ce se discută azi pe plan mondial, adică problemele privind condiţia şi statutul femeii în societate şi în viaţa internaţională.

BONIFACIU FLORESCU

Cine-şi mai aduce aminte de „Boniface“, aşa cum îi spuneau prietenii, sau pe numele lui întreg Bonifaciu Florescu ? Sînt sigur că nu mai trăieşte nimeni dintre acei care l-au văzut sau au avut ocazia să vorbească cu el, fiindcă de la moartea lui au trecut mulţi ani, aproape 90. Iată deci un nume care multora din generaţia de astăzi nu le spune nimic. Şi totuşi acest personaj are două calităţi mari: prima, este fiul natural al marelui istoric şi patriot, revoluţionarul paşoptist Nicolae Bălcescu; şi a doua, a fost un cărturar de seamă, un adevărat enciclopedist.

Prin deosebita lui cultură și inteligență, Bonifaciu a fost o *figură* bucureșteană, cu relații în multe familii boierești, dar prin îmbrăcămintea lui care lăsa foarte mult de dorit, prin mersul lui caracteristic legănat, rar și măsurat și mai ales prin felul lui de viață intră în categoria *tipurilor* bucureștene, petrecîndu-și o parte din timpul liber, cîteodată pînă seara tîrziu, în renumita cafenea a lui Fialkowski, care se afla în dreptul Teatrului Național, pe str. Câmpineanu (azi 13 Decembrie) colț cu Calea Victoriei, unde actualmente se află marele bloc ce are la parter un magazin cu articole electrice.

Pentru o scurtă perioadă, Bonifaciu a fost suplinitor la Iași al catedrei universitare condusă de marele erudit B. P. Hasdeu și mai apoi, tot restul vieții, profesor de istorie și limba franceză la liceul „Sf. Sava" și mai apoi la liceul „Mihai Viteazul".

I-a rămas numele prin lucrări didactice, azi demodate, prin diferite reviste efemere pe care le-a editat, în calitate de director și proprietar și prin numeroasele articole, de tot felul, pe care le-a scris.

Pînă acum vreo 45 de ani, anumite rude din familia Floreștilor nici nu voiau să audă că Bonifaciu a fost fiul lui Nicolae Bălcescu, din efemera lui legătură cu Alexandrina (Luxița) Florescu. Socoteau acest fapt o înjosire morală pentru Luxița — femeia sobră și cinstită — despre care nu s-a auzit nimic rău, de la despărțirea ei de fostul soț și pînă la moarte. Nu-și însușeau deloc ideea și realitatea ca Luxița să fi avut un copil din flori și încă cu cineva dintr-o altă categorie socială, decît din clasa boierească din care făcea parte. Nu recunoșteau deloc, cu toate că acest fapt, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, era cunoscut de societatea bucureșteană și în special de doamnele bătrîne, rele de gură, care fabulau mult.

Cu timpul însă, după 1944, Floreștii văzînd că personalitatea lui Nicolae Bălcescu este scoasă din ce în ce mai mult în evidență, el fiind unul din marii noștri patrioți, cu cele mai largi vederi democratice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, au tăcut, ba mai mult și l-au însușit pe Bonifaciu și au dat informații bogate despre el scriitorului Camil Petrescu care, în două volume, a romanțat viața și activitatea acelui „om între oameni".

În plus, urmașii și în special George D. Florescu au scos, din ceea ce mai rămăsese nedistrus de timp, o serie de scrisori, fotografii și acte care, publicate, au venit cu informații și precizări inedite referitoare la Bonifaciu și la părinții săi.

Astăzi se știu multe despre Bonifaciu Florescu, dar în afară de George Călinescu [59], nimeni nu l-a prezentat, în cadrul unui medalion, doar pe el, și nu încadrat fugitiv în diferite scrieri.

Ne luăm îngăduința deci să-l prezentăm generațiilor tinere care n-au auzit de el. Și acest lucru îl facem pe baza amintirilor ce mi-au fost comunicate de anumiți oameni care l-au cunoscut personal (d-na Maria dr. Gh. Petrescu, fiica chimistului și academicianului dr. C. I. Istrati, Ioan Ghica zis și Jeannot, nepotul omului politic și scriitorului Ion Ghica, Emanoil Hagi Moscu, Emil Cazimir și George D. Florescu) decedați toți la vîrste foarte înaintate (lui Jeannot Ghica nu-i mai lipseau decît doi ani să atingă suta). Aducem preci-

---

[59] George Călinescu, *Bonifaciu Florescu*, în „Studii și cercetări de istorie literară", București, 1966, p. 184—200. A se vedea și Stănuța Crețu, *Bonifaciu Florescu*, în *Dicționarul literaturii române, de la origini pînă la 1900*, vol. I, București, 1979, p. 359—361.

zarea că George D. Florescu îi era nepot de-al doilea, fiindcă Alexandrina (Luxiţa) era soră cu bunicul lui, revoluţionarul paşoptist Dumitru Florescu *.

Pe baza celor ce mi-au povestit aceştia, a unei corespondenţe publicate şi după cercetarea în bună parte a ceea ce el a scris şi publicat, începem şirul povestirii încă înainte de zămislirea lui Bonifaciu şi pînă la sfîrşitul vieţii lui.

Ştim cu toţii că tineretul progresist din Bucureşti, în 1848, a întemeiat o societate literară numită *Frăţia* dar care, în realitate, avea mai mult un scop politic, cel de a înlătura orînduirea despotică a domnului şi boierilor, împroprietărirea ţăranilor, eliberarea ţiganilor din robie şi multe alte puncte pentru propăşirea ţării şi a întregului neam.

Întemeietorii acestei societăţi au fost Ion Ghica, Christian Tell şi Nicoale Bălcescu, iar alături de aceştia făceau parte din comitet: Cezar Bolliac, C. A. Rosetti, Alex. C. Golescu (Arăpilă), fraţii Ştefan, Nicolae, Radu şi Alexandru Golescu şi Costache Bălcescu.

Societatea *Frăţia* şi-a fixat sediul în casa marelui vornic Iordache Florescu din mahalaua Scorţarului, dispărută aproape în întregime odată cu canalizarea Dîmboviţei. Ea se afla în dreapta bisericii Sf. Spiridon Vechi, cam pe unde exista clădirea Teatrului de Operetă, şi se compunea din parter şi etaj, cu mai multe camere şi un foarte frumos salon de primire şi dans.

Acolo se ţineau şedinţele secrete ale societăţii, acolo se adunau puţinii membri, amintiţi mai sus, printre care, ca factor important şi secretar era Nicolae Bălcescu, tînărul înţelept, bun cunoscător al istoriei neamului nostru, apreciat şi de prof. Nicolae (Nifon mai tîrziu) Bălăşescu într-o scrisoare trimisă lui George Bariţiu. Prietenul său, poetul George Creţeanu ** care îl vizita des, într-o casă de ţară, la Ville-d'Avray, lîngă Paris, înainte de plecarea definitivă la Palermo a lui Bălcescu spune: „asistam la ardoarea febrilă cu care lucra, voind să cîştige zilele ce-i erau numărate şi plecam întotdeauna mişcat de convorbirile lui, inspirate de cel mai pur patriotism, de cea mai angelică resemnare“ [60].

Şi tot el, în scrisoarea trimisă lui Petre Grădişteanu spunea despre Bălcescu *„el a fost şi va rămîne una din cele mai nobile personalităţi ale deşteptării naţionale, atît ca scriitor cît şi ca om politic“* [61] (s.n.).

La trei ani după moartea lui Nicolae Bălcescu, G. Creţeanu a scris o poezie foarte simţită, intitulată *Nicolae Bălcescu* pe care a publicat-o prima dată în ziarul „Concordia“, în 1856, iar a doua oară în „Revista contemporană“ [62].

N. Bălcescu, ocupîndu-se mai mult decît toţi cu treburile şi hîrtiile societăţii, venea în casa Florescului de multe ori şi în timpul zilei, avînd astfel ocazia să cunoască de aproape pe cei cinci fii şi pe cele două fiice ale gazdei.

---

* *Dumitru Florescu* (1827—1875); ia parte activă la Revoluţia din 1848; comisar de propagandă în jud. Prahova; emigrant, internat la Brussa; autorul melodiei „Steluţa“, Paris, 1856, după versurile lui Vasile Alecsandri.

Despre Dumitru Florescu vezi George D. Florescu, *„Steluţa“ — cînt al dorului de patrie (1853)*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu“, Bălceşti pe Topolog, I(1969), p. 113—132 şi *Dimitrie G. Florescu. II, În slujba patriei*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu“, Bălceşti pe Topolog, II—III (1970—1971), p. 181—192.

** George Creţeanu (1829—1887); poet, publicist, magistrat, membru corespondent al Academiei Române.

[60], [61] „Revista contemporană“, anul II, nr. 4, Bucureşti, 1874, p. 278.

[62] Idem, p. 281—283.

Cea mai mare din ele, Alexandra (Alexandrina, Luxiţa) * avusese mai înainte o căsătorie nefericită cu un ofiţer rus, brutal, cartofor şi beţiv. Deci la acea dată, Luxiţa cu toate că avea numai 27 de ani, era divorţată de 10 ani.

Din cele ce mi s-au povestit, adevărate sau fabulate, în desele veniri ale lui N. Bălcescu în această casă, Luxiţa Florescu, care-i aducea cafea şi şerbet, cu apă rece de la fîntînă, a prins deosebită simpatie de tînărul inteligent şi cult, necăsătorit şi cel mai activ dintre toţi membrii societăţii. Cu timpul, simpatia Luxiţei s-a transformat într-o adevărată dragoste. Puţin mai în vîrstă decît el, avea chiar dorinţa de a se căsători cu el, cu toate că mai înainte făcuse jurămînt că nu se va mai mărita cu nici un bărbat, fiindu-i proaspete în amintire necazurile şi supărările ce le-a avut de la fostul ei soţ, plecat definitiv din ţară.

Viaţa personală a lui N. Bălcescu, sănătatea lui şubrezită prin boala de piept care o căpătase în închisoarea de la Mărgineni, precum şi planurile lui de activitate în viitor nu-i permiteau, sub nici un motiv, să se căsătorească, fapt care l-a comunicat Luxiţei în modul cel mai răspicat: oricînd poate fi arestat din nou şi chiar dacă nu s-ar întîmpla acest fapt, viaţa lui va fi scurtă, datorită bolii de care suferea.

Zice-se, că necăjită şi chiar îndurerată privind planurile ei de viitor, văzîndu-şi spulberate gîndurile de a fi soţia unui om foarte bun, cald la suflet şi cu mari calităţi intelectuale, Luxiţa a fost aceea care, cu tot riscul, a avut dorinţa să aibă un copil cu N. Bălcescu dar acesta, atunci cînd se va naşte copilul, să nu apară ca părinte în scriptele de stare civilă.

Documentele dau însă altfel de precizări. Prima informaţie pe care o avem despre relaţiile dintre Luxiţa şi Nicolae Bălcescu datează dintr-o scrisoare adresată la 23 octombrie 1843 de acesta din urmă prietenului său Ion Ghica, aflat la Iaşi [63].

La 14 iunie 1844 pleca la băi în Transilvania „dumneai Cocoana Lucsiţa Florescu", iar a doua zi lua acelaşi drum „d. Nicolae Bălcescu", întîlnindu-se desigur acolo feriţi de ochii lumii.

O a doua „coincidenţă" este plecarea din 1846. În vreme ce Nicolae a părăsit ţara la 3 iunie, peste două săptămîni la 16 iunie şi „d-ei Cocoana Luxiţa Florescu" părăsea Bucureştii în drum spre Viena. Cei doi s-au revăzut la Viena, apoi în primăvara anului 1847 în Italia, la Palermo. De acolo, fie separat, fie împreună, ei au luat drumul spre Paris, unde îi întîlnim în vara lui 1847.

Legătura lor, ce îşi are, desigur, originea în prietenia stabilită cu mulţi ani în urmă în ţară, apoi reînviată în Austria, Italia şi Franţa, a avut ca rod pe Bonifaciu Florescu, zămislit la Paris. În toamna anului 1847, Luxiţa a părăsit oraşul lumină şi, reunindu-se cu fraţii ei Costache şi Iancu la Viena, s-au întors în ţară în cursul lunii octombrie. Bălcescu îi mai scria Luxiţei de la Paris în decembrie 1847, dar cînd s-a întors şi el în aprilie 1848 la Bucureşti, în preajma Revoluţiei, nu şi-a mai întîlnit prietena în ţară. În poziţia critică în care se afla, ea şi-a găsit refugiul la Budapesta, dar spre a nu-l turbura pe Bălcescu, aflat în frigurile pregătirii Revoluţiei, nu i-a scris nimic

* *Luxiţa* născută în 1816, a fost căsătorită în 1832 cu căpitanul Filip Krijanovschi de care s-a despărţit după nici un an de căsătorie (1833). Amănunte la George D. Florescu, Paul Cernovodeanu, Horia Nestorescu, *Date noi privind viaţa şi activitatea publicistului Bonifaciu Florescu (1848—1899)*, în „Revista de istorie şi teorie literară", tomul 16 (1967), nr. 4, p. 624.

[63] N. Bălcescu, *Opere* (ed. George Zane), vol. IV, Bucureşti, 1964, p. 38.

despre pruncul ce îl purta în pîntec de la dînsul[64]. Acolo, la 27 mai 1848 a dat ea naştere, în condiţii destul de dificile, lui Bonifaciu Florescu. Naşterea a fost înregistrată în matricola nr. 658 a parohiei greco-române din Pesta, redactată în greceşte, a cărei traducere în limba română sună astfel: „1848 mai 27. Născut, fiul lui Nicolae şi al Anei Alexandra Florescu din Bucureşti. Botezat şi uns cu sfîntul mir la 4 (?)* iulie de către mine Ioasaf Mavrommati arhimandrit, cu numele de *Bonifacius*. Naş fiind Inochentie Chiţulescu ierodiacon din Bucureşti. Tatăl Nicolae "[65].

Bonifaciu fiind un copil natural, nu s-a trecut numele de familie al tatălui; Inochentie Chiţulescu, seminarist la Pesta, s-a arătat foarte mărinimos cu Luxiţa, a ajutat-o cu bani şi poate a reînsoţit-o în ţară, unde o întîlnim întoarsă de-abia în vara anului 1850, după multe peripeţii şi un drum periculos prin Transilvania şi Moldova, în timpul evenimentelor revoluţionare petrecute în Ungaria şi Transilvania în 1848—1849. Inochentie, devenit mai tîrziu, episcop de Buzău (1873—1893), a rămas şi mai tîrziu în legături de prietenie cu Floreştii, recunoscători pentru ajutorul creştinesc ce i l-a acordat Luxiţei[66].

În această vreme, pe cînd ea năştea la Budapesta, N. Bălcescu era supraocupat, împreună cu ceilalţi conducători, cu pregătirea şi declanşarea Revoluţiei. Cu toate că Bălcescu cunoştea adresa Luxiţei la Budapesta, n-a avut răgaz să-i scrie. Ea a fost totuşi prima care i-a scris, imediat după naştere. Din a doua scrisoare a ei, ca răspuns la prima primită de la el, spicuim cîteva rînduri în care se vede cîtă dragoste-i purta, dorinţa de a veni în ţară, rugămintea de a nu spune nimănui nimic şi în special mamei ei, nici unde este, nici că a născut, precum şi lipsa de bani în care se găsea.

În scrisoarea din 28 iulie[67], miercuri [1848] ea spune:

„Iubite Nicolache, c-o vie bucurie am primit a ta scrisoare, pe care încă o recitesc, sărutînd-o şi udînd-o cu lacrămi de mulţumire".

...„dacă ai fi cunoscut cîtă dragoste şi prieteşug are sufletul meu pentru tine Nicolache".

„Reproşul însă ce-mi faci, am dreptul să ţi-l întorc, că *pe cînd mă băteam cu moartea* (s.n.), am găsit putere, pentru a ta linişte, a-ţi scrie, iar tu două luni şi jumătate n-ai găsit 10 minute a răspunde".

Îl roagă să-i scrie ce mai fac fraţii ei şi în special mama. „Nimeni nu-mi mai scrie. Destule suferinţe am, să aflu cel puţin că toţi sînteţi bine".

Se gîndeşte mult la ţară şi la toţi cei din Bucureşti, spunînd: „va fi cu putinţă a mă întoarce acuma Nicolache, cine ştie de voi avea veselia a mai călca pe liberul nostru pămînt" ... „A ta, A.F." [Alexandrina Florescu].

Nu uită să-l roage a rupe toate scrisorile ce primeşte de la ea, fapt pentru care, numai întîmplător, s-au păstrat două din ele.

În cealaltă scrisoare, a doua[68], trimisă din 31 iulie, sîmbătă [1848] ea spune: „criticoasa poziţie în care mă aflu, amara suferinţă de care o idee nu poţi să-ţi faci" ... Pentru a i se uşura greaua situaţie materială în care se

---

[64] G. D. Florescu, P. Cernovodeanu, H. Nestorescu, *op. cit.*, p. 625—628.
*lectură nesigură
[65] Odön Füves, *Noi date despre fiul lui Nicolae Bălcescu născut la Pesta* în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu", IV (1972), p. 133—134.
[66] G. D. Florescu, P. Cernovodeanu, H. Nestorescu, *op. cit.*, p. 629.
[67] Acad. R.S.R., $\frac{\text{S. 12(1)}}{\text{LXIV}}$; Cornelia Bodea şi Paul Cernovodeanu, *Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu* (I), în „Studii", XV (1962), nr. 2, p. 384—385.
[68] Acad. R.S.R., $\frac{\text{S 12(2)}}{\text{LXIV}}$; Cornelia Bodea şi Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 385—386

găseşte, roagă să i se trimită, urgent, ceva bani. Îl roagă să se împrumute de pe unde găseşte, un galben de la unul, un sfanţ de la altul, şi să-i trimită circa 50 galbeni, iar ea cînd va avea bani îi va trimite înapoi, dar să nu ştie nimeni decît fratele ei, Iancu.

În situaţia în care se află, din toate punctele de vedere, ea spune: „oricum, d-aicea trebuie să plec, măcar ori în ce alt loc".

Repetă să nu afle „mumă-mea", iar Iancu „să nu spuie nimic pe acasă".

Ca o bună patriotă ce era, cu tot riscul de a-şi sacrifica chiar fericirea ei personală, îl încurajează la toate înfăptuirile ce vor mai trebui pentru binele ţării, îndemnîndu-l să nu precupeţească nimic, chiar de şi-ar pierde averea şi viaţa — totul — „numai drepturile dobîndite nu".

Luxiţa îşi încheie scrisoarea cu vorbele: „*Adio sufletul meu*" (s.n.), din care reiese clar, precum şi din cele de mai sus, că N. Bălcescu este tatăl lui Bonifaciu, iar faptul în sine nu mai suferă nici o îndoială sau altă explicaţie.

După întoarcerea în ţară în 1850, sub supravegherea directă a ei şi cu destulă cheltuială, copilul a fost crescut pînă la data şcolarizării. Nu ştim dacă învăţămîntul primar l-a făcut particular sau la una din şcolile publice din Bucureşti. Cert este că tot cursul secundar l-a urmat la liceul „Louis le Grand" din Paris, unde a plecat însoţit de mama sa în 1858 şi unde nu putea intra oricine, decît dovedind prin acte originea nobilă, iar taxele de şcolarizare erau foarte mari. Se spune că taxele au fost plătite prin bursa ce i s-a dat de statul român. De aceea în 1858, cînd Bonifaciu împlinea vîrsta de 10 ani, Alexandra (Luxiţa) Florescu s-a adresat Tribunalului din Bucureşti, cerînd cuvenita aprobare să recunoască pe copilul pe care l-a născut „în văduvie" [69].

Bineînţeles că Luxiţa a avut multe neplăceri din partea familiei căreia moralmente nu-i convenea situaţia ei, deoarece era o veche familie boierească, de frunte, ai cărei membri ocupau funcţii importante de stat.

Bonifaciu, în timpul liceului, s-a dovedit un foarte bun elev la învăţătură, citind, în particular, cu multă aviditate tot felul de cărţi, în special de istorie şi literatură franceză, căpătînd în acelaşi timp şi gustul de a scrie. Astfel, în 1868, împreună cu Frédéric Damé * şi alţii a înfiinţat la Paris ziarul de scurtă durată „L'Avenir".

După terminarea liceului, la 3 august 1868, a urmat cursurile Facultăţii din Rennes [70], obţinînd gradul de licenţiat la 5 decembrie 1872.

O problemă care l-a frămîntat însă mult pe tînărul Bonifaciu în perioada studiilor, a fost aceea a paternităţii sale. Din corespondenţa sa rezultă însă, prin aluzii discrete sau evidente, că la un moment dat a aflat că era fiul lui Nicolae Bălcescu. O incursiune în genealogia familiei Florescu prilejuită de lectura în „Arhiva românească" a lui Hasdeu, a unui hrisov de pe vremea lui Vlad Ţepeş ** (!), în care e amintit un Vintilă Florescu — îi prilejuieşte lui Bonifaciu exclamarea: „Ce-mi pasă dacă mă trag din Mihai Viteazul sau din Nicolae ţiganul? dacă sînt un om virtuos, mă voi face stimat. Dacă nu, e păcat să spuie lumea: Iată fiul nemernic al omului ăla marele" pentru ca imediat să adauge în textul acestei epistole pe care i-o adresa

---

[69] Arh. St. Buc., *Tribunalul Ilfov L. C.C.* 45/1858; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 187.

* Frédéric Damé (1848—1907); ziarist, publicist, profesor de limba franceză la liceele „Matei Basarab", „Sf. Sava" şi „Gh. Lazăr;" şef de serviciu şi inspector în Ministerul Instrucţiunii; director al ziarului „La Roumanie"; a publicat foarte mult: articole, studii, volume (cf. Lucian Predescu, Enciclopedia Cugetarea, p. 251).

[70] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 191.

** De fapt Vlad Călugărul, deoarece hrisovul are data din 1483.

mamei sale la 6 decembrie 1865: „şi acum, ceva numai pentru noi doi. Azi e Sf. Nicolae. Am recitit cu evlavie „Cîntarea României" şi ştii, mamă, aş fi vrut să-l cunosc mai mult. Ce idei! Cîtă genialitate şi cît suflet! Dar, iartă-mă, dacă-ţi reîmprospătez amărăciunea" [71].

Într-altă scrisoare trimisă Luxiţei la 9 februarie 1868 îi mulţumea pentru primirea lucrării *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*„ pentru că ştii cît de mare preţ pun eu pe singurul prozator pe care-l are România şi de aceea vrînd să citesc opera lui cea mai de seamă, încerc să cunosc mai bine acest suflet nobil" [72].

Odată terminate studiile, în vara anului 1873, Luxiţa împreună cu Bonifaciu, s-au stabilit definitiv la Bucureşti.

La scurtă vreme de la această dată ea a fost numită superioara (directoare) Institutului Surorilor de Caritate care se afla pe str. Colţei nr. 55. Clădirile lui ocupau terenul pe care se află astăzi Hotelul Lido şi o bună parte din stradă, care la acea dată era mult mai îngustă. Aici şi-au găsit azil unele din văduvele scăpătate ale protipendadei sau domnişoarele bătrîne care preferau să nu-şi sfîrşească zilele în vreo mănăstire, ci aici unde nu erau obligate la rugăciuni, mătănii, post şi la o vestimentaţie mohorîtă.

Printre „pensionarele" institutului se număra şi una din fiicele revoluţionarului şi omului politic Ion Ghica. În legătură cu aceasta, Ioan (Jeannot) D. Ghica, îmi spunea prin 1940, că mătuşa sa Luiza (fiica lui Ion Ghica) era cam neglijentă faţă de ordinea lucrurilor şi curăţenia camerei sale.

La anumite ocazii şi mai cu seamă cînd se anunţau vizite de înalte personalităţi, Luxiţa Florescu, în ajunul acelor zile, trecea pe la toate pensionarele rugîndu-le să-şi facă curat şi să-şi aerisească camerele, insistînd mai mult asupra Luizei care era încăpăţînată şi nu voia să primească „ordine" şi nici sugestii de la nimeni. Cînd i se atrăgea atenţia, ea stătea cu capul în jos mormăind, iar cînd i se repeta rugămintea şi era întrebată dacă a auzit, Luiza roşie de mînie izbucnea, şi ca s-o înfunde, s-o oblige să tacă, şi să plece, îi spunea cu vorba ei repede, în colţul gurii spre dreapta (fiindcă era ştirbă pe acea parte): „Ştiu eu cu cine ai făcut pe Bonifaciu". Şi Luxiţa nu zicea nimic, dar dispărea glonţ, lăsînd-o în pace, fiindcă nu putea suporta nici cea mai mică aluzie referitoare la trista ei viaţă şi paternitatea fiului ei.

Alexandra G. Florescu (Luxiţa) a ocupat postul de superioară a institutului pînă la moarte, avînd la dispoziţia ei în afară de camera de culcare, încă una care-i servea de birou şi cameră de primire.

În noiembrie 1892 fiind bolnavă şi neştiind dacă se va putea însănătoşi, îşi face un fel de testament în care spune că în afară de icoane şi un dulap cu hîrtiile institutului, tot ce se va găsi şi se va dovedi că sînt ale ei, vor rămîne în stăpînirea fiului ei Bonifaciu Florescu.

În 1896, cînd împăratul Franz Josef a venit în Bucureşti, într-o scurtă călătorie a vizitat şi acest institut şi constatînd că este condus exemplar, a oferit Luxiţei o frumoasă bijuterie pe care, legată de un şiret de catifea neagră, a purtat-o la gît pînă la moarte.

În sfîrşit obosită de viaţă şi atinsă de senilitate, la 3 octombrie 1899, în vîrstă de 83 ani, Luxiţa a decedat şi a fost înmormîntată în cavoul familiei de la mănăstirea Ţigăneşti.

---

[71] G. D. Florescu, P. Cernovodeanu, H. Nestorescu, *op. cit.*, p. 632—633.

[72] *Ibidem*, p. 632.

De îndată ce Luxiţa împreună cu Bonifaciu s-au stabilit la Bucureşti, în 1873, după cum am spus mai sus, ea, prin rudele sale a căutat să-şi recomande fiul la diferite personalităţi culturale de aici, pentru a i se încredinţa o slujbă care să corespundă pregătirii lui. Trebuie să amintim că Bonifaciu, în afară de limba franceză pe care o poseda la perfecţie, scris şi vorbit, ştia şi româneşte, dar vorbea cu un pronunţat accent francez şi cu o grasiere agreabilă.

Datorită diplomelor prezentate şi recomandaţiilor făcute, Bonifaciu, abia sosit de la Paris, a fost acceptat să se prezinte la un examen de verificarea cunoştinţelor prezidat de B.P. Hasdeu şi alţi profesori, asistaţi de Eraclide, delegatul Curţii de Casaţie. Juriul, după examinare, l-a socotit „demn de a ocupa o catedră de istorie la Facultate“ [73], fapt care s-a şi concretizat la 5 octombrie 1873 cînd a fost numit profesor provizoriu la catedra de „istoria universală critică“ de la Facultatea de litere din Iaşi.

Dar, în foarte scurtă vreme, lucrurile s-au schimbat. Problemele politice au avut întîietate şi mai multă putere decît examenul dat, iar numirea lui Bonifaciu nu s-a făcut, fiindcă Christian Tell şi B. Boerescu, ca miniştrii ai învăţămîntului nu l-au agreat. Noul ministru, Titu Maiorescu, care nu-l putea suferi, deoarece făcea opoziţie „Junimei“ şi lui personal, la 13 aprilie 1874, l-a destituit, cu toate că îl considera „înzestrat cu cunoştinţe lăudabile şi trecuse cu succes concursul, dar făcuse prelegeri ce nu au corespuns exigenţelor unui curs de Universitate, contribuind astfel la împuţinarea ascultătorilor [74].

Titu Maiorescu a redat din nou catedra lui Nicolae Ionescu * care fusese considerat demisionat în 1873, fiind deputat. Lui Bonifaciu i s-a îngăduit să ţină numai un curs liber la Facultatea de litere din Bucureşti. La 15 decembrie 1874 a ţinut prima prelegere numită de el lecţie. Aceste prelegeri **, cu subiectul lor, şi data la care au fost ţinute, sînt următoarele: I *Istoria progresului*, 15 decembrie 1874, II *Formaţiunea naţiunei franceze*, 22 decembrie 1874, III *Democraţia şi absolutismul în Franţa*, 12 ianuarie 1875, IV *Progresele constituţiunei engleze*, 19 ianuarie 1875, V *Revoluţiunile Angliei*, 26 ianuarie 1875 şi VI *Germania şi lupta raselor*, 2 februarie 1875, pe care, în cadrul unui volum [75], Facultatea de litere le-a şi publicat în cursul aceluiaşi an.

---

[73] *Anuarul Ministerului cultelor şi instrucţiunei publice* pe anul 1893, întocmit de Frédéric Damé, Bucureşti, 1893, p. 23.

[74] G. Călinescu, *op. cit.* p. 184—200.

* Nicolae Ionescu (1820—1905); profesor universitar, om politic şi ziarist; fost deputat şi senator şi de mai multe ori ministru de Externe; membru al Academiei Române din 1867.

** Aceste prelegeri au fost stenografiate de *Vasile D. Păun* (1850—1908), profesor la liceul „Sf. Sava“, apoi profesor şi director la liceul „Gh. Lazăr“; profesor de limba română al regelui Ferdinand pe vremea cînd acesta era prinţ moştenitor; publicist.

[75] *Curs facultativ de istoria modernă critică* ţinut de Bonifaciu Florescu, Bucureşti, 1875, 150 p.

Relativ la cursul de istorie universală ţinut de Bonifaciu este interesant de semnalat o scrisoare pe care a primit-o la 29 decembrie 1873, de la profesorul H. Pigeonneau din Paris, care îi călăuzea lecturile şi-i indica bibliografia necesară pentru tratarea subiectului. După ce-i indica lucrările pe care trebuia să le consulte separat pentru istoria Angliei, Italiei, Poloniei şi Germaniei, îl sfătuia să studieze marile sinteze ale epocii: „Nu ştiu dacă ai auzit de „Istoria universală“ a lui Cantu, apărută în 19 volume care a fost tradusă şi în franceză, precum de „Istoria modernă a statelor europene“ de Scheoll, în 46 de volume. Ambele sînt deosebit de valoroase şi te-ar scuti de o muncă de cercetare în plus. Cu privire la Evul Mediu, există istoria lui Chevalier, un volum în 12° care e superioară celei a lui Duruy, iar pentru „Istoria contemporană“, eu unul, prefer pe Dauban 3 volume în 12°, editate la Delagrave“ (cf. *Acta George D. Florescu*, azi în Muzeul memorial „N. Bălcescu“ din Bălceşti pe Topolog, judeţul Vîlcea).

În acest curs liber, aprobat de Consiliul permanent al ministerului, şi ţinut numai în zilele de duminică, cu o asistenţă foarte numeroasă, chiar atunci cînd se dădeau în Capitală unele concerte care atrăgeau lume multă, Bonifaciu face sinteza unei bogate documentări a istoriei universale şi analizează critic faptele şi ideile perioadelor expuse, în care presară, spre o mai justă documentare, o serie de citate şi expresii franceze şi latine.

Bonifaciu a fost atît de bogat în idei şi expunere încît prelegerile lui, dintr-un anumit punct de vedere, le putem asemăna cu cele pe care, magistral, le-a ţinut savantul profesor Nicolae Iorga, mai tîrziu, cu un talent oratoric deosebit. Bonifaciu nu a avut acest talent pentru care a cerut scuze auditoriului, chiar de la prima prelegere, spunînd că regretă foarte mult faptul că asupră subiectelor tratate nu poate arunca „acele flori ale elocinţei care fac pe auditor să iasă mulţumit" [76] şi din acest punct de vedere.

Cursul pe care l-a ţinut, după cum spune el: „nu este cîtuşi de puţin de a face concurenţă profesorilor regulaţi [titulari] de la Universitate; *nu, domnilor, ci numai de a înlesni sarcina lor* (s.n.) şi de a vă da asupra unor puncturi desluşiri pe care, prin mărimea cursului de care sînt însărcinaţi, poate, uneori, profesorii d-voastră sînt siliţi a le neglija" [77].

Chiar în prima prelegere, Bonifaciu arată că boieriile s-au datorat funcţiilor şi slujbelor pe care le-au avut. Cu vremea, aceste slujbe intrînd mai des în mîinile unor familii care s-au perpetuat la putere, „boierii au întins din ce în ce mai mult pretenţiile lor şi au ajuns cu timpul a pune chiar poporul în sclavie". Legea boierimii a fost o lege nedreaptă care a adus multe suferinţe şi nemulţumiri în ţară, citind în acest scop pe Miron Costin şi pe Neculce, care spune că va veni o zi cînd „nu vor fi boieri, nici vor putea mînca aceste două ţări [Muntenia şi Moldova] aşa cum le mănîncă", conferenţiarul încheind cu cuvintele: „Domnilor, să ne felicităm că nu mai sînt boieri!".

În intervalul dintre prima şi a doua prelegere făcîndu-i-se observaţia că a fost nedrept cu „boierii care şi-au sacrificat ei înşişi privilegiile lor în 1848", Bonifaciu răspunde că se simte mîndru că şi fraţii mamei lui, fiind boieri, ca şi Goleştii, s-au pus sub stindardul democraţiei şi au făcut Revoluţia de la 1848 „pentru binele ţării". Iar de atunci, de la 1848, democraţia a făcut progrese încontinuu: „astăzi ţăranul are dreptul de a-şi da votul său şi toată lumea poate deveni ministru". Bineînţeles că faptele nu erau chiar aşa, dar în comparaţie cu vremurile mai vechi, ele evoluaseră foarte mult.

„Este adevărat, spunea Bonifaciu, că mai sînt multe de făcut pe drumul progresului, dar totuşi rămîne adevărat că nu mai sînt boieri", iar aceia care au fost s-au împărţit în tabere (partide) diferite. În concluzie „numele de boieri nu este nimerit pentru inamicii democraţiei".

Credem că aceste idei şi fraze progresiste n-au plăcut guvernanţilor, fiindcă cu toată numirea făcută încă din 1873, catedră universitară n-a mai primit. Nici unul din miniştrii care s-au succedat la Ministerul Învăţămîntului în perioada 1873—1876 (Christian Tell, B. Boerescu ad-interim, Titu Maiorescu, Petre Carp şi Al. Orăscu) nu i-au dat lui Bonifaciu cuvenita aprobare de funcţionare în învăţămîntul superior. De-abia ministrul Gh. Chiţu, socotind valabil concursul din 1873, l-a numit la 2 iulie 1876 profesor de istorie la liceul „Sf. Sava", curs superior, catedră din care mai tîrziu a demisionat.

Revenind la prelegerile lui Bonifaciu, el spunea despre Revoluţia franceză din 1789 că principiile ei „sînt bune pentru orice ţară şi-n orice timp.

[76], [77] *Ibidem*, p. 3.

Această revoluţiune s-a numit cu drept cuvînt marea revoluţiune căci ea a fost triumful justiţiei, al libertăţii, al egalităţii şi primul mare pas către fraternitate"[78].

Aceste idei înaintate ale lui Bonifaciu reies şi din corespondenţa timpurie, pe vremea cînd încă se afla la studii în Franţa, adresată mamei sale aflată la Bucureşti. Astfel, într-o scrisoare din 23 martie 1868 el îşi exprima convingerea „că mai curînd sau mai tîrziu întreaga Europă va forma o singură mare republică, aşa cum e în America. Asta nu e o teorie ci convingerea mea personală".

La 27 iunie, acelaşi an, el revenea declarînd „că binele ţării nu poate veni decît prin principiile de la '89 [1789]. Eu unul nu pun preţ pe cutare sau cutare persoană, ci pe principiul călăuzitor... Văzut-ai cîte prefaceri s-au petrecut în omenire de la '89? Cui se datoresc ele? Fireşte că numai liberalilor şi numai lor".

În sfîrşit, într-o altă epistolă din 25 iulie 1868, referindu-se la opera lui Alexandru Ioan Cuza, Bonifaciu scria Luxiţei: „Ca să revenim la ideile tale, nu m-am îndoit niciodată că ai vederi liberale, dar bănuiesc că jalnicul spectacol pe care-l ai acum în faţa ochilor tăi [primele luni de instabilitate guvernamentală sub Carol I, de origine prusacă, antipatic lui Bonifaciu, ardent filofrancez] te face să regreţi, pentru cîteva clipe, mîna autoritară a unui om care a dovedit că alături de unele detestabile păcate, posedă şi virtuţi apreciabile şi a cărui scurtă domnie a reprezentat o etapă hotărîtoare în istoria României"[79].

Din cele observate pînă acum, constatăm că Bonifaciu Florescu de la venirea în ţară, din 1873 şi pînă în 1876, nu a avut propriu-zis nici o slujbă de pe urma căreia să aibă un venit sigur, necesar vieţii. Aşadar, se înţelege că a dus-o destul de greu, fiind obligat să dea lecţii particulare de limba franceză, la elevi, pentru sume destul de modeste, fapt care l-a continuat şi după ce a fost numit profesor, fiindcă salariul nu-i ajungea pentru a-şi întreţine familia, a plăti chirie şi toate celelalte cheltuieli trebuitoare unei existenţe cît se poate de modeste. De aici a rezultat, poate, şi viaţa lui de boem şi ţinuta-i vestimentară, obosită, şifonată, neglijentă.

Pentru a se mai „cîrpi", cît de cît, cum zice românul, a scris articole pe la diferite reviste şi ziare, satisfăcîndu-şi totodată pasiunea şi dorinţa spirituală de a activa în spiritul pregătirii şi cunoştinţelor sale. Profesor, publicist, versificator şi traducător, toate patru înlănţuite între ele, dar care, toate la un loc, nu i-au dat posibilitatea decît, mai mult să rabde, în loc să ducă o viaţă îndestulată. De altfel nu era singurul din această categorie, mulţi intelectuali de seamă aveau o viaţă asemănătoare. Ne gîndim că şi genialul nostru poet şi luceafăr al literaturii române, Mihai Eminescu, dacă nu făcea ziaristică, de multe ori nesemnată, muncind mult pentru un salariu mic, n-ar fi avut cu ce-şi duce viaţa. Asemănător este şi cazul poetului simbolist Nicolae Nicoleanu; ambii au trăit în mizerie şi suferinţă care i-a dus la nebunie şi moarte, la o vîrstă destul de tînără.

*

Chiar după ce a fost numit profesor la liceul „Sf. Sava" avînd nevoie de un venit mai mare, neajungîndu-i salariul, anunţă în ziarul[80] prietenului său Dimitrie Laurian *, că a deschis un curs de limba franceză pentru elevii în vîrstă de 7—15 ani, făcînd pentru 12 lei pe lună cîte trei lecţii pe săptă-

[78] *Ibidem*, p. 21.
[79] *Ibidem*.
[80] „România liberă", 1878, nr. 201.
* Dimitrie Laurian, fiul lui August Treboniu Laurian, prieten şi colaborator al lui Nicolae Bălcescu.

mînă. Nu ştim ce rezultat a avut în urma acestui anunţ, dar, mai tîrziu, familiile intelectualilor bogaţi l-au privit cu simpatie şi preţuire, încredinţîndu-i tinerele lor odrasle, în special fete, pentru a le preda limba franceză pe care, după metoda lui, şi-au însuşit-o foarte bine.

Printre numeroasele cazuri de acest fel amintim pe dr. C.I. Istrati care l-a angajat profesor particular de limba franceză, al celor două fiice* ale sale. Bineînţeles, că de multe ori, el era poftit la masa de prînz, în special, ca unul din obişnuiţii casei. De altfel dr. Istrati a rugat şi pe pictorul Nicolae Grigorescu să dea lecţii de desen şi pictură fiicelor sale, aşa cum se obişnuia curent în anumite familii cu pretenţii, ca odraslele lor să fie cît mai onorabil pregătite cultural, în muzică, pictură şi limbi străine.

*

După mărturiile celor care l-au cunoscut şi a foştilor săi elevi, Bonifaciu Florescu era de statură mijlocie, nici gras, nici slab. Avea ochi mici, negri, sclipitori, dar puţin cam miop, probabil din cauza cititului prea mult. Buze subţiri şi răsfrînte. Faţa puţin oacheşă era încadrată de o mustaţă potrivită, şi de-o barbă care, mai totdeauna, era în dezordine. În colţul gurii o ţigară, sau mai bine zis un muc de ţigară, al cărui scrum se împrăştia pe barbă şi pe lavalieră, care şi aceasta nu era legată cu atenţie la gît sub gulerul moale al cămăşii.

Folosea cam rar pieptenul sau, după alţii, deloc, aşa că părul era într-o totală dezordine. „Pantaloni mai lungi decît e necesar, călca pe ei cu tocul ghetelor, destul de scîlciate de altfel".

Doctorul Melun [81] care i-a fost elev, ne mai spune: „Umbla pe stradă, mai întotdeauna, citind dintr-un ziar, ori carte şi cum era miop, ţinea cartea foarte apropiată de ochi, aşa că se lovea de felinare ori de colţul străzilor, la cotituri, cerînd pardon". Dr. C. Severeanu spre deosebire, spune că nu cerea scuze trecătorilor de care se lovea şi din această cauză avea numeroase incidente neplăcute sau comice.

Bonifaciu avea o figură extrem de expresivă, cu trăsături adîncite şi pline de nobleţe, dar „era tipul bohemului duşman al îmbrăcămintei elegante sau măcar îngrijite. De petele de pe haine nici nu mai vorbesc. Erau de toate mărimile şi de toate felurile, iar pe pantaloni pete de cerneală, căci avea obiceiul de a scutura peniţa de cerneală, după cum vîrful creionului îl uda în gură.

Acesta era omul văzut la exterior. Însă profesorul era cu totul opus: o dicţiune clară, o frază îngrijită şi vaste cunoştinţe asupra literaturii franceze în toate amănuntele ei. Excela în literatura secolului lui Ludovic al XIV-lea.

Cînd vorbea de frumuseţile literaturii se entuziasma şi se aprindea în admiraţia oamenilor ce au făcut gloria literaturii franceze sub Regele-Soare. O uşoară roşeaţă îi colora obrajii, respiraţia îi devenea mai activă şi cordul, probabil, se obosea, ceea ce îl făcea ca după o peroraţie ce ne lăsa într-o tăcere de uimire, să se aşeze pe scaunul catedrei pentru a se odihni. Odihna consta în aceea că ne istorisea scurte anecdote sau „bons mots", unele hazlii, altele instructive".

* Comunicare făcută de fiica cea mai mare, Maria, căsătorită cu dr. Gheorghe Zaharia Petrescu, prof. al Facultăţii de medicină.

[81] Doctorul Melun [*pseudonim*], *Boniface Florescu*, în „Adevărul", 1926, 12 februarie.

*

Bonifaciu Florescu ajuns la vîrsta de 25 ani, se căsătoreşte la Bucureşti la 3 octombrie 1873 cu o tînără franţuzoaică Rose Henriette le Roho d'Alcobia (n. 24 mai 1849) [82], orfană de ambii părinţi şi săracă. După cum vedem îşi începe viaţa de familie sub auspicii deloc favorabile. Dar tinereţea-i tinereţe, nu o interesează decît momentul, viitorul va vedea cum va fi. Şi la el a fost pînă la sfîrşit foarte modest.

La căsătorie, martorii lui au fost Const. I. Florescu, Dumitru I. Florescu (fraţii mamei sale), iar ai soţiei Stere Giani şi Dumitru Manu.

Din această căsătorie, Bonifaciu n-a avut copii, dar după unele afirmaţii ar fi adoptat un băiat, Ion, devenit mai tîrziu ofiţer superior, care s-a căsătorit în 1910 cu Elena (Puica), fiica lui Anastasie (Zanasache) Kalinderu, avînd la rîndul său, urmaşi [83].

După cum spun contemporanii, soţia sa Rose se potrivea foarte bine cu firea şi felul lui de viaţă, dar neajunsurile şi lipsurile i-au obligat să ducă o viaţă modestă şi să locuiască, cu chirie, în diferite părţi ale oraşului.

Astfel, dr. C. Severeanu în *Amintirile* sale spune că l-a cunoscut pe Bonifaciu cînd locuia în Pasajul Român la nr. 8, avînd ca vecin, la nr. 6 pe actorul Grigore Manolescu, care stătea cu chirie la „coana Veturia". Fiind vecini s-au apropiat, s-au împrietenit. Dr. Severeanu spune că „din primele discuţii Grigore a putut să-şi dea seama că Bonifaciu avea un spirit sarcastic, că îi plăcea să facă glume, să pălăvrăgească ore în şir despre artă şi literatură" [84].

Tot după mărturia doctorului Severeanu, Bonifaciu locuia într-o singură cameră întunecoasă şi murdară, în care, drept mobilă, nu se afla decît o masă de lemn şi cîteva scaune, iar într-un colţ o grămadă de cărţi, puse în dezordine, unele peste altele.

În 1884, s-a mutat [85] din Pasajul Român pe Calea Victoriei 104, într-un mic apartament în fundul curţii, iar din noiembrie 1871 pînă la sfîrşitul lui 1892 a locuit pe str. Soarelui (azi Th. Aman), nr. 11 bis, devenit 15 şi mai apoi 21, stradă care începe din faţa liceului „Nicolae Bălcescu" (fost „Sf. Sava"), unde era staţia terminus a tramvaielor 6 şi 10. La această adresă a fost şi administraţia revistei „Duminica".

*

În privinţa activităţii literare şi didactice desfăşurată de Bonifaciu după stabilirea sa la Bucureşti în 1873, se poate spune că, într-adevăr, a fost destul de diversă şi activă. Astfel, el a condus în calitate de director şi proprietar, sau a fost fondatorul a şase periodice bucureştene: „Stindardul", ziar politic, literar şi ştiinţific (între 25 martie şi 30 iunie 1876), „Literatorul", întemeiat în 1880 împreună cu poetul Alexandru Macedonski şi avînd ca secretar de redacţie pe literatul T. M. Stoienescu; „Portofoliul român" (lunar, între martie 1881 şi iunie 1882), „Biblioteca omului de gust" (săptămînal, în 1884): „Duminica", gazeta familiei (între 1 octombrie 1890 şi 24 februarie 1891) şi „Dacia viitoare" (săptămînal, în 1894).

---

[82] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 192.

[83] Octav George Lecca, *Familiile boiereşti române. Genealogia a 100 de case din Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1911, planşa 37; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 197—198.

[84] Dr. Severeanu, *Amintiri*.

[85] „Portofoliul român", p. 70.

De asemenea a colaborat cu articole, poezii, traduceri şi recenzii la numeroase gazete şi reviste de cultură: „Albine şi viespi“ „Alegătorul“, „Analele literare“, „Columna lui Traian“, „L'Indépendance roumaine“, „Peleşul“, „Revista contimporană“, „Revista literară“, „Revista orientală“, „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie“, „România liberă“ şi „Tribuna pedagogică“. Desigur, nu putem înşira aici, întreaga sa producţie literară sau activitatea, foarte asiduă, de traducător, deoarece ea cuprinde peste 200 de titluri. Ne vom mărgini doar să spicuim cu precădere ceva din opera sa didactică, manuale sau tratate şcolare şi dicţionare, apoi să ne aplecăm şi asupra unor articole mai importante.

În 1875 Bonifaciu publică *Curs facultativ de istoria modernă critică*, în 1877 *Trei ani din literatură română*, în 1883 *Momente de istorie universală*, sau *Istoria în tablouri*. Şi tot în acest an, cu ocazia morţii pictorului I. Andreescu, Bonifaciu Florescu a scris un epitaf care s-a săpat pe placa funerară, reprodus într-un ziar de atunci[86] şi mai apoi în monumentala lucrare a lui Radu Bogdan[87]. Epitaful însă, alcătuit din două strofe, este foarte plat, cu versuri serbede, care nu spun nimic reprezentativ referitor la valoarea marelui nostru pictor. Între 1887 şi 1893 a publicat mai multe cursuri de literatură franceză (în limba lui Molière), în 1893 un volum de *Studii literare* şi în sfîrşit în 1894 primul tom dintr-un *Dicţionar francez-român*, iar în 1895 *Poezia lirică franceză din sec. X pînă în sec. XX.*

După cum îl caracterizează G. Călinescu „Bonifaciu e un adevărat produs al liceului Louis-le Grand. Didacticismul lui e prob, însă alambicat şi timorat, copleşit de ideia clasică'' [88]. După ce a scris poezii în franceză „respectînd toate regulile prozodiei, uneori cu oarecare mişcare de sentiment“, Bonifaciu s-a specializat în genul literar numit *aquarele* (inspirat de Catulle Mendès creînd şi „sanguine“ româneşti) încercînd să redea o situaţie surprinsă pe viu, „o fotografie morală“[89].

A excelat de asemenea în traduceri, încercînd să deschidă cititorului român nu numai un orizont mai larg asupra poeziei europene, dar şi asupra celei exotice (arabă, persană, egipteană, malgaşă, indiană); la fel de activ a fost şi în redarea valorilor universale din proză, tălmăcind din: Ronsard, Voltaire, Molière, Alfred de Musset, Georges Sand, Théodore de Bainville, Edgar Quinet, Fernan Caballero, Rudolf Töpfler, Henri Maspero, E. A. Poë, W. Scott, H. Murger, J. M. Heredia, Al. Dumas, A. Silvestre, Catulle Mendès ş.a.

Bonifaciu s-a aplecat şi asupra istoriei, în care a preamărit cu precădere figura ilustrului său părinte. Astfel în 1893 a publicat în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie“ condusă de Grigore Tocilescu — nepot de văr de-al doilea al lui N. Bălcescu şi văr de-al treilea cu Bonifaciu — inspiratul articol *Idealul lui Bălcescu în 1848 în cestiunea transilvăneană*, republicat parţial şi în „Dacia viitoare“, nr. 19 şi 20, din 1894, unde sublinia patriotismul marelui revoluţionar democrat, preocupat să obţină şi libertatea românilor de peste Carpaţi în marea vîltoare din 1848.

În 1875, la un veac de la răpirea Bucovinei de către austrieci, Bonifaciu a editat împreună cu V. Maniu broşura *Răpirea Bucovinei* în care înfiera samavolnicul act înfăptuit de Austria habsburgică, cotropind prin fraudă şi corupţie la Poarta otomană, nordul Moldovei.

---

86 „Binele public“, 16 martie 1883.
87 Radu Bogdan, *I. Andreescu*, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 263 şi nota 285.
88 G. Călinescu, *op. cit.*, p. 195.
89 *Ibidem*, p. 196.

În legătură cu acest subiect, Constantin Bacalbaşa spune că în ziua de 27 aprilie 1875, duminică, ora 11, Bonifaciu Florescu a ţinut o conferinţă despre răpirea Bucovinei în Piaţa Constantin Vodă, unde se afla şi circul „Suhr“, adică pe locul unde se află acum Muzeul Naţional de Istorie (fostul local al Poştei Centrale).

Nu ştim dacă Bacalbaşa exagera spunînd că de la şcolile şi facultăţile din Bucureşti au participat, după părerea lui, circa 5000—6000 de elevi şi studenţi. Desigur, spunem noi, conferinţa trebuie să fi fost bine documentată şi patriotic expusă, însă Bacalbaşa spunea că Bonifaciu „era cu totul lipsit de talentul oratoric“[90], probabil comparîndu-l cu renumiţii oratori din acea vreme, fapt de altfel recunoscut chiar de Bonifaciu[91].

Din seria articolelor cu caracter istoric enumerăm *Civilizaţiunea Mexicului înainte de venirea europenilor* (publicat în „Revista contimporană“, III (1875), nr. 6), *Normanzii în Islanda* (în „România liberă“, nr. 171 din 1877), *Din războiul franco-prusian* (în „Literatorul“, 1880), *Titu Liviu* (în „Portofoliul român“... din 1881) şi *Studii istorice (!) despre istoria românilor* (tot în „Portofoliul”... din 1881), *Studii despre istoria modernă* (*ibidem*, din 1882), *Revoluţia de la 1848* (în „L'Indépendance roumaine“ din 29 iunie/11 iulie 1886), *Horea şi Cloşca* (în „Revista orientală“, 1886), ş.a.

Fiind în relaţii bune cu George Bibescu, fiul fostului domn al Ţării Româneşti Gheorghe Bibescu (1842—1848), Bonifaciu a tradus voluminoasa monografie dedicată de fiu domniei tatălui său anume *Domnia lui Bibescu*, Bucureşti, 1893—1894, 2 volume a cîte 467 şi respectiv 744 pagini. Deşi scrisă în spirit partizan, această lucrare, bazată pe o impresionantă documentare, constituie totuşi o importantă contribuţie la înţelegerea evenimentelor din epoca regulamentară ce au premers Revoluţiei de la 1848.

În privinţa relaţiilor pe care le-a întreţinut Bonifaciu cu o parte din protipendada şi intelectualitatea română a epocii, ele reies pe larg din corespondenţa sa destul de bogată şi variată, deşi s-au păstrat mai puţin scrisori trimise de dînsul (în afara celor destinate mamei sale) cît mai ales cele adresate lui de Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Ion C. Brătianu, Grigore Tocilescu, George Bibescu, Alexandru Macedonski, Abdolonyme Ubicini, Ion Bacalbaşa Emile Picot ş.a.*

Unele din aceste epistole aveau un caracter particular, altele erau de un interes mai larg. Toate fiind inedite, vom prezenta cîteva eşantioane din ele, spre a vedea natura relaţiilor pe care le întreţinea Bonifaciu cu corespondenţii săi. Astfel, scriindu-i la 10 aprilie 1875, Alexandru Macedonski îşi manifesta supărarea ce i-o provocase Pantazi Ghica, cu care împărţea proprietatea revistei „Stindardul“, diminuîndu-i prestigiul în faţa impiegaţilor, fapt pentru care refuza să mai colaboreze la acest periodic: „Te rog... să nu te osteneşti degeaba să vii pe la mine ca să mă convingi de contrariu, starea sănătăţii nepermiţîndu-mi să mai fac discuţiuni cu nimeni. Las pe amiciţia ta ca să uzezi de această scrisoare cum vei crede mai bine pentru lămurirea lucrurilor şi satisfacerea mea. Orice polemică... este de prisos, fie verbală, fie în scris, căci am luat ferma deciziune de a nu discuta un cuvînt asupra acestei cestiuni, măcar cu tine, fiind prea supărătoare şi prea indignatoare pentru mine. În caz nesatisfăcător, intimamente poţi să consideri scrisoarea

[90] Const. Bacalbaşa, *Din Bucureştii de altădată*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 155
[91] Vezi p. 137.
* Astăzi în fondurile Muzeului memorial „N. Bălcescu“ sau în Biblioteca Academiei R. S. România

aceasta ca o retragere a mea de la ziar şi ca o renunţare la orice drepturi de proprietate ce am asupra „Stindardului"...

În acelaşi timp Macedonski pretindea, tot sub pretextul bolii — reale sau imaginare — să i se trimită la domiciliu „corectura revistei a părţii literare şi a foiletonului, căci ţiu ca oricare altul, a mi le face singur, fiind şi dreptul şi datoria mea", invocînd şi precedentul oferit de cazul lui N. Blaremberg „amicul nostru comun", căruia i se făcuse aceeaşi favoare.

De la ruda îndepărtată a lui Bonifaciu, arheologul Grigore Tocilescu, se cunosc două scrisori ce i le-a adresat. În prima datată 7 noiembrie 1883, mai degrabă un bilet, cunoscutul om de ştiinţă îi solicita în mod lapidar o favoare pentru un protejat. „Iubite amice, dacă tu în adevăr ai făcut pacostele de Antichităţi romane pe cînd aveai catedra de Istorie, apoi te rog să dai d-lui Urlăţeanu certificatul cuvenit îndatorînd mult pe amicul tău". În a doua misivă, nedatată, Tocilescu îi trimitea „corecturile, în care am făcut oarecari adaose sau modificări. Revizuieşte-le, te rog, îndată şi înapoiază-le. Dacă nu ţii ca să-ţi figureze numele de traducător, spune-mi; pentru „Revista franceză" aceasta are un interes, ca să nu se zică c-a publicat o traducere, ci un articol original. Dacă renunţi la figurarea numelui, şterge singur la corectură".

Într-o scrisoare trimisă lui Bonifaciu, la 23 august 1881, din Vernon-sur-Brenne (departamentul Indre-et-Loire) din Franţa, cunoscutul publicist progresist francez A. Ubicini îşi exprima satisfacţia pentru calitatea revistei „Portofoliul..." condusă de literatul român: „Scumpe Florescu, am citit cu un interes deosebit primele cinci numere din „Portofoliul" pe care mi le-ai trimis. Ţiu să-ţi mulţumesc şi să te felicit cu toată sinceritatea, adresîndu-ţi totodată şi urări de reuşită deplină în această întreprindere. Toţi cei cărora le e dragă România — şi să ştii că nu-s puţini printre noi — au să se alăture, cu siguranţă, acestor urări patriotice. Întrucît actualmente lucrez la o Istorie a României care urmează să apară în editura „Hachette" (Colecţia Duruy), m-au interesat cu deosebire articolele istorice din „Portofoliul" şi am găsit în ele multe indicaţii folositoare de care intenţionez să mă servesc".

Tot un istoric literar străin, Emile Picot, care a tradus cronica lui Grigore Ureche în limba franceză, scrie lui Bonifaciu din Paris, la 9 octombrie 1894: „Stimate domn şi scumpe coleg, ţin să-ţi mulţumesc, cu toată căldura, pentru preţioasele cărţi pe care ai avut extrema amabilitate să mi le trimiţi. „Dicţionarul francez-român" corespunde unei reale necesităţi pe care am constatat-o şi eu zi de zi. Îmi va fi deosebit de plăcut să fac o recenzie asupra acestei lucrări, atunci cînd va fi ceva mai avansată, aşa cum de altfel am procedat în ultimul număr din „România" şi cu privire la primul volum al dicţionarului d-lui Damé. Întrucît întîmplarea a făcut ca de vreo douăzeci de ani să mă ocup stăruitor de bibliografie şi de istorie literară, cursul d-tale de literatură franceză mă interesează în mod special.

Îmi permit să-ţi trimit, la rîndul meu, una din lucrările pe care am publicat-o asupra teatrului nostru de odinioară *(Monologul dramatic)*, singura din care mi-au mai rămas cîteva exemplare. Mulţumită d-tale, sînt încîntat să posed istoria domniei lui Bibescu, cu atît mai mult cu cît prinţul Georges nu mi-a făcut cinstea să-mi trimită un exemplar din ediţia franceză. Se pare că istoria României, rămasă în trecut cam nelămurită, va ajunge să fie cunoscută în curînd în cele mai mici amănunte. Într-adevăr, în ultimii 30 de ani s-au realizat mari progrese în studiile istorice şi filologice, atît la Bucureşti, cît şi la Iaşi".

Într-adevăr în 1893—1894 apăruse traducerea românească a istoriei domniei lui Gh. Bibescu, iar dintr-o scrisoare a fiului domnului către Bonifaciu, din 24 februarie 1895, reies excelentele relaţii dintre cei doi: „Dragul meu Boniface, te rog să examinezi cu atenţie legea minelor şi să faci o comparaţie cu cea elaborată de tatăl meu. Redactează şi un text scurt, o pagină de rezumat, bine gîndit... Lahovary a pomenit numele lui Triandafiloff ca să spună că proiectul lui urmărea înstrăinarea tuturor minelor din ţară. Dar acum nu e vorba de proiectul lui Triandafiloff, ci de proiectul modificat, prezentat de guvern, de proiectul Bibescu. Nici unul dintre cei care s-au ocupat de această chestiune... , cum spui d-ta, nu studiaseră legea minelor făcută de Principe. Sau poate că au preferat să nu facă nici o aluzie la dînsul, care, atît în ce priveşte această lege, cît şi în alte probleme de drept, regim dotal etc. , s-a dovedit a fi un premergător cu mai bine de un sfert de veac asupra mentalităţii din vremea lui! S-ar zice că politicienilor noştri le vine greu să pronunţe numele de Bibescu şi să se vadă siliţi să-şi scoată pălăria în faţa celor pe care le-a realizat. Oamenii aceştia n-au să piară niciodată din pricină că au prea multă mîndrie naţională".

Şi mai departe Georges Bibescu face apel la Bonifaciu să-l ajute în găsirea unui subiect de istorie românească spre a-l prezenta la Academia Română, dovadă a preţuirii pe care o avea pentru eruditul boem: „Mai ţineam să-ţi spun... că intenţionez să fac o comunicare la Academia asupra unui subiect românesc şi aş vrea să aleg un eveniment mai marcant care să nu fi fost încă suficient tratat şi care ar necesita cercetări în arhive. Îmi dau toată osteneala să găsesc ceva. Caută şi d-ta! mi-ai putea fi de un mare folos în această chestiune. Dacă în subiectul ales, s-ar întîmpla ca şi Franţa să aibă un rol de jucat, cu atît mai bine. Te rog să nu neglijezi chestiunea, Boniface, în aşa fel ca atunci cînd am să revin la Bucureşti, spre sfîrşitul lui martie, să putem discuta în mod concret".

*

Bonomul literat, uzat însă prematur de privaţiunile unui trai sărăcăcios, fiind obligat ca să-şi cîştige existenţa, pe lîngă mizera leafă de profesor, să recurgă la meditaţii şi alte expediente, nu s-a bucurat de o viaţă prea îndelungată. În vara anului 1899 era destul de suferind, aşa încît unul din elevii săi, mai tîrziu bine-cunoscutul publicist, gazetar şi memorialist Ion Bacalbaşa să-i scrie la 18 august o misivă plină de duioşie: „Iubitul meu profesor, am fost adînc mişcat de scrisoarea ta. Dacă am întîrziat să-ţi răspund, cauza a fost că am lipsit din Bucureşti. Îţi mulţumesc pentru delicata şi măgulitoarea ta atenţiune. Ţi-am trimis chiar azi cartea [nu se indică titlul = n.n.] ... Îţi urez spor la muncă, pentru a realiza lucrările importante cu care te ocupi. În speranţa că te voi putea vedea în curînd, pe deplin restabilit, te rog să primeşti odată cu mulţumirile mele şi cele mai prieteneşti salutări".

Bonifaciu nu avea să mai rămînă mult timp în viaţă. La numai cîteva luni după moartea mamei lui, la 18 decembrie 1899, la 51 ani împliniţi, el a închis ochii pentru totdeauna, cu diagnosticul de hipertrofie cardiacă. Ultimul său domiciliu a fost în strada Speranţei 53, suburbia Popa Rusu. După cum atestă George Călinescu „faţa sa care semăna cu a mamei, devenise puhavă, barba şi mustăţile răpiseră din graţia de altădată a obrajilor, nasul se ascuţise şi un aer acrimonic, explicabil prin dezamăgirile celui destinat a fi „omul par-

fet", o bosumfla. Numai părul capului stărui a fi infantil de moale şi bucălat"[92].

Soţia sa, ca să facă cunoscută moartea şi înmormîntarea lui, a dat următorul anunţ la ziar [93]: „Doamna Roza B. Florescu, cu familia, aduce la cunoştinţa rudelor şi amicilor că azi luni 20 decembrie, ora 11 dim. vor fi pornite din str. Speranţei nr. 53 rămăşiţele regretatului prof. Bonifaciu Florescu spre a fi înmormîntate la mănăstirea Ţigăneşti".

La înmormîntarea lui a asistat şi una din verişoarele sale, Zoe Mandrea, fiica lui Barbu Bălcescu, fratele mai mic al lui Nicolae. Iată cum a descris ea ceremonia înmormîntării într-o scrisoare adresată sorei mai tinere, Olga Gigîrtu: „Bietul Bonifaciu a murit...; la ceremonia funebră... am dus o frumoasă jerbă de flori naturale cu o mare ramură de palmier verde. Erau acolo Floreştii, Boereştii, Cantacuzinii, toţi miraţi de a mă găsi la 11 ore dimineaţa, căci la 11 ore şi 1/2 l-a expediat la mănăstire [Ţigăneşti = n.n.]. Nu ştiau că sîntem rude... Elevii liceului Sf. Sava şi profesorii erau acolo. Era trist — locuiau o casă mică în fundul unei curţi şi mă mîhnea contrastul între mizeria vieţii defunctului, a interiorului său şi toată această înrudire, floare fină a aristocraţiei. Jerba mea era cea mai frumoasă. Coroane ce-ţi strîng inima prin înfăţişarea lor. După întrebuinţare le-ai crede cumpărate din nou din cimitire! Oh, aceste înmormîntări de sărac!"[94].

În legătură cu firea, caracterul şi sfîrşitul lui Bonifaciu reproducem cîteva rînduri din spusele unui colaborator şi bun prieten al său, Mircea Demetriade*, următoarele: „Bun ca un copil, fără să urască pe nimeni, vesel orişicînd, chiar cînd avea de luptat cu lipsa şi ananghia, pentru cei care-l cunoşteam ne era ca şi un frate mai mare. Deşi un adevărat savant Bonifaciu Florescu n-a fost pedant, n-a ştiut să pozeze, nu şi-a făcut reclamă. Totdeauna a rămas un timid, un poet. Covîrşit de o muncă fără preget, veşnic dator şi veşnic plătind, prins în angrenajul cămătarilor".

După o boală de cîteva luni, în care timp a stat la Rîmnicu Vîlcea, în noiembrie s-a întors la Bucureşti. Într-una din zilele lui decembrie, Mircea Demetriade fiind chemat de el să-l viziteze, a doua zi acesta s-a dus să-l vadă. Şi „în fundul unei curţi din strada Surorilor [str. Speranţei], într-o casă mică, ascunsă de nişte case mari la faţa stradei, mă dusei să-mi găsesc amicul. Dar în locul bucuriei lui frăţeşti, mă întîmpină jalea nemîngiiatei soţii. Cu două ore mai înainte, Bonifaciu, se sculase mai vesel ca oricînd. Cum îi plăcea să facă jocuri de cuvinte, spuse soţiei, pe care o chema Roza, să-i dea o roză ce era pusă într-un pahar. Abia îi dete doamna Florescu floarea şi cu parfumul trandafirului se pierdu şi sufletul acelui ce a fost întotdeauna poet"[95].

Văduva lui Bonifaciu Florescu a primit de la 1 aprilie 1900 o mica pensie de 162 lei pe lună, prin hotărîrea Comisiei pentru constatarea şi rezolvarea drepturilor la pensie, din care făcea parte şi bătrînul Costache Bălcescu,

---

[92] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 193.

[93] „Universul", nr. 350 din 21 dec. 1899, p. 4.

[94] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 194.

* Mircea Demetriade (1861—1914): publicist, poet, actor; frate vitreg al Aristizzei Romanescu. A publicat enorm, peste 1500 articole şi poezii în mai toate periodicele timpului. A făcut numeroase traduceri din: Verlaine, G. de Nerval, Baudelaire, Rimbaud, Th. Gauthier ş.a. Colaborator şi prieten al lui Alexandru Macedonski care spunea despre el că era: vehement, paradoxal, entuziast, impulsiv şi cabotin, dar era un „vrăjitor al vorbei". (Cf. *Dicţionarul Literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, 1979, p. 270—271.

[95] Mircea Demetriade, *Bonifaciu Florescu*, în „Biblioteca modernă", III (1910), nr. 4—5, p. 3—4.

fratele mai mare al revoluţionarului şi unchiul celui decedat. A mai trăit aproape trei decenii o viaţă retrasă şi modestă, ultimul ei domiciliu a fost în str. Brezoianu nr. 6. Rose Florescu a murit la vîrsta de 78 de ani, la 7 ianuarie 1928, la spitalul Brîncovenesc[96].

O stranie coincidenţă a făcut ca în urma renovărilor prin care a trecut mănăstirea Ţigăneşti după primul război mondial, gropniţa Floreştilor să fie desfiinţată, iar vechile morminte dezafectate. Aşa încît, astăzi, nu mai există nici mormîntul Luxiţei şi nici acel al fiului ei Bonifaciu, osemintele lor zăcînd amestecate cu ale altora în pulberea fostului cimitir, după cum şi rămăşiţele pămînteşti ale lui Nicolae Bălcescu s-au topit în groapa comună a cimitirului Mănăstirii capucinilor din Palermo.

PICTORUL OSCAR OBEDEANU
(1866—1915)

La 15 ianuarie 1989 s-au împlinit 74 de ani de cînd s-a stins din viaţă pictorul Oscar Obedeanu. De la moartea lui şi pînă acum a fost uitat cu totul. Nimeni n-a mai scris nimic despre el sau despre opera lui astfel încît generaţiile de azi aproape nici nu-l cunosc. Prea puţini ştiu de existenţa lui, cînd a trăit, care i-a fost genul de lucru şi unde se mai păstrează lucrările sale.

Pentru acest motiv, după mai mult de şapte decenii de la moartea sa, ţinem să reîmprospătăm figura acestui talentat pictor care a fost un demn urmaş lui I. D. Negulici, Barbu Iscovescu, C. D. Rosenthal, Constantin Lecca, Mişu Popp, Theodor Aman, G. Tattarăscu, H. Trenk, Carol Popp de Szathmari, G. Pompilian, Gh. Panaitescu-Bardasare, N. Grigorescu, Sava Henţia şi G. D. Mirea[97].

Obedeanu a fost un mare iubitor al trecutului, în care luptele pentru libertate, împotriva turcilor în special, au constituit tot atîtea motive de inspiraţie pentru el.

După o pregătire satisfăcătoare în arta picturii şi o documentare temeinică în istoria ţării, el a făcut operă în pictura istorică, pe linia trasată de înaintaşii săi. S-a dedicat, mai cu seamă, epocilor lui Ştefan cel Mare, Vlad Ţepeş, Mihai Viteazul şi Tudor Vladimirescu, iar din timpurile mai noi l-a pasionat Războiul ruso-româno-turc din 1877—78 prin care ţara noastră a scăpat definitiv din robia multiseculară a turcilor; nu mai puţin interes a manifestat pentru problemele sociale, dintre care amintim răscoala ţăranilor din 1907.

Oscar Obedeanu este al treilea copil din cei opt pe care i-a avut ofiţerul Vasile Obedeanu* şi soţia sa Natalia, născută Miclescu, coborîtoare dintr-o veche familie moldovenească.

---

[96] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 196 şi 197.

[97] Mircea Popescu, *Dezvoltarea picturii istorice româneşti în secolul al XIX-lea*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", nr. 3—4, 1954, p. 117—128.

* Vasile Obedeanu (1834—1902) — fiu al lui Petre Obedeanu mare logofăt al Dreptăţii — face parte dintr-o veche familie din Oltenia, renumită prin multe ctitorii civile şi religioase.

Prima sa educaţie şi-a făcut-o în casa părintească din Craiova, sub îngrijirea profesorului francez Dufour, apoi a lui Ion Maiorescu şi a profesorului grec Mundanioti.

După stabilirea familiei la Bucureşti, la vîrsta de 16 ani, a intrat ca elev, la Şcoala Militară, iar la 1854, cu ocazia Războiului Crimeii, s-a înrolat în armata otomană, fiind primit cu bucurie de Omer Paşa, comandantul şef al armatei turceşti din Principate.

După cum se vede din extractul de naştere, el s-a născut în 1866, în Bucureşti, în casa părintească situată în Culoarea de Roşu, suburbia Popa Herea nr. 70 —, şi nu în 1868, după cum rezultă din însemnările biografice ale pictorului, sau ale unor publicişti.

Tatăl său fiind militar şi obligat a se muta la scurtă vreme dintr-o localitate în alta, n-a putut da posibilitate copilului să urmeze şcoala într-un singur oraş, ci în mai multe. Învăţătura lui de bază a căpătat-o însă în familie. Tatăl şi mama se ocupau mult cu educaţia lui şi în aceasta mai erau ajutaţi de Johanna von Kuczynska, o poloneză refugiată care locuia la familia Obedeanu. Johanna a fost o bună dădacă pentru toţi copiii lui Vasile Obedeanu şi cu multă dragoste s-a ocupat în special de Oscar, pe care de mic l-a învăţat limbile germană şi franceză.

În afara diferitelor materii şcolare de care se achita în mod onorabil, Oscar şi-a manifestat, încă din fragedă copilărie, o deosebită înclinare pentru desen. Era cel mai liniştit copil dacă înaintea lui avea o bucată de hîrtie şi creion pe care să „mîzgălească" ceea ce imaginaţia şi puterea lui de înţelegere îi permitea.

Tînăra lui mamă care se distingea printr-o cultură aleasă şi o deosebită înclinaţie spre artă şi frumos se ocupa de buna creştere a micului Oscar. În orele libere îi cînta la pian sau se îndeletnicea cu desenul şi pictura.

În astfel de momente micuţul Oscar rămînea tot timpul lîngă ea şi era cel mai fericit cînd putea şi el să reproducă, în naivitatea lui, desenele pe care le făcea mama sa. Dar cu fiecare zi ce trecea se observa un progres uimitor la copil. Astfel că, la puţine zile după ce împlinise trei ani, într-o bună dimineaţă mama sa a avut o deosebită mulţumire cînd a văzut că desenele ei au fost copiate de Oscar într-un mod cu totul satisfăcător, depăşind cu mult puterea de înţelegere a unui copil la vîrsta aceea. Pînă la vîrsta de cinci ani progresele erau foarte bune.

După însemnările dintr-un carneţel de studii, cu mult mai tîrziu, Oscar Obedeanu arăta că la 4—5 ani desena tot ce vedea în jurul său. Se păstrează un desen din această epocă care reprezintă casa şi grădina unde locuiau.

La 8 ani picta soldaţi în atelierul pictorului Predeleanu Şincai din Călăraşi (Ialomiţa), iar la 12 ani dobîndise noţiuni preţioase pentru pictura peisagistă de la sora sa Ecaterina, discipola celui mai bun elev al lui Matejko [98].

Acesta, simpatizîndu-l foarte mult deoarece era tînăr, frumos, inteligent, cunoscînd şi trei limbi străine, l-a ataşat pe lîngă sine ca aghiotant, conferindu-i şi gradul de căpitan de cavalerie în al 2-lea regiment de gardă imperială a sultanului, din Corpul Rumeliei.

Mai apoi, cînd trupele turceşti au luptat în Crimeea, a însoţit pe Omer Paşa, pînă la cădere Sevastopolului, cînd a fost trimis la Istanbul ca ataşat la *Seraskerat* pe lîngă persoana ministrului de Război, Mehmed Ruşdi Paşa.

La scurtă vreme, împreună cu alţi ofiţeri turci, a fost trimis în Franţa să se specializeze la vestita şcoală de cavalerie de la Saumur, unde, pentru cetăţenii străini, trebuia aprobarea personală a împăratului Napoleon III. Această aprobare pentru căpitanul Vasile Obedeanu, s-a dat, după cum se vede din scrisoarea generalului Vaillant către ambasadorul Turciei la Paris, datată 7 noiembrie 1855.

Terminînd cu succes şcoala de la Saumur, s-a întors la Istanbul, fiind obligat să-şi satisfacă stagiul de doi ani în armata otomană. În Franţa şi Turcia luînd contact cu o serie de patrioţi români, refugiaţi sau exilaţi, şi-a recăpătat vechile sentimente naţionale. A demisionat din armata otomană, refuzînd chiar postul de ambasador în Persia pe care sultanul voia să i-l dea şi s-a întors în ţară. A fost primit cu gradul de maior în armata română şi numit instructor de cavalerie şi profesor de echitaţie la Şcoala militară din Bucureşti; a ieşit la pensie cu gradul de colonel. (cf. Const. V. Obedeanu, *O pagină asupra evenimentelor de la 1854*, Bucureşti, 1923, p. 11—18).

[98] Jan Matejko (1839—1893); renumit pictor polonez; director al Academiei de artă din Cracovia. Vasta sa operă, în care primul loc îl ocupă compoziţiile istorice, a redeşteptat sentimentele naţionale ale Poloniei subjugate.

Pe la 1875, interesul şi serviciul tatălui său obligîndu-l să se stabilească la Craiova, Oscar fu înscris să urmeze cursurile Institutului Arnold din localitate. A fost un elev bun şi obţinea note mulţumitoare, dar se distingea, şi era deasupra tuturor colegilor, la desen.

La sfîrşitul anului şcolar 1876—1877, harta României şi o serie de alte desene făcute de Obedeanu au împodobit expoziţia de sfîrşit de an a institutului, iar tînărului „maestru“ i s-a acordat coroana de lauri, aurită, premiul cel mai mare al şcolii.

În anul următor, familia trebuind să se mute din nou la Bucureşti, Oscar fu înscris la Institutul Schewitz. În timpul liber şi chiar în orele de clasă, elevul Obedeanu compunea bătălii militare (era tocmai în timpul Războiului de independenţă) şi desena pe profesorii ce-i avea. Îndeletnicirea din urmă făcîndu-se mai cu seamă în timpul lecţiilor, Obedeanu a fost pedepsit de nenumărate ori, deoarece colegii săi nu mai erau atenţi la lecţii, ci numai la desenele lui.

Mulţi dintre colegii săi povesteau mai tîrziu despre manifestările artistice ale lui Obedeanu, care pentru ei erau o adevărată minune. Iar cîţiva din aceştia printre care amintim pe George Bucşenescu, fraţii Râmniceanu ,Zahariade şi Constantinovici (fiul fostului consul al Serbiei) mai păstrau, pînă în ultima vreme, caietele în care Oscar Obedeanu desenase din imaginaţie bătălii, mişcări de cai, schiţe şi tot felul de portrete, care erau departe de a fi considerate naivităţi copilăreşti.

Într-o zi, pe cînd desena cu creta un vultur, cu aripile întinse, cît era tabla de mare, îl surprinse profesorul Filibiliu care, surîzînd, îl întrebă:

— Ce faci acolo zugravule? Ai de gînd să ajungi zugrav de vulturi?

— Da, de vulturi româneşti, îi răspunse el.

Acest răspuns nu i se păru profesorului o obrăznicie, ci din contră o manifestare spontană a sentimentelor naţionale şi a talentului de care elevul dădea dovadă. De aci încolo profesorul i-a acordat mai multă atenţie şi chiar preţuire. Iar totdeauna cînd îl asculta, în loc de şase, nota maximă ce-i dădea pînă la acea dată la franceză, era ridicată acum la 8 şi 9 şi aceasta chiar pentru o ascultare sumară, iar cîteodată numai pentru o simplă lectură de cîteva rînduri din *Viaţa lui Carol al XII-lea* de Voltaire.

În vara anului 1878, cînd tatăl său era cu serviciul în judeţul Ialomiţa, Oscar împreună cu mama, fraţii şi surorile sale se duseră în vacanţă, la Călăraşi. Acolo, toţi copiii de seama lui şi în special cei din familie nu se mai săturau de joacă şi de zburdălnicii. Singur Oscar era mai retras, iar mai tot timpul vacanţei şi l-a petrecut pe lîngă pictorul Predeleanu Şincai, unul din bunii elevi ai maestrului Constantin Lecca.

Predeleanu, entuziasmat de talentul tînărului său „coleg“, prezenta familiei Obedeanu desenele şi picturile ce le făcea Oscar, după natură sau după tablourile pe care i le dădea să le copieze.

Predeleanu este cel care i-a pus cel dintîi penelul în mînă şi în „*atelierul iubitului meu stăpîn*“, spunea Obedeanu mai tîrziu, a făcut prima lucrare în ulei ce reprezenta un pompier. Toamna, la întoarcerea în Bucureşti, acel tablou l-a dăruit, spre aducere aminte, bunului său prieten şi coleg de la Schewitz, Nicu Butculescu.

Între 1878 şi 1882, Obedeanu urmează cursurile liceului din Bîrlad, unde este considerat, la desen, cel mai bun elev din toată şcoala. Din anumite teze, ce ni s-au păstrat, se vede că era foarte priceput şi la istorie pentru care avea o adevărată pasiune.

Fiind în clasa a IV-a (1882) a pictat în ulei un portret care a fost trimis la Expoziţia Cooperatorilor din Iaşi. Acest tablou atrăgînd atenţia publicului, juriul Expoziţiei i-a acordat medalia de bronz. După aceea, tabloul a fost aşezat în cancelaria liceului din Bîrlad.

În primăvara anului următor, la 2 martie 1883, Oscar Obedeanu, care locuia cu întreaga familie la Bîrlad, trimite surorii sale Olga ce se afla la studii la Lemberg (azi Lvov) o scrisoare romantică, împodobită într-un colţ cu un desen ce reprezintă un porumbel, cu o scrisorică în cioc, plutind deasupra norilor, scrisoare prin care o roagă să-i cumpere pînză de 5 franci, sumă ce reprezenta toată economia lui. Şi fiindcă nu avea bani mai mulţi ca să-i trimită şi pentru transport, roagă pe soră-sa să-i expedieze pachetul cu ramburs, plătind el taxa la Bîrlad.

O anunţa apoi pe iubita lui soră, că el a crescut foarte mult încît este „aproape cît tata, iar Eduard este pînă la urechea lui Alice"... Apoi, spune că, cu toate că n-are profesor de desen, el lucrează portrete şi peisaje în ulei, iar unul dintre acestea l-a trimis la o tombolă din Bucureşti.

În altă ordine de idei, Oscar Obedeanu comunică următoarele: „Noi am fost la un concert dat de celebrul flautist domnul Terschak acompaniat la pian de domnişoara Schuller (în paranteză foarte urîtă); ea mi-a stîrnit admiraţia.

Dl. Terschak cîntă foarte bine; pe bună dreptate i se spune regele flautului; concertul a fost foarte frumos [reuşit].

Artistul a petrecut cîteva zile cu noi, este foarte plăcut în societate; mi-a promis că-mi va trimite mai multe modele de desen după tablourile fiului său care este pictor".

Aptitudinile şi talentul lui „Oscarello" dezvoltîndu-se din ce în ce mai mult, — cu toate prejudecăţile din acea vreme în familiile boiereşti — părinţii au acceptat să-i dea posibilitatea să urmeze calea ce-i era destinată. Pentru acest motiv, în toamna anului 1886, a fost înscris la Şcoala de Belle-Arte din Bucureşti, condusă în acel timp de pictorul Theodor Aman. Aici a avut ca profesori pe Th. Aman, Gh. Tattarăscu, C. I. Stăncescu şi Ion Georgescu, iar printre colegi pe N. Vermont, C. Artachino, C. Aricescu, Titus Alexandrescu, D. Serafim şi Ştefan Luchian [99].

La Belle-Arte, cu prilejul fiecărui sfîrşit de an şcolar era distins şi premiat. A obţinut medaliile „Honoris causa" pentru compoziţie şi culoare, pentru „Antic figură" şi pentru desen; iar în anul 1889 [100], cînd a absolvit, a fost recompensat cu cea mai mare răsplată: *Medalia de argint* pentru compoziţie, avînd dreptul a concura la bursa statului pentru străinătate.

Ca o curiozitate, amintim că în timp ce urma cursurile de la Belle-Arte, a primit lecţii de vioară de la renumitul profesor Wiest*, care-l sfătuia de multe ori să se perfecţioneze în această ramură deoarece este înzestrat cu destul talent. Obedeanu însă, cu toate că a iubit muzica, a preferat pictura.

---

[99] Ionel Jianu, Petru Comarnescu, *Ştefan Luchian*, E.S.P.L.A. [Bucureşti], 1956, p. 13.

[100] O. Obedeanu spune în unele însemnări că a terminat cursurile de la Belle-Arte în 1888, iar în altele în 1889.

* Ludovic Wiest (1819—1889); violonist renumit şi compozitor; profesor la Conservatorul din Bucureşti.

Şi astfel, în acelaşi an (1889), prezentînd la Expoziţia de la Ateneu (care tocmai atunci se inaugurase) mai multe lucrări, printre care două tablouri cu subiecte militare, şi-a atras atenţia şi simpatia publicului care a fost viu impresionat de talentul tînărului pictor. Drept urmare, şi la propunerea lui Theodor Aman, i s-a oferit o bursă pentru a-şi completa studiile artistice la Academia din München. Dar, înainte de a pleca în străinătate a mai obţinut un succes destul de important care l-a ridicat printre cei mai talentaţi tineri în pictură.

La expoziţia Universală din Paris unde şi România îşi avea pavilionul ei condus de George Bibescu, Obedeanu a fost invitat să participe cu cîteva lucrări. Drept urmare el a trimis cele două tablouri, ce fuseseră expuse la Ateneu, reprezentînd subiecte militare din Războiul de independenţă şi anume: „*Şarje de călăraşi la Vidin*" (Şarja călăraşilor din Gorj la Vidin) şi „*Vedete de călăraşi*".

Tablourile acestea, expuse în „oraşul lumină" de un tînăr pictor român, s-au bucurat de o frumoasă atenţie. Presa pariziană în criticile sale artistice, a avut cuvinte foarte frumoase pentru secţiunea română şi de toată lauda pentru tablourile tînărului pictor. Iar maestrul Meissonier*, preşedintele comisiei pentru secţiunea artelor, vizitînd pavilionul şi văzînd picturile lui Obedeanu, adresîndu-se către George Bibescu, comisarul general al României, a spus următoarele: „*C'est un peintre de grand avenir.* Il y a là de solides qualités, et si ce garçon continue a étudier serieusement, il peut arriver très loin" (Este un pictor de mare viitor; are calităţi remarcabile şi dacă acest baiat continuă să studieze serios, poate să ajungă foarte departe).

Dar această satisfacţie nu s-a terminat aici, tablourile au fost vîndut pe un preţ foarte bun. Primul a fost cumpărat de marchiza de Bellois (Belloy) născută Bibescu, iar al doilea de ministrul C. Arion. În plus, direcţia şi administraţia Expoziţiei, prin administratorul I. Berquin, i-a trimis o diplomă comemorativă şi informaţia că a fost înscris în Cartea de aur a Expoziţiei, iar comisarul general al pavilionului României i-a adus la cunoştinţă că a obţinut „Prima menţiune onorabilă" pentru cele două tablouri expuse. Cu aceiaşi ocazie era rugat să trimită cît mai grabnic o însemnare la Paris, — Quai d'Orsay — cu numele, prenumele şi domiciliul, informaţii absolut necesare pentru redactarea brevetului.

Aprecierea şi frumoasa precizare a lui Meissonier, amintite mai sus, veneau la timpul potrivit, fiindcă în toamna aceluiaşi an, 1889, Oscar Obedeanu** s-a prezentat la Academia de Arte din München, unde a reuşit al zecelea din cei 150 de concurenţi, dintre care 98 veneau din diferite ţări ale lumii.

Tot la acest concurs au reuşit Ştefan Luchian şi Ludovic Dolinski, pe care Obedeanu i-a avut colegi la Şcoala de Belle-Arte din Bucureşti. Bucuroşi de succesul obţinut, au căutat să aducă la cunoştinţă acest fapt maestrului lor, Th. Aman, directorul şcolii. Nu cunoaştem cuprinsul scrisorii lor, dar din răspunsul [101] lui Th. Aman (22 octombrie 1889), care li se adresează cu „iubiţii mei elevi", se spune că şi el a fost fericit să vadă „că consiliile ce am putut a vă da, au dat aşa bune roade, talentul însă şi stăruinţa dv. a contribuit ca ostenelile mele să nu fie zadarnice. Să ne felicităm dar cu toţii".

* Jean-Charles Meissonier (1848—1917); pictor francez, fiul şi elevul lui Jean-Louis-Ernst Meissonier (1815—1891).

** În timpul studiilor la München, Obedeanu a locuit pe Landwerstrasse nr. 77 unde avea şi atelierul său personal.

[101] Acad. R.S.R., *Corespondenţă*, S $\frac{16}{CXIV}$

Aman regretă faptul, alături de elevii săi, că guvernul n-a înzestrat pinacoteca din Bucureşti cu cópii după pînzele celebre ale marilor maeştri, care le-ar fi fost de mult folos la studiile lor. Apoi le aduce la cunoştinţă ca şi colegii lor mai vîrstnici, G. D. Mirea şi Ion Georgescu au avut succes la Şcoala de Belle-Arte din Paris şi încheie scrisoarea cu cuvintele: „Vă felicit din nou şi vă invit să stăruiţi dar şi în viitor, căci atît guvernul cît şi ţara va recunoaşte şi va recompensa sacrificiile şi ostenelile dv. Primiţi, scumpii mei elevi, o bună îmbrăţişare. Al vostru ca un părinte".

Colegului Ştefan Luchian replăcîndu-i atmosfera rigidă a şcolii germane în vara anului 1891 a plecat la Paris, unde şi-a terminat studiile.

În cursul celor trei ani de studii, Oscar Obedeanu a fost un element foarte bun, cîştigînd atenţia maeştrilor şi simpatia colegilor. Certificatele, din această vreme, date de profesorii săi G. Hackl, I. Wagner, L. von Löfftz şi Braun dovedesc cu prisosinţă silinţa şi învăţătura lui. În afară de aceasta, la fiecare expoziţie anuală, academică, el a fost clasat printre primii.

În 1890, Academia müncheneză, la marele concurs general, dînd ca subiect de compoziţie *Iarna*, tînărul pictor Obedeanu prezintă lucrarea intitulată: *Iarna 1812*, executată în cărbune, în care se arată retragerea armatelor lui Napoleon Bonaparte, după dezastrul din Rusia.

Dintr-un manuscris anonim ce a făcut parte din colecţia pictorului referitor la acest tablou, extragem următoarele: „Se vedea de pe atunci încă, cu ce puternică individualitate artistică îşi compunea tînărul artist concepţiile sale creatoare. Şi cu drept cuvînt opera tînărului elev din şcoala de desen *Hackl* stîrnise o adevărată senzaţie pentru atîta putere de concepţie dramatică unită cu un desen deja impecabil şi plin de virtuozitate, cu o siguranţă uimitoare de a reda diferitele stări sufleteşti, fie prin expresiunea figurii, fie prin acelea ale întregului corp.

Şi pe lîngă aceste calităţi înnăscute care nu se pot dobîndi nici după îndelungate studii dacă nu le posezi de la natură, se mai adaugă încă dragostea adîncă pentru adevărul istoric, unde e de remarcat amănuntele cele mai precise de costume, armament etc. De atunci încă, Obedeanu era pătruns de veşnicul adevăr că o operă de artă adevărată, nu poate fi decît produsul *talentului* unit cu *ştiinţa*.

Şi cu drept cuvînt această compoziţie a fost considerată printre cele mai valoroase la concursul la care au luat parte sute de elevi aparţinînd tuturor secţiunilor academice, prezicîndu-i-se un viitor strălucit de pictor istoric".

Cu această ocazie, librăria *Fritsch* de pe Landwerstrasse din München a vîndut numeroase reproduceri fotografice după acest tablou. „Şi multe autografe de ale artistului au fost puse pe aceste fotografii după rugămintea cumpărătorilor dintre care majoritatea erau englezi şi americani, şi îndeosebi din partea sexului frumos, căci toţi se extaziau de această compoziţie istorică, de un romantism dramatic grandios."

Doamna de Codolieff posesoarea unei celebre colecţii de tablouri la Petersburg (azi Leningrad) şi proprietara moşiei şi localităţii *Berezina* unde se produsese dezastrul armatei lui Napoleon Bonaparte, văzînd fotografia acestei admirabile compoziţii, vizită atelierul pictorului Obedeanu, în trecerea ei prin München. Dar, deoarece vizita a fost neanunţată, pictorul nu se găsea acasă. Cu toate acestea doamna de Codolieff a rămas foarte mulţumită, pentru care motiv şi-a lăsat adresa de la Berlin şi Petersburg, fiind obligată să plece chiar în acea zi în nordul Germaniei.

Din neglijenţă sau ghinion, artistul n-a scris la nici una din adrese. În scurtă vreme această compoziţie a fost pictată în ulei, în dimensiuni mari, cu care ocazie Obedeanu a dat dovadă de o deplină maturitate şi de un timp record în ceea ce priveşte terminarea unui tablou, atunci cînd pictorul n-are de întîmpinat obstacole. Această lucrare a fost expusă mai tîrziu şi la Bucureşti, cu care ocazie toate ziarele din Capitală au relevat valoarea admirabilei compoziţii. *„L'Indépendance roumaine"* sub iscălitura lui *Spiridon Bobescu*, om cu o serioasă cultură literară şi profund cunoscutor în ale artei, i a consacrat un admirabil şi entuziast articol de fond [102].

În 1893 absolvind Academia Regală din München *, i s-a acordat *Medalia de argint* pentru un tablou ce reprezintă o scenă ** din Războiul de la 1877. Acest tablou a fost expus în salonul de toamnă *„Kunstverein"* din München şi a făcut o deosebită impresie, chiar senzaţie. În această privinţă, Ostini, celebrul critic de artă de la ziarul *„Neuester Nachrichten"* din München spune la 7 octombrie 1893: „În această expoziţie, marea pînză a lui Obedeanu, nu este importantă numai prin dimensiunea ei, dar execuţia este o operă de mare valoare artistică. Este evident că pictorul a studiat subiectul său în aer liber; — lucrare de tehnician modern, i-a dat farmecul ce îl oferă în întîia sa lucrare, fiind mai ales sub constrîngerea [influenţa] Academiei. Trebuie să i se prezică un viitor strălucit".

Criticul de artă, Dr. Otto, de la ziarul *„Algemeine Zeitung"* spune şi el următoarele: „Această pînză e lucrată de un pictor român din Bucureşti care se află acum la noi şi a fost elev al profesorilor Wagner şi Braun. E uimitoare virtuozitatea cu care artistul a dat expresia sălbatică, mişcarea calului cu capul spumegînd".

În fine, multe ziare din München ca: *„Bayerische Kurier"*, *„Augsburger Abend-Zeitung"* şi *„General Anzeiger"*, îşi exprimă admiraţia faţă de talentul pictorului român şi de frumoasa pînză expusă, cumpărată mai tîrziu de Stat şi dăruită Muzeului Militar Central.

Mai este cazul să amintim că, în chiar timpul executării tabloului, Ludovic von Löfftz, pictor renumit şi director al Academiei, vizitînd manejul unde lucra Obedeanu, pictînd calul după natură, i se adresă astfel: „Academia müncheneză se poate mîndri cu un astfel de elev ca dumneata, iar eu sînt vesel că am făcut cunoştinţă cu un astfel de coleg".

Această manifestare spontană şi sinceră a maestrului von Löfftz l-a emoţionat, dar în acelaşi timp l-a ambiţionat să studieze şi cu mai mult zel. Cuvintele directorului Academiei i-au pătruns în inimă şi le-a păstrat în suflet toată viaţa, ca o frumoasă amintire.

După terminarea Academiei din München, Obedeanu a cutreierat Europa studiind cele mai importante galerii şi muzee istorico-militare din Germania, Franţa, nordul Italiei, Austria şi Polonia.

În 1898, prin decizia nr. 22036 din 27 aprilie, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice însărcinează pe pictorul Oscar Obedeanu, care se afla în acel timp la München, să execute un mare tablou reprezentînd pe Ştefan cel Mare la Rahova, tablou ce trebuia să împodobească noul local al Universităţii din Iaşi şi anume sala bibliotecii. Acest tablou, cu subiect dat, trebuia sa aibă dimensiunea de cel puţin şase metri lungime şi patru metri înălţime şi „să fie complet terminat în toamna anului 1900".

---

[102] „L'Indépendance roumaine", 1893.
* Koenigliche Bayerische Academie der Bildenen Künste.
** „Domnitorul Carol în faţa Griviţei, 30 august 1877".

Pentru această lucrare se hotărîse ca să se dea „din fondul de construcţie al Universităţii din Iaşi“ suma de 30 000 lei, din care zece mii lei de la semnarea deciziei, zece mii de lei la 1 noiembrie 1898 „cînd tabloul va fi în plină execuţie“ şi zece mii de lei „la terminarea şi predarea tabloului“.

Dar cu toate că prima rată trebuia să i se trimită la semnarea deciziei, (27 aprilie 1898), ea nu i-a fost expediată decît la 21 iulie cînd i se repetă rugămintea de a se conforma angajamentului ce a luat „şi a depune tot zelul şi cunoştinţele dumneavoastră artistice pentru deplina reuşită a operei ce executaţi“. În ceea ce priveşte rata a doua, dintr-o petiţie a tatălui său, colonelul Vasile Obedeanu, aflăm că în timpul verii i se trimisese din ea două mii de lei, iar tatăl său mai intervine să i se expedieze şi restul de opt mii lei, chiar înainte de 1 noiembrie 1898, cum fusese fixat, deoarece lucrarea şi şederea la München necesită mari cheltuieli.

Şi tot în legătură cu acest tablou, probabil la cererea pictorului Obedeanu, Dimitrie Sturdza, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii publice, scrie, la 24 mai 1898, lui Emil Ghica, ministru plenipotenţiar la Berlin, să dea tot concursul pictorului pentru a putea vizita arsenalul şi a face desene după armele şi costumele de epocă: turceşti, poloneze şi ungureşti, fiindu-i foarte necesare la tabloul ce i s-a comandat.

Acest tablou, *Ştefan cel Mare la Rahova*, reprezintă momentul cînd Soliman Paşa comandantul armatei turceşti a lui Mahomed (Mehmed) al II-lea, împreună cu paşalele, învinşi, depun armele la picioarele celui pe care papa Sixt al IV-lea, l-a numit „*Atletul lui Hristos*“.

Viteazul voievod, cu privirea plină de recunoştinţă faţă de Dumnezeu, ridică ochii spre cer şi binecuvîntează pe bravii săi oşteni, ridicînd în sus mînerul sabiei sale în formă de cruce, simbol al cauzei drepte şi triumfătoare. La stînga tabloului se văd simpli ţărani, muncitori la cîmp, soldaţi şi boieri, unii în genunchi, sărutînd picioarele şi poalele vestmintelor domnului iubit, alţii suflînd din buciume cîntece de biruinţă, sau aclamînd cu armele lor victorioase, iar alţii fluturînd în aer steagurile otomane capturate în luptă.

În partea de jos a tabloului, în primul plan, lîngă trofee de tot felul, se văd răniţi şi cadavre de luptători şi de cai; un bătrîn plăieş ce-şi dă sufletul în braţele unui preot, care, şi el, cu crucea a îndrumat pe ai săi, iar cu arma a luptat împotriva cotropitorilor.

Lîngă calul lui Ştefan cel Mare stă mîndru un scutier ce aruncă priviri fulgerătoare asupra căpeteniilor învinse; iar în imediata apropiere a lui, bătrînul hatman Boldur. În depărtare se vede o pădure, pe deal, iar în vale pînă la podul de piatră, se află oastea în repaos.

Acest minunat tablou istoric, a smuls „admiraţia lui Spiru Haret“ [103], cu ocazia vizitei la atelierul lui Obedeanu, şi drept urmare a fost achiziţionat de Ministerul Instrucţiunii pentru Pinacoteca din Bucureşti, iar mai apoi dăruit Muzeului Militar Central.

O boală grea şi de lungă durată a sfîrşit viaţa pictorului Obedeanu în ziua de 15 ianuarie, ora 11 noaptea, a anului 1915; a fost înmormîntat la cimitirul Bellu. Prietenul său mai tînăr, Al. Tzigara Samurcaş [104], care-şi luase doctoratul în filozofie la München, a scris un frumos şi documentat articol despre Obedeanu, la scurtă vreme după încetarea lui din viaţă.

---

[103] N. P. [N. Pora], *Un pictor naţional: Oscar Obedeanu*, „în Calendarul Minervei“, 1916, p. 232.

[104] Al. Tzigara — Samurcaş, *Pictorul Oscar Obedeanu*, în „Convorbiri literare“, XLIX 915, nr. 2, p. 222—233.

Picturile lui Obedeanu. În perioada 1890—1915 Oscar Obedeanu a fost cel mai bun pictor de subiecte istorice. Talentat şi muncitor modest a lucrat necontenit, neţinînd seama de anumite aprecieri ale unor critici de profesie, care erau influenţaţi de o pictură modernă, cosmopolită, foarte dăunătoare artei în general şi nouă romînilor în special.

„Artist de mare valoare, cei care s-au putut apropia de sufletul lui de elită l-au găsit modest şi gînditor. Natura înconjurătoare precum şi luminoasele aduceri aminte, în nişte zile de ceaţă ca cele de azi, din glorioasele pagini ale istoriei noastre, i-au ţinut societatea. S-a uitat, a privit, a văzut, a studiat, a zărit, a pătruns în lumea inspiraţiilor sale şi azi îl găsim un artist semn de a fi considerat ca o linie de unire între clasicism şi modernism" [105].

În legătură cu picturile lui, ne însuşim o serie de aprecieri care au fost publicate în timpul vieţii sale. Din acestea aflăm că Obedeanu a fost un bun componist, iar în compoziţiile sale cu subiecte istorico-militare chiar a excelat. A fost un artist fin şi subtil „atingînd chiar delicateţea execuţiilor maestrului Meissonier". „În lucrările sale, în afară de talent, el s-a bazat pe un studiu temeinic al trecutului nostru istoric şi pe o imaginaţie vie şi bogată. Nu s-a condus de nici un convenţionalism academic. Coloritul tablourilor sale e cald şi natural. Desenator corect, puternic şi expresiv care de multe ori merge în amănunte, fără a fi migălos şi obositor."

„Tablourile expuse la *Salonul oficial* excelează prin compoziţia lor naturală, impregnată de adevăr. Figurile sînt expresive şi de o extraordinară intensitate de viaţă; coloritul e firesc şi admirabil; perspectiva e ştiinţifică, maniera e energică şi plină de virtuozitate."

În luna aprilie a anului 1904, în vitrina librăriei „Sfetea" din faţa Teatrului Naţional, pe Calea Victoriei, pictorul Obedeanu a expus patru schiţe cu subiecte din trecutul nostru, fragmente interesante dintr-o istorie naţională pictată. Acestea reprezintă:

1. *Banul Olteniei, Udrea Băleanul*, comandantul oştilor lui Mihai Viteazul, învingînd pe turci în lupta de la Nicopole, septembrie 1598.

2. *Moartea lui aga Constantin Bălăceanu* în bătălia de la Tohani-Zărneşti, august 1690.

3. *Atacul de la Smîrdan din 2 ianuarie 1878* în care locotenent-colonelul Cotruţu deschide cu soldaţii regimentului al VI-lea de linie, un atac înverşunat împotriva turcilor.

4. *Culesul laurilor pe cîmpul de luptă, 1877—1878.*

Cu ocazia expunerii acestor tablouri la librăria „Sfetea", Alex. Tzigara-Samurcaş, scrie într-un articol cum ar trebui comemorat Ştefan cel Mare, apoi despre activitatea pictorului Obedeanu şi a schiţelor pomenite mai sus. El aminteşte că a cunoscut puterea de lucru şi talentul pictorului Obedeanu încă de pe vremea cînd era la München. Acolo, i-a văzut pe o pînză imensă studiul ce trebuia să prezinte pe *Ştefan cel Mare la Rahova*; de asemenea frumoasa şi preţioasa colecţie de arme şi costume din timpul lui Ştefan, pe care o adunase cu multă trudă şi cu mari sacrificii.

Regretă însă faptul că printre pictorii oficiali însărcinaţi cu prezentarea lui Ştefan cel Mare nu a văzut numele lui Obedeanu, cu toate că acesta merită pe deplin să facă parte din categoria celor aleşi.

În lucrările lui Obedeanu, spune el, se vede: vervă, uşurinţă şi ştiinţă de compoziţie. „Aceste reale şi frumoase calităţi ale artistului, ne fac să

---

[105] G. Ocăşanu, *Picturile artistului Obedeanu*, în „Seara", 19—20 iunie 1911.

aşteptăm cu nerăbdare atît opera sa cea mare, cît şi cartoanele ce prepară, cu subiecte din viaţa eroului Ştefan cel Mare“ [106].

Şi tot în legătură cu cele patru picturi amintite mai sus, ziarul *„Secolul“* spune că la pictorul Obedeanu „sînt fericit împreunate talentul şi concepţiunea dezvoltate şi poleite prin şcoală şi muncă stăruitoare, prin studiul marilor maeştri şi a minunatelor lor opere, în şcoalele, atelierele şi galeriile din străinătate. În Oscar Obedeanu se manifestă şi o altă caracteristică: o dragoste neînvinsă pentru marile fapte vitejeşti din trecutul istoriei naţionale. În studiul acestei istorii el şi-a întărit iubirea de patrie, de neam, şi-a exaltat admiraţia pentru eroii neamului nostru“ [107].

„Paginile glorioase ale istoriei noastre îl încîntau şi-l sileau să le studieze ca să le vadă aevea, fără să lase nimic, nici cel mai mic amănunt, neluat în seamă“ [108].

În vara anului 1904, cu ocazia comemorării a patru sute de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare, pictorul Oscar Obedeanu a executat mai multe compoziţii istorice, destinate a fi reproduse. Aceste compoziţii reprezentau episoadele cele mai importante din viaţa eroică a marelui voievod al românilor.

Publicul bucureştean a avut ocazia să le admire mai întîi în vitrina ziarului *„L'Indépendance roumaine“* de pe Calea Victoriei, peste drum de actualul Palat al telefoanelor, iar mai apoi în sălile de pictură ale Ateneului român. Aceste tablouri reprezintă:

1. *Retragerea lui Matei Corvin de la Baia*, în noaptea de 14 spre 15 decembrie 1467.
2. *Ştefan cel Mare şi aprodul Purice*, Şcheia, 6 martie 1468.
3. *Victoria de la Rahova*, ianuarie 1475.
4. *Zdrobirea hoardelor tătare la Lipia*, 20 august 1469.
5. *Dezastrul armatei polone în Codrul Cosminului*, 26 octombrie 1497.
6. *Înmormîntarea lui Ştefan cel Mare la mănăstirea Putna* din jud Suceava, 4 iulie 1504.

Toate ziarele de atunci au avut aprecieri frumoase şi cuvinte de laudă la adresa talentatului pictor Obedeanu. Din acestea spicuim cele de mai jos:

Compoziţiile lui Obedeanu „continuă a face senzaţiune, atît prin admirabila documentare din toate punctele de vedere ale adevărului istoric, cît şi prin energia imaginaţiunii în prezentarea scenelor dramatice. I se pare cuiva că ar asista la îngrozitoarea ciocnire a atîtor armii războinice, la huetul luptelor pe moarte şi viaţă a vitejilor oşteni moldoveni în contra atîtor lifte străine. Aceste tablouri înălţătoare de suflet, confirmă din nou justa reputaţie de pictor istoric a d-lui Oscar Obedeanu şi putem spune, cu o legitimă mîndrie, că arta română posedă un asemenea talent“ [109].

În cele şase tablouri, pictorul, după o minunată documentare, a pus în ele atîta expresie şi viaţă „încît văzîndu-le le simţi şi fără să vrei te transporţi cu gîndul în mijlocul acelor plăieşi, zmei în momente grele, radioşi în momente de victorie şi, dezolaţi, abătuţi, disperaţi, în momentul cînd marele lor Comandant este condus la lăcaşul de veci“.

---

[106] A.T.S. [Alexandru Tzigara-Samurcaş], *Un evocator al vitejiei trecutului: Pictorul Obedeanu*, în „Epoca“, 20 aprilie 1904.

[107] [Fără autor], *Pictorul Obedeanu*, în „Secolul“, 21 aprilie 1904.

[108] N. Pora, *op. cit.*, p. 232.

[109] G. Ocăşanu, *Epopeea picturală a lui Ştefan cel Mare*, în „Deşteptarea“, 8/21 august 1904.

„Momente înălţătoare sînt momentele acelea în care cineva priveşte la aceste tablouri; în luptele lui Ştefan, simţi că iei parte la luptă, în bucuria plăieşilor, simţi că te bucuri împreună cu ei; iar cînd marele Căpitan este dus la ultima locuinţă, simţi că durerea disperată a scumpilor lui plăieşi, te cuprinde şi pe tine, privitor. Aceasta este adevărata artă; acela este artistul desăvîrşit care te poate face, ca atunci cînd priveşti opera lui, să simţi ceea ce a simţit el cînd a alcătuit-o. Şi Obedeanu are puterea aceasta."

Ziarul „Cronica" prin Tartarin, semnatarul acestui articol [110] ajunge la concluzia că pe baza activităţii şi a operelor prezentate, pictorul Obedeanu trebuie încurajat de stat şi merită a i se încredinţa executarea marii fresce istorice a Ateneului, ce de atîţia ani aşteaptă un maestru calificat.

„El este singurul care ar putea duce la bun sfîrşit o operă atît de măreaţă; el este singurul care merită această onoare şi tot el este singurul pe care ministerul de instrucţie ar putea să-l *încurajeze pe această cale*" (s.n.).

Şi tot în legătură cu fresca de la Ateneu se păstrează următoarea amintire. În anul 1895, istoricul G. Ionnescu-Gion, la sfîrşitul unei conferinţe pe care o ţinuse în sala Ateneului, îşi îndreptă privirea în jurul său şi citi: „loc rezervat pentru marea frescă a istoriei românilor". La care, după o scurtă pauză, adăugă; „Avem speranţe într-un tînăr pictor naţional căruia mustaţa încă-i mijeşte" [111], gîndindu-se la pictorul Oscar Obedeanu care, deşi tînăr, se remarcase prin cîteva tablouri istorice foarte reuşite.

Dar acestea nu sînt singurele cuvinte prin care se cere statului să încurajeze pe talentatul pictor. Într-un articol găsim următoarele:

„Iată un artist care cercetează şi cugetă, un talent viril în ale cărui lucrări se vede studiul, mijlocul cel mai bun pentru a interesa critica. În tablourile expuse se vede multă artă şi o puternică concepţie, unite cu o grijă persistentă de a reda adevărul istoric. Şi pe lîngă că ne reproduc cu sinceritate timpurile pe care le aminteşte, ne mai anunţă şi un real progres îndeplinit de autorul lor.

Oscar Obedeanu a fost totdeauna cineva în pictura istorică; epopeea picturală a lui Ştefan cel Mare îl consacră însă maestru, cu un succes meritat şi complet, care vine să răsplătească sforţările unui artist conştiincios şi bine înzestrat.

Sînt studii puternice aceste şase tablouri şi sînt în acelaşi timp cea mai bună garanţie în ce priveşte viitorul acestui pictor istoric.

E acum însă rîndul celor care au putinţa să încurajeze sforţările conştiincioase ale pictorului Obedeanu, bazate pe cercetări serioase, mai cu seamă că aici nu e vorba numai de promisiuni de talent, ci de dovezi care pun pe deplin în relief personalitatea artistică a pictorului de care ne ocupăm" [112].

„Obedeanu în pictură e un mare tragedian, un maestru care dă realităţii adevărata notă a timpului în care au trăit personagiile pe care le zugrăveşte. El nu-ţi înfăţişează numai un fapt sau un tip istoric, dar o epocă întreagă; o pînză, o compoziţie istorică de a lui e o tragedie în mai multe acte pe care observatorul critic le deosebeşte foarte bine. Obedeanu uneşte realismul cu fantezia.

---

[110] Tartarin, *Pictura istorică*, în „Cronica", 6 iulie 1904.
[111] An., *Naţionalismul în pictură. Pictorul Obedeanu*, în „Adevărul", 10 iulie 1904
[112] Ty., *Epopeea picturală a lui Ştefan cel Mare*, în „Reporterul economic şi politic", 4 iulie, 1904.

Pentru tînăra artă română, statului i se impune acum un buget special pentru artele noastre, căci începem să avem artişti. Arta română prin pictură, în compoziţiuni istorice, intră într-o eră nouă de progres, pentru onoarea civilizaţiei noastre.

Desigur că scenele lui Ştefan [cel Mare] vor rămîne de-a pururea pe zidurile viitoarei pinacoteci române, ca tinerele generații să se mîndrească cînd le vor privi și să se îmbărbăteze de virtutea românească."

*

Picturile în ulei, pe pînză, precum și desenele și schițele lui, în creion, tuş şi cărbune, referitoare la diferite scene istorice din trecutul țării noastre şi în special la cele din războiul de la 1877—1878, sînt foarte bine executate, atît din punct de vedere artistic cît şi anatomic. Obedeanu este unul din puținii pictori, din timpul său, care pune o deosebită atenţie în redarea fiecărei mișcări a corpului omenesc.

În afară de cîteva lucrări ale sale ce se găsesc prin diferite muzee şi case particulare, majoritatea, și totdată cele mai importante ca valoare istorică, se află în colecțiile Muzeului Militar Central din Bucureşti.

NICOLAE IORGA — OMUL
(1871 — 1940)

Încă din cursul superior al liceului Matei Basarab, de la profesorii mei de istorie ştiam multe lucruri despre eruditul profesor Nicolae Iorga, savant de renume și membru de onoare — doctor honoris causa — al aproape tuturor Universităților din Europa, al Academiei din Santiago de Chile ș.a.

Mai tîrziu din cele citite, am aflat că la vîrsta de 6 ani citea în original literatură franceză, la 13 ani publica articole de politică externă în ziarul „Românul", la 19 ani era licențiat în litere, iar unul din profesorii examinatori îl socotea „un adevărat fenomen și ca memorie și ca putere de judecată".

La 23 ani (1894) a fost numit profesor universitar, în 1898 membru corespondent al Academiei Române, iar în 1910 membru titular, iar cu ocazia recepției, istoricul A. D. Xenopol se minuna spunînd (1911) — *„cum a putut un creier să conceapă atîtea lucrări şi o mînă să le scrie, mai ales dacă adăugăm la această activitate şi aceea a ziaristicii"*.

A fost rector al Universității din Bucureşti și profesor la Sorbona. A scris 1000 de volume și peste 20000 articole și recenzii. A publicat lucrări şi în limbi străine de largă circulație care au avut un mare răsunet la vremea apariției lor. A fost fondator de instituții și periodice.

Dar nu despre activitatea ştiinţifică a lui N. Iorga vrem să continuăm ci despre *N. Iorga — Omul*, așa cum îl vedeam pe stradă, cum îl vedeam la facultate, sau acasă în viața lui de toate zilele, fiindcă am avut privilegiul de a fi cîțiva ani în apropierea lui.

Cînd venea la Facultatea de litere și filozofie unde era titularul catedrei de istorie universală, pornea din Şoseaua Bonaparte nr. 6 (azi Bul. Ilie Pintilie), unde își avea locuința, sau de la Academia de studii economice din Piaţa Romană. Venea pe jos, nici cu tramvaiul, trăsura, sau automobilul, cum veneau alți profesori.

Era îmbrăcat totdeauna după sezon: în haine de culoare închisă, ori de culoare deschisă, după cum era timpul. Primăvara, vara şi toamna purta pe cap o pălărie cu boruri mari, neagră sau gri, iar iarna căciulă neagră de

astrahan. Răspundea tuturor celor care îl salutau, ridicîndu-și pălăria de la spate înspre față, — o caracteristică a lui cum nu o mai avea nimeni în acest salut. La anumite festivități sau ocazii excepționale, purta haine negre cu redingotă și joben, iar de cîteva ori chiar clac-înalt (hochzilinder).

La facultate profesorul Nicolae Iorga își ținea cursurile în amfiteatrul de la parter, în dreapta intrării principale, — amfiteatru în care toate băncile erau pline, dar și mulți studenți în picioare de-a lungul pereților și în dreptul ușii care, uneori, nici nu se mai putea deschide pentru cei întîrziați.

Prelegerile lui erau de o bogăție de fapte și evenimente cum nu mai întîlnisem la nici un profesor, iar istoria țării noastre era intercalată în istoria universală. Ele erau un adevărat film în care se derulau cele mai interesante episoade ale lumii întregi, în timp și spațiu. Nu erau încărcate cu date cronologice cum obișnuiau alți profesori care puneau mare bază pe ele, greșit din punct de vedere pedagogic, fiindcă faptele interesau mai mult decît datele.

Vorbea puțin graseiat, totdeauna cu voce tare, cîteodată chiar patetic, tunător. Vorbea liber spre deosebire de alții care aveau pe pupitru (catedră) notițe, scheme etc, iar cel de Bizantinologie ne citea și dicta după caiet, indicîndu-ne, adeseori, unde să punem și virgula. N. Iorga, numai foarte rar scotea din buzunarul de la vestă cîte un mic petic de hîrtie, o fărîmitură de plic, pe care erau cîteva însemnări cu literă minusculă.

Auditoriul îl asculta admirativ, în perfectă liniște, cu atenție deosebită de a nu pierde nimic din ceea ce spunea.

Pe cei care întîrziau cîteva minute, după intrarea lui în amfiteatru (și nu din cauza lor ci a profesorilor și a etajelor care trebuiau să le coboare), îi accepta, cu ridicarea unei sprîncene, fără însă să-i dojenească sau să-și întrerupă expunerea.

La data cînd l-am cunoscut, eram student la Facultatea de drept, dar avînd mult timp liber, împreună cu alți colegi veneam și la Facultatea de litere și filozofie unde audiam cursurile lui C. Rădulescu-Motru, Ovid Densusianu, Simion Mehedinți, George Murnu, și a altor magiștri și în special ale lui Nicolae Iorga.

Într-o bună zi, imediat după curs, s-a anunțat că după o foarte scurtă pauză va urma seminar. Printre cei care au rămas la seminar, că nu aveau ce face, am rămas și eu. Punîndu-se diferite întrebări am ridicat și eu mîna și am răspuns. Răspunsurile au fost mulțumitoare și Nicolae Iorga m-a înregistrat și m-a întrebat..

— Dumneata în ce an ești, doi sau trei?

— Nu, domnule profesor — zic eu — nu sînt nici în anul doi, nici în anul trei și nici nu sînt student al Facultății de litere, sînt student la Facultatea de drept.

— Ei, da, te rog...

Ca după cîteva minute, terminîndu-se seminarul,. trimite pe una din asistente după mine, chemîndu-mă în cancelarie.

— Da, te rog, dumneata cum te numești?

— Și îi spun: Potra, George Potra.

— Ce fel de nume este acesta și unde te-ai născut?

— Domnule profesor, sînt moț, sînt născut într-o comună din Munții Apuseni, nu departe de izvorul Crișului Repede, la poalele masivului Vlădeasa.

— În comuna dumitale mai există nume de familie terminate în „a"?

— Da, în afară de Potra, mai sînt: Rauca, Tonca, Goga, Moca, Bara etc.

— A... Ei! Astea sînt nume caracteristice, nume foarte vechi, probabil chiar dacice, amintind că pătrunderea slavilor în ţara noastră a împărţit în două străvechea populaţie daco-romană, fiindcă şi la românii macedoneni din sudul Dunării sînt nume de familie terminate în *a:* Topa, Ţopa, Goga, Cutava, Şaguna, Varta etc.

— Da dumneata pe cine ai avut ca profesori de istorie?

— Am avut profesori de istorie pe eruditul Enache Ionescu, Constantin Velcescu şi pe Constantin Moisil, numismat renumit şi director general al Arhivelor Statului.

— Aaa...? Foştii mei studenţi de la începutul carierei mele, da, da, şi nu te-au îndreptat să urmezi istoria?

— Ba da, domnule profesor, dar eu am dorit să mă fac magistrat, cu toate că mama vroia să urmez teologia să mă fac preot, iar tata ţinea mult să mă fac arhitect să vadă şi el o casă frumoasă construită de mine.

— Nu, dumneata trebuie neapărat să urmezi istoria, fiind probabil convins că aveam multe cunoştinţe de istorie, deoarece într-adevăr citisem multe lucrări din acest domeniu care mi-a fost drag şi m-a pasionat din primele clase de liceu.

Şi aşa, vrînd-nevrînd, roata vieţii mele s-a schimbat. Spusele şi îndemnurile profesorului Iorga m-au convins şi m-am înscris la Facultatea de litere, socotind că voi termina ambele facultăţi, dar, încet-încet, am abandonat Facultatea de drept şi am devenit student sîrguincios al Facultăţii de litere alegînd specialitatea istorie-geografie, unde am urmat cursurile profesorilor: Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu, P. P. Panaitescu, Scarlat Lambrino, Demostene Russo, Simion Mehedinţi, George Murnu, George Vâlsan, Dimitrie Caracostea, Nicolae Cartojan şi alţii.

Amfiteatrul în care profesorul Nicolae Iorga ţinea curs, încă cu o jumătate de oră mai înainte de sosirea lui, era plin pînă la refuz. Veneau studenţi de la toate specialităţile şi, uneori, chiar profesori în vîrstă, vechi studenţi, care-şi terminaseră facultatea cu 20—30 ani mai înainte. Printre aceştia amintesc pe Constantin Moisil, Remus Caracaş, Anton Oprescu şi alţii, care stăteau pe scaune sau în băncile din faţă, să-i vadă profesorul căruia îi sorbeau vorbele (cum de altfel făcea întreaga asistenţă), iar profesorul Iorga se simţea mîndru că studenţii lui de altădată vin încă la cursuri să-l audieze.

În această vreme, într-o zi ploioasă de toamnă, în fundul amfiteatrului, spre fereastră, spre strada Edgar Quinet, doi studenţi — un băiat şi o fată — dar de la o altă specialitate, care, bănuim nu veniseră acolo să-l asculte pe Iorga, ci fiindcă vremea era potrivnică a se plimba în Cişmigiu, sau în altă parte în aer liber, au venit „să ciripească" acolo, fără să acorde cuvenita atenţie vorbitorului, cum făcea totalitatea ascultătorilor.

Iorga observîndu-i, la un moment dat şi-a îndreptat privirea spre ei şi le-a spus:]

— Dumneavoastră de acolo, din fundul amfiteatrului, v-aş ruga foarte mult să faceţi linişte pentru că aici se ţine curs, vorbeşte un om.

Într-adevăr, circa zece minute a fost linişte şi Iorga şi-a continuat expunerea. Dar, după aceea, profesorul Iorga a fost tulburat din nou de ciripitul celor doi tineri, nedeprinşi cu disciplina şi bunul simţ, fapt care l-a enervat şi încruntîndu-şi privirea şi ridicîndu-şi sprînceana stîngă — aşa era cînd se supăra el — le-a spus pe un ton ridicat şi aspru:

— Ei, da, asta-i bună, dumneavoastră vorbiţi întruna, fără rost, tulburîndu-mi cursul şi împiedicînd pe toţi ceilalţi, a-l asculta. Dar, vreau să vă

spun, că şi eu vorbeam la vîrsta dumneavoastră în acest amfiteatru, dar nu acolo în fund, ci tot aici la catedră. Pentru că, fie spus, N. Iorga la vîrsta celor doi studenţi vorbăreţi, la 23 ani, era numit profesor universitar.

Profesorul Iorga este acela care m-a chemat într-o zi în cancelarie şi m-a întrebat dacă am scris ceva. Nedumerit nu ştiam la ce se referă şi ce să răspund. Atunci, văzînd perplexitatea mea, m-a întrebat din nou dacă am scris vreo poezie, vreo scrisoare de dragoste sau vreun articol și dacă am publicat ceva.

La răspunsul meu că nici n-am scris poezii, că nu mă pricep, și nici n-am publicat nimic, fiindcă n-am scris, m-a întrebat dacă cunosc scrierea chirilică. Răspunzîndu-i afirmativ, mi-a indicat o cotă a unui manuscris de la Academia Română de unde să-l transcriu și cu o scurtă interpretare să i-l prezint.

Zis şi făcut, după ce am transcris * manuscrisul și l-am transformat într-un studiu-articol i l-am prezentat. După ce l-a citit, dintr-o privire rapidă, mi-a spus că va apare în primul număr al „Revistei istorice", ceea ce nici nu mi-a venit să cred. Dar cînd a apărut revista şi mi-am văzut numele pe copertă, unde se afla sumarul [113], alături de numele lui şi a altor istorici, am avut una din cele mai mari bucurii ale vieții mele de pînă atunci. Mai tîrziu, „Revista istorică" mi-a publicat şi alte articole [114].

Tot maestrul meu, prof. N. Iorga, m-a chemat altădată şi mi-a spus că în istoriografia română sînt două subiecte de care nu s-a ocupat nimeni şi ar fi interesant și util să îmi aleg unul din ele. Primul ar fi „Istoricul ţiganilor din România", despre care voi găsi o parte din material publicat, dar cea mai mare parte inedit la Academia Română și la Arhivele Statului din Bucureşti. Apoi va trebui și o cercetare pe teren la cei stabili, precum şi la şatrele de nomazi, făcînd și unele fotografii mai caracteristice, pentru documentarea ilustrativă a lucrării.

Al doilea subiect ce mi-a propus a fost „Istoricul vechilor calendare" **.

Am ales pe primul şi, la foarte scurtă vreme, m-am și apucat de lucru, transcriind, în primul rînd, aproximativ într-un an de zile, nenumărate documente de la cele două instituţii, căutînd mai apoi să redactez, pe capitole, lucrarea menţionată, care, în totalitatea ei a necesitat o cercetare și cîţiva ani de studiu.

Două din capitolele lucrării, fiind mai uşor de redactat: — „Ţiganii români văzuţi de călători străini" [115] şi „Artisticul și pitorescul ţiganilor" [116] i le-am prezentat spre a le citi şi a-şi da părerea. Le-a socotit bune și interesante şi mi le-a publicat în numere consecutive în „Neamul românesc", unde m-a trimis cu un bileţel de recomandaţie către N. Georgescu-Cocoş, directorul ziarului.

---

* Aveam permis la secţia manuscrise încă din anul I de studenţie, fapt extrem de rar, și aceasta în urma recomandării ce îmi făcuse în scris către academicianul Ion Bianu, care era şi custodele bibliotecii.

[113] Gheorghe (George) Potra, *Călătoria unui boier moldovean în Europa la mijlocul secolului al XIX-lea*, „Revista istorică", XIX, nr. 4—6, apr.—iunie 1933, p. 126—139.

[114] Idem, *Noi documente din vremea Eteriei*, „Revista istorică", XIX, nr. 7—9, iul. — sept. 1933, p. 229-233; idem, *Știri din Războiul pentru Independenţă din scrisori particulare*, „Revista istorică", XXI, nr. 7—9, iulie—septembrie, p. 198—213.

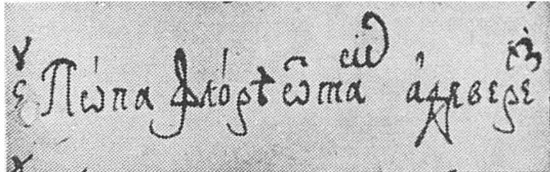
** Acest subiect a fost studiat şi publicat de Mircea Tomescu, *Calendarele românești (1733—1830). Studiu și bibliografie*, Bucureşti, 1957.

[115] „Neamul românesc", 14 şi 15 decembrie 1933.

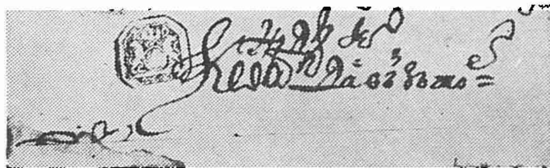
[116] Idem.

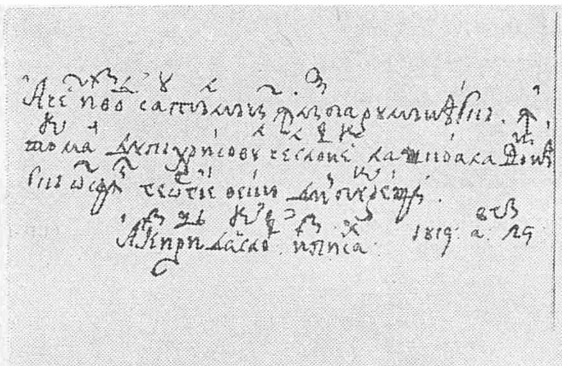
„Dascăl și ucenic" (profesor și elev); miniatură colorată pe un manuscris din secolul al XVIII-lea.

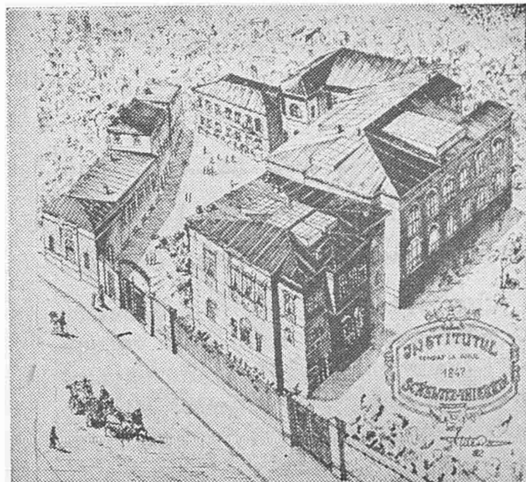
Semnătura lui popa Florea, dascăl slovenesc, 1750 martie 30.

Semnătura și pecetea lui Constandin, 1778, februarie 8.

Text și semnătura dascălului Chiriță, 1819, august 25.

Institutul „Schewitz-Thierrin", vedere de ansamblu

Institutul „Schewitz-Thierrin", vedere din curte.

Antoniu Schewitz, întemeietorul institutului, 1847.

Petre Feşteu, profesor şi subdirector la institutul „Schewitz-Thrierrin“.

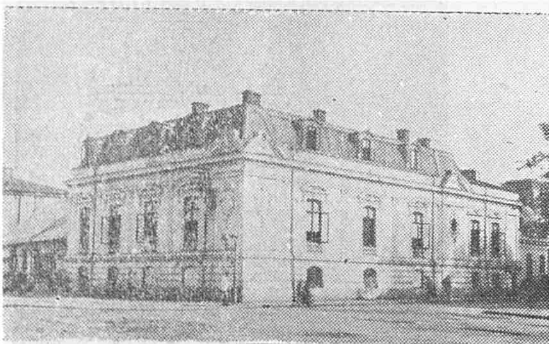

INSTITUTULU „HELIADE“
Strada Armenéscă No. 1, sub. Caimata.

Direcţiunea are onóre a anuncia că anulŭ scolarŭ 1876—77 începe la 1 Septembre 1876. Informaţiuni în tóte ḑilele, de la orele 10—12 ante-meridiane, şi de la 3—5 post-meridiane.

Prospecte sĕ trămitŭ după cerere, chiarŭ prin postă.

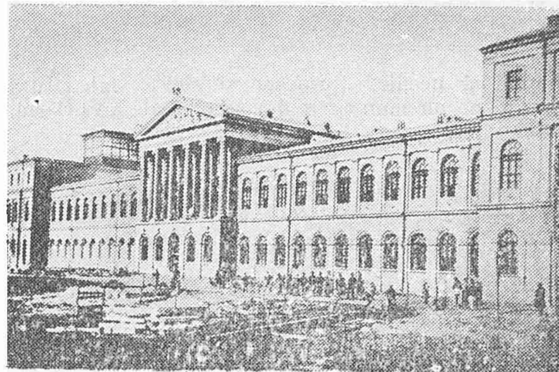
Anunţul Institutului „Heliade“, 1876, publicat în ziare.

Casa Petrache Poenaru, renovată de nepotul său Const. C. Lecca; str. Batiştei colţ cu B-dul Colţei N. Bălcescu), 1916.

Pensionatul Geanelloni, str. Vestei nr. 13 (Ion Ghica), peste drum de Spitalul Colţea, 1865.

Universitatea... aproape gata, circa 1868, construită de arh. Alex. Orescu (1817—1894).

Petrache Poenaru (1799—1875), organizatorul învăţămîntului din Ţara Românească, elev al lui Gh. Lazăr; secretar a lui Tudor Vladimirescu; inventatorul stiloului (brevet Paris, 1827).

Casa în care, după tradiție, a locuit cîtva timp haiducul Ioniță Tunsu; în față puț de piatră cu cercuri de fier în partea superioară (B-dul Banu Manta nr. 51), 1935.

Afișul Teatrului Național prin care se anunță reprezentarea vodevilului „Tunsu Haiducul" de S. Mihăiescu, 1858.

Căpitan Costache (Chihaia) împrăștie groază pe străzile orașului. Desen de pictorul V. Velisaratu, 1970.

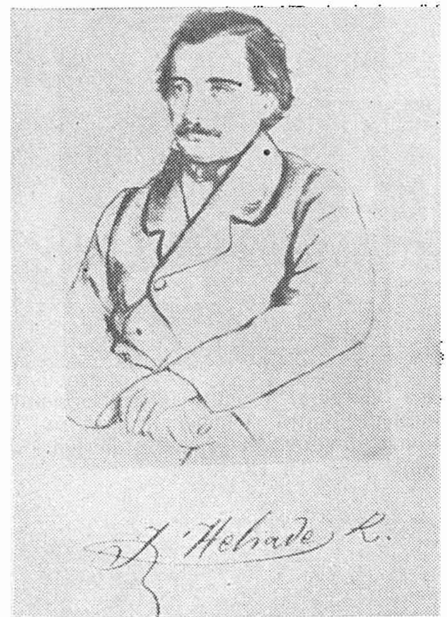
Cilibi Moise, ținînd în mînă una din micile sale tipărituri.

Grigorie Serrurie — în uniformă de iuncăr — pictură în ulei de I. D. Negulici, 1847.

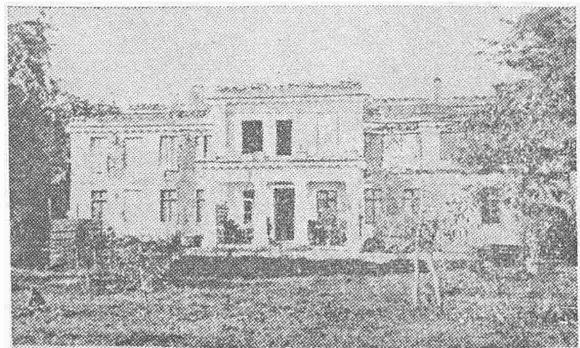
Maria I. Heliade Rădulescu, fotografie, c. 1865.

I. Heliade Rădulescu, 1889, portret în creion de August Strixner.

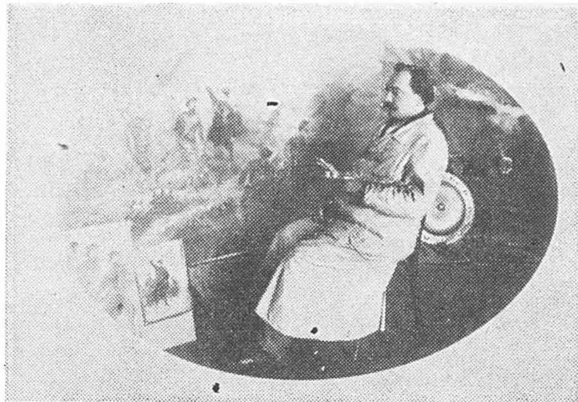
Bonifaciu Florescu (1848—1899).

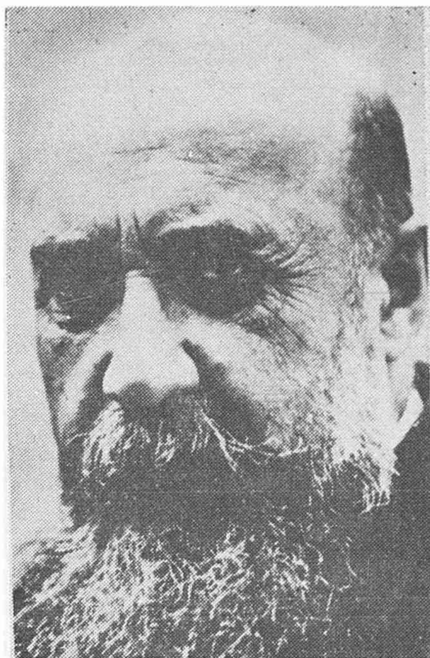
Casa lui I. Heliade Rădulescu, de la Obor, cum arăta după ocupațiile armatelor străine (1848—1855).

Luxița Florescu, mama lui Bonifaciu Florescu.

Pictorul Oscar Obedeanu în atelierul său (1867—1915).

Nicolae Iorga (1870—1940).

Oscar Obedeanu: Soldat rănit (schiță)

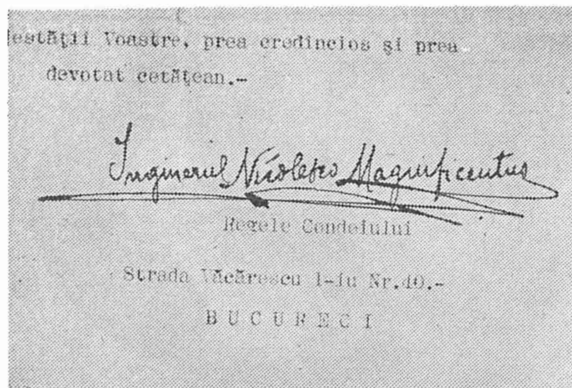
Arthur Enășescu cu doi prieteni mai tineri: George Potra stinga, Ionel Gheorghiu (centru) Foto 1929

Arthur Enășescu, foto 1929.

Magnificențius (ing. Nicolesco).

lestății Voastre, prea credincios și prea
devotat cetățean.-

Inginerul Nicolesco Magnificentius

Regele Condeiului

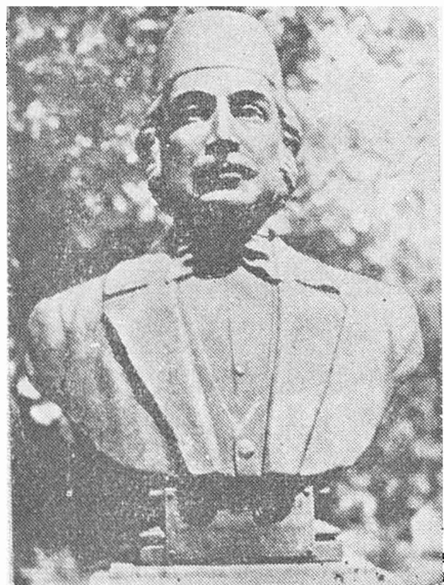
Strada Văcărescu 1-iu Nr.10.-

B U C U R E C I

Semnătura lui Magnificențius.

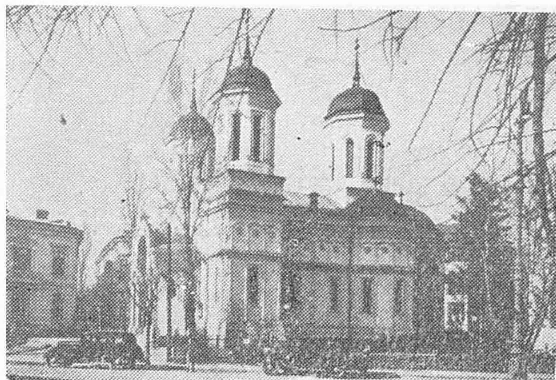
Casa dr. Constantin Esliotu, cea cu etaj, din mijloc, peste drum de Biserica Albă (Calea Victoriei), 1939.

Anton Pann (c. 1796 1854), bust în bronz, soclu de marmură, în curtea bisericii Lucaci.

Casă nouă a lui Anton Pann, vedere din față, unde a și murit (str Anton Pann, fostă Taurului), 1926.

Biserica Sfinţii Voievozi de pe Calea Griviţei, 1938.

Carol Popp de Szathmari (1812—1887), cel dintîi fotograf român.

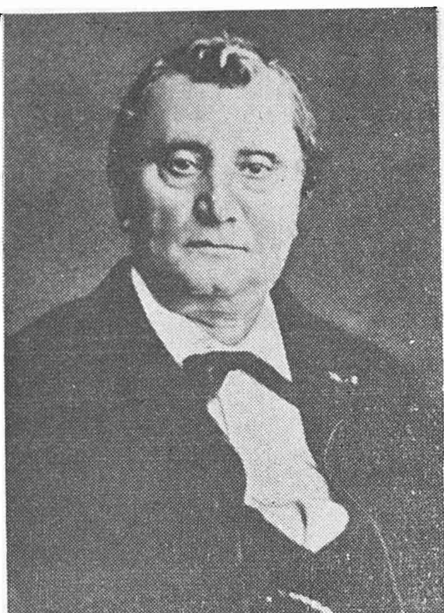
Casa Greceanu de pe Podul Mogoşoaiei, unde Szathmari a avut unul din primele sale ateliere fotografice.

Casa proprie a fotografului Szathmari (str. Enei) distrusă de bombardament în 1944.

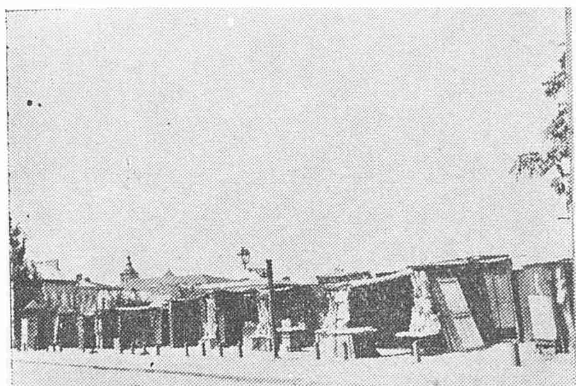
Verso unui carton fotografic al lui Szathmari, 1868.

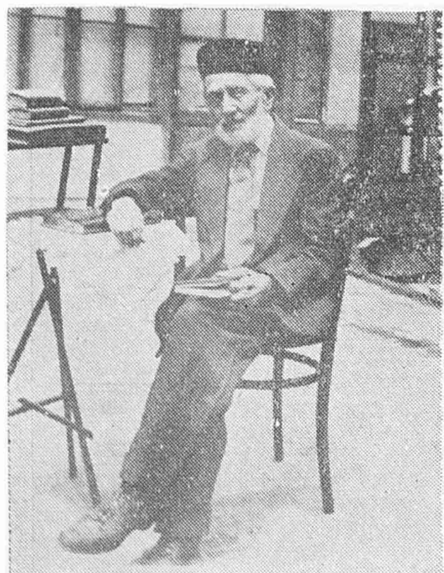
Matei Millo (1814—1896); actor, profesor, director al Teatrului Naţional din Bucureşti. Foto 1881.

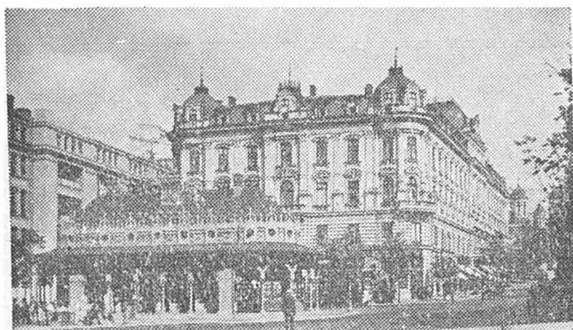
Taraba şi rafturile unui anticar pe „Maidanul lui Duca"; în stînga, în fund, cazarma pompierilor 1924.

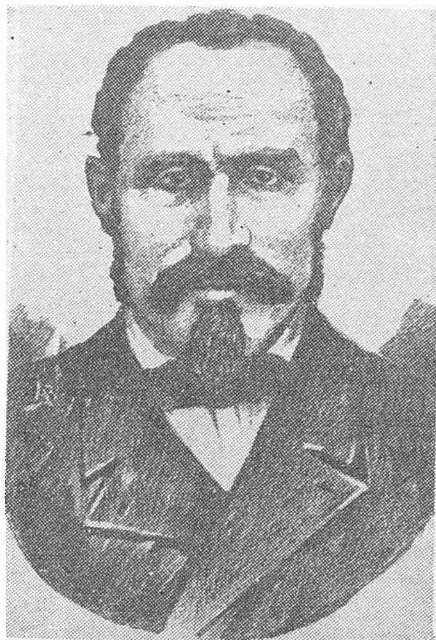
Tarabele anticarilor pe cheiul Dîmboviţei; în spate biserica Mihai Vodă, 1920.

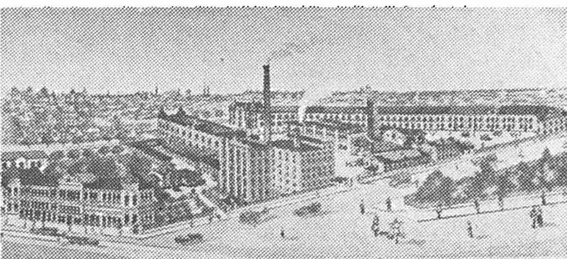
Pohl, unul din cei mai vechi anticari pe care i-am cunoscut; avea prăvălioara în clădirea din spatele statuiei Gh. Lazăr, 1927.

„Casa anticarilor", vedere din str. Mihai Vodă; în fund, Grand Hotel, 1934.

Alexandru Pelimon (1822—1881).

Dimitrie Papazoglu (1811—1892).

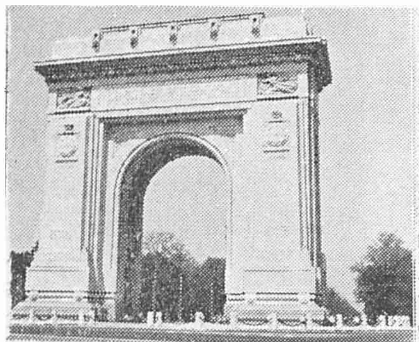

Fabrica de bere Bragadiru, 1920, actualmente „Rahova".

Frédéric Damé (1849—1907); ziarist, publicist profesor de limba franceză la liceele Matei Basarab Sf. Sava şi Gh. Lazăr.

Domenico Caselli (1875—1937).

Reclama fabricii de bere Luther (proprietari fraţii Czell), 1912.

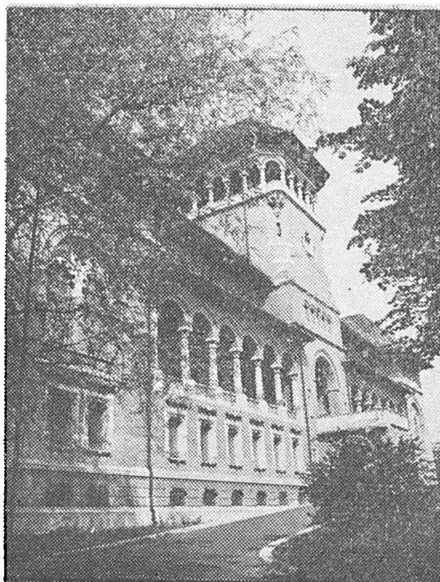
Arcul de Triumf.

Palatul „Victoria", sediul Ministerului de Externe.

Primăria Municipiului București, fostul Minister al Lucrărilor Publice.

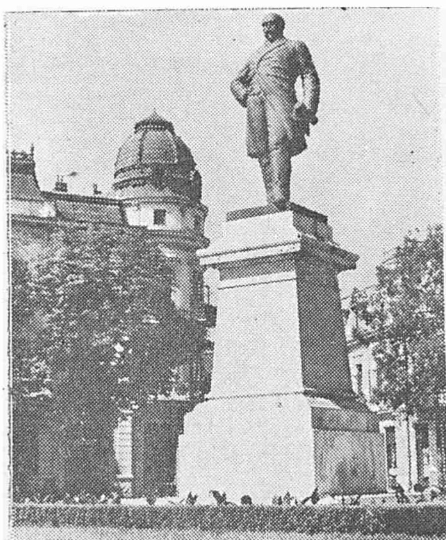
Clădirea Muzeului de artă și etnografie.

Camera Deputaților.

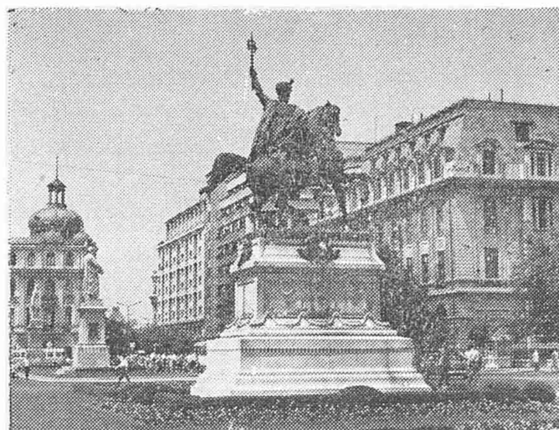
Banca Națională a României.

Monumentul lui Mihail Kogălniceanu din piața cu același nume.

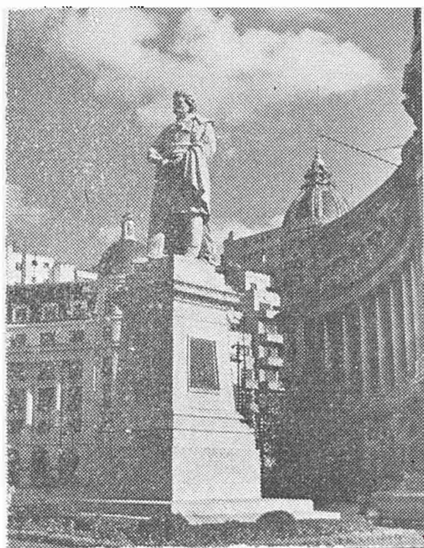
Monumentul Eroilor Aerului (Aviatorilor)

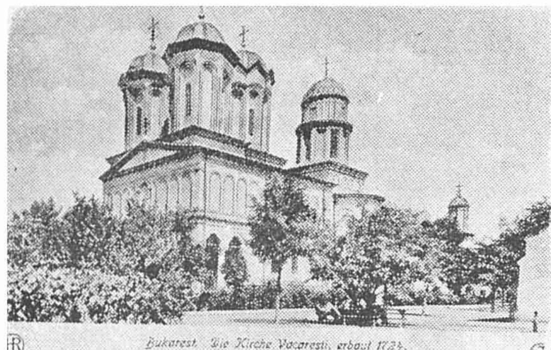
Statuia lui Mihai Viteazul din Piața Universității

Statuia lui Gh. Lazăr

Statuia lui I. Heliade Rădulescu.

Mănăstirea Văcărești, construită în 1724.

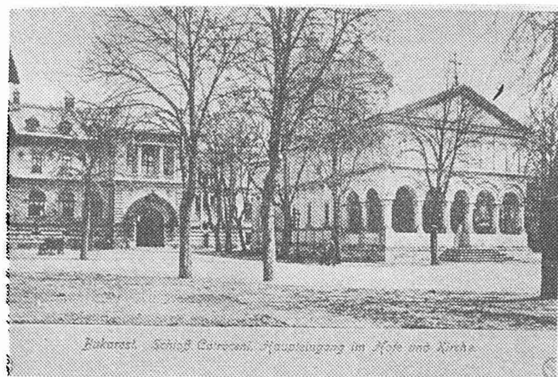
Biserica Sf. Nicolae-Jicnița, de pe Calea Văcărești, aproape de str. Căuzași.

Biserica Sf. Nicolae-Sîrbi.

Biserica Sf. Mina (Vergului), pe str. F.C. Robescu, colț cu Calea Călărașilor.

Palatul și Mănăstirea Cotroceni (1917).

Biseri-a Brezoianu.

Biserica Sf. Spiridon-Vechi.

Biserica Olteni.

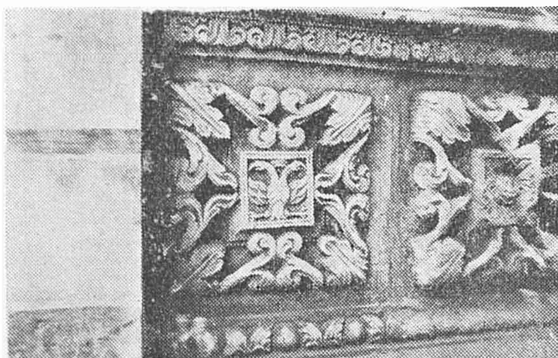
Biserica Domnița Bălașa (sec. 19).

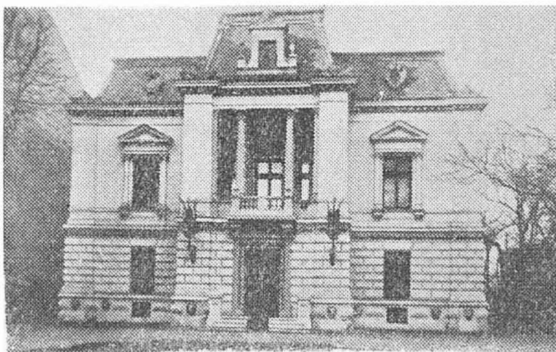
Biserica Sf. Vineri
(fotografie din octombrie 1986).

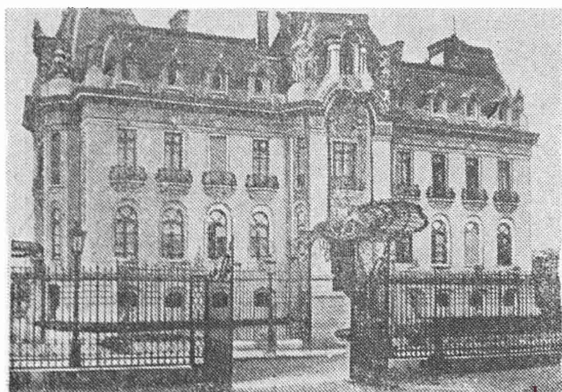
Crucea lui Papa Brîncoveanu.

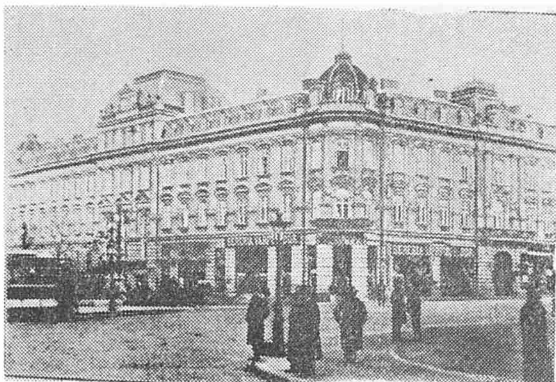
Ornamenţii brîncoveneşti de pe Turnul Colţei, azi între coloanele Bisericii Colţea.

Casa C. Monteoru (Lăscăruş Catargi), de pe Calea Victoriei, azi Unirea Scriitorilor.

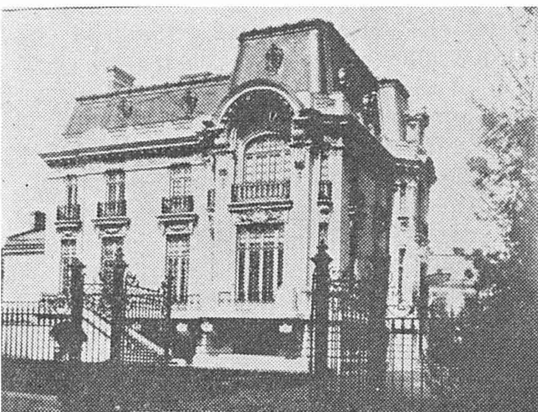
Casa Gheorghe Gr. Cantacuzino, azi Muzeul George Enescu.

Grand Hotel de France, situat altădată între Palatul C. E C. și Magazinul Victoria.

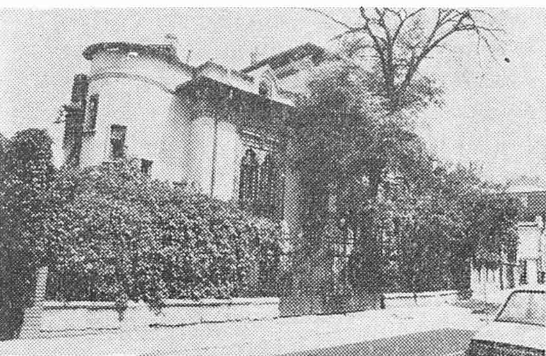
Casa Cesianu, pe Calea Victoriei colț cu. str. Sevastopol, construită în 1882—1883 (fotografie făcută la 1930).

Casa Gr. Pană Olănescu, pe Calea Victoriei, în apropiere de str. Sevastopol, construită de arh. M.J. Berindey.

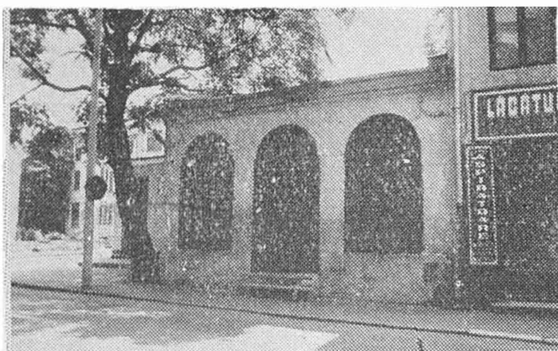
Vedere de pe str. București colț cu Calea Griviței.

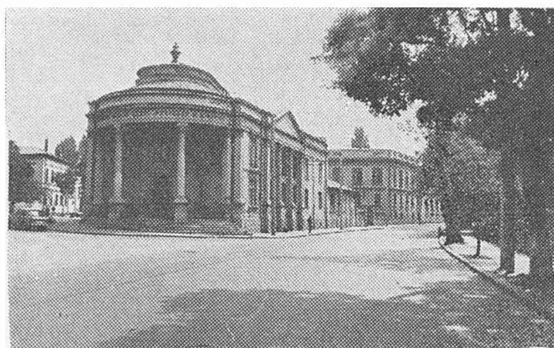
Casa prof. G. Ionescu-Gion, în apropiere de Liceul „Matei Basarab".

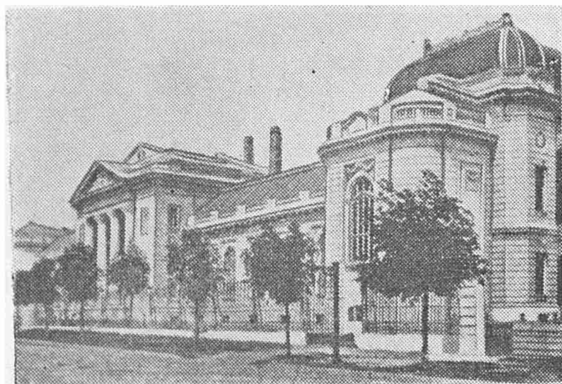
Casa Catargi, pe Calea Dorobanți, construită la jumătatea sec. 19 (fotografie făcută la 1929).

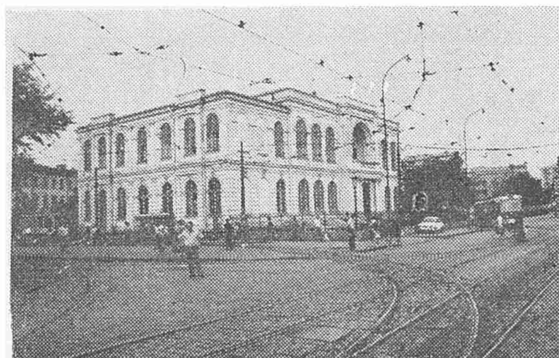
Prăvălie din 1848 pe str. Sfinţilor (azi str. Colţei).

Fostul Institut medico-legal „Profesor M. Minovici".

Facultatea de Medicină.

Fosta şcoală general George Adrian, peste drum de biserica Sf. Vineri-Herasca.

Fostul bloc „Carlton" cu 14 etaje, distrus de cutremurul din 10 noiembrie 1940.

Mai tîrziu, sfătuit de profesorul Constantin C. Giurescu, la care îmi dădusem examenul de licență, că mai nimerit ar fi ca lucrarea mea să o prezint ca teză de doctorat la catedra de Istoria românilor, mi-am continuat redactarea sub conducerea sa și am susținut-o la această specialitate, obținînd titlul de doctor în litere și filozofie cu mențiunea „Magna cum laude", fapt care l-a nemulțumit pe N. Iorga, spunîndu-mi că lucrarea mea putea foarte bine a fi susținută ca teză de doctorat la Istoria universală. M-a dojenit, dar nu mi-a purtat dușmănie.

Cîțiva ani mai tîrziu, după susținerea ei și după ce am scos o parte din materialul documentar, fiind prea numeros, precum și o parte din fotografii — lucrarea a fost publicată [117] de Biblioteca Fundațiilor Regale.

*

Într-o vară, pe o căldură mare, am fost chemat la Vălenii de Munte de Constantin Onciul, conducătorul tipografiei, să fac corectura unui articol al meu. Am sosit cu trenul aproape de ora 12 și înainte de a merge la tipografie, am ținut să trec pe la profesor acasă, să-l salut. Întîlnind în curte pe doamna Iorga am întrebat unde se află profesorul și m-a îndreptat spre sala cea mare, unde lucra la redactarea unor volume din Istoria românilor.

Acolo, pe o masă lungă erau întinse, în vrafuri, o mulțime de cărți și publicații care îi erau de folos, iar alături pe o tavă o cană cu cafea cu lapte, unt și două cornulețe.

Spunîndu-i că s-a răcit cafeaua, care desigur îi fusese adusă de dimineață de soția sa, mi-a răspuns că acum este prea tîrziu și dacă n-a servit-o la timp, nu mai este mult și va lua masa de prînz.

Văzîndu-l că lucrează cu atîta zor și așa de mult, cum de fapt a lucrat toată viața, l-am întrebat cînd se odihnește. Mi-a răspuns că pe lumea cealaltă se va odihni destul, acum nu-i timp de așa ceva.

*

De ținuta lui vestimentară se îngrijea soția lui, doamna Catrina (sora profesorilor academicieni: Ion Bogdan slavistul, Gh. Bogdan-Duică literatul și Ștefan Bogdan chimistul, porniți din vechea așezare românească Șcheii Brașovului).

Ea era cea care îi punea la îndemînă lengeria, hainele și tot ce trebuia, și-i verifica ținuta înainte de plecare: dacă are batistă în buzunar, cravată la gît etc.

Într-una din zile, eram de față, cînd înainte de plecare îl întrebă:

— Nicule ai pus cravata la gît?

— Am pus, n-am pus, chiar dacă n-am pus am barba mare și nu se vede. Și întorcînd gîtul în dreapta și în stînga, în sus și în jos, dar cam repede, vru s-o convingă că nu se observă că n-are cravată, dar n-a izbutit, chiar cînd a spus că nu i-a plăcut cravata dată.

— Nu se poate Nicule! Cine știe cum întorci gîtul și se observă că n-ai cravată. Nu se poate să mergi așa. Și căutînd repede în șifonier unde era un rînd întreg de cravate, alese una care să se potrivească cu costumul ce avea și-l obligă să se lase în jos (fiindcă el era mult mai înalt decît ea), ca să i-o pună. Dar cum îl cam întîrzia cu făcutul nodului, Iorga îi spuse:

— Hai, dragă Catrino, mai repede, că nu mai pot sta pe vine, mă dor picioarele!

---

117 George Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, 1939, 380 p. + ilustrații.

— Ce să-ţi fac, n-am ce-ţi face dacă nu eşti atent cu ţinuta ta!

Bani în buzunar, după cîte ştiu, nu purta, fiindcă niciodată nu făcea nici un fel de cumpărături, tot ce trebuia în casă şi în treburile şi cerinţele gospodăreşti cumpăra soţia sau alţi membri ai familiei. Noţiunea banului, în raport cu fluctuaţia lui, nu-i era cunoscută, iar atunci cînd achiziţiona unele cărţi de la anticari, nu făcea el plata, ci, peste cîteva zile Casa Şcoalelor sau anumite instituţii patronate şi subvenţionate de stat.

De altfel tot ce-a avut, casă, bibliotecă, corespondenţă etc. a lăsat statului, spunînd că atunci cînd s-a născut n-a venit cu nimic pe lume, iar cînd va muri nu va lua nimic cu el.

Într-o altă ordine de idei, într-o chestiune de suflet, dragoste şi respect, amintesc un episod cu adevărat emoţionant.

Mă chemase într-una din zile pentru discutarea spre publicare a indicelui analic al volumului V de „Studii şi documente" la care lucrasem după sugestia sa. La ziua şi ora fixată am sosit, am sunat, mi s-a deschis şi l-am salutat respectuos. Mi-a răspuns la salut şi mi-a spus:

— Ei, dragă Potra, nu putem face nimic astăzi, pentru că mă grăbesc, trebuie să mă duc să ţin o conferinţă la radio, de aici trebuie să mă duc la Academie să fac o comunicare şi apoi la Camera deputaţilor. Era în acea vreme prim-ministru şi ministru al Instrucţiunii Publice şi Cultelor (18 aprilie 1931—6 iunie 1932).

— Bine, domnule profesor, nu-i nimic, rămîne pentru altă dată, nu-i nici o grabă, eu am timp destul, dumneavoastră sînteţi foarte ocupat, aproape nici n-aveţi timp liber.

Răspunse: „Da", şi mă pregăteam să plec, dar îmi spune: „Aşteaptă, ieşim împreună".

După ce şi-a pus la punct ţinuta vestimentară, am ieşit împreună în hol, dar înainte de a părăsi casa a trecut, luîndu-mă şi pe mine, în camera de vizavi unde se afla, stînd pe un fotoliu, bătrîna lui măicuţă, Zulnia, în vîrstă de circa 90 de ani, albă la păr ca zăpada, îmbrăcată într-o rochie neagră de moar.

— Măicuţă dragă, am venit să-mi iau la revedere de la dumneata, mă duc la radio să ţin o conferinţă.

— Despre ce vorbeşti, dragă Nicule?

Îi spuse titlul şi ora.

— Bine, dragă Nicule, eu stau aici pe fotoliu şi te ascult la aparatul de radio. Avea în faţă pe o măsuţă un aparat mic de radio — parcă-l văd şi astăzi — îmbrăcat în lemn negru, cu ancadramente.

Atît la intrare cît şi la ieşirea din camera ei, Iorga i-a sărutat mîna aplecîndu-se cît se poate la nivelul ei, iar mama lui, şi la început şi la sfîrşit, l-a sărutat pe frunte, ca pe un copil, fiindcă era copilul ei cel bun.

Mi-au venit lacrimile în ochi văzînd acest om mare — şi la propriu şi la figurat — cît respect şi cîtă dragoste acordă mamei sale şi mi-am dat seama atunci ce înseamnă să-ţi respecţi şi să-ţi iubeşti părinţii.

*

După mai bine de o jumătate de secol de la terminarea Facultăţii, spun şi acum că mă simt mîndru şi norocos că am avut marele privilegiu de a fi fost studentul profesorului Iorga, de a-i asculta minunatele prelegeri, de a fi fost în apropierea lui, ani de-a rîndul, în diferite ocazii, încurajîndu-mă să studiez, să scriu şi să public variate articole, studii şi documente referitoare

la istoria patriei noastre. Pentru mine a fost o adevărată fericire să trăiesc în apropierea unui Om, a unui mare savant de talia lui N. Iorga care, în peste o jumătate de secol, a dat culturii naţionale şi universale valori inestimabile.

ARTUR ENĂŞESCU, AUTOR DE POEZII DEVENITE CÎNTECE POPULARE

L-am cunoscut în primul meu an de studenţie cînd, după orele de curs, ieşeam împreună cu alţi colegi să facem un tur-două pe „Cale" (Calea Victoriei). Plimbarea tineretului de ambele sexe, şi în special a studenţilor, se făcea atunci pe „Cale" şi pe „Bulevard" (azi b-dul Gh. Gheorghiu-Dej); bulevardul dintre Universitate şi Piaţa Romană (azi b-dul Magheru şi N. Bălcescu) unde s-au construit blocuri mărețe cu magazine elegante, nu era pe atunci un loc de plimbare, de du-te-vino, cum erau străzile numite mai sus. Era parcă obligatoriu, înainte de a merge spre casele noastre, să facem o plimbare pe „Cale" sau pe „Bulevard" unde ne întîlneam cu cunoscuţi, admiram fetele şi toaletele frumoase şi ne puneam la curent cu filmele care rulau la cinematografele de-o parte şi de alta a bulevardului.

Artur stătea rezemat de bara de alamă a cofetăriei şi cafenelei Capşa, fumînd ţigară după ţigară. Stătea singular, cu ochiul stîng aproape închis, cu capul în sus şi cam într-o parte, ca şi cînd se gîndea la ceva important, sau căuta să-şi frămînte memoria, aducîndu-şi aminte de cine ştie ce faptă, eveniment sau persoană. De multe ori, în sihăstria lui mintală, vorbea singur, cîteodată punînd întrebări la care tot el răspundea. Părea că-i în dialog cu cineva. Se uita la trecători, dar parcă nu-i privea cu un ochi de curiozitate. Era oarecum absent de furnicarul pietonilor care se desfăşura între Bulevard şi strada Regală (azi 13 Decembrie).

Era îmbrăcat mai totdeauna cu haine ponosite, mai largi sau mai strîmte, care desigur îi fuseseră dăruite de filantropi anonimi. O singură dată l-am văzut cu un costum nou, bleumarin, cu uşoare dungi albe, care se potrivea de minune pe corpul lui. Mi-a spus că, i s-a dat o anumită sumă de bani, drept ajutor, de „Societatea Scriitorilor" şi i s-a cumpărat de la un magazin de confecţii şi costumul ce-l purta. Dar, mirare, peste aproximativ o săptămînă, frumosul costum îl înlocuise cu unul cam jerpelit, cu reverele soioase şi mototolite.

— Unde-s hainele noi Artur?!.

— Le-am dat, le-am vîndut, aveam nevoie de bani, mi-era foame.

Cînd avea bani, fapt nu prea des, se ducea la restaurantul Giovanidi de pe str. Academiei, unde consuma cele mai bune mîncăruri şi vinuri, încheindu-şi masa copioasă, fumînd tacticos şi sorbind pe îndelete una sau două cafele mari. În perioada cînd avea bani, fuma numai ţigări bune şi cîteodată chiar „Ferdinand", cele mai scumpe, cu tutun de Anatolia, făcute de locuitorii turci de pe insula Ada-Kaleh, care aveau monopolul lor.

Cu toate că altădată fusese o simpatică şi elegantă figură bucureşteană permanent cu garoafa roşie sau albă la butonieră, un nume care promitea în literatură şi poezie, acum devenise un tip banal, un boem sărăcăcios şi neglijent, care stătea seară după seară, cîte o oră sau două, în faţa cafenelei Capşa. Dacă-l apuca ploaia intra înăuntru şi se aşeza în colţul din dreapta al vitrinei, privind spre stradă, neuitîndu-se la nici unul dintre cei care stăteau la mese, după cum nici aceştia nu-i dădeau nici o atenţie ca şi cînd n-ar

fi fost în interiorul localului. Cînd era frig, mai făcea o mişcare de dezmorţire, pînă la hotelul „Continental“ şi revenea la locul de unde plecase, apoi relativ la scurtă vreme, dispărea ca o nălucă, ducîndu-se probabil spre locul de culcare care era pe undeva pe Calea Griviţei, între cinematograful „Edison“ şi hotelul „Împăratul Traian“, într-una din camerele lipsite de lumina zilei, ce se găseau în gangurile şi fundăturile de pe acolo.

Oricît l-am rugat să-i fac o vizită (eram curios să aflu unde şi cum stă), îmi răspundea energic şi silabisit: Im-po-si-bil! Şi, oricît l-am urmărit să vedem unde anume precis locuieşte, nu mi s-a ivit prilejul, fiindcă, atunci cînd socotea că s-a apropiat de locuinţa lui, se despărţea de mine, rămînînd pe loc şi nu pornea mai departe pînă nu mă vedea că am făcut cale-întoarsă şi m-am depărtat binişor de dînsul.

Înainte de a-l cunoaşte personal, auzisem despre el că a fost un poet şi publicist de talent, colaborator la renumita revistă „Convorbiri literare“ şi la alte periodice din Bucureşti şi din ţară. Deci, în mintea mea şi a colegului prieten, fiind împreună cînd l-am cunoscut, Artur Enăşescu era un scriitor care merita toată stima şi preţuirea noastră şi în acelaşi timp şi marele regret că ajunsese în situaţia în care se afla, fără să cunoaştem cauza: boală grea, dezamăgire sufletească sau altă situaţie nenorocită care i-a schimbat verticala vieţii.

Cunoştinţa noastră cu el a pornit de la o ţigară.

Mergeam agale cu amicul meu pe „Cale“, ba chiar ne-am oprit în dreptul cafenelei, lîngă el, să ne uităm înăuntru la scriitorii ce se aflau acolo. Cînd ne-am întors faţa, l-am auzit spunînd:

— Domnule, n-aveţi cumva o ţigară?!

— Cu plăcere, poftiţi, iar cînd ne-am reîntors, după turul făcut, i-am oferit un pachet întreg, bineînţeles mai bune decît cele „Mărăşeşti“ pe care el le fuma. Drept mulţumire, mi-a spus: „Sînteţi un om bun“. Şi de aici a pornit cunoştinţa noastră şi mai apoi prietenia. Ne simţeam mîndri, în tinereţea noastră, că am avut posibilitatea să cunoaştem, apropiat, un poet adevărat. A urmat din partea noastră, la anumite intervale, invitaţii la o gustare şi un pahar de vin, la o cafea etc. În astfel de ocazii îi puneam diferite întrebări la care el ne răspundea mai pe scurt, iar la unele chiar detaliat. Zicea că, înainte de primul război mondial, a făcut studii la Paris, că a scris acolo o bună lucrare sociologică al cărui manuscris însă, întors în ţară, l-a încredinţat unui amic să-l citească, dar acela nu i l-a mai dat înapoi, ba credea că, cu unele modificări, l-a tipărit pe numele lui. Nu ne-a spus numele acelui „bun prieten“ de altădată, dar a zis că era profesor universitar cu renume.

În primăvara anului 1931, împreună cu un fost coleg de liceu, Alexandru Buiu, am scos o revistă intitulată „Sfinxul“, nu cu bani dintr-o subvenţie a vreunei instituţii sau persoane, ci cu economiile noastre făcute într-un an de zile. Socoteam că după primele 2—3 numere, abonamentele ce le vom încasa sau diferite ajutoare ne vor da posibilitatea să continuăm apariţia revistei. Lucrurile însă nu s-au întîmplat aşa. Nu am obţinut nici un abonament. Economiile noastre au fost epuizate cu al doilea număr, iar alţi bani n-am primit de la nimeni. Aşa că revista a murit şi noi am rămas cu o experienţă nu prea plăcută.

Pentru strîngerea materialului necesar apariţiei revistei, am făcut apel la diferite persoane şi amici. Ne-au dat articole şi poezii: Mircea Florian, conferenţiar universitar, Isaiia Răcăciuni, Radu Mislea, prietenul nostru Alexandru Salhia, care locuia atunci în căminul studenţesc al jud. Ilfov, lîngă statuia lui Em. Protopopescu-Pake, alţi tineri scriitori

și bineînțeles, prietenul nostru mai mare, Artur Enășescu care a scris pentru revistă un *Lied* compus din patru strofe, primele două din șase versuri, iar celelalte din cinci versuri.

Acest *Lied* reprezintă ultimele versuri publicate de el și despre care poetul Mihail Straje spunea că sînt „simple sclipiri în beznă“ și „au importanța slăbiciunii unei tragedii prelungită peste limită“ [118].

În primul număr al revistei am publicat articolul: *Străin între ai săi: Artur Enășescu* [119] în care spuneam că înfățișarea și ținuta vestimentară a poetului „prezintă totdeauna un tablou jalnic al unei mizerii trăite, al unei nenorociri suferite, al unei boli care odinioară i-a produs mult rău, atît fizic cît și moral“, și făceam apel la caritatea publică a veni în ajutorul celui oropsit de soartă, dar cum revista n-a avut mare răspîndire, nici viață lungă, sugestia și rugămintea mea nu și-a atins scopul.

Alexandru Sahia cînd a citit acest articol în manuscris, a spus că va scrie și el despre Enășescu. Și a și scris, semnînd împreună cu Eugen Jebeleanu, articolul: *Tragismul unui scriitor* [120], apărut chiar înaintea revistei noastre, care a suferit o întîrziere din cauză că tipografia a fost închisă pînă nu și-a achitat o datorie față de fisc.

În 1929, la propunerea noastră, a acceptat să se fotografieze cu noi, cu obligația să-i dăm și lui un rînd de fotografii, ceea ce am și făcut. Din cele cinci poze, întîmplarea a făcut să păstrez numai trei pe care, la rugămintea poetului Mihail Straje, le-am dat să le reproducă în volumul ce l-a tipărit în 1968.

După 1935, nu mai purta pe cap vechea pălărie „cloche“, așa cum îl cunoscusem. Părul, negru ca pana corbului, îi crescuse mult prea mare, mai ales la spate, transformîndu-se într-o chică de călugăr, care nu-i mai încăpea în pălărie. De aceea, de la această dată și-a acoperit capul cu o șapcă mare, cadrilată, soioasă, în care putea să-și adune tot părul, care și așa se revărsa peste urechi încît nu se mai vedeau deloc.

Din cauza transpirației și a prafului părul i se lipise fir de fir, la fel ca lîna oilor nespălate. Văzînd că se scarpină foarte des în cap, cu oarecare nervozitate, pentru a căpăta o înfațișare mai îngrijită și pentru a și-l putea spăla, i-am propus, de cîteva ori să se tundă, bineînțeles plătind noi serviciul frizerului și dîndu-i și lui o bună atenție. Ne-a refuzat luni de-a rîndul, spunînd că n-o să vrea nici un frizer să-l tundă, el știa de ce, noi, nu. Am aflat mai tîrziu.

Într-o seară cînd, probabil, nevoia l-a convins, ne-a spus că acceptă, dar cu rugămintea să mergem departe pe Calea Griviței, aproape de Podul Grant, unde se află o frizerie mai modestă. De acord, am pornit într-acolo, am intrat în frizeria unde erau doi lucrători frizeri și nici un client. În timp ce Artur vorbea cu prietenul meu (așa cum ne înțelesesem dinainte), eu am convenit cu unul din frizeri să-l tundă, oferindu-i în loc de trei, 20 lei.

După punerea șervetului alb în jurul gîtului, acoperindu-i pieptul și spatele, frizerul a început să-și facă meseria, dar cu multă greutate, fiind obligat să schimbe două foarfeci numai la tăiatul lațelor de pe margini. Cînd a pătruns mai adînc în păr, o ploaie de puncte mișcătoare, mai mari sau mai mici, au împestrițat șervetul alb și frizerul n-a mai vrut să continue sub

---

[118] Artur Enășescu, *Poezii* (ediție îngrijită, prefață și note de Mihail Straje), București, 1968, p. 221.

[119] „Sfinxul“, I, nr. 1, 10 martie 1931.

[120] „Rampa“, XV, nr. 3938, 7 martie 1931.

nici un motiv, cu toate că i-am dublat promisiunea iniţială. Şi aşa a rămas Artur, în continuare, cu chica lui cea mare pe cap şi cu musafirii ce-i avea în păr.

Din primăvara anului 1942, cînd era foarte slăbit şi cu un mers îngreuiat, mai mult tîrşîindu-şi picioarele, nu l-am mai văzut. L-am căutat prin locurile pe unde ştiam că-şi pierde vremea în timpul zilei, dar în zadar. Tîrziu, în iarnă, la 6 decembrie 1942, am aflat dintr-un anunţ publicat în ziarul „*Universul*" că poetul Artur Enăşescu a decedat şi a fost înmormîntat în ziua de 4 decembrie, fără să se indice cimitirul sau să se dea vreo altă informaţie: cine a făcut înmormîntarea şi care au fost persoanele care au participat la acest trist eveniment.

Pe vremea cînd trăia mi-a dăruit volumaşul lui de poezii intitulat „Pe gînduri", tipărit în 1920, spunîndu-mi că este foarte rar şi că nu mai are acasă decît două exemplare. I-am mulţumit, dar nu mi-a venit ideea, nu prea era moda autografelor atunci, să-l rog să-mi scrie un rînd, pentru aducere aminte. Tot atunci, întrebîndu-l dacă are ceva corespondenţă şi hîrtii vechi, mi-a spus că are acasă (!) două pachete cu scrisori şi fotografii vechi. Nu mi le-a adus să le văd, spunînd că îi e frică să nu i-le fure cineva.

După moartea lui, probabil cei care le-au aflat, nu le-au dat nici o importanţă şi le-au aruncat la gunoi.

În afară de cele spuse mai sus, amintiri personale, este totuşi necesar să arătăm pe scurt viaţa şi activitatea lui pînă la data cînd l-am cunoscut noi.

Artur Enăşescu s-a născut în 1889 la Burdujeni, în fostul judeţ Botoşani unde tatăl său Alexandru Enăcescu (Enăşescu) era oficiant P.T.T., trecînd apoi în oraşul Botoşani, unde a ajuns şeful oficiului. A rămas orfan de mamă la vîrsta de 4 ani, fapt care a influenţat negativ firea şi viaţa lui, devenind melancolic şi apatic. Din partea mamei vitrege nu s-a bucurat de nici o atenţie, iar de dragoste nici vorbă.

Cursurile secundare le-a urmat la liceul „Laurian" din Botoşani şi la „Liceul Naţional" din Iaşi, locuind la mătuşa sa Maria Nacu, căsătorită Manu [121], soră bună cu Olga, mama lui. Fiul acesteia, actorul Ion Manu, i-a fost văr primar.

Cu toate că în 1911 nu avea liceul terminat, după ce a vîndut o casă rămasă moştenire de la mama sa, a plecat la Paris unde, se pare că, a urmat nişte cursuri de filozofie, fără să fi obţinut vreo diplomă. A terminat liceul „Laurian" din Botoşani şi şi-a luat bacalaureatul în 1913, după ce s-a întors de la Paris.

Tudor Vianu spunea că, prin 1915—1916, îl întîlnea pe coridoarele Facultăţii de litere şi filozofie din Bucureşti, în tovărăşia lui Ion Gherea, fiul lui C. Dobrogeanu-Gherea, dar, se pare, că nu şi-a putut continua studiile, din cauza primului război mondial, la care şi ţara noastră a fost obligată să ia parte. T. Vianu ni-l descrie ca pe „. . . un tînăr înalt, cu aparenţă îngrijită şi plăcută, ceva mai vîrstnic decît colegii lui, şi bucurîndu-se, în ochii acestora, de prestigiul pe care i-l dădeau colaborările sale la Convorbiri literare şi Flacăra" [122].

În 1917, în cadrul regimentului 37 infanterie, cu gradul de plutonier, a participat activ în luptele de la Oituz şi Măgura Caşinului scăpînd din amîndouă încleştările teafăr, neatins, dar descurajat sufleteşte. Cîteva impresii din război le-a publicat în anul următor sub titlul: *Nopţi pe front*, în „Îndrumarea", nr. 9 din 9 iulie 1918.

---

121 Artur Enăşescu, *op. cit.*, p. XIV.
122 T. Vianu, *Umbra poetului*, în „*Jurnal*", Bucureşti, 1961.

Artur Enăşescu a debutat la 25 august 1910 cînd revista *Convorbiri critice*, IV, nr. 8 i-a publicat sonetul intitulat *Amor*, „gen preferat în care va excela"[123]. La sfîrşitul anului 1914 face gazetărie la „*Epoca*" şi tot atunci începe colaborarea la „*Convorbiri literare*" unde, pînă în 1916, publică cinci sonete şi trei poezii.

Începînd din 1910 pînă în 1926 a publicat sonete, madrigale, elegii, stanţe, lieduri, epigrame etc. în următoarele periodice: *Convorbiri critice*, *Moldova* (Botoşani), *Flacăra*, *Convorbiri literare*, *Îndrumarea* (Botoşani), *Propilee literare*, *Clipa*, *Junimea Moldovei de Nord* (Botoşani), *Vremuri nouă*, *Rampa*, *Familia*, *Cristalul* (Găeşti), *Viaţa literară*, *Luceafărul* şi *Universul literar*, pe care-l conducea poetul şi criticul literar Perpessicius. Aici a publicat poezia *Afrodita* pentru care, la propunerea lui Perpessicius [124], Societatea scriitorilor i-a acordat premiul „Ion Pavelescu", considerîndu-i poezia ca cel mai bun sonet al anului.

O selecţie din poeziile lui le-a publicat în 1920 în volumaşul intitulat „Pe gînduri", tipărit pe cheltuială proprie. Tot în acel an, din articolul *N. Iorga şi naţionaliştii* [125] se vede că Artur Enăşescu era un „remarcabil portretist, dotat cu o pătrunzătoare ascuţime în a sesiza şi contura cu o pastă groasă, acidă" [126], neconvenabil însă pentru sensibilitatea savantului politician. Tot la adresa lui N. Iorga, în 1929, a publicat o epigramă „informă" cum o categoriseşte Perpessicius, acidă şi puţin răutăcioasă spunem noi. Cu toate acestea, marele nostru istoric nu l-a duşmănit, n-a scris rău despre el, ci din contra, l-a considerat pe Enăşescu „*poetul de largă inspiraţie* (s.n.) pe care turburarea minţii era să-l oprească prea repede de a-şi lua locul menit în poezia noastră sănătoasă"[127].

Tudor Vianu, în legătură cu talentul lui, a spus: „Enăşescu stabilise pentru conştiinţa contemporanilor şi urmaşilor, tipul poetului-filozof, pe care îl ilustrase pe rînd, după marele înaintaş, D. Nanu, răzleţit de grup, P. Cerna, mort de curînd şi poate şi alţii. Erau semne că succesorul tuturor acestora, în noua generaţie, va fi Artur Enăşescu" [128].

Perpessicius, în 1957, în capitolul: *Artur Enăşescu, un parnasian al boemei* a scris admirabilele rînduri în amintirea celui dispărut, socotind că, după părerea sa, poetul şi-a impus voit „abdicare din viaţă şi recluziune"... „în anii din urmă ai pămîntenei lui existenţe" [129].

Un alt poet cu multiple talente, Radu Boureanu spunea despre Artur Enăşescu că avea „un cap frumos, dar alterat de prelucrările necunoscute ale unei boli neiertătoare. Un cap bîntuit de furtuni nevăzute şi neauzite decît de el".

„După o perioadă a vieţii care părea că-i deschide o zare luminoasă, după o împărtăşire din darurile vieţii, distincţie, talent, inteligenţă iscoditoare şi aparte, toate i-au fost retrase în pragul unei zile. Negurile furiilor antice i-au încurcat privirile, i-au şters amintirile şi noţiunile majore, culorile ce-i luminau gîndurile lăsîndu-i un domeniu cenuşiu, pustiu, populat de viziuni abuzive."

---

123 *Ibidem*, p. XVIII.
124 *Ibidem*, p. 211.
125 „Cuvîntul liber", nr. 30, 28 martie 1920.
126 „Propilee literare", III (1929) nr. 23—24.
127 N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti*, vol. II, Bucureşti, 1934, p. 213—214.
128 T. Vianu, *op. cit.*, p. 35; Artur Enăşescu, *op. cit.*, p. XIX.
129 Perpessicius, *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, *1948—1956*, Bucureşti, 1957.

„Poezia sa se înscrie în timp. Ea desemna începutul unei mari cariere poetice, dacă nu l-ar fi urmărit cu pletele lor împletite ca şerpi... fiicele lui Cronos, care nu aveau ce crimă pedepsi în ființa-i rătăcită, decît aceea de a fi cîntat cu adîncă şi pioasă tristeţe locurile pe unde s-a născut credinţa despre ele.

Dar poetul cel veşnic cuprins între lumini şi întuneric, este acel purtat prin decenii pe buzele şi în cîntecele poporului. I se cîntă şi azi limpezile-i versuri legate de pămîntul eroic al patriei şi de oamenii simpli, de sălbateca frumuseţe a naturii, a pămîntului acesta pe care au fost înfipte şi au putrezit atîtea «albe cruci de mesteacăn». I se scandează pe viers de lăute cuvintele despre fecioara Riţa ţiganca“ [130].

Într-adevăr generaţii de-a rîndul pînă acum şi de aici înainte multe altele vor asculta sau cînta melodioasele cîntece: *Cruce albă de mesteacăn* şi *Ţiganca* (E Riţa, fecioara cu ochii sprinţari...) care au intrat demult în patrimoniul poporului, fără să se ştie de marea majoritate, că aceste versuri sînt scrise de Artur Enăşescu şi puse pe muzică de Ionel Fernic. Dacă n-ar fi scris altceva decît aceste două creaţii, numele lui tot ar fi rămas în melosul de aur al neamului nostru.

Poetul Mihail Straje care i-a purtat o permanentă şi duioasă amintire, s-a aplecat cu pasiune asupra creaţiei nefericitului poet, cercetînd şi foiletonînd paginile tuturor periodicelor unde a colaborat Artur Enăşescu, adunînd toate poeziile pe care, cu o substanţială prefaţă-studiu şi note, le-a tipărit în cadrul unui frumos volum în Editura pentru literatură, în 1968.

Este singura mărturie exhaustivă scrisă a poeziilor sale, rămînînd, poate, a fi completată cu foiletoanele ziaristice pe care le-a publicat, pînă cînd mintea lui Artur Enăşescu n-a intrat în nemiloasa negură a absentului care i-a retezat firul de aur ce-l putea toarce pe caierul poeziei româneşti.

Teodor Vîrgolici, într-o recenzie la lucrarea lui Mihail Straje, spunea despre Artur Enăşescu, că, alături de alţii, dinaintea lui, a fost unul „dintre cei mai nefericiţi poeţi ai literaturii române“. A fost „un poet de autentic talent, concretizat într-o operă restrînsă din punct de vedere cantitativ, însă plină de virtuţi lirice ce merită cu prisosinţă interesul şi preţuirea posterităţii“ [131].

Încheiem acest medalion cu frumoasele şi duioasele cuvinte ale lui Mihail Straje care a depus trudă şi inimă pentru ca numele şi creaţia lui Artur Enăşescu să fie reactualizată în memoria generaţiilor care nu l-au cunoscut.

„Un nume uitat, mai înainte ca fiinţa fizică ce-l purta să fi păşit peste limita de unde paşii nu mai au întoarcere, şi care, totuşi, şi-a avut cîndva partea lui de răsunet şi glorie. Dar nu de gloria cuvenită unei înzestrate personalităţi ce aducea în literatura epocii pronunţate accente lirice, ci de aceea a unei cumplite tragedii. Iar dacă numele i-a mai circulat o vreme, el era asociat, pentru mulţi, omului ştiut şi văzut aproape zilnic în jalnica şi ceţoasa lui peripatenţă.

Puţini au mai rămas dintre cei ce l-au cunoscut pe Artur Enăşescu, iar cu dispariţia fiecăruia dintre ei, umbra poetului se destramă şi ea treptat, în neant, ca un fum, ca un abur“ [132].

---

[130] Radu Boureanu, *Recviem pentru umbra poetului*, în volumul: Artur Enăşescu, *Poezii*, Bucureşti, 1968, p. VI, VIII–IX.

[131] Teodor Vîrgolici, *Un poet uitat: Artur Enăşescu*, în „România liberă“, nr. 7367, din 28 iunie 1968.

[132] Artur Enăşescu, *op. cit.*, p.X.

MAGNIFICENTIUS — „REGELE CONDEIULUI"

Cu toate că au trecut mulți ani de-atunci, parcă-l văd și acum. Înalt de circa 1,90 m, îmbrăcat totdeauna foarte elegant, de obicei într-o redingotă de culoare gri, gri-argintiu, ai cărei nasturi din față și spate erau îmbrăcați din țesătura și culoarea aceleiași stofe. De aceeași culoare era și pălăria, în tonul hainelor, dar nu o pălărie ca la toți ceilalți, ci cu boruri foarte late, cum nu se găseau în comerț, poate o comandă specială, sau cumpărată de undeva în străinătate. Borul pălăriei, în partea dreaptă, era aplecat în jos, după o modă din jurul anului 1900, numită *chanticler*.

Atît pantofii, din piele și stofă, mănușile glacé și cravata lavalieră, toate erau gri. Pretindea că e „armonie în gri". Se considera „arbitru al eleganței". Nu-i lipsea nici vara, nici iarna garoafa albă de la butonieră.

Purta o geantă mare de piele de culoare portocalie, iar în mîna cealaltă un baston, emailat în gri, cu o măciulie de argint aurit.

Bărbat frumos, demn de toată admirația. Avea un mers maiestuos, o ținută impecabilă și o privire de sus în jos ca și cînd ar trece un suveran printre supușii săi. Era o figură pitorească.

De multe ori, în plimbare, pe Calea Victoriei, trecea țanțoș, mînuind bastonul cu gesturi afectate. Ținuta și îmbrăcămintea lui stîrneau curiozitatea și zîmbetul trecătorilor care nu-l cunoşteau. Mulți se opreau din mers, spre a-l privi şi se întrebau: cine este acest domn? cine este „ăsta"?

Puțini știau, dintre cei neavizați, că acest domn, ce părea un distins gentlemen venit de pe alte meleaguri, nu era altul decît Magnificentius, cel mai bun desenator de bancnote.

V. A. Urechiă [133], nepotul istoricului cu acelaşi nume, spune despre Magnificentius, pe care l-a cunoscut foarte bine, că era un om *„puțin sărit din minte*, autor al unui proiect de pod peste Oceanul Atlantic, dar *desenator și gravor fără pereche*". Că a fost așa, ne-o dovedesc cîteva acțiuni de-ale lui, apoi desenele și cuprinsul incoerent şi abracadabrant al unor petiții înaintate către diferite persoane și instituții.

Astfel, prin 1903, au făcut mare vîlvă gravurile și desenele lui, după care unii răufăcători, au falsificat o serie de bancnote. Mulți dintre aceștia, descoperiți, au fost condamnaţi la ani grei de închisoare, dar el nu, nefiind executant al bancnotelor.

Că Magnificentius avea „o rotiță lipsă", cum se spune în popor, se vede foarte clar dintr-o petiție pe care a înaintat-o reginei Elisabeta, în 1907. Cu acea ocazie, el spune că după o muncă de 10 ani, în care timp a consultat peste 800 opere ale celor mai celebri oameni de știință și artă și după un minuțios studiu prin muzeele din Europa și America, a terminat „o operă în peniță, extrasă din *nectarul*" lucrărilor și cercetărilor de mai sus.

Această „operă", după părerea noastră, nu este altceva decît un banal tablou alegoric, în forma unui arc de triumf, avînd în loc central portretele regelui și reginei ale căror expresii sînt „executate în modul cel mai *filozofic* și majestuos posibil".

În continuare el spune: „Eu care am avut fericirea de a vă cunoaște personal și care am fost admirat de majestatea voastră, după spusele domnului secretar al majestății voastre, eu care sînt autorul acestei frumoase opere, — precum și țara întreagă — vă roagă să binevoiți a-mi acorda o audiență,

---

[133] V. A. Urechiă, *Schițe memorialistice*, Bucureşti, 1969, p. 233.

cînd majestatea voastră veţi dori, spre a vă prezenta această *lucrare unică în analele lumii...* care a surprins pe cei mai valoroşi oameni ai timpului, de artă şi ştiinţă, care au văzut-o, din Viena, Paris, Berlin, Londra şi Bucureşti.

Dacă în adevăr este că, majestatea voastră sunteţi un geniu [?] întrupat sub formă de femeie, atunci vă rugăm îndreptaţi privirile majestăţilor voastre spre tînărul Nicolescu — Magnificentius, autorul operei, şi veţi vedea *un om de cea mai mare valoare* de virtute şi pe *cel mai de forţă geniu al artei de actualitate* [?], care arde de dorinţă pentru înălţarea pe cît va fi posibil a artei ştiinţei şi a *demnităţii omului*".

„Despre arta, concepţia şi exactitatea cu care este executată această *uimitoare* operă" dă sugestia, dacă este cazul, să se ceară informaţii de la o serie de personalităţi cărora le indică numele: oameni politici, generali, ziarişti, pictori etc.

Doreşte să fie primit pentru a da personal explicaţii în legătură cu această operă. Şi după aceea: „Veţi deduce că o asemenea *mărinimoasă* alegorie care va rămîne *etern admirată de generaţiile viitoare* şi care în trecut n-a avut-o nici Cesar, nici Charles Magnes *(sic)* şi nici Napoleon şi nici un rege glorios *pînă astăzi în lume, fiindcă trebuia să se nască o memorie de Magnificentius* ca să o conceapă şi să o execute".

Semnează inginerul Nicolescu-Magnificentius, regele condeiului, str. Văcărescu I, nr. 40.

După cum vedem o cerere, originală, din care am extras numai puţine rînduri pentru a se vedea megalomania de care suferea. Sublinierile sînt ale noastre şi prin ele am vrut să scoatem în evidenţă anormalitatea judecăţii şi scrisului său. Am lăsat deoparte pasaje întregi, care nu cuprind nici o idee limpede, ci numai o înşiruire de vorbe goale. Bănuim că această cerere nici n-a fost prezentată de secretar persoanei regale căreia îi fusese adresată, fiindcă, desigur, şi-a dat seama că realitatea nu este în concordanţă directă cu judecata normală.

În anul următor, 1908, Anton Carp *, pe vremea cînd era ministru al Agriculturii şi Domeniilor a convenit cu Magnificentius, verbal şi în scris, să execute o gravură ** în aramă şi un desen pe pergament, ambele servind drept model al unei diplome pentru Şcoala de silvicultură.

Suma hotărîtă era de 20 000 lei, care se va plăti cînd lucrarea va fi predată, adică în luna decembrie a anului următor. Dar numai cu o lună înainte de acest termen, în locul lui Anton Carp a fost numit ca ministru Alecu Constantinescu. Acesta n-a vrut să recunoască vechea înţelegere a predecesorului său, socotind-o mult exagerată şi a oferit lui Magnificentius numai 5 000 lei, apoi după alte cîteva luni 6 000 lei şi, în cele din urmă, a ajuns la 10 000 lei. Această sumă, conform contractului încheiat, Magnificentius n-a acceptat-o, fiind obligat să recurgă la un arbitraj, cerînd să-şi dea avizul cîţiva tehnicieni şi jurişti de seamă ai timpului.

Presa, la rugămintea lui, a publicat [134] obţinerea acestor certificate semnate de cîţiva jurişti, referitor la lucrările executate pentru ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Cu ele, Magnificentius s-a prezentat din nou la ministrul Al. Constantinescu, dar acesta n-a putut fi înduplecat, spunînd că este o problemă foarte grea, ministerul neavînd bani şi trebuind să ceară

---

* Anton Carp, ministru în perioada 12 martie 1907—1 noiembrie 1909.

** Gravura de 3 000 cm² a 3 lei cm = 9 000 lei + desenul original pe pergament 9 000 lei — 18 000 lei + 2 000 lei plata pentru retuşare = total 20 000 lei.

[134] Ziarul „Minerva" II (1910), iunie 22, nr. 542, p. 2.

deschiderea unui credit de 20 000 lei, care să fie aprobat de Consiliul de Miniştri [135] şi, în împrejurările financiare de atunci, nu ştie cum se va rezolva. Şi într-adevăr nu ştim cum s-a sfîrşit acest conflict.

Mai tîrziu, un alt tablou alegoric intitulat „Realizarea triumfului politic al României", — „concepţie şi execuţie proprie *de împăratul artelor * ştiinţifice Magnificentius*", tipărit în Institutul de arte grafice „Luceafărul", n-a avut nici un ecou şi nici un succes, fiindcă partidele politice n-au dat girul şi recomandarea lor spre a fi cumpărat de organizaţiile respective din ţară.

Preţul unui exemplar, foaie volantă, format (0,70 × 0,55), tipărit pe hîrtie velină, era de 100 lei „cu explicaţia în detail a emblemelor". Broşura n-am văzut-o, dar posedăm un exemplar tipărit, al tabloului alegoric, care a fost dat cu următoarea dedicaţie: „Marelui patriot... generalului Paul Angelescu, mareşalul [?] României, Înălţător suvenir de la... Magnificentius".

Şi acest tablou ca şi celălalt, de care am spus mai sus, cuprinde un amestec din care cu greu poţi înţelege ceva din ceea ce a gîndit „împăratul artelor" cînd l-a conceput şi executat.

Un ultim tablou alegoric, cunoscut nouă, este cel din 1924, intitulat *„Diploma cetăţeanului României Traiane"*, făcută de autor cu scop speculativ, socotind, după utopica lui părere, că va fi cumpărat de aproape toţi cetăţenii ţării.

Bombasticismul titlurilor şi al explicaţiilor date sînt la fel de nebuloase ca şi la celelalte tablouri alegorice amintite mai sus. În rîndurile din partea superioară a tabloului, Magnificentius spune că toţi cetăţenii din secolul al XX-lea, din ţara noastră, trăiesc într-un *„secol de lumină intelectuală, spre o reformă fundamentală, universal-socială"* **. Şi fiindcă „poporul nostru derivă din glorioasele spirite de geniu antice-romane" şi „pentru *încurajarea* tuturor cetăţenilor ai acestei ţări", pe două coloane mari, în dreapta şi în stînga, înşiră „numele personalităţilor de mare valoare, *urmaşi ai căror spirite de virtute sîntem*".

În această serie de oameni celebri, cu cîteva explicaţii dedesubtul fiecărui nume, aminteşte pe Julius Cezar, Octavian Augustus, împăratul Traian, Constantin cel Mare, Justinian, Cristofor Columb, Leonardo da Vinci, Vasco da Gama, Michelangelo, Galileo Galilei, Denis Papin, Lavoisier, Napoleon, Giuseppe Verdi, Niepce şi Daguerre, Larousse, Pasteur, Marconi şi alţi oameni de seamă.

În mijlocul tabloului (0,45×0,59) este înfăţişat bustul autorului pe care o femeie, reprezentînd România „cu un gest *majestuos* încoronează şi arată poporului, ca exemplu de patriotism, pe Magnificentius... pentru meritul său că a conceput ide[i]a, creînd posibilitatea, spre a încuraja şi înălţa unirea sufletească a cetăţenilor, prin această operă patriotică".

Acest *„document istoric de glorie naţională, concepţie şi execuţie de Magnificentius împăratul artelor simbolice"* are în partea de jos, în dreapta, un fel de certificat în cadrul căruia fiecare cetăţean, bărbat sau femeie, îşi va scrie numele „pentru cinstirea sa proprie ca patriot".

„Acest act — spune Magnificentius — va servi în tot timpul vieţii cetăţeanului atît în străinătate cît şi în ţară ca *Document Patriotic* şi apoi ca

---

[135] Idem, 22 octombrie, nr. 665, p.1.

* Acelaşi titlu de „imperator artis" şi l-a pus şi pe un desen în peniţă, un autoportret, ce se păstrează la Academia României, secţia stampe, G. 41654.

** Sublinierile ne aparţin.

un admirabil suvenir generaţiilor viitoare. Iar numele cetăţeanului, *va fi vecinic alături de Geniile din această Operă.*"

Preţul unui exemplar era 20 lei, ceea ce, după părerea autorului, însemna foarte puţin, fiindcă „ideile geniale nu se pot plăti, suficient, cu bani".

„Utilitatea acestei Diplome, fiind foarte mare, numai ca lucrarea de Artă-educativă, valorează mii de lei. Şi apoi se ştie, că numai lucrările de geniu ramîn nemuritoare, spre exemplu: operele lui Leonardo da Vinci, Rafael şi Michelangelo, sînt şi vor fi nemuritoare, iar generaţiile acestor mari artişti au dispărut ca şi cum nu ar fi existat, *însă această Concepţie Magnificentă va face: ca fiecare persoană care va poseda această Diplomă, numele său va rămîne într-un măreţ Document în viaţă şi generaţiilor viitoare. Deci cetăţenii, onoraţi cu această Diplomă, să transmită Autorului Cordiale Salutări.*"

Marginal, Magnificentius arată că această Diplomă a fost înaintată Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, iar aceasta, cu nr. 2861 din 1924, a trimis-o ministerului de Justiţie care „examinînd acest impunător document de glorie naţională... a răspuns că nu are nici o obiecţiune de făcut pentru punerea în vînzare a acestei diplome".

Aprobarea i s-a dat, fiindcă ministerul ştia că respectivul autor nu punea în vînzare, ceva ce ar putea aduce cetăţenilor vreun neajuns de orice natură ar fi, şi apoi că puţini, chiar foarte, foarte puţini ar fi fost cei care vor cumpăra această diplomă, doar pentru a înfăptui o operă de binefacere, sau numai din curiozitatea de a avea o tipăritură a unui om care trăia pe pămînt, dar cu capul prin nori.

Dar trecînd peste toate cele de mai sus, revenim la marea lui specialitate de desenator şi gravor perfect al bancnotelor, fără însă a pune în circulaţie bancnote false executate de el. Se spune că Mihail Oromolu, guvernatorul Băncii Naţionale între 1922 şi 1927, auzind de acest lucru, l-a chemat să-l cunoască şi să-i vadă isprava. Magnificentius a cerut atunci să i se dea cîteva bancnote bune şi le-a amestecat, pe o masă, cu cea făcută de el, cerînd tuturor celor prezenţi să ghicească pe cea falsă. Zice-se că toţi au pus mîna pe alte bancnote şi nicidecum pe cea falsă.

Oromolu, impresionat de acest fapt, adică de bancnotele „fabricate", i-a fixat o pensie cu condiţia să se cuminţească, să nu mai fabrice altele.

Se crede că pensia sau stipendiul lunar pe care i l-a dat B.N.R., l-a primit pînă la sfîrşitul vieţii, fiindcă, cu toate că semna că este şi inginer, nu-i cunoaştem locul de muncă sau dacă a fost angajat undeva.

După cîte am auzit a murit sărac, iar ziarele şi lumea, chiar de atunci, l au trecut în uitare.

Discutînd despre el cu pictorii I. Steurer, D. Stoica şi V. Velisaratu, la data cînd încă Magnificentius era în viaţă, mi-au spus că într-adevăr „era foarte bun desenator şi gravor, imitator după model, dar nu avea talent, gust şi fantezie artistică". Ar fi fost, poate, unul din cei mai buni desenatori şi gravori pentru timbre şi bancnote.

Pentru cei care l-au cunoscut sau văzut, Magnificentius a fost un tip al Bucureştilor de ieri, un individ talentat, dar haotic şi incoerent în scris şi faptă, un exemplu tipic de cea mai exagerată grandomanie.

MEDICI DE ALTĂDATĂ

DR. DIMITRIE MARCU, ÎN LEGĂTURĂ CU O SCRISOARE INEDITĂ DIN 1785

Este vorba de scrisoarea doctorului Dimitrie (Dimitrache) Marcu din 1785, trimisă din Transilvania, prietenului său dr. Ioan Manicati Safrano, în București. Scrisoarea doctorului Marcu nu este una din cele care aduc importante informații științifice sau istorico-politice. Ea este o scrisoare din corespondența obișnuită între doi confrați și prieteni, care, atunci cînd unul are nevoie de serviciile celuilalt, îi scrie și așteaptă răspuns. Totuși cuprinsul ei ne furnizează cîteva informații inedite în legătură cu sănătatea lui, cu unii membri ai familiei sale și cu un anumit comision.

Din alt punct de vedere scrisoarea este o curiozitate documentară, fiindcă are o vechime de peste 200 ani, fapt rar întîlnit, deoarece sîntem siguri că cei doi medici și-au scris multe scrisori unul altuia, în plus au primit corespondență de la diferite persoane din țară și din afară, dar urmașii le-au socotit netrebuincioase și le-au aruncat sau pus pe foc.

Dar înainte de a vedea scurtul ei cuprins, să schițăm în cîteva cuvinte persoanele respective și activitatea lor, completînd și prezentînd anumite date cunoscute pînă acum. Cu această ocazie reîmprospătăm numele celor doi medici care au practicat în București, alături de alții, în timpul epocii fanariote.

Astfel, știm că Dimitrie Ioan Marcu s-a născut în Sibiu, probabil ca fiu al unui neguțător cu stare materială bună, dar nu știm cînd și nici unde și-a luat titlul de doctor. Deductiv, fără să avem o documentare la îndemînă, presupunem că dr. Marcu venise la București chiar înainte de 1785, fiindcă după cum se constată și din scrisoarea mai sus amintită, el cunoscuse mai înainte de această dată, anumite persoane de aici, printre care pe boierul Dudescu și pe influentul dregător Villara.

Documentar, la începutul anului 1790, dr. Marcu se afla în serviciul spitalului Colțea, de unde a fost trimis în județul Muscel să cerceteze boala care bîntuia printre oamenii de acolo, dîndu-i-se 72 taleri cheltuieli de transport. La întoarcere, conform ordinului Divanului Țării Românești, din 17 iunie 1790, către arhiereul Zehno, epitropul mănăstirii Colțea, a fost confirmat în postul ce-l ocupase înainte, plătindu-i-se un salariu de 60 lei pe lună [1].

Noul domn Alexandru Moruzi, la 21 martie 1793, îl numește doctor al Epitropiei Obștirilor, adică al serviciului medical orășenesc, „pentru căutatul obrazelor celor scăpătați și alți săraci de obște, unde va fi trimis de către epitropi“, deoarece este cunoscut că totdeauna „s-au aflat și se află slujind fără de pregetare și în toată vremea la obște“, fixîndu-i-se o leafă de 80 taleri pe lună.

---

[1] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1892, p. 411; idem, vol. VI, 1893, p. 267.

În încheierea pitacului, domnul atrage atenţia boierilor care conduc Epitropia că trebuie să ştie şi să-l cunoască „de doctor al Curţii". În această calitate, şi de doctor al Curţii domneşti, a avut ocazia să cunoască protipendada oraşului, să aibă bune venituri, fiindcă bolile erau boli, medici puţini la număr şi de aceea foarte căutaţi şi bine plătiţi, chiar dacă nu puteau face minuni în cazurile grave la care erau chemaţi.

Faima doctorului Marcu, de priceput medic, cunoscut şi sub numele de „şătrarul Ioan dohtorul", ajunsese pînă departe în Oltenia. De aceea, paharnicul Stan Jianu, în 1794, l-a adus în mod special la Craiova să consulte pe un nepot de-al său care se născuse mut şi, după cum spune N. Iorga[2], era şi surd. Bunicul acestui nepot şi nefericit tată — fiindcă-şi pierduse pe „prea iubit şi pricopsit şi înţelept"[3] fiu al său cel mai mare Zamfir — într-o scrisoare din 20 februarie 1794, adresată rudeniei sale, marele neguţător Hagi Constantin Pop din Sibiu, cu multă amărăciune îi scrie că după cele două nepoate ce s-au născut mai înainte „ca argintu de curate", adică sănătoase perfect, a avut acum nefericirea să se nască acest copil infirm şi mult mai bine ar fi fost dacă „n-ar mai fi apucat să se nască", fiindcă nici dr. Marcu, chemat şi bine plătit, n-a putut să-i fie de nici un ajutor.

Întors în Bucureşti, dr. Dumitrache Marcu îşi continuă activitatea, şi îi întîlnim numele în august 1800 în calitate de creditor al egumenului de la mănăstirea Snagov. În prefaţa cărţii „Practica doctorului de casă"[4] tipărită în 1846, nu în 1805 cum spune dr. V. Gomoiu[5] în lucrarea sa, dr. Ştefan V. Piscupescu (1777—1850) spune că în specialitatea lui a învăţat şi de la doctorul Marcu.

Îl mai găsim menţionat în 1810, dar în 1814 se crede că nu mai era în viaţă, fiindcă în locul său a fost numit dr. Constantin Darvari, care funcţiona ca medic în Bucureşti încă din anul 1786.

După moartea lui, singura persoană care reclamă drepturile de moştenire este Sofia Duldner care, credem noi, nu este alta decît fiica sa Sofia şi nu „sora doctorului Marco"[6], cum greşit se pare că s-a însemnat în unele hîrtii de-atunci (1831), fiindcă în alte acte mai vechi (1820) se menţionează numai că este „clironoama răposatului dohtor Ioan Marco"[7], fără să se arate gradul de rudenie.

Că treburile nu i-au mers rău doctorului Marcu este şi faptul că, în jurul anului 1800 a împrumutat pe Safta Dudescu[8] cu 9 000 aspri, iar în decembrie 1811, a împrumutat Vistieria[9] statului cu suma de 15 000 taleri, apoi că după moartea lui moştenitorii, în afară de ce li s-a lăsat, au obţinut prin judecată să li se plătească cu dobîndă suma de 12 000 taleri pe care el o împrumutase Epitropiei Casei Obştirilor.

Mai tîrziu, probabil după nereuşita la instanţele judecătoreşti mai mici care tot o amînau cu termenele şi nu-i dădeau dreptate şi poate şi cu spriji-

---

[2,3] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VIII, Bucureşti, 1906.

[4] „*Practica doctorului de casă* sau cunoştinţa apărării şi a tămăduirii boalelor (bărbăteşti, femeeşti şi copilăreşti, cu o prescurtare de chirurgie, materie medicală şi veterinărie, pentru doctor şi norod"), în tipografia Colegiului Sf. Sava, Bucureşti, 1846.

[5] Dr. V. Gomoiu, *Repertor de medici, farmacişti, veterinari, personal sanitar din ţinuturile româneşti*, vol. I, Brăila, 1938, p. 265.

[6] Analele parlamentare, vol. II, Bucureşti, 1892, p. 359.

[7] Arh. St. Buc., *ms.* 1126, f. 27.

[8] M.I.M.B., doc. 13430; George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, Bucureşti, 1985, p. 118.

[9] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800—1850*, Bucureşti, 1958, vol. I, p. 136.

nul Agenției respective, ea fiind *sudită* (supusă) austriacă, Sofia Duldner, în vara anului 1820, se adresează Înaltului Divan al țării cerînd să i se plătească sumă de 23 000 lei pe care dr. Marcu, în 1811, o împrumutase vornicului Iordache Slătineanu.

Marii boieri ai Divanului cercetînd zapisul de împrumut și diferite chitanțe pentru banii restituiți, constată că jeluitoarea are dreptate și trebuie să primească suma de 18 133 lei, dar familia răposatului vornic neavînd posibilitatea, se hotărăște să se vîndă prin licitație: moșia Călinești din județul Muscel, cîteva vii din diferite localități dintre care una în București, un loc de casă în mahalaua Popa Rusu, un loc de prăvălie în mahalaua Scaunele Vechi, mai mulți țigani, precum și lucrurile mișcătoare, netrebuincioase, ce s-au găsit în casa răposatului vornic.

Banii de pe urma acestor vînzări se vor depune la marele hatman al Divanului care va da suma cuvenită jeluitoarei, iar dacă nu se va acoperi datoria pe deplin, atunci, pentru rest se va face o nouă „chibzuire".

Această hotărîre a Înaltului Divan, din 15 august 1820, este semnată de marii boieri: Istrate Crețulescu, Constantin Filipescu, Iordache Golescu, Dimitrie Bibescu, Ioan Fălcoianu și Mihăiță Filipescu [10].

Din cele de mai sus se vede că doctorul Marcu din cei 60 lei pe lună, leafa sa, a strîns banii cei mulți pe care i-a avut și dat cu bună dobîndă pe termen lung, fiindcă dacă facem socoteala banilor împrumutați — 50 000 lei — i-ar fi trebuit peste 70 de ani să pună leafă peste leafă, fără să scădem hrana și îmbrăcămintea, ca să adune suma de mai sus.

Consultațiile particulare și banii dați cu împrumut i-au dat posibilitatea să adune atîția bani, probabil trăind foarte strîns, nebucurîndu-se de plăcerile vieții și, astfel, cu voie sau fără voie, a lăsat moștenitorilor posibilitatea să huzurească de pe urma acestui frumos și bogat „cadou".

În afară de sumele menționate mai sus, pe care moștenitoarea Sofia Duldner le-a încasat prin judecată, presupunem că a mai avut norocul să intre și în posesia unei case, mobile, obiecte, trăsură, cai și poate și ceva bijuterii, iar în 1832 să i se dea și o pensie de 60 lei pe lună.

*

În ceea ce privește pe doctorul Ioan Manicati Safrano (1781—1787) [11], amintim că el era unul din cei cinci fii (Gheorghe, Manuil, Iosif și Constantin) ai lui Gheorghe Safrani (Safranos) Manicati, staroste sau birău al renumitei companii negutătorești din Sibiu.

După ce și-a luat doctoratul înainte de 1781, doctorul Manicati a călătorit prin Europa vizitînd Parisul și Berlinul, și tot în acest an îl găsim în București, după cum menționează și istoricul Filitti [12], dar nu la 1 septembrie 1785, cum greșit se arată în lucrarea dr. V. Gomoiu [13], ci mai înainte după cum ne precizează și scrisoarea de la începutul lunii martie 1785 de care ne ocupăm.

Tatăl lor, fiind negutător bogat, a avut posibilitatea să dea tuturor fiilor săi o bună învățătură și se pare că Gheorghe și Ioan au fost trimiși amîndoi să studieze medicina, dar numai despre al doilea avem știri în acest domeniu. Fratele mai mic, Iosif Manicati Safrano, ca și ceilalți frați, a continuat negutătoria tatălui său, a rămas în Sibiu și s-a căsătorit cu unica fiică a renumitului negutător român Hagi Constantin Pop. Despre acest fapt

---

[10] Arh. St. Buc., *ms.* 1126, f. 27.
[11,12] Ion C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. 280, nota 6.
[13] Dr. V. Gomoiu, *op. cit.*, p. 261.

găsim informații în scrisorile [14] trimise de paharnicul Hagi Stan Jianu. În prima, din 10 decembrie 1791, prin care trimite felicitări pentru logodna Mariuței a lui „nepoțică“, iar în a doua scrisoare, din 20 octombrie 1792, trimite din nou felicitări pentru căsătoria Mariuței, care fusese săvîrșită cu circa trei săptămîni înainte, adică la 3 octombrie 1792.

Despre tatăl doctorului Ioan Manicati Safrano avem o știre din 1802, atunci cînd banul Manolache Brîncoveanu îi scrie lui Hagi Constantin Pop că a primit ordin din partea domnului să găsească bani cu împrumut pentru a plăti „oastea ce este în țară“ [15]. Pentru acest motiv îl roagă să-i facă rost de cît mai mulți bani și dacă vrea să convingă și pe cuscrul său, Gheorghe Manicati, să dea și el o anumită sumă.

Revenind la Ioan Manicati Safrano, știm precis că în primăvara anului 1785 se afla în București, fiindcă la 7 martie acel an, Silvestru Constantin Filitti îi scrie din Viena, felicitîndu-l pentru călătoriile făcute în Europa și pentru stabilirea lui în capitala Țării Românești. Tot cu acea ocazie îl anunță că și-a luat doctoratul la Göttingen (26 februarie 1785) susținînd teza *Pathologia febrium verminosarum*“, iar Constantin Darvari cu teza: „*De signis coctionis in morbis*“ [16].

La 1 septembrie 1785, Mihail Suțu l-a rînduit doctor la școala domnească de la Sf. Sava [17], în locul lui Dumitru Caracaş (1728—1804), care fiind „doctorul cel mai practicos“ [18] a fost numit doctor șef al orașului București, cu un salariu de 100 taleri pe lună. Prin pitacul domnesc către boierii epitropi ai școlii se ordonă, la data de mai sus, să i se arate doctorului Manicati obligațiile ce are de îndeplinit și să fie trecut pentru primirea lefei de la această dată înainte.

În București, doctorul Manicati a locuit în casele marelui vornic Ștefan Pîrșcoveanu, care se afla la Craiova, pe care le-a închiriat cu 100 lei pe an de la un oarecare Spiridon, probabil negutător grec, care a plecat la Țarigrad, înainte de încheierea contractului.

Doctorul Manicati anunțînd pe Pîrșcoveanu de acest lucru, boierul, care se vede că era prieten și cu tatăl doctorului, îi răspunde că putea să profite de plecarea lui Spiridon și să le închirieze mult mai ieftin, dar odată tîrgul făcut rămîne așa.

Scrisoarea lui Pîrșcoveanu are următoarea adresă: „Cinstitului și al nostru ca un fiu dumnealui Ioan Manicates Safranos doftor, cu părintească dragoste și fericită sănătate să să dea, la București“ [19].

Dar, doctorul Manicati nu s-a bucurat mult de slujba primită, fiindcă, numai după doi ani, din ce cauză nu știm, a încetat din viață, în vîrstă destul de tînără. Nefiind căsătorit, trista veste a fost anunțată fraților la Sibiu, iar de acolo Gheorghe, fratele cel mai mare, a venit la București să preia lucrurile ramase, anunțînd în același timp și pe proprietarul casei, pe boierul Ștefan Pîrșcoveanu de această situație.

Pîrșcoveanu, la 4 august 1787, drept răspuns, îi scrie „cu prietenească dragoste“, bucurîndu-se de venirea lui, dar „pentru prea-iubit fratele dumitale Ioan Manicati, că l-au chemat Dumnezeu, nu puțin ne-au părut rău, fiindu-ne

[14] N. Iorga, *op. cit.*, p. 22, 25.
[15] *Ibidem*, p. 117, nr. 48.
[16] *Ibidem*, vol. XII, p. 107.
[17] V. A. Urechiă, *Istoria școalelor*, București, 1892, vol. I, p. 54.
[18] Dr. V. Gomoiu, *op. cit.*, p. 62.
[19] *Ibidem*, p. 109.

bun prieten. Domnul să-l pomenească, odihnindu-i sufletul întru împărăția sa".

În ceea ce privește casa în care a stat doctorul și în care se afla „calabalîcul răposatului", îl anunță că a închiriat-o polcovnicului Iancu, iar decedatul doctor „fiindu-ne bun prieten, s-au odihnit întru aceste case fără de nici un fel de chirie" [20].

Din anumite însemnări mai știm că doctorul Manicati era rudă cu Manase [21] (Manasses) Iliad care între 1754 și 1761 (mort în București, la 1785) a fost profesor la școala de la Sf. Sava; de asemenea, după unii, era rudă și cu doctorul Silvestru Filitti [22] (1759—1828), dar nedovedită documentar; părerea noastră e că erau numai prieteni, fără să fie vreo legătură de rudenie între ei.

*

Și acum după ce am văzut în linii mari cine au fost cei doi medici, după cît ne-a permis materialul documentar, să vedem mai în amănunt ce cuprinde scrisoarea amintită.

La data expedierii, 7/18 iulie 1785, doctorul Dimitrie (Dumitrache) Marcu se afla în Transilvania, în localitatea Sîmbăta, în apropierea orașului Făgăraș, probabil într-un concediu medical sau plecat în interese personale. Această scrisoare este de fapt un răspuns la cea primită de el la 14/25 iunie, același an. Este scrisă în limba italiană, ceea ce ne face să bănuim că era la fel ca și cea expediată de colegul său din București. Din acest fapt deducem că ei au învățat această limbă în Italia, unde și-au făcut studiile și și-au luat titlul de doctori.

Hîrtia cu filigran este îndoită sub formă de plic și închisă printr-o pecete inelară în ceară roșie, iar pe verso, simplu, are următoarea adresă: „A monsieur, Monsieur Jean Manikati Saffranos, Docteur en médicine très renommé, à Bukurest", fără să se pună strada și numărul, fiindcă la acea dată în București, în afară de cele patru mari artere principale, ulițele n-aveau nume și nici numere, dar persoana fiind foarte cunoscută și corespondența de peste hotare destul de redusă, scrisoarea ajungea ușor în mîna destinatarului, fără greșeală sau pierdere.

Politeța cu care își scriu este caracteristică timpului lor și demnă de toată lauda. Ca titlu i se adresează colegului său cu formula: „Mult stimate domnule doctor și amic prea drag", spunîndu-i că a primit „cu mare mulțumire" scrisoarea ce i-a trimis și îi urează ca Dumnezeu să-i „mărească fericirile și dorințele spre mulțumirea noastră comună".

Ca subiect principal al scrisorii, printre alte probleme mărunte, este vorba de — „carozza" — trăsura pe care a comandat-o pentru boierul Dudescu, bun cunoscut al ambilor medici, așa cum, desigur, au cunoscut o bună parte a protipendadei din București. Ca o mică paranteză spunem că boierul Dudescu, „contele", cum îi spunea doctorul Marcu, era unul din cei mai bogați, dar și un mare cheltuitor, care a risipit o mare avere, prin lux, cadouri și prin călătoriile făcute în apusul Europei. Luxul și risipa l-au dus însă în situația de a fi declarat iresponsabil și la cererea familiei și a rudelor a fost numită o comisie de tutelă ca să administreze restul averii cu cea mai mare seriozitate și cinste.

---

[20] *Ibidem*, p. 109, 111.
[21] V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 28.
[22] Dr. V. Gomoiu, *op. cit.*, p. 261—262.

Doctorul Marcu spune că trăsura este gata, dar nu ştie pe unde s-o expedieze la Bucureşti. De aceea să ia legătura cu boierul Dudescu şi acesta să spună pe unde, pe la Rucăr sau pe la Cîineni, şi cît mai repede să dea ordin vătafului de la respectivul punct vamal de acest lucru, menţionînd ca ea „să fie bine axcortată, cu oameni suficienţi pe drum, ca să nu se întîmple vreo nenorocire răsturnînd-o sau lovind-o de vreun arbore, căci cu uşurinţă la o asemenea înălţime se poate întîmpla vreo nenorocire".

Costul trăsurii, după cum l-a anunţat şi după cum i-a scris şi paharnicului Villara, este de 500 fiorini imperiali, la care se mai adaugă învelişul (probabil din piele), geamurile, taxa de vamă şi cheltuiala transportului. Primind banii, să fie anunţat, dar să-i păstreze la el pînă cînd se vor întîlni sau îi va face o „asignaţiune", să-i depună în acelaşi loc unde au fost depuşi şi banii inelului, deci mai avusese înainte şi o altă comandă (comision).

„Cît priveşte umflătura mea [poate a abdomenului] — spune dr. Marcu — ea merge scăzînd, nu ştiu pe seama cui să o pun, deoarece din proprie iniţiativă am băut o mare cantitate de ape minerale şi continuu am amestecat-o cu vin, în timpul prînzului şi cinei, bineînţeles la masă". După cum vedem doctorul Marcu a băut mai mult sprituri, decît apă minerală curativă.

Îi scrie apoi că „toţi ai casei mele, în parte vă transmit distinse salutări". Că se găsesc încă la băi în „afară de ginere-meu care a plecat cu soţia sa Sofia şi au luat cu ei şi pe fiică-mea cea mică". Deci doctorul Marcu era căsătorit la acea dată (nu ştim cu cine), avea familie, două fete din care cea mai mare era măritată cu sasul Duldner, aşa cum am văzut mai înainte cînd Sofia, prin instanţele judecătoreşti, îşi cere drepturile ei de moştenire.

În încheierea scrisorii, dr. Marcu spune: „Rămînînd mereu îngrijorat ca nu cumva să vă fie incomod a mă onora cu rîndurile dumneavoastră, din cînd în cînd, semnez pentru totdeauna al domniei voastre prea plecat şi prea obligat supus, Demetrio Marco". Şi cu aceste cuvinte se termină scrisoarea.

ALCIBIADE TAVERNIER, MEDIC FRANCEZ LA BUCUREŞTI

Despre unii medici mai vechi din ţara noastră deţinem prea puţine informaţii privind activitatea lor ştiinţifică şi profesională, mai ales dacă aceştia n-au făcut parte din serviciul statului. Atestări documentare despre numirea, încadrarea, salarizarea sau recompensarea lor nu prea există, cu toate că unii dintre ei au desfăşurat aici o activitate îndelungată, de multe decenii. Dar dacă asemenea informaţii lipsesc, instanţele judecătoreşti şi poliţieneşti păstrează în arhivele lor mărturii despre necazurile şi supărările pe care medicii de ieri le-au întîmpinat şi ei, deopotrivă cu ceilalţi contemporani ai lor.

Un astfel de caz este şi acela al doctorului Alcibiade Tavernier, de care ne vom ocupa mai jos. Cu acest prilej vom spune cîteva cuvinte şi despre un strămoş al său, care a lăsat o „carte de vizită" destul de interesantă din punct de vedere istoric.

Familia Tavernier se făcuse cunoscută în Franţa către sfîrşitul secolului al XVI-lea. Un Jean-Baptiste Tavernier s-a născut la Paris în 1605. Era fiul lui Gabriel Tavernier, neguţător de hărţi geografice, originar din Anvers, de unde s-a refugiat în Franţa. Îndeletnicirea tatălui său i-a deschis lui Jean-Baptiste curiozitatea de a vedea cu ochii proprii ţinuturile cele mai îndepăr-

tate. După ce a vizitat mai multe țări din Europa, în 1636 s-a îndreptat spre Asia. În decurs de 30 de ani a făcut șase călătorii prin acest continent, ocupîndu-se cu comerțul de diamante și giuvaericale, de pe urma căruia a cîștigat o avere imensă.

Jean-Baptiste Tavernier a murit la Moscova, în 1686, pe cînd se îndrepta din nou spre India. El n-a fost numai un negustător priceput, ci și un atent observator, care și-a însemnat tot ce-a văzut mai interesant. Asemenea însemnări, reunite sub titlul *Les six voyages en Turquie, en Perse et aux Indes pendant l'espace de quarante ans* [23] le-a publicat la Paris, în trei volume, între 1676 și 1679.

Cuprinzînd date necunoscute pentru locuitorii Europei de atunci, lucrarea a avut mare căutare, pentru care motiv a și fost reimprimată în mai multe ediții [24], atît în franceză, cît și în germană. Ea cuprinde știri interesante și în legătură cu istoria țărilor române, fiind folosită pentru prima dată de către Al. Papiu Ilarian [25].

Doctorul Alcibiade Tavernier, despre care va fi vorba mai departe era un strănepot al bogatului neguțător. Aceasta nu-i o deducție a noastră, căci, într-o scriere a sa, Alcibiade Tavernier declară că este „strănepot al vestitului călător cu acest nume“ [26].

Bănuim că Alcibiade a fost medic ofițer în armata lui Napoleon și a căzut prizonier în Rusia, pe timpul campaniei din 1812. După eliberare va fi rămas cîtva timp acolo, bucurîndu-se de trecere datorită pregătirii sale medicale, pe care socotim că o dobîndise în Franța, înainte de nefericita campanie napoleoniană.

Fiind foarte îndrăzneț, s-a angajat în combaterea epidemiilor din ținuturile „exotice“. După mărturisirile lui, a fost în Siberia, în Asia Centrală, în Siria, în Egipt etc. În Asia Centrală a vrut să cerceteze mai de aproape cadavrele victimelor, poate să și facă autopsii, dar lucrul acesta nu i s-a îngăduit, spunîndu-i-se că destul au suferit în viață răposații ca „să-și mai bată joc de ei și după moarte“ [27].

În nordul Lacului Aral, unde a fost poftit „de suveranul marii cete tătărești neatîrnate, care stăpînește acolo o mare cătățime de pămînt, și unde holera este endemică“ [28], a rămas zece luni și a obținut rezultate foarte bune întrebuințînd un balsam antiholeric. Pe cînd se găsea la Alexandria, la Ierusalim și la Samarkand a pierdut cîțiva prieteni medici, de diferite naționalități, care, la vizitarea bolnavilor de holeră sau ciumă, n-au folosit haine de mușama, unse cu uleiuri vegetale sau animale, așa cum a purtat el [29].

Unii autori mai vechi arată că Alcibiade Tavernier ar fi venit în țara noastră prin 1820 și ar fi poposit pentru prima dată în Moldova, pe atunci bîntuită de ciumă, mai ales în orașele Iași, Focșani și Galați (1819—1824) [30]. Desigur că, dacă a fost efectiv acolo, a dat o mînă de ajutor la aplicarea măsurilor sanitare adoptate pentru înlăturarea molimei.

---

[23] M. N. Bouillet, *Dictionnaire universel d'Histoire et de Géographie*, Paris. 1871, p. 1845; *Larousse du XX-e siècle*, vol. VI, Paris, 1933, p. 610.

[24] Bibl. Acad. R. S. R., Catalogul general.

[25] I. Bianu și G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor românești*, vol. III, București, 1931, p. 170; Bibl. Acad. R.S.R., ms. 551, f. 135.

[26] Alcibiade Tavernier, *Amăránturi apărătoare și higienice pentru miserere sau holera-morbus și alte boale epidemice*, București, 1831 (Bibl. Acad. R.S.R., II 65209).

[27] *Ibidem*, p. 9.

[28] *Ibidem*, p. 17.

[29] *Ibidem*, p. 30.

[30] Dim. D. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, București, 1897, p. 181—182.

După părerea noastră, Tavernier a venit în țările române mînat de același spirit de aventură și la fel de dornic de îmbogățire ca strămoșul său din veacul al XVII-lea, deși afirmă undeva că s-a instalat aici „împins de iubirea de omenire“ [31].

Dacă nu posedăm mărturii documentare despre timpul cît a stat în Moldova, dacă într-adevăr a fost pe acolo, dispunem de suficiente dovezi în legătură cu perioada cît a trăit în Țara Românească. Astfel, știm precis că, la începutul lui 1829, se afla la București, fiindcă atunci, la venirea generalului Kiseleff, s-a format Comitetul suprem pentru înlăturarea ciumei, cînd a fost numit ca membru, alături de doctorii ruși Ostrogovski și Lacser (Lachier) și Alcibiade Tavernier. El declară că a devenit chiar „doctor de căpetenie al Inspecției generale din Valahia“ [32], funcție în care a rămas pînă în 1832, cînd a fost înlocuit, cum credea el, în urma intrigilor urzite de confratele și conaționalul său Alphonse Constant Marsille.

În timpul epidemiei de holeră, pretinde Tavernier, a vizitat personal peste zece mii de bolnavi. În București ar fi scăpat de la moarte aproape o mie de oameni, și numai 10—15 persoane au murit, deoarece fusese chemat prea tîrziu. Evident că este vorba de o exagerare. I. Heliade Rădulescu confirmă totuși că șapte lucrători din tipografia sa, bolnavi de holeră, au fost îngrijiți și salvați de către doctorul Tavernier.

Foarte mulți locuitori, în special armeni, din mahalaua situată între Podul Tîrgului de Afară (Calea Moșilor) și strada Toamnei, au fost și ei vindecați de holeră; de la aceștia, Tavernier a primit numeroase acte de mulțumire, păstrate pînă în timpul celui de al doilea război mondial, după cum ne-a comunicat în 1965 doctorul Constantin Tavernier, un strănepot al său.

În serviciul binelui, Tavernier a fost desigur foarte util pentru atîția oameni pe care i-a salvat, dar tocmai în această perioadă și-a pierdut soția și o fiică.

După o versiune consemnată de J. A. Vaillant și reprodusă apoi de diferiți cercetători, cele două rudenii ale doctorului au căzut victime cutremurului din 1829 de la București, cînd s-a prăbușit peste ele zidul casei [33]. Dar această informație pare neadevărată, căci avem și mărturia lui Tavernier, publicată în lucrarea sa despre holeră. El arată acolo că, pe cînd se afla prin țară, în luptă cu epidemia care-i „dijmuia pe oameni“, a avut nenorocirea să-și piardă soția și nu numai o fată, ci probabil mai mulți copii. El spune: „Atunci mi-a răpit și mie o nevastă tînără, înțeleaptă și virtuoasă, și copii vrednici de iubire, pe care, lucrarea slujbei obștești cu care eram atunci însărcinat cerînd cu tărie de la mine ca să lipsesc d-apururea [permanent] de-acasă, n-a fost mijloc nici într-un chip de a-i putea scăpa, precum am putut face pentru mine“ [34]. Rezultă de aici că soția și copiii lui au murit de holeră.

Nenorocirea aceasta l-a zdruncinat sufletește; de la acea dată a devenit un om nervos, intrigant, stăpînit de mania persecuției, gata de ceartă.

Pe temeiul experienței lui îndelungate și al constatărilor altor medici a întocmit două lucrări medicale, pe care le-a tipărit la București, în 1831.

---

[31] A. Tavernier, *op. cit.*, p. 13.

[32] *Ibidem*, foaia de titlu; V. Gomoiu, *Din istoria medicinei și a învățămîntului medical în România*, București, 1923, p. 83.

[33] J. A. Vaillant, *La Roumanie*, Paris, 1845, vol. II, p. 351; I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, București, 1915, p. 54.

[34] A. Tavernier, *op. cit.*, p. 9.

Prima a apărut * pe două coloane, în limba franceză și română, și are urmatorul titlu: *„Détails préservateurs et hygiéniques relatifs au miserere ou cholera-morbus et autres maladies épidémiques* (Amărunturi apărătoare și higienice pentru miserere sau holera-morbus și alte boale epidemice) **. A doua este publicată numai în românește sub titlul *Povățuiri pentru holeră — holera morbus*[35]. Este interesant de reținut că în lucrările lui Tavernier cuvintul „igienă" (higienice) este folosit, pare-se, pentru prima dată în limba română.

Ca medic oficial, la început, sau particular, mai apoi, Tavernier s-a bucurat de sprijinul consulului francez și al consulului rus. Datorită acestei situații, el a putut, pînă în 1832, să-și cîștige în mod satisfăcător existența, fără să-l găsim încă stăpîn de proprietăți, în București, sau de moșii, în țară, cum i-am aflat pe alți medici din vremea lui sau de mai tîrziu.

De la data cînd a fost înlocuit prin A. C. Marsille, se pare că activitatea lui medicală a suferit mult, iar clientela sa era doar întîmplătoare. Poate că din acea vreme a devenit un salariat (sau un stipendiat, sub vreo formă oarecare) al Consulatului Franței, fiindcă prea mult se ocupa de probleme care nu aveau nici o legătură cu profesiunea sa, activitate care-i va provoca multe dușmănii printre români și chiar printre unii din conaționalii lui, cum erau A. C. Marsille și J. A. Vaillant.

În 1833, Heliade, de simpatia căruia beneficia, scrie despre Tavernier, după „Jurnalul de Frankfurt" din 12 octombrie, că el este cel care a descoperit metoda de a vindeca bolnavii de ciumă cu ajutorul gheței, plus anumite frecții și balsamuri. Heliade adaugă că gazetele din Lipsca, Magdeburg, Hamburg, Praga etc., precum și revistele de clinică medicală și chirurgicală ale vestiților doctori Clarus și Radius au avut cuvinte de laudă pentru tratamentul cu gheață al doctorului Tavernier împotriva ciumei orientale, numită holera-morbus, „ce a pricinuit groaza și spaima Europei"[36].

După aceeași gazetă din Frankfurt se relatează că Tavernier a descoperit „un nou instrument de fizică împotriva efectelor și exploziilor trăznetului atmosferic", deci un nou tip de paratrăznet, pe care inventatorul l-a numit „Anti-Jupiter". „Acest instrument apără într-o rază mai departe de o jumătate de leghe franțozească și nu este nicidecum supus schimbării; el substrage de zece ori mai mult electricitatea decît acela al nemuritorului Franklin, fără să fie primejdios ca acela .

Se pare că invenția lui Tavernier a făcut o oarecare vîlvă pe alocuri, dar fără efect practic, așa cum s-a întîmplat și cu Petrache Poenaru[37], care, în 1827, la Paris, a inventat tocul rezervor (stiloul), dar nepricepîndu-se să ia contact cu cercurile industriale, aplicarea brevetului de invenție a întîrziat, numele său contînd azi numai în istoricul invențiilor.

---

* Apariția cărții lui Tavernier a fost anunțată — prin bunăvoința lui I. Heliade Rădulescu cu care era prieten la acea dată — în trei numere diferite ale „Curierului românesc", III (1831), p. 162, 200 și 204.

** Lucrarea cuprinde în cele 36 de pagini, următoarele capitole: despre higienă; despre holera-morbus; despre chipul cum trebuie să se poarte oamenii în vremea epidemiei holerei și a altor boale epidemice; despre afumări; despre ajutoarele ce trebuie să se facă persoanelor lovite de holeră; chipul cu care se tămăduiesc tătarii de holera endemică și contagioasă; însemnări deosebite; praf antiholera (pe care tătarii îl consideră. în afară de tratamentul cu gheață, „ca o facere de bine a proniei"). În ultimul capitol este vorba de „balsamul apărător de holeră".

[35] V. Gomoiu, *op. cit.*, p. 83.

[36] „Curierul românesc", V (1833), nr. 53, p. 210—211.

[37] George Potra, *Petrache Poenaru, ctitor al învățămîntului în țara noastră*, București, 1963, p. 150.

Heliade a apărat lucrarea lui Tavernier despre holera-morbus împotriva atacurilor unor confraţi care se legau chiar şi de greşelile de tipar, acuzîndu-l pe autor că nu ştie să scrie. Heliade preciza că lucrarea s-a tipărit într-o tipografie care era abia la începutul funcţionării ei şi unde lucrătorii neexperimentaţi au lucrat mecanic; în acea vreme de groază, cînd nimeni nu avea curaj să pună mîna pe hîrtie, ei au tipărit opera cît mai repede, fără să mai facă trebuincioasa corectură a greşelilor de tipar, căci însuşi „autorul nu ştia în ce loc să alerge mai întîi". Scopul lui Tavernier „nu a fost să arate lumii frumuseţea stilului şi a limbei. El nu a vrut să mulţumească urechea, nici ochii cititorilor, ci numai ca să folosească omenirea" de pe urma sfaturilor sale. Şi Heliade continuă: „Curierul românesc" şi altă dată, în anul trecut, a făcut cunoscut minunile acestui bărbat împotriva holerii, pretutindenea şi chiar în tipografia privileghiată. Redactorul [I. Heliade Rădulescu] este martor de goana ce da acest doctor boalei aceştia, pretutindeni şi mai vîrtos în mahalaua armenilor. Călare pe un cal, îl vedea cineva [oricine] alergînd în fuga mare şi închinat morţii. La casa unde era chemat, el se asvîrlea în mijlocul familiei celei mai desnădăjduite, fanatic întru a ajuta omenirea, *uita că este tată a trei copilaşi* [s.n.] fără mumă, îşi sumetea braţele urieşeşti, lua pe bolnav pe mîinile sale, îi făcea frecăturile trebuincioase, îi aplica singur doctoriile ce se cuvenea, şi cu un alt bici, purtător de ger [gheaţa], războia şi stingea toată flacăra viciului celui trăznitor al holerii".

Cu toată frumoasa recomandare a lui Heliade, pe doctorul Tavernier nu-l mai putem urmări precis din punct de vedere profesional, atît oficial, cît şi ca particular. Şi este foarte curios că în august-septembrie 1833, cînd Comisia doctoricească a verificat diplomele medicilor, publicînd numele acestora, spre ştiinţa tuturor, cu arătarea în dreptul fiecăruia a localităţii şi a anului cînd a obţinut diploma, numele lui Tavernier nu apare în nici una din aceste liste[38]. Să tragem de aici concluzia că el nu avea diplomă, că o pierduse, că n-o prezentase sau că nu mai practica medicina deloc, intrînd în serviciul Consulatului Franţei din Bucureşti? Nu putem să ne pronunţăm deocamdată, fiindcă ne lipseşte materialul documentar.

Chiar înainte de plecarea din Principate a generalului Kiseleff, care se pare că îl preţuia şi-l însărcinase, cu cîţiva ani mai înainte, să publice cartea despre holeră, doctorul Tavernier îşi făcuse mulţi duşmani în Bucureşti, drept care îşi pierduse şi slujba. S-a hotărît de aceea să meargă la Brăila, unde se simţea nevoia unui medic, întrucît fostul medic al oraşului, „Fabriciu" sau „Fabrit", după ce funcţionase acolo un an, a plecat la 7 aprilie 1834 „în patria sa". La 13 august 1834, Tavernier obţine, prin contract, postul de doctor al oraşului, cu o leafă anuală de 4 000 lei plătită trimestrial.

În contractul încheiat cu „magistratul" [primarul] oraşului se arată că doctorul îşi va da tot concursul „spre căutarea orăşenilor ce să vor îmbolnăvi"; toate celelalte persoane, cu stare materială bună, care doresc să aibă un medic la dispoziţie pentru orice nevoie, pot încheia cu el o înţelegere scrisă pe termen de un an, dînd la început jumătate din suma convenită, iar cealaltă jumătate la împlinirea anului. Tavernier îşi lua angajamentul să nu pretindă nimic de la cetăţenii săraci; „în orice vreme mă vor chema, ziua sau noaptea, sînt dator a merge şi a-i căuta cu toată userdia, pînă cînd nu va

---

[38] „Buletin, gazetă oficială", 1833, nr. 33; idem, în „Suplimentul extraordinar", 1833, la nr. 45.

mai avea nevoie bolnavul trebuință de dohtor"[39]. La persoanele abonate se va duce în vizită „ori pă ce vreme mă vor chema,... fără a arăta vreo pricinuire sau zăbavă"; chiar nechemat, va merge cel puțin o dată pe săptămînă, acordînd asistență medicală gratuită și slugilor celor abonați. Dacă nu se va conforma întocmai celor hotărîte prin contract, primăria orașului — recunoaște Tavernier — are tot dreptul să solicite stăpînirii „de a-l depărta de această slujbă".

Dar arțăgos din fire, el nu împlinește anul și ajunge la neînțelegeri cu Antonie Fatuta, primarul orașului, care raportează departamentului despre „răspunsul cu totul obraznic al dohtorului Tavernier", ceea ce face imposibilă rămînerea lui pe mai departe în slujbă și în oraș. El pleacă deci din Braila, la 22 iunie 1835, după ce încasase leafa în întregime, convingîndu-l pe tînărul doctor al carantinei, Constantin Hepites [40], să-i țină locul pînă la expirarea contractului său, urmînd ca apoi acesta să fie angajat medic al orașului.

Într-o publicație oficială din 1838 se menționează numele celor 36 de doctori în medicină, ca și al celor 29 de chirurgi și mamoși din Țara Românească, iar printre cei din prima categorie este trecut și numele lui „Alțibiad" Tavernier, neindicîndu-se însă vreo funcție, precum la alții [41]. Această dată — 1838 — spulberă informația avansată de P. Gh. Samarian și V. Gomoiu cum că Tavernier a părăsit țara în 1837 și s-a stabilit la Vidin. Dacă totuși așa ceva s-a întîmplat, faptul s-a petrecut un an-doi mai tîrziu, fiindcă „Almanahul Statului" pe 1840 nu mai amintește numele lui Tavernier.

La 10 ianuarie 1834, avînd nevoie, probabil, să dovedească zelul manifestat în timpul holerei, doctorul Tavernier a cerut Marii Logofeții a Dreptații să-i adeverească unele declarații primite de la cei pe care i-a salvat [42]. Cererea, în limba franceză, este semnată: „dr. Alcibiade de Tavernier, cavaler și membru al mai multor Academii etc." [43]. Din corespondența purtată atunci cu autoritățile rezultă că, „pă trecuta vreme, cînd năpraznica boală a holerii săcera natura", Tavernier a dat un mare ajutor pentru „folositoarele sănătății isprăvi". Cetățenii care îi dăduseră declarații de mulțumire erau atît români, cît și străini, în special armeni.

Dar cu unii din pacienții săi Tavernier va avea „pricină de neînțelegere", fiindcă respectivii nu voiau să-și achite obligațiile bănești, conform învoielii scrise sau verbale. Doctorul înaintează reclamații pe la diferite instituții, dă în judecată și, în cele din urmă, încheie înțelegeri de compromis, prin care reclamantul trebuia să se mulțumească cu o sumă oarecare, pentru a nu pierde totul. Și poate că de multe ori n-ar fi avut cîștig de cauză, dacă reclamațiile sale n-ar fi fost făcute prin intermediul Consulatului Franței la București, căruia i se acorda o altă atenție decît unui simplu particular.

În ianuarie 1836, Tavernier face reclamație împotriva lui Matache Basarabescu, arătînd că, pe vremea cînd era medic al orașului Brăila, pîrîtul se angajase prin contract să-i dea șase galbeni pe an, pentru „căutarea familiei sale la întîmpinare de boală". Basarabescu nu i-a mai dat banii, iar mai tîrziu și-a schimbat domiciliul, mutîndu-se la București. Mihai Cornescu, șeful Departamentului Pricinilor Dinlăuntru, spune următoarele: „Nici nu este cu

---

[39] I. Vîrtosu, *La Brăila trei doctori (1833—1836)*, în „Analele Brăilei", 1930, nr. 1, p. 31—37 (cf. N. Iorga, *Cei dintîi ani în noua Brăilă românească*, București, 1929, p. 48; contractul a fost publicat fragmentar de N. Iorga).

[40] V. Gomoiu, *Repertor de medici, farmaciști* .... p. 188—189.

[41] *„Almanahul Curții și al Statului din Prințipatul Valahiei"*, București, 1838, p. 200—203; V. Gomoiu, *op. cit.*, p. 301.

[42] Arh. St. Buc., *Logofeția dreptății*, 9920/1834.

[43] Idem, *Tribunalul de comerț*, 8262/1834.

cuviință, dacă odată s-au suptscris și, pă temeiu aceştii suptscrieri, ducîndu-să jaluitorul doftor la Brăila, i-au căutat casa, să rămîie acum răbdător de dreptul său"[44]. Agia face cuvenitele invitații de cercetări, dar nu rezolvă nimic, fiindcă Matache Basarabescu declara că n-a avut nici o obligaţie scrisă față de Tavernier. Conducerea oraşului Brăila precizează însă că Basarabescu „întru adevăr, este însuşi înscris într-acel contract cu cei şase galbeni, pentru care tot fiind apucat de otcîrmuire cînd să afla acolo, au tot prelungit cu azi, cu mîine, pînă au plecat la Bucureşti". Drept urmare, Agia trimite poruncă către Comisia Văpselii de Galben să-l execute pe Matache Basarabescu. Dar acesta arată Marii Vornicii că familia lui s-a tratat cu alți medici și că el nu a semnat nici un contract; dacă totuși i se va arăta actul original, cu semnătura lui, atunci va plăti imediat. Sfîrșitul pricinii dintre cei doi nu se cunoaște, fiindcă filele dosarului nu mai cuprind nimic.

Doi ani mai tîrziu, adică în ianuarie 1838, Tavernier cere Departamentului Pricinilor Dinlăuntru, prin Consulatul Franței, să-l oblige pe pitarul Iacovache Blehan să-și achite datoria ce o are pentru tratamentul medical ce i-a acordat. Ministerul porunceşte Agiei să urgenteze rezolvarea acestei pricini, deoarece „chiar cinstitul General Consulat al Franții stăruieşte a i se împlini dreptul său"[45]. La 11 mai 1838, Tribunalul politiei anunță că judecata a luat sfîrșit, prin înțelegerea reclamantului cu pîrîtul. Tavernier a acceptat, „pentru toate pretențiile dumisale" 20 de icosari vechi, dînd și în scris că nu mai are nici o pretenție.

În august 1841, o altă nemulțumire îl face pe doctorul Tavernier să-l reclame pe maiorul Ştefan Pazaraz că nu vrea să-i plătească o veche datorie, încă din 1839, care depăşea suma de 73 de galbeni împărăteşti pentru îngrijirea fiului acestuia și a altor membri ai familiei. Din jalba înaintată de Tavernier rezultă că tratamentul a durat două luni și jumătate și că, pentru manoperele chirurgicale, medicul fusese ajutat și de fiul său Aristide. Arată reclamantul: „D-lui mă prelungeşte și acum tot ca înainte, că dacă îi ziceam atunci să-mi plătească banii, mă trimitea la un tovarăș al d-lui, anume Antonie Marinovici. Acest din urmă, zicînd că n-are poruncă, mă trimitea la fiul lui Pazaraz. În sfîrșit, și acesta scăpa prin alte minciuni. Şi urmînd dumnealor tot într-acest chip, m-au ținut pînă acum fără a-mi fi plătit banii. Încă și acuma, la jalba împreunată cu contu banilor, care am înaintat-o cinstitei Agii, au răspuns dumnealui Pazaraz că nu are amestec la aceasta, si că am vindecat pe fiul dumnealui, și că să-mi caut cu el. Dar ieu n-am tocmit, nici vorbit de vindecarea aceasta cu fiul său, ci cu dumnealui, căci fiul dumnealui nu era atunci în stare a vedea, a vorbi sau a auzi"[46].

Din socoteala detaliată, pe care o anexează la reclamație, se poate vedea ce tratament a folosit Tavernier. Astfel, la o datorie veche de 23 de lei se adaugă o alifie de clor de aur antiscrofulos, 42 de lei; un mehlem pentru armăsar, 6 lei; 48 prafuri „împuternicitoare", 66 de lei; o sticlă cu o doctorie de gîlci, 24 de lei; hapurile care s-au dat unui arap, probabil vizitiu la Pazaraz, pentru vindecarea sfrinției (sifilis), 63 de lei. Şi tot pentru acesta sînt amintite încă anumite medicamente „curățătoare de sînge", 29 de lei.

Pentru Sima, fiul lui Ştefan Pazaraz, sînt amintite: cataplasme; medicamente de „ars la gîlcă"; „topire de clor de aur", din care să i se dea cîte o lingură în fiecare seară; „decoft cu apă de var"; doctorii pentru nas; precum și

---

[44] Idem, *Politia Bucureşti*, 6014/1834.
[45] Idem, 4601/1838.
[46] Idem, 1804/1841.

şase lipitori puse la nasul lui Sima. Mamei acestuia, „cînd turbase“, cum spune Tavernier, i-a pus şapte lipitori şi a salvat-o.

Dar din „preţuirea“ de 28 de lei şi 60 de bani pentru pusul lipitorilor se vede cît de exagerat era în pretenţiile sale Tavernier; un bărbier ar fi aplicat lipitorile numai pentru 6,50 lei, deci de peste patru ori mai ieftin.

La medicamentele amintite mai sus, care costau aproximativ 400 de lei, Tavernier adaugă încă 30 de lei pentru repararea unei puşti franţuzeşti, ceea ce făcea în total 12 galbeni şi cîţiva lei. Dar atunci, de unde cei 73 de galbeni împărăteşti pe care îi pretindea? Tavernier prezintă următoarea socoteală: 25 galbeni, „slujba hirurgicală“ împlinită de fiul său în interval de două luni şi jumătate; 3 galbeni pentru cheltuiala drumului pînă la Cerneşti, Calafat şi înapoi la Bucureşti; 14 galbeni pentru cele şapte zile pierdute în această călătorie, plus „ostenelile şi paguba vizitelor mele doftoriceşti“; erau apoi formulate şi alte pretenţii, pentru diferite drumuri şi pierderi de vreme, precum şi pentru anumite „vizite doftoriceşti“ ce le-ar fi putut face dacă s-ar fi aflat în Bucureşti.

Abia după aproape patru luni de stăruinţe ale Agiei se ajunge la învoiala ca Sima Pazaraz, „practicant“ la Agenţia Sîrbă din Bucureşti, să plătească 20 de galbeni împărăteşti, şi astfel să se termine pricina de neînţelegere.

În toamna anului 1832, Tavernier şi prietenul său Thierrin de Mondonville* mergînd la vînătoare prin pădurile din jurul Capitalei, au trecut prin comuna Herăstrău. Străini fiind de loc şi însoţindu-i ogarii lor, numeroşii cîini din sat au tăbărît asupră-le, iar ei, ca să scape, au tras cu puşca în aer, spre intimidare. Ţăranii s-au înfuriat, crezînd că le-au fost omorîţi cîţiva cîini. Lucrurile s-ar fi potolit, dacă nu trecea prin sat arendaşul moşiei pe care se afla comuna Herăstrău. Acesta, înfumuratul clucer Dinu (Constantin clucer de arie), omul de casă al clucerului Nicolae Trăsnea, epitropul spitalelor, nemulţumit, poate, că cei doi francezi nu i-au acordat consideraţia pe care credea c-o merită, i-a întărîtat pe ţărani şi pe slugile sale, strigînd în gura mare: „Daţi, copii! eu fac judecata în Capu podului şi eu răspunz! luaţi-le puşca şi cîinii!“ Dar să-l lăsăm pe doctorul Tavernier să ne spună el, cu vorbele lui, cîte ceva din reclamaţia înaintată instanţei de judecată: „Apoi să zicem că s-a omorît şi vreun cîine. Care pravilă atît de neomenească, decît tîlhăria clucerului Dinu, poate să oprească pe om în mijlocul cîmpului, nu în oraş, nu în sat, a să apăra împotriva vrăjmaşului său, văzîndu-să năpădit de fiare ce vor să-l sfăşie! Care lege atît de grozavă poate să poruncească omului în astfel de întîmplare să stea cu mîinile legate şi să nu fie volnic a întrebuinţa nici mîna sau nici un fel de armă, şi mai vîrtos cînd să află şi înarmat, a scăpa de primejdie, cînd nimeni nu vine să-l scape. Apărarea s-a făcut slobozindu-se puşca în vînt, ca să îngrozească cîinii, apărare legiuită şi ertată de toate drepturile nu numai ale omului, dar şi ale dobitocului“[47]. Mondonville şi mai ales Tavernier au fost bătuţi crunt, iar în timpul bătăii au fost jefuiţi de bani şi de unele lucruri de preţ ce le aveau asupra lor.

Pricina a dat naştere unei reclamaţii[48] şi unui proces care a durat cîţiva ani, fiindcă clucerul Dinu, prin oamenii lui sus-puşi, a întîrziat darea sentinţei, iar atunci cînd aceasta a fost dată, nu s-a întemeiat pe pravile, ci pe

* Thierrin de Mondonville a fost pictor şi fotograf în Bucureşti, iar soţia sa a ţinut un pension de fete. Soţii Thierrin locuiau în casa Ritoride, pe str. Colţei nr. 42, colţ cu str. Batiştei.

[47] Idem, *Logofeţia dreptăţii*, 17665/1833.

[48] Idem, 14377/1832.

bunul plac. Ceea ce a provocat o plîngere-rechizitoriu din partea doctorului Tavernier către cele mai înalte foruri; dar nici atunci nu şi-a găsit dreptatea.

În jalba înfăţişată Departamentului Dreptăţii, Tavernier constată că procesul său, după termene lungi, a trecut prin toate instanţele de judecată şi în aproape cinci ani a ajuns la Înalta Curte de Revizie. La termenul hotărît a fost chemat de la Brăila, unde şi-a lăsat serviciul şi clientela. Dar în loc ca procesul să se judece la ziua fixată, el s-a amînat, zi după zi, timp de şase săptămîni, fapt care i-a produs destulă pagubă atît cu cheltuiala drumului, cît şi cu şederea în Bucureşti, pe casă şi masă. În sfîrşit, în ziua judecăţii şi a sentinţei, lui nici nu i s-a dat voie să intre înăuntru pentru a-şi apăra dreptatea sau a-şi pune martori. Numai clucerul Dinu şi martorii lui au fost ascultaţi. Dar cu toată bunăvoinţa preşedintelui, Dinu a fost găsit vinovat şi condamnat să plătească o despăgubire formală de 800 de lei, stabilindu-i-se şi domiciliu forţat pe timp de 15 zile.

În apelul său către Marea Logofeţie a Dreptăţii, Tavernier spune următoarele: „Prin 800 de lei hotărîţi după capriţ şi după voie, cu care să osîndeşte Dinu a-i plăti, şi prin o şedere la el acasă de 15 zile, frumoasă hotărîre şi bună pildă de pravilă! Va să zică, eu poci acum, după astă pildă, şi oricare alt nenorocit poate, sau vrînd să-şi răzbune a sa nedreptate sau vrînd să-şi mulţumească un capriţ, a hotărît să plătească cîte o gloabă [amendă] de 800 de lei şi şedere acasă de 15 zile, să iasă la drum, să înceapă a sparge capetele, a bate de moarte şi a jăfui pă oricine îi va plăcea, începînd de la judecătorii ce au dat acest fel de pildă, într-un pămînt ce nu să zice sălbatic, nici păgîn, nici fără pravili. Ferească Dumnezeu de o asemenea cugetare pe tot omul cinstit. Dinu ori este vinovat, sau nu. De este vinovat, de ce nu sînt întrebat şi cercetat să dovedesc pagubile mele şi să să osîndească Dinu după articolele pravilii respective! De nu este vinovat, pentru ce să fie osîndit a plăti 800 lei?“[49]

La una din jalbele sale, Tavernier anexează o listă de pagubele suferite şi de pretenţiile sale morale şi materiale. Astfel, el afirmă că i s-au furat o serie de „hîrtii trebuincioase“, 735 de ruble ruseşti, egale cu 2 338 de lei, şi un lanţ de aur în valoare de 18 galbeni, adică 787 de lei. La acestea adaugă 4 925 lei pentru cheltuielile de avocat şi nenumăratele drumuri făcute cu birja pe la tribunale, timp de aproape patru ani. Rău bolnav de pe urma bătăii a zăcut trei luni la pat, trei luni de „mucenicie“, cum spune el, fiindcă avea „osul spinării rupt, coastele zdrobite, vineţeli grozave supt pîntece, izbiri în cap, în piept, din care a urmat un idropericard“ ce a trebuit operat. Pentru redobîndirea sănătăţii s-a mai dus trei luni la băile de la Bolboci (judeţul Buzău). În acest interval de o jumătate de an a cheltuit 8 631 de lei. Socotind că astfel a fost lipsit de venitul profesional — „singurul meu mijloc de a trăi şi ţinerea orfelinilor mei“ — el nu uită să adauge 270 galbeni. Iar la toate cele de mai sus cere cuvenita dobîndă legală, drept care încheie socoteala cu o sumă, într-adevăr, cam exagerată, care se urcă la 32 600 lei.

Starea de sărăcie în care ajunsese l-a obligat pe Tavernier să accepte un serviciu oricît de îndepărtat de Bucureşti. La 1 ianuarie 1843 a devenit medic al judeţului Ialomiţa [50], unde însă n-a funcţionat mult, fiindcă la 25

[49] Idem, 17665/1833, f. 68 şi 75.

[50] Idem, *Direcţia sanitară*, 2/1843, f. 102; idem, *Comitetul carantinelor*, 1103/1843; vezi şi vol. *Din istoria relaţiilor medicale româno-ruse şi româno-sovietice*, Bucureşti, 1963, p. 123.

iulie al aceluiași an a încetat din viață. În locul său a fost numit provizoriu doctorul Benedict Steiner [51].

Mai adăugăm că, în timp ce se întorcea de la Bolboci, unde-și făcuse convalescența, în iunie 1833, Tavernier a fost jefuit de o bandă de tîlhari. În reclamația făcută atunci, el arată că unul din hoți este slugă la o vie din comuna Pantelimon a clucerului Dinu. Avea deci tot dreptul să-l bănuiască pe clucerul Dinu drept autorul moral al acestui atac, „ca să scape de pîra mea, care o fac și o voi face și înaintea scaunului domnesc". Victima declară că, după ce l-au bătut destul de rău, hoții i-au furat 300 de galbeni: „aproape tot ce îmi mai rămăsese din ostenelile mele din copilărie, pentru mine și nenorocita mea familie", apoi giuvaeruri cu briliante ale răposatei lui soții, nouă monede antice de valoare, haine, rufe și arme de preț; de asemenea, „diplomele doctoricești pentru care am fost silit să mă călătoresc la academiile unde am învățat, ca să-mi iau altele, precum și alte atestate de titluri și decorații" [52].

La scurtă vreme după prezentarea reclamației, tîlharii au fost prinși, dar aproape toți și-au găsit alibiuri sau au fost luați pe chezășie morală și materială, scăpînd astfel de pedeapsă. Singurul care a plătit oalele sparte a fost Gheorghe sin Medrea, un refugiat de peste munți, care pînă la acea dată își dusese existența ca salahor. Acesta a și fost rănit în timpul atacului, după care unul din hoți l-a adăpostit într-un tufiș și i-a dat un galben, din ceea ce furaseră, ca să aibă cu ce trăi, dacă se va face bine; dar un altul dintre ei i-a luat și acest galben. Divanul criminalicesc și Înaltul Divan au dat hotărîrea ca Gheorghe sin Medrea, care, împreună cu ceilalți, „prin cazne și răniri" au jefuit de bani și lucruri pe doctorul Tavernier, „să se cerceteze prin bătaie cu două sute de toiege, față de păgubașul, spre a mărturisi adevărul unde are banii și lucrurile tăinuite", urmînd ca acestea să fie înapoiate reclamantului [53]. Iar după aceea, conform pravilei care cerea ca toți tîlharii prinși să fie omorîți, și Gheorghe sin Medrea trebuia să fie condamnat la moarte. Se mai hotărîse că, dacă învinuitul va spune adevărul înainte de a i se fi aplicat toate cele două sute de toiege, de restul toiegelor să fie iertat, dar nu și de sentința care va urma. După ce tîlharul a fost judecat de toate treptele judecătorești, Alexandru Filipescu, marele logofăt al Dreptății, a prezentat generalului Kiseleff, spre confirmare, sentința de condamnare la moarte. În urma cererii de grațiere înaintată de avocatul Pascale Savopulo, Kiseleff a decis, la 31 iulie 1833, comutarea pedepsei în 15 ani de muncă grea.

Iată și un alt episod din viața doctorului Alcibiade Tavernier. Socotind că doctorul Marsille*, conaționalul său, a avut un amestec în îndepărtarea din funcția ce o ocupase pînă în 1832, a căutat să se răzbune împotriva lui. Drept urmare, după cum relatează J. A. Vaillant, l-a pîrît pe Marsille succesivilor consuli ai Franței la București, că practică medicina ilegal, neavînd diplomă. Intriga aceasta însă n-a izbutit [54].

---

[51] Idem, *Comitetul carantinelor*, 2/1843, f. 65; V. Gomoiu, *Repertor de medici, farmaciști, ...*, p. 407.

[52] Idem, *Logofeția dreptății*, 17665/1833.

[53] Idem, 17700/1833.

* Dr. Alphonse Constant Marsille și-a luat doctoratul la Paris, în 1822. A venit la București în 1825, după unii autori, iar după alții, în 1827. A fost căsătorit cu Sultana, fiica paharnicului Teodor Colceag și a soției acestuia Maria, născută Cîmpineanu. A fost în funcții importante și s-a bucurat de multe avantaje și atenții din partea domnilor Grigore Ghica și Alexandru Dim. Ghica.

[54] J. A. Vaillant, *op. cit.*, vol. II, p. 394; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 55.

Châteaugiron, noul consul general (căruia Tavernier îi cîştigase încrederea prin tot felul de informaţii, adevărate şi neadevărate în legătură cu treburile politice din ţară), dînd crezare spuselor acestuia, l-a trimis, în noiembrie 1837, pe ataşatul său Felix Colson, cu arnăuţi şi dragomani, să-l aresteze pe Marsille şi să-l ridice de la locuinţa sa. Soţia acestuia, boieroaică română, avînd relaţii de rudenie şi de prietenie cu cele mai alese familii din Bucureşti, alergă cu jalbă la domn, pe motiv că soţul său nu se consideră supus francez şi că n-a fost niciodată pe la Consulatul Franţei. Din ordinul domnului, arestarea doctorului Marsille a fost împiedicată cu ajutorul Agiei.

Profitînd de acest conflict, boierii ostili domnului Alexandru Dim. Ghica îl întărîtară pe Châteaugiron, astfel că se produse o adevărată ruptură în bunele relaţii dintre vodă şi consulul francez. Afacerea merse pînă la amiralul Roussin, ambasadorul francez la Istanbul, care dădu instrucţiuni consulului general de la Bucureşti ca problema naţionalităţii lui Marsille să fie hotărîtă de o comisie mixtă, franceză şi română. Pe reprezentanţii Consulatului francez nu-i cunoaştem, dar din partea cîrmuirii române au fost numiţi juriştii Ştefan Bălăceanu şi Manolache Arghiropol, precum şi colonelul Constantin Filipescu, care-şi făcuse studiile la Paris. Pe temeiul celor hotărîte de comisie, în martie 1838, consulul Châteaugiron primi ordin de la ambasadorul din Istanbul să-l şteargă pe Marsille de pe lista supuşilor francezi.

În loc să se potolească în urma acestui insucces, Alcibiade Tavernier îşi continuă activitatea de opoziţionist împotriva domnului. O mărturie în această privinţă este cea a lui Casimir Timoni, consulul Austriei la Bucureşti, care menţionează că duşmanii lui Alexandru Dim. Ghica trimiteau, prin Tavernier, articole la ziarele franceze, care „se găsesc aici în toate mîinile,... ... ceea ce înrăutăţeşte şi mai mult lucrurile în ţară“[55].

O altă împrejurare în care Tavernier a avut un rol negativ este următoarea: în octombrie 1833, Ion Cîmpineanu şi I. Heliade Rădulescu au întemeiat „Societatea Filarmonică“ [56], pentru a contribui la dezvoltarea culturii româneşti prin întemeierea şi construirea unui teatru naţional. Această înjghebare, care avea şi un substrat politic naţional, nu a fost bine privită de Rückman, consulul rus din Bucureşti, care s-a străduit să facă totul pentru a o şubrezi şi, în cele din urmă, a o desfiinţa.

În această situaţie, Cîmpineanu şi Heliade au hotărît să întocmească o „Societate secretă“, cu cei mai cinstiţi şi mai hotărîţi membri din „Societatea Filarmonică“ şi dinafara ei, care „să formeze o stîngă în Obşteasca Adunare, cu îndatorire de a susţine guvernul în cele legale şi patriotice şi a-l combate la orice abatere“ [57]. Membrii societăţii trebuiau să ţină secrete, sub prestare de jurămînt, cele 11 puncte ale programului din care unele vor fi înscrise şi în Proclamaţia de la Islaz.

Cu toate că alegerea membrilor s-a făcut în modul cel mai scrupulos, în rîndul celor 22 au pătruns, datorită manevrelor lui Rückman, şi unii care nu corespundeau, printre care şi Tavernier [58]. Acesta îl acuză, în cadrul unei şedinţe, pe Cezar Bolliac (Sarsailă, cum era numit de Heliade Rădulescu) că i-a cerut otravă, cu cîtva timp în urmă, pentru a omorî un pictor polonez

---

[55] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 54.

[56] D. C. Ollănescu, *Societatea Filarmonică*, în „Literatură şi artă română“, III (1898), p. 4—22 şi 85—95.

[57] I. Heliade Rădulescu, *Issachar*, Bucureşti, 1859, p. 85; D. C. Ollănescu, *op. cit.*, p. 88.

[58] Dim. D. Rosetti, *Dicţionarul contimporanilor*, p. 181—182.

ce-i era duşman. În calitatea sa de medic, Tavernier ar fi refuzat să dea urmare unei asemenea solicitări. La cîteva zile, Sarsailă i-a spus că a scăpat de acel individ, care a şi murit, cu simptomele otrăvirii, ceea ce l-a făcut pe Tavernier să-l considere nedemn de a face parte din societate. Cearta care a izbucnit între cei doi membri a dus la cele mai grosolane şi triviale insulte. Iar ca urmare, Voinescu II, la început, apoi şi alţii renunţară la jurămîntul depus şi se retraseră definitiv din „Societatea secretă". În felul acesta se destrămă şi „Societatea Filarmonică".

În primăvara anului 1842, Tavernier, îndemnat de I. A. Daşkov, consulul general al Rusiei, şi de Gh. Bibescu, viitorul domn, care conducea lupta pentru înlăturarea lui Alexandru Dim. Ghica, a adus acuzaţii publice că, într-un complot antiotoman, ar fi fost amestecaţi Heliade, fraţii Goleşti şi chiar Vladimir Blaremberg, cumnatul domnului. Cînd a fost apoi supus unui interogatoriu şi întrebat ce a vorbit cu Tavernier în cursul plimbării pe care o făcuseră amîndoi, afară din oraş, Heliade a răspuns, şi a fost crezut, că au discutat despre o veche datorie de bani [59].

Intriga Daşkov-Bibescu împotriva domnului Alexandru Dim. Ghica, pusă la cale prin Tavernier şi alţii, a fost cunoscută şi menţionată mai tîrziu chiar de Karl Marx, care acorda o deosebită atenţie problemelor social-economice şi politice din ţările române.

Reproducînd informaţii culese dintr-o lucrare a istoricului francez Elias Regnault, Marx notează că Tavernier l-a denunţat consulului francez Billecocq pe Heliade, care i-ar fi făcut propunerea să conducă în Bulgaria un detaşament de vreo mie de bulgari sau greci răzvrătiţi împotriva Turciei. Se spune că pentru aceste „denunţuri mincinoase", Tavernier ar fi primit un cadou de 100 de ducaţi (1 200 de franci) de la consulatul rus, Daşkov urmărind să provoace „o duşmănie pe faţă între Heliade şi Billecocq". Acesta, socotind că Heliade vrea să întindă o cursă supusului francez Tavernier, se prezentă la domn şi ceru arestarea şi judecarea lui Heliade. Domnul era convins că Heliade nu este un complotist, ci numai un „uşuratec", dar pentru ca să dea o satisfacţie lui Billecocq, numi o comisie însărcinată să-l judece pe Heliade. Ca urmare a explicaţiilor pe care le-a prezentat, Heliade a fost lăsat în libertate. Marx adaugă că „Tavernier primi ordinul de a părăsi Ţara Românească" [60], dar nu am putut stabili documentar dacă această dispoziţie a şi fost pusă în aplicare.

La 1 februarie 1841, Alcibiade Tavernier a trimis la diferite persoane înştiinţări tipărite prin care oferea spre vînzare, la licitaţie, placa de marmură „Divus Marcianus", reprezentîndu-i pe împăraţii Marcian *, Theodosie, Pulcheria şi Valentinian, relicvă a cărei valoare o aprecia la minimum 10 000 de ducaţi olandezi. Cine oferea mai mult, pînă la 1 mai 1842, avea să intre în posesia ei. Placa a fost desenată de Biliţ şi litografiată, împreună cu textul explicativ în tipografia lui C. A. Rosetti. Amatorii trebuiau să se adreseze la Craiova — unde locuia proprietarul, care anunţa că posedă şi unele bijuterii antice preţioase, descoperite de el în 1838—1839, cînd era medic civil şi

---

[59] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 152—153; idem, *Turburări revoluţionare în Ţara Românească între anii 1840—1843*, Bucureşti, 1912, p. 40.

[60] K. Marx, *Însemnări despre români*, publicate de A. Oţetea şi St. Schwann, Bucureşti, 1964, p. 124.

* Marcian (Marcianus Flavius), împărat al Imperiului roman de răsărit (născut în Tracia, la 391, mort în 457). După ce Theodosie cel Tînăr a lăsat tronul surorii sale, Pulcheria, Marcian s-a căsătorit cu ea, devenind împărat (450—457).

militar în Bulgaria — sau la Bucureşti, lui Charles [Constantin] Rosetti, procuror la Înalta Curte de Apel, secţia I.

Potrivit informaţiilor noastre, doctorul Tavernier a avut o fiică şi doi fii (după N. Iorga [61], chiar trei). Poate înainte sau poate după pierderea soţiei, cei doi fii: Aristide şi Napoleon, au fost trimişi la învăţătură la Sibiu, importantul centru cultural al Transilvaniei din acea vreme.

Astfel, Napoleon Tavernier n-a fost frate cu Alcibiade Tavernier şi nici n-a fost medic în judeţul Ialomiţa, cum au afirmat P. Gh. Samarian [62] şi V. Gomoiu [63], în lucrările lor. Acest fiu al doctorului Tavernier a fost funcţionar de poliţie la Craiova, pînă în 1850, cînd, din cauza unor abateri morale, a fost îndepărtat „din acel oraş prin rezoluţie domnească, fără a mai avea voie să se întoarcă acolo [64]. După această dată a locuit cîtva timp la fratele său Aristide, la Turnu Severin, iar mai apoi s-a stabilit în oraşul Călăraşi, unde s-a căsătorit cu o cucoană Marghioala [65], avînd cu ea patru copii. În timpul Războiului de independenţă, Napoleon Tavernier locuia în oraşul Caracal, cînd i s-au rechiziţionat doi cai pentru nevoile armatei. Probabil, făcînd o întîmpinare cum că ilegal i se luaseră caii, Ministerul de Externe a telegrafiat Prefecturii judeţului Romanaţi să dea dispoziţii pentru a i se restitui supusului francez Tavernier Napoleon animalele, dacă numitul nu era proprietar sau arendaş de imobile rurale [66].

Cel de-al doilea fiu, Aristide, a ocupat cîtva timp postul de funcţionar al statului. Nu ştim cînd şi în ce împrejurări părăseşte această slujbă şi pleacă în Serbia, unde timp de şapte ani a fost dragoman şef al Consulatului Franţei din Belgrad. În perioada cît a stat acolo, a avut relaţii cu o serie de reprezentanţi ai slavilor şi italienilor care doreau eliberarea de sub jugul străin. Ajuns mai apoi în Austria, a participat la cîteva acţiuni politice foarte periculoase. El ar fi fost acela care — după spusele sale — a început lupta de la Karlowitz, împotriva garnizoanei de la Peterwardein. De asemenea, în calitate de comandant-şef al unui grup de răsculaţi, ar fi luptat la Ali-Bunar împotriva a trei escadroane de lăncieri austrieci [67].

În vara lui 1848 se afla la Belgrad, urmînd ca de-acolo să plece in Africa, spre a îmbrăţişa cariera militară, pentru care se pregătise din fragedă tinereţe. Dar, întîlnindu-se cu Théophile Gautier *, acesta l-a sfătuit să vină în Ţara Românească şi să ajute Guvernul Provizoriu la recrutarea şi instruirea ostaşilor. În acest scop s-a prezentat la Craiova, de unde, la 30 iulie 1848, trimitea o scrisoare lui N. Bălcescu, secretarul Guvernului Provizoriu, la care ataşa recomandaţia lui Gautier; acesta, cum rezultă şi din formula de adresare, era un vechi cunoscut al lui N. Bălcescu, cu care avea să rămînă în raporturi de amiciţie şi după înăbuşirea Revoluţiei.

Nu ştim dacă Nicolae Bălcescu i-a răspuns lui Tavernier, prin persoana recomandată ca intermediar, N. Greceanu de la Craiova; sau poate ca

[61] N. Iorga, *Viaţa şi domnia lui Barbu Ştirbei, domn al Ţării Româneşti*, Vălenii de Munte, 1910, p. 209.

[62] P. Gh. Samarian, *Istoria oraşului Călăraşi*, Bucureşti, 1931, p. 142.

[63] V. Gomoiu, *Repertor de medici, farmacişti*, . . . , Brăila, 1838, p. 425.

[64] Arh. St. Buc., *Comitetul Carantinelor*, 3185/1850.

[65] P. Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 142; idem, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc (1775—1834)*, vol. II, Bucureşti, 1938, p. 195.

[66] Arh. Minist. Af. Ext., *dosar* nr. 70, f. 193 (telegramă).

[67] *„Anul 1848 în Principatele române; acte şi documente"*, vol. III, Bucureşti, 1902, p. 69.

* Th. Gautier se afla atunci în serviciul Consulatului Franţei din Belgrad (cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, Bucureşti, 1964, p. 117, 124, 126, 154, 161, 162 şi 505).

scrisoarea lui Aristide a fost înmînată forurilor militare în drept, ca să hotărască ele dacă era cazul să se numească în funcția de ofițer instructor în armata română, nou creată, un străin care nici măcar nu fusese pînă atunci ofițer de carieră.

N-am găsit numele lui Aristide Tavernier printre ofițerii armatei române închegate la 1848 de generalul Gh. Magheru. Se poate deci presupune că cererea lui nu a fost satisfăcută. Iar în ce privește intenția sa de a se înrola în Legiunea străină, se vede că a renunțat la ea, fiindcă în 1851 îl găsim funcționînd ca director al carantinei de la Turnu-Severin.

Acolo, căutînd să imprime un spirit de disciplină, întrucît constatase o mare delăsare din partea unor funcționari, Aristide Tavernier și-a atras dușmănia acestora, care, sub diferite pretexte, au început să facă reclamații împotriva lui. Astfel, un oarecare Ion Popescu, angajat al Ministerului de Finanțe, dar detașat pe lîngă carantină, l-a reclamat că nu vrea să-i semneze anumite condici și de multe ori îl împiedică în exercițiul funcțiunii [68]. Totodată, ca să întărească acuzațiile, i-a pus și pe alți funcționari să-l reclame pe director, cum că se poartă foarte aspru cu ei, le vorbește urît, ba chiar îi înjură și îi amenință cu bătaia, indiferent de slujba și vîrsta ce o au. Printre aceștia se afla și Haralambie Piteșteanu, vechi funcționar și secretar al carantinei. Drept urmare, Nicolae Mavros, inspectorul general al carantinelor, i-a cerut subalternului său să-i prezinte un raport amănunțit și veridic.

Aristide Tavernier raportează, la 4 ianuarie 1852, că respectivul „cinovnic al vistieriei“ nu a fost împiedicat deloc în serviciul său, ba din contra a fost sfătuit permanent să-și facă datoria cît mai conștiincios, să-și termine lucrările la timp și să nu mai lipsească nemotivat. Iar dacă, într-adevăr, directorul se află vinovat față de acest funcționar, apoi aceasta se datorește respectului „către autoritatea ce dumnealui reprezentează la acest punct de carantină și a socotit să nu defaime că amploiatul ei nu simte importanța postului ce ocupă“ [69].

Dar în afară de reclamațiile de mai sus, au mai fost și altele. Doctorul Karol Zinc (Ținc) care funcționa la aceeași carantină încă din 1838, a primit, în timp ce îl însoțea la București pe consulul general al Rusiei, o scrisoare din partea soției sale, că Aristide Tavernier îi vorbește urît, îi înjură copiii și slugile, nu-i dă voie să-și țină vitele în curte și vrea să-i ia bucătăria, pentru a o da fratelui său, Napoleon. Fiind convins că soția sa îi scrie numai adevărul, Zinc reclamă imediat cazul lui Nicolae Mavros, iar acesta îi trimite lui Aristide Tavernier o adresă prin care îi făcea o straşnică dojană „pentru neplăcuta sa purtare către familia doctorului“. În același timp, inspectorul general l-a orînduit pe serdarul Panait Cojocăreanu, directorul carantinei Calafat, să meargă imediat la Turnu-Severin pentru a ancheta în legătură cu această reclamație, cît și cu celelalte. La 21 octombrie 1851, Cojocăreanu înainta raportul său, arătînd că pricina neînțelegerii dintre Tavernier și familia doctorului Zinc erau intrigile slugilor ambelor părți. În urma explicațiilor date, Tavernier s-a împăcat cu Zinc „și s-au despărțit după cel mai prietenos chip“, căci doctorul Zinc s-a mutat la București, unde obținuse transferarea, desigur, prin intervenția consului general al Prusiei.

Ca urmare a acestei anchete, Nicolae Mavros i-a comunicat lui Aristide Tavernier ca pe viitor să ia măsuri de îndreptare „și să nu mai pășească la

[68] Arh. St. Buc., *Comitetul Carantinelor*, 1163/1851.

[69] Idem, 1152/1851 și 1163/1851.

asemenea urmări cu totul supărătoare, ci să se poarte cu blîndețe, . . . căci la împotriva purtare, să vor lua măsuri neplăcute pentru dînsul [70].

Din nefericire, boala de care suferea l-a dus pe Aristide Tavernier la deznodamîntul fatal. În dimineața de 6 martie 1853, după ce iscălise corespondența ce trebuia expediată, el s-a încuiat în camera sa și s-a împușcat în frunte, murind pe loc. Doctorul Gheorghe Medgi (Megi), care fusese numit în locul lui Carol Zinc, arată în raportul său că Tavernier s-a sinucis din cauză că ajunsese „în cea mai tristă stare, din pricina necurmatelor și cumplitelor dureri ale bolii sale și deznădăjduit de o viață foarte tiranită“ [71]. Din anchetă rezultă că Aristide Tavernier nu era căsătorit și nu avea copii.

Despre Napoleon și Aristide Tavernier, în afară de datele de mai sus, nu mai știm nimic; despre urmașii lor, de asemenea. Din spusele unui strănepot, doctorul Constantin Tavernier, aflăm că, din a doua căsătorie, Alcibiade Tavernier a mai avut doi copii: o fată, Zoe, căsătorită cu un anume Smărăndescu, și un fiu Alexandru (1836—1915), care a îmbrățișat cariera militară, ajungînd pînă la gradul de colonel. Din căsătoria acestuia cu Ana Kraus au rezultat Alexandru (1868—1884), mort de tînăr, și Constantin (1870—1942). funcționar superior în Direcția C.F.R. Constantin a avut, la rîndul lui, doi copii: o fată, Natalia, care a murit de mică, și un băiat, Constantin (25 iunie 1900—1982) care ca și străbunicul său, a îmbrățișat profesia de medic, luîndu-și doctoratul în medicină în 1926, cu teza: „*Tratamentul artritelor supurate prin metoda lui Ch. Willems*“. A publicat și cîteva lucrări literare: *Prietenii*, *Visătorii* etc.

Fiul acestuia și ultimul descendent al lui Alcibiade Tavernier este compozitorul Ramon Tavernier, născut în 1927.

CONSTANTIN ESTIOTU, MEDIC ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX

Cercetătorii istorici, indiferent în care ramură de activitate lucrează, au obligația morală să descopere cît mai multe fapte din trecutul istoriei locale sau universale, în raport cu pregătirea și specialitatea lor.

O serie de astfel de probleme sînt greu de rezolvat, fiindcă o bună parte din materialul documentar s-a distrus din cauza împrejurărilor, iar o mică parte care se mai păstrează se află răspîndită pe la diferite colecții și instituții de stat, precum și la unele persoane particulare. Deci, cercetătorul trebuie să aibă în primul rînd inițiativă și pasiune, iar în al doilea rînd răbdare și muncă, ce de multe ori, indiferent dacă problema e mică sau mare, durează ani întregi de urmărire. Ea nu iese la iveală decît atunci cînd poate forma un punct de plecare, de multe ori rudimentar, dacă nu cristalizat într-o formă definitivă.

Au trecut aproape 150 de ani de la moartea celui de care vrem să ne ocupăm și despre care nu s-a scris nici cel mai mic studiu pînă în prezent. Se cunosc numai cîteva rînduri confuze și foarte reduse care nu spun aproape nimic, ba mai mult decît atît, au darul de a te încurca sau a te face să renunți la ce ți-ai pus în gînd. De aceea spuneam mai sus că în cercetarea unor astfel de probleme trebuie pasiune și răbdare.

---

[70] Idem, 1152 1851.
[71] Idem, 66/1853.

E cazul să amintim că despre unii din cei dintîi medici din țara noastră, de la începutul secolului trecut, avem știri extrem de reduse. Din categoria acestora face parte și dr. Constantin Estiotu despre care încercăm să spunem cîteva cuvinte.

În urma cercetărilor făcute și mai ales pe baza cuvîntării arhimandritului Eufrosin Poteca [72], rostită cu ocazia înmormîntării doctorului Constantin Estiotu, putem spune că, la începutul secolului trecut, trăia în București un oarecare Iane Hestiotu. Acesta, după cum îl arată și numele, era grec, din Trikalla (Thessalia) și venise la noi în țară, probabil, în căutarea unui trai mai bun. Regiunea lui de baștină, în care se născuse și trăise o parte din viață era săracă, iar patria noastră bogată și ispititoare, fapt care făcuse ca mulți străini și în special greci să se stabilească la noi, mai cu seamă în epoca fanariotă, ba chiar și mai tîrziu.

Iane Hestiotu venise la noi în țară, cu soția și cei patru băieți, dintre care Constantin era cel mai mic. Probabil cu oarecare știință de carte, Iane se dădu bine pe lîngă vreun egumen grec din București, care îl numi în scurtă vreme, preot nu la o biserică mică de mahala ci la biserica din domneasca mănăstire Mihai Vodă. În această calitate după mărturisirea contemporanilor, Iane Hestiotu a slujit multă vreme, poate chiar pînă la moarte, la susnumita biserică. Iane Hestiotu a putut să dea copiilor săi o bună educație. Toți feciorii au învățat, desigur, carte grecească, la vestita școală de la Domnița Bălașa care avea dascăli renumiți, a căror faimă trecuse departe peste hotarele țării.

După terminarea învățăturii, Hristodor, cel mai mare fecior, a intrat în slujba statului, ajungînd secretar al mitropoliei, obținînd și rang boieresc de clucer. A murit de tînăr, înainte de 1840. Al doilea fiu, serdarul Gheorghe, avea și el slujbă la mitropolie, iar al treilea, cunoscînd și limba franceză, a fost secretar al consulatului Franței din București.

Cel mai mic, Constantin, probabil după dorința tatălui său a fost hărăzit să se facă preot și să slujească, poate, la aceeași biserică Mihai Vodă. Pentru acest motiv, fusese deprins încă de mic cu regulile bisericii, ba chiar și după ce terminase școala „nu părăsea citania sfintelor scripturi, rugăciunea și biserica". Fiind bun la învățătură dădea și lecții particulare. Este cunoscută pregătirea ce o făcea unui fiu al logofătului Mihăilescu. Crescut în spirit religios, în ajunul marilor sărbători, se ducea regulat să se spovedească la mitropolie unde pe acea vreme slujea și Eufrosin Poteca.

La scurtă vreme însă, prin ce împrejurări nu știm, a fost trimis la „școala împărătească din Odessa" unde, neconvenindu-i instrucția și viața militară, după un timp relativ scurt, s-a întors în țară și a plecat apoi în Franța, să studieze medicina la Paris. Această trimitere la învățătură „înăuntru" — după cum se spunea pe atunci — a fost făcută cu ajutorul material al părinților, al unor figuri simandicoase și poate chiar și al domnului. Faptul s-a petrecut probabil, în anul 1820, fiindcă chiar în acel an Mihail Suțu domnul Moldovei, auzind de prezența celor doi tineri greci (Constantin Estiotu și Nicolae Koritza), care posedă multă învățătură, i-a chemat de la Paris ca profesori la școala ieșeană [73]. Ei n-au acceptat, ci au rămas în Franța să-și termine studiile.

[72] „Vestitorul bisericesc", II (1840), p. 5—6; N. Ionescu, *Alte două discursuri necunoscute ale arhimandritului Eufrosin Poteca*, în „România literară", 1940, nr. 46, 25 februarie.

[73] Carl Iken, *Leucothea*, Lipsca, 1828, vol. I, p. 269.

La Paris, Constantin Estiotu nu s-a putut înscrie la facultatea de medicină pînă cînd n-a prezentat acte de ce şcoală a făcut, precum şi „documenturi de religia sa". Eufrosin Poteca, care se găsea la Paris, aminteşte că a trebuit să-i dea el un atestat în care spunea că îl ştie „ca pe un fiu de ispovedanie, că este grec ortodox, christian [creştin] de biserica răsăritului, născut şi botezat la Tricala, în Thesalia". Datorită acestui act a putut fi înscris ca student.

În vremea cît a studiat la Paris, Constantin Estiotu a avut desigur nenumăraţi cunoscuţi, colegi şi prieteni atît străini cît şi români. Printre aceştia din urmă trebuie amintit Eufrosin Poteca, ce era mult mai mare ca el, pe tînărul bucureştean Constantin Bubuchi [74], care studia şi el medicina şi pe Petrache Poenaru care se bucura de faima că fusese elevul lui Gheorghe Lazăr, profesor la aceeaşi şcoală cu maestrul lui şi secretar al lui Tudor Vladimirescu. Cu Petrache Poenaru era în bună prietenie; se cunoscuseră poate la Bucureşti, fiind de aceeaşi vîrstă şi învăţînd la aceleaşi şcoli. Dar chiar dacă nu s-ar fi cunoscut în ţară ci numai în capitala Franţei, ei au fost apropiaţi unul de altul şi de multe ori şi-au petrecut timpul liber împreună, vorbind de ale învăţăturii, despre progresul lumii civilizate de acolo şi, desigur, cu toată dragostea şi nostalgia, de scumpa lor patrie de unde plecaseră de atîta vreme.

Amîndoi, prin strădania lor, doreau să se întoarcă cît mai curînd în ţară, să fie de folos poporului, fiecare în ramura lui de pregătire şi activitate.

Eufrosin Poteca ne spune că tînărul Estiotu „învăţa bine şi cu bune sporiri" [75] şi avea purtări frumoase. Singura supărare ce avea e că îl cam necăjeau durerile de stomac, pentru care motiv mînca foarte puţin. În schimb, citea foarte mult.

În sfîrşit, la 21 august 1827, Constantin Estiotu şi-a susţinut teza de doctorat cu subiectul: *Quelques considérations sur les hémorragies ou exalations sanguines*" [76], pe care a şi tipărit-o la imprimeria „Didot le jeune". Şi astfel, după cum mărturiseşte tot Eufrosin Poteca, Estiotu „săvîrşindu-şi bine învăţăturile atingătoare de profesia sa doctoricească, dîndu-şi legiuitele examene şi primindu-şi diploma, s-a întors acasă cu bună norocire, sănătos şi cu trupul şi cu sufletul".

Pe vremea cînd dr. Constantin Estiotu s-a întors la Bucureşti, părinţii săi locuiau în mahalaua Mihai Vodă în casele cumpărate sau clădite din economiile ce făcuseră. După o informaţie de mai tîrziu — 1846 — aflăm că această proprietate rămasă de pe urma „răposatei Elenchii Istiotina", avea beciuri şi camere de slugi la parter, patru camere, sală şi pridvor la etaj. Apoi grajd de cai şi şopron, precum şi o frumoasă grădină cu tot felul de pomi roditori.

Pitarul Vizulea care închiria casa, la data amintită, şi care locuia în apropiere, anunţa pe cei ce-ar voi s-o închirieze că „Dîmboviţa trece pe lîngă curtea casii" [77]. În această casă părintească a locuit dr. Constantin Estiotu pînă la data cînd s-a căsătorit.

Mai tîrziu, din economiile adunate de pe urma profesiei sale, care la acea dată era foarte bănoasă, completate desigur cu averea zestrală a soţiei sale, în primăvara anului 1831, doctorul Constantin Estiotu cumpără două

[74] Georges Bengesco, *Bibliographie Franco-Roumaine*, Bruxelles, 1895, p. 194; idem, ed. II-a, Paris, 1907, p. 194.
[75] „Vestitorul bisericesc", 1840, nr. 2, p. 5—6.
[76] Georges Behgesco, *op. cit.*, p. 114.
[77] „Vestitorul românesc", X (1846), nr. 18, p. 72.

terenuri mari, pe care era şi un han, situate pe Podul Mogoşoaiei peste drum de Biserica Albă. Această proprietate cumpărată cu 1500 ducaţi aparţinea domniţei Ralu Caragea (măritată cu grecul Gheorghe Arghiropol [78], fost mare ban în Muntenia în 1817) care, împreună cu tatăl ei, fostul domn, se aflau stabiliţi în Italia, lăsînd ca mandatar al averii lor din Bucureşti, pe baronul Ştefan Meitani. Conform legilor în vigoare, vînzarea nu putea fi definitivă decît după ce toate rudele — pînă în al patrulea grad — nu dădeau declaraţie că renunţă la dreptul de protimisis. Pentru acest lucru el intervine la consulatul rusesc, iar acesta, prin Fleischakl, reprezentantul Austriei, către cancelarul Metternich la Viena, rugînd să se trimită cît mai repede declaraţiile cerute sau eventualele întîmplări, fiindcă după 18 luni de la data vînzării, „nici o reclamaţie nu va mai putea fi ţinută în seamă“ [79].

Pe locul cumpărat, doctorul Constantin Estiotu şi-a construit casa, care a dăinuit pînă în 1940, cunoscută de bucureştenii mai vechi sub numele de *Casa Istiotoaei (Istiotinei)*, fiindcă acolo a locuit pînă la moarte soţia sa. După aceea a fost închiriată generalului medic Androcle Fotino [80] (1834—1902), nepotul istoricului Dionisie Fotino, ce avea mania a ţine prin curte şi casă o serie de păsări răpitoare, printre care doi vulturi.

Pînă la data demolării era singura casă veche de pe Calea Victoriei, peste drum de Biserica Albă, care arăta încă aproape aşa cum fusese în prima jumătate a secolului trecut, pătrată, fără calcan, cu ferestre relativ mici şi cu coşurile de fum răspîndite pe acoperişul de tablă scorojită. Din cauza pavajului străzii care s-a tot ridicat, intrarea în casă, prin curte, devenise mult mai joasă decît nivelul iniţial.

La cîtva timp după întoarcerea lui Estiotu în ţară, Petrache Poenaru care rămăsese mai departe la Paris, în scrisorile ce trimite lui Zenovie Hagi Constantin Pop, protectorul său din Sibiu, spune că Estiotu s-a întors în ţară după ce s-a încununat de laurii culturii universale, terminînd ştiinţa „cea mai folositoare neamului omenesc“ [81]. Cu această ocazie — la 9 decembrie 1827 — Petrache Poenaru mai spune că regretă foarte mult că n-a făcut şi el medicina, la care se şi înscrisese — „de doftorie m-am lăsat de tot, de vreme ce patria a găsit aşa cu cale“ [82] — şi astfel va trebui să studieze mai departe, cu toată stăruinţa, numai chimia, mecanica şi geodezia.

La scurtă vreme după întoarcerea sa în ţară, occidental în cultură şi îmbrăcăminte, dr. Constantin Estiotu se căsători cu o domnişoară „de bună familie“, pe care o cunoscuse înainte de a pleca în Franţa. Apoi, cu pregătirea lui temeinică în specialitatea sa, cu diplomă de doctor, lucru de altfel destul de rar pentru vremea aceea, şi cu o cultură generală frumoasă, el îşi cîştigă repede simpatia celor care aveau nevoie de ştiinţa lui. Ca urmare a acestui fapt, statul i-a încredinţat un post de răspundere, cu atît mai mult că în acea vreme, din cauza Războiului ruso-turc, se ivise în ţară cumplita boală a ciumei. În combaterea acestui flagel, dr. Constantin Estiotu, alături de alţii, s-a dovedit foarte activ, priceput şi curajos.

Drept urmare, la 13 mai 1829, generalul de infanterie graf Langeron propune generalului Jeltuhin să răsplătească o serie de doctori, cinovnici şi alte persoane „pentru osebita lor sîrguinţă ce au arătat la precurmarea

---

[78] C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, Vol. II, ed. II, Bucureşti, 1941, p. 297.
[79] Hurmuzaki, vol. XXI, doc. CCLXXX, p. 363.
[80] „Revista poporului“, IX (1900), nr. 12.
[81] George Potra, *op. cit.*, p. 51—52.
[82] *Ibidem*, p. 42, 257.

molimii din București". La 4 septembrie 1829, generalul Jeltuhin anunță „Divanului săvîrșitor" că a hotărît să se dea drept gratificație leafa pe o jumătate de an (6 × 400 = 2 400 lei) la următorii medici: Gheorghe Pappa, *Constantin Estiotu*, Constantin Alexandridi, Panaiotache Ștefan, N. Gussi, I. C. Bubuchi, Ghener, Meți (Metz), Patrichie, Kraiți, Kațano, Ponschi, Deterberg [Titirbeg?] și Neuman; cîte 2000 lei la doctorii: Anastase, Filitis, G. Grunau, Ioan Serafim, Constantin Exarhu, Iosef Sporer, Oler (Olert sau Holer Iosif), Fotino, Theodosie și Apostol Arsache; cîte 200 lei la 17 ciocli și 480 lei (6×80) leafa pe șase luni pitarului Ioniță [83].

După moartea generalului Jeltuhin, de aceeași boală care secerase atîtea vieți, la conducerea celor două principate a venit generalul Pavel Kiseleff. Acesta, dintru început, și-a dat seama de calitățile doctorului Estiotu și în 1830, l-a numit în comisia, atunci înființată, care trebuia să se ocupe de higiena și înfrumusețarea orașului București. Comisia alcătuită din fostul mare logofăt Alexandru Filipescu, marele agă Costache Cantacuzino și Barbu Știrbei, mare vornic al orașului, avea ca specialiști în diferite probleme pe arhitecții Hartel (Harten) și Ott, precum și pe Constantin Estiotu și Grunau ca medici [84].

În anul următor, 1831, dr. Constantin Estiotu a fost numit în comitetul suprem pentru combaterea ciumei care nu se potolise. Și tot în acest an aflăm că „Divanul săvîrșitor", la 25 august, îi încredințează sarcina să alcătuiască o comisie de cinci doctori, sub președinția sa, pentru a întocmi un regulament după care să se conducă serviciul sanitar al Valahiei și toți medicii aflători în țară. Se pare că acest regulament a fost prima organizare sanitară ce s-a încercat în țară, înaintea înființării comitetelor carantinelor.

În 1833, o nouă „Comisie doctoricească" a cercetat actele tuturor medicilor, spre a se vedea dacă au diplome sau nu. Constantin Estiotu a fost găsit în ordine, cu doctoratul obținut la Paris în 1827.

Mai tîrziu, în 1842, Obșteasca Adunare a modificat proiectul comitetului carantinelor mărind numărul doctorilor județeni de la 7 la 18, cu o leafă de 5 000 lei anual. În acest proiect se prevedea ca medicii, pe lîngă știința „doftoricească", să fie împărtășiți, adică să-și însușească cunoștințe și din știința veterinară ca, „tot într-o vreme, să se poată folosi și oamenii și vitele de ajutorul doftoricesc". Se hotăra de asemenea ca în București să se orînduiască și un „protoveterian" care pe lîngă ajutorul ce i se va cere pentru vitele care se vor bîntui de vreo boală, nu numai în orașe ci și la țară, să aibă a da și lecții acelor ce vor voi să învețe acest meșteșug[85].

Medicii județeni, pentru salariul ce-l primeau, erau obligați „să se ducă la toate întîmplătoarele boale din județ și să dea trebuinciosul ajutor doftoricesc". Pentru deplasarea lor, ei aveau la dispoziție trăsură și cai. Se spunea că atunci cînd vor fi chemați de bolnavii din alt județ, și în special de proprietari, se pot duce, dar să nu facă tocmeală înainte, ci să se mulțumească „cu plata ce îi va face bolnavul *după starea și puterea sa*; iar în aceste cazuri mergerea și întoarcerea doftorului să fie cu trăsura și cheltuiala bolnavului ce îl va chema".

Generalul Kiseleff l-a cinstit cu dregătoria de protomedic al țării, slujind în această calitate și în timpul domniei lui Alexandru Dim. Ghica, pînă la

---

[83] Arh. Stat. Buc., *Administrative vechi, Țara Românească*, 27/1829.

[84] „Curierul românesc", II (1830), nr. 2, martie 16, p. 5; Emil Vîrtosu, Ion Vîrtosu și Horia Oprescu, *Începuturi edilitare 1830—1832*, București, 1936, p. 29—30.

[85] „Curierul românesc", V (1833), nr. 35, p. 138 și nr. 47, p. 186.

sfîrşitul vieţii. „Osîrdia rîvnei sale“ n-a fost apreciată numai în ţară, ci şi mai departe, fiind decorat de Nicolae, împăratul Rusiei şi de sultan.

Cu ajutorul doctorului Constantin Estiotu s-a creat serviciul sanitar în ţară. El este primul medic care sesizează, oficial, în mod serios marea mortalitate a copiilor din sate, din pricina vărsatului. Ca o remediere a acestui rău, el propune ocîrmuirii, în 1832, şi aceasta aprobă, ca toţi copiii ţăranilor şi săracilor din oraşe să fie „altoiţi“, adică vaccinaţi.

Drept urmare se începe o campanie de vaccinare în toată ţara. În primul an, 1832, din cauza naivităţii oamenilor care se speriau unii pe alţii că stăpînirea vrea să le omoare copiii, numărul celor vaccinaţi a fost oarecum redus, totuşi destul de apreciabil: 13 616 vaccinaţi. În anul următor, numărul acestora s-a ridicat la 18 332, în 1834 la 19 441, iar în 1835 s-a ajuns la o cifră record: 33 916 copii vaccinaţi. Din ziarele timpului aflăm că „altoirea“ acestor copii s-a făcut în felul următor: 20 497 de către doctori ce au locuinţă statornică în judeţe; 9 144 „de doctori orînduiţi de curînd pentru acest sfîrşit, şi însărcinaţi de a se preumbla prin sate“ (echipe volante); 2 438 de către doctorii carantinelor şi 1837 de către doctorii văpselelor, adică sectoarelor de azi, din oraşul Bucureşti.

Această statistică prezentată Departamentului din Lăuntru „dovedeşte — după cum spune un ziar [86] de atunci — cît se preţuieşte din zi în zi mai mult această facere de bine către locuitori. Şi totdeodată arată rîvna doctorilor însărcinaţi cu împrăştierea altoitului, cît şi drepturile ce dobîndesc la recunoştinţa publică prin ale dumnealor vrednice de laudă silinţe“. Pentru toată această activitate ziarul mai spune că „dreptatea cere a se recunoaşte nepregetată silinţă a arhiatrului şi cavaler Const. Estiotu“.

Şi tot în legătură cu activitatea dr. Constantin Estiotu din această epocă, amintim următoarele: marele chimist francez *A. Béchamp*, în copilăria lui a trăit în Bucureşti, între 1825 şi 1834. După moartea unchiului său care îl adusese în Muntenia, a intrat ca ucenic-practician în laboratorul farmacistului Ignat Mäuszel [87]. După cîtva timp, conform dispoziţiilor în vigoare, a trebuit să dea examen pentru a deveni *Gehülfe*, adică ajutor autorizat al şefului său, care era farmacistul oficial al domnului.

Dar cum pe atunci nu exista o anumită şcoală unde elevii să dea examen, în această specialitate, comisia respectivă se deplasa unde se afla candidatul. Comisia ce l-a examinat pe *A. Béchamp*, în 1831, a fost alcătuită din doctorii Constantin Estiotu ca preşedinte, Ioan Rasti şi Nicolae Gussi, membri. Examenul s-a dat în salonul cel mare al lui Ignat Mäuszel (Maunzel) şi au fost de faţă toţi elevii şi ajutoarele lui ce lucrau în farmacie şi laborator [88].

În anul 1833, din ordinul stăpînirii, Grigore Caribolu, dr. Constantin Estiotu şi Dimitrie Topliceanu alcătuiesc un regulament al comisiei doftoriceşti. În cele 14 puncte se arată precis care sînt obligaţiile celor cinci medici de la comisiile oraşului, felul cum trebuie să se facă verificarea diplomelor doctorilor, chirurgilor şi moaşelor, precum şi orînduiala după care trebuie să funcţioneze farmaciile din ţară şi în special cele din Bucureşti [89].

---

[86] „Muzeul naţional“, I (1836), nr. 3, p. 9, din 19 februarie.

[87] Dr. N. I. Angelescu, *Acte şi documente din trecutul farmaciei în Ţările Româneşti*, Bucureşti, 1904, p. 93.

[88] „Revista nouă“, VII (1894), nr. 3, p. 91—97; „Revista istorică“, XI (1925), nr. 10—12, p. 332.

[89] Dr. N. I. Angelescu, *op. cit.*, p. 78—80.

În calitatea ce-o avea, de protomedic al Ţării Româneşti, în 1836 a fost trimis în oraşul Slatina să ia măsuri de înlăturarea epidemiei de holeră ce se ivise în acea localitate. Sfîrşindu-se această acţiune, domnul vizitînd oraşul în luna august şi constatînd bunele şi eficientele măsuri luate, prin opisul cu nr. 531 aduce mulţumiri [90] dr. Constantin Estiotu şi ocîrmuitorului judeţului Olt, Constantin Olănescu, „pentru operaţiile de izolare ce au dus la stingerea epidemiei".

Doi ani mai tîrziu (1838), aflăm că dr. Constantin Estiotu însoţeşte pe Nifon, episcop de Rîmnic, în vizita de prietenie ce face românilor din Braşov [91], unde au fost foarte bine primiţi de obştea neguţătorilor şi a tuturor locuitorilor din cartierul Şchei, în special. Şi tot cu această ocazie, pentru a fi cît mai bine documentat în privinţa măsurilor care se luau în alte localităţi împotriva ciumei, el cere de la Comandamentul general al Transilvaniei [92], un exemplar din „Regulamentul politiei pentru ciumă", care s-a aplicat în oraşul Braşov.

Pînă în prezent nu cunoaştem amănunţit activitatea an de an a doctorului Constantin Estiotu. Totuşi, la 29 decembrie 1839, dintr-o scrisoare trimisă lui G. Bariţiu, aflăm că dr. Constantin Estiotu cere să i se trimită regulat gazeta „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", că el e „gata întotdeauna a răspunde, preţul abonamentului". În al doilea rînd roagă să i se publice cuvîntarea ce va ţine la palatul domnului cu ocazia Anului Nou. Şi în al treilea rînd să se anunţe * că a fost ales membru extraordinar al Împărăteştii Academii din Viena. Această înştiinţare i-a comunicat-o şi lui, la 24 decembrie 1839, din capitala Austriei, doctorul Carol Sigmond, despre care Gh. Bariţiu scrie pe verso scrisorii, că acest medic era de neam sas, originar din Transilvania.

Dr. Carol Sigmond (Karl Sirmii) în scrisoarea sa (care se trimite în copie lui Gh. Bariţiu) spune că alegerea doctorului Estiotu ca membru al Academiei din Viena, s-a făcut „într-o glăsuire", adică cu unanimitate de voturi. Iar în ceea ce priveşte diploma, neputîndu-se expedia prin poştă, i se va trimite prin consulul Timoni **, care i-o va înmîna.

Scrisoarea doctorului Constantin Estiotu către Gh. Bariţiu, care nu e în întregime autografă, ci numai semnătura şi cîteva completări, se încheie prin următoarele rînduri: „doritor foarte fiind de a afla de a dumneavoastră bună petrecere, şi mie scumpă sănătate, vă rog să nu vă leneviţi de a mă învrednici cu două rînduri de răspuns" [93].

În ceea ce priveşte cuvîntarea mai sus amintită putem spune următoarele: Cu ocazia Anului Nou, se făcuse obiceiul ca domnul să primească pe reprezentanţii clerului, şcolii şi medicilor care, în fiecare an, rosteau cîte un scurt discurs ocazional, atingînd şi unele chestiuni profesionale. Printre participanţi şi vorbitori aflăm şi pe dr. Constantin Estiotu ce prin înalta calitate de protomedic nici nu putea să lipsească. Nu cunoaştem cuprinsul altor cuvîntări ţinute de dr. Estiotu la palat. Singura e cea din 1840, publicată

---

[90] „Buletin gazetă administrativă", V, (1836), p. 113—114.

[91] „Gazeta de Transilvania", I (1838), sem. II, p. 29—30; „România", I (1838), p. 801—802; „Cantor de avis", II, (1838—1839), p. 35—36.

[92] „Gazeta de Transilvania", idem.

* Ziarele din Muntenia, Moldova şi Transilvania, în primele lor numere ale anului 1840, au adus la cunoştinţa publicului această veste.

** Casimir de Timoni, agent consular al Austriei în Ţara Românească (1835—1850).

[93] Academia R.S.R., *ms.* 1004, f. 18—20.

în ziarele [94] timpului. În ea, protomedicul Estiotu arată că omul a izbutit să descopere „legile cele vecinice și nestrămutate după care se mişcă, fără cîtuşi de mică abatere, toate trupurile cereşti, a cărora număr abia îl poate cuprinde mintea omenească“, — şi să smulgă naturii o serie din secretele ei.

Învățații cu ajutorul unui fir de metal au potolit furia distrugătoare a trăznetului, iar prin puterea aburilor au făcut ca vapoarele să plutească pe întinsul mărilor și să înfrunte „fără sfială mînia balaurului ce să numeşte ocean“.

Și după ce face această introducere, spune că omul, prin însușirile sale, a descoperit metode și leacuri împotriva bolilor care, ca o hidră veninoasă, — „împrăştie moartea pe toate urmele sale“. În ce privește ciuma care a bîntuit în țara noastră, el spune că ea a putut fi înlăturată relativ repede. Și e de mirare „cum o mînă de oameni s-au putut lupta cu izbîndă împotriva unui asemenea vrăjmaş, în vreme ce alte staturi, cu mult mai puternice și cu mai multe mijloace, n-au putut a să apăra totdeauna de acest vici ucigător“. Bineînțeles că pentru toate aceste izbutiri din interiorul țării, aduce laude domnului Alexandru Dim. Ghica, care a depus multă stăruință pentru îndepărtarea cruntei primejdii.

Și acum să spunem cîteva cuvinte și despre familia lui. După cîte am aflat de la urmașii indirecți, dr. Constantin Estiotu s-a căsătorit cu o foarte frumoasă femeie, Eufrosina Tătăranu, fiica boierului Constantin Tătăranu și a Mariei, născută Bălcescu, cunoscută sub numele de Uța. Au avut împreună trei fete. Prima *Maria*, a fost căsătorită cu Grigore Ghica, fratele acelei doamne Ghiculeasă, cunoscută de lumea bucureșteană sub numele de *la Belle-Hélène*. *Ecaterina* *, a doua, a fost măritată la 11 mai 1847 cu pitarul Mihai (Mihalache) Bîțcoveanu, fiul pitarului Ioniță Bîțcoveanu, iar a treia, *Alexandrina*, cu Vasile Hiotu, fost deputat în Constituanta din 1866 și prefect de poliție al orașului București, în 1870.

Constantin Estiotu era o fire bolnăvicioasă încă de pe vremea studenției la Paris; suferea de dureri de stomac, poate de ulcer. Cu timpul boala s-a agravat și l-a chinuit tot mai mult, iar la 25 ianuarie 1840, protomedicul statului Constantin Estiotu a murit, bucurîndu-se foarte puțin de cinstea ce i-o făcuse Academia din Viena. A fost înmormîntat, cu deosebit „alai“, în ziua de 27 ianuarie **, în micul cimitir din jurul bisericii Mihai Vodă [95], cu care ocazie arhimandritul Eufrosin Poteca [96] și Petrache Poenaru [97] au rostit frumoase și simțite cuvîntări funebre, care s-au și reprodus în presa timpului.

În locul său, în postul vacant de protomedic, a fost numit doctorul Nicolae Gussi.

---

[94] „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, III (1840), nr. 3, p. 17—18: „Curierul românesc“, XI (1840), p. 1—2.

* Naşi: mare ban Gh. Filipescu cu prințesa Zoe Bagration; slujba a fost oficiată de arhimandritul Dometie Stratonichias (Arh. St. Buc., *Condica pentru cununați a bisericii Popa Dirvaș* (Albă).

** Preotul Grigore însemnă în Condica mănăstirii data de duminică, care de fapt este 28 ianuarie (Arh. St. Buc., *Condica pentru morți, pe 1839—1840, a mănăstirii Mihai Vodă*, f. 167).

[95] Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, [Iași], 1975, p. 82; N. Ionescu, *op. cit.*, p. 4.

[96] „Vestitorul bisericesc“, II, (1840), p. 5—6.

[97] „Curierul românesc“, XI (1840), nr. 10, p. 37—39; V. A. Urechiă, *Istoria școalelor*, II, București, 1892, p. 191.

LAGARDE DESPRE BUCUREŞTII DIN VREMEA LUI CARAGEA-VODĂ

Însemnările diferiţilor călători străini ce-au vizitat Principatele noastre alcătuiesc un izvor preţios pentru istoriografia românească. Ei sînt aceia, după cum am spus şi altădată, care scriu aşa cum văd, iar constatările lor sînt foarte interesante şi de cele mai multe ori obiective, deoarece n-au nici un interes să spună neadevărul. Cîteodată însă, spusele lor ni se par răutăcioase, dar mai totdeauna ele sînt exacte; — singurul dezavantaj pentru noi, dacă e cazul să-i zicem aşa, e că în ceea ce scriu ei fac un fel de comparaţii cu ţările şi oraşele civilizate de unde au plecat. Dar, oricum ar fi însemnările acestora, trebuie să le fim recunoscători, pentru că mărturiile lor întregesc cunoaşterea diferitelor evenimente şi redau atmosfera de altădată din diferite regiuni ale ţării, din anumite oraşe şi în special din Bucureşti.

În rîndurile de mai jos redau o parte din cuprinsul însemnărilor făcute de francezul Lagarde [1], sub formă de scrisori adresate prietenului său Julius Grifftih [2] şi publicate la Paris în 1824.

Lagarde se născuse în Franţa pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Pe vremea marii revoluţii însă, ideile lui fiind contrarii cu evenimentele ce se dezlănţuiau, a trebuit să-şi găsească refugiu aiurea. Întîi în Austria şi pe urmă în Polonia, la contele Felix Potocki, unde a şi tradus cîteva din scrierile mai de seamă ale polonezilor. Mai tîrziu, fiind însărcinat cu anumite misiuni diplomatice, a avut posibilitatea să călătorească în Europa orientală; a văzut Principatele româneşti, a stat la Bucureşti, şi ca om de carte şi-a însemnat tot ceea ce i s-a părut mai interesant.

Pe vremea călătoriei lui Lagarde în Bucureşti, în Muntenia domnea Gheorghe Caragea-Vodă (1812—1818), renumit pentru grozava ciumă care a bîntuit ţara în timpul lui.

Însemnările acestui francez care se pare că a stat cîţiva ani în Bucureşti se referă la: felul oraşului şi al locuitorilor; calpacele boierilor şi frumuseţea femeilor; arderea Palatului domnesc; audienţa pe care a avut-o împreună cu consulul Franţei la domn; un prînz la marele boier Grigore Brîncoveanu.

Astfel Lagarde, la sosirea în Bucureşti, este frumos impresionat de aspectul oraşului şi de buna primire pe care i-au făcut-o atît boierii cît şi orăşenii. Înainte de sosire, din cele auzite, îşi făcuse o idee proastă despre Bucureşti, dar văzîndu-l şi-a schimbat-o imediat. După mărturia lui, oraşul are multe clădiri interesante, dar ceea ce i-a atras atenţia, mai cu deosebire, au fost nenumăratele biserici şi acel specific al oraşului rezultat din amestecul de viaţă occidentală şi orientală.

---

[1] George Potra, *Din Bucureştii de altădată*, Capitolul *Lagarde despre Bucureşti din vremea lui Caragea*, Bucureşti, 1942, p. 49—52.

[2] P. Desfeuilles et Jean Lassaigne, *Les Français et la Roumanie*, Bucarest, 1937.

Avînd o misiune specială, îndată ce-a sosit la Bucureşti, şi a prezentat scrisorile de recomandare pe care le adusese din Constantinopol — şi, pretutindeni a fost primit „cu grabă şi bunăvoinţă", iar a doua zi toţi aceia pe care îi vizitase în ajun şi chiar alţii care nu-l cunoşteau, au venit la el să-şi „ofere serviciile" în semn de deosebită atenţie, fapt care l-a măgulit foarte mult. Totuşi fiind nedumerit de acest procedeu a cerut lămuriri şi i s-a explicat că aşa este obiceiul ţării. Drept urmare la aceasta, şi deplin satisfăcut, rosteşte următoarele: „sfîntă ospitalitate, trebuie să te admirăm atît de departe".

În ceea ce priveşte limba noastră el spune că este derivată din latină, dar stricată oarecum prin amestecul de cuvinte slave, turceşti şi tătare. „Valahii ne afirmă că ei se trag din romani, sprijinindu-şi această pretenţie cu numele de român şi cu faptul că Valachia se numeşte Ţara Românească"..

„Boierii culţi vorbesc în genere mai multe limbi; nu e rar cazul să-i auzim adăogînd la limba lor, greaca, rusa, germana şi franceza".

În general fizionomia locuitorilor e destul de plăcută, sau după cum spune el: „sîngele la Bucureşti este foarte frumos". Bărbaţii „au trăsături energice şi regulate", dar enormele calpace ce le poartă pe cap le strică foarte mult aspectul. „Femeile sînt drăguţe şi au în cea mai mare parte oarecare talent de a plăcea", — caracteristică dealtfel observată şi remarcată de toţi călătorii străini care ne-au vizitat ţara.

În timpul şederii în Bucureşti, Lagarde a avut ocazia să vadă arderea Palatului domnesc. Iată cum descrie el focul şi nenorocirea care s-a abătut asupra domnului. „La ora cinci dimineaţa, un sgomot îngrozitor m-a făcut să sar din somn. Am crezut că oraşul e jefuit; o lumină extraordinară strălucea în camera mea, alergai la fereastră şi văzui chiar în faţa mea palatul principelui [domnului] Valahiei cu totul în foc. Aşezat pe o colină [Dealul Spirii] îmi reprezenta Vezuviul în furia sa; torentele de flăcări care izbucneau de acolo ameninţau oraşul cu un incendiu general, Bucureştii, clădit aproape în întregime din lemn, se găsea în pericol de a se aprinde în toate colţurile sale.

Mă îmbrăcai în grabă şi alergai să văd mai de aproape acest nou prăpăd. [Probabil că avea cunoştinţă şi de altul]. Ajutoarele fură grabnice şi bine administrate. Pompierii acoperiţi cu un fel de coif şi cu o îmbrăcăminte romană se urcară pe acoperişurile aprinse, străbătură în apartamentele învîlvorate [cuprinse de flăcări], ca să scape unele mobile, dar cu toate sforţările lor, focul se întindea repede. Toţi locuitorii erau în picioare; se vedea ca ziua. Cîteva clipe [?] după aceia veniră să ne spună [desigur anumiţi boieri sau slujbaşi ce aveau în grijă ospitalitatea acestui distins musafir străin şi a tovarăşilor săi — n.a.] că au potolit focul, dar că palatul şi tot ce se afla în el a căzut pradă flăcărilor".

Ne mai descrie apoi vizita oficială la domn pe care a făcut-o împreună cu Ledoux, consulul Franţei, care părăsise cîtva timp Valahia din cauza anumitor evenimente politice. De data aceasta însă, avusese ocazia să-şi prezinte scrisorile de acreditare. Iată cum ne descrie Lagarde primirea ce li s-a făcut la Palatul domnesc: „La orele zece dimineaţa, oamenii de serviciu ai alteţei sale [domnului], au adus la consul un echipagiu de paradă cu şase cai, în care acela [consulul] s-a aşezat cu cancelarul consulatului. Pe urmă veneau trăsurile francezilor stabiliţi în Bucureşti sau ale indivizilor care se bucurau de protecţia franceză; un detaşament de arnăuţi mergea înaintea cortegiului, care, traversînd străzile principale, înainta spre palatul principelui [domnului].

Acolo [consulul] fu primit în tărăboiul oribil al unei muzici turceşti compuse din cincizeci tobe mari, din tot atîtea ţimbale, din trei cimpoaie şi şase oboe drept complectare a acestei simfonii infernale.

Precedaţi de *ciohodari* [slugi domneşti, lachei ai palatului], care purtau livreaua curţii, furăm introduşi în sala tronului, unde un bătrîn venerabil, aşezat sub un baldachin de catifea, brodat cu perle şi aur, înconjurat de atîta pompă cîtă putea să desfăşoare, mi-a dovedit că rolul de suveran pe care îl îndeplineşte numai de două luni [?] nu este nici greu, nici neplăcut de îndeplinit. În faţa lui se afla un scaun pentru consul şi sofale de fiecare parte, pentru noi.

D. Ledoux rosti cuvîntarea ocazională în care aminti despre buna înţelegere pe care guvernul francez o doreşte să existe între el şi sublima Poartă, precum şi despre afecţiunea particulară a suveranului său pentru principe [domn], afecţiune pe care consulul era fericit că o poate exprima... N-am auzit răspunsul lui Caragea [Vodă] căci mormăia foarte încet; dar porunci cu glas tare să ne servească şerbete şi cafea, pe care le luarăm, vorbind despre evenimentele politice actuale, despre ciuma din Constantinopol, despre asprimea iernii; — şi cînd nu avu ce să mai vorbească mă prezentă pe mine ca să mai alimenteze întrucîtva conversaţia. Alteţa sa mă onoră cu un surîs suav ca prima picătură de rouă. Şi după cîteva cuvinte fără nici o însemnătate şi după răspunsuri asemănătoare întrebărilor, întreg cortegiul diplomatic plecă la principesa domnitoare... ea era înconjurată de fiicele sale şi de cîteva doamne ale curţii sale, foarte drăguţe. Ni se aduseră de către roabe frumoase [ţigănci] dulceaţă şi parfumuri; — pe urmă ne distrară cu sunetele ascuţite ale unei *minavete* [flaşnetă după care învaţă păsările], pe care alteţa sa ne spuse că nu se poate sătura ascultînd-o. La ultima măsură a minunatei *minavete* ne luarăm rămas bun şi ajunserăm, nu fără greutate, la porţile palatului, împinşi, loviţi, striviţi de miile [?] de pungaşi îmbrăcaţi în roşu, alb, verde, bărboşi sau fără barbă, în turban sau cu calpace, care, neavînd altă simbrie la curte decît aceste rare chilipiruri şi darurile de Anul nou, se îmbulzeau să primească bacşişul obişnuit, pe care trebuia să-l împrăştie consulul prezentat. Am văzut clipa cînd, smucit din toate părţile [consulul], era cît pe aci să fie rupt în bucăţi, dacă spre norocul lui patru ciohodari puternici nu l-ar fi dus într-un moment în trăsura sa, de unde a lăsat să plouă mai multe rupii [beţe] pe spatele acestor cerşetori galonaţi".

Cîtva timp după aceasta, Lagarde a fost invitat la un prînz de banul Brîncoveanu, cel mai bogat boier al Ţării Româneşti din acea vreme. Părîndu-i-se destul de interesant felul cum a fost servit, face următoarea descriere:

„Ieri am luat masa la Brîncoveanu Basarab, unicul descendent al acestui principe nenorocit ucis atît de crud în Castelul celor şapte turnuri... Trece drept cel mai bogat boier al Valahiei; bunurile pe care le-a moştenit de la strămoşii săi în proprietăţi teritoriale, sînt preţuite cam la patru milioane piaştri.

Înainte de a ne aşeza la masă, servitorii în costumele diferitelor naţiuni aduseră apă în ligheane de argint aurit. Ne spălarăm mîinile cu săpun de tot felul, pe urmă ne aşezarăm la masă, îndată ce stăpînul ne dete pildă.

Nu-ţi trimit lista de bucate [însemnările, după cum am amintit mai sus, sînt făcute sub formă de scrisori] dintre care unele au fost turceşti, altele germane, multe valahe şi ruseşti, dar într-un belşug, care dovedea pe cîtă bogăţie, pe atîta lipsă de gust. După obiceiul de aci, fiecare îşi întindea mîna spre farfuria care îi era mai la inimă, decît curată; deci trebuia sau să mă conformez acestui obiceiu sau să mă hotărăsc să rămîn cu stomacul gol. La

desert, ca un semn de consideraţie deosebită, boierul îmi trimise sîmburii merelor, pe care le mîncase el, apoi ni se servi vinuri din Arhipelag [greceşti], mied de douăzeci de ani, vin de Tokay şi după patru scurte ore de şedinţă gastronomică, ne spălarăm din nou mîinile, gura, barba; ne stropirăm cu parfumuri şi trecurăm în salon.

Îndată ce ni se servi dulceaţa, cafeaua şi îngheţata, fiicele lui Brîncoveanu cîntară la pian şi la harpă, cîntară în ruseşte şi în greceşte şi dansară pentru a ne da în acelaşi timp o idee despre diversele lor talente. Eram ispitit să le spun această vorbă fermecătoare a lui Fontenelle: aţi învăţat totul, afară de a plăcea şi tocmai aceasta este ceea ce ştiţi mai bine"[3].

Este cazul să facem o rectificare. „Fiicele lui Brîncoveanu" n-au fost fiicele lui ci, poate, nepoate sau alte rudenii. Fiindcă ştiut este că banul Grigore Brîncoveanu, despre care este vorba mai sus (căsătorit cu Elisabeta Balş), n-a avut nici băieţi, nici fete. A adoptat mai tîrziu, în 1820, o nepoată, pe Zoe, fiica lui Alexandru Mavrocordat, viitoarea soţie a domnului Gheorghe Bibescu.

---

[3] *Ibidem.*

ÎN LEGĂTURĂ CU VIAȚA LUI ANTON PANN ȘI A URMAȘILOR LUI

În cercetările noastre istorice am dat peste unele acte vechi care precizează și întregesc anumite aspecte din viața celui care a fost Anton Pann și a urmașilor lui. Ca atare, nu vom analiza opera lui de care, cu multă competență, s-au ocupat unii scriitori altădată[1] și alții în ultima vreme[2]. Vom depăna în cele ce urmează un aspect inedit al vieții lui de familie, precum și o serie de lucruri noi în legătură cu ultima lui soție și cu unicul fiu, Lazăr, din prima căsătorie, care a fost cunoscut sub numele de „popa Lazăr" Pană, după cum el singur și-a schimbat numele.

Așa cum spun biografii și cercetătorii operei lui, cînd s-a stabilit la București, Anton Pantoleon Petroveanu — cunoscut mai apoi sub numele de Anton Pann — avea „cunoștințe bogate de literatură balcanică", cunoștințe temeinice de muzică bisericească și știa bine cinci limbi: româna, greaca, bulgara, turca și rusa.

Anton Pann, dotat cu un glas melodios și foarte plăcut, a fost paracliser la început, iar mai apoi cîntăreț de seamă în multe din bisericile Munteniei, Olteniei, Moldovei și chiar peste Carpați, în cetatea Brașovului, la renumita biserică Sf. Nicolae din Șchei. A fost profesor de muzică pe la diferite școli și mănăstiri, iar ca să-i „treacă de urît" și „ca să-și petreacă vremea mai dulce", sau de cele mai multe ori ca să-și cîștige existența, fiindcă unica leafă ce avea nu-i ajungea, a cules, a scris și a tipărit nenumărate lucrări mari și mici. Prin scrierile lui „de la lume adunate și iarăși la lume date", Anton Pann a izbutit să tipărească peste o sută de volume, unele în mai multe ediții, răspîndite pe întreg cuprinsul țării, reușind astfel să trezească gustul pentru citit în popor. Dintre numeroasele lui tipărituri amintim: calendare, cîntece de stea, istorioare și basme din popor. „A tălmăcit cărți de purtare bună, a strîns snoave,

---

[1] Din bogata bibliografie amintim următoarele: Vasile Alecsandri, *Cîntece de stea și Povestea vorbei a lui Anton Pann*, în „Convorbiri literare", V, 1871—1872; D. Aug. Laurianu, *Poesia popularia, Unŭ cantarețiu uitatŭ*, în „Transacțiuni literare și șcențifice", nr. 2, 1 martie 1872; M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883; Th. Speranția, *Anton Pann*, în „Revista nouă", II, nr. 10, 1889; G. Dem. Teodorescu, *Operele lui Anton Pann*, recensiune bibliografică, București, 1891, 134 p. (extras din „Revista nouă", IV); idem, *Viața și activitatea lui Anton Pann*, București, 1893, 78 p.; Al. T. Dumitrescu, *Anton Pann. Ipoteze filologice asupra numelui său*, în „Semănătorul" II, (1903); N. Iorga, *Anton Pann* în „Semănătorul", III, nr. 17, 25 aprilie, 1904; Ion Prișcu, *Epistole de la Anton Pann, în arhiva bisericii Sf. Nicolae din Brașov*, în „Gazeta Transilvaniei, 1921, anul 84, nr. 27; C. N. Mateescu, *Acte despre Anton Pann*, în „Arhivele Olteniei", V (1926), VI (1927); Dan Sergiu-Dianu Romulus, *Viața minunată a lui Anton Pann*, București, 1929.

[2] Ion Manole, *Anton Pann*, E.S.P.L.A., București, 1954, p. 18.

povești și zicători, ori a înmănuncheat atîtea versuri din care a scos cîntecul de petrecere al bătrînilor noștri"[3].

Bucurii prea mari și multe n-a avut. Și, cu toate că a dus o viață zbuciumată cu multe lipsuri materiale și necazuri familiale, a fost o fire veselă, iar prin plăcutul său glas și minunatul său dar de povestitor, mai ales în tinerețe și chiar pînă la ultima căsătorie, a fost un musafir[4] foarte dorit în atîtea familii ale vremii.

Anton Pann a fost căsătorit de trei ori cu femei mult mai tinere decît el și ca să nu pară diferență de ani prea mare între el și soțiile sale, și-a micșorat vîrsta. De altfel nimeni nu putea controla cîți ani are, deoarece acte de stare civilă nu existau pe acea vreme.

În legătură cu data nașterii sîntem de părerea lui G. Dem. Teodorescu[5] și a lui M. Gaster[6]. Dar chiar Anton Pann, prin faptul că amintește în anumite tipărituri ale sale anii de cînd a început să scrie, deci și vîrsta adevărată, ne face să înclinăm spre presupunerea celor de mai sus. În chiar unele din jalbele sale către mitropolitul țării, între 1844 și 1845, el spune că este într-o „vîrstă neputincioasă" sau „la o bătrînețe care nu mai este departe"[7], ceea ce duce la concluzia că dacă în realitate n-ar fi avut mai mult decît afișa, nu putea să se vaite de bătrînețe sau s-o vadă atît de apropiată. De asemenea, mărturiile oamenilor bătrîni (amintite de G. Dem. Teodorescu) care l-au cunoscut, spun că spre sfîrșitul vieții arăta ca de 64—65 ani, fără ca acest fapt să indice neapărat o viață zbuciumată și trudită.

Spre sfîrșitul anului 1820, desigur nu la vîrsta de 22—23 de ani, cînd era om matur și cu un oarecare venit care-i dădea posibilitatea să-și întemeieze o familie, Anton Pann se căsătorește cu o fată frumoasă dar săracă, anume Zamfira Agurezan, poate armeancă după nume. Se pare însă că soția sa n-a împărtășit dragostea lui, ea a acceptat căsătoria numai fiindcă a fost obligată de părinți, căci la scurtă vreme l-a părăsit, după cum amintește chiar el în versurile sale, scrise în diata din 1849:

„a fugit și m-a lăsat
și dealul Mitropoliei
necontenit l-am urcat,
arătînd la judecată
că ea pe altu a voit
și cu mine cununată,
cu minciuni s-a pomenit"[8].

Văzînd că nu poate convinge pe Zamfira să-i rămînă soție statornică și credincioasă, a cerut de multe ori mitropoliei să-i admită despărțirea de ea. De fiecare dată însă era refuzat, iar ea obligată să se întoarcă acasă. Și cu toate amenințările bisericii, ea rămînea aceeași de mai înainte, fără să arate

[3] Gheorghe I. Moisescu, *Știri despre Anton Pann, dascăl de psaltichie*, în „Prinos înalt preasfințitului arhiepiscop și mitropolit Nicodim, Patriarhul României", București, 1946, p. 214.

[4] G. Sion, *Suvenire contemporană*, Minerva, București, 1915, p. 324.

[5] G. Dem. Teodorescu, *Viața și activitatea lui Anton Pann*, București, 1893, p. 67—68.

[6] Anton Pann, *Povestea vorbei*, cu introducerea de dr. M. Gaster (în colecția „Clasici români comentați"), Craiova, 1936; ediția II, 1943.

[7] Gheorghe I. Moisescu, *op. cit.*, p. 221, 222.

[8] G. Dem. Teodorescu, *Operele lui Anton Pann*, București, 1891, p. 81—82.

vreun pic de înţelegere sau dragoste pentru el. Se pare că era şi doritoare de lux, căutînd să fie îmbrăcată ca femeile a căror stare materială permitea acest lucru. Anton Pann însă avea un venit mic, leafa de profesor la şcoala de muzică bisericească de pe Podul Mogoşoaiei şi puţinul ce-l mai cîştiga în calitate de cîntăreţ de strană nu erau suficiente ca să-i satisfacă capriciile şi dorinţele. De aici nenumărate certuri, fiindcă el spune că timp de şapte ani cît a convieţuit cu ea:

„n-am putut în lumea asta
să leg două la un loc“

adică n-a putut să facă nici cea mai mică economie. După şapte ani însă, Zamfira * ameninţînd că vrea să se omoare dacă nu i se dă libertatea, mitropolia aprobă despărţirea, iar el spune tuturor care-l întreabă, că:

„dîndu-i zestrea, am rupt foaia
şi de ea mă despărţii“.

Din această căsătorie a rămas un fiu — Lazăr — „a cărui purtare fu multă vreme pricină de mari necazuri pentru părinte“ [9].

Necăjit adînc în sufletul său, după despărţirea de Zamfira la care ţinuse mult, ca să rupă total cu oraşul în care se simţea stingher şi jenat, şi pentru a nu o mai vedea deloc, în vara anului 1826 se duce la Rîmnicu Vîlcea unde a fost numit profesor la şcoala de muzică de pe lîngă episcopie şi mai apoi însărcinat să predea lecţii de cîntare bisericească călugăriţelor de la mănăstirea Dintr-un Lemn, din apropiere de Govora. Acolo, în afară de munca lui de profesor şi de compozitor, prin minunata lui voce trezi o dragoste fierbinte în inima foarte frumoasei „sore“ Anica, în vîrstă de numai 16 ani care, fiind orfană, fusese crescută de mică între zidurile mănăstirii de către mătuşa sa, stareţa Platonida.

„Psaltul, cu înfăţişarea-i cuceritoare, fu pentru ea chemarea însăşi a vieţii în libertate, pe care i-o înflorise în inimă adolescenţa, — mai ales că profesorul, împărtăşindu-i simţămintele, îi adresa cîntări în acrostihuri“ [10].

Plăcîndu-se unul pe altul şi dorind să se căsătorească, Anton Pann o ceru de soţie de la maica Platonida. Aceasta însă, în afară de faptul că-l refuzase, puse la mare canon pe nepoată-sa, ceea ce îndîrji şi mai mult pe cei doi îndrăgostiţi, care nu aşteptau acum decît momentul prielnic pentru a putea fugi împreună cît mai departe. Ocazia nu întîrzie mult şi într-o noapte din vara anului 1828, ea fugi şi se întîlniră la marginea pădurii din apropiere. Pregătit cu cele trebuitoare pentru îmbrăcăminte şi hrană, el îi tunse cît mai scurt cosiţele bălaie, o îmbrăcă băieţeşte şi porniră la drum, trecînd munţii spre Braşov.

Cărăuşii care se întorceau în ţară — şi unii dintre ei îl cunoşteau — au adus vestea că au întîlnit pe cîntăreţ dincolo de Cîmpulung, însoţit de un băiat. În legătură cu această informaţie, G. Dem. Teodorescu, poate înflorind cele auzite, spune următoarele: „Cărăuşii şi călătorii despre Transilvania, întîlnindu-i, se opreau şi îi opreau în cale, îi priveau curioşi şi ziceau în felul lor: nó, că mîndru ţi-i feciorul, dragă domnule; să ţi-l trăiască Dumnezeu şi să ţi-l tunie, că parc-ar fi o băieţică [fată]. Şi dînsul, îndreptîndu-i ochii

* S-a căsătorit cu un vărar din mahalaua Tabaci, probabil cu cel pe care l-a iubit înainte şi care, poate, îi oferea o viaţă mai bună, haine mai frumoase etc. După moartea acestuia, bătrînă, s-a stabilit la o rudenie din comuna Slobozia, unde a murit, în 1889 (cf. Ion Manole, *op. cit.*, p. 41).

[9] Ion Manole, *op. cit.*, p. 41.

[10] *Ibidem*, p. 45.

semnificative, rîdea pe sub mustață și spunea unora că-i e fiu, altora că-i e nepot sau frate, dar fruntea i se noura la ideea că băiețelul tot semăna a băiețică "[11].

Însfîrșit, ajunși la Brașov își găsiră o locuință în mahalaua Șcheilor și ușor a putut Anton Pann să fie angajat la biserica Sf. Nicolae unde mai cîntase și altădată, în timpul și după „zavera din 1821". Acum era un om vesel, fericit, o uitase cu totul pe Zamfira și această bună dispoziție și mulțumire a înregistrat-o în versurile:

Astăzi rîd, vorbesc, glumesc
Cu aceea ce-o iubesc.

Pe Anica n-o lăsa singură acasă duminica, cînd trebuia să cînte la biserică; o lua cu el, chiar în cor, fiindcă și ea avea o voce suavă care „producea o plăcută impresie alături de glasul puternic al maiestrului". Bineînțeles se îmbrăca tot băiețește. Vocea, frumusețea și mișcările ei însă, au atras atenția sobrilor credincioși din Șchei, care nu i-au iertat această greșeală cîntărețului, cu toată vocea lui minunată și l-au concediat, după cum spune tradiția locală.

Neavînd ce face, s-au întors și s-au stabilit la București, în mahalaua Staicu-Bradu. Aici, în ochii mahalagiilor, au fost cunoscuți probabil ca soți cu adevărat, spunînd că s-au căsătorit în vreun oraș oarecare din țară, sau chiar la Brașov. Dar, cu Anica — cu toate că au trăit cîțiva ani împreună și au avut și copii — n-a fost căsătorit legitim.

Unii cercetători ai vieții și operei lui, nesiguri de acest fapt, cu toate că Pann îl precizează în testamentul său din 1854: — „n am fost cununat cu dînsa" [12] — menționează că „rezultă totuși contrarul [13] dintr-o plîngere făcută de Anton Pann cînd Anica îl va părăsi, la 1837". Dar această jalbă a fost făcută numai să impresioneze și să cîștige porunca ce trebuia s-o dea autoritățile pentru întoarcerea acasă a mamei, care încă nici nu înțărcase fetița ce-o avea.

Dacă în cuprinsul acelei plîngeri Pann și-a permis un neadevăr și a spus că era căsătorit cu ea, acest fapt l-a făcut fiindcă știa că nu-l controlează nimeni. Însă în diata din 1854, care va fi legalizată, a spus adevărul și l-a mai spus odată cu 14 ani înainte, atunci cînd s-a căsătorit legal cu Ecaterina, ultima lui soție. În matricola cununaților de la biserica Staicu [14] din București, se arăta că el se căsătorea a doua oară și nu a treia oară, fiindcă nici nu putea să glumească, nici să spună altfel decît cum era realitatea. Ca o consecință a faptului că n-a fost căsătorit cu Anica, nu i-a lăsat nimic prin nici unul din testamente, iar fiicei sale Tinca, nimic obligatoriu legal, ci numai o atenție de cîteva sute de lei.

Din conviețuirea cu tînăra și frumoasa Anica, a avut doi copii: un băiat, Gheorghe, care a murit la vîrsta de trei ani și a fost înmormîntat la cimitirul bisericii Staicu-Bradu și o fată Ecaterina, alintată în casă cu numele de Tinca.

---

[11] G. Dem. Teodorescu, *Viața...*, p. 38; Ion Manole, *op. cit.*, p. 46.

[12] Idem, *Operele...* p. 125.

[13] Paul Cornea, *Anton Pann*, București, 1964, p. 14, nota 2; „Arhivele Olteniei", V, 1926, p. 419.

[14] Arh. St. Buc., *Mitrica bisericii Staicu-Bradu*, pe anul 1840.

În legătură cu pierderea micuţului Gheorghiţă, pe care-l iubise nespus de mult şi care-i produsese atîta veselie şi uitare în orele lui de trudă şi supărare, Pann a compus o poezie de jale din care reţinem versurile:

...Bucuria mea în lume
O avusei pe un nume,
Ce îl priveam ca o floare
Şi îl iubeam cu dogoare,
Dar tirană nenorocirea,
Ce-mi pizmuia fericirea,
Mi l-a răpit fără veste
Ş-acum nicăeri nu este.
Eu mă uit, strig după dînsul
S-a dus, nu-mi aude plînsul.
Întristarea ochi-mi stoarce,
Dar în zadar; nu se întoarce [15].

Dar şi Anica la fel ca Zamfira — cea dintîi soţie a lui Anton Pann, nu a fost statornică în viaţa ei de familie. Poate nici ea n-a fost mulţumită cu sărăcia cîntăreţului-scriitor. A fost dornică de lux şi de un trai mai bun. Nu l-a înţeles, nu l-a sprijinit în viaţa şi activitatea lui. Aceste motive, poate şi altele, au făcut-o repede să fie convinsă a-l părăsi. Aşa că, în martie 1834, în timp ce el se găsea prin ţară spre a-şi vinde cărţile tipărite şi a face subscrieri pentru altele noi, ea, sfătuită de o altă mătuşă a sa Elisaveta, stareţa schitului Surpatele, din apropierea mănăstirii Dintr-un Lemn (judeţul Vîlcea), a încărcat o bună parte din lucrurile casei, şi-a luat fetiţa „încă neînţărcată" şi l-a părăsit, ducîndu-se la mătuşa sa care-i trimisese căruţa în acest scop.

După multe stăruinţe şi intervenţii, în luna mai a aceluiaşi an, Anica a fost adusă acasă unde, de silă de milă, a rămas pînă în 1837, cînd l-a părăsit definitiv şi s-a căsătorit cu un oarecare Nae Milcoveanu [16] din Rîmnicu Vîlcea. După o scurtă căsătorie cu acesta, s-a despărţit şi a trăit singură, pînă la 11 aprilie 1881; a fost înmormîntată la Rîmnicu Vîlcea.

Nefericitul Anton Pann se văzu din nou singur. Anul 1837 a fost un an greu pentru el, mai ales că a şi fost grav bolnav. Amărăciunea sufletească a cîntat-o în versurile:

Cu a doua făcui casă şi, la al zecilea an,
Vrînd să se facă mai gradă, mă urî şi-mi fu duşman [17]

Trădarea Anicăi, pentru care altădată făcuse frumoase stihuri şi pe care a crezut-o temelia fericirii lui, o spune acum cu durere şi reproş în următoarele versuri:

Nu zic că şedeai pe bani
Şi umblai cu caleaşcă
Sau te slujeai de ţigani
Muştele să-ţi gonească
Nu. Căci eu singur am fost
Cu dragoste la toate,
Bărbat, slugă şi rob prost,
Slujindu-ţi cît să poate [18].

Părăsit definitiv şi de a doua fiinţă pe care o iubise la fel ca pe prima, ca să-şi uite necazul, Pann s-a apucat să lucreze şi mai mult, compunînd, traducînd şi tipărind o serie întreagă de cărţi. Totuşi nu avea pe lîngă el o fiinţă dragă cu care să mai schimbe cîte o vorbă. Singura care înlocuia într-o

---

[15] G. Dem. Teodorescu, *Viaţa...*, p. 41.
[16] G. Călinescu şi colab., *Material documentar*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", II (1953), p. 212—216.
[17] Anton Pann, *Povestea vorbei*, în *Povestea ăluia*, prima din capitolul *Despre căsătorie iarăşi*.
[18] Anton Pann, *Noul Erotocrit*, adaos la tomul IV, p. 149.

măsură oarecare acest neajuns a fost Tomaida *, bătrîna lui mamă. Cînd însă, în toamna anului 1837 muri și ea și rămase cu sufletul pustiu și răvășit. Din această cauză timp de aproape opt luni, după cum ne informează G. Dem. Teodorescu, s-a apucat de petreceri și „chefuri înfundate“, venind de multe ori acasă în zorii zilei. Nu avea pentru cine să se grăbească și nici cine să-l aștepte.

În 1839, însă nemaiputînd suporta a fi singur, se gîndi hotărît să se recăsătorească. În locul singurătății chinuitoare, prefera căsătoria cu foloasele și necazurile ei, după cum spune într-o poezie:

Mulți doresc singurătatea, dar eu de ea sînt sătul;
I-am cunoscut bunătatea, mi-a venit acră destul.
Un om singur într-o casă, șade ca un surd și mut,
Mănîncă fără de masă, doarme fără așternut ...

Nu-i rămînea decît căutarea și alegerea unei alte soții.

În vara anului 1839, în aceeași mahala unde locuia, cunoscu în cadrul unei familii pe o tînără care nici nu împlinise 18 ani, Ecaterina (Tinca) — fiică a Niței și a lui Asanache Oprescu, fost vinicer în casa boierului Grădișteanu. Amîndoi părinții însă muriseră, iar fata orfană — și săracă după cum mărturisește chiar el — locuia la o rudenie de a sa, la vărul ei Simion Stoica, „unde se ocupa cu lucrul și cu trebile casei“ [19].

Cererea în căsătorie a întîmpinat greutatea vîrstei lui, care era aproape cu 30 de ani mai mare decît a fetei. Dar în cele din urmă, probabil, Pann garantîndu-i o avere și frumoase daruri de nuntă, atît fata cît și rudele au acceptat și căsătoria s-a făcut în ziua de 11 februarie 1840, după cum arată actele oficiale [20].

La început își fixară domiciliul într-o modestă locuință din curtea Bisericii Albe, de pe Podul Mogoșoaiei, unde Anton Pann era prim-cîntăreț. Mai apoi se stabiliră în mahalaua Bradului. Se spune că în această vreme, poate și mai tîrziu, Pann era foarte gelos și cînd pleca în oraș își încuia soția în casă.

Tinca, noua lui soție a rămas cu el și alături de el 14 ani neîntrerupți, pînă la sfîrșitul vieții lui. Iar el a fost foarte mulțumit și în ultimul său testament, făcut cu cîteva luni înainte de moarte, vom vedea spus clar acest fapt.

În anii cît a conviețuit cu Ecaterina, lipsindu-se de multe ori de anumite lucruri și plăceri pe care și le-a dorit, din economiile făcute și-a încropit o mică tipografie, pe care a instalat-o întîi în atenansele fostei case a negutătorului Hagi Dinu [21], acolo unde se întretaie Calea Dudești cu strada Olteni. Personalul tipografiei se compunea din cinci lucrători și un ucenic, pe care Pann îi amintește, cu numele și calitatea fiecăruia, la sfîrșitul „Prohodului“ [22] tipărit în 1846.

Tipografia, pe care tot timpul a căutat s-o mărească și s-o utilizeze cu mașini, unelte și litere de diferite mărimi și caractere, a fost una din marile lui preocupări, fiindcă cu ajutorul ei a tipărit atîtea cărți, pe care le-a răspîn-

* Tomaida n-a murit în 1838, după cum spun toți biografii de pînă acum, ci în ziua de vineri 10 septembrie 1837 (cf. Arh. St. Buc., *Mitricele bisericii Staicu-Bradu*, pe anul 1837).

[19] G. Dem. Teodorescu, *Viața...*, p. 54.

[20] Arh. St. Buc., *Mitricele bisericii Staicu-Bradu*, pe anul 1840.

[21] G. Dem. Teodorescu, *Viața...*, p. 21—22; Ion Manole, *op. cit.*, p. 126.

[22] Idem, *Opere...*, p. 51.

dit pe întreg cuprinsul țării. Mai tîrziu, în 1848, cumpărînd de la Anica Izeasca o casă cu loc pe str. Taurului (astăzi Anton Pann) nr. 12, în mahalaua Lucaci, tipografia, frumos înzestrată acum, a fost mutată aici unde a și rămas pînă la sfîrșitul vieții lui, cînd a fost vîndută aproape pe nimic de fiul său Lazăr.

Pe lîngă casele vechi, situate pe partea dreaptă a terenului, din banii pe care i-au economisit au clădit la stradă, o casă mai arătoasă, unde deasupra parterului, alcătuit din trei camere și dependințe, se afla un fel de etaj ce cuprindea numai o mică parte din suprafața catului de jos, în care se găsea camera de lucru sau de odihnă a cîntărețului și tipografului obosit de truda zilei.

Nenumăratele alergături pe care le-a făcut Anton Pann prin toate părțile țării, spre a-și vinde cărțile sau a obține noi subscrieri pentru cele care urma să le tipărească, precum și vremea rea din toamna anului 1848, l-au îmbolnăvit grav. Cîteva luni a zăcut în pat, gata să se prăpădească. De aceea, înspăimîntat, și-a întocmit testamentul pe care l-a și publicat, în foaie volantă, spre a fi cunoscut de toți. Nu a fost însă aprobat de mitropolit, fiindcă fusese scris în stihuri, fapt neobișnuit pentru un astfel de act.

Prin această „adiată“, lasă „mica avuție“ ce are soției sale Ecaterina pe care o laudă exagerat, spunînd că l-a iubit foarte mult, i-a fost „tovarăș la orice trudă“ și de mare ajutor la boala și necazurile ce-a avut.

Întru toate cu dreptate
S-a purtat cît a trăit,
De nelegiuite fapte
În viață s-a păzit [23].

Lasă să fie înmormîntat la mănăstirea Viforîta unde, după spusele soției sale, ea se va călugări și va locui. Din banii luați pe tipografie, Ecaterina avea obligația să-i ridice un monument de marmură, pe care să pună să se scrie epitaful ce și l-a alcătuit.

Nu uită bineînțeles să strecoare în testament o serie de sentințe filozofice, precepte morale și sfaturi, prin care îndeamnă pe scumpa lui soție să urmeze promisiunea făcută, adică să îmbrace cinul călugăresc.

D-aceia să nu se-nșele
De dulcețile lumești,
Ci, urmînd povețel mele,
Facă cele sufletești.
Să umble în sfinte pasuri
Ori și pe unde va fi,
Și toate ale ei ceasuri
Cinstei a și le jertfi...

Pentru fiică-sa Tinca, crescută de mică de mama ei Anica, roagă pe soția sa să-i cumpere un inel, fără să-i precizeze valoarea:

Ca să-și aducă aminte,
Purtînd suvenirul meu,
Și pentru al său părinte
Să roage pe Dumnezeu.

---

[23] *Ibidem*, p. 81.

Prin același testament, pe fiul său Lazăr*, care la acea dată era căsătorit, îl înlătură de la orice moștenire, pentru că n-a fost un fiu ascultător. De mic n-a vrut să învețe carte, a fugit din școlile unde a fost dat, a umblat în desfrînare. Prin toate faptele lui i-a produs numai supărări și necazuri.

După ce s-a făcut mare,
Iar m-am încercat cu el
Și mi-au fost toate în zadare,
Nefiind supus de fel.

M-a defăimat, și în față
Și în dos, cum i-a venit:
Vrăjmaș mi-a fost pe viață,
Binele nu mi-a voit.

Atîta m-a necăjit foarte
Și-atît mi-a dat supărări,
În cît mă rănia de moarte
Urîtele-i defăimări,

Precum nici se iscălește
Cu pronumele meu Pann,
Ci pe-al mame-sei iubește,
Și-și zice „Agurezan"

D-aceia, ca un protivnic
Și ca un vrăjmaș fecior,
Îl desființez pravilnic
Și nu-l las moștenitor

Și ca unu ce-mi ruga moartea
Înjurîndu-mă grozav
Ș-avea bucurie foarte
Cînd auzea că-s bolnav

Nu voi l-a mea-mormîntare
Nici la niscai pomeniri,
S-aibă amestecare,
Nici să facă prigoniri,

Decît să-și ia a sa parte
O sută de cărți ce-i las
Și să se tragă de-o parte,
Să fugă din acel ceas[24].

Din 1849 pînă în 1854, Anton Pann a muncit enorm; a tipărit nenumărate cărți pe care le răspîndea de data aceasta și peste munți, la Brașov și în alte localități, datorită cărăușilor și negutătorilor care aveau drum de

---

* S-a numit Lazăr Agurezan, după numele mamei, iar după ce s-a preoțit Lazăr Pană (nu Pann).

[24] *Ibidem*, p. 83—84; Ion Manole, *op. cit.*, p. 150—151.

ducere și de întoarcere pe acolo. În socotelile ce le făcea cu diferiți distribuitori era ajutat în ultimii ani și de fostul său elev Gh. Ucenescu, așa cum se vede din scrisorile pe care acesta le-a primit de la profesorul său. Gh. Ucenescu, recunoscător pentru învățătura și recomandarea ce-i făcuse Anton Pann către epitropia bisericii Sf. Nicolae din Șchei, îi trimitea regulat contul socotelilor, banii încasați, și din cînd în cînd și cîte o lădiță cu butelii de borviz, care erau foarte apreciate de maestru.

Anton Pann, spre sfîrșitul verii, adică la 20 august 1854, pregătindu-se să facă o călătorie mai lungă prin țară și să zăbovească și la vestitul tîrg de la Rîureni-Vîlcea, înainte de plecare își scrise și își tipări[25] a doua diată a sa. De data aceasta, în afară de început, în care păstrează forma versificării din prima diată, restul este scris în proză.

Se pare că în această călătorie a întîrziat cam o lună de zile și s-a întors acasă bolnav și istovit. Dar răceala contractată pe drum nu putea să-i dea „un tifos violent" cum spune G. Dem. Teodorescu și ceilalți cercetători care s-au luat după el. Dacă ar fi avut tifos, boala nu dura o lună și mai bine, iar sfîrșitul vieții ar fi fost mult mai repede, ceea ce ne face să credem că contractase o congestie pulmonară sau o tuberculoză galopantă din care, totuși, nemaiavînd vigoarea de altădată, n-a putut scăpa.

Văzîndu-și sfîrșitul apropiat și probabil și la îndemnul soției, la 21 octombrie și-a trimis diata spre a fi legalizată. Prin acest testament el își rostuise cu grijă averea și socotea că lasă o situație limpede spre a nu se ivi motiv de ceartă sau de judecată între urmași. Situația a fost însă altfel, după cum vom vedea mai jos.

Boala progresînd din ce în ce mai mult, în ziua de 2 noiembrie 1854 Anton Pann și-a dat sfîrșitul.

În timpul bolii se vede că fiul său Lazăr, care era acum preot la biserica Visarion, îl vizitase de mai multe ori și obținuse iertarea de la tatăl său pentru toate supărările cei făcuse altădată. Datorită acestui fapt a și fost recunoscut din nou ca moștenitor, lăsîndu-i-se tipografia cu toate ale ei, prețuite la 1000 de galbeni, iar cărțile și lucrurile casei, prețuite cam la aceeași sumă, le lasă soției sale Ecaterina „la care am toată încrederea, ca una ce ... în curgerea zilelor vieții noastre în căsnicie, am cunoscut-o cu adevărat temătoare de Dumnezeu în toate poruncile legii".

Anton Pann lăsase „cu sufletul" rugăminte soției sale, consemnată prin testament, să fie înmormîntat la schitul Roșioara, de la poalele munților.

Dar transportarea unui mort pînă la un schit de munte era costisitoare. Drumurile noroioase, desfundate, și vremea rea, cu ploi și ninsoare, erau iarăși un neajuns. Și apoi, după cîte știm, nici fiul nici soția nu s-au îndurat să-i satisfacă ultima dorință. Primul, nici nu se gîndea să facă vreo cheltuială din buzunar, ci din contra să pună mîna cît mai repede pe ceea ce îi lăsase răposatul său părinte. A doua, Ecaterina, fără multă ezitare, renunțase să se facă călugăriță, să-și închidă viața departe de lume, de freamătul orașului și de chipeșul Oprea Dumitrescu * care era lucrătorul tipograf de seamă al soțului și se pare chiar prietenul[26] ei încă înainte de a muri Anton Pann. De aceea au hotărît ca înmormîntarea să se facă la bise-

---

[25] Idem, *Viața...*, p. 64.

* Tînărul Oprea Dumitrescu, făcuse parte încă din 1848 din corul de la biserica Crețulescu condus de Anton Pann, iar în 1853 fusese adus de acesta să cînte în strana stîngă a bisericii Lucaci și în timpul săptămînii să lucreze la tipografie, (cf. G. Dem. Teodorescu, *Viața...*, p. 69).

[26] *Ibidem*, p. 70, nota 1.

rica Lucaci, care era numai la cîteva zeci de metri de casa lui. De altfel, aici, Anton Pann înmormîntase pe mama lui, iar el fusese cîntăreț fără plată un an și jumătate, și încă în viață se înscrisese ca ctitor al ei prin donațiile de cărți ce făcuse.

Vestea morții a adunat în jurul celui dispărut pe Zamfira și Anica, fostele lui soții, pe fiică-sa Tinca, pe Lazăr, fiul rătăcit și iertat și din nou pus în toate drepturile legale și formale; de asemenea Ecaterina, ultima lui soție legitimă. Pe lîngă aceștia erau foarte mulți prieteni, colaboratori, cunoscuți, elevi, oameni din mahala. Toți veniseră ca prin prezența sau cuvîntările lor să aducă un ultim prinos de recunoștință pentru întreaga și variata lui strădanie pe ogorul culturii maselor.

Gh. Dem. Teodorescu care a cunoscut multe persoane din cele care au participat la înmormîntarea lui Anton Pann, — 4 noiembrie 1854 — ne spune că au asistat mii [?] de oameni la ceremonia funebră, ceea ce nu ne vine să credem.

Este curios însă faptul și neexplicabil cum despre moartea lui Anton Pann nici un ziar n-a scris vreun rînd, cu toate că merita din plin acest lucru. O scuză ar fi fost: vremea grea de război, luptele crîncene de la Sevastopol, ocupația armatelor străine în țară.

Ni s-a păstrat cuvîntarea pe care a ținut-o Veniamin Catulescu, inspectorul Seminarului Central, fără să știm însă precis unde a rostit-o, la seminar în fața elevilor sau chiar la mormînt.

Desprindem din ea meritele pe care vorbitorul le-a scos în evidență, în ceea ce privește activitatea de cîntăreț, compozitor și de poet a lui Anton Pann: „...prin scrierile și poemele sale a făcut să aibă mulțumire tot românul de *clasa cea mai de jos* [s.n.], încît să ațițe gustul și curiozitatea tuturor spre citire. Căci dacă autorii și poeții cei sublimi [mari] sînt vrednici de lăudat, sînt însă numai pentru cei literați [intelectuali], în vreme ce răposatul nostru prieten a fost *pentru tot poporul român*, [s.n.], căci nimeni n-a cîntat prin versuri toate anecdotele, proverbele și fabulele române decît numai el singur“ [27].

După înmormîntare, fiul * cu mama lui vitregă, conform testamentului, și-a luat fiecare partea ce i se cuvenea, Lazăr dînd chiar chitanță Ecaterinei Oprescu, după numele ei de fată, de ceea ce a primit.

Văduva însă care bănuia, poate, că va avea neînțelegeri cu Lazăr, precum și pentru alte motive personale ale ei, a căutat în grabă, la 5 decembrie 1854, să dăruiască ** casele ce avea bisericii Lucaci [28]. Ea își rezervase uzufructul caselor, fără limită de timp. Prin această donație Ecaterina Oprescu voia să pună pe Lazăr în imposibilitate de a deveni proprietarul caselor.

Prin dania făcută, Ecaterina Oprescu l-a intrigat pe Lazăr, care spera să devină proprietarul caselor, zise părintești, și la 19 ianuarie 1855, dă în judecată pe mama lui vitregă. În reclamația ce face, el arată că tatăl său dintr-o „mare slăbiciune“ (dragoste) ce avea pentru ultima lui soție, prin-

---

[27] V. Papacostea și M. Regleanu, *Seminarul central*, București, 1938, p. 305, 306; Ion Manole, *op. cit.*, p. 272—273.

* Lazăr Anton Pană, preot la biserica Visarion, locuia pe str. Cometei (actuala Căderea Bastiliei).

** Actul este semnat prin punere de deget, deoarece Ecaterina Oprescu nu știa carte.

[28] Mihai Popescu, *Adăugiri la viața lui Anton Pann*, în „*Revista arhivelor*“, IV, 1940—1941, p. 157—159; Ion Manole, *op. cit.*, p. 273.

tr-un testament nelegal i-a lăsat mai multă avere decît i se cuvenea, iar lui „drept moştenire şi împăcare“, i-a lăsat numai tipografia cu tot ceea ce depinde de ea. Şi probabil, sub influenţa mamei sale vitrege, a preţuit-o la 1000 galbeni, cînd în realitate „după starea“ în care se găseşte, nu face mai mult de 150 galbeni.

După părerea lui Lazăr, Anton Pann a făcut o preţuire exagerată tipografiei, tocmai ca să nu pară prea mare diferenţa între ceea ce i-a lăsat lui şi Ecaterinei. Din această cauză a cerut judecăţii să considere testamentul nelegal, iar pe de altă parte să se facă o inventariere a întregii averi rămase de pe urma tatălui său.

Primul termen de înfăţişare [29] a fost fixat la 16 septembrie 1855 cînd preotul Lazăr s-a prezentat cu procuratorul (avocatul) C. Varonescu, iar pîrîta numai prin procuratorul ei Petrache Zotovici, cu procură în regulă. Cu acea ocazie, reclamantul citează anumite părţi din testament, pe care îl contestă în ceea ce priveşte legalitatea, şi arată că el a fost făcut sub influenţa ei, iar după moartea tatălui său, fosta lui soţie Ecaterina n-a respectat cele menţionate în testament. Şi anume: pe răposatul ei soţ nu l-a înmormîntat la schitul Roşioara ci la biserica Lucaci, călugăriţă nu s-a făcut, ba din contra „şi-au schimbat făgăduiala în tocmeală de nuntă“.

În ceea ce priveşte casele situaţia era cu totul altfel de cum se spune în testament. Casele vechi cu locul lor au fost cumpărate de tatăl său, fiindcă Ecaterina fusese fată săracă la căsătorie, iar cele noi au fost făcute tot de el din truda şi economiile ce-a pus deoparte. Cu toate acestea, primele, prin act de cumpărare, sînt trecute pe numele ei arătîndu-se că au fost luate din banii pe care ea i-ar fi strîns de la „arhimandriţi, egumeni şi stareţi ai osebitelor mănăstiri“, iar cele noi, dinspre stradă, au fost făcute de ea cu banii pe care i-a primit în dar de la părintele Spiridon Tismăneanu. „Pretexturi neputincioase şi de necrezut în faţa legii ca o damă, fără nici o faptă îndatoritoare pă [faţă de] egumenii mănăstireşti, să primească peste două mii de galbeni de dar de la egumeni şi stareţi mănăstireşti spre a-şi cumpăra case şi o pereche a-şi clădi, precum se zice de răposatul“. Fără dovezi „pravilnice“, de la acei egumeni şi stareţi nu se poate lua în consideraţie această afirmaţie, care este cu totul ilegală.

Ştiut este de asemenea „că după legiuiri şi după împărăteştile hatişerifuri călugării nu pot să facă diate, nici să dăruiască nimic. Şi prin urmare trebuie să dovedească pîrîta că în adevăr a primit asemenea daruri ca să poată face case“.

Şi apoi, după legea de atunci, orice avere agonisită de bărbat în timpul vieţii, rămîne după moartea acestuia copiilor (recte lui ca singurul fiu legitim) şi nu soţiei care nici n-a respectat întru nimic testamentul lăsat.

La cele de mai sus, Ecaterina Oprescu, prin avocatul ei, a răspuns că înmormîntarea soţului ei la biserica Lucaci s-a făcut chiar cu încuviinţarea lui Lazăr, aşa cum se vede în înscrisul din 8 noiembrie 1854 iscălit de protopopul Ioan Sachelarie, Petre Stoica şi Dimitrie Orghidan „coprinzător că însăşi reclamantul a primit a se înmormînta tatăl său aici la Lucaci, unde sînt înmormîntate şi oasele maicii sale“.

Nu s-a făcut călugăriţă, fiindcă acest fapt nu i s-a impus prin testament de soţul său, ci a fost numai o promisiune a ei, pe care a putut prea bine să o schimbe dacă nu a fost o hotărîre a mortului!

---

[29] Arh. St. Buc., *Tribunalul Ilfov secţia I. C.C.*, nr. 174 sentinţa 101, f. 232—241.

Pentru casele vechi şi locul lor, dovedeşte cu act în regulă din 20 februarie 1846, legalizat de Tribunalul de Comerţ la 29 aprilie 1849 că le-a cumpărat de la Anica Izeasca. Deci pretenţia reclamantului de a i se dovedi cu ce bani a cumpărat casele nu este întemeiată, atîta timp cît a arătat cu acte autentice că sînt proprietatea ei. În ceea ce priveşte casele noi, precum şi mobilele din ele, acestea au fost făcute cu banii dăruiţi de egumenul Spiridon Tismăneanu, ca să aibă unde găzdui cînd va veni la Bucureşti.

Un al doilea termen de judecată a fost fixat la 24 octombrie 1855, cînd Lazăr a dovedit că lucrurile rămase de pe urma tatălui său au fost mai numeroase decît cele inventariate de tribunal, iar din acelea nu mai există nimic, fiindcă au fost înstrăinate, prin vînzare, de către Ecaterina Oprescu.

Reclamanta recunoaşte acest fapt, dar spune că era în drept, deoarece, conform testamentului, era moştenitoarea soţului ei.

La 6 februarie 1856 a fost o nouă înfăţişare în faţa judecăţii, în care Ecaterina arată că a vîndut lui Oprea Dumitrescu un ceasornic de aur, un scrin şi o masă de nuc şi o anumită cantitate de cărţi din cele tipărite de soţul ei.

Lazăr, ca o dovadă a celor spuse altădată, arată că uneltele tipografiei preţuiesc mult mai puţin decît au fost fixate de tatăl său. Aceasta o dovedeşte prin actul de apreciere făcut de librarii Gh. Ioanid, N. Danielopol, A. Danielopol şi Ferdinand Ohm, legalizat de Comisia de Roşu sub nr. 1456 din 1855.

Pe de altă parte, avocatul pîrîtei aduce la cunoştinţă că Ecaterina Oprescu a renunţat la moştenirea lăsată de soţul ei prin testament şi prin urmare reclamantul nu mai poate avea nici o pretenţie asupra ei. Cere numai să fie despăgubită de zestrea sa, *exoprica* * şi darurile ce i s-au făcut înaintea nunţii.

La un nou termen de judecată, Lazăr prezintă dovezi semnate de Ştefan Rasidescu şi Petrache Gorjan, oameni de specialitate, că tipografia „cu ale ei instrumente de care se vorbeşte în diata răposatului" nu preţuiesc mai mult de 963 lei, afară de un teasc şi un instrument de turnat linii, care nu se găsesc. Pe cînd, cele lăsate Ecaterinei valorează mult mai mult: cărţile 62 563 lei, iar lucrurile din casă 2227 lei.

La 8 februarie 1857, pîrîta arată că nu mai renunţă la testament deoarece îl consideră legal, iar ea n-a călcat întru nimic dispoziţiile lăsate. În ceea ce priveşte cumpărarea caselor vechi şi clădirea celor noi cu bani dăruiţi de diferiţi călugări, care nu au voie să facă acest lucru după cum spune reclamantul, acest fapt nu-şi are aplicarea în cazul ei, iar Lazăr urmează „să dovedească că banii cu care s-au făcut casele au fost ai răposatului părintele său".

Ea mai arată că, suma de 62 563 lei reprezentînd valoarea cărţilor văzute şi preţuite de starostia de telali nu este justă, deoarece „răposatul a prevăzut prin testament că acele cărţi nu pot face mai mult decît pînă la o mie de galbeni şi pentru aceea preţuind şi tipografia cu ale ei maşini tot cu galbeni una mie, a făcut împărţirea averii sale în două, cu toate că pîrîtei i s-a pus îndatorire de cheltuieli prin înmormîntare şi altele".

Ridicîndu-se şi alte pretenţii. tribunalul n-a dat nici de data aceasta sentinţă, ci a hotărît ca pînă la noul termen de judecată să se facă preţuirea caselor construite la stradă. Drept urmare „*măimăria*" Capitalei (serviciul

* *exoprica* = averea femeii, în afară de zestrea ei.

arhitecturii) a arătat prin raportul înaintat „că acele case, clădite pe vremea căsniciei pîrîtei cu răposatul soţul său", fac 22 400 lei, în afară de teren.

Noul termen a fost fixat la 10 mai 1859, cînd ambele părţi şi-au menţinut reclamaţiile şi pretenţiile anterioare. La acestea s-a adăugat o nouă preţuire a cărţilor de către starostia librarilor, deoarece prima a fost exagerată, fiind făcută de o una necompetentă. Cărţile au fost apreciate de data aceasta de mai mulţi oameni de specialitate, avînd ca responsabil pe librarul Romanov, care a făcut acest lucru în prezenţa pîrîtei, fiindcă reclamantul, cu toată invitarea ce i s-a făcut, nu a luat parte. După inventarul ce i s-a prezentat, Romanov a preţuit numai 8730 volume, fiindcă celelalte însemnate nu se mai aflau. Pe baza materialului de expertiză şi a tuturor celorlalte dovezi, precum şi a depoziţiilor depuse de martorii ambelor părţi, la 21 august 1859, tribunalul hotărăşte: testamentul nu poate fi considerat ilegal deoarece s-au respectat dispoziţiile prevăzute de Condica Civilă, art. 33; preţuirea tipografiei, dacă i s-a părut reclamantului de o mai mică valoare decît cărţile, nu trebuia să o primească; Ecaterina Oprescu este vinovată că n-a respectat dispoziţiile testamentului.

În concluzie ea pierde titlul de moştenitoare şi este obligată să predea fiului lui Anton Pann toată averea mobiliară. De asemenea nu are drept nici asupra celei de a şasea părţi din averea soţului. Şi pentru că ea a fost cauza că reclamantul a început acest proces, i se impune să plătească o taxă de 150 lei. În schimb, Lazăr trebuie să-i asigure dreptul său zestral, *exoprica* şi darurile dinaintea nunţii. Lazăr, fiind considerat singurul moştenitor legal al lui Anton Pann, i se impune obligaţia să urmeze „întocmai cele dispozate de răposatul, de vreme ce pîrîta nu le-a îndeplinit". Dar, după cîte ştim, nici fiul n-a făcut nimic pentru a duce la îndeplinire vreuna din dorinţele tatălui său.

În urma acestei sentinţe ambele părţi au făcut recurs, dar în termenele ce au urmat, hotărîrea a fost confirmată de Curtea de Apel[30] secţia I civilă corecţională. Cu toate acestea, şi dintr-o parte şi din alta s-au făcut noi recursuri. Astfel, Lazăr a cerut revizuirea deciziei dată de Curtea de Apel sub motiv că nu poate executa pe Ecaterina Oprescu, din cauză că lucrurile menţionate în condamnarea dată nu mai existau. Şi în al doilea rînd, fiindcă nu s-a specificat suma de bani ce reprezintă valoarea acelor obiecte.

Pe de altă parte Ecaterina, prin Tribunalul Ilfov secţia II, unde începuse o nouă acţiune, obţine hotărîrea ca Lazăr să-i plătească drepturi dotale în sumă de 12 643 lei vechi, din averea defunctului Anton Pann, cu obligaţia de a i se plăti şi dobînda legală de la moartea soţului ei (1854), pînă la zi.

Treceau ani după ani şi procesul nu se terminase, mergea înainte, iar Lazăr cerea acum să fie despăgubit atît de Ecaterina, cît şi de soţul ei Oprea Dumitrescu.

În sfîrşit, la 5 martie 1877, Lazăr, asistat acum de avocatul Alexandru Leurdeanu, obţine de la Curtea de Apel o sentinţă prin care Ecaterina Oprescu (Dumitrescu) trebuia să-i plătească suma de 2 000 galbeni drept despăgubire, iar în caz contrar s-o poată urmări prin averea ei personală. Se pare însă că această sentinţă n-a mai putut fi executată deoarece, la scurtă vreme, a început Războiul de independenţă, iar pe de altă parte Ecaterina cu soţul ei Oprea Dumitrescu s-au stabilit la Rîmnicu Vîlcea, făcînd în aşa fel încît citaţiile de judecată să nu le primească la timp sau să fie adresate greşit, iar ei să nu se

[30] Idem, *Curtea de Apel, secţia I. C.C.*, nr. 55/1862.

prezinte la instanțele judecătoreşti din Bucureşti. În cele din urmă procesul s-a stins prin moartea Ecaterinei, întîmplată în 1878.

În concluzie putem spune că în judecata care a durat aproape un sfert de veac, atît reclamantul cît şi pîrîta n-au ajuns la nici un rezultat mulțumitor. Ambele părți (soție şi fiu) au irosit aproape tot ce le rămăsese de la Anton Pann, prin plata avocaților care, pe întreaga perioadă, a fost destul de mare.

Ne pare rău că, cu toate cercetările noastre, n-am putut afla unde s-au răvăşit sau în ce împrejurări s-au distrus nenumăratele manuscrise pe care le-a avut Anton Pann, ce s-a făcut cu biblioteca şi corespondența pe care a primit-o o viață întreagă de la nenumărate persoane din țară şi în special din Transilvania. Desigur, dacă s-ar fi păstrat această corespondență multe lucruri şi fapte din viața şi activitatea lui Anton Pann s-ar fi lămurit şi precizat, dar aşa rămîn, poate, pentru totdeauna necunoscute.

UN NEGUȚĂTOR BĂCAN CTITOR DE BISERICĂ

În decursul timpului, lăcașurile bisericești au fost ctitorite de voievozi, boieri sau de către locuitorii comunelor respective. Începînd din secolul al XVIII-lea, unele din acestea au fost construite de membrii unor bresle sau chiar de cîte un neguțător cu stare materială bună, drept laudă și mulțumire adusă Divinității, care i-a dat posibilitatea să facă avere, să-l țină sănătos, cu viață lungă, și încă pentru iertarea păcatelor lui, a familiei și a decedaților săi înaintași.

Dintre bisericile bucureștene ctitorite de bresle amintim: biserica Zlătari, Șelari, Postăvari, Precupeți, Oțetari, Olari, Tabaci și Sf. Nicolae-Dușumea [1], supranumită Dulgheri, construită de isnaful dulgherilor și zidarilor între 1847 și 1854.

Unii breslași, sau negustorul ctitor respectiv, făceau în curtea bisericii și chilii, adică cămăruțe mici în care să locuiască oameni săraci și nevoiași care nu mai aveau pe nimeni cine să le poarte de grijă.

*

Unul din acești neguțători a fost și Petre Stoian, care iscălea la început Stoian Petre Steneț, după numele care-l purta și tatăl său.

Nu știm cînd anume, precis, a venit la București, dar din puținele hîrtii ce s-au păstrat (grecești, bulgărești și românești) de la începutul negoțului său, aflăm că era originar din Gabrovo, în acea vreme o mică localitate din Bulgaria. Locuitorii de acolo se ocupau cu cărăușia, dar mai ales cu negoțul, fiind foarte pricepuți și întreprinzători în problemele comerciale, dar nu cu negoțul în localitate, ci împrăștiați în diferite părți ale ținutului balcanic, atît în dreapta, cît mai cu seamă în stînga Dunării. Printre țările în care s-au așezat se numără, la loc de frunte, și România și în special orașul București, unde și-au construit și un han al lor (Hanul Gabroveni [2], pe strada cu același nume), în care aduceau și desfăceau mărfuri de toate felurile.

Cînd a venit Petre Stoian în București nu știm, dar, deducem că spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, fiindcă, la 18 mai 1801 își căsătorește aici pe soră-sa Rada cu un oarecare Ilie tabacul, păstrîndu-se și foaia de zestre ce i s-a dat cu această ocazie. Această foaie în care se consemnează o serie de lucruri de îmbrăcăminte, lenjerie de corp și de pat, precum și diferite vase și obiecte casnice, un inel, cercei și brățări de argint, nu de aur, fără să se indice bijuterii de preț, proprietăți sau sume de bani, ne face să credem că la acea dată nici Petre Stoian nu era un om bogat ca să poată înzestra mai bine pe sora sa.

După socoteala noastră, bănuim că Petre Stoian s-ar fi născut în jurul anilor 1760—1770. Și probabil că, chiar din adolescență, a venit aici și s-a angajat ca ucenic la unul din marii neguțători din Capitală. După cum era

[1] Acad. R.S.R., *ms.* A. 545.
[2] George Potra, *Hanurile bucureștene*, București, 1943, p. 21.

obiceiul pe atunci, după terminarea uceniciei de cîțiva ani și de asemenea a cîtorva ani de slujbă, cu leafă sau la cotă-parte cu stăpînul său, și-a deschis prăvălie pe cont propriu.

Primul local de prăvălie, cunoscut documentar, este amintit la 26 octombrie 1793 cînd îi expiră contractul de închiriere, făcut, probabil, cu doi-trei ani mai înainte. De fapt, între 1793 și 1816, el avea două prăvălii: o cîrciumă și alta de băcănie care se aflau la „podul Văcărescu", adică pe Calea Văcărești, unde se întretaie cu strada Căuzași. În 1816 plătea chirie 600 lei anual[3].

Mai tîrziu, după tradiția păstrată de urmași, prăvălia lui, numai de băcănie, a fost pe strada Băcani unde aducea, de multe ori, mărfuri de la Brașov, dar mai cu seamă din Țarigrad (Istanbul).

Dintr-un catastif din 1825 vedem că Petre Stoian a adus din Țarigrad, prin portul Varna, următoarele mărfuri la care indica prețul de cumpărare, precum și celelalte cheltuieli făcute la încărcat, hamali, ambalaj (butoaie sau lăzi), cantaragiu, vamă și teșcherea, precum și plata la poștă pentru corespondența primită sau trimisă în țară, la care se adăuga, bineînțeles, transportul pînă la București.

Din cele nouă transporturi din cursul anului 1825, menționăm: 2 butoaie cu piatră acră mare a 45 parale ocaua, 1 butoi de piatră acră măruntă a 24 parale ocaua, 13 butoaie cu măsline = 1848 ocale a 26 parale ocaua, 1 butoi cu chimion a 60 parale ocaua, scorțișoară 13 parale ocaua, cuișoare 19 parale ocaua, gogoși ristic 6 lei ocaua, piatră ristic 5 lei și jumătate ocaua, berliner blau 10 lei și jumătate ocaua, 3 saci anason = 160 ocale a 60 parale ocaua, 1 sac cu bureți subțiri, 1 butoi cu „cuconari", 1 butoi cu zahăr mărunt = 443 ocale, 1 butoi zahăr franțuzesc căpățîni mici, 13 butoaie cu stafide roșii, apoi stafide „cecherdeși" unele cu 57 și altele cu 75 parale ocaua, 10 butoaie cu smochine în care au încăput 15 200 „păpușele", cîte 27 păpuși la 1 leu, 2 butoaie cu icre negre = 829 ocale a 4 lei ocaua, pentru care a mai plătit 7 lei la „cumpăna împărătească" și 11 lei la hamali, 2 saci cu bureți a 14 lei ocaua, 1 butoi cu migdale curățate, 16 cutii cu smochine, 7 butoaie cu stafide negre, 4 saci cu anason = 397 ocale a 69 parale ocaua, 50 oca tibișir a 30 parale, 1 butoi cu tămîie a 230 lei cîntaru, 1 butoi cu „*cușarzum*" (cușzum = stafide), 1 butoi cu sacîz dulce, 5 saci cu piper = 375 ocale a 3 lei și 35 parale ocaua, rahat-locum, floare de pucioasă a 2 lei ocaua, 5 lăzi cu oțet, 233 sticle cu cerneală, 1 butoi cu cositor englezesc, tacîmuri de tuci și de aramă, cele de tuci cu 5 lei tacîmul 78 perechi ciorapi de bumbac și lînă, 12 topuri de poleială galbenă și albă, perdele de pîslă, 1 brîu de pambriu a 50 lei, 3 cărți grecești, Tetraevanghel, 10 lei și multe altele din care se vede că aducea marfă multă și variată de pe urma căreia a avut frumoase beneficii.

Tot în acest an, 1825, din anumite însemnări aflăm că primea diferite mărfuri de la neguțătorul brașovean Hagi Teodoru. În legătură cu blănurile trimise, printr-o scrisoare din 2 dec. îi spune că nu au căutare, deoarece sînt prea scumpe și să-i comunice ce să facă cu ele. Neprimind răspuns urgent, cum îl rugase, la 17 decembrie printr-o altă scrisoare îi atrage atenția să-și caute alt mandatar „pînă nu-i vremea trecută". Cu aceiași ocazie, pentru a-l informa, îi comunică prețul anumitor mărfuri și cum se vînd ele la București. Astfel: măslinele 44 parale ocaua, stafide roșii de butoi 40 par., stafide roșii brune 44 par., stafide negre 36 par., cușzum 3 lei ocaua, smochine de cutie 45 par., piper 4,35 lei ocaua, tămîie 6,30 lei ocaua, inibahar 7 lei ocaua, cuișoare 24 lei

---

[3] Arh. St. Buc., *ms.* 157, f. 17—17v, f. 35 v., f. 167; *ms.* 160, f. 21—21 v.; *ms.*161, f. 86v

ocaua, scorţişoară 16,50 lei ocaua, chimion 2,50 lei ocaua, bureţi subţiri 30 lei ocaua, bureţi groşi 20 lei ocaua, cuconari 2,10 lei ocaua, icre negre 4,12 lei ocaua, migdale curăţate 4,10 lei ocaua, băcan mohorît 44 lei cîntaru, sacîz dulce 20 lei cîntaru, *şaru* 20 lei ocaua, cerneală uscată 9 lei ocaua, untdelemn de burduf 2,40 lei ocaua, piatră acră praf 36 par. ocaua, cafea „de mijloc" 6 lei ocaua, cafea „mai proastă" 5,30 lei ocaua, ristic 6,50 lei ocaua, gogoşi ristic bune 9 lei ocaua, orez 14 lei ocaua.

În prima parte a negustoriei, între 1803 şi 1807, Petre Stoian a fost tovarăş cu neguţătorul Constantin Steriu, de care s-a despărţit la 17 octombrie 1807, cînd iscăleşte ca martor al acestei desfaceri şi neguţătorul Manole Dumitru.

Petre Stoian avea afaceri de bancă, comision, plăţi de marfă sau schimb de bani şi cu unii neguţători din Viena, după cum se vede din scrisoarea unui oarecare Chiriac, din 15 mai 1827, care îi răspunde că a încasat poliţa de 3 000 groşi.

Mai tîrziu, fiindcă era obligat să călătorească mult, pentru aducerea mărfurilor de peste hotare, a făcut tovărăşie, în anumite perioade, şi cu alţi neguţători care rămîneau în prăvălie cu supravegherea vînzării pe care o făceau respectivii ciraci. Dintre tovarăşii din această vreme amintim pe Paraschiva Hagi Ioan, de care s-a despărţit la 22 aprilie 1829.

Fire foarte întreprinzătoare nu se mulţumea numai cu comerţul de băcănie ci, de multe ori, se amesteca în orice afacere de unde rezulta un cîştig bun, în timp scurt. Aşa în timpul războiului ruso-turc, împreună cu neguţătorul grec Gheorghiu Saris, a cumpărat două cirezi de vite (nu se cunoaşte numărul lor), probabil ieftin, pe care le-a vîndut cu preţ bun la armatele de ocupaţie din principat.

La despărţire, cei doi tovarăşi, atunci cînd s-au „*izbrănit*" (despărţit), după cum spun ei, şi-au dat înscris unul altuia în care se spune: „Şi am desfăcut toate socotelile ce am avut între noi pînă într-un ban. Şi nu avem a mai pretenderisi unul de către altul nimic, de-a pururea. Şi orice hîrtie sau răvaş, sau vreo socoteală să va găsi rămasă din tovărăşia trecută, să nu mai aibă nici o putere şi să fie ca o hîrtie albă. Şi pentru aceia dăm exoflisiru acesta ca să aibă puterea şi tăria în toate vremea şi în tot locul, ca să să crează".

După cum rezultă din anumite hîrtii şi însemnări, Petre Stoian dădea şi bani cu împrumut pentru care lua o dobîndă destul de mare, socotită lunar, nu anual. Bineînţeles că la numărarea banilor se încheia un act, iscălit şi de martori, în care se însemna şi ce amanet se depune, în mod obişnuit acte de proprietate.

Unii dintre datornici îşi plăteau capitalul şi dobînda la timpul convenit, alţii însă, din răutate sau împrejurări nefavorabile, întîrziau cu anii peste termenul fixat. Aşa este cazul cu Tudorache cojocarul pe care-l dă în judecată în 1837, angajînd pe Mihalache Andricu ca avocat, căruia se obligă să-i plătească 300 lei drept onorariu, însă să-i susţină procesul, dacă ar fi cazul, pînă la cele mai înalte instanţe judecătoreşti.

Un alt caz este cu evreul Avram Isaac Kornut pe care îl împrumutase cu 3 000 lei încă din 1821, dar tot amînînd plata an de an, a decedat între timp, iar moştenitorii pînă la începutul anului 1841, nu dăduseră nici un ban din datorie.

În această situaţie, el personal aproape nemaiavînd nici o nădejde, dă o procură fiului său în care spune: „Pentru această datorie orînduiesc în locu meu pă fiu-meu Mihai Stoianovici ca, sau cu binele sau prin canalu judecăţii,

să aibă a cere despăgubirea de la clironomii numitului. Şi orice învoială va face cu dînşii este primită şi de mine. Şi spre a-şi avea acest înscris tăria, am iscălit însuşi cu mîna mea".

Din anul 1810 pînă la moarte, Petre Stoian a locuit în mahalaua Popescului, pe podul Beilicului (calea Şerban Vodă) în casa * pe care a luat-o în schimb de la o oarecare Păuna. Casa, modificată şi mărită mai apoi, era clădită pe un loc al Mitropoliei căreia i se plătea embatic (chiria) 20 lei pe an; terenul avea o lăţime cam de 8 m. la stradă şi circa 30 m. în lungime, mergînd pînă în apa Dîmboviţei.

*

Petre Stoian a fost căsătorit de două ori, prima dată cu Zoiţa probabil fiica unui neguţător bogat, avînd împreună trei băieţi: Constantin (Costache), Mihai (Mihalache) şi Petre (Petrache), dintre care, ultimii doi au ajuns neguţători de frunte în Bucureşti.

La cîţiva ani după decesul primei soţii, cu care a trăit în cea mai bună înţelegere **, a făcut greşeala, în vîrstă înaintată fiind, să se căsătorească cu una Paraschiva, cu vreo 30 de ani mai tînără ca el. Aceasta, femeie frumoasă dar rea, pusă pe scandal, ştiindu-l bogat, a socotit că va avea o viaţă de huzur, de distracţie şi în situaţia de a se îmbrăca cu veşminte costisitoare. Dar Petre Stoian era un om strîns la pungă, cum fusese obişnuit toată viaţa, nu-i plăcea să arunce banii pentru lux şi nici în societate, la sindrofii sau petreceri, nu mergea cu ea. În plus, Paraschiva era o femeie plină de temperament, dornică de o viaţă personală pe care el, om bătrîn şi bolnav ***, nu se afla „destoinic a sătura nesăţioasa ei poftă ce are spre înpreunare".

Cu toate neajunsurile ce i le făcea soţia, vorbele urîte ce i le spunea, el le-a suferit, „nevrînd mai vîrtos să-mi sparg casa şi să mă despart la bătrîneţe".

Instigată de mama sa şi de fratele său, Paraschiva a fugit de cîteva ori de acasă, lipsind vreme îndelungată, cerînd pentru această perioadă să i se plătească o sumă îndoită, decît era necesar, pentru hrană, îmbrăcăminte şi încălţăminte. Plătindu-i suma cerută, după dispoziţia Mitropoliei, din 16 august 1832, ea s-a întors acasă, dar şi-a continuat felul de viaţă de mai înainte şi a părăsit din nou domiciliul.

În urma acestei situaţii, la 24 ianuarie 1834, Petre Stoian înaintează mitropolitului o lungă jalbă în care-şi arată toate necazurile şi suferinţele pătimite din partea soţiei, care, „prin feluri de nesuferite urmări şi rele purtări ale ei către mine, numai şi numai ca să mă stingă şi apoi să se desparţă de mine", cu toate că el le-a trecut pe toate cu răbdare, ca şi mai înainte, dar în zadar.

---

* După moartea lui Petre Stoian, la 20 februarie 1850, fiul mijlociu, Mihalache Stoianovici, după ce plăteşte cele două părţi ale fraţilor săi Costache şi Petrache, vinde casa părintească doctorului Ludovic Kraus pentru suma de 1220 galbeni chezaro-crăieşti, cumpărătorul fiind obligat să plătească Mitropoliei un embatic mai mare, de 30 lei anual, primind însă voie de a dărîma sau zidi pe acel loc orice construcţie va voi, după cum a şi făcut şi care case au dăinuit pînă în anii din urmă, cînd spaţiul a trebuit să se lărgească pentru construirea metroului (cf. Arh. St. Buc. *ms.* nr. 153, f. 243 v. — 244).

** La 19 martie 1833, cei doi preoţi din mahalaua bisericii Sf. Ioan Nou, ce depindea de Mitropolie, dau declaraţie „cu suflet nevătămat" că chir Stoian, atît timp cît a locuit în acea mahala, a trăit în bună înţelegere cu răposata lui soţie Zoiţa; de asemenea că se bucură de cinste între negustori şi enoriaşi.

*** După cum rezultă din referatul doctorului Constantin Alexandridis, din 21 martie 1833, înaintat „cinstitului duhovnicesc departament al Mitropoliei".

Pentru toate acestea roagă să fie „mîntuit [despărţit] de o asemenea femeie care îmi voieşte nu alta decît răul şi stingerea“, fiindcă el nici prima dată, nici pe urmă n-a gonit-o, ci ea singură a fugit, pentru care timp cere ca el să-i plătească cheltuiala, iar ea „să se preumble după chefurile sale“.

Mitropolitul, spre a cunoaşte cît mai temeinic şi mai în amănunt pricina soţilor Stoian, cere de la protopopul Pantazi un referat, aşa cum indicase şi mai înainte, să cerceteze cum se petrece căsătoria lor. Protopopul Pantazi arată în referat toate faptele rele ale Paraschivei şi spune că „tot viforul cel turburător al căsniciei îl provoacă ea, iar iuţeala acestei femei este izvorîtoare de răutate“.

Luînd în consideraţie referatul protopopului Pantazi şi anaforaua „duhovnicescului departament“, din care se vede că Paraschiva „înrăutăţită fiind cu totul, cu care aceasta în mare scărbă şi urăciune au adus pă soţul său şi mai vîrtos din invitările mume-si şi a frate-său, măcinîndu-l prin judecăţi, fără nici un cuvînt drept şi destoinic“, în această situaţie căsnicia lor nu mai poate dura.

Alături de cele de mai sus, luîndu-se în seamă şi mărturisirea în scris a doctorului Constantin Alexandridis că Petr·· Stoian „să află supt patimă de boală, nemaifiind destoinic... fiind şi în vî tă de bătrîneţe, care şi singur înaintea noastră o au mărturisit, dînd şi zapıs în condica duhovnicescului departament al sfintei Mitropolii că altă căsătorie nu va mai cere“, mitropolitul Grigore hotărăşte ca Petre Stoian, de aici înainte, să fie despărţit de Paraschiva şi să-i înapoieze zestrea cu care a venit la căsătoria ei. Actul de despărţire, din porunca mitropolitului, este semnat de episcopul Ilarion al Argeşului.

*

În desele lui călătorii făcute la Braşov, Petre Stoian a cunoscut mulţi neguţători de acolo, indiferent dacă erau români, greci, armeni sau de alte naţionalităţi. Cu unii dintre ei era în directă legătură de afaceri comerciale, chiar în tovărăşie, iar cu alţii în relaţii de prietenie sau de simple cunoştinţe.

De aceea s-a gîndit că în caz de vremuri grele la Bucureşti, — ocupaţii militare străine sau epidemii care secerau vieţile multor oameni, — să se refugieze în acest oraş de la poalele Tîmpei, unde era ferit de urmările nefaste ale evenimentelor.

O astfel de aşezare în acest oraş, împreună cu întreaga lui familie, ca şi mulţi alţi neguţători sau boieri, a fost în vremea domnului Caragea cînd a bîntuit cumplita boală a ciumei, care a făcut ravagii în rîndul locuitorilor din Bucureşti şi în restul ţării. Petre Stoian n-a fost printre primii care a plecat şi din această cauză s-a gîndit cu groază că, poate, microbul bolii l-a atins pe el sau pe vreunul din membrii familiei sale. Datorită acestui fapt, a făcut jurămînt că dacă el şi familia lui va scăpa cu bine, drept mulţumire lui Dumnezeu, va ridica o biserică în Bucureşti.

Întorcîndu-se sănătos, a căutat să aducă la îndeplinire promisiunea făcută. Dar unde să facă biserica?! În mahalaua în care locuia, Popescu-Jicniţa, sau în celelalte dimprejur nu era cazul să se construiască o nouă biserică, fiindcă erau multe şi, relativ, destul de apropiate (Sf. Vineri, Udricani, Lucaci, Stelea, Vergului şi altele). De aceea şi-a îndreptat cercetările în cealaltă extremitate a oraşului şi a socotit că locul cel mai nimerit ar fi pe Uliţa Tîrgoviştei (actualmente Calea Griviţei), la marginea oraşului, acolo unde se construise cu cîteva zeci de ani mai înainte, un mănunchi de case, cu ulicioare înguste şi întortochiate. De altfel, Uliţa Tîrgoviştei era un drum important care făcea legătura între cele două centre urbane şi era destul de frecventată.

Acolo, pe Ulița Tîrgoviștei, — unde se întretăia cu o ulicioară ce nu avea nume, dar care mai apoi s-a numit după numele bisericii, foarte aproape de bariera orașului, care pe atunci era unde se află acum strada Buzești, Ecaterina Teodoroiu și strada Occidentului, — Petre Stoian a cumpărat un loc lîngă vechea biserică ca să mărească cuprinsul lăcașului dorit pe care voia să-l ctitorească.

Pe unde este strada Polizu, și altele din apropierea ei, erau vii, iar mai încolo terenuri virane sau agricole.

Se spune, după tradiție, și chiar documentar este confirmat faptul că ridicarea bisericii s-a făcut pe locul unei bisericuțe care, probabil, fusese construită pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, de către neguțătorul Mihalcea și tot cu hramul Sf. Voievozi. Acest fapt se vede foarte clar din documentul din 20 septembrie 1770, cînd Mihalcea bacalul împuternicește pe preotul Pintilie „de la biserica Sf. Voievozi *care este făcută de mine*“ [4] (s.n.), să ia dijma de pe moșia Stoican „în locul mieu“, probabil el fiind bolnav sau într-o vîrstă prea înaintată.

În locul acelei bisericuțe, făcută din lemn sau de cărămidă, ctitorită de Mihalcea bacalul, la care, desigur, se adăugaseră micile ajutoare ale puținilor oameni săraci ce locuiau în acea mahala care se înfiripase în acea parte a orașului, și care bisericuță nu mai corespundea nici cu starea ei, nici cu numărul locuitorilor, în 1817 neguțătorul Petre Stoian împreună cu Dumitru *sin* Manciu * au construit, din temelie, o altă biserică, de zid, mult mai încăpătoare, păstrînd același hram pe care l-a avut vechea biserică.

Pe unele cărți religioase care se mai păstrează, găsim, pe lîngă obișnuitele însemnări, și interesante știri istorice pe care dascălii sau preoții bisericii le-au scris să fie cunoscute și de generațiile viitoare.

Reținem pe a lui Nicolae cîntărețul făcută pe foaia unui *Minei* pe luna noiembrie, tipărit la Buda, în 1804, următoarea însemnare:

„La leat 1848 iunie în 11 s-au început Libertatea adică slobozenia și ușurarea poporului. Și au ținut acea slobozenie trei luni și ne-am pomenit cu turcii aicea în Capitală și au stricat acea libertate, prinzînd și pe aceia ce începuse[ră]. Pă urmă au venit și muscalii la două săptămîni și a strîns [arestat] și din neguțători și din boieri, și i-au surghiunit la biserica Plumbuita, păzindu-i spre judecată“.

Tot el, pe *Didahiile* lui Ilie Miniat tipărite la Iași, în 1837, a scris: „La leat 1848, septembrie 24 au venit aicea în Țara Românească turcii și muscalii și au dărăpănat Constituția jos și puind caimacam pe d. Constantin Cantacuzino locțiitor de domn.

De aceia am însemnat și eu cel mai jos iscălit, pă vremea ce mă aflam cîntăreț la biserica Sfinților Voievozi, fiind ctitor al numitei biserici d. Mihalache Stoianovici, fecioru răposatului jupîn Stoian, ctitorul cel mare care au săvîrșit biserica și puțul cel de piatră“.

---

[4] Idem, *Documente istorice*, CXXXV-90.

* La 1817, cojocarul Dumitru *sin* Manciu era om înaintat în vîrstă, necăsătorit și fără copii. A decedat în 1827, la scurtă vreme după ce și-a dictat testamentul (16 februarie 1827), în care menționează toată averea lui, mișcătoare și nemișcătoare, și cum trebuie să se procedeze cu ea. Printre altele el spune că lasă la biserica Sf. Voievozi suma de 1 000 lei „să să facă două chilii, să șază oameni săraci, dă pomană“, și încă 500 lei „să să facă un rînd de odăjdii“. La breasla (isnaful) din care făcea parte, lasă 150 lei pentru plata a șapte sărindare, dintre care primul „la biserica la arhanghelu Mihail în Ulița Tîrgoviștii“, iar celelalte la bisericile: Colțea, Sf. Gheorghe Nou, Popa Chițu, Oțetari, Sf. Nicolae-Șelari și la mănăstirea Căldărușani.

Pe un *Minei* pe luna februarie, tipărit la Buda, în 1805, dascălul Andrei, la 5 februarie 1845 a scris: „Omul fără învăţătură [este] ca o corabie fără cîrmă şi ca o pasăre fără aripi“. (cf. Pr. Vasile Pocitan, *Notiţe istorice asupra bisericii cu hramul Sf. Voevozi*, Bucureşti, 1904, p. 86—87).

Nu ştim cărui meşter sau inginer i-a încredinţat Petre Stoian ridicarea bisericii, poate unuia din cei patru foarte cunoscuţi Freywald, Hartel, Ott, sau priceputul meşter Joseff Weltz care, în 1819, a construit biserica Sf. Dumitru de Jurămînt. Toţi aceştia se găseau în acea vreme în Bucureşti şi construiseră mai multe biserici aici în Capitală, cît şi în diferite localităţi din ţară.

Biserica a fost construită din cărămidă subţire, îmbinată cu mortar, iar, în interior, pictată în stil bizantin al-fresco.

Acoperişul a fost, probabil, cu şiţă, sau cel mult cu olane şi numai pe la jumătatea secolului trecut biserica a fost învelită cu tablă.

După terminarea clădirii, biserica a fost înzestrată cu: icoane, candele, sfeşnice, steag de muşama pictat pe amîndouă părţile, cărţi şi diferite alte obiecte trebuincioase, majoritatea fiind dăruite de ctitori, iar o altă parte de către unii enoriaşi.

Nu putem spune că Petre Stoian este ctitorul absolut al bisericii, fiindcă, după cum se arată chiar în pisanie, figura alături şi Dumitru cojocaru, iar pe lîngă aceştia, au contribuit la construirea şi înzestrarea ei, bineînţeles într-o mică măsură şi alţi oameni *. Dar, fiindcă el a fost cu iniţiativa, cu terenul şi aproape cu întreaga cheltuială, i s-a stabilit şi recunoscut şi oficial, în 1840, calitatea de ctitor principal.

Faptul că au fost doi ctitori principali la început s-a putut vedea, pînă în 1900, atît din cuprinsul pisaniei, cît şi din pictura de pe peretele dinăuntru, deasupra uşii de la intrare, unde erau zugrăviţi, în costumele lor de epocă, în dreapta: Stoian şi Zoiţa, tatăl cu mîna pe capul unui copil, cam de vreo zece ani, desigur Constantin, fiindcă ceilalţi doi (Mihai şi Petre) nu erau născuţi la acea dată; în stînga era portretul, în mărime naturală, a cojocarului Dumitru *sin* Manciu, singur, fiindcă nu era căsătorit. Vasile Pocitan [5] ne spune că, înainte de a se dărîma biserica (1900), din cauza timpului şi a fumului, portretele ctitorilor de-abia se mai cunoşteau; n-au fost copiate şi nici fotografiate, deşi se putea face şi una şi alta, după spălarea lor.

După tradiţie şi cele povestite preotului Vasile Pocitan, cu 85 de ani în urmă, de către oameni bătrîni, o bună parte din mîna de lucru, necalificată, a fost constituită din femei şi copii care aduceau apă, cu găleţile şi cofele, din puţurile cele mai apropiate, fiindcă de apă canalizată, nici vorbă nu era. Bărbaţii, mulţi dintre ei meseriaşi, în zilele de clacă pentru care s-au angajat, au adus o contribuţie substanţială prin munca lor, micşorînd astfel preţul de cost al lucrării. Unii enoriaşi i-au mărturisit că părinţii sau bunicii lor au lucrat la zidirea bisericii, iar Ioniţă Pilitu [6] şi neguţătorul Ştefan Răducanu poreclit şi „Bot de capră“, care locuiau în apropiere, au dat un mare sprijin la împlinirea construcţiei.

* Pentru toţi cei care n-au putut fi menţionaţi în pisanie s-a făcut un pomelnic al ctitorilor (pomelnicar), adică o frumoasă condică, aurită pe margini, legată în piele. Pe prima foaie a acestuia se află însemnarea: „Pome[l]nicul ctitorilor celor ce au ajutat la facerea sfintei biserici, însă numele ce n-au început în tabla dă la proscomidie, s-au trecut aici în această condică“.

[5] Pr. Vasile Pocitan, *op. cit.*

[6] *Ibidem*, p. 15—16.

Pisania care s-a așezat atunci, deasupra ușii de la intrare, avea următorul cuprins:

„Așa să strălucească lumina voastră înaintea oamenilor ca să vadă ale voastre bune fapte.

Drept aceia și eu robul lui Dumnezeu Stoian băcanu *sin* Petre Stenеț gabrovianu, cu soția lui Zoița și Dumitru cojocaru *sin* Manciu, cugetînd a se proslăvi numele celui în Troiță mărit Dumnezeu, întru cinstea și pomenirea Adormirei Născătoarei de Dumnezeu și a sfinților Voievozi Mihail și Gavriil și a sfîntului ierarh Nicolae, am înălțat această sfîntă biserică din temelie, precum se vede, în zilele prea înălțatului domn Io Gheorghie Caragea v.v. [voievod], fiind mitropolit a toată Ungro-Vlachia, chirio chir Nictarie, ca să fie vejnică pomenire celor ce au dat ajutor și celor ce vor da să fie și aceia pomeniți în veci, amin. Leat 1817 august 1“ [7].

Tîrnosirea bisericii s-a făcut chiar în acel an, iar ca prim slujitor a fost numit preotul Vlad (Vladu) care locuia pe Ulița Tîrgoviștii (Calea Griviței), unde se întretaie cu strada Buzești, la colț, unde a fost pînă acum cîțiva anii în urmă clădirea și farmacia fostului proprietar maior I. Obedenaru.

După un număr de ani, Stoian a mai cumpărat cîteva terenuri vecine, mărind mult cuprinsul bisericii, pe care, în 1833—1834, a construit mai multe chilii pentru adăpostirea oamenilor săraci, iar în față, pe Ulița Tîrgoviștei, a făcut opt prăvălii pe care, în toamna anului 1834 le-a închiriat la diferiți negustori sau meseriași. Dintre acei cărora le-a închiriat prăvălii, între 1834 și 1839, amintim pe următorii: logofătul Manolache cu 750 lei, primind chiria pe un an și jumătate înainte; Dumitru bărbieru, Tudor săpunaru, Mihalache croitoru, Fermer ovreiu, Solomon tîmplaru, Heinrich Schimdt tîmplar, iar unui Marin Badiuveci cîrciuma și o prăvălie cu pivniță și grajd pentru 750 lei pe an, toate aducîndu-i un venit de circa 3 000 lei anual.

Din cercetarea unor acte și vechi registre, care s-au mai păstrat de urmași, ne face să credem că, după 1832, Petre Stoian nu s-a mai ocupat cu negoțul, ci a devenit un fel de rentier, trăind din venitul celor opt prăvălii construite în fața bisericii pe Ulița Tîrgoviștei, precum și de la celelalte patru prăvălii pe care le avea în Hanul lui Zamfir, situate în centrul orașului, și de la care lua o chirie mult mai mare, avînd în total un venit de aproximativ 6 000 lei anual, sumă importantă pentru vremea de atunci. Însemnarea chiriașilor și a banilor încasați sînt arătate într-un registru pînă la începutul lunii februarie 1844, de la care dată nu știm ce s-a mai întîmplat.

Cu toată activitatea lui neobosită de a construi noi chilii, prăvălii, zid înconjurător în cele trei părți ale locului, precum și clopotniță de zid, cu poarta mare de stejar, situată între prăvălii, la fața Uliței Tîrgoviștei, el s-a gîndit să-și asigure o consfințire oficială a celor făcute pînă atunci, în legătură cu biserica și averea ei. De aceea, în vara anului 1840, bătrîn și bolnav, socotind, probabil, că este cazul să-și aranjeze din timp treburile pămîntești, Petre Stoian înaintează o cerere lui Alexandru Dim. Ghica prin care roagă să i se întărească, prin hrisov domnesc, biserica, chiliile dimprejur (17 la număr) precum și cele opt prăvălii pe care, după moartea lui, le lasă danie, pentru ca din venitul lor să se întrețină biserica (lumînări, untdelemn, leafa cîntăreților etc.), să se facă reparații cînd va fi cazul și tot ceea ce va fi de necesitate; de asemenea „și pentru ținerea în bună stare a unui puț ce este dinaintea bisericii“.

---

[7] *Ibidem*, p. 19—20; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București, 1905, p. 337; Acad. R.S.R., *ms.* A 545, f. 71 și *ms.* 5142, f. 257.

Domnul după ce s-a documentat din rapoartele şi referatele primite de la departamentul Dreptăţii şi Tribunalul de comerţ că într-adevăr toate cele menţionate sînt proprietatea lui Petre Stoian, dă un hrisov * la 15 octombrie 1840, prin care recunoaşte şi întăreşte că atît biserica cît şi celelalte construcţii le-a făcut Petre Stoian „din rîvnă creştinească, într-adevăr iubitoare de oameni", care această faptă este „una din cele dintîi bunătăţi plăcute lui Dumnezeu".

În concluzie, domnul spune: „Întărim domnia mea printr-acest hrisov, iscălit şi pecetluit cu pecetea domnii mele, toate cele de mai sus cîte a orînduit şi a aşezat Stoian ctitorul, ca să stăpînească această sfîntă biserică pomenitele acareturi care alcătuiesc acum zestrea ei şi să le ţie şi să le păzească toate întocmai în veci, fără cea mai mică abatere sau strămutare".

Iar după încetarea din viaţă a lui Petre Stoian „să rămîie ctitori şi îngrijitori bisericii trei feciori ai săi legiuiţi, anume: Constandin, Mihail şi Petre, ca pă unii ce din cercare [verificare] s-au cunoscut de destoinici şi vrednici a chivernisi orice slujbă. Iar la întîmplare a nu rămînea după vreme rod din neamul copiilor săi, atunci să fie epitropi îngrijitori bisericii, corporaţia băcanilor".

Dar şi după această dată, 1840, cînd credeam că s-a încheiat activitatea ctitoricească a lui Petre Stoian, constatăm că, în 1843, cere Sfatului orăşenesc autorizaţie să construiască din nou turla bisericii, precum şi o chilie. În legătură cu turla, bănuim că ea a suferit stricăciuni grave în urma cutremurului din 1838 şi nu mai putea să rămînă în starea în care se găsea.

Villacrosse, arhitectul oraşului, la 19 mai 1843, aprobă ca turla să fie făcută de lemn, dar chilia, dinăuntrul curţii, să fie construită de zid „sau în paiente dă zid" şi la o depărtare de cîţiva stînjeni de amîndouă uliţele, iar învelitoarea să fie făcută cu olane sau şindrilă şi să n-aibă o streaşină mai mare de o palmă şi jumătate, aşa cum i se aprobase şi în 1839 de către fostul arhitect Faiser.

Este cazul să mai amintim, că în micul cimitir din jurul bisericii, aşa cum exista la toate celelalte, pînă la desfiinţarea lor de către primărie şi construirea altora mai mari la marginile oraşului, şi Petre Stoian şi-a înmormîntat acolo pe soţia sa (decedată între 1828 şi 1830) şi alte rude. Iar după trecere de timp, în 1837, a adunat osemintele celor de mai sus şi le-a pus într-o criptă de piatră, acoperită cu o frumoasă placă de marmură albă, lucrată în relief, cu ornamentaţii marginale, avînd în partea superioară o cruce la mijloc, de o parte şi de alta cîte un înger şi dedesubtul crucii un cap, iar mai jos o tigvă cu două oase încrucişate, aşa cum se obişnuia pe atunci la diferite morminte.

Inscripţia, cu litere cirilice, are următorul cuprins: „Supt această piatră se odihnesc oasele răposaţilor: Joiţa, Hristodor, Elena, Petre, Zlata, Dimitrie, care s-au aşezat de către mine Stoian *sin* Petre Steneţ gabroveanu, ctitorul sfintei biserici aceştia ce să numeşte hramul sfinţilor Voevozi, spre pomenire, ca Dumnezu să-i ierte şi să-i pomenească întru împărăţia sa, 1837 mai 19. Bucureşti".

După încetarea din viaţă a ctitorului Petre Stoian, timp de cîteva zeci de ani, biserica şi aşezămintele ei n-au dus lipsă de nimic, fiindcă aveau un venit mulţumitor din chiriile ce se luau de la cele opt prăvălii dimprejur. Dar din cauza unui incendiu, întîmplat prin 1880—1882, aproape toate prăvăliile

* Document original pe pergament (0,81×0,57), întărit cu semnătura şi pecetea domnului; contrasemnat de Barbu Ştirbei ca mare logofăt al Dreptăţii şi de sărdarul Scarlat Tîmpeanu ca şeful secţiei.

au fost mistuite de foc. Tot ce a fost parte lemnoasă a ars pînă la pămînt. N-au rămas decît ziduri pustii, ruine părăsite care n-au putut fi refăcute, deoarece nu mai era posibil şi nici fonduri epitropia bisericii nu mai avea. Chiar chiliile, în care stăteau oameni săraci, fără plată, acum erau închiriate obţinîndu-se cîteva sute de lei anual, întrebuinţate la cumpărare de lumînări şi untdelemn.

Primăria oraşului văzînd că epitropia nu poate face nici un fel de reparaţie la prăvăliile ale căror ziduri se măcinaseră din cauza intemperiilor, hotărăşte în 1889—1892 dărîmarea lor şi cu această ocazie expropiază şi o parte din teren pentru a lărgi strada Sf. Voievozi care era îngustă în acea parte, despăgubind biserica cu suma de 1768 lei.

Nemaifiind zid şi nici un fel de împrejmuire în această parte a bisericii, primăria oferă gardul de lemn de la cimitirele Ghencea şi Sf. Vineri, acolo făcîndu-se altele noi. Dar nici grilajul de lemn oferit nu era prea bun, fiindcă o parte din bulumaci erau putrezi la bază, din care cauză, peste cîţiva ani, îngrădirea ajunsese să fie mai urîtă decît dacă n-ar fi fost deloc.

În această situaţie deplorabilă din punct de vedere material, Mihalache Stoianovici care urmase la ctitorie pe tatăl său Petre Stoian, se retrage la 26 ianuarie 1891, sub pretext de bătrîneţe şi boală, recomandînd forurilor respective pe fratele său Petrache, dar şi acesta îşi declină calitatea pentru aceleaşi motive.

În 1894, primăria face o nouă expropiere din terenul bisericii, de pe str. Sf. Voievozi, oferind epitropiei suma de 5840 lei, iar în anul următor, 1895, hotărînd să construiască un local de şcoală, mare şi frumos, expropiază terenul din dreapta bisericii, unde erau chiliile, care sînt dărîmate, obţinîndu-se, pe materialul rezultat, 340 lei. Pe lîngă acest teren, în suprafaţă de peste 900 m.p., expropiază întreg locul din faţa bisericii, de pe Calea Griviţei, pentru a prelungi str. Semicercului care era înfundată şi a crea un scuar care să ofere o mai bună perspectivă bisericii. Pentru cei 918 + 1267 = 2185 mp. a 30 lei/m.p. oferă suma de 65 570 lei. Dar din cauza schimbării conducerii primăriei, plata sumei se amînă mereu pînă în 1896, cînd se face o nouă evaluare şi se dă numai 40 000 lei cu recomandarea precisă, ca aceşti bani să servească la „repararea clădirii bisericii şi la facerea de locuinţe pentru preoţi“, locuinţe care se găseau într-o stare de degradare, mai ales la exterior, iar acoperişul era o parte din olane, cum fusese în vechime şi altă parte învelit cu tablă vopsită roşu.

Cu aceşti bani, într-adevăr, se putea face o bună reparaţie a bisericii şi a se construi o nouă locuinţă pentru preoţi, dar intenţia şi dorinţa epitropiei şi a enoriaşilor era de a se clădi o nouă biserică.

În urma acestei situaţii, primăria deleagă pe P. Petricu *, arhitect şef, să facă planurile pentru noua biserică. Acesta, după studierea mai multor biserici, din Bucureşti şi ţară, ia ca model, într-o oarecare măsură, biserica catedrală din Curtea de Argeş.

Cu toate că planurile erau gata în 1898, construcţia bisericii nu se putea începe, fiindcă, după deviz, suma era insuficientă. Deci mai trebuia oarecare timp pentru a se strînge banii necesari. S-a admis să se facă pantahuză (colectă) şi să se adreseze şi un apel stăruitor la toţi locuitorii din respectiva mahala.

Spre reuşita acestei întreprinderi, a fost norocul că, în 1899, au fost aleşi ca epitropi doi oameni bogaţi şi cu influenţă la diferite autorităţi şi persoane. Este vorba de maiorul Ioan Obedenaru (n. 1846), fost ajutor de

* P. Petricu (1846—1910); membru fondator al Societăţii Arhitecţilor; tot el a construit şi biserica Silvestru.

primar al Capitalei (frate cu Mihail Obedenaru n. 1836, medic, diplomat, publicist şi academician), şi celălalt epitrop G. Ioaniţescu. Datorită lor, precum şi celor doi preoţi tineri, de curînd numiţi: pr. Vasile Pocitan şi pr. Ion Burcă s-a început o activitate neîntreruptă pentru strîngerea fondurilor şi urgentarea cît mai mult pentru începerea construcţiei.

În sfîrşit, cu toate că încă nu era asigurată întreaga sumă trebuitoare, s-a hotărît începerea lucrului. În ziua de 15 august 1900, cu ocazia sărbătorii Maicii Domnului, s-a făcut ultima slujbă în vechea biserică, iar a doua zi, pe 16 august, s-a început dărîmarea ei. După planurile arhitectului P. Petricu, executarea a fost încredinţată fraţilor Raimond şi Luigi Bozero, antreprenori cunoscuţi, care construiseră şi şcoala comunală de băieţi de la Sf. Voievozi şi ofereau o bună garanţie că vor face o lucrare temeinică şi frumoasă, cum a şi fost.

Trebuie să se ştie însă că lucrarea n-a mers într-un ritm neîntrerupt, au mai existat şi unele stagnări, pînă cînd se adunau noi sume de bani. Cetăţenii enoriaşi s-au dovedit şi de data aceasta, ca şi în trecut, la înălţime. Sub diferite forme au contribuit ca biserica să fie cît mai repede posibil terminată. Datorită acestui fapt, la sfîrşitul verii anului 1903, noua clădire, monumentală, care dădea un aspect de întinerire vechii Uliţe a Tîrgoviştei, devenită după 1878 Calea Griviţei, era acum o realitate, de mult dorită şi acum înfăptuită.

După unele însemnări şi calcule făcute de noi, clădirea bisericii a costat circa 80 000 lei, în afară de munca benevolă a respectivilor enoriaşi.

Pentru pictură, din cele 12 oferte şi modele prezentate, s-a reţinut cea a preotului V. Damian, pictor diplomat al Şcolii de Belle-Arte din Iaşi, cunoscut şi apreciat din celelalte lucrări făcute la bisericile Cuibul cu barză, Sf. Mina (Vergu), Tei, Brezoianu. Ca ajutoare a avut pe talentatul Panaşenschi, polonez românizat şi pe Emil Damian, fiu, pictor şi student în ultimul an la Şcoala de Belle-Arte din Bucureşti.

Pictura în întregime, cu materialul pictorilor, a costat 9 000 lei.

Catapeteasma, predicatorul, stranele, tetrapodul şi întreg mobilierul, sculptate în lemn de stejar, au fost executate de C. M. Babic, „unul din cei mai buni sculptori bisericeşti din ţară“ pentru suma de 10 000 lei. C. M. Babic făcuse studii de specialitate în ţară şi străinătate, şi executase, pînă la acea dată, mobilierul şi sculptura de la bisericile: Amzei, Delea Veche, Teilor etc. El era fiul (n. 1869) renumitului sculptor bisericesc M. Babic, care împodobise cu arta lui bisericile: Domniţa Bălaşa, Sf. Spiridon, Antim, Sf. Nicolae-Şelari etc.

Frumoasele vitralii, care se pot vedea şi astăzi, au fost executate de maestrul german Iulius Schröter pentru suma de 984 lei. Pardoseala întregii biserici a fost lucrată în mozaic cu figuri geometrice rotunde, simbolice.

Ornamentaţiile exterioare, care-i dau un aspect armonios şi cu totul deosebit, lucrate în stil bizantin şi imitate după modelul celor de la Curtea de Argeş (conform planurilor arhitectului P. Petricu) au fost executate de sculptorul Faust.

Prin grija şi bunăvoinţa lui C. F. Robescu, primarul Capitalei, s-a făcut o plantaţie de pomi împrejurul bisericii, trotuare în faţă, un scuar cu ronduri de flori şi pavaj cu piatră cubică, de granit, pînă în alinierea cu Calea Griviţei, acest punct devenind o mîndrie a locuitorilor din mahala, iar pentru cetăţenii din ţară care veneau prin Gara de Nord, în drumul lor spre centrul oraşului, era prima biserică care-i impresiona.

Noua biserică, mare ca o catedrală, atît ca formă cît și ca aspect, cu minunate ornamentații exterioare, are deasupra ușii de la intrare o placă de piatră, pisania, sculptată în relief, cu următorul cuprins:

„Ridicatu-sa din temelie acest sfînt locaș, cu hramul sfinților mai marilor voevozi Mihail și Gavriil și Adormirea Maicii Domnului, în anul mîntuirii 1817 de către repausați întru fericire Stoian băcanu *sin* Petre Steneț gabroveanul cu soția sa Joița, Dumitru cojocaru *sin* Manciu și alți evlavioși creștini.

Ruinîndu-se cu vremea, acum între anii 1900 și 1903, în a doua arhipăstorie pe scaunul sf. Mitropolii a Ungro-Vlahiei a I.P.P.S.S. Iosif Gheorghian, fiind primar al Capitalei d. C. F. Robescu, s-a restaurat radical și împodobit din fondul primit de la primăria Capitalei și cu ajutorul enoriașilor, prin stăruința și osteneala epitropilor: maior I. Obedenaru, G. Ioanițescu, paroh econom V. Pocitan și preotul econom-stavrofor Ion Burcă.

S-a tîrnosit la 21 septembre 1903. Arhitect fiind d. P. Petricu" [8].

Din cuprinsul acestei pisanii, a celor scrise de pr. Vasile Pocitan și a presei din acea vreme, aflăm că biserica Sf. Voievozi a fost tîrnosită la 21 septembrie 1903, cînd au participat, în afară de o mare mulțime, autoritățile de resort, iar din partea mitropolitului Iosif Gheorghian, a fost prezent Nifon Ploeșteanu [9], vicarul Mitropoliei, care, înconjurat de St. Călinescu protoiereul Capitalei, Ilie Teodorescu preot de la biserica Amzei, pr. Dimitrie Georgescu de la biserica Sf. Nicolae-Dușumea, G. Gibescu arhidiacon și Serafim diacon, au oficiat slujba de sfințire a bisericii, iar preotul Vasile Pocitan liturghia și a prezentat un scurt istoric al bisericii vechi și noi.

De atunci pînă în prezent, adică într-un interval de 86 ani, biserica Sf. Voievozi s-a menținut într-o stare mulțumitoare, de prospețime, atît în interior cît și în exterior, încît cei care nu-i cunosc vîrsta, pot crede că ea a fost construită numai cu cîțiva ani în urmă.

---

[8] *Ibidem*, p. 56; Pr. Marin Dumitrescu, *Istoricul a 40 de biserici din România*, vol. III, București, 1907, p. 64; Acad. R.S.R., *ms.* 5142, f. 257—258.

[9] „Consolatorul", anul VI (1903), nr. 7, p. 101.

COSTACHE NEGRUZZI LA BUCUREŞTI, ÎN 1853

Unul din scriitorii de frunte, din secolul trecut este şi Constantin Negruzzi, cunoscut în lumea cărturărească a Moldovei sub numele de Costache Negruzzi.

Înrudit prin soţia sa, Maria *, cu familia Gane, care şi ea a dat scriitori de talent ţării noastre, Costache Negruzzi a fost prieten şi în relaţii cu personalităţi ale literaturii române din cele două Principate.

Scrierile lui sînt şi astăzi o delectare şi o documentare a unui secol frămîntat din istoria neamului nostru.

Nu ştim dacă Constantin Negruzzi a vizitat Ţara Românească (Muntenia) şi în special capitala Bucureşti înainte de anul 1853, cu toate că ar fi avut ocazia de nenumărate ori datorită prietenilor ce-şi făcuse aici şi corespondenţei purtate cu unii dintre ei, persoane marcante ale culturii româneşti, printre care trebuie să amintim pe Ion Heliade Rădulescu [1]. Cert este că la acea dată, în împrejurări nu tocmai favorabile, deoarece izbucnise Războiul Crimeii, se ivi ocazia nimerită de a veni la Bucureşti. Motivul pentru care venirea în capitala Ţării Româneşti era o chestiune de importanţă economică, pentru Moldova.

După cîte ştim, Constantin Negruzzi fusese numit, prin ofis domnesc, încă din 1850, director la departamentul Lucrărilor Publice [2], postul fiind vacant, în urma demisiei maiorului M. Kogălniceanu, iar în 1853—1854 era director al Vistieriei în departamentul Finanţelor [3].

În această calitate a fost delegat de guvernul Moldovei „să asiste la strigările licitaţiei pentru darea cu contract a venitului vămilor ambelor principate, pe al 2-lea period" [4]. De altfel Costache Negruzzi, cu toate că era literat, ocupase mai multe funcţii în diferite ministere şi nu era străin de problemele economice ale ţării. El publicase, încă din 1840, o „relaţie" în legătură cu comerţul Moldovei şi Ţării Româneşti [5] cu celelalte state europene, traducînd un articol din „Semaforul din Marsilia".

Guvernul din Bucureşti fiind înştiinţat de sosirea lui, departamentul din Lăuntru, în urma cererii cu nr. 3225, pe care o face Vistieria la începutul lunii decembrie 1853, dă ordin Sfatului orăşenesc să găsească „încăperile

---

* Maria C. Negruzzi era fiica boierului Dimitrie Gane ce avea rangul de agă.

1 George Potra şi colab., *Ion Heliade Rădulescu. Scrisori, acte*, Bucureşti, 1972, p. 16—29.

2 „Gazeta de Moldova", XXII (1850), p. 221; „Zimbrul", I (1850), p. 25.

3 Costache Negruzzi, *Păcatele tinereţelor*, ediţie comentată de V. Ghiacioiu, Craiova, 1937, p. 26.

4 Arh. St. Buc., *Municipiul Bucureşti*, 2332/1853 şi 16/1854.

5 „Albina românească", XI (1840), nr. 4, p. 17—20; „Dacia literară", I (1840), p. 120.

trebuincioase pentru lăcuința pomenitului boier, îngrijind totdeodată pentru toate trebuincioasele dumisale, cum și o birje pentru cîte zile va șădea aici... așa încît să nu întîmpine cea mai mică nemulțumire. Și în urmă va trimite departamentului lămurită socoteala de cheltuiala făcută spre cele de cuviință pentru slobozenia banilor".

Și astfel, la începutul lunii decembrie a anului 1853, Constantin Negruzzi pornește din Iași. Fiind vreme de iarnă și drumurile destul de anevoioase, se înțelege că de la Iași la București a făcut o călătorie lungă și incomodă, cu căruța de poștă sau cu sania, oprindu-se la toate stațiile unde se făcea schimbarea cailor și unde se putea desmorți de oboseală și frig, avînd la îndemînă o mîncare și o băutură caldă.

În cuprinsul orașului București, a pătruns prin Șoseaua Colentina, care despărțea aproape în două întinsa moșie a Ghiculeștilor, ce se întindea pînă departe, în vecinătatea comunei Dudești.

După ce a trecut pe lîngă vechea mănăstire Plumbuita, în tiparnița căreia s-a publicat prima carte din București, apoi pe lîngă palatul fostului domn Grigore Ghica (1822—1828), care domină, în față lacul Tei, iar în spate întinsa vale plină de stuf și trestie, a trecut și peste „gîrla" Colentina, pe un pod de lemn. Apoi, pe întreaga șosea, avînd deoparte și de alta căsuțe mici, țărănești, din chirpici, ale oamenilor nevoiași, cu parmalîcuri în față și acoperite cu trestie sau rogoz, a ajuns la Bariera Moșilor în mahalaua Oborului, unde de sute de ani se ținea bîlciul cu același nume și de două ori pe săptămînă tîrgul de vite, cereale și lemne.

De aici și-a continuat drumul pe Podul Tîrgului de Afară (Calea Moșilor), spre centrul orașului. La acea dată această arteră de circulație, ca și alte cîteva din oraș, era podită cu bîrne groase de stejar, avînd pe ambele laturi nenumărate cîrciumi și în special prăvălii cu tot felul de mărfuri (încălțăminte, cojoace, căciuli, pieptare, stămburi, vase de lemn și de aramă etc.), fiind una din cele mai comerciale străzi ale orașului. În afară de șiragul nesfîrșit de prăvălii, erau și construcții mai arătoase, cu etaj, făcute din cărămidă subțire, acoperite cu olane turcești, unele chiar cu tablă, ale negustorilor mai bogați sau ale unor boiernași, slujbași în diferite instituții ale statului. O astfel de clădire, impozantă pentru vremea de atunci, cu ziduri groase, scări de piatră și pivnițe adînci, a fost casa Colentineanu, fost arendaș al moșiei Ghiculeștilor, clădire care a dăinuit pînă anii trecuți, cînd această arteră, strîmbă, s-a modernizat și împodobit cu blocuri moderne înzestrate cu tot confortul vremurilor noastre.

Marea clădire, fabrică de paste făinoase — a fraților Solacoglu — de lîngă casa răposatului și marelui bogătaș Manuc-Bei, nu era încă construită, se va ridica cu șase ani mai tîrziu, fiind cea mai mare, de acest fel, din București. La acea dată capitala țării se moderniza cu clădiri industriale importante. Așa a fost și moara lui Gheorghe Assan (1853), înzestrată cu „mașină de foc", iar mai tîrziu cu energie electrică.

Ajuns în centrul orașului, în plină refacere urbanistică după marele incendiu din martie 1847, în apropierea bisericii Sf. Gheorghe Nou, desigur, a fost întîmpinat și îndemnat să se îndrepte spre Podul Mogoșoaiei unde, peste drum de Teatrul Național (de curînd construit și terminat) se afla hotelul și restaurantul „tapițerului" Fr. Bossel, în care i se reținuse un apartament pe toată durata cît va rămîne în București.

Podul Mogoșoaiei cu toate că încă mai purta numele de pod, nu mai era pavat cu bîrne de lemn, ci cu piatră bolovănită de rîu, dar frumos nivelată, avînd și trotuare pe ambele laturi, lucrare executată de antreprenorul Freywald. Era un pas spre progres, spre occidentalizare.

Conform ordinului primit de la minister, Sfatul orăşenesc din Bucureşti avusese grijă din timp să pregătească găzduirea postelnicului Costache Negruzzi. În rezolvarea acestei probleme fusese delegat paharnicul Ioan Creţeanu, care se înţelesese cu Bossel să pună la dispoziţia musafirului oficial un apartament cu vedere spre stradă, spre Teatrul Naţional şi cu posibilitatea de a privi de la fereastră, în dreapta şi în stînga, trăsurile, caleştile, săniile şi lumea ieşită la plimbare, la spectacole sau pentru diferite cumpărături în numeroasele prăvălii asortate cu tot felul de mărfuri din ţară şi străinătate.

Desigur, în timpul cît a stat în Bucureşti, Costache Negruzzi a participat cu regularitate la discuţiile comisiei ce a trebuit să hotărască contractarea venitului vămilor ambelor principate, al căror rezultat nu-l cunoaştem. Dar, după amiezile şi seara, fiind liber, presupunem că a fost invitat de diferite familii şi a făcut vizite şi la unii scriitori şi publicişti care se mai găseau în Bucureşti, fiindcă cei mai mulţi din aceştia, după Revoluţia de la 1848, luaseră drumul exilului. Bănuim că s-a întîlnit cu Petrache Poenaru, Grigore Alexandrescu, Zaharia Carcalechi şi mulţi alţii. Poate a fost şi la vreun spectacol de teatru şi a vizitat şi unele din vechile noastre mănăstiri din Capitală şi împrejurimi, fiindcă timpul nu credem că l-a împiedicat.

Pentru cele 20 zile (2—22 decembrie) cît a stat Costache Negruzzi în „otelul" lui Fr. Bossel, avînd locuinţă şi îndestulare (adică mîncare), primăria a plătit 1685 lei, revenind cîte 84 lei şi 10 parale pe zi, iar 1260 lei s-au dat birjarului Ioan Holteiu, care în tot timpul menţionat mai sus a fost la dispoziţia oaspetelui, adică cîte 63 lei pe zi, ceea ce face în total 2945 lei.

Dar primăria nu şi-a încasat aşa repede banii cheltuiţi. După nenumărate rapoarte şi adrese începînd chiar de la 23 decembrie 1853, de-abia la 20 aprilie 1854, Vistieria trimite primăriei suma cheltuită, pentru care Matache Caramzulea, casierul, a dat cuvenita chitanţă de primirea banilor.

Păcat că nu se ştie mai mult de şederea postelnicului Costache Negruzzi aici, deoarece nu a lăsat însemnări de călătorie scrise şi nici impresii despre oraşul Bucureşti pe care l-a vizitat într-o perioadă cînd Războiul Crimeii a însemnat trei intervenţii ale armatelor străine pe teritoriul patriei noastre, iar pentru Europa o problemă politică care a durat cîţiva ani. Ar fi fost o mărturie preţioasă pe lîngă celelalte, publicate, ale unor reporteri străini militari şi civili.

Impresiile lui Costache Negruzzi, dacă s-ar fi scris, ar fi fost o documentare interesantă care, alături de cele ale lui Zaharia Carcalechi, George Bariţiu şi Timotei Cipariu, ar fi adăugat noi imagini frămîntatului oraş, în plină agitaţie, în care se puteau vedea cele mai izbitoare contraste de viaţă politico-socială, civilă şi militară.

BREASLA BĂRBIERILOR

Desigur că şi la noi în Principate ca şi aiurea bărbaţii au căutat să-şi îngrijească ţinuta şi odată cu ea barba şi podoaba capilară. Sînt frumoase şi interesante chipurile vechilor domni şi boieri pictate în calitate de ctitori pe pereţii diferitelor biserici şi mănăstiri, dar nu ştim deloc cine erau cei care îi ajutau să-şi facă toaleta feţei. Probabil că anumiţi oameni de la curtea lor, sau alţii mai specializaţi aduşi de peste hotare, atît din Orient cît şi din Occident. Oamenii de rînd nu aveau nevoie de bărbieri speciali care să-i tundă şi să le radă barba, o făceau ei între ei, nu cu prea mari pretenţii.

Observînd vechile portrete voievodale, vedem că Mircea cel Bătrîn purta părul lung, „neîmpletit, dar umflat" după cum spune N. Iorga [1], aşa cum îl purtau călugării sau unii clerici tineri.

„Părul s-a purtat la noi, cînd după datina vecinilor creştini, cînd după a ţarigrădenilor. Pe vremea lui Ştefan cel Mare, a lui Bogdan Orbul, a lui Radu cel Mare şi a lui Neagoe se rădea barba, se lăsau cu mîndrie mustăţile lungi, şi părul tinerilor cădea în valuri bogate.

Iar Vodă cel Cumplit [Viteaz] însă e bărbos şi cu părul tuns scurt, acelaşi chip de a se purta se întîlneşte la Mihai Viteazul, la Movileşti. Ceva mai tîrziu, boierii şi chiar domnii îşi rad capul şi numai un moţ lung atîrnă pe frunte, întocmai ca la răsăritenii de lege musulmană, care se supun prescripţiilor Coranului. *Atunci bărbierul ajunge un meşteşugar foarte căutat şi o întreagă breaslă vioaie se alcătuieşte în reşedinţele noastre* [s.n.], ca la Constantinopol. Şirul bărbierilor noştri îl începe Ioan Genovezul, un italian deci, care bărberia pe Ştefan cel Mare la 1464 şi a cărui pomenire, arată tot atîta cît şi cunoscutul chip din Evanghelia de la Homor că marele domn nu purta barbă. El era însă, desigur, şi hirurgul lui Vodă" [2].

În ţara noastră şi în special în Bucureşti, meseriaşii de acelaşi fel erau organizaţi în cadrul unei bresle care se ocupa de interesele lor. Constituirea breslelor depindea de numărul lucrătorilor; cu cît aceştia erau mai numeroşi cu atît se întemeia mai devreme breasla respectivă.

Bărbierii fiind în număr mai mic nu şi-au putut întemeia o breaslă a lor decît în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cînd documentele ne arată că aveau un staroste, deci erau în număr suficient pentru a alcătui şi a fi organizaţi în cadrul unui *rufet* sau breaslă, chiar dacă era mai mică decît altele, care aveau un număr mai mare de membri.

Prima menţiune documentară despre existenţa unui staroste, deci a unei bresle, o avem de la 5 octombrie 1668, adică din vremea voievodului Radu

---

[1] N. Iorga, *Istoria romînilor în chipuri şi icoane*, Craiova, 1921.
[2] *Ibidem*, p. 266—267.

Leon, cînd Iane „starostea de bărbiiari“ [3] împreună cu soţia sa, Smaranda, cumpără de la băcanul Filafto şi soţia sa Voica, trei răzoare de vie în „dealul Bucureştilor“ (adică pe unde este astăzi Şoseaua Viilor), pentru care plăteşte frumoasa sumă, pentru acea vreme, de 134 ughi (galbeni), ceea ce însemna că era un om înstărit care, în afară de via cumpărată, avea casă şi prăvălie în oraş. Ca o întărire a cumpărării, documentul este semnat de Gherghina, judeţul oraşului, care-şi pune şi pecetea inelară, şi de mai mulţi martori printre care negustori, diaconi, slujbaşi etc., cunoştinţe apropiate lui.

Documentele din acea vreme şi de mai tîrziu ne amintesc numele multor bărbieri din Bucureşti, unii semnînd ca martori la diferite cumpărări sau vînzări de case şi locuri, iar alţii sau urmaşii lor arată unde-şi aveau prăvăliile, în centrul oraşului sau în mahalale, ce chirie plăteau pentru locul unde se afla prăvălia, precum şi diferite alte informaţii în legătură cu ei.

Astfel, între 1671 şi 1734, găsim semnaţi ca martori pe următorii bărbieri: Gavril, Dumitraşco, Ianache, Ghinea, Lazăr, Stoica [4].

În octombrie 1671, aflăm că pe un loc al Bisericii Domneşti, din centrul oraşului, printre diferiţi neguţători îşi aveau prăvăliile lor următorii bărbieri: Iane, Mihu, Iorga, Dumitraşco, Zaharia, Sima, Chiriac, Dragomir, Iancu (o adevărată uliţă a bărbierilor). La această dată ei se tocmesc cu preotul Stoica, cliseascăriul bisericii, să plătească fiecare cîte 66 bani pe lună. „Iar de vom umbla şi nu vom plăti — spun ei — cum scriem mai sus, să fie volnici preoţii să ne scoaţă de pre loc şi să puie [pe] cine vor vrea ei“ [5].

Din documentele care atestă prezenţa bărbierilor în Bucureşti mai amintim următoarele: la 3 martie 1729 meşterul Oprea bărbierul se învoieşte cu egumenul de la mănăstirea Sf. Gheorghe să-şi facă o casă pe locul ce i s-a dat, plătind chirie 10 taleri vechi pe an, avînd dreptul a o stăpîni atît el cît şi copiii lui. „Iar de se va întîmpla, la curgerea anilor, a face sfinţia sa hanu pe unde au fost cel vechi, iar casa mea tot să aibă a nu o strica, numai să «aib a stăpâni» cu bună pace, că aşa m-am aşăzat şi m-am tocmit cu sfinţia sa, de bunăvoia sfinţii sale“ [6].

În mai 1738, aflăm că Drume bărbierul are casă şi prăvălie „tot într-un [în]văliş“ pe locul fostului vornic Badea Bălăceanu [7], în faţa podului care merge la hanul lui Şerban Vodă (adică pe Podul Mogoşoaiei colţ cu uliţa Lipscani); la fel Stoica bărbierul.

În iulie 1741, Gheorghe bărbierul, feciorul ceauşului Gheorghe, cumpără de la postelnicul Iordache Văcărescu [8] un loc în mahalaua Dintr-o Zi cu 25 taleri noi, pe care clădind case le vinde, în 1745, lui Radu Fărcăşanu cu 335 taleri.

Într-un document din 18 noiembrie 1751, se spune că preotul Radu, fiul lui Vasilie dascălul, a vîndut jupînului Ninu lemnele unei prăvălii, de fapt prăvălia în sine, „care iaste den josul bărbiarilor“ [9]. Vedem deci că şi în vecinătatea bisericii Doamnei era un grup de prăvălii ale bărbierilor. Documentul este semnat de patru preoţi şi de protopopul Toma.

---

[3] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 141—142.

[4] *Ibidem*, p. 156, 170, 216, 219, 339.

[5] *Ibidem*, p. 159—160.

[6] *Ibidem*, p. 322.

[7] *Ibidem*, p. 355.

[8] *Ibidem*, p. 362, 371—372.

[9] *Ibidem*, p. 410.

Doi ani mai tîrziu, la 16 noiembrie 1753, Costanda [10], soția răposatului Drăghici bărbierul, avînd o datorie de 16 taleri rămasă de la soțul ei pentru neplata chiriei pe mai mulți ani, cedează lemnele vechi și noi (prăvălia) preoților de la biserica Doamnei, pe care vorniceii orașului le-au prețuit la 15 taleri. Costanda însă, fiind femee săracă, în loc să mai plătească un taler, i-au dăruit preoții încă patru taleri.

Documentul din 1 octombrie 1764 ne arată că Ștefan bărbierul [11] avea prăvălie în mahalaua Sf. Nicolae-Șelari, alături de cea a lui Gheorghe, fiul lui Constantin, fost staroste de neguțători. Și tot în această mahala, aflăm că în 1794 avea prăvălie și Andrei [12] bărbierul.

În octombrie 1765, Zoița, soția răposatului Roman bărbierul, se învoiește cu egumenul de la mănăstirea Sf. Gheorghe să refacă vechea prăvălie ce fusese construită pe locul mănăstirii și care, la acea dată, era ruinată cu totul. „Și făcîndu-i-se milă sfinții sale, mai mult dă copiii mici, mi-au dat voie să fac precum au fost“ [13], iar ea se obliga să plătească pentru prăvălia cea nouă 21 taleri chirie pe an.

Un oarecare Gheorghe bărbierul, care se pare că a fost în serviciul domnului Grigore Ghica, la rugămintea lui și a soției sale „fiind oameni scăpătați“, domnul le-a dat „dă pomană cu domneasca carte a mării sale“ din 1752, un loc lîngă poarta din jos a Curții domnești, între prăvălia mănăstirii Văcărești și prăvălia răposatului Apostol pîrcălab, care și acestea sînt construite tot pe loc domnesc. Actul de donație a fost confirmat mai apoi de Matei Ghica în 1753 și de Scarlat Ghica în 1760.

Acolo și-a făcut Gheorghe bărbierul prăvălie, dar după moartea lui, soția sa, Sava, bătrînă și neputincioasă, nemaiputînd să țină prăvălia care se afla în stare de dărăpănare, la 8 mai 1787, a vîndut-o împreună cu locul ce avea, lui Constantin fost mare sluger pentru suma de 600 taleri cu care bani, spunea ea „să-mi chivernisesc viața“ [14].

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, documentele ne menționează numele a încă doi bărbieri bucureșteni. Primul este Radu bărbierul care, în martie 1795, cumpără de la un oarecare Ivan și soția acestuia „o vie paragină în marginea Bucureștilor, în mahalaua Foișor“ [15], pe moșia mănăstirii Radu Vodă, cu 15 taleri. Al doilea este Panait bărbierul [16], ce în februarie 1797 avea casă și o „prăvălioară“ lîngă biserica Colțea, fiind vecin cu locul și casele lui Barbu Văcărescu, fost mare vistier. Se pare că tot acest Panait, la bătrînețe, în 1836, avea case pe ulița Scaunele Vechi [17].

Curios este faptul că în decurs de un secol n-am întîlnit decît două nume de staroste al breslei bărbierilor și acest fapt este oarecum explicabil. Neexistînd pricini de neînțelegere sau judecată, cumpărări sau vînzări de case, prăvălii sau locuri de către ei, numele lor nu este amintit, fiindcă toate lucrurile s-au desfășurat în liniște și în mod normal.

După primul staroste, Iane, amintit în documentul din 1668, al doilea pe care îl cunoaștem este menționat de documentul din 22 noiembrie 1764,

---

[10] *Ibidem*, p. 417.
[11] *Ibidem*, p. 460.
[12] I. I. Ionașcu, *Documente bucureștene privitoare la proprietățile mănăstirii Colțea*, București, 1941, p. 270.
[13] George Potra, *op. cit.*, p. 464.
[14] *Ibidem*, p. 548—549.
[15] *Ibidem*, p. 590.
[16] I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 263, 361.
[17] *Ibidem*, p. 344.

în care se arată numele lui Marin „fost staroste de bărbieri". Acesta avea casă și prăvălie în București, pe locul mănăstirii Plumbuita, în mahalaua Bălăceanu, „la poarta domnească din sus".

Datorită unor împrejurări nefavorabile, Marin a intrat în multe datorii pe care neavînd cum să le plătească, s-a gîndit să-și dea prăvălia cu chirie. Egumenul Romanos de la mănăstirea Plumbuita auzind acest lucru, ca să-l scoată din încurcătură și să fie și în avantajul mănăstirii, s-a oferit să cumpere prăvălia și casa, fapt acceptat de Marin care a primit pentru ele suma de 250 taleri.

Cînd s-a auzit în mahala de această vînzare, unii i-au oferit lui Marin o sumă mai mare, dacă poate să le ia înapoi de la mănăstire, dar egumenul n-a acceptat, cu atît mai mult că desfăcuse lemnele casei și prăvăliei pentru a construi, în locul lor, o clădire mai mare.

Pricina de neînțelegere, la reclamația lui Marin, fiind judecată de mitropolitul Grigorie și de marii boieri și hotărîrea lor fiind aprobată de domnul Ștefan Mihai Racoviță, s-a considerat vînzarea bună, fiindcă s-a dovedit că Marin „de a lui bunăvoie și fiind cu mințile întregi au vîndut" [18].

Cu toată existența îndelungată a breslei bărbierilor, primul hrisov domnesc pe care-l cunoaștem, referitor la ea, este cel din 16 martie 1803 dat de domnul Constantin Ipsilanti (1802—1806), fiul lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782; 1796—1797), prin care se confirmă *rufetului* (breslei) bărbierilor, obiceiurile și așezămintele pe care le-au avut *„din vechime"* și care s-au văzut menționate în diferite acte ce i s-au prezentat și în special în cel din 1796, care arăta și dreptul de a avea „un protomeșter mai mare peste dînșii, adică staroste pentru purtarea de grijă și *chivernisea* * a rufetului lor".

Cu această ocazie domnul Constantin Ipsilanti dă voie breslei bărbierilor din București să-și aleagă un *„staroste și purtător de griji"*, care împreună cu alți șase epitropi meșteri ai breslei, aleși dintre cei mai bătrîni și mai de cinste meseriași, să păzească orînduiala ce li s-a fixat.

Redăm mai jos punctele pe care breslașii trebuiau să le respecte întru totul.

1. „Toți cîți lucrează meșteșugul acesta aici în București, ori pămînteni sau străini, din orice parte ar fi venit, sau călăraș, dorobanț, sîrb, sau orice fel de slujitor ar fi, să aibă ascultare de starostea și de acei șase epitropi la cele ce-i va povățui pentru ale meșteșugului.

2. Pentru ucenici, cînd vor voi să iasă de la meșteri, să fie datori a da de știre starostei și epitropilor ca prin știrea și voia lor să iasă, iar de sineși să nu fie *volnic* [liber] nici vreunul din meșteri să nu îndrăsnească a lua ucenicul altuia.

3. Cînd se va întîmpla ori [vreo] greșeală să facă vreun bărbier de a nu lucra bine, ori de a nu păzi dumineca sau alte sărbători, sau judecată să aibă unul cu altul pentru ale meșteșugului lor, să nu vie volnic boier mare sau alți zapcii a-l judeca, fără numai starostea dimpreună cu epitropii să-i judece și să-i îndrepteze după obiceiurile și rînduiala lor, certîndu-i și dojenindu-i după vina ce vor face.

4. Pînă nu-și vor deschide meșterii cei mari denainte prăvăliile lor, să nu aibă voie ceilalți bărbieri.

5. Pentru cutia de milostenii ce au avut obiceiu a ține breasla aceasta, să se ia de la tot meșterul, din duminecă în duminecă, cîte trei bani, și de calfă cîte doi bani, dînd acești bani oricine ar lucra meșteșugul acesta. Și să se

[18] George Potra, *op. cit.*, vol. III (1634—1800), București, 1982, p. 228—229.
* chivernisea chivernisire = a se ocupa, a conduce.

strîngă în cutie de staroste, care cutie să se ție pecetluită atît de staroste cît și de epitropi cu pecețile lor și să se păzească pe tot anul, ca dintre [din] acei bani să se cheltuiască cu praznicul *prapadomnei* [cuvioasei] Paraschivei ce-l prăznuiesc ei, și la moartea vreunui meșter din breasla lor, ce nu va avea cu ce să i se facă trebuincioasele îngropărei și ale pomenirei, dintr-acei bani să-i slujească și să-i facă pomenire lui. Cum și de va rămînea vreun meșter de ai lor la slăbiciune și la sărăcie din boală, sau din altă întîmplare, iarăși dintr-acei bani să-i slujească cu ceea ce va fi cu cale, după starea lui.

Pentru care aceste cheltuieli, cînd se va întîmpla trebuința a se face, cu toți împreună să deschidă cutia și cu sfat de obște a epitropilor să se cheltuiască. Și atît din banii ce se vor strînge la cutie, cît și de cheltuiala ce vor face acele mai sus arătate, în toți anii să aibă starostea a-și da socoteala înaintea celor șase epitropi. Care cheltuieli să se arate prin foaie anume la ce, unde și cît s-au dat, ca să fie cunoscută și celorlalți de obște, spre a i se vedea slujba de este cu credință sau nu" [19].

După cum vedem, prin acest hrisov, domnul pune la punct o serie întreagă de drepturi și obligații pe care membrii acestei bresle vor trebui să le respecte vreme îndelungată.

Este interesant de asemenea să redăm, un act din septembrie 1816, prin care Dinul bărbierul se obligă să învețe meșteșugul bărbieriei pe un țigan al clucerului Nicolae Glogoveanu: ... „precum să să știe că am luat eu pe unu dintre țiganii dumnealui ca să-l învăț la meșteșugu bărbieriei, cu soroc de un an și jumătate. Și la împlinirea sorocului să fiu dator a-i da băiatu desăvîrșit, învățat întocmai ca și mine, avînd idee de a rade atît la prostime cît și la *epochimeni**, după cum eu rad. Și dumnealui să fie dator a îmbrăca băiatu un an cu haine și să-mi dea și o *chilă* de mălai, iar alt nimic. Și cînd la acest soroc nu-i voi da băiatu învățat precum zic, întocmai ca și mine, să fiu dator a-i plăti munca țiganului în cîtă *diastimă* [interval] de vreme au șezut" [20].

Curios mi se pare faptul că boierul Nicolae Glogoveanu, — care voia să-și aibă bărbierul său în casă, dintre unul din robii săi — face înțelegere cu Dinu bărbierul să țină pe băiatul de țigan un an și jumătate în ucenicie, cînd și o jumătate de an ar fi fost suficient pentru învățarea unui meșteșug așa de simplu și de ușor. Bineînțeles că în această vreme îndelungată, patronul nu-l ținea pe băiat numai la învățarea meseriei ci îl folosea și la diferite treburi ale casei. În al doilea rînd, iarăși curios este faptul că stăpînul băiatului timp de un an trebuie să-i facă haine, pe care le rupea în timp ce făcea serviciu la bărbier, în plus să-i dea și o *chilă*, adică 500 kg mălai. Curios și neobișnuit după logică, dar probabil așa era obiceiul timpului.

Revenind la breaslă, constatăm că a bărbierilor era redusă ca număr și ca venituri, în comparație cu altele, fapt care se vede clar și precis din însemnarea făcută de divan în 18 iulie 1812, în care se arată suma de bani ce trebuia să dea fiecare breaslă pentru plata datoriilor țării. A bărbierilor a fost impusă la 200 lei, la fel ca a potcovarilor, telalilor, săpunarilor, cărămidarilor etc., în comparație cu altele care aveau venituri mari. Astfel, brutarii trebuiau să dea 3 000 lei, dulgherii 4 000 lei, cojocarii subțiri (blănarii) 8 300 lei, băcanii 15 000 lei, iar cîrciumarii și rachierii 37 000 lei [21].

---

[19] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, XI, București, 1900, p. 276–277.
* epochimen (ipochimen) = persoană cu oarecare situație materială, personaj.
[20] George Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, 1939, p. 318–319.
[21] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești*, vol. I, București, 1958, p. 146–147.

Mai tîrziu rufetul bărbierilor din Bucureşti s-a prezentat domnului Grigore Dim. Ghica cu rugămintea să le întărească vechile privilegii date de domnii de mai înainte. Acesta, după ce le-a poruncit să-şi aleagă staroste, pe care l-au şi ales în persoana lui Ioniţă bărbieru, fiul lui Stan Carabina, la 29 mai 1824 le-a dat un hrisov [22] prin care confirmă vechile privilegii. Noul hrisov cuprinde 8 puncte, din care 5 sînt absolut identice cu cele date înainte, iar celelalte trei au următorul cuprins:

— „Calfa unui meşter, ce va voi să deschiză prăvălie, să nu fie volnic a deschide aproape de prăvălia meşterului ce au lucrat, că să nu tragă muşterii meşterului său la prăvălia sa".

— „Calfa unui meşter ce se va muta de la un meşter la altul, să se mute la prăvălie cu locu mai depărtat de prăvălia ce au lucrat, iar nu la prăvălia ce este aproape ca să tragă muşterii meşterului de la care au ieşit, la meşterul ce au intrat".

— „Apururea să aibă datorie starostea cu epitropii breslii a da meşterului celui bătrîn care iaste neputincios dă a lucra, o calfă mai mult decît meşterilor celor tineri, care pot înşuşi ei dă lucrează, ca cu aceasta să să poată ajuta cei bătrîni neputincioşi".

La începutul secolului al XIX-lea, prăvălii de bărbieri nu se găsesc numai în centrul oraşului, ci şi în diferite mahalale, din care amintim una (1805) în mahalaua Domniţa Bălaşa [23], în faţa Podului Calicilor (Calea Rahovei), şi cealaltă (1808) în mahalaua Popa Darvaş [24].

În 12 decembrie 1832, Anghelina, văduva lui Dragnea bărbierul, vinde prăvălia ce i-a rămas de la soţul ei, cu 5 200 lei, construită lîngă carvasara, pe locul mănăstirii Colţea, căreia îi plătea chirie 5 lei pe an. Ca martor al acestei vînzări semnează Ştefan bărbierul [25].

*

Cu timpul numărul locuitorilor din oraş înmulţindu-se şi numărul bărbaţilor a fost mai mare, deci şi bărbieri mai mulţi. Multe din prăvăliile acestora, situate la centru, mai ales în a doua jumătate a secolului trecut, s-au transformat în adevărate saloane, cu altfel de mobilier, mai pretenţios, cu oglinzi, sticle cu apă de colonie, borcane cu pomadă şi scaune pentru cei care trebuiau să aştepte să le vină rîndul.

De asemenea s-a înmulţit şi numărul ucenicilor, fiind o meserie uşor de învăţat, cu toate că patronii îi ţineau în ucenicie trei-patru ani în atelierul şi casa lor, pînă la data cînd ajungeau lucrători.

---

22 Arh. St. Buc., *mc.* 103, p. 88—90; I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 311—313.
23 Geooge Potra, *op cit.*, vol. I, (1594—1821), p. 658.
24 *Ibidem*, p. 661—662.
25 I. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 333—335.

FALSIFICATORII DE BANI ŞI PEDEPSIREA LOR

În timpurile vechi, cînd nu exista monedă, oamenii se descurcau cu oarecare greutate în schimburile materiale ce aveau de făcut. Acest neajuns a fost însă înlăturat o dată cu apariţia monedei care a uşurat vînzările şi cumpărările între indivizi. Dar odată cu această binefacere şi-a făcut loc, în mintea celor netrebnici, ideea de falsificare a banilor, pentru ca prin mijloace necinstite să se poată îmbogăţi fără multă muncă şi fără să vîndă anumite bunuri, pe care nu le aveau, sau pentru care trebuiau să trudească mult.

Sînt cunoscute, şi numeroase, cazurile de falsificare de bani în antichitate [1], la greci şi la romani. Dar pe noi nu ne interesează deloc felul cum au fost pedepsiţi aceşti oameni, în timpurile mai vechi, în diferite state ale lumii.

Ne-am propus să expunem unele cazuri de falsificări de bani şi felul în care se aplicau pedepsele cînd se descopereau asemenea infracţiuni, începînd din secolul al XVII-lea, de cînd apar primele legiuiri româneşti: *Pravilele împărăteşti* sau *Pravila lui Vasile Lupu şi Îndreptarea Legii* [2] a lui Matei Basarab.

În aceste legiuiri, care au format temelia dreptului românesc timp de mai multe secole, aflăm cum se pedepseau falsificatorii de bani de la anul 1650 încoace. Cum în aceste legiuiri au existat anumite capitole şi paragrafe care prevedeau pedepsirea *calpuzanilor*, adică a falsificatorilor de bani, se înţelege de la sine că au existat şi făptuitori care se îndeletniceau cu acest meşteşug. Atît în legiuirea din Moldova, cît şi în cea din Ţara Românească se spune că acei *mincinoşi* care fac bani răi, sînt la fel de vinovaţi ca acei care *sudue* (înjură) pe împăratul şi pe domnul ţării.

După legile vechi, falsificarea banilor cuprinde trei faze:

1. *amestecătura,* adică atunci cînd se „*spurcă*" aurul cel curat cu alte metale inferioare: argintul cu arama, sau, de multe ori, atunci cînd se fac monede din aramă curată pe care mai apoi le „*spoesc*" pe deasupra cu argint;

2. *cumpăna* (greutatea), adică atunci cînd falsificatorii fac monede din materialul respectiv, curat, dar mai uşoare „*de nu ajung la cumpănă*" şi astfel păgubesc pe acei oameni cărora le dau aceste monede.

3. *scriptura* (inscripţia), adică atunci cînd scrisul de pe monede este *mincinos*, neadevărat, fiindcă nu este făcut „den sfat cu învăţătura cuiva, ce pre furiş, ca un lucru rău". „Drept aceia, de-ar fi şi curaţi banii, cu nemic mestecaţi, şi de ar fi şi deplin la cumpănă, tot e un lucru mincinos [fals]".

---

[1] Ana Suzana Dimitriu, *Falsuri monetare în antichitate*, în „Buletinul Societăţii Numismatice" (1944—1947), Bucureşti, 1947.

[2] S. G. Longinescu, *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor*, vol. I, Bucureşti, 1912.

Legiuirele citate spun că banii cei *buni și drepți* trebuie să îndeplinească următoarele patru cerințe: „*Întîi*, cela ce face bani să aibă puterea și voie de la împărăție, sau de la domnul locului aceluia. *Al doilea*, să se facă în loc vestit, cum ar fi în mijlocul tîrgului, să vază toți. *Al treilea*, să aibă chip și scriptură cinstită și frumoasă, iară să nu fie făcută aceaia scrisoare în vreun chip grozav și de rușine. *Al patrulea*, iarăși, să fie și la cumpănă deplin, nemică să nu lipsească, cum iaste mai cu dreptate, așa să fie".

În acele timpuri, prin legiuirile respective, pedepsirea falsificatorilor (calpuzanilor) ce făceau bani mincinoși era maximă și cît se poate de aspră și nicidecum atît de ușoară cum a fost mai tîrziu.

Astfel, calpuzanul ce „va face bani *răi* în numele împăratului și al domnului acelui loc, aceluia întîi să i se taie capul, după aceea să-i ardă trupul în foc, și cîte bucate [cereale] va avea toate să fie domnești; iară de să va afla că s-au făcut acea *calpuzănie* [falsificare] la vreun sat, sau și tîrg micșor, atunci numai să i se facă moarte, iar bucatele să nu i le ia nimenile, nici să-l arză". Casa în care se vor fi falsificat banii să fie confiscată și trecută în proprietatea domnului; la fel se va proceda dacă acea casă va fi ținută cu chirie și proprietarul ei va locui în apropiere, iar dacă acela „lăcuiește departe de acolea atunce casa nu va fi domnească". Nu se va lua casa atunci cînd ea ar fi a vreunei „*mueri sărace*". „Încă acea casă de să va afla că iaste a niscare *coconi* [copii] săraci, iară nu va fi domnească; iară de să va afla că acei coconi au vreun ispravnic [tutore] pre toate bucatele lor, și va fi *năemit* [tocmit cu plată] el casa, atunci să prețuiască casa, cît va face, și să plătească tot el acel preț, tot den bucatele lui".

După ce se arată în vechile legiuiri, diferite feluri de falsificări, care în esență au fost amintite mai sus, precum și pedepsele respective care toate erau din cele mai grele, capitale, se spune că înșiși dregătorii care nu vor lua măsuri de oprirea circulării banilor falși, vor plăti și ei cu capul; de asemenea, cei care, cunoscînd persoanele și locul de falsificare, nu vor aduce de îndată la cunoștința judecătorului. Dacă însă vreun complice de-al calpuzanilor va destăinui pe ceilalți, el va fi iertat, iar ceilalți „vor pieri toți pe *deala* * lor"; cînd destăinuitorul nu va fi tovarăș de-al falsificatorilor, el va trebui să primească un dar din partea judecătorului — „iară de va fi *rob* să nu-i dea alt dar, ce numai să-l slobozească, *să nu mai fie rob*". „Cînd va prinde judecătorul vreun calpuzan, trebuie să-l cerceteze [dacă] mai are soți [complici] și cine le dă ajutor de fac acel lucru; și ce-i va spune, să-l crează".

În legiuirea lui Caragea [3], în prima și a doua ediție, la capitolul 8 „*Pentru tăietorii de bani*", găsim următoarele două paragrafe referitoare la falsificatorii de bani și pedeapsa ce li se cuvine.

1. [Prin] „Tăietorii de bani înțelegem, nu numai pre cei ce taie monedă mincinoasă de tot, sau în parte, ci și pre cei ce taie monedă de argint bun, și adevărat, sau de aur, întocmai cu care umblă [circulă]".

2. „Cîți se vor mai vădi tăietori de bani, *să se osîndească la moarte*".

Și acum, după ce am văzut diferite legiuiri după care se judecau și pedepseau falsificatorii de bani, vom arăta în ordine cronologică cîteva din cazurile cunoscute, precum și măsurile luate de domni și autorități față de cei vinovați.

Prima mențiune de bani falși cunoscută nouă este din 1437, cînd voievodul Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Bătrîn, își începe domnia în Țara Ro-

* deala = vina, greșeala.

[3] *Legiuirea lui Caragea*, ed. I, București, 1818; ed. II, București, 1838, p. 86.

mânească. Acesta dă privilegiu braşovenilor să facă negoţ în Moldova şi Ţara Românească, însă cu obligaţia să nu introducă în aceste ţinuturi *bani răi sau de aramă* [4].

De la această dată nu mai avem nici o menţiune pînă în timpul lui Radu cel Mare (1495—1508), care roagă pe judeţul şi cei 12 pîrgari ai Braşovului să elibereze pe omul pîrcălabului Gherghina, pe care îl trimisese cu anumite treburi acolo şi fusese arestat pe nedrept, fiindcă nu este vinovat de falsificarea asprilor care s-au găsit la el. Domnul promite oficialităţii Braşovului că va căuta şi va pedepsi cum se cuvine, *după lege* [5] pe adevăraţii falsificatori de bani. Bazaţi pe o serie de documente ulterioare care arată curtoazie şi înţelegere între domnii Ţării Româneşti şi conducătorii oraşelor din Transilvania, deducem că după această frumoasă şi insistentă rugăminte a voievodului nostru, municipalitatea braşoveană a eliberat pe cel arestat.

Socotim însă, din alte exemple de mai tîrziu, că mulţi dintre cei care plecau din Ţara Românească la Braşov sau Sibiu, după anumite treburi sau cumpărături, sau în refugiu politic, cu ştiinţă sau fără ştiinţă, aveau bani falşi asupra lor, erau prinşi de cele mai multe ori de către poliţia vigilentă a respectivelor oraşe, care îi pedepsea după legile lor. Astfel, la 17 octombrie 1554, Francisc Kendi [6] şi Ştefan Dobó, voievozii Ardealului, atrag atenţia braşovenilor în ceea ce priveşte averea banului Stoica venit acolo, iar aceştia îl arestează şi-i opresc *banii falşi* şi lucrurile ce au găsit la el. *„Hac Domenica venit Ztoyche Ban requisitum adulterinam monetam cum amissis suis reculis a domino villico...“* [7].

La începutul secolului al XVII-lea avem amintite, dar nu pe larg, cîteva falsificări de bani în Ardeal şi Ţara Românească [8]. Acestea, totuşi nu sînt decît sporadice. Însă odată cu epoca fanariotă, falsificatorii de bani se înmulţesc, indiferent dacă banii fuseseră făcuţi în ţară sau peste hotare.

Pe timpul lui Alexandru Moruzi voievod, Avram *cuiungiu* * din *„Ţara Leşească“*, venit şi stabilit de vreo patru ani în Bucureşti, în mahalaua Sf. Gheorghe Vechi, împreună cu un alt complice de-al său, au furat cîte un *tenchi* ** *de argint* din fiecare caragroş nemţesc şi au făcut opt caragroşi falşi pe care, prin intermediul lui Bohor *„i-a schimbat la un creştin“*. Dar, după cum arată vistierul Constantin Filipescu în anafora, cel de mai sus nefiind prins asupra faptului, şi nici alţi bani falşi nemaigăsindu-se la el, domnul hotărăşte, în 6 septembrie 1793, să fie eliberat pe chezăşia unui om de ispravă, cu condiţia însă ca Avram să fie trecut în condica Departamentului de Cremenalion, „ca la vreo întîmplare, de trebuinţă, să se afle“ [9].

În cursul anului 1794, mai mulţi ţigani au înşelat pe doi sîrbi, promiţîndu-le că dintr-un ban le vor face doi. De altfel, această înşelătorie a fost des practicată în trecut şi nu e de mirare pentru timpurile de atunci, fiindcă mulţi dintre oameni erau foarte naivi. Această înşelătorie şi falsificare de

---

[4] I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Bucureşti, 1905, p. 67.

[5] *Ibidem*, p. 232—233.

[6] Hurmuzaki, XV, p. 509, doc. nr. 940; Ştefan Meteş, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea*, Sighişoara, 1921, p. 134, nota 3.

[7] Hurmuzaki, XI, p. 792; Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 134, nota 3.

[8] Mon. Com. Transylvaniae, VI, p. 282, p. 420—421; VIII, p. 309—311, apud Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 154, 157.

* cuiungiu = bijutier.

** tenchiu = a patra parte dintr-un gram.

[9] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. V, Bucureşti, 1893, p. 358.

bani ne este cunoscută din anaforaua lui Constantin Slugearoglu, epistatul Armăşiei, care arată domnului amănuntele şi mersul cercetărilor în pricina de mai sus.

Astfel, nişte ţigani din judeţul Mehedinţi, probabil nomazi, fiindcă aceştia se îndeletniceau cu astfel de obiceiuri, întîlnind doi sîrbi cu bani, ce trecuseră Dunărea, i-au convins să le dea 400 de taleri şi trei oca de cositor amestecat cu plumb pentru a dubla, după cum spuneau ei, numărul talerilor. Propunătorii, în locul banilor buni, au dat sîrbilor bani falşi, şi apoi au fugit să nu-i prindă stăpînirea, iar sîrbii socotind că banii daţi de ţigani sînt buni i-au pus în circulaţie; au fost însă arestaţi de ispravnicii judeţului Romanaţi şi trimişi în judecată la Bucureşti. Epistaţii Armăşiei, înştiinţaţi de acest fapt, au luat cele mai straşnice măsuri pentru prinderea *calpuzanilor*.

Cu doi ani mai tîrziu, în primăvara anului 1796, nişte ciobani ardeleni, ce veneau cu turmele la păscut în Muntenia, au adus o mare sumă de bani falşi, fiind şi ei înşelaţi de un zaraf din Braşov. Ciobanii fură arestaţi de vameşii şi ispravnicii judeţului Prahova, dar afacerea s-a terminat prin liberarea mocanilor, ştiuţi de autorităţile române ca oameni de treabă, cu condiţia să înlocuiască banii *calpi* puşi în circulaţie prin bani buni. Aceşti bani calpi, adunaţi de vameşi şi ispravnici, din tot judeţul, au fost pecetluiţi la un loc şi trimişi prin Agenţia austriacă la Braşov, pentru cercetare.

Şi tot în acest timp, era obişnuită o altă înşelătorie cu bani. Oameni de diferite naţionalităţi strîngeau banii de aur şi de argint din ţară şi-i duceau în Austria sau alte părţi „unde cîştigau cu *agiul* *, aducînd în ţară monedă care reprezenta o valoare fictivă, iar nu reală“ [10]. Contra acestor scoateri de bani din ţară, de diferiţi indivizi şi sub diferite forme, domnul Alexandru Moruzi a fost silit să ia anumite măsuri de împiedicare, dînd ordin marelui cămăraş, să cheme pe starostea neguţătorilor împreună cu cîţiva din neguţătorii de frunte „şi să le dea poruncă straşnică să se ferească de a mai scoate bani vechi din ţară. Iar acei neguţători care, pentru treburile lor comerciale, vor avea nevoie să scoată bani din ţară, nu vor putea merge cu ei în ţările apusene decît la Ţarigrad [Constantinopol], iar banii să fie puşi în pungă pecetluită de marele vameş. Acel care ar îndrăzni să facă altfel *cu tîrgul se va pedepsi*“.

Alţi răufăcători obişnuiau alt „*mijloc de viclenie*“. Ascundeau în putinele cu ceară topită suma de bani ce voiau s-o ducă în alte ţări. Pentru acest motiv domnul porunceşte ca nimeni să nu toarne ceară în vase pînă cînd nu va fi de faţă un reprezentant al marelui vameş care va şi pecetlui ceara, iar „acel ce se va prinde cu fapta aceasta împotrivitor şi neurmător poruncii, unul ca acela, ori neguţător *raia* ** ori *sudit* ***, sau verice fel de om ar fi, se va primejdui negreşit cu mare pedeapsă“ [11].

Tot în timpul domnului Alexandru Moruzi, a fost prins postelnicelul Teohari, grec de origine, ce introdusese în Muntenia 200 taleri falşi. Acest Teohari era stabilit în ţară de vreo 15 ani şi fusese la început slugă la vlădica Grevano, apoi, căsătorindu-se în 1785, cu fiica boiernaşului Doiciuc din judeţul Ialomiţa, a început negoţul de bogaserie obţinînd şi rangul de postelnicel. În 1796 mergînd la Ţarigrad cu anumite mărfuri spre vînzare şi pentru un proces de moştenire, a făcut cunoştinţă cu un calpuzan, care i-a vîndut

---

* agiu = beneficiu la schimbul banilor.

[10] *Ibidem*, p. 359.

** raia = supus turc.

*** sudit = supus austriac şi, în genere, orice străin.

[11] *Ibidem*, p. 359—360.

taleri falşi la jumătate de preţ, iar el a adus în ţară aceste „*parale mincinoase* şi a îndrăznit, fără sfială, a le *metaharisi* *, cheltuindu-le". Postelnicelul Teohari cu toate că nu falsificase el banii, dar fiindcă îi introdusese în ţară a fost pedepsit cu închisoare. Însă, după o lună de puşcărie, boierii judecători, ispitiţi probabil de anumite atenţii din partea familiei celui arestat, înaintează domnului, la 3 octombrie 1797, o anafora prin care cer să fie iertat, deoarece, spun ei, mai sus-zisul vinovat „aflîndu-se cu familie şi cu casă grea şi la mare sărăcie, zicem că pedeapsa de o lună ce a pătimit la închisoarea temniţei îi este destul învăţ spre înţelepţire. Şi găsim cu cale să se slobozească cu bună chezăşie, prin zapis ştiut la cancelaria Armăşiei, că nu se va mai cuteza de acum spre o netrebnică faptă ca aceasta".

Ca răspuns la această anafora, domnul, la 7 octombrie 1799, dă următoarea rezoluţie: „Fiindcă numitul Teohari a primit prin ştiinţă, fără sfială, *a metaharisi* bani *calpi* şi a face acest fel de alişveriş, nu găsim a fi îndestul osînda lui, pentru vina aceasta, numai închisoarea, ci poruncim dumitale epistatule al Armăşiei să-i iei cartea ce ar fi avînd de postelnicie şi s-o aduci la domnia mea. Şi de va fi în rîndul postelnicilor la arhondologie, să se şteargă numele lui, ca să rămînă în rîndul dajnicilor. Pentru care se orîndueşte sluga domniei mele [*loc liber*] zapciu armăşesc să-l ducă la Ialomiţa unde îi este casa şi şederea, unde acolo poruncim ispravnicilor judeţului să-l pună la dajdie, după starea şi puterea lui şi cu chezaş sigur ştiut, a cărui chezăşie să se treacă şi în condica Armăşiei, şi să se sloboază" [12].

Odată cu începutul secolului al XIX-lea falsificatorii de monede sînt mai numeroşi şi se prind mai des, dar cu toate acestea nu li se mai taie mîinile ca altădată, ci sînt pedepsiţi cu ocna, ba pe unii din ei, fiind supuşi străini, domnitorul îi iartă şi de ocnă şi se mărgineşte, numai, să-i trimită peste hotare [13], prin consulatul respectiv.

La 28 octombrie 1818, marele spătar Gheorghe Vlahuţ, paharnicul Vasile Iconomu şi Dimitrie Greceanu, membrii tribunalului Spătăriei, raportează domnului Alexandru Suţu că au prins „*patru streini sudiţi inglezeşti*" ocupîndu-se cu calpuzanlîcul. Aceştia, pe nume Spiru Miţoane, Constantin Atanasiu, Dionisie Trono şi Niculae Lemundios din Zachint (Zakynthos) îşi recunosc vina, iar după pravilă trebuiau să fie pedepsiţi cu moartea; domnul însă, prin hotărîrea dată, le comută pedeapsa de mai sus cu închisoare la ocnă pe timp nelimitat [14].

În 8 august 1819, prin anaforaua criminalionului se arată domnului că ţiganul Radu Şoiculescu, feciorul lui Apostol „avînd meşteşugul zlătăriei, ce se aseamănă cu meşteşugul argintarilor, a făcut parale mincinoase de tinichea, sumă pînă la taleri 400, şi le da unui Gheorghe cîrciumarul de la straja podului Colentinei, cu care era unit spre această faptă, pînă s-au descoperit urmarea. După a căruia faptă, pravilele cele împărăteşti hotărăsc a i se tăia mînile, iar după pravila cea nouă a ţării se osîndeşte la moarte. Dar fiind urmarea numitului ţigan de calpuzanlîc, o faptă fără atîta mare vătămare spre paguba obştei, de către judecată s-a găsit cu cale, ca în loc de pedeapsa pravilelor, care s-au obicinuit, să se poarte cu bătaie prin tîrg, şi să să trimiţă la ocne, cum asemenea s-au hotărît şi de înălţimea ta de i s-au urmat pedeapsa şi este trămis la ocnă fără soroc, de la 14 ale trecutului iunie".

---

* metaharisi (a) = a împărţi.

[12] Mihail Popescu, *O judecată pentru falsificare de bani în 1799*, în „Cronica numismatică şi arheologică", XIII (1938), nr. 109 şi V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VIII, p. 105.

[13] *Ibidem.*

[14] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. X, Bucureşti, 1898, p. 414.

Proprietarul ţiganului se jeluieşte însă domnului, cerînd graţierea vinovatului, pentru care se pune chezaş, iar Vodă, în noiembrie 1819, dispune a fi iertat şi dat în grija stăpînului său [15].

După cum am arătat mai sus, străinii vinovaţi de falsificare de bani se bucurau de clemenţa domnească, care le transforma pedeapsa cu moartea în închisoare la ocnă, iar după oarecare timp îi ierta, dîndu-i afară din ţară.

Cei patru falsificatori fiind, după nume, de origine greacă, fuseseră prinşi cu „talere mincinoase de alamă galbenă". Alţii, Ion Razis, cofetarul Chefalonitis şi Iordache Itachisios *sin* Nicola Vizmos ce făcuseră calpuzanlîc de mahmudele, dar nu pricinuiseră nici o pagubă obştei, deoarece au fost descoperiţi din timp, iar calpurile confiscate, „în loc de osînda morţei ce orînduiesc pravilele" au fost osîndiţi „la ocnă fără de soroc", iar în urma anaforalei înaintate domnului de boierii judecători şi Departamentul de criminalion, acesta, la 18 ianuarie 1820, îi iartă de închisoare şi porunceşte „ca prin ştirea cinstitei Aghenţii să se izgonească afară din hotarele ţării, cu hotărîre ca nici odinioară înapoi să nu se mai întoarcă" [16].

În luna următoare a aceluiaşi an, Iancu Racoviţă înaintează domnului o anafora prin care cere să fie iertat holteiul Toma Titopolitis (de origine grec) ce se afla în surghiun de o jumătate de an la mănăstirea Bistriţa din judeţul Vîlcea, pentru vina de calpuzanlîc, deoarece falsificase mahmudele, în judeţul Argeş, împreună cu un argintar ce izbutise să fugă peste Dunăre. „Ci fiind numitul Toma nevrîstnic, i s-ar socoti îndestulă pedeapsa de cînd se ţine la aceeaşi închisoare, ca să te milostiveşti înălţimea ta, să se ierte, slobozindu-se prin vrednică chezăşie, ca de acum înainte să se ferească de cea mai mică faptă rea, hrănindu-se cu muncă dreaptă, iar împotrivă, mai îndrăznindu-se, chezaşii să fie răspunzători, atît la vreo pagubă, cît şi la pedeapsa ce i se va cuveni după pravilă".

Prin rezoluţia din 4 februarie 1820 domnul îl iartă, luînd în consideraţie faptul că vinovatul e minor şi că timpul petrecut în închisoare e destul pentru învăţătură de minte, cu obligaţia însă „*să dea legătură prin chezăşie sigură*" [17].

În tot timpul domniei lui Alexandru Suţu, exemplele de falsificări de bani sînt mai numeroase ca oricînd şi cu toate pedepsele date, calpuzanii nu se astîmpără, iar monedele false circulă în voie, cu toată spaima naivilor care le primeau şi nemulţumirea domnului care voia cu tot dinadinsul să pună capăt acestui rău.

În luna august 1820, după ce se arată domnului cîteva din mahmudelele *mincinoase* ce umblă prin Bucureşti „care nu sînt tăiate la tarapanaoa împărătească din Ţarigrad, şi sînt mai albicioase decît cele adevărate, şi nu se îndoesc precum se îndoesc cele bune de aur curat", dă un pitac epistatului Spătăriei prin care-i ordonă să ia cele mai straşnice măsuri împotriva acelora care ar face sau ar umbla cu bani falşi şi a „popri îndată, cu totul, această vicleană şi urîtă faptă pînă a nu se întinde în tot cuprinsul acestui oraş cum şi afară în judeţe, răsipindu-se acest fel de mincinoase mahmudele spre paguba obştei" [18]. Pitacuri cu acelaşi cuprins au fost trimise spre ştiinţă Agiei şi starostelui de neguţători.

---

[15] *Ibidem*, p. 414—415; G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899, p. 473.

[16] *Ibidem*, p. 210.

[17] *Ibidem*, p. 210—211.

[18] *Ibidem*, p. 415.

Un alt document în care se vorbește de bani falși e scrisoarea lui Constantin Vlădăianul, din 14 februarie 1825, trimisă din București prietenului său Stan Popovici, asociatul lui Zenovie Hagi Constantin Popp din Sibiu, prin care-i spune următoarele: „Nene păzește-te de galbeni dodecari că au ieșit *calpi* mulți, făcuți de greci, făcuți întocmai ca acei buni, atît numai că au preț numai de opt lei, avînd argint mult băgat întrînșii și să zice că în Țara Românească s-au vărs[at] 60 000 și tovarășia [a]ceștii negutătorii zice că mai așteaptă 1 500 000 tot pentru ticăloasa Țară Rumânească, cu toate că ochiu neadormit al stăpînirii au pus sîrguință mare asupra aceștii pricini a apandisi-o“ [19].

Un ultim caz, cunoscut nouă, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în care e vorba de falsificatori de bani, e acela amintit în rapoartele [20] lui Billecocq *, consulul francez din Țara Românească, către Guizot, ministrul de Externe al Franței. Astfel, la 20 noiembrie 1844, Billecocq, printre multe alte chestiuni, raportează că giuvaergiul francez Saget, domiciliat în București, a fost prins în flagrant delict de fabricare de monede false turcești. Cercetările au fost anevoioase și au durat multă vreme, pînă cînd au fost prinși toți vinovații și complicii, printre care sînt amintiți Saget tatăl și fiul, Antoni și un oarecare Tendel, toți cetățeni francezi. Procesul a fost repartizat Divanului Criminal din București, care abia în martie 1845 a putut să dea sentința. Cu această ocazie Billecocq arată că Drogman, cancelarul consulatului general, cu care a avut o convorbire în această chestiune, i-a comunicat că toți condamnații au făcut cerere de grațiere, iar acestea, în afară de cea a lui Tendel, au fost recomandate clemenței domnului. Și, dacă acesta se va lăsa „stăpînit de sentimentele sale de umanitate“, el va acorda iertare deplină, tuturor. Billecocq roagă însă pe ministrul său să-i răspundă ce se va întîmpla dacă domnul va grația pe vinovați. Ei rămîn iertați definitiv sau vor trebui să mai fie judecați de tribunalul consular sau de curtea regală din Aix, ca cetățeni francezi. Nu știm ce răspuns a primit la întrebare. Dar tot în legătură cu acești falsificatori, cu o lună mai tîrziu, Billecocq arată că Poarta Otomană a intervenit la domnul Gheorghe Bibescu, prin Aristarchi, capuchehaia (agentul) Valahiei, ca Tendel, condamnat la moarte de tribunalul din București, să fie predat justiției turcești, deoarece este acuzat că a falsificat monede și la Istanbul. Domnul Bibescu a răspuns că se va conforma obiceiurilor urmate întotdeauna în astfel de cazuri, predîndu-l autorităților de care depinde. Și cu toate insistențele Porții, domnul s-a îngrădit în aceleași obiecțiuni, iar ca urmare a comunicat lui Billecocq, prin postelnicul Emanuel Băleanu, situația încurcată în care-l pun cererile autorităților turcești interesate în această chestiune. În ceea ce privește cererea Porții Otomane, după cum se aude, spune Billecocq, ea are următoarea explicație. Tendel, înainte de a fi venit în Valahia, a falsificat monede și în Imperiul otoman, iar în timpul procesului său de la București a promis tuturor acelora care urmăreau judecata sa că, dacă va fi iertat, va denunța pe toți falsificatorii de bani din Imperiu.

---

[19] Bibl. Acad. R.S.R., *Fond Hagi Constantin Popp*, mapa 166 (actualmente întregul fond se află la Arhivele Statului).

[20] Hurmuzaki, vol. XV, partea II, București, 1913, p. 1036—1037, 1044, 1048—1049, 1055.

* Billecocq Adolphe Étienne (1800—1874), atașat de legație al Franței la Berlin (1822), secretar de legație la Viena (1827) și la Istanbul (1837); agent diplomatic și consul general la București (1839—1846).

Din cele de mai sus vedem că în Principatele române, unde circulau tot felul de monede străine, falsificările erau foarte frecvente, indiferent dacă banii erau făcuţi în ţară sau introduşi din afară. Şi cele mai numeroase cazuri sînt acestea din urmă. În al doilea rînd vedem că acei care făceau bani *calpi* sau *mincinoşi*, cum se numeau pe acele timpuri, erau în majoritatea lor străini.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după înfiinţarea Băncii Naţionale a României şi dreptul ei de a emite bancnote româneşti, pe care le-a pus în circulaţie în tot cuprinsul ţării, numărul falsificatorilor s-a înmulţit.

După părerea noastră, acest fapt s-a datorat următoarelor cauze:

1. progresele tehnicii erau mult mai avansate ca altădată şi la îndemîna multor meseriaşi calificaţi care, în profesia lor exercitau o îndeletnicire ce uşor putea lua drumul cel rău al falsificării de bani.

2. pedeapsa prevăzută de articolul 112 din Codul Penal era prea mică pentru a înspăimînta pe cei netrebnici care doreau bani fără să muncească în mod cinstit. Unii din aceşti indivizi îşi făceau socoteala că falsificînd o anumită sumă de bani, chiar dacă ar fi prinşi şi băgaţi la închisoare pentru cîţiva ani, după aceea vor putea trăi fără grijă din ceea ce au produs ilegal, mai înainte. Din aceste cauze falsificările de monede şi bancnote au fost destul de dese, iar ziarele apărute între 1880 şi 1944 pomenesc nenumărate cazuri de acest fel.

LOTERII ȘI JOCURI DE NOROC

Loterii *. Pînă spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea nu avem nici o informație documentară de existența vreunei loterii în București și cu atît mai puțin în restul Țării Românești. Prima mențiune de ținerea unei loterii în București o avem din anul 1793. La această dată un supus austriac pe nume Baltazar, probabil prin intermediul reprezentantului diplomatic al Austriei, a cerut voie, de la domnul Alexandru Moruzi să facă aici o loterie pentru un anumit timp.

Domnul, prin pitacul din 9 iulie 1793, anunță pe marele cămăraș că a dat voie respectivului „să deschiză o loterie numai cu bileturi" [1], pe timp de 15 zile, cu obligația ca un slujitor de încredere al cămarei să meargă să închidă cutia loteriei în fiecare seară. În legătură cu această problemă se poruncește „zabiților politiei" (orașului) că n-au voie să-i facă vreun neajuns în termenul fixat.

Cum s-a desfășurat această loterie, sub ce formă s-a ținut, în ce loc, în aer liber sau în cuprinsul vreunui han, cum a fost primită de locuitorii orașului, dacă au fost mulțumiți sau nu sau numai cel care a făcut-o, nu cunoaștem, fiindcă n-avem nici o mărturie. Poate că n-a produs nici o supărare, ba chiar a fost bine primită, fiindcă în anul următor, la 13 august 1794, domnul înștiințează că a dat voie unui alt străin Michel Becheru „să deschidă o loterie cu bileturi" [2], tot pentru 15 zile și cu aceleași dispoziții ca pentru celălalt de mai înainte. Se vede că acestui Michel i-a mers bine cu loteria sau cu alte afaceri ușor de cîștigat banii, fiindcă în 1800 îl găsim proprietar de casă [3] în București, poate cumpărată pe numele soției, deoarece el, ca străin, nu avea voie să cumpere bunuri nemișcătoare.

Bănuim că de la această dată și pînă în primul deceniu al secolului următor au funcționat mai multe loterii în București și în restul țării de pe urma cărora stăpînirea a obținut beneficii. Acest fapt îl constatăm din documentul din 23 iunie 1811, în care se anunță că se vinde la licitație „alaltul" [4] loteriei și al clubului din Valahia Mică (Oltenia).

Mai aflăm din documentele timpului că marii negutători — toptangiii — care mergeau în taxid după felurite mărfuri la Buda, Viena și în special la Lipsca, dornici de un cîștig în plus, cumpărau bilete de loterie din acele orașe unde existau firme de acest fel cu mult înainte de a fi pătruns la noi în țară. Dar și atunci, pe acolo ca și prin alte părți, se găseau oameni necinstiți,

---

* loterie (cuv. fr.) = soartă; joc de noroc cu un număr de cîștiguri în bani sau obiecte.

[1] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. V, București, 1893, p. 360—361.

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem*, vol. VIII, p. 113.

[4] Muzeul de istorie al municipiului București, doc. 53 488.

care tipăreau bilete false de loterie pe care izbuteau să le vîndă la unii străini de localitate. Şi cîţiva din negustorii români au fost păcăliţi, cumpărînd astfel de bilete false [5] de loterie.

În Bucureşti, în afară de loteriile care funcţionau cu aprobare oficială, mai erau şi altele clandestine. De aceea, în 1832, Agia oraşului anunţă că fără autorizaţia respectivă, funcţionarea loteriilor este strict interzisă [6].

În 1841, neguţătorul german Schönfeld cere de la Vornicia din Lăuntru [7] (Ministerul de Interne) aprobare să deschidă o loterie în Bucureşti; nu ştim dacă i s-a dat sau nu aprobarea cerută.

Începînd de pe la 1830 observăm că foarte mulţi proprietari de moşii, case, prăvălii, hanuri, locuri şi chiar obiecte, care doresc să le vîndă, socotind că este mult mai uşor şi obţin sume mai mari, anunţă că pun la loterie respectivele bunuri, unii indicînd chiar numărul biletelor şi preţul fiecăruia.

Astfel, la 15 ianuarie 1833, Manolache Florescu [8] pune la loterie moşia — „Colentina Florescului" — ce are la marginea oraşului, cu moară şi heleşteu, cu venit de peste 5 000 lei pe an, fixînd numărul loturilor la 2 700, a doi galbeni împărăteşti fiecare. În acelaşi an şi Iancu Bălăceanu [9] îşi pune casa la loterie. În anii care urmează îşi mai pun casele la loterie următorii: polcovniceasa Zinca [10], Constantin Agiescu [11], Mihai dulgheru [12], medelnicerul Ioniţă Botea [13].

Nuţa Bănescu [14] pune la loterie un teren, pitarul Manolache Cuţarida [15] o prăvălie, iar un altul un clavir [16].

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, unul din cele mai interesante anunţuri de punerea unei case la loterie este cel al librarului Gheorghe Ioanid care avea un imobil mare compus din parter şi două etaje cu nenumărate camere şi dependinţe. Anunţul tipărit, de formatul unei foi de ziar, redă în ilustraţie şi vederea casei, cu un aspect atrăgător, care se găsea pe strada Polonă nr. 34, cu o grădină foarte întinsă în spate, numită „Grădina Ioanid", între B-dul Dacia şi strada Dumbrava Roşie, pe care grădină, parcelată mai tîrziu, s-au construit foarte frumoase vile ale unor oameni bogaţi, acest cvartal devenind „Parcul Ioanid".

Biletele de loterie erau în număr de 4 000 a doi galbeni fiecare, ceea ce însemna că valoarea casei se ridica la suma de 8 000 galbeni.

Într-o notă din josul anunţului se recomanda celor care doresc să facă un cadou unei alte persoane, cu ocazia Anului Nou, foarte nimerit este să-i dea un bilet de loterie de la această casă, fiindcă „chiar în Europa este obiceiul a se face cadourile prin bilete de loterie".

Cine a cîştigat casa şi de ce a fost dărîmată după un timp nu prea îndelungat nu ştim, dar am fost informat de oameni bătrîni care locuiau peste

---

[5] Dum. Z. Furnică, *Din trecutul Braşovului*,... p. 63.
[6] Arh. St. Buc., *Vornicia din Lăuntru*, 445/1832.
[7] Idem, 930/1841.
[8] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1821—1848*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 378.
[9] Arh. St. Buc., *Tribunalul de comerţ Bucureşti*, 18 276, 18 333, 18 421/1833.
[10] Idem, 12847/1836.
[11] Idem, 12688/1836.
[12] Idem, 4 522/1836.
[13] Idem, 4 459/1836.
[14] Idem, 9 062/1834.
[15] Idem, 8 853/1836.
[16] Idem, *Minist. Justiţiei, Extrajudiciare*, 395/1835.

drum, că în primii ani ai secolului nostru casa mai exista, în locul ei clădindu-se altele şi mai frumoase care se pot vedea şi astăzi.

Şi acum ca un fapt foarte dureros, este cazul lui Dimitrie Bolintineanu (1819—1872, august 20) care, fiind bolnav şi lipsit de mijloace, ca să poată fi ajutat i s-a pus la loterie mobila [17] din casă şi biblioteca. Omul integru, patriot şi participant activ la Revoluţia de la 1848, ministru sub Cuza Vodă, n-a găsit un sprijin material din partea guvernanţilor de atunci, pentru a-şi recîştiga sănătatea. A murit sărac, foarte sărac, în spitalul de la Pantelimon, şi a trebuit, după cum se spune, să se strîngă bani cu talerul spre a fi înmormîntat. Dureros, foarte dureros ca oamenii care au binemeritat de la patrie să fie abandonaţi în cele mai grele perioade ale vieţii lor.

Jocurile de noroc. După ce am văzut, în linii mari, cum s-au desfăşurat loteriile în Bucureşti, care nu erau altceva decît tot nişte jocuri de noroc, oarecum mai „cinstite“, vom face mai jos un scurt istoric al jocurilor de noroc propriu-zise, care au fost o adevărată plagă de pe urma cărora mulţi oameni şi-au pierdut averea iar unii chiar viaţa.

În vremurile mai vechi, în istoria neamului nostru n-au existat asemenea vicii în nici una din clasele sociale existente. Jocurile de noroc, sau mai bine zis de nenoroc, au apărut odată cu războaiele purtate între cele trei împărăţii: Rusia, Turcia şi Austria şi odată cu ocupaţiile militare în Principate ale acestora. Ofiţerii celor trei mari puteri erau obişnuiţi ca atunci cînd nu erau în luptă să petreacă, să bea bine, să danseze şi să joace cărţi.

Boierimea, care era în contact cu ei, a deprins de la aceştia patima petrecerilor (zaiafeturi şi sindrofii) în care femeile etalau un lux costisitor, iar bărbaţii, în special, se îndeletniceau pînă noaptea tîrziu cu jocul de cărţi care, în unele cazuri durau şi peste 24 de ore. Boierimea şi ofiţerimea străină nu juca cărţi în cafenele, hanuri sau cîrciumi, ci în casele celor mai distinse şi bogate familii, aşa că poruncile care s-au dat de domni, pentru interzicerea lor, nu se refereau la aceştia, care erau lăsaţi să se distreze, să piardă sau să cîştige după ambiţia, patima şi averea lor.

Ordinele erau date pentru restul populaţiei, atît de la oraşe cît şi de la sate, care fusese şi ea infectată, într-o măsură oarecare de patima jocurilor de noroc ce se făceau prin bîlciuri şi tîrguri de către o serie de indivizi netrebnici, care nu căutau să-şi cîştige existenţa printr-o muncă cinstită, ci numai prin înşelătoria oamenilor naivi.

Jocurile de noroc, mai ales „naprastoacele“ şi „curea“ (curele) au contaminat pe foarte mulţi încît, în afară de autorităţile locale, chiar domnii se simt obligaţi a da dispoziţii de interzicere a lor, cu atît mai mult cu cît în ultima vreme şi ţăranii care veneau cu diferite mărfuri la oraş, în loc să se întoarcă cu bani acasă, erau ispitiţi să-şi încerce norocul, pierzîndu-şi şi ultimul ban din pungă.

Primul document cunoscut nouă este pitacul din 5 iunie 1793, dat de domn către ispravnicii judeţelor, caimacam, spătar şi agă în care spune şi porunceşte următoarele: „Fiindcă a venit la auzul domniei mele cum că pe alocurea, atît pe la oraşe cît şi prin tîrgurile şi bîlciurile ce se fac, s-ar fi izvodit nişte înşelători jucăuşi *care se joacă în bani cu naprastoace şi cu curele* (s.n.), înşelînd pe cei mai mulţi prin măglăsitoarele lor jocuri şi cu aceasta se întinde o sărăcie şi stingere pînă şi la cei proşti ţărani, că-şi vînd vitele şi prăpădesc banii la jocurile acelea.

[17] „Trompeta Carpaţilor“, IX (1871), nr. 902, 903, 919.

Deci dar, una ca aceasta, după datoria ce aveţi a îngriji pentru obştească buna petrecere, ce o rîvnim domnia mea, cu deosebire, mai presus decît toate a se afla pururea între toţi, se cădea mai întîi dumneavoastră să o fi aflat, ca să o zăticniţi ca un lucru de stricăciune ce aduce stingere la mulţi.

Pentru care iată vă poruncim straşnic să aveţi a face cercetare într-adins, şi pe sub cumpăt şi de faţă şi de se va fi aflînd undeva acest fel de înşelătorie, negreşit să-i izgoniţi, cu toată străşnicia, a nu se mai afla de acum înainte. Şi să avem răspuns de primirea poruncei şi de urmarea ce aţi făcut" [18].

Cu toate ordinele date de domn, chiar dacă s-au potolit în unele locuri, pentru o anumită perioadă, jocurile de noroc nu au fost stîrpite, ba din contra, după un timp relativ scurt, ele s-au răspîndit şi mai mult.

De aceea, la 7 ianuarie 1797, Alexandru Ipsilanti dă poruncă marelui spătar şi marelui agă să oprească jocurile de cărţi din tractiruri, cafenele şi cîrciumi, fiindcă din cauza lor „nu numai se sting mulţi şi se prăpădesc, ci şi pricini de gîlceavă scornesc". De aceea, porunceşte domnul „oricarele se va găsi jucînd cărţi în tractiruri, în cafenele, veri de faţă, veri în vreun loc ascuns al prăvăliei, ori în cîrciumă adunare de beţii şi alte netrebnicii, se vor prinde şi se vor ridica de zapciii dumneavoastră.

De altă parte şi prăvăliaşilor şi stăpînilor acestor fel de locuri, să faceţi aceasta cunoscut de a nu primi mai mult în prăvăliile lor jocuri de cărţi... că şi ei, ca nişte neurmători, se vor ridica şi se vor închide şi prăvăliile" [19].

Alexandru Ipsilanti, în martie 1797, nu se arată mulţumit deloc nici cu numărul cafenelelor din Bucureşti, socotind că 14 cîte sînt e mai mult decît trebuie şi dă ordin să nu se mai dea voie a se deschide vreuna „fiindcă înmulţirea cafenelelor nu este politiei [oraşului] acesteia şi obştiei de nici un folos, ci încă de stricăciune" [20].

Dar cu tot ordinul dat în ianuarie, auzind că în ţară ispravnicii n-au stîrpit încă jocurile de noroc, la 5 mai 1797, dă o poruncă circulară către toţi ca să supravegheze cu toată străşnicia a nu mai fi prin bîlciuri şi tîrguri astfel de jocuri în bani, de năprăstoace şi de curea şi alte netrebnicii ca acestea unde oameni în vîrstă, copii şi prăvăliaşi îşi pierd banii prin înşelăciune". În afară de aceştia mulţi locuitori care veneau la tîrg cu vite şi diferite mărfuri spre vînzare „intrînd într-acest fel de jocuri îşi pierd toată dobînda şi se întorc săraci".

Şi ca o ameninţare, domnul spune că va trimite oameni de încredere în control şi în judeţele unde se vor mai găsi asemenea jocuri „ispravnicii vor cerca urgia, care nici n-o socotesc" [21], cît va fi de grea.

Domnul următor, Alexandru Suţu, fiind informat şi el că jocurile de noroc şi în special *cureaua* se practică peste tot, la 8 mai 1820, dă o poruncă către spătar, agă, caimacam şi toţi ispravnicii judeţelor cu următorul cuprins:

„Am luat domnia mea *pliroforie* [informare] că unii ce obicinuesc de joacă cureaua şi alte jocuri înşelătoare prin bîlciuri şi tîrguri, cu care nu puţină pagubă face la obşte, mai vîrtos celor săraci şi proşti, trăgîndu-i cu mijloace viclene de-i păgubesc cu sume de bani, care această netrebnică urmare a lor nefiind suferită domniei mele, poruncim dumneavoastră să pu-

---

[18] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. V, p. 469—470.
[19] *Ibidem*, vol. VII, p. 143.
[20] *Il idem.*
[21] *Ibidem*, p. 143—144.

blicarisiţi în tot judeţul, ca de acum înainte nimeni să nu fie slobozi, nici volnici a urma jocul curelei, nici alte jocuri înşelătoare, nici prin oraşe, nici prin tîrguri, nici prin sate, nici prin case, sau măcar ori în ce loc, ci să lipsească cu totul acest fel de jocuri pricinuitoare de stingere lăcuitorilor.

După care apoi, pe vericine veţi mai dovedi că urmează acest fel de netrebnice fapte, numaidecît cu înştiinţarea dumneavoastră să-l trimiteţi aici la domnia mea, fiind dumneavoastră cu mare priveghere de a se păzi acest *nizam*, căci cînd după această poruncă a domniei mele nu va înceta acest fel de închipuiri de jocuri înşelătoare, înşi-vă veţi cădea la învinovăţire. Şi de primirea poruncii să avem domnia mea înştiinţare" [22].

În ce măsură s-au potolit jocurile de noroc, sau în ce localităţi şi regiuni s-au stîrpit nu ne este cunoscut, bănuim însă că ele au continuat într-o formă mai latentă cîţiva ani şi cu toată prudenţa, pînă cînd s-au ivit noi condiţii de înviorare.

Urmează perioada — 1828—1829 şi chiar pînă în 1834 — cea mai prielnică pentru înmulţirea jocurilor de noroc care, cu toate măsurile luate, n-au putut fi stăvilite şi au devenit o adevărată plagă care a îmbolnăvit şi distrus, din punct de vedere material, mulţi oameni din toate categoriile.

După această dată, deoarece alte cafenele nu prea mai era voie să se deschidă, cei interesaţi au recurs la şiretlicul de a deschide cluburi [23] unde spuneau că se pot discuta şi încheia tranzacţii comerciale, că se pot citi ziare şi dezbate probleme culturale. De fapt nu erau altceva decît nişte tripouri într-o fază mai avansată, cu aprobarea tacită a autorităţilor.

Prin legea din aprilie 1843, primăria oraşului Bucureşti şi-a sporit mult veniturile prin diferite taxe noi aplicate la diferite mărfuri ce se vindeau în oraş sau veneau din afară. Printre acestea erau şi cărţile de joc care erau libere la vînzare, putînd să le cumpere oricine, dar vînzătorii trebuiau să plătească un sfanţih „pentru pecetea obligatorie a maghistratului" [24] care se punea pe fiecare pereche. Şi pentru ca primăria să nu-şi mărească numărul funcţionarilor, accizele capitalei s-au dat în arendă. Astfel, taxa cărţilor de joc a fost luată de un oarecare Constantin Cioranu.

Mai apoi, prin modificarea legii, în 1847, s-au scutit cărţile de joc aduse din străinătate şi s-a hotărît ca vînzarea lor să fie dată monopol, prin licitaţie, unei singure persoane, iar acela, adjudecătorul, trebuia să vîndă cărţile pe preţuri anume hotărîte [25].

---

[22] *Ibidem*, vol. IV, p. 162.
[23] Arh. St. Buc., *Vornicia din Lăuntru*, 6270/1835; 4389, 4397/1836.
[24] Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1915, p. 368.
[25] *Ibidem*, p. 369.

FOTOGRAFIA ŞI VECHII FOTOGRAFI

Nu întotdeauna meşteşugul fotografiatului [1], atît de obișnuit în zilele noastre, a fost la îndemîna omului. Înaintașii noștri, cu cîteva generaţii în urmă, nici nu şi-au închipuit vreodată că ştiinţa va descoperi acest procedeu minunat de a reproduce exact imaginea cuiva sau a unui peisaj, pentru timp îndelungat. Totuși, schimbările de nuanţă, decolorarea prin care soarele face să se transforme încetul cu încetul unele substanţe, a dat de bănuit oamenilor. Atît însă și nimic mai mult, fiindcă de la această constatare ei n-au ajuns la nici o aplicare practică. E adevărat că chiar Leonardo da Vinci (1452—1519) înzestrat cu talente multilaterale și excepționale, în vremea Renaşterii, socotind că țelul artei trebuie să fie reprezentarea întocmai a naturii, a fost preocupat de a reproduce imaginile. Dar ştiinţa de atunci nepunîndu-i la îndemînă o serie de procedee şi cunoştinţe, ca altora mai tîrziu, cu toată strădania lui, n-a izbutit nimic.

De-abia în secolul al XVII-lea s-au făcut primele cercetări serioase, iar de la 1727, acest fenomen a ispitit în continuu pe mulți învăţaţi de seamă. Dintre aceştia amintim pe următorii: *J. H. Schulze,* (1687—1744), care experimenta reproducerea imaginilor pe baza unui amestec de praf de cretă cu nitrat de argint; chimistul suedez *C. W. Scheele* a observat că clorura de argint posedă proprietatea de a vopsi închis sub acţiunea luminii; fizicianul *Charles* a folosit sensibilitatea unei hîrtii înmuiate în săruri de argint pentru a putea desena anumite siluete cu ajutorul razelor solare; englezul *Thomas Wedgood*, în 1802, a reprodus de pe plăci de sticlă, pe piele şi pe hîrtie vitralii de biserici şi gravuri aşezîndu-le pe un suport acoperit cu nitrat de argint, iar contemporanul său *Humphry Davy* (1778—1829), a copiat obiecte mici pe o suprafaţă sensibilă aşezată foarte aproape de obiectivul unui microscop solar, dar, desenele obţinute se ştergeau sub influența luminii înconjurătoare, neputînd fi fixate.

Adevăratul descoperitor al fotografiei a fost *J. N. Niepce* (1765—1833) care a reuşit, utilizînd acţiunea luminii, să fixeze imaginea obiectelor exterioare.

Niepce a început cercetările în 1814 iar în timp ce el îşi făcea experienţele în Chalon-sur-Saône, un alt cercetător, Jacques-Mandé *Daguerre* (1787—1851) încerca la Paris dezlegarea aceleiași probleme. Luînd legătură unul cu altul, prin opticianul *Chevalier*, cei doi învăţaţi nu întîrziară să se asocieze şi din lucrările efectuate la început împreună, iar după moartea lui Niepce continuate de *Daguerre*, va rezulta din 1835 fotografia latentă, iar în 1837,

[1] George Potra, *Aspecte din istoricul fotografiei în România,* în rev. „Fotografia" nr. 10, octombrie 1970, p. 573—608.

procedeul care va dăinui multă vreme sub numele de *dagherotipie* (reproducerea pe metal, a fotografiilor, după modelul și procedeul lui *Daguerre*).

Timp de zece ani dagherotipia ajunsese la mare trecere. Imaginile erau minunate, dar aveau inconvenientul de a fi sclipitoare ca și argintul cu care se lucrau și, în afară de acest cusur, ușor alterabile. Pentru a se obține o a doua dagherotipie trebuia reîncepută operațiunea, ceea ce adeseori era chiar imposibil.

Dar, tocmai în acest timp, s-a descoperit în Anglia un al treilea procedeu care nu întîrzie să așeze placa lui Daguerre printre curiozitățile de laborator.

W. H. Fox Talbot (1800—1877), fiindcă despre el este vorba, a studiat, ca și predecesorii săi din Franța, acțiunea luminii asupra sărurilor de argint. El s-a servit însă de o hîrtie care se înnegrea sub acțiunea razelor luminoase și rămînea albă în celelalte locuri. Astfel a obținut un negativ care, aplicat pe un strat impresionabil de aceeași natură, dădea o a doua imagine, pozitivul, ceea ce era contrarul primei și reproducea fidel valorile modelului primitiv. În modul acesta, Talbot a suprimat inconvenientul dagherotipului unic, fiindcă acest negativ, tip veritabil, ajungea a forma, prin suprapunere, un număr oarecare de copii asemănătoare între ele.

Dar și procedeul lui Talbot prezenta un mare neajuns, deoarece hîrtia era un suport lipsit de finețe, iar clișeele erau șterse și grunțuroase. Acest inconvenient a durat pînă în ziua cînd A. Niepce de Saint-Victor, fiul unui văr primar al lui Nicéphore Niepce, a înlocuit hîrtia cu sticlă pe care a turnat un strat subțire de albumină impregnată cu iodură de argint (1847). Prin acest procedeu s-au obținut imagini foarte curate.

Din nefericire însă, acest procedeu avea nevoie de un timp prea lung în așezare. Fotografului *Legray* din Paris îi vine ideea să înlocuiască albumina cu o disoluție de fulmicoton amestecată în eter și alcool, pe care chirurgii o întrebuințau de puțină vreme sub numele de colodiu și care avea proprietatea de a acționa în mod special sensibilitatea luminoasă a iodurii de argint. Grație acestui colodiu sensibilizat s-au putut obține probe negative într-un timp foarte scurt, de 8—10 secunde.

Colodiul a dat rezultate remarcabile, dar a prezentat un inconvenient foarte serios, fiindcă, pentru a executa un clișeu, operatorul trebuia să pregătească placa în momentul întrebuințării.

S-a căutat atunci o substanță care să permită întrebuințarea în stare uscată a plăcii colodionate și acest fapt îl realiză *Taupenot* care combină coloidul cu albumina, iar *Chardon*, în 1872, fabrică o emulsie de colodiobromură care putea fi turnată pe placa de sticlă.

În 1873 au apărut primele plăci cu gelatino-bromură, transformînd metodele întrebuințate pînă atunci, și permițînd, în sfîrșit, fabricarea industrială de straturi sensibile. De la această dată, putem spune, că începe fotografia modernă.

Dar „pînă să ajungă însă la perfecționările la care a ajuns, de altfel foarte repede, a avut o epocă a începutului — cînd nu numai că nu era îndrăgită ca astăzi, ci era ridiculizată“ și privită cu neîncredere, mai ales că mulți pictori portretiști îi făceau cea mai proastă reclamă.

Franța e țara în care această descoperire s-a răspîndtit repede și mult, trecînd apoi în toate celelalte state europene. Printre cei care au contribuit foarte mult la popularizarea fotografiei trebuiesc amintiți: Gaspar Felix *Tournachou* și marele caricaturist Henry *Daumier*. Tournachou fost medic la Paris, mai apoi caricaturist, ziarist, romancier, zburător cu balonul mecanic,

s-a făcut în ultima vreme fotograf sub numele de *Nadar*. În această calitate el a fotografiat aproape toate personalităţile de seamă din acea vreme. El este primul care a fotografiat Parisul din balon, de la diferite înălţimi şi, pentru o panoramă generală, chiar de la înălţimea de 400 metri.

*

Lumea românească dacă n-a luat contact direct cu arta fotografică propriu-zisă, încă de la început, adică din 1837, a fost totuşi informată prin presa timpului. Încă din 1839 în „Albina românească" şi în „Cantorul de avis" s-au publicat articole în care s-a prezentat publicului această invenţie şi s-au dat lămuriri în legătură cu şedinţa Academiei de Ştiinţe din Paris, în care s-a făcut cunoscut „secretul" dagherotipiei; de asemenea şi îmbunătăţirile care au fost aduse ulterior de fizicianul *Donnay*. S-au arătat şi tratativele purtate între guvernul francez cu Daguerre şi asociatul său Niepce pentru cumpărarea invenţiei şi faptul că, printr-un proiect de lege aprobat de Cameră, s-a dat lui Daguerre o pensie de 6000 franci pe an, iar lui Niepce 4000 franci.

În 1840, de cealaltă parte a Carpaţilor, noua invenţie — dagherotipia — şi „zugrăvirea [executarea pozelor] prin razele soarelui", este prezentată de „Gazeta de Transilvania".

Numai Ţara Românească a rămas mai în urmă cu informarea publicului despre această invenţie şi faptul ni se pare destul de curios, cînd ştim că orice noutate care se publica de una din aceste reviste din Moldova sau Transilvania era reprodusă şi la Bucureşti şi viceversa.

Prima informaţie cunoscută nouă de exercitarea acestei invenţii pe teritoriul patriei noastre, o menţionează tot „Gazeta de Transilvania", în 1842, cînd arată că a sosit în Braşov, *Godefried Bart* „elliograful, adecă zugrăvitorul sau scriitorul cu razele soarelui", cu aparatul şi uneltele sale dagherotipice şi face portrete care „au cea mai neaşteptată asemănare cu originalul", deoarece „însăşi natura este zugravul". Iată deci o mărturie precisă despre aducerea artei fotografice în Braşov, dar putem afirma că (fără să avem deocamdată, documentarea) şi în celelalte oraşe mari ale Transilvaniei acest fapt s-a întîmplat cu un an-doi mai devreme, sau, în cazul cel mai rău, tot în 1842.

Moldova nu întîrzie nici ea să folosească acest procedeu. În acelaşi an, „Albina românească" anunţă pe toţi cei care doresc să-şi facă portretul „prin minunata aflare a faimosului Dagher" să se adreseze la Depozitul productelor industriale naţionale din Iaşi.

Prin urmare, categoric, în 1842 fotografia (dagherotipia) era cunoscută şi practicată public în ţara noastră. Am zis public, fiindcă în mod oficial, primul aparat fotografic (dagherotip) cunoscut şi folosit la noi în ţară e cel pe care Colegiul Sf. Sava l-a cumpărat în 1840, după îndemnul şi ajutorul lui Petrache Poenaru, directorul Eforiei Şcoalelor.

Acest om învăţat, care studiase zece ani (1822—1832) în diferite ţări ale Europei era la curent cu toate noutăţile ştiinţifice din apus şi în prietenie şi corespondenţă cu nenumăraţi savanţi şi tehnicieni străini. Deci nu putea, în calitatea şi pregătirea care o avea, să nu înzestreze laboratorul primului institut de învăţămînt din ţara noastră cu invenţia cunoscută Europei apusene.

Şi astfel se spulberă definitiv presupunerile unor cercetători români, în diferite probleme de-ale trecutului, care aminteau că meşteşugul fotografiei a fost introdus la noi în ţară în jurul anului 1850, ba unii, chiar mai

tîrziu. Printre aceştia amintim pe G. T. Niculescu-Varone, care nu o dată menţionează acest fapt.

În primăvara anului 1843, se afla şi la Bucureşti un atelier fotografic ţinut de o doamnă străină *Wilhelmina Priz*. Aceasta poposise, nu se ştie de unde, tocmai în centrul oraşului şi îşi instalase atelierul în proprietatea pictorului *Anton Chladek* (1794—1882) pe Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei), în apropierea Palatului domnesc. Şi, pentru a-şi face cunoscut meşteşugul şi locul unde-l exercita, ea anunţă în „Vestitorul românesc", cel mai important ziar al timpului, sosirea ei în Capitală şi se recomandă înaltei nobilimi şi cinstitului public că „face portreturi tagerotipii [dagherotipii] cu un preţ foarte cuviincios".

La scurtă vreme, părîndu-i-se poate, că locul unde se stabilise nu este în centrul comercial al oraşului, anunţă că s-a mutat „în Uliţa Franţuzească" (str. Carol, actualmente 30 Decembrie), în prăvălia domnului Fall. Desigur că afacerile comerciale ale acestei doamne au mers destul de bine, fiindcă după un interval destul de scurt s-au mai deschis cîteva ateliere fotografice în Bucureşti.

Astfel, în 1845, un oarecare *I. Pohlmann* deschide atelier fotografic pe Podul Mogoşoaiei, peste drum de Consulatul imperial rusesc, şi anunţă şi el în ziare că „se recomandă onoratului public al Capitalei cu întocmirea tuturor chipurilor de daguerotyp în culoare şi negru, în format mare şi mic, cu preţul de 1—2 galbeni". Reclama lui Pohlmann era ispititoare, căci cine n-ar fi dorit să-şi vadă, de curiozitate, reprodus chipul pe care să-l lase mai departe în amintirea copiilor şi a urmaşilor. Dar un galben sau doi nu reprezenta o sumă şi un preţ convenabil pentru majoritatea pungilor care, în cazul cel mai fericit, ar fi putut dispune numai de cîţiva sfanţi pentru astfel de suvenire.

Nici unul însă din aceşti fotografi nu s-au gîndit că pentru trecutul oraşului Bucureşti ar fi fost destul de interesant — poate şi din punct de vedere comercial pentru ei, — dacă şi-ar fi luat cutia miraculoasă subsuoară şi ar fi fotografiat anumite străzi (în special Podul Mogoşoaiei), biserici, hanuri, case, prăvălii sau diferite aspecte mai importante şi caracteristice. Acele fotografii ar fi alcătuit astăzi un material istoric-ilustrativ de mîna întîi. Dar sîntem siguri că materialul fotografic era foarte scump şi apoi ei nu vedeau nici o afacere în astfel de investiţii. În afară de aceasta nu-i atrăgea nimic şi nu-i lega nimic de trecutul acestui oraş, mai toţi fotografii de atunci sau de mai tîrziu fiind de origine străină.

La cîţiva ani după venirea lui Pohlmann, în 1852, un alt fotograf, după nume tot de origine străină, *Friedrich Binder*[*i*] care se recomanda de altfel dagherotipist *, îşi aşază şi el atelierul său fotografic tot pe Podul Mogoşoaiei în casele lui Ieronim Momolo. Locul ales de acesta se pare că era mai potrivit, fiindcă lumea se putea aduna mai uşor acolo, cu atît mai mult că acest fotograf avea preţuri de adevărată concurenţă, în comparaţie cu cei dinainte.

Atelierul lui *Binderi* se afla în clădirea proprietate a logofătului Slătineanu, în care era instalat şi un teatru destul de frecventat şi renumit pentru acea vreme. *Binderi* ca să atragă cît mai multă clientelă îşi plasase atelierul pe unde trecerea era mai mare, adică chiar într-o încăpere din curtea

* Se păstrează o dagherotipie făcută de Binder la 12 iulie 1852, reprezentînd pe Ion Bărbătescu, tatăl lui Ştefan Ciocîrlan, arhitectul Capitalei (Colecţia Paul Cernovodeanu).

teatrului, care se întindea atunci pe locul unde s-a deschis mai tîrziu Strada Nouă, actuala stradă Edgar Quinet, ce leagă Calea Victoriei cu strada Academiei.

Dar numai cu atîta noul fotograf nu era mulţumit, el voia să pună mîna pe cît mai multă clientelă şi de toate categoriile. Pentru acest motiv el îşi făcea cunoscut meşteşugul lui şi prin ziare, pomenind că desfide orice concurenţă a colegilor săi de specialitate. Astfel, el anunţă în „Vestitorul românesc“ că face nu numai portrete cu un preţ foarte convenabil pentru toate pungile, de la cinci pînă la zece sfanţi bucata, iar cele mari cu 50 de sfanţi, dar execută în dagherotipie tot felul de tablouri, peisagii „şi mai vîrtos pomi“ [?!].

Probabil *Carol Popp de Szathmari* este acela care, ca salariat, a mînuit aparatul de dagherotipie cumpărat, în 1840, de Eforia Şcoalelor şi prin ajutorul lui Petrache Poenaru şi a altor persoane de seamă s-a făcut cunoscut boierimii şi chiar domnului Alexandru Dim. Ghica.

După părerea noastră, în 1843 sau cel mai tîrziu în 1844, şi pictorul Carol Popp de Szathmari şi-a început, pe cont propriu, meşteşugul său de fotograf în Bucureşti, fără însă să facă reclamă în ziare ca Wilhelmina Priz, Pohlmann şi ceilalţi, deoarece el era cunoscut în oraş şi în alte localităţi din ţară. Şi această presupunere îmi este întărită mai ales de însemnarea de pe spatele unui portret * (ulei pe pînză) făcut la Olăneşti, în iulie 1844, de *fotograful* Szathmari, aşa cum era cunoscut de lumea bucureşteană.

Ca o legătură cronologică, în continuare, este o fotografie din 1847 pe care, cu mulţi ani în urmă, am văzut-o în colecţia lui Constantin Orăşanu. Fotografia, pe hîrtie lucioasă şi foarte subţire (după însemnarea lui Szathmari de pe verso, unde avea şi data) reprezenta Hanul (hotelul) Avram, din stînga spitalului Brîncovenesc, pe strada Bibescu Vodă, în apropiere de b-dul George Coşbuc de azi. Avem credinţa că tot el, şi nu alt fotograf străin, în 1848 a fotografiat pe membrii guvernului provizoriu. Apoi trebuia să fi fost fotograf vechi, cu experienţă, ca să poată fi recompensat cu o medalie de Nicolae I ţarul Rusiei în 1849.

Szathmari s-a născut dintr-o familie ardeleană din Satu Mare, în 1811 şi a murit în Bucureşti în anul 1888. El şi-a început studiile la Blaj (cel mai important centrul cultural, românesc, din Transilvania) şi le-a continuat în diferite oraşe din apusul Europei (Pesta, Viena etc.). În tot cursul vieţii, şi-a completat cultura şi şi-a îmbogăţit talentul şi inspiraţia vizitînd Italia, Germania, Franţa, Turcia, Persia şi Asia Mică, şi în amănunţime Ţara Românească.

A fost „*un incomparabil fotograf*“. Cutreierînd ţara în lung şi-n lat, dîndu-şi perfect „seama de tot ce era pieritor în primitivismul nostru pitoresc, uneori din iniţiativă proprie, alteori la îndemnul domnitorului Carol sau spre a pregăti acestuia albumuri cu vederile cele mai tipice din ţară, el ne-a lăsat nenumărate fotografii de persoane şi de scene“, unele de format mic sau mare, care toate sînt evocatoare, bine alese şi mai îngrijit lucrate decît celelalte fotografii făcute la noi în ţară. În colecţiile cabinetului de stampe al Academiei R. S. România fotografiile lui Szathmari „se disting prin calitatea lor excepţională, după care se recunosc, chiar atunci cînd nu poartă numele atelierului lui Szathmari“.

* În colecţia Muzeului judeţean din Rîmnicu Vîlcea.

Szathmari a venit în Ţara Românească în jurul anului 1831, după cum o dovedeşte o vedere (acuarelă) făcută la Rucăr. La scurtă vreme după aceea, el a ajuns foarte cunoscut în lumea bucureşteană, în provincie şi chiar departe peste hotarele ţării. El „a trăit, de la 1840 încoace, pe lîngă toţi domnii noştri, în intimitatea lor, aproape în familiaritatea lor“, şi a fost astfel martor al celor mai însemnate evenimente, pe care le-a fixat pe hîrtie, pentru posteritate. Din acest punct de vedere el n-a precupeţit materialul şi nici banii cheltuiţi, aşa cum au făcut atîţia fotografi străini stabiliţi la noi în ţară.

Szathmari a fost pictorul şi fotograful următorilor domni: Alexandru Dimitrie Ghica, Gheorghe Bibescu, Barbu Ştirbei, Cuza Vodă şi, pînă la sfîrşitul vieţii, al familiei regale. Ca pictor şi fotograf al lui Cuza Vodă, Szathmari „însoţeşte pe domnitor în vizita făcută sultanului, în 1864, şi asistă chiar la audienţă, în ziua de 20 martie. Într-o schiţă rapidă, executată poate pe furiş, într-un fund de pălărie [fiindcă protocolul şi religia mahomedană nu admitea] el redă întrevederea domnitorului cu sultanul Abdul Aziz, la care era de faţă şi Fuad-Paşa“.

În timpul verii, Szathmari pleca din Bucureşti în diferite oraşe şi staţiuni climaterice, pentru a se recrea şi a vedea cît mai multe din frumuseţile şi caracteristicile ţării, fiind mare amator de călătorii. Dar în afară de aceasta, Szathmari avea ocazia să facă portrete şi să primească comenzi de la boierii şi burghezii care se duceau la băi, în special în oraşele de munte.

G. Oprescu spune că Szathmari cu toate că a fost „un excelent miniaturist, a făcut la noi prea puţine portrete de comandă, lăsînd acest rol lui Chladek“, cu care era bun prieten. Pe baza materialului cercetat, noi socotim însă că Szathmari a făcut foarte multe portrete şi miniaturi, dar nu le-a iscălit, fiindcă aşa era, oarecum, obiceiul în acea vreme.

Nenumărate exemplare * pe care le-am văzut şi în care se observă, precis, mîna şi factura lui Szathmari mă determină să afirm cele de mai sus. Iar pentru întărirea acestei afirmaţii, dau ca exemplu mai multe portrete din colecţia noastră care n-au nici o semnătură, dar ne oferă certitudinea că ele sînt făcute de Szathmari, după cum se observă maniera de lucru, plus tradiţia, păstrate în familia Prejbeanu, din colecţia căreia au făcut parte. Un alt portret despre care se poate spune cu şi mai multă siguranţă că îi aparţine, are pe verso, în litere chirilice, numele proprietarului, anul, ziua şi localitatea unde s-a născut acesta şi cine anume l-a făcut. Acest tablou, pictură în ulei pe pînză, făcut probabil după o fotografie executată tot de Szathmari, reprezintă pe Ion (Iancu) Nisipeanu** fost secretar al mitropoliei din Bucureşti [2] şi, în timpul Revoluţiei de la 1848, ofiţer aghiotant al generalului Gheorghe Magheru. În spatele tabloului, pe o hîrtie afumată şi uscată de vreme, în litere chirilice, se arată că Ion Nisipeanu e născut la 23 iunie 1812 în comuna Văleni, plasa Olteţul de Sus, judeţul Vîlcea. Apoi, că portretul a fost „scos de *fotograful* Satmari la anul 1844, o mie opt sute patruzeci şi patru, iulie 25, la Băile de la Olăneşti, în Vîlcea“. Din această însemnare deducem trei lucruri: a) că Szathmari pleca din Bucureşti în timpul verii; b) că la acea dată — 1844 — el era cunoscut mai mult ca foto-

---

* În colecţia profesor dr. V. Tempea se află un foarte reuşit portret semnat de Szathmari.

** Bunicul, după mamă, a lui Jean Th. Florescu.

[2] *Almanahul Statului*, Bucureşti, 1840, p. 100.

graf; c) că Ion Nisipeanu se ducea la o staţiune climaterică cunoscută din judeţul lui şi nu prea departe de comuna natală.

Dar admiţînd cazul, prin absurd, că Szathmari n-a făcut prea multe portrete sau miniaturi de *comandă*, el a făcut în schimb *foarte multe* fotografii-portrete, din care se mai găsesc încă destule în diferite colecţii publice şi în vechile albume ce se mai păstrează în unele familii.

În timpul Războiului Crimeii, Szathmari fotografiază scene de luptă, comandanţi, soldaţi din diferite arme şi localităţi. O parte din aceste fotografii vor forma materialul ilustrativ al revistelor şi ziarelor din ţară, dar mai cu seamă va fi folositor şi foarte apreciat de felurite publicaţii din străinătate.

Szathmari procură, la cerere, diverse fotografii din Valahia (vederi urbane şi rurale, colţuri şi costume pitoreşti, ţigani) care vor servi ca motive pentru anumite tablouri ale pictorului *Adolf Schreyer*.

În 1855, fotografia avînd încă „marele merit al noutăţii", Szathmari participă la Expoziţia Internaţională din Paris. Cu această ocazie, în afară de materialul pictural, el duce cu sine multe fotografii şi o serie de albume ce cuprindeau, de asemenea, fotografii reprezentînd portrete de generali şi ofiţeri ruşi şi turci care luptaseră la noi în ţară, la Olteniţa şi Silistra, sau în alte localităţi din Dobrogea, în timpul Războiului Crimeii. Aceste albume constituiau un material de preţ şi, după părerea lui, demne de a fi păstrate chiar în colecţiile suveranilor Europei din acea vreme.

Cu ajutorul presei în rîndul căreia avea atîţia cunoscuţi şi a persoanelor influente, Szathmari şi-a cîştigat o frumoasă reputaţie în Occident. Iar o parte din albume * a izbutit să le ofere reginei Victoria a Marii Britanii, lui Napoleon al III-lea şi mai multor suverani germani. Unii dintre aceştia i-au trimis scrisori de mulţumire, iar alţii i-au acordat distincţii, printre care amintim „*die grosse goldene Medaille für Kunst und Wissenschaft*", sau „*as testimony of Her Majesty appreciation, a gold medal*".

La un moment dat, fotografia reprezenta pentru Szathmari mai mult decît pictura însăşi, fiindcă „ştia că în acest domeniu nu mai putea face nici o descoperire, pe cîtă vreme în celălalt domeniu [al fotografiei], descoperiri se puteau produce cît de multe". „Oricine ar fi fost profund impresionat de ceea ce se întîmpla în acest domeniu [al fotografiei] şi cu atît mai mult o minte atît de isteaţă ca cea a lui Szathmari. Această atitudine i-a adus însă dezavantaje. Oamenii care nu-i înţeleg darul, n-au văzut în el decît pe fotograf". „Din acest punct de vedere nimeni la noi nu s-a priceput mai bine ca Szathmari *să facă din fotografie o artă*". Acest fapt se vede şi din colecţia Academiei R. S. România unde se găsesc peste 120 000 de fotografii făcute în ţară şi străinătate. Dintre toate însă, fotografiile lui Szathmari „*sînt hotărît cele mai bune*". „Ele se remarcă de departe, chiar cînd nu-i poartă numele, prin calităţile lor deosebite".

În efectuarea fotografiilor, Szathmari depunea un interes şi o dragoste nemaiîntîlnită, o adevărată pasiune, combinată cu tot ceea ce ştiinţa îi punea la îndemînă. Acest fapt rezultă dintr-o mulţime de documente, hîrtii, clişee şi obiecte care se mai păstrează în unele instituţii sau la diferite persoane particulare.

În ceea ce priveşte locul unde şi-a stabilit Szathmari primul său atelier de pictură şi fotografie în Bucureşti, nu ştim nimic precis, bănuim că în plin

---

* Dinu Angelescu, un cunoscut colecţionar bucureştean, mi-a mărturisit că a văzut un astfel de album al lui Szathmari la Cabinetul Stampelor din Paris.

centrul oraşului de atunci. Şi acest loc, acum o sută treizeci de ani, se afla în jurul Pieţei Sf. Gheorghe.

Pe Uliţa Nemţească, devenită mai tîrziu strada Carol (actualmente 30 Decembrie) înspre Piaţa Sf. Anton, peste drum de fosta băcănie a lui Stelian Petrescu, se afla Hanul Verde. În acest han, se pare că Szathmari şi-a avut primul sediu ca pictor şi fotograf; poate şi locuinţa tot aci i-a fost. Şi, aş putea presupune, că şederea în acest han a fost destul de lungă, pîna prin anul 1862, cînd atelierul său se afla instalat pe o arteră de circulaţie mult mai frecventată, care începea să se împodobească cu case mari şi frumoase. La 1868 îşi avea instalat atelierul într-o căsuţă-prăvălie construită de el pe terenul proprietatea familiei Greceanu, în partea dinspre curte care venea pe Podul Mogoşoaiei, alături cu casa Popovici (mai tîrziu Clubul Liberal), deoarece, în acea vreme, Bulevardul dinspre Calea Victoriei şi actuala strada Academiei, nu era deschis.

Într-o fotografie de atunci, făcută poate chiar de Szathmari şi reprodusă de Gheorghe Crutzescu în lucrarea sa *Podul Mogoşoaiei*, se văd pe peretele din faţă al atelierului lui Szathmari două rame mari, un fel de vitrine, în care sînt expuse tot felul de fotografii, drept reclamă.

După cît se pare, treburile mergîndu-i foarte bine, Szathmari a putut să-şi satisfacă gustul călătoriei, cît de mult, şi în acelaşi timp, din economiile care se măreau din ce în ce, să-şi clădească o frumoasă casă pe strada Enei, în spatele bisericii Dintr-o Zi. Actualmente casa lui Szathmari nu mai există. În timpul bombardamentului din 1944 ea a fost incendiată şi distrusă, cu care ocazie au ars nenumărate mărturii documentare asupra vieţii şi activităţii lui.

De la ziaristul Constantin Orăşanu, genealogistul George D. Florescu, arheologul Dinu Rosetti şi poetul Adrian Maniu (toţi patru colecţionari şi mari amatori de cunoaştere a vechiului Bucureşti) am aflat că în podul casei, înainte de bombardament, se aflau nenumărate ustensile fotografice de epocă, mii de clişee vechi şi scrisori, care, nimerit ar fi fost din partea urmaşilor, să le pună în siguranţă. Dar acum s-au pierdut pentru totdeauna şi cine ştie cîte surprize plăcute şi interesante ne-ar fi procurat, dacă nu s-ar fi distrus!

Printre vechile, variatele şi nenumăratele fotografii din colecţia noastră se află tot felul de cartoane ce au pe verso reclama fotografului Szathmari. Astfel: „*Charles Szathmari peintre et photographe de la Cour de S.A. le Prince regnant des Principautés Unies Roumaines — Bucarest*". Aceste rînduri sînt încadrate de stema ţării şi diferite medalii pe care le-a obţinut în ţară şi străinătate. Pe altă fotografie, în româneşte: „*Carol Szathmari pictor şi fotograf M.S. Carol I domnitor românilor, Bucuresci, strada Ienii, propria casă*".

Ultimele cartoane fotografice, comandate de Szathmari, sînt puţin mai mari şi mult mai frumoase, executate de K. Krziwanek în Viena. Pe acestea stă scris: „C. Szathmari pictor şi fotografu Înălţimei Séle Carol I. Domnitorul Românilor. Bucureşci, bulevardu şi propria casă". După cum reiese, deci, din această însemnare, la acea dată Szathmari avea două ateliere fotografice. Deasupra acestor rînduri, la mijloc, se află stema ţării, iar de jur împrejur reproducerea medaliilor primite din diferite părţi ale Europei, unde a participat la expoziţii sau a fost chemat de diferiţi suverani. Prima medalie este din 1849 de la ţarul Rusiei, Nicolae I, apoi din 1850 de la sultanul Turciei, iar celelalte din: Londra (1851), Viena (1855), Pisa (1860), Londra (1861), Bucureşti (1864 şi 1868), Paris (1867), Hamburg (1868), Paris (1873).

În perioada Războiului Crimeii, amintim pe Ludwig Angerer care, în timpul ocupației austriace, ca ofițer farmacist, a locuit în București în 1854—1855. În timpul cît a stat aici, în afară de îndeplinirea slujbei, din pasiune sau din ordinul autorităților austriece locale, a făcut o serie de fotografii, adevărate documente pentru mijlocul secolului al XIX-lea. „Importanța lor rezidă în primul rînd, în faptul că sînt printre cele mai vechi fotografii cu aspecte din Bucureștii de atunci. În imaginile lui Angerer sînt locuri și construcții importante pentru istoria edilitară și urbanistică a orașului, întrucît ele sînt astăzi dispărute“ [3]. După terminarea războiului el s-a stabilit la Viena, a renunțat la îndeletnicirea de farmacist și s-a dăruit cu toată pasiunea și priceperea sa artei fotografice, devenind unul din cei mai buni profesioniști în această specialitate din capitala Imperiului habsburgic. Datorită acestui fapt, la 20 decembrie 1860 i se acordă calitatea de fotograf al curții imperiale — „K. K. Hof-Photograph“.

În atelierul său fotografic situat în centrul Vienei poposeau de multe ori personalități române, care se întorceau acasă cu frumoase și foarte reușite fotografii-portret (de exemplu dr. Nicolae Kretulescu, fost de mai multe ori ministru și prim-ministru).

În perioada 1859—1865, se mai aflau în București cîțiva fotografi renumiți. Dintre aceștia cunoaștem pe următorii: *W. Wollenteit* care, pe spatele cartoanelor n-avea nici o însemnare tipărită, ci numai o ștampilă aplicată, de formă ovală, care cuprindea numele de mai sus și două cuvinte: „atelier fotografic“. Mai apoi nu și-a mai aplicat ștampila pe verso cartoanelor, ci pe față, iar în partea de jos și-a imprimat numele și localitatea „Bucurest“ *(sic)*. Fotografiile executate de W. Wollenteit sînt excepțional de reușite, întrecînd chiar pe cele din Franța, de la Paris. Fundalul, mobilierul și vasele de ornament erau variate, de altfel ca și la succesorul său.

Atelierul *W. Wollenteit*, probabil că era situat în aceeași clădire unde se afla Sala Bossel (peste drum de Teatrul Național), fiindcă acolo este amintit succesorul său: „*Schayer et Co. vormals Wollenteit, Saal Bossel, Bucarest*“.

Alt fotograf era *Bielig*, care obținuse mențiune onorabilă la Paris în 1867; dar nici despre acesta nu știm unde își avea atelierul fotografic în București.

Mai tîrziu, urmașii săi, *Otto* și *Jean Bielig* au deschis și două sucursale: prima, la Galați, pe str. Domnească 70, unde pe lîngă atelier fotografic aveau librărie și tipografie; a doua, la Botoșani, pe str. Teatrului.

Prin 1865, deci contemporani cu Carol Szathmari, doi vienezi „*Zipser et Fritz*“ deschid atelier fotografic în București, în str. Știrbei Vodă, în curtea de jos a Pasajului Român, la etajul al doilea, nr. 8. Mai tîrziu, K. F. Zipser, probabil un urmaș al celui dintîi, deschide atelier fotografic în Calea Mogoșoaiei nr. 23, „peste drum de casele prințului Scarlat Ghica, alături de casele d-lui Oteteleșanu“, sau după cum precizează altădată, în curtea caselor de la nr. 23 „alăturea cu Hotelul Oteteleșanu“. La scurtă vreme, K. F. Zipser deschide sucursală și în Craiova, pe Calea Unirii nr. 596. Pentru a da posibilitatea clienților să repete fotografiile făcute mai înainte, *K. F. Zipser* scrie pe cartoanele fotografice următoarele: „Clișeele [sticlele] se conservă 2 ani pentru comande“.

---

[3] Margareta Savin, *Ludwig Angerer, unul din primii fotografi ai Bucureștilor*, în revista „București, Materiale de istorie și muzeografie“, VI (1968), p. 223.

Urmează *J. Marie*, fotograf parizian, premiat la Londra, Paris şi Rennes, care-şi avea atelierul fotografic în str. Ştirbei Vodă, iar mai tîrziu, în 1872, şi l-a mutat în Calea Mogoşoaiei nr. 78, lîngă Piaţa Episcopiei. Acest atelier fotografic purta în 1878 firma „Fotografia italiană".

Probabil în vremea Războiului pentru independenţă, un alt fotograf renumit, *Franz Duschek*, deschide atelier pe Strada Nouă, lîngă sala Slătineanu. Fotografiile lui *Duschek* erau foarte reuşite şi Szathmari avea un concurent serios în el, iar mai tîrziu însuşi domnitorul Carol I îi dă dreptul şi lui de a se numi „fotograful Curţii". Pe la 1881 era în mare trecere, iar familia domnitoare se ducea personal la el în atelier să se fotografieze. Astfel, la începutul anului amintit mai sus, un ziar menţionează că: „Majestatea sa regală Doamna a binevoit a vizita ieri la orele două atelierul fotografic al d-lui *Duschek*".

După un timp oarecare, *Duschek* şi-a mutat atelierul din Strada Nouă în Calea Mogoşoaiei nr. 21 (peste drum de Capşa) şi în cele din urmă pe str. Franklin nr. 3, lîngă grădina Episcopiei, care s-a numit mai tîrziu grădina Ateneului. Într-un ghid al Bucureştilor din 1882, *Duschek* îşi recomandă atelierul „cu totul de din nou organizat" şi că are de vînzare un mare stoc de fotografii, care reprezintă vederi din Bucureşti şi costume naţionale.

Franz Mándy deschide în 1877 atelier fotografic pe Podul Mogoşoaiei nr. 21, pe locul unde trece azi str. Sărindar, între fostul Café-Royal (numit mai tîrziu „Brasserie de la Paix") şi Grădina Cercului Militar şi unde în acea vreme se aflau casele Hristodor. În acelaşi loc, *Mándy* a avut atelierul pînă în 1888, cînd şi-a construit case proprii şi atelier special în piaţa Teatrului Naţional, lîngă cafeneaua Fialkowski. În această vreme, cartoanele lui fotografice sînt făcute în litografia lui *K. Krziwanek* din Viena. *Mándy* este cel care a introdus în Bucureşti, pentru prima dată, *procedeul plăcilor umede*, care au fost schimbate în scurtă vreme cu *plăcile uscate* datorită lui Mankhoven.

În 1888, cînd Szathmari moare, *F. Mándy* rămîne primul fotograf al Capitalei şi pentru a se pune la curent cu progresele ştiinţei introduce *platinotipia*, adică hîrtia inalterabilă, apoi sistemul fotografiilor *rastrate* şi, în 1896, fotografia în culori prin procedeul pigmentului. Tot el introduce un serviciu al evidenţei, în care avea trecut numele persoanei fotografiate şi numărul de ordine al clişeului şi astfel comanda se putea repeta chiar după trecerea de cîţiva ani. Bineînţeles că avea şi o arhivă a clişeelor.

După primul război mondial succesorul lui F. Mándy este *Étienne Lonyai* care, în afară de fotografii obişnuite, execută: platinotipii, gomotipii şi pigment; atelierul era deschis toată ziua, fără întrerupere, pînă la 9 seara. É. Lonyai, în calitatea de preşedinte al *Uniunii fotografilor din România*, a depus multă stăruinţă în revendicările formulate de fotografi faţă de guvern. Tot el este şi iniţiatorul Congresului fotografilor şi al Expoziţiei de la Braşov, din luna mai 1925.

În apropiere de Mándy, un alt specialist în arta fotografiei a fost *M. Wandelmann* cu atelierul pe Calea Victoriei nr. 43. Acesta era fiul lui Wandelmann care în 1872 avea cel mai important atelier fotografic din Bîrlad. După ce îşi făcuse studiile secundare la Bîrlad şi ucenicia pe lîngă taică-său, plecă în 1889 la Viena, în atelierul fotografic al curţii imperiale, unde era fotograf Kálman Székély. Acolo rămîne pînă în 1894, apoi trece la Paris în atelierul vestitului fotograf Ch. Reutlingher din Boulevard Montmartre 21 (ce obţinuse premiul I la Expoziţia Universală din 1867), iar în 1896

se întoarse în ţară pentru a exercita pe cont propriu meşteşugul care-l învăţase. El a introdus cărţile poştale ilustrate cu fotografii proprii.

Pe Calea Victoriei nr. 13, în apropiere de fosta Prefectură a Poliţiei, era fotograful *B. Engels.* Se păstrează din atelierul acestuia pe lîngă alte fotografii, una inedită a marelui învăţat B. P. Hasdeu. Şi tot în acea curte îşi avea atelier marele fotograf *J. Tiedge* din Ungaria, a cărui centrală era la Budapesta.

În Calea Victoriei la nr. 11 bis, tot lîngă Prefectura Poliţiei, se afla atelierul fotografic al lui *Gustav A. Waber*, cu firma *„Photographia Nouă"*. Pe cartoanele lui fotografice, care la început şi le făcea la *E. Roders* în Dresda, iar apoi în litografia lui *Bernh* la Viena, se putea vedea, în partea de sus, stema ţarii, dînd să se înţeleagă prin aceasta, pentru cei naivi, că e furnizorul Curţii regale. În partea de jos se puteau citi următoarele: „Se poate poza în orice timp de la 9 dimineaţa pînă la 6 seara".

Mai tîrziu, în 1897, atelierul lui *Waber* trece în proprietatea lui *Samuel Korn* (care avea centrală la Viena) şi se numeşte *High-Life*, rămînînd cîtva timp tot pe Calea Victoriei nr. 11, mai apoi la nr. 29 şi în cele din urmă se mută la nr. 144. Pe spatele unui carton fotografic din 1895, se află scris următoarele: „S. Korn, Viena şi Bucureşti. Calea Victoriei 144. Fotografia vieneză execută tot felul de lucrări atrăgătoare de această artă; preţuri moderate".

Doi asociaţi străini, *Maier* şi *Gerstl*, îşi aveau atelierul pe Calea Mogoşoaiei, în curtea bisericii Sf. Ioan-Botezătorul, pe locul actualei grădini a Casei de Depuneri, peste drum de piaţa Constantin Vodă, adică pe terenul pe care se află construit Palatul Poştelor, astăzi Muzeul Naţional de istorie al R. S. România. Cartoanele lor fotografice erau comandate şi executate de firma „Leopold Türkel" din Viena. *Maier* şi *Gerstl*, după cum se vede din reclama de pe spatele cartoanelor fotografice, aveau atelier în Bucureşti, la Sinaia şi Ploieşti, dar, după cîtva timp, probabil fiindcă primul tovarăş murise, rămîne proprietar al atelierului numai *J. Gerstl* care, mai tîrziu îşi mută sediul în Calea Victoriei nr. 31 bis.

Şi tot în curtea bisericii Sf. Ioan cel Mare unde era şi han (grădina Casei de Depuneri) se afla fotograful *Alexandru Mayer* care mai tîrziu îşi va muta atelierul în Calea Mogoşoaiei nr. 66, peste drum de Palatul Regal (azi Palatul Consiliului de Stat).

Alături de primul sediu al lui A. Mayer, în Hôtel de France (Grand Hotel) era atelierul *A. R. Jellinek & Co.*, de la care păstrăm cîteva fotografii interesante.

Mai sus, pe Calea Victoriei nr. 23, alături de Hotelul Oteteleşanu, lîngă fotograful K. F. Zipser, se mai aflau încă două ateliere fotografice. Primul al lui *E. Pesky* — „pictor academic" — care-şi comanda cartoanele la *Eisenschmil et Wachtl* în Viena, şi al doilea al lui *Andreas D. Reiser*, care mai tîrziu se va transforma în firma *„A. D. Reiser et Cie"*. Se pare că a fost un continuator al fotografului Zipser.

Peste drum de aceştia, în clădirea Fr. Bossel, unde actualmente se află Pasajul Mercur, adică în faţa Palatului Telefoanelor, se afla atelierul fotografic *Schayer et Co*, succesorul lui W. Wollenteit.

În Pasajul Român era atelierul fotografic al lui *B. Baer*, care mai tîrziu a fost continuat de feciorul acestuia, *M. B. Baer.*

Pe Calea Victoriei la nr. 48, era atelierul fotografic al lui *L. Letzter.* Acesta este fotograful care, în ziua de 11 februarie 1866, cînd a fost detronat Cuza Vodă, a scos din ordin sau poate numai dintr-un spirit comercial „cea

mai nimerită fotografie" după cum spuse el, a „I. S. Philip Conte de Flandra, proclamat de către toată naţiunea, la 11 februarie, domn al Principatelor Unite Româneşti, sub numele de Filip I", şi pe care o anunţă că se află de vînzare în atelierul său, mai sus amintit.

Un alt fotograf din acea vreme, *Smedeanu*, la 26 aprilie 1866, scoate şi el, fotografia celui care într-adevăr primise tronul României — domnitorul Carol I — pe care o recomandă publicului că are „exactitatea asemănării garantată".

Pe strada Franklin nr. 3, colţ cu Calea Victoriei, în nişte case boiereşti vechi şi interesante, dărîmate de mult, prin 1885, lîngă Grădina Episcopiei, era fotograful *Szöllösy*. N-am aflat cînd s-a stabilit în Bucureşti şi nici unde şi-a avut primul său atelier. Într-un timp, pe care nu-l putem preciza, sediul atelierului său fotografic a fost pe vechiul loc al lui W. Wollenteit, iar mai tîrziu Schayer et Co., după cum se vede dintr-o veche fotografie.

Szöllösy, în anul 1883, ajunge „fotograful m.s. regelui Carol I" obţinînd în acelaşi timp şi două medalii de aur, prima de la „Societatea cooperativă a constructorilor şi meseriaşilor români" şi a doua de la „Concursul general anual, 18 sept. 1883".

După moartea lui Szöllösy a rămas soţia lui, Maria Szöllösy, care, destul de energică, voia să facă şi o mai mare reclamă atelierului său fotografic. Pentru acest motiv, pe spatele cartoanelor fotografice, foarte frumos executate, ea scrie că în marele ei atelier fotografic orele de lucru sînt pe orice timp de la 9 dimineaţa pînă la 5 după masă şi că execută, cu cea mai mare perfecţiune, fotografii de tot felul şi în toate formatele, atît negre cît şi colorate. „Reproducţiuni de fotografii, tablouri în ulei, în acuarelă, pastel, desenuri etc. Stabilimentul execută asemenea şi fotografii de case de ţară, de odăi [interioare], de maşini şi obiecte de industrie". Din atelierul *Mariei Szöllösy* păstrăm două fotografii interesante, inedite, prima a boierului Iancu Cesianu, din 1885, şi a doua, cea dintîi fotografie a lui N. Iorga cînd a venit la Bucureşti.

După moartea Mariei Szöllösy, atelierul a fost preluat de fostul lor ucenic *M. Spirescu*, care şi-a mutat sediul peste drum, pe strada Franklin nr. 6. Acesta fiind un om priceput şi dîndu-şi tot interesul în meseria lui, obţine o medalie de aur în 1880, două diplome de onoare şi este premiat la mai multe expoziţii, iar treburile mergîndu-i bine îşi deschide o sucursală în Galaţi, pe strada Domnească nr. 57. Execută în atelierul său „portrete în toate felurile, reproducţiuni, platinotypii, picturi în acuarele şi ulei, desene etc.".

Îl urmează fiul său, *I. Spirescu*, care în 1894 scrie pe verso că fotografiile executate de firma lor au obţinut 5 medalii de aur, 2 diplome de onoare şi au fost premiate şi la Expoziţia universală de fotografie de la Geneva, din 1893.

Şi el avea registru unde se înregistra data (anul, ziua) şi persoana care a făcut comanda; numerele treceau de 15—20 000. Dacă s-ar fi păstrat un astfel de registru, multe mii de fotografii necunoscute s-ar fi putut identifica.

Pe Calea Victoriei nr. 61, în casa Enciulescu, se afla atelierul fotografic *Carl Hanny* care se mutase din Calea Victoriei nr. 77, unde-şi avusese primul sediu. Din atelierul său păstrăm o fotografie a doctorului chimist Alfred Nicolaus *Bernath-Lendway* (1836—1924), colaboratorul doctorului Carol Davila.

Mai departe, pe aceeaşi arteră, la nr. 90, era fotograful *E. Teodorovici (Theodorovitz)*, care s-a asociat mai tîrziu, după 1882, cu *Jehalsky*, mutîndu-şi sediul cu cîteva case mai sus, la numărul 96, avînd ca emblemă „Foto-

grafia artistica". Mai tîrziu, din motive necunoscute nouă, E. Teodorovici s-a despărțit de Jehalsky și s-a mutat în Strada Nouă nr. 1, asociindu-se de data aceasta cu fotograful *Hitrow* din Ploiești, unde ținea sucursală. Pe spatele cartoanelor, din atelierul său din București, se putea citi următoarele: „Les poses sont gardés trois année pour en faire de copies".

Un frate poate, sau chiar fiu al lui E. Teodorovici, anume *G. Teodorovici* avea atelier fotografic pe Calea Griviței nr. 19, iar în timpul verii își muta activitatea la Sinaia.

La nr. 94 pe Calea Victoriei, lîngă Biserica Albă și alăturat oarecum de atelierul lui E. Teodorovici, era *Max Schwartz* (avusese mai înainte atelier fotografic pe Calea Victoriei nr. 11), care căpătase dreptul de a se intitula „fotograful Corpurilor Legiuitoare". Acesta avea sucursala pe Calea Griviței nr. 37, iar mai apoi la nr. 168, pe strada Ştirbei Vodă nr. 9, iar pentru cîtva timp a avut și o sucursală pe str. Cîmpineanu nr. 40; în timpul verii își desfășura activitatea la Tg. Ocna și Sinaia. Cartoanele lui, foarte fine și cu dungulițe aurii pe margini, erau executate de *Eisenschiml et Wachtl* în Viena și aveau pe verso, în medalion, portretele lui Niepce, Daguerre și Talbot.

Bătrînul fotograf *Max Schwartz* locuia pe strada Franklin, unde mai tîrziu s-a construit monumentala clădire în care era cofetăria și cafeneaua „Corso" *, dărîmată în 1947.

În „Călăuza Bucurescilor" întocmită de Th. Bauer în 1882, sînt amintiți, printre alții, și următorii fotografi despre care nu știm altceva decît numele și adresa. Astfel: *Engels Balet*, Calea Victoriei nr. 13; *Herter Julia* care-și comanda cartoanele la *Leopold Türkel* în Viena, își avea atelierul în str. Ştirbei Vodă nr. 9. Urmașul său *Sam. Herter*, pictor și fotograf, și-a mutat atelierul pe Calea Victoriei nr. 51; *Prighel Heinrich Josef*, Calea Griviței nr. 37.

În afară de acești fotografi amintim și pe următorii: *I. Niculescu* care în timpul lui Cuza Vodă și la începutul domniei lui Carol I a fost telegrafist. Mai apoi s-a făcut fotograf și a ajuns destul de apreciat, fiindcă primește medalie încă din 1880. În atelierul lui se făceau, în 1884, după xilografiile macedoneanului N. Vlădica Crușoveanu, fotografii care reprezentau diferiți oameni politici, scriitori și domni, dintre care una foarte interesantă a lui Constantin Brîncoveanu. I. Niculescu a fost primul fotograf oficial al poliției și a izbutit în decursul timpului să-și facă o frumoasă stare materială, dintre care amintim un teren de cîteva mii de metri pătrați pe Şoseaua Jianu, în imediata apropiere a Institutului Bolintineanu, adică între Palatul Președinției Consiliului de Miniștri și atelierele garaje ale inginerului Leonida.

Urmează *Theodor Hr. Fachiroff* cu emblema „*Photographie Universală*" avîndu-și sediul în strada Doamnei nr. 2, peste drum de Palatul Nifon, unde actualmente se află un magazin alimentar, iar mai înainte Librăria „Cartea Mea" și fosta firmă de confecții și croitorie Neumann. Fachiroff își avea cartoanele fotografice împodobite cu nenumărate reproduceri de distincții, decorații și medalii. Prin 1891, rămîne ca succesor fiul său „*P. T. Fachirov*", care-și stabilește sediul pe Calea Moșilor nr. 116, iar mai apoi tot pe aceeași stradă la nr. 170.

Prin 1890—1900, *Sig. Schwarz et Friede* aveau ateliere fotografice pe Calea Rahovei nr. 42 și pe Calea Văcărești nr. 44, precum și o sucursală la Giurgiu.

---

* Informație dată de Emanoil Hagi Moscu.

Ştefan Gere stabilit pe strada Schitu Măgureanu nr. 23 „la gura Cişmigiului“ după cum spune el, anunţă că în atelierul său „se poate poza în orice timp“, iar clişeele se păstrează vreme îndelungată. Cartoanele fotografice, făcute la *Bernhard Wachtl* la Viena, au pe spate stema ţării, iar în medalioane pe savanţii care au descoperit şi perfecţionat arta fotografică: Niepce, Daguerre şi Talbot.

Jean Gagel, între 1890 şi 1900 are atelier fotografico-artistic pe Calea Victoriei nr. 23.

Louis, în 1887, avea atelier în Calea Moşilor nr. 109, în casele lui A. Nedelcovici, iar în 1895, în Calea Moşilor nr. 127. Anunţă pe clienţi că păstrează clişeele mai mulţi ani. Execuţia cartoanelor o face la *Bernhard Wachtl* la Viena. Din 1885, în timpul verii, deschide atelier la Slănic-Moldova.

Marcu André, Calea Moşilor nr. 258, *Müller Peter*, str. Ştirbei Vodă nr. 9, *W. Oppelt* în Bulevardul Elisabeta nr. 4, iar mai tîrziu la numărul 6, în casa Dr. Lempart, *B. Athen*, „Fotografia Nouă“ pe strada Academiei nr. 4, în casa Ovessa, anunţă că execută comenzi după mai mulţi ani de la facerea clişeului.

L. Waisman pe Calea Rahovei nr. 3 peste drum de Palatul Justiţiei (Tribunal); *Carol Barasch* — „Fotoglob“ — pe Bulevardul Academiei nr. 3, în clădirea proprietate a Librăriei „Minerva“, devenită mai tîrziu „Cartea Românească“.

Joseph Török avea „atelier artistic de fotografie“ pe Calea Victoriei 28, în Pasajul Vilacrosse. Pe verso cartoanelor anunţă că în afară de fotografii şi planotipii, execută „acuarele şi pastel pînă la mărimea naturală“ ; *M. Ionescu*, în strada Popa Chiţu nr. 5 bis. Fotografilor *J. Stancovitz* şi *A. Colpy* nu le-am putut afla adresa.

Să amintim în cîteva cuvinte şi despre activitatea fotografilor din Tîrgul Moşilor. În copilăria noastră şi chiar părinţii în copilăria lor, au apucat atelierele fotografice din vestitul bîlci al Moşilor. Acolo erau barăcile care găzduiau atelierele fotografice atît de căutate de populaţia mahalalelor şi de numeroasa ţărănime venită din aproape toate judeţele Ţării Româneşti.

Fiecare atelier avea în faţă, de o parte şi de alta a uşii de intrare, cîte o vitrină cu geam în care erau expuse tot felul de fotografii, drept reclamă. Fotografiile expuse însă, în majoritatea cazurilor, nu erau executate la „minut“, aşa cum se anunţa, ci la opt zile, făcute în atelierele fotografice din oraş. Şi cu toate că amatorul ştia că nu i se poate face fotografie la minut, la fel ca cea din vitrină, intra să se fotografieze.

Fotografia la „Moşi“ costa relativ convenabil şi dădea posibilitatea oricui să se fotografieze cînd vrea şi cum vrea, chiar cu fes de carton pe cap şi cu trompetă la gură.

Cînd treceai prin faţa fotografilor de la „Moşi“, chiar dacă nu aveai intenţia să te fotografiezi, erai invitat cu multă stăruinţă, iar oamenii mai simpli erau chiar traşi de mînecă, împinşi de spate şi băgaţi oarecum cu sila, în baracă. Ţi se spunea: „Dacă nu-ţi place, nu plăteşti şi nu eşti obligat s-o iei“. Dar rar cînd se întîmpla aşa ceva, fiindcă fotografia chiar dacă nu era albă şi frumoasă ca cea din vitrină, asemănare cu tine tot avea şi apoi nu era nimerit să faci ceartă cu negustorul pentru o bagatelă, adică pentru o sumă de nimic.

Fotografii la minut îţi făceau poza, chiar dacă nu într-un minut într-un sfert de ceas şi tot era ceva, fiindcă instantaneul de azi era ceva de vis, iar pregătirea omului, special pentru a se fotografia, nu era întotdeauna la îndemîna nevoiaşului şi chiar a celui mai înstărit.

Fotografiile acelea, îngălbenite după scurtă vreme, pare că le mai văd şi astăzi printr-un colţ de casă, sau atîrnate pe vreun perete, în rame vopsite în culori cu ulei. Mai toate persoanele fotografiate păreau nişte statui prin nemişcarea lor, fiindcă aşa trebuia: nici să clipeşti nu aveai voie. Ţi se atrăgea atenţia să zîmbeşti, dar trebuia să încremeneşti cu surîsul pe buze atunci cînd ţi se spunea „păsărica“ sau „cucu“.

Şi tot în legătură cu fotografii „ambulanţi“ e cazul să pomenim, în sfîrşit, pe cei care îşi aveau instalate barăcile pe „Maidanul Duca“, pe locurile situate peste drum de Grădina Cişmigiu, între strada Brezoianu şi Biserica Sf. Ilie-Gorgani.

APELE MINERALE DE LA VĂCĂREȘTI

Cu cîțiva ani mai înainte de începerea Războiului de independență, sau mai precis în 1871, s-a zvonit în lumea bucureșteană că în apropiere de Calea Văcărești, str. Lînăriei și a fabricii Lemaître, nu departe de malul Dîmboviței, s-au descoperit niște izvoare de ape minerale feruginoase alinătoare a multor boli. Datorită acestui fapt, la scurtă vreme, cetățeni interesați sau din simplă curiozitate, din toate mahalalele bucureștene, s-au îndreptat pe jos sau cu diferite mijloace de locomoție spre locul unde se găseau minunatele ape spre a le gusta și a-și ușura beteșugurile de care sufereau.

Vom căuta să arătăm mai jos, cum s-au descoperit aceste izvoare, cît timp a durat folosirea și care a fost cauza încetării lor.

Primăria orașului dorind să facă, fiindcă era absolut necesar, alte poduri peste Dîmbovița, fiindcă cele vechi de lemn își trăiseră viața lor, a hotărît să se construiască cîteva poduri de fier spre marginea orașului și mai apoi altele mai mari și mai aspectuoase din cărămidă, beton și piatră în centru. În acest scop, în primăvara anului 1871, guvernul a acordat această sarcină lui Alexis Godillot iar executarea podului de fier inginerului francez A. Berthon.

Pe cînd se făceau săpăturile pentru punerea temeliei, din malul drept al Dîmboviței a țîșnit în mai multe locuri apă limpede și rece. Și cu cît săpăturile înaintau spre mal, cu atît curgerea apei devenea din ce în ce mai abundentă încît, la un moment dat, muncitorii au fost împiedicați să-și continue lucrările, fiindcă apele ce izvorau umpleau repede gropile făcute.

Inginerul Berthon, pentru a-și putea continua lucrarea, a pus în funcție o pompă cu aburi care înlătura apa cu mai multă repeziciune decît izvora, și astfel s-a putut așeza temelia podului.

Berthon dîndu-și seama însă că această apă nu este o simplă apă de izvor, ci apă minerală, fără să comunice oficial nimănui, spre a se asigura de realitate, a rugat pe vestitul doctor chimist A.N. Bernath-Lendway—1836—1924 — (colaborator apropiat al doctorului Carol Davila) să facă analiza cuvenită. Și într-adevăr făcîndu-se analiza cantitativă a apei s-a dovedit că este apă minerală feruginoasă, care poate fi întrebuințată cu succes la vindecarea unor boli. Drept urmare, de-abia acum, inginerul Berthon a prezentat un raport ministerului Lucrărilor Publice, arătînd importanța descoperirii.

Ministerul, constatînd cele de mai sus, a dat dispoziție Primăriei să pună cît mai neîntîrziat folosirea acestor ape la dispoziția cetățenilor.

Drept urmare Primăria a numit o comisie de specialiști care s-a deplasat la fața locului să studieze posibilitatea folosirii apei, ajungînd la concluzia că este necesar ca apa din cele cîteva izvoare să fie captată într-un singur puț, cu o capacitate mare, din care să se distribuie publicului într-un mod sistematic, spre a nu-și pierde din calitățile ei naturale. Se cerea de asemenea să se facă un pavilion deasupra puțului ca apa să fie apărată de diferite intemperii.

Odată raportul fiind prezentat de comisie și aprobat de Primărie, executarea lucrărilor a fost dată tot în sarcina inginerului Berthon, deoarece el avea, priceperea, mașinile și toate mijloacele necesare spre a se putea duce la bun sfîrșit lucrările cerute.

Din cauza vremii însă, toate lucrările n-au putut fi terminate decît în primăvara anului 1872. Atunci, la 20 mai, Consiliul comunal, după un serviciu divin, a pus la dispoziția cetățenilor folosirea acestor ape, anunțînd că ele sînt superioare celor mai renumite ape feruginoase din străinătate. Primăria a hotărît ca medicii de sector să facă alternativ serviciu la fața locului, ceea ce n-a fost o măsură prea nimerită, fiindcă bolnavul consultat azi de un medic, peste cîteva zile de cură întîlnea un alt medic care nu-i cunoaștea boala și căruia din nou trebuia să-i povestească totul, fapt care îngreuia și nemulțumea pe cei veniți acolo.

Văzînd această situație, doctorul C. Penescu * care înlocuia pe doctorul Nicolae Comboti **, medicul șef al Capitalei, s-a oferit Primăriei să facă el singur de serviciu, în mod gratuit, acordîndu-i-se numai o indemnizație de transport. Cererea fiind aprobată, dr. C. Penescu a fost singurul care a condus serviciul medical pînă la sfîrșitul stagiunii.

Apele care țîșneau din trei izvoare diferite, dar toate avînd aceeași calitate și compoziție după analizele făcute, au fost captate într-un singur puț numit „Fîntîna Domnița Maria", în care se adunau 32 000 vedre de apă în 24 de ore, după calculul inginerului Berthon.

Apa adunată în „Fîntîna Domnița Maria" era limpede și rece (temperatura obișnuită 10° C) era puțin coclită și acrișoară. Pusă în pahar, degaja mici bule de acid carbonic care se ridicau la suprafață. Cît timp nu venea în contact cu aerul era incoloră, în contact cu aerul, conținînd peroxid roșu, paharele după oarecare folosire se înroșeau puțin pe fund, iar mai apoi și pe părțile laterale.

După analiza riguroasă făcută de dr. Bernarth-Lendway, în afară de toate celelalte substanțe, apele de la Văcărești aveau o cantitate mai mare de bicarbonat de fier decît cele din Occident, de la Spa, renumite și foarte căutate de oamenii bogați din Europa și din țara noastră.

„Fîntîna Domnița Maria" se afla pe Calea Văcărești, în mahalaua Doboteasa, era acoperită, iar lîngă ea se construise un pavilion provizoriu, servind drept cabinet de consultații.

De partea cealaltă a podului, în apropierea fîntînii, Primăria construise o hală deschisă unde vizitatorii se puteau adăposti și feri de ploaie sau soare și la care se putea merge pe o alee așternută cu nisip.

De jur împrejur erau nenumărate grădini dintre care cea a fostului doctor N. Gussi ***, la acea dată în proprietatea lui Petre Grădișteanu ****

---

* Constantin Penescu (n. 1842, București) a urmat Școala de medicină de la București, iar doctoratul și l-a luat la Torino (Italia) în 1867. A fost medic comunal în Culoarea de Albastru, pensionat în 1897. Între 1902 și 1904 medic al azilului Domnița Bălașa (spitalul Brîncovenesc).

** Nicolae Comboti și-a luat doctoratul în medicină la Atena în 1845. A fost medic al Culorii de Negru, mai apoi a celei de Roșu și de la 1870 medic șef al Capitalei și președinte al Consiliului de igienă.

*** Nicolae Gusi (Gussi, Goussy), pe adevăratul nume Gușe, s-a născut la Vurbiani în Epir. Și-a luat doctoratul la Paris în 1828. A fost proto-medic al Valahiei între 1840 și 1860.

**** Petre Grădișteanu (1839—1921); licențiat în drept de la Paris, procuror la Tribunalul Ilfov, avocat al Ministerului de Finanțe, ajutor de primar al Capitalei, deputat, senator. Președinte al „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor". S-a ocupat și cu ziaristica și literatura.

pe care a pus-o, cu multă bunăvoinţă, la dispoziţia publicului, spre a-i servi ca loc de plimbare în timpul curei. Nu departe, pentru agrement, oamenii se puteau plimba pe dealul Văcăreştilor şi dealul Piscului care, pe atunci, erau acoperite cu întinse şi frumoase grădini şi vii.

După spusele ziaristului Constantin Bacalbaşa (1856—1935), în amintirile sale despre Bucureşti, referitor la apele minerale de la Văcăreşti „mai ales duminicile şi sărbătorile era lume multă, doamnele veneau să flirteze, tinerii tot la fel, dar moda era ca fiecare să poarte în mînă o ceşculiţă plină cu apă şi să se plimbe, de colo pînă colo, căci aşa era prescripţia medicală.

Duminicile venea să cînte şi o muzică militară, tramvaiele imperiale pline de lume se succedau, în frunte vagonul cu muzica şi în urmă trei sau patru vagoane cu public. Pînă la ora 12 dimineaţa, petrecerea bucureştenilor era la Apele de la Văcăreşti“ [1].

Şi tot în legătură cu aceste ape, Constantin Bacalbaşa ne aminteşte o întîmplare hazlie, dar lipsită de seriozitate şi bun gust din partea celor care au făptuit-o. „În vremea aceea trăia în Bucureşti, un bătrîn cam ramolit şi căzut în senilitate, numit Bărbucică. Glumeţii l-au convins că, dacă îşi va muia de trei ori în fiecare dimineaţă barba în izvorul de la Văcăreşti, va întineri. Aşa a şi făcut. Însă fiind feruginoasă i-a roşit barba. Şi astfel Bărbucică a umblat cîtăva vreme cu barba roşie, dar de loc întinerit“ [2].

Matei Millo, marele actor al secolului trecut, văzînd trecerea de care se bucurau apele minerale de la Văcăreşti, a alcătuit o piesă de teatru, de fapt o revistă veselă, în care se debitau diferite cuplete în legătură cu anumite aspecte de la cura de apă, precum şi evenimente politice şi sociale la ordinea zilei.

Reprezentaţiile s-au dat în sala Bossel, peste drum de Teatrul Naţional şi cu toate că a avut succes şi s-a bucurat de un număr mare de reprezentaţii, după spusele lui Constantin Bacalbaşa a fost o piesă „slabă şi jucată de cîţiva actori adunaţi la întîmplare“ [3].

Întorcîndu-ne la apele minerale, dr. Constantin Penescu, bazat pe experienţa faptelor, spunea următoarele: „Putem afirma însă de acum bazaţi pe succesele ce am obţinut în stagiunea trecută, că posedăm o sursă de apă feruginoasă îndestul de bună pentru vindecarea tuturor maladiilor unde fierul lucrează ca aginte [agent] principal. Şi avuţii noştri ar putea să-şi facă cura aci, cu mai multă înlesnire, fără să mai alerge prin străinătate, unde trebuie să facă tot felul de sacrificii şi o bună parte din milioanele ce ies pe tot anul din ţară, cu asemenea ocaziune, ar rămînea aci şi ar contribui la progresul şi înaintarea scumpei noastre Românii, de care trebuie să fie mîndru fiecare bun cetăţean“ [4].

---

[1] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. I, ed. II, Bucureşti, 1935, p. 117.
[2] *Ibidem*, p. 84 şi 117.
[3] *Ibidem*, p. 117—118.
[4] C. Penescu, *Memoriu asupra apelor minerale feruginoase de la Văcăreşti*, Bucureşti, 1873, p. 12.

ANTICARII

Cu mai bine de șaptezeci de ani în urmă, cînd eram în primele clase ale liceului „Matei Basarab“ atins și eu de „boala“ bătrînului meu profesor și director N. Ionescu-Barbă [1], mare bibliofil și colecționar de nenumărate rarități, am cunoscut un anticar foarte bătrîn — Pohl — pe a cărui firmă scria „*Casă de încredere, întemeiată în 1859*“, adică chiar în anul cînd se înfăptuise Unirea Principatelor, iar Cuza Vodă devenise singurul domnitor al noului stat în drumul lui spre progres.

Fiind prea mic, atunci, n-am cerut informații bătrînului negustor cine a întemeiat firma, el sau tatăl lui și unde prima dată, în București, Iași sau alt oraş din țară. Mult mai tîrziu, după moartea lui Pohl, cînd m-a interesat trecutul anticarilor, am mai aflat cîte ceva de la fiul său, în legătură cu istoricul acestei firme asupra căreia voi reveni mai jos.

Dacă e cazul însă să credem că această prăvălie a fost întemeiată în București, atunci ea e cea dintîi, de acest gen, cunoscută nouă.

Primul anticar însă, despre care avem informații precise și relativ destul de bogate și interesante, a fost *Leon Alcalay*.

N.D. Popescu, popularizator al scrierilor istorice de acum 80—90 de ani și editor al unui calendar-almanah pe care l-a scris și condus mai bine de o jumătate de veac, l-a cunoscut personal și a lăsat cîteva însemnări despre el.

Astfel, *Leon Alcalay* s-a născut în București în anul 1847. Părinții lui erau evrei de rit spaniol, născuți și crescuți în Țara Românească, iar strămoșii lor erau veniți cu multă vreme înainte din Turcia.

„Fiind copil de oameni fără dare de mînă, a învățat cum a putut clasele primare și două-trei clase gimnaziale și după aceea s-a pus pe muncă și a început greaua luptă pentru crearea unei existențe onorabile, vînzînd cărți, broşuri și reviste vechi și rare, mai întîi, alergînd toată ziua prin oraş și vizitînd ca ambulant pe amatori“.

După ce și-a strîns un mic capital, în 1864, și-a făcut două dulapuri pe care le-a umplut cu cărți și le-a așezat pe locul viran de la întretăierea Podului Mogoşoaiei cu bulevardul nou ce se deschisese de curînd, numit mai tîrziu B-dul Elisabeta (azi Gh. Gheorghiu-Dej). Acolo, treburile negustoriei i-au mers destul de bine, fiindcă era un centru cu mare circulație, iar el s-a dovedit, un om cu noroc. Dar, numai după trei ani, în 1867, pe acel teren vast a început construcția marelui hotel Herdan (*Hôtel de Boulevard)*. Din această cauză el a trebuit să se mute între casa baronului Meitani (Prefectura Poliției, mai tîrziu, iar actualmente Miliția Capitalei) și strada Domnița Anastasia de azi, unde pe atunci se găsea casa Cimbru și un șir de prăvălii mici. Pe locul acestor

[1] Petre Oprea, *Colecționarul Nae-Ionescu Barbă*, în „Revista muzeelor și monumentelor“, XII (1975), nr. 3, p. 28—29.

case și prăvălioare s-a construit mai tîrziu o clădire în care erau instalate, pînă acum vreo 70 de ani, atelierele și casa de modă *Madame Paul.*

„Pe urmă, — după ce s-au dărîmat și acele case și și-a văzut capitalul mărit, cu mult înainte de Războiul de independență, — a deschis un magazin mic dar cochet, de librărie și papetărie, într-un compartiment din prăvăliile cele vechi ale Așezămîntului Nifon, peste drum de Legațiunea Rusească, în care a stat pînă în anul 1883, cînd s-au dărîmat și acele prăvălii spre a se clădi în locul lor actualul Palat Nifon“ [2] (actualmente în această clădire se află magazinul „Confecția“).

În prăvălia mai sus amintită, Leon Alcalay, pe lîngă anticariat, a început să se ocupe și cu editarea anumitor broșuri cuprinzînd cîntece și producțiuni populare, foarte căutate de lumea mahalalelor, și calendare-almanahuri, printre care a editat și pe cel al lui N. D. Popescu, din 1882.

În 1883 s-a mutat în *Hôtel de Boulevard*, ocupînd mai multe prăvălii care își aveau vitrinele atît pe Calea Victoriei cît și pe bulevardul Elisabeta (actualmente bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej). Acele prăvălii se aflau exact pe locul viran unde Leon Alcalay își începuse comerțul cu aproape 20 de ani în urmă, în 1864.

El și-a deschis un mare și frumos magazin care, pe lîngă secția de anticariat, la care nu vroia să renunțe din principiu, mai cuprindea o secție de librărie cu cărți române și străine, apoi papetărie și editură de cărți școlare, juridice și cu conținut beletristic.

Tot Leon Alcalay a editat și continuat publicarea „*Bibliotecii pentru toți*“, pe care a răspîndit-o, la un preț ieftin, în toată țara. „*Biblioteca pentru toți*“ pe lîngă scrierile autorilor clasici români, cuprindea traduceri din literatura universală. Ea a avut un răsunet și o circulație extraordinară și nu exista, pînă mai acum 40—50 de ani, bibliotecă particulară sau publică, de oraș sau sat care să nu cuprindă un număr cît mai apreciabil din aceste cărticele cu coperta gălbuie. Cartea din „Biblioteca pentru toți“ avea un format atît de comod încît nu împiedica pe nimeni s-o ia oriunde voia. Pentru acest motiv o găseai în mîinile tuturor, tineri sau bătrîni, de ambele sexe, în tramvai, tren sau grădini. Succesul acestei publicații, a adus editorului un beneficiu apreciabil și l-a obligat în același timp să-i sporească tirajul și s-o înzestreze cu tot ceea ce era mai bun și mai nou din tipăriturile zilei.

Cu timpul, Leon Alcalay ajunsese unul din cei mai mari librari ai Capitalei, iar pentru priceperea și calitățile lui a fost ales și vicepreședinte al Asociației librarilor din țară. Prăvălia lui, din ce în ce mai frumoasă și mai bine asortată, a fost continuată de feciorii săi pînă în anul 1940, cînd a fost predată librarului Cioflec, ce-și mutase sediul din Cluj la București.

Dar tot în legătură cu activitatea acestui negutător e cazul să amintim cele relatate de ziaristul Constantin Bacalbașa. Acesta spune că l-a cunoscut pe Leon Alcalay prin anul 1871, cînd făcea anticariat în fața unor uluci de lîngă prăvăliile ce erau pe locul dintre Prefectura Poliției și str. Domnița Anastasia, adică, unde, pînă în 1940, a fost grădina de vară pentru teatru și cinematograf „Colos“, iar mai apoi locul unde se servea înghețată cu specialitatea „*Casata siciliană*“. Constantin Bacalbașa spune: „Acolo l-am cunoscut — stînd toată ziua înaintea dulapurilor sale, pe arșița soarelui sau în crivățul iernii, cumpărînd și vînzînd cărțile, leu cu leu, — pe acela care, cincizeci de ani mai tîrziu, trebuia să moară de mai multe ori milionar“ [3].

---

[2] N. D. Popescu, *Calendarul pentru toți fiii României*, București, 1906, p. 160—161.

[3] Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I, ed. II, București, 1935, p. 56.

După trecerea mai multor ani de la începerea negoţului de anticariat — 1864 — de către Leon Alcalay, îşi fac apariţia alţi doi negustori care se ocupă cu comerţul de cărţi vechi: *Pinath* şi *H. Steinberg*. Nu putem preciza care din ei a început negustoria mai întîi. Se poate că în acelaşi timp, adică în vremea Războiului de independenţă.

Despre primul, adică despre Pinath, H. Stahl ne-a lăsat cîteva însemnări. Acesta, un mare iubitor al trecutului Capitalei, care dispărea, a şi scris o carte despre Bucureşti în care spunea că, în 1910, pe Calea Văcăreşti, în faţa Bărăţiei, se afla magazinul de anticariat a lui Pinath care, pe o firmă mare, avea emblema „La Labori", iar dedesubt, drept prezentare şi reclamă *„Vechea Anticuarie Pinath, casă proprie de încredere, fondată în 1878"*[4].

Acest Pinath a fost mai mult editor de diferite cărticele şi numai apoi anticar al depozitului său propriu de cărţi vechi. Din prăvălioara lui Pinath, după cum spune H. Stahl, s-au răspîndit în toate colţurile ţării, broşurelele care cuprindeau colecţii de cîntece populare, romanţe, şlagăre noi şi tot felul de poveşti haiduceşti şi istorisiri de crime celebre din acea vreme.

Din numeroasele titluri ieşite din dugheana lui Pinath care-şi prezenta prăvălia drept „casă proprie de încredere" pomenim numai o mică parte şi amintim că mai toate broşurile aveau pe ultima pagină acest anunţ: „Onorabilul public este rugat a cere de la toţi librarii şi vînzătorii de cărţi numai poeziile *Dor şi Amor* culese de Pinath, care are cîntecele cele mai noi şi complete, asemenea şi monologuri zise de Montaureanu".

Astfel: — „Micul Dor", — „Noul mic Dor", — „Dorul şi Amorul", — „Amorul inimii", — „Haiducul Cătănuţă", — cu o poză pe copertă în care haiducul era îmbrăcat în haine preoţeşti, — „Ceauş Hoţul Moldovei", — „Codreanu, marele haiduc naţional", — „Crima din Calea Mogoşoaiei", — „Crima din strada Popa Soare", — „Crima din Tabaci", — „Drama din strada Sevastopol", — „Scarvulis sau crima din Brăila", — „Noul Jidov rătăcitor" — „Popa şi Ovreiul", — „Contribuţiuni la Art. 7 § 5 din Constituţiune", — „Biografia lui Cilibi Moise" şi foarte multe altele asemenea. Urmau broşuri „Vrei să ştii franţuzeşte, nemţeşte, ungureşte", „Cartea de explicarea semnelor", „Visul Maicii Domnului", „Minunile Sfîntului Sisoe".

După cum spune H. Stahl, Pinath „a contribuit la răspîndirea gustului cetitului la ţară". Bineînţeles că el n-a avut această intenţie, ci numai dorinţa de a vinde cît mai multe broşuri, care să-l coste cît mai ieftin şi să le vîndă cît mai scump. Pentru acest motiv, broşurelele erau „tipărite pe cea mai proastă hîrtie din ţară, cu cel mai infect tipar" şi marcate cu un preţ foarte ridicat pentru acea vreme, de 60 de bani bucata. Cu toate acestea, pe piaţa Capitalei „orice carte din aceste preţioase opere" se puteau cumpăra cu 5 parale.

Amănunte de alt ordin în legătură cu prăvălia lui Pinath, cu fizicul şi felul lui de a fi, în special cu copiii care erau unii din clienţii lui cei mai obişnuiţi, le avem de la scriitorul I. A. Bassarabescu [5] şi el, în copilăria lui, un neobosit amator de asemenea literatură. Acesta spune că „dugheana lui Pinath" era o prăvălie cu tavanul jos, împărţită în lungimea ei de o tejghea în spatele căreia stătea, totdeauna, în picioare, Pinath. Lîngă el, pe un scaun era nelipsit bătrînul său tată „cu ochi iscoditori", cu care se consulta la orice vînzare sau cumpărare.

---

[4] Henri Stahl, *Bucureştii ce se duc*, ediţia I, Vălenii de Munte, 1910; ediţia II, Bucureşti, 1935, p. 156—158.

[5] I. A. Bassarabescu, *Lume de ieri. Amintiri vesele şi duioase*, Bucureşti, 1943, p. 51—57.

De o parte şi de alta a prăvăliei şi în special peretele din fund avea rafturi pline cu cărţi, „comoara noastră ispititoare, spre care mereu năzuiam".

„Pinath era înalt. Ajungea cu capul pînă la pod [tavan]. Noi, copiii ne uitam la el, în sus, ca înspre vîrful unui plop. Şi dacă trupul n-ar fi fost deşirat — aşa cum era — gîtul n-ar fi stat cam strîmb — cum sta — grozav ne-ar fi impus cu autoritatea ei făptura asta omenească nesfîrşit de lungă... Dar şi căpşorul lui, micşorat prin altitudine, ochii lui nevinovaţi, vorba lui tărăgănată, îi scădea prestigiul în ochii noştri. De aceea nici un băiat, oricît de mic, nu-i zicea *domnule*, ci-i vorbea scurt şi categoric, pe un diapazon ridicat, ca la surzi: — Ei, Pinath, ţi-am adus o carte. O cumperi? Cît îmi dai pe ea?... Pentru toţi elevii între 12 şi 17 ani, librarul-anticar Pinath, era unicul magnet plin de atracţie, singurul pom cu roade din care se putea înfrupta, siguri de mai înainte că nu vor pleca de la el cu mîna goală. Pe cînd nesuferiţii anticari de pe cheiul Dîmboviţei se plimbau cu mîinile în buzunar, prin faţa cărţilor întinse larg pe mese scunde şi nici nu voiau să stea de vorbă cu copiii, Pinath, deşi nu te privea în ochi şi cu toate că te trata de la înălţime şi trebuia să te agăţi de mînecile hainei lui, ca să-i smulgi graţia unui răspuns, avea totuşi un fond de optimism, care se putea transforma în bani.

De aceea, dugheana lui de pe Calea Văcăreşti, deşi rău aşezată, a atras ani de-a rîndul coloane întregi de pelerini minori, încărcaţi care mai de care cu cărţi, fie căpătate la premii, fie sustrase binişor şi fără ştirea părinţilor, de prin fundul bibliotecilor. Căci am uitat să adaug amănuntul că ora pinathiană, cea mai potrivită pentru vînzări şi cumpărări, era între ceasurile două şi trei după masă, cînd totul doarme, afară de copiii dornici după lecturi în fruntea cărora, pe atunci, se aflau poveştile despre haiduci: Iancu Jianu, Grozea, Drăguşin, Miu Haiducul, Popa Cătănuţă, ş.a. care — pentru fanarioţi — fuseseră tîlhari de drumul mare, — iar pentru popor — adevăraţi eroi populari.

Halimaua şi haiducii erau în vremea aceea, printre elevii cursului inferior de liceu, patima cea mai răspîndită, în orele libere din vacanţa mare.

Ei, dar costa parale multe, mai ales cînd vreo povestire cu haiduci apăruse de curînd. Ce bucurie, s-o putem smulge din mîna zgîrcită a lui Pinath, după ce acesta se făcea că se consultă la ureche cu bătrînul şi sibilicul său tată, pentru ca apoi să se rostească hotărît, că sub preţul cerut, nu-ţi lasă nici o lăscaie ... Şi cu năzuinţi spre fericire alergai acasă, pe drumul cel mai scurt, să tai foile şi să ghiceşti din poze cam ce minuni va să-ţi mai spuie povestea asta proaspătă şi necunoscută încă".

I. A. Bassarabescu, prin 1885, pe vremea cînd era un copil de 15 ani, mare amator a citi vieţile haiducilor, spune că atunci cînd apărea o nouă carte editată de Pinath, în sufletul lui se petrecea o adevărată „luptă care ar fi înduioşat şi pe cel mai nemilos dintre oameni". Anticarul Pinath însă, rămînea pe poziţia lui obişnuită, rece şi comercială; înduioşare în negustorie şi în special pentru copii, la el nu exista. Din această cauză , — Bassarabescu — —, nesătulul copilandru dornic de a citi tot ceea ce era nou, potrivit cu vîrsta lui, nu avea posibilitatea, de cele mai multe ori, să plătească cartea cu întreaga sumă ce i se cerea de negustor. Pentru acest motiv, pe lîngă banii ce avea, trebuia să aducă de acasă „şi cîte o carte aleasă pe furiş din acareturile căminului părintesc". Şi cu toată socoteala lui că pentru cartea ce aducea de acasă va lua preţul cel mai mic şi împreună cu banii ce-i avea în buzunar va izbuti să cumpere cartea dorită, niciodată nu reuşea să iasă mulţumit şi victorios faţă de „lăcomia fără fund a lui Pinath. Oricare ar fi fost

preţul oficial al cărţii ce-i duceam, el cerea pentru ceea ce cumpăram, totdeauna, pe deasupra, şi o sumă de bani care întrecea toate prevederile".

O altă mărturie despre Pinath, o avem de la fostul profesor Constantin Kiriţescu care a trăit 89 de ani (1876—1965) şi a apucat acele vremuri pe care le-a şi descris în memoriile sale [6].

El spune că, prin 1885, fiind elev al gimnaziului „Mihai Bravu", avea printre alţi colegi şi pe Şincai Iacob, care era nepotul lui Pinath şi plasatorul unchiului său, aducîndu-le cărţi de citit, pentru care plăteau „chirie" 5 parale sau 10 bani volumul, după mărime, fără să le mai pretindă 1 leu garanţie, aşa cum obişnuia Pinath în cadrul prăvăliei.

Prăvălia lui Pinath era la stradă, dar mai avea în curte o serie de magazii pline cu tot felul de cărţi. „Ajutat de membrii familiei, Pinath îngrijea de cărţi, le mai cosea, le lipea coperţi din hîrtie galbenă de împachetat, plasa în locul filelor lipsă file luate de pe la alte cărţi cu format similar şi cu titlu oarecum asemănător. Nu era deci de mirare să găseşti la începutul vreunui volum din „Misterele Parisului" de Eugène Sue, cîteva pagini sau chiar o fasciculă întreagă din „Dramele Parisului" de Ponson du Terrail, cu gravuri reprezentînd aruncarea cadavrului lui Sir Williams — părintele adoptiv a lui Rocambole — peste parapetul Tamisiei, sau pe dl. de Morlux, preceptorul unui prinţ rus, aruncat de acesta din sanie la marginea unei păduri de brazi din imensităţile Rusiei, trăgînd din două pistoale asupra haitei de lupi care îl asalta.

La cumpărăturile de cărţi din prăvălioara de la stradă, regula era tocmeala. Dacă erai ageamiu, ofereai jumătate din preţul cerut. Dacă ştiai obiceiurile casei, tocmeala se petrecea cam aşa:

— Cît vrei, Pinath, pe cărticica asta ?

— Asta e o carte bună. Costă un franc.

— Cinci parale iei !

— Scoate 2 bani (20 bani) şi ia-o" [7].

Constantin Kiriţescu spunea că prin cărţile cumpărate de la Pinath şi-a „completat educaţia literară" ca licean, începută mai înainte cu cele descoperite într-o ladă din podul casei părinteşti.

Un anticar din vremea lui Alcalay şi Pinath este *Hascal Steinberg*. Despre acesta N. D. Popescu [8] spune că l-a cunoscut, prin 1880, cînd „avea drept prăvălie trei-patru dulapuri pline cu cărţi vechi şi rare, aşezate într-un colţ de pe lîngă pereţii vechiului local al Curţilor şi Tribunalelor de pe Calea Rahovei, în locul căruia, azi, e Palatul Justiţiei". În 1881, H. Steinberg s-a mutat într-o prăvălie din Hanul Golescu, de pe Calea Rahovei, care se afla pe locul unde s-a construit mai tîrziu Pasajul Nirescher, în spatele Sanatoriului Brîncovenesc. H. Steinberg, ca şi Pinath din Calea Văcăreşti, nu era numai anticar ci şi editor, tipărind, în condiţii superioare faţă de cei dintîi, nuvele istorice, povestiri haiduceşti, cărţi de basme, „Doruri şi Amoruri", diferite culegeri de cîntece populare.

Mergîndu-i treburile bine, în 1893, s-a mutat mai în centrul oraşului, închiriind vechiul local de librărie al lui Th. Ioaniţiu, din strada Şelari 18; în 1906 îşi avea sediul în str. Gabroveni 10, unde avea una din cele mai mari librării şi edituri de cărţi didactice, calendare şi scrieri populare. Acest anticar-editor, H. Steinberg, a tipărit şi nenumărate calendare-almanahuri, printre care se numără şi acelea ale lui N. D. Popescu „*Calendarul pentru toţi fii[i] României*", pe anii 1898—1906.

[6] Constantin Kiriţescu, *O viaţă, o lume, o epocă*, Bucureşti, 1979.
[7] *Ibidem*, p. 57—58.
[8] N. D. Popescu, *op. cit.*, p. 155, 161.

Fiul și succesorul său, H. (Chaim) Steinberg, ajunsese, prin 1906—1910, unul din marii librari și editori de cărți didactice din București, în plus era proprietarul unei vestite fabrici de cartonaje, registre și papetărie pe strada Pitagora.

Constantin Kirițescu, care ne-a lăsat cîteva amintiri despre anticarul Pinath, scrie că după „tăierea" bulevardului care unea cartierul Cotroceni cu cel de la Obor, adică vestul cu estul orașului, o parte din terenul ocupat cu diferite construcții, dărîmate atunci, a rămas viran între str. Academiei, Calea Victoriei și Strada Nouă. Pe acest teren, pînă la data cînd s-au ridicat noile construcții „se aciuiseră boxele anticarilor, fiecare cu dulapul lui. Între anticari trona bătrînul Eskenazi (Eschenazy), înalt, cu favoriți cărunți, cel mai prețuit prieten și furnizor al cărturarilor bucureșteni care, în drumul lor spre Universitate, treceau prin fața anticarilor [9]. Tot aici la acea dată (1885—1900) se mai găseau anticarii: Pohl, Weismann, Polach, Weinberg și Pach bătrînul (tatăl celor trei frați Iuliu, Herman și Mișu).

În jurul anului 1900 cînd s-au ridicat construcții pe acest teren viran (dintre care amintim berăria și grădina „Carpați" ținută multă vreme de priceputul negutător macedonean Iorgu Steriu, librăria „Cartea Românească", iar la colț cu Calea Victoriei localul unei bănci) anticarii Pohl și Eschenazy s-au mutat în prăvălii, prin apropiere, iar ceilalți s-au dus mai în jos, spre strada Brezoianu, pe locul unde s-a construit Hotelul Cișmigiu, formînd un centru de anticari care s-a menținut pînă în preajma primului război mondial. Printre negustorașii de acolo, care vindeau olărie și ceramică veche și nouă, Constantin Kirițescu a cunoscut pe Hecht, tatăl profesorului și vestitului filolog de mai tîrziu Aurel Candrea (1872—1950), care în afară de unele lucrări publicate singur, altele le-a tipărit în colaborare cu Th. Speranția și Ovid Densușianu.

Cîțiva ani mai tîrziu, anticarii au trebuit să se așeze pe „*Maidanul lui Duca*", care se întindea de la colțul străzii Brezoianu, unde mai tîrziu era Hotel Princiar, apoi redacția ziarului „Neuer Weg", pînă în vechea clădire * a Monitorului Oficial, iar în spate mergea pînă în albia Dîmboviței zăgăzuită în șanțuri adînci între 1880 și 1883.

Pe „Maidanul lui Duca", în afară de bărcile și dulapurile anticarilor, care erau prezente tot timpul anului, mai erau atelierele fotografilor, care mergeau din bîlci în bîlci, „panorama lui Braun", diferite menajerii, leagănebărci și baraca cu „tragere la semn" a unei nemțoaice devenită mai tîrziu proprietară de librărie [10].

Pe „Maidanul lui Duca" anticarii erau așezați în partea cea mai de răsărit a terenului, pe locul unde altădată fusese „Castelul Apelor" și „Vadul Sacagiilor". Dar timpul ce-au avut de stat aci a fost de scurtă durată, fiindcă în 1910, începîndu-se construcția Palatului „Vama Poștei" au fost nevoiți să-și caute o așezare nouă. Și astfel, s-au stabilit pe Cheiul Dîmboviței, de o parte și de alta a Podului Mihai Vodă. Acolo, în fața dulapurilor, anticarii stăteau toată ziua, indiferent de era vînt, ploaie, zăpadă sau arșița cea mare a lunilor de vară. Numai cînd timpul era absolut imposibil, dulapurile stăteau închise și pustii, iar stăpînii lor, bolnavi oarecum de nostalgie, își căutau de lucru pe acasă, sau își aduceau aminte de vreo adresă primită cu multă vreme

[9] Constantin Kirițescu, *op. cit.*, p. 107.
* Renovată și mărită, găzduiește astăzi Direcția generală a Arhivelor Statului.
[10] Henri Stahl, *op. cit.*, p. 184—186.

înainte. Barăcile şi dulapurile lor, putrezite de ploi şi arse de soare, în timp ce erau închise „serveau seara şi chiar ziua, de proptea celor ce consumaseră prea multă băutură“.

Cîteodată, e adevărat mai rar, unii dintre anticari aveau surpriza cînd veneau să-şi deschidă „prăvălia“ să constate cu nespusă amărăciune, că prin spărtura sau înlăturarea unor scînduri din spate, li s-a furat o bună parte din cărţi şi de obicei dintre cele mai bune, cele care preţuiau mai mult.

Mai tîrziu, prin intervenţia profesorului N. Iorga, Primăria Capitalei le-a construit — pe piaţeta ovală dintre Vama Poştei şi Hotel de France (Grand Hotel) — un pavilion foarte frumos cu pridvor circular, împărţit în prăvălii curate, înzestrate cu instalaţii de apă şi lumină electrică. Această construcţie făcută după planurile arhitectului Eduard Van Saanen, anticarii au botezat-o „Casa Anticarilor“ punînd şi o firmă deasupra acoperişului pe toată lungimea lui. Prăvăliile şi le-au numerotat, punîndu-şi fiecare cîte o emblemă cu rezonanţă istorică: „Miron Costin“, „D. Cantemir“, „N. Iorga“ etc., iar deasupra uşii numele respectiv.

Prin faţa dulapurilor de pe Cheiul Dîmboviţei mi-am pierdut şi eu o parte din timpul liber al copilăriei mele. Acolo zăboveam, fără limită, uitîndu-mă cu ochi nesăţioşi la tomurile groase şi frumos legate ce nu puteam să le cumpăr, fiind mult prea scumpe pentru punga mea sărăcăcioasă, pungă care se alimenta şi ea anemic din micile economii ale unor părinţi care trudeau prea mult.

Dar dacă aceste cărţi scumpe nu-mi erau accesibile, prăvăliile aveau în schimb destule altele şi chiar foarte multe, pe care le puteam răsfoi cît voiam, chiar dacă nu cumpăram nici una. Făceam ocolul tuturor prăvăliilor şi ore întregi mă uitam la tot felul de reviste, la lucrările clasicilor noştri, în ediţii mai vechi sau noi, şi în special la cele editate de librăria „Minerva“, calendare-almanahuri, precum şi nenumărate broşuri şi monografii cuprinzătoare de multe şi variate idei ce satisfăceau curiozitatea şi instrucţia mea. Mai totdeauna însă plecam şi cu o mică cumpărătură, o comoară din care mă alimentam nesăţios o zi sau două şi apoi reveneam la tezaurul cu nestemate.

Mi-aduc aminte, cu plăcere, că mulţi din aceşti neguţători mă îndrăgiseră şi-mi făceau preţuri relativ convenabile, iar cînd pentru o carte sau mai multe, pe care doream să le cumpăr, nu aveam bani îndeajuns, atunci îmi reduceau preţul la cît aveam, bineînţeles dacă diferenţa nu era prea mare. Şi am constatat că unii dintre ei îmi făceau această favoare cu deosebită plăcere, îndemnîndu-mă astfel prin bunăvoinţa lor, să cumpăr şi să citesc cît mai multe cărţi. Cîteodată însă, cînd preţul cărţilor alese de mine depăşea posibilitatea pungii mele şi în acelaşi timp limita de reducere, atunci îmi făceau credit, spunîndu-mi: „plăteşte cînd poţi, ... altădată“. Iar eu, drept mulţumire, „mă dădeam peste cap“ şi la prima „vizită“ aduceam banii datoraţi. Şi chiar dacă nu aveam mai mult în buzunar să mai cumpăr altele, ei îmi înţelegeau gîndul şi dorinţa şi-mi dădeau alt pachet de cărţi, tot pe datorie.

Cu timpul m-am bucurat de un credit din ce în ce mai mare, în special după recomandaţia călduroasă ce mi-a făcut profesorul meu, Nae Ionescu-Barbă care în vremea aceea era directorul liceului „Matei Basarab“, unde eram elev. Profesorul meu se bucura de multă trecere şi cinste în faţa anticarilor, fiindcă era un om foarte cult şi un client vechi, de zeci de ani. Pe el puţine tipărituri îl mai interesau, biblioteca lui număra mii de volume; căuta în special cărţi chirilice, diferite rarităţi, documente şi manuscrise. Rarităţile căutate de profesorul meu Nae Ionescu-Barbă erau într-adevăr destul de greu de

găsit. Acelea după care umblam eu, în special la început, erau destul de obișnuite, găsindu-le la fiecare din ei în cantitate mai mare decît puteam să cumpăr.

Printre primele mele achiziții, din epoca cînd anticarii erau pe Cheiul Dîmboviței, amintesc volumașele mici, de culoare gălbuie-maron din „Biblioteca pentru toți", cele verzui din colecțiile „Minerva" și „Căminul"; traducerile din Jules Verne precum și orice fel de carte cuprinzătoare de călătorii și expediții. După acestea au urmat cele istorice și literare românești. În cîțiva ani, ajunsesem să strîng aproape toate numerele care apăruseră în cele trei colecții menționate mai sus și mă mîndream cu ele, fiindcă atingeau un număr impresionant pentru vîrsta mea. Le citisem pe toate cu atenție și dragoste, iar pe cele care-mi plăceau mai mult, le mai reciteam din cînd în cînd.

Cu timpul, ca să știu precis ce cărți am și să nu cumpăr unele exemplare de mai multe ori, le-am inventariat. Catalogul lor l-am scris într-un carnet pe care-l purtam totdeauna cu mine. În el arătam, în ordine alfabetică, numele autorului, titlul cărții, traducătorul, localitatea și anul tipăririi, precum și numărul de ordine al „Bibliotecii" din care făceau parte. Bineînțeles că nu lipsea, din prima rubrică, cifra care arăta numărul cărților ce posedam.

După acest fel de cărți, într-o zi, mi-a căzut în mînă una din tipăriturile lui D. Bolintineanu, care purta anul 1872. Aceasta mi-a procurat o plăcere deosebită și în mintea mea naivă îmi făceam diferite calcule, că e foarte veche, fiind tipărită înaintea Războiului pentru independență și că e mai bătrînă chiar decît tatăl meu, care se născuse cu cîțiva ani mai tîrziu de tipărirea cărții.

Această curiozitate însă n-a ținut multă vreme, fiindcă la un interva destul de scurt, am dat peste altele și mai vechi, tipărituri din perioada 1850—1860, care erau scrise cu litere chirilice și latine, adică cu un alfabet de tranziție. Scrierea lor nu era prea grea și încetul cu încetul, fără să-mi arate nimeni, ajunsesem să le citesc cu destulă ușurință.

De aici înainte, în afară de alte cărți, căutam cu dorință arzătoare cărți chirilice și simțeam o deosebită satisfacție cînd dădeam peste unele din ce în ce mai vechi, care nu erau tipărite cu alfabet de tranziție, ba chiar nu aveau nici o literă latină, ci numai chirilice și cu caractere cît mai primitive. Cu oarecare trudă ajunsesem să le descifrez și pe acestea și după fiecare carte citită credeam c-am descoperit o nouă Americă. Iată dar, izvorul pasiunii mele pentru cărțile vechi, pasiune pe care o am pînă în ziua de azi. Ea a început întîi cu cărțile chirilice și s-a continuat cu celelalte, cu litere latine sau gotice.

Cu timpul am izbutit să am multe și interesante cărți chirilice, iar printre acestea să număr: „Pravila de la Govora" tipărită în vremea lui Matei Basarab la 1640, „Cazania lui Varlaam", „Îndreptarea Legii", „Biblia lui Șerban" etc., iar dintre celelalte străine, apusene, nenumărate din prima jumătate a secolului al XVI-lea și chiar un *incunabul* din 1486.

Aveam acum două metehne, una de a citi cît mai mult și alta de a colecționa cărți vechi și, dacă se poate, cît mai vechi, iar încetul cu încetul să fie și în legături originale și bine păstrate. Aceste pasiuni însă cereau bani, din ce în ce mai mulți, așa că de nenumărate ori am sacrificat banii ce-i primeam de la părinți pentru diferite cumpărături ce-mi erau strict necesare. Pălăria, cravata, ciorapii sau alte lucruri trebuincioase, pentru care primeam bani, se transformau în pachete cu cărți. Fiindcă înainte de a mă duce să-mi cumpar cele de mai sus, treceam, ziceam eu, într-o vizită scurtă pe la anticari. Și acolo, ca un făcut, totdeauna cînd se nimerea să am bani pentru ceea ce mi se dăduse să cumpăr, se întîmpla ca anticarii să aibă noi pachete de cărți în care se găseau destule din cele care mă interesau și pasionau.

În situația aceasta, mă uitam, căutam, alegeam și nu mă mai săturam de cărți. Și îmi făceam o socoteală în gînd că dacă mi s-ar vinde un anumit lot de cărți la prețul ce eram dispus să-l ofer, atunci le-aș cumpăra. Norocul meu că totdeauna socoteala din gînd se potrivea cu tocmeala adevărată, ba, de cele mai multe ori, anticarii îmi cereau mai puțin decît mă gîndeam eu să le dau.

În altă ordine de idei, amintesc că pasiunea pentru cărțile chirilice mi-a dat posibilitatea să citesc cu ușurință orice carte veche românească, așa că atunci cînd, în cursul superior al liceului, am început să învățăm alfabetul chirilic, eu știam să citesc pe vechile cărți tot așa de bine ca și pe cele noi. Faptul acesta l-a bucurat mult pe bunul meu profesor N. Ionescu-Barbă, care m-a poftit la el acasă, unde mi-a arătat raritățile lui și mi-a dat posibilitatea să citesc manuscrise și documente chirilice, scrise cu două sau trei caturi și cu tot felul de înflorituri întortocheate. De aici s-a născut o altă pasiune, dorința de a citi vechile cronici și astfel, m-am simțit tot mai mult atras spre trecutul zbuciumat al neamului nostru, pe care l-am îndrăgit din ce în ce mai mult, și totodată mi s-a oferit prilejul de a cunoaște o parte din vechea literatură.

Legătura dintre mine și profesorul meu s-a transformat cu timpul într-o prietenie caldă și duioasă din partea lui, iar din partea mea într-o admirație și recunoștință pentru tot ce-mi dădea și mă iniția. Prietenia între profesorul Nae Ionescu-Barbă și mine a durat pînă la sfîrșitul vieții lui, adică pînă în luna mai 1947.

*

Anticarii, în afară de clientela elevilor și studenților care era destul de numeroasă și printre care eu mă bucuram de o situație privilegiată, fiind tratat ca matur și oarecum cunoscător al atîtor cărți și chestiuni de care ceilalți habar n-aveau, zic — în afară de aceștia — aveau pe preoții și învățătorii satelor, în trecere prin București, și o clientelă selectă alcătuită din cele mai distinse personalități ale țării. Politicieni, artiști, literați, profesori și erudiți, oameni de știință puteai vedea oricînd prin fața acestor dulapuri și prăvălii de cărți. Aici am avut posibilitatea să văd, în decurs de 30 ani, pe foarte mulți și chiar să cunosc o bună parte din ei, deoarece anticarii mă recomandau totdeauna atunci cînd mă găseam în preajma lor.

Amintesc pe cîțiva din aceștia și anume: Nicolae Iorga, Dr. C. Angelescu, Alexandru Lapedatu, G. Țițeica (membri ai Academiei); Iuliu Valaori, C. Kirițescu, profesori și funcționari superiori în Ministerul Instrucțiunii (Învățămîntului); Charles Adolphe Cantacuzino, Scarlat Callimachi, Dr. N. I. Angelescu, Constantin Moisil, Anghel Pomescu, Eugen Lovinescu, Victor Eftimiu, Tudor Vianu, Șerban Cioculescu, D. Panaitescu-Perpessicius, Matei I. L. Caragiale, I. Soricu (scriitori), precum și profesorii N. Ionescu-Barbă, Ion Clinciu, Gh. Popa-Lisseanu, Enache Ionescu, Remus M. Caracaș, Gh. Cardaș etc., etc.

Despre unii din aceștia îmi permit să notez cîteva aduceri aminte, și-i voi prezenta așa cum mi-au apărut mie. Astfel:

Primul, savantul N. Iorga, unul dintre cei mai mari istorici ai omenirii, cu statura lui uriașă, cu barba-i neagră și stufoasă ce-i acoperea o parte din piept, de nu știai niciodată de are sau nu cravată la gît, era un client nelipsit. Cu toate ocupațiile lui multiple: literare, științifice și politice își găsea timp, de două-trei ori pe săptămînă, și pentru anticari. Cîteodată îl întîlneam și pe la anticarii mai puțin pricepuți de pe Calea Văcărești, așezați cu tarabele sau grămezile de cărți și alte mărfuri, în jurul sau apropierea Halei de Vechi-

turi. Profesorul Iorga, — cu pălăria cu boruri mari, neagră, aproape în tot timpul anului, gri, doar în cursul verii (rar l-am văzut cu melon și numai în vremea cînd era prim-ministru), cu nelipsita-i umbrelă pe care a părăsit-o abia prin 1930 — 1932, — vizita anticarii însoțit mai întotdeauna de cineva, dintre care amintesc pe: Victor Brătulescu, Dr. Petre Topa, N. Georgescu-Cocoș, Farcaș și Barbu Theodorescu.

În timp ce alegea maldăre de cărți cu o repeziciune uimitoare, profesorul Iorga vorbea tot timpul și cîteodată făcea și glume cu anticarii cei mai simpatici. Dintre toți, Iuliu Pach era favoritul. În prăvălia lui poposea mai îndelung, chiar dacă cumpărătura era mai mică.

În ceea ce privește prețul cărților, una era oferta și socoteala din prăvălie și alta era suma care se plătea acasă sau la instituția pentru care se luau cărțile. Nu știm pentru ce motiv, profesorul Iorga oferea prețuri care nu corespundeau cu valoare reală a cărților cumpărate, variind între 50 de bani și unul pînă la trei lei, mergînd rareori pînă la cinci lei pentru cele frumos legate în piele, cînd aceste prețuri erau cele dinainte de primul război mondial, pe cînd în epoca de care vorbesc, 1920—1940, cea mai modestă și simplă carte se vindea cu cîțiva zeci de lei. Însoțitorii însă, care aveau oarecum sarcina de a lua cărțile în primire și a le plăti la timp, ajustau prețurile oferite de profesor, la realitatea zilei.

Datorită acestei comportări, aveau loc cîteodată și mici neplăceri. Pentru acest motiv, cărțile bune care puteau interesa și pe alți clienți, nu numai pe profesorul Iorga, erau dosite, iar atunci cînd acesta venea și întreba: „Ce noutăți mai aveți ?“ i se răspundea: „Mai nimica, domnule profesor, decît ceea ce se vede“, adică aproape nimic interesant. Acest lucru, după cîte știm, nu-l practica decît unul singur (Mișu Pach) mai lacom din fire, care nu se mulțumea cu prețul destul de bun ce-l ofereau însoțitorii profesorului Iorga.

Dr. C. Angelescu umbla mai mult după cărți de artă, cărți medicale rare, din secolele trecute, „călători străini“ ce ne-au vizitat țara și albume cu gravuri negre sau colorate referitoare la București și Principate. Adesea se interesa și de tablouri mai bune, străine sau românești care se întîmpla să fie aduse odată cu cărțile, sau mai tîrziu, la cererea lui. La tocmeală însă era mai cîrcotaș, oferea prețuri foarte mici și se tocmea mult pînă cumpăra ceva, bombănind totdeauna la plecare și spunînd cu regularitate că a plătit mai mult decît face. Totuși cumpăra destul de mult, și cîteodată, cu toată zgîrcenia lui, lăsa destui bani în buzunarele anticarilor.

Charles Adolphe Cantacuzino era un tip caracteristic al orașului, o figură interesantă în același timp, rămas parcă din alte vremuri. După aspect, mers și înfățișare părea că e un nobil de la Curtea „Regelui Soare“ și singurul lucru care-i lipsea, în afară de îmbrăcămintea epocii, era peruca. Era înalt, masiv, poate un adevărat Hercule în tinerețea lui, cînd scria frumoase poezii în franțuzește, dintre care a tipărit cîteva volume la Paris.

Interesantă-i era figura, mersul legănat și distins, interesantă-i era de asemenea și îmbrăcămintea. Purta părul mare, oarecum în plete, iar gîtul îi era înconjurat de un guler tare, înalt pînă la urechi. La orice oră din zi și chiar în timpul verii, pe cele mai mari călduri, cînd omul nu putea suferi nici un guler simplu și cravată, el era încins în armura gîtului, pe care o obișnuise cu multe zeci de ani în urmă. Manșetele, mari, tari și lungi, completau caracteristica unei epoci care dispăruse. O altă caracteristică era bastonul, un fel de toiag de lemn de abanos, de formă episcopală sau nobiliară din secolul al XVII-lea, care se termina cu o măciulie de aur masiv, pe care se aflau să-

pate inițialele lui. În mersul lui legănat, bastonul era purtat cu o marțialitate și eleganță consulară. La fiecare pas, îl ridica mai sus decît alții în mod obișnuit.

Pantalonii, cu dungi verticale și foarte strîmți în partea de jos cădeau la glezne, pînă la pămînt. Pantofii sau ghetele din piele fină și subțire aveau un format foarte ascuțit la vîrf.

Multă lume îl privea cu atenție și curiozitate, iar unii îl petreceau cu privirea pînă departe.

Charles Adolphe Cantacuzino era diplomatul pensionar, fost ministru plenipotențiar, nepotul lui Constantin Cantacuzino, caimacamul de la 1848. Locuia pe str. G-ral Berthelot (fostă Fîntînii, actualmente str. Nuferilor), colț cu str. Th. Aman. Casa lui proprie era mare și spațioasă, cu demisol și hochparter, avînd o curte care se întindea pe jumătate din lungimea străzii Th. Aman. Era proprietatea de zestre a soției sale, născută Missir.

Din acest loc pornea în fiecare zi înspre anticari. Îi vizita pe toți, de la cei mai mici și neexperimentați pînă la cei mai bătrîni și mai pricepuți; pe cei cu tarabe și dulapuri, după cum și pe acei care-și exercitau negoțul în prăvălii.

Se spune că avea o bibliotecă mare și spațioasă, desigur în bună parte moștenită, iar o altă parte adunată, probabil, de la anticarii din străinătate. În ultima vreme însă nu mai cumpăra cărți scumpe; îl interesa mai mult literatura franceză și în special cărțile desperecheate. Din acestea își făcuse o adevărată specialitate și pasiune. Iar anticarii erau bucuroși că acele volume pe care nu le puteau vinde aproape la nimeni, le cumpăra „Prințul". Cumpăra 10—20 volume pe zi (bineînțeles franțuzești și în special volume vechi, cărți românești nu-l interesau) și, fără să le învelească în hîrtie sau altceva, pleca tacticos cu ele súbsuoară, spre casă. Nu-i era rușine nici că erau multe, nici că erau rupte, sau că unul din ele era volumul trei, iar celălalt volumul șapte. Puțin îl interesa dacă anumiți trecători îl priveau cu interes, sau curiozitate: nici nu-i păsa !

Într-o anumită vreme, plătea cinci lei fiecare volum. Mai tîrziu, ajunsese să plătească zece lei volumul, iar cu timpul chiar 20 lei. Cu el nu era tocmeală, toți negustorii știau prețul ce oferă, pentru care motiv, cînd mergea la anticari, aceștia îi arătau un anumit loc de unde-și putea alege cîte volume dorea.

Cîteodată, unii anticari ca să-l necăjească, îi cereau cu cinci lei mai mult la volum, dar *prințul* nu se lăsa convins și nu dădea mai mult nici un ban.

În ultima vreme, banul pierzîndu-și din valoare, fiind inflație, s-a ridicat și prețul cărților. Așa că și anticarii îi cereau acum 40 lei pe volum, sau mai mult în raport cu deprecierea banilor.

Mi-aduc aminte că, pînă cînd s-a obișnuit cu noile prețuri a trecut un timp cam lung și totdeauna le spunea anticarilor: „Ce mă, v-ați făcut ai dracului, 40 lei pentru un volum deparreiat ? E colosal". Dar, neavînd ce face, a trebuit să cumpere și la prețul acesta.

Anghel Pomescu, zis și cunoscut mai mult sub numele de Gilly, era de statură potrivită, cu oarecare proeminență abdominală, pus la punct întotdeauna, îngrijit și ras proaspăt în fiecare zi, îți făcea plăcere cînd îl vedeai. Un astfel de om, cu mintea vioaie și foarte volubil în vorbire, era căutat de mulți cunoscuți amatori de cărți rare. Talentat ziarist și în special desenator și caricaturist, mai era înzestrat cu o serie de cunoștințe istorice și bibliofilice, cum puțini oameni întîlnești la noi în țară.

Era un adevărat enciclopedist și un prețios ghid al tuturor acelora care bîjbîiau în bibliofilie. În acest domeniu mulți s-au împărtășit din lecțiile lui gratuite și în special unii dintre anticari. Poseda tot felul de publicații în

diferite limbi, referitoare la trecutul, raritatea, legăturile şi gravurile cărţilor, de asemenea la tirajul şi ediţiile tipărite. Din „*Biblia*" bibliofililor — Brunet — poseda unul din cele mai frumoase şi mai complete exemplare, la care adăugase multe informaţii suplimentare, personale, îmbogăţindu-l şi cu nenumărate ilustraţii, facsimile şi gravuri documentare scoase din diferite publicaţii.

Gilly era un mare iubitor şi pasionat cercetător al cărţii rare, frumoase şi preţioase. Ca cel mai bun specialist medic care spune cu precizie diagnosticul bolnavului, aşa era el pentru orişice carte rară, străină.

În colecţia lui personală, cărţile nu atingeau mii de volume, în schimb toate erau „perle", „mărgăritare", — „cărţi care rîd", cum spunea el. Fiind cu serviciul în redacţia ziarului „Universul", iar mai tîrziu la ziarul „Curentul", deci în imediata apropiere a anticarilor, aproape nu era zi să nu dea o mică raită pe la toţi. Fiind un client şi vizitator atît de des, se înţelege că nu-i scăpa nici o ocazie de-a „culege" tot ceea ce era mai bun din ceea ce îl interesa. Cărţile pe care nu le „înţelegeau" şi puteau preţui, anticarii le prezentau specialistului Gilly, iar acesta le boteza imediat şi le „cîntărea" cu toată precizia. Se înţelege însă că aceste lecţii date anticarilor erau de folos dintr-un anumit punct de vedere anticarilor, şi din alt punct, examinatorului.

Dar în afară de aceasta, Gilly era un mare specialist în restaurarea şi „făţuirea" cărţilor. Dintr-o carte obosită de oameni şi de vreme, el făcea o mică bijuterie, iar atunci cînd lipsea ceva, un colţ, o foaie, ba chiar o pagină de titlu, cu priceperea şi talentul lui o punea la punct, că trebuia să fii un bun observator şi un intim al lui ca să-ţi poţi da seama ce-a adăugat el şi ce era înainte. Era un mare chirurg-estet al tuturor cărţilor vechi şi un foarte bun desenator şi miniaturist.

Scarlat Callimachi, de statură mai mult înaltă decît potrivită, slab şi uscat, niciodată nu l-am cunoscut mai gras. Avea nodul gîtului destul de proeminent.

„Prinţul Callimachi", după nume un strănepot al voievodului făuritor de pravilă, nu punea prea mare preţ pe ţinută. Pentru care motiv îl puteai vedea îmbrăcat destul de simplu. Vara, în haine relativ modeste şi cu capul descoperit, iar iarna cu o haină scurtă de piele şi niciodată cu palton, avînd pe cap o căciulă miţoasă, mai mult de cioban decît de orăşean.

În bibliofilie era un om destul de priceput, colecţiona cărţi rare dar era şi un pasionat cercetător al trecutului, scoţînd din lucrările străine mărturii interesante pe care le făcea cunoscute publicului sub formă de articole prin diferite ziare. În ultima vreme, a tipărit chiar un volum [11] cu astfel de extrase comentate. Casa lui, din strada Aviator Mărăşoiu 7 (Parcul Dorobanţilor) era un adevărat muzeu ce cuprindea manuscrise şi documente din secolele XV—XIX, dintre care multe hrisoave domneşti pe pergament îngălbenit de vreme, în josul cărora atîrnau, prinse de şnururi de mătase, peceţi grele de ceară pe care se vedea imprimată stema ţării.

Cărţile rare, format in-follio sau elzevirian, umpleau rafturile pînă la refuz şi mai stăteau şi în stive prin colţurile camerelor. Vechile tipărituri româneşti — chirilice — erau de asemenea bine reprezentate în biblioteca lui pe care, în bună parte, o moştenise de la părinţi şi ceilalţi înaintaşi. Obiecte de artă, tablouri preţioase şi icoane minunate completau decorul unei case de pasionat colecţionar şi cercetător al trecutului.

---

[11] Scarlat Callimachi, *Din cărţi vechi, Pagini privitoare la istoria românilor*, Bucureşti, 1946.

Scarlat Callimachi era un vizitator frecvent al anticarilor. Şi cu toată colecţia ce avea, mai găsea şi el, ca şi alţii, cîte o „noutate veche" prin rafturile prăfuite ale vînzătorilor de cărţi. Iar cîteodată un exemplar în stare mai bună sau mai complet decît cel pe care-l avea acasă. Şi, ca orice colecţionar, în astfel de cazuri, vindea şi cumpăra sau făcea schimb cu alţii care aveau aceeaşi pasiune.

Avînd prea multe şi preţioase lucrări acasă, cumpărăturile lui erau destul de reduse. Totuşi era nelipsit din prăvăliile anticarilor. În ultimul timp vizita mai des „Librăria Universitară" a lui Ionel Cărăbaş (str. General Berthelot) care avea o secţiune de anticariat destul de dezvoltată şi clienţi care puteau plăti mai bine atunci cînd aveau nevoie de anumite cărţi, procurate într-un timp relativ scurt.

Şi acum, cîteva caracterizări în legătură cu anticarii pe care i-am cunoscut.

Încep cu Pohl, cel mai bătrîn dintre toţi, căruia-i plăcea să stea cît mai departe de ceilalţi anticari. Pe bătrînul anticar Pohl l-am cunoscut imediat după primul război mondial. Era cam prin 1920—1922, cînd urmam primele clase secundare la liceul „Matei Basarab".

Anticariatul lui Pohl se afla peste drum de Universitate, într-o prăvălie din palatul Societăţii de Asigurare „Generala", adică chiar în spatele statuii lui Gh. Lazăr, în prăvălia unde mai tîrziu a fost magazinul de cravate Mützner, iar mai apoi pînă prin 1970, un debit de tutun.

Acolo l-am văzut prima dată, acolo l-am cunoscut şi apreciat. Era pe vremea cînd citeam mult şi înţelegeam relativ puţin. Aveam o deosebită admiraţie pentru scrierile lui B. P. Hasdeu şi ale fiicei sale Iulia. Pentru acest motiv, citeam cu nesaţ lucrările bătrînului mag, care, înainte de-a muri, îşi stabilise altarul umbrelor la Cîmpina, unde bunul său prieten dr. C. I. Istrati îi găsise un frumos loc de aşezare.

În mica mea bibliotecă aveam toate scrierile lui Hasdeu, în afară de cele trei volume *Cuvente den betrani*. Le-am căutat pe la toţi anticarii, dar nu le-am găsit decît la Eschenazy, care mi-a cerut vreo 400—500 lei, sumă extraordinară pentru punga mea şi chiar pentru alte pungi din vremea de atunci (cu aceşti bani puteai cumpăra o pereche de pantofi buni, o cămaşă şi cîteva perechi de ciorapi). Din această cauză mi-am îndreptat gîndul spre prăvălia lui Pohl pe care n-o vizitasem niciodată, socotind că acolo voi găsi mai ieftin cărţile căutate. Într-o după amiază de toamnă m-am dus deci la el; stătea cu uşa prăvăliei puţin întredeschisă, iar el, pe un scăunel, în spatele uşii. Cînd m-a văzut şi a înţeles că vreau să intru în prăvălie, s-a ridicat repede şi fără să mă lase să intru înăuntru m-a întrebat ce doresc. La răspunsul meu că mă interesează *Cuvente de-n betrani* a lui Hasdeu, s-a înfiripat următorul dialog:

— Bine, le am, dar ai bani să le cumperi ? !

— Sigur că am, şi am venit să le cumpăr, fiindcă mă interesează foarte mult.

— Te costă trei poli şi dacă te interesează, vino mîine să le iei, fiindcă trebuie să le caut; sînt pe sus, adică prin rafturile dinspre tavan.

Zicînd acestea mi-arată cu ochii înălţimea rafturilor şi teancurilor de cărţi din prăvălie, care, cu toate că era mică era foarte înaltă şi cuprindea cîteva mii de volume.

Înţeleşi asupra preţului, m-am prezentat a doua zi să le iau. De data aceasta, după ce mă cîntărise destul în ajun, mi-a deschis puţin uşa, încît de-abia într-o dungă am putut intra înăuntru. Acolo mi-a arătat volumele pe care le-a desfăcut din nişte ziare vechi. Mi le-a dat în mînă, m-am uitat

la ele pe toate părţile şi le-am şi răsfoit cîteva minute, în care timp am înțeles că nu prea le pricep, înțelesul lor era prea greu pentru mintea şi pregătirea mea. Totuşi eram pasionat pentru ele şi doream să le cumpăr.

Socotind că e un bătrîn care nu cunoaşte preţurile, în comparaţie cu ceilalţi anticari, şi cum preţul din ajun mi se păruse ridicol, l-am întrebat din nou cît costă. Mi-a răspuns:

— Trei poli (un pol, după cîte ştiam eu era 20 lei). Trei poli cît ţi-am spus şi ieri.

— Bine, zic eu şi scot trei hîrtii de cîte un pol fiecare, întinzîndu-i-le.

— Ce-i asta ? !, ţi-am spus trei poli. Ăştia sînt poli ? ! asta e hîrtie fără nici o valoare.

— Cum e hîrtie fără nici o valoare domnule, sînt banii statului, ce bani vrei să-ţi dau ? !

— Bani buni, aşa cum au fost pe vremuri, cînd fiecare volum costa un pol (20 lei), arătîndu-mi preţul imprimat pe coperta din spate.

— Dar atunci ce bani au fost, nu tot aceştia ? !

— Nu, de aur, trei poli de aur.

— Bine, dar de unde să-ţi dau eu poli de aur, fiindcă acum nu mai circulă astfel de bani. Spune-mi echivalentul unui pol de aur, ca să ştiu în monedă curentă cît să-ţi plătesc.

— În banii ăştia fără valoare, de azi, un pol e 250 lei, deci trei poli, 750 lei.

Neavînd însă această sumă la mine, am început să mă tocmesc în speranţa să-mi lase la un preţ acceptabil, iar eu într-un timp scurt să fac rost de bani să le cumpăr. În sfîrşit, după ce cu mare greutate mi le-a lăsat la 400 lei, i-am dat 80 lei aconto, şi în interval de zece zile i-am plătit restul, ajungînd astfel stăpînul doritei comori pe care o păstrez şi astăzi, dar pe care încă n-am ajuns s-o înţeleg cum trebuie.

Această cumpărătură, a fost puntea de introducere în prăvălia lui, care nu se deschidea decît clienţilor ce cumpărau, aceştia însă fiind destul de rari, fiindcă vindea foarte scump.

În discuţiile ce le-am avut cu el mai tîrziu mi-a spus că a fost „prieten" cu B. P. Hasdeu, V. A. Urechia, Gr. Tocilescu, A. D. Xenopol și alți cărturari ai neamului. Iar unora din aceştia le-a împrumutat cărţi rare şi documente inedite pe care respectivii le-au folosit în studiile lor. Pentru exemplificare, mi-a arătat „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie" în care Gr. Tocilescu îi mulțumea, ca un vechi prieten, pentru serviciile făcute.

Se întîmpla uneori ca bătrînul Pohl să lipsească din prăvălie, atunci era înlocuit de fiica sa, iar cîteodată, mai rar, de feciorul său. Fiica, de aproximativ 30—40 de ani, urîtă la înfăţişare, cu părul tăiat scurt, neglijentă în îmbrăcăminte, era mai mult un manechin decît un adevărat înlocuitor. Fiind nepricepută nu vindea nimănui nimic; singura-i obligaţie era să comunice bătrînului tată cine l-a căutat în lipsă sau să-și însemneze ce cărţi i s-au cerut.

Fiul, poate şi mai în vîrstă decît fata, înlocuia mai rar pe tatăl său; era funcționar la bancă. Era și el un mic maniac. După moartea tatălui său îşi pierdea o bună parte din timpul liber vizitînd pe ceilalţi anticari și în special pe Iuliu şi Mişu Pach.

După Pohl, oarecum decanul anticarilor, continuăm şirul amintirilor cu cei aşezaţi în „Casa Anticarilor", în prăvăliile dinspre Vama Poştei, adică cu Vogel, apoi cu ceilalţi dinspre Grand Hotel, terminînd cu M. Pollack.

Vogel, cu toată vîrsta lui înaintată, era uşor şi sprinten ca o adevărată pasăre, ca o vrabie care sare din loc în loc. Aşa apărea şi bătrînul mic şi simpatic care nu-şi găsea astîmpăr cît era ziua de mare. Aranja necontenit cărţile răvăşite de clienţi, în special de numeroşii elevi ce-l vizitau. Şi chiar cînd nu avea clienţi, el trepădăluia mereu, nu stătea deloc, muta cărţile dintr-o parte în alta. Lucrări rare şi preţioase nu avea însă mai niciodată, iar atunci cînd se întîmpla acest fapt, i le cumpărau imediat colegii lui de meserie care erau mai pricepuţi şi, în special, Pollack. Dealtfel, Vogel vindea foarte ieftin tuturor şi rareori cînd un client alegea o carte nu pleca cu ea. Bătrînul cerea preţuri mari, dar mai totdeauna lua cît i se da. Pe la începutul acestui secol — după cum îmi spunea — dulapurile lui cu cărţi erau aşezate pe strada Cîmpineanu, între fosta Cafenea Fialkowski şi berăria „Gambrinus".

Weissman era cel mai bătrîn dintre neguţătorii de la „Casa Anticarilor" şi, în afară de Pollack, cel mai priceput. Curat îmbrăcat, stătea mai toată ziua pe un mic scăunel ce-l avea aşezat înaintea uşii. Era un fumător pasionat şi extrem de tacticos. Scoaterea ţigării din tabacheră, punerea ei în „şpiţ" şi aprinderea era pentru el un adevărat tabiet; părea că oficia o slujbă pînă cînd începea să fumeze. Pînă nu termina aceste preparative era atît de absorbit, încît nici nu catadixea să răspundă, chiar dacă-l întrebai ceva. Ponderat la vorbă, foarte experimentat în meseria lui şi lipsit de orice lăcomie, cerea mai totdeauna preţuri potrivite cu marfa aleasă. Dar din preţul cerut nu mai scădea decît foarte puţin. Pentru el tocmeala lungă era o lipsă de educaţie şi seriozitate din partea clientului şi aceasta îl cam plictisea.

În dugheana lui, dealtfel cu lumină electrică ca toate celelalte, dar mică, ba chiar foarte mică, încît atunci cînd intra un client înăuntru, trebuia să iasă el, se aflau cărţi relativ puţine, dar nu maculatură. Avea specialitatea cărţilor istorico-literare şi vechi româneşti, chirilice. Adică exact potrivite pasiunii mele. Pentru acest motiv, ne-am împrietenit repede şi prietenia noastră a durat pînă la sfîrşitul vieţii lui, cînd a murit sărac şi singur într-o căsuţă dintr-o imensă curte situată pe Calea Călăraşi, în apropiere de Hala Traian.

Pentru mine, Weissman a fost un prieten adevărat, un sfătuitor înţelept şi plin de bunătate. Nu era dată să nu cumpăr ceva de la el şi mai totdeauna găseam lucruri interesante. Şi eram convins în acelaşi timp că nu mă speculează, că nu-i dau preţuri mai mari decît merită cumpărătura, ba din contra mult mai mici.

În ultimii ani ai vieţii lui, cînd îl vizitam şi-l întrebam: „Ce mai e nou?", El îmi răspundea: „Stai să vezi". Şi scoţîndu-şi ţigaretul din gură, băga mîna în raft, pe după anumite cărţi, şi-mi scotea de acolo lucruri rare, cărţi dorite, pe care numai din auzite le ştiam, sau nici atît.

Cînd îl întrebam cît face, îmi spunea cît îl costă, iar drept cîştig să-i ofer eu cît doresc. Acest fel de negustorie, făcut cu un om sincer şi absolut corect, după părerea mea, nu m-a supărat niciodată. Şi totdeauna rămîneam mulţumiţi şi unul şi altul, eu cu suma ce dădeam, el cu banii ce primea.

Cîteodată avea cărţi pe care le văzuse, înaintea mea, anticarul Pollack. Acesta îi oferea preţuri bune, de multe ori mai bune decît clienţii. Pe acelea însă care le socotea că mă interesează, nu le vindea nimănui pînă cînd nu mi le arăta. Şi numai în cazul cînd pe mine nu mă interesau, atunci le vindea lui Pollack sau altuia. Dacă însă voiam să le cumpăr, nu-mi cerea mai mult decît i se oferise, ba cîteodată mi le dădea chiar mai ieftin, spunînd că ceilalţi au destule cărţi bune şi că prin urmare să am şi eu că sînt tînăr. Şi ca o justificare pentru ce mi le dă mai ieftin era că-i sînt foarte simpatic, că-i sînt un

client obişnuit şi apoi ştie el sigur, că eu n-am atîţia bani ca alţii care pot să plătească mai mult, sau ca amicii lui de breaslă, care după ce le cumpără de la el, le vînd cu preţuri de două-trei ori mai mari.

— „Dumneata nu faci speculă cu ele, le cumperi fiindcă le doreşti, fiindcă le iubeşti, şi e păcat să nu te înţelegem şi să nu te ajutăm în această pasiune a dumitale".

Şi, nu ştiu cum, că totdeauna aveam mare încredere în spusele lui. Nu mi-am putut niciodată închipui c-ar putea să mă mintă.

Un alt anticar era Moritz Goldenberg căruia colegii de breaslă îi spuneau „Moţache", iar dacă i-am traduce numele ar trebui să însemne un munte de aur, în realitate însă era un monument al naivităţii; nu se pricepea nici să cumpere, nici să vîndă; cărţile mai bune, străine sau româneşti, nu le înţelegea şi aprecia deloc. Din acest punct de vedere se asemăna cu vecinul său Vogel.

Potrivit la statură, oarecum simpatic la înfăţişare, îmbrăcat curat, purta totdeauna joben. Dar în afară de această pălărie tare, de care nu se despărţea nici chiar în timpul verii, o altă caracteristică a lui era teaca ochelarilor şi ochelarii înşişi. La orice mişcare, la orice căutare în raft după vreo carte oarecare scotea ochelarii din teaca lor de piele. De sute de ori pe zi băga şi scotea ochelarii din teacă. O altă caracteristică a lui era că la gît nu purta niciodată cravată, ci numai papion şi acesta înnodat fix şi legat de un şnur elastic, care-i permitea să-i pună şi să-l scoată, fără prea multă bătaie de cap.

Cărţi avea de tot felul, şi bune şi rele; unele fără nici o valoare totuşi le păstra de mulţi ani socotind că într-o zi clientul dorit va veni şi le va cumpăra. De multe ori însă, aceste cărţi fără valoare deveneau prea numeroase şi-i ocupau rafturi întregi. Din această cauză cînd cumpăra altele, în loc să le scoată din raft pe cele slabe, le punea pe jos pe cele bune.

În ce priveşte aprecierea valorii cărţilor era departe de realitate. Se întîmpla de multe ori, ca pe cele bune să ceară puţin, iar pe cele proaste, mult şi chiar foarte mult. Bineînţeles că de pe urma acestui cusur al lui nu profita decît clientul, care, ca să nu pară că acceptă preţul cerut (aproape de pomană), se mai tocmea puţin, dacă nu cu succes, cel puţin de formă, grăbindu-se în acelaşi timp să scoată banii şi să plătească, ca nu cumva să se răzgîndească negustorul. Acest defect nu l-a împiedicat însă să fie anticar o viaţă întreagă şi dacă n-a cîştigat prea mult a trăit totuşi din „pierdere". Dar nu din pierdere propriu-zisă, ci mai mult din pierderea timpului pe lîngă cărţi.

Iuliu Pach era cel mai mare din trinitatea fraţilor Pach. Mai mare ca vîrstă, dar mai mare şi ca înălţime decît ceilalţi fraţi. Plăcut la înfăţişare şi sfătos la vorbă pentru cine avea simpatie. Pe îmbrăcăminte şi ţinută corectă nu prea punea temei, aşa că de multe ori îl vedeai cu cravata strîmbă. Vara, cînd căldurile zilei erau prea mari, îşi sufleca mînecile de la cămaşă, îşi dădea haina jos, dar nu lepăda niciodată vesta de pe el; ţinea în ea ochelarii, lupa şi creionul. În mod obişnuit, dintr-un fund oarecare de buzunar scotea un capăt de creion şi nota mereu diferite preţuri pe cărţi. Dar obiceiul era următorul, punea întîi un preţ mai mare, îl tăia apoi şi scria unul mai mic, dedesubt, lăsînd să se înţeleagă că a făcut o reducere de la adevărata valoare a cărţii. Se întîmpla însă să vezi unele cărţi marcate de trei, patru ori. Aceasta se întîmpla după oarecare timp, cînd constata că nu s-au vîndut; deci o nouă reducere, o nouă ieftinire, la care bineînţeles, mai urma o alta din tocmeala cu clientul. Îşi cunoştea meseria bine şi o făcea de foarte multă vreme, poate

chiar din copilărie, fiindcă și tatăl lui fusese anticar. Avea o memorie bună și cunoștea destulă bibliografie pentru diferite probleme. Cînd îi cereai o carte, stătea pe loc, se gîndea puțin, apoi ducîndu-și degetul la frunte zicea — „m'da“ și se îndrepta spre un raft oarecare de unde scotea cartea cerută.

Avea cărți şi reviste din toate specialitățile, iar multe din acestea erau bune şi rare. Dar avea un cusur, nu aranja cărțile într-o anumită ordine sau pe specialități. Toate erau de-a valma. Cel mult dacă într-o parte erau cele străine, indiferent în ce limbă erau scrise, iar în cealaltă parte cele româneşti. Ordinea înălțimii nu-l interesa.

Vitrinele însăși nu erau decît un depozit de cărți, le umplea pînă la refuz, dar nu se gîndea niciodată să le așeze frumos avînd coperta în afară, la vedere, spre client. Toate erau aşezate în muchie spre a li se vedea numai cotorul, indiferent dacă acesta era scris sau nu.

Iuliu Pach avea doi copii: cel mai mare, după terminarea cu succes a cursului secundar la liceul „Matei Basarab“ a fost trimis la Paris, unde și-a luat doctoratul in medicină și a rămas acolo.

Îi făcea mare plăcere cînd îl întrebai de acest fecior și îți răspundea totdeauna mulțumind, spunînd în același timp că primește scrisori regulat, dar că îi este tare dor de el, fiindcă nu l-a văzut de la plecare.

Celălalt copil mai mic, — Lică — nu prea semăna cu frate-său; nu i-a plăcut învățătura. Din această cauză nu şi-a terminat nici cursul secundar, cu toată dorința tatălui său de a avea şi acest copil cel puțin liceul terminat. Pentru acest motiv, Iuliu Pach l-a luat pe lîngă el să învețe meseria părintească. Din păcate însă nu i-a plăcut această activitate. Nu semăna cu taică-său decît la înălțime, dar nici în această privință nu-l ajungea. Mai tîrziu, Lică Pach și-a deschis, prin concursul părintesc, un anticariat propriu cu emblema „Luceafărul“, situat într-una din prăvăliile de la Grand Hotel. Era deci peste drum și în apropierea celorlalți anticari.

Herman Pach era un om care nu se potrivea cu nici unul din frații săi, după cum nici aceștia cu el. Altă fire, alt temperament și aș putea să zic, chiar alt caracter. Nu se asemăna nici cu ceilalți colegi ai săi de anticariat. Nervos, pedant şi vanitos, credea că mai are în plus, pe lîngă aceste „calități“ și dreptul de a se considera superior tuturor confraților săi şi oarecum mai știutor chiar decît clienții cu învățătură înaltă. Numai în fața profesorului Iorga tăcea, dar nu din modestie ci din tact și diplomație.

În prăvălia lui (situată în Pasajul Vilacrosse, nr. 4) dacă nu făceai parte din clienții cunoscuți lui, nu aveai voie să cauți nimic, să cotrobăiești prin rafturi, sau să pierzi timpul răsfoind cărţile. El era foarte atent la intrarea oricărui client în prăvălie. Şi imediat, după cum era cazul, îl întîmpina cu vorbele: „Ce dorește domnul?“ sau, — „Ce dorește tînărul?“.

După ce-i spuneai titlul cărții sau autorul, îți răspundea „da“ sau „nu“, că are sau nu acea carte. Şi te întreba scurt, fără nici o ezitare (dacă nu te cunoștea): „ai bani?“, „vrei s-o cumperi acuma, sau numai te interesezi cît costă?“ Şi într-un caz şi altul, dacă întrebai de preț, răspunsul era foarte „sărat“, că nu ştiai cum să ieși din prăvălie mai repede.

Dacă însă nu cereai o anumită carte, ci spuneai că te interesezi numai să vezi ce volume are în prăvălie, te întreba în ce specialitate te interesează şi te îndrepta spre un anume raft sau loc, spunîndu-ți: „Caută dumneata acolo, poate ai să găsești ceva“. În timp ce căutai, îți atrăgea atenția, de cîteva ori, să așezi cărțile exact în locul de unde le-ai luat, să nu le pui cu cotorul (titlul) în jos şi multe alte sfaturi plictisitoare de acest fel.

Prețuia cartea la maximum și specula clientul la sînge. Nu te puteai lăuda niciodată c-ai cumpărat de la el o carte ieftină, sau că ai nimerit un chilipir, că n-a știut ce vinde. Te-a ferit sfîntul de așa ceva. Așa că, pentru acest motiv, totdeauna intrai la el în prăvălie cu sfială chiar cu temere și numai după ce colindai pe la ceilalți anticari unde nu găseai cartea căutată. Cînd nu avea clienți, Herman Pach se ocupa cu marcatul, reparatul și lipitul cărților. Le „aranja" cîteodată însă așa de prost, că dacă erai un mare iubitor al cărții și un pasionat pentru formă și frumos, atunci renunțai de-a mai cumpăra. Și chiar dacă ți-ar fi făcut-o cadou ai fi refuzat-o.

Rareori îl găseai pe scaun, sau citind o carte, de cele mai multe ori un număr din „Biblioteca pentru toți" sau, în orice caz o tipăritură care să nu-i producă durere de cap.

Pe un fecior de-al său, deși nu l-a avut pe lîngă el în prăvălie, l-a făcut totuși anticar. Acesta i-a moștenit fidel toate „calitățile". Pentru acest motiv, clienții nu se prea îmbulzeau în prăvălia lui.

Mișu Pach era cel mai mic dintre frații Pach și cel mai norocos. Cumpăra cărțile cu carul, cu hurta, aproape de pomană dacă se poate și le vindea pe parale bune și grele. Avea noroc mare atît la cumpărare cît și la vînzare. Pentru acest motiv era invidiat de mulți și înjurat și de mai mulți. Chiar frații săi nu-l puteau suferi, poate și pentru alte motive decît cel de mai sus; Herman Pach, la rîndul lui, își manifesta dușmănia față de frații săi chiar în fața clienților.

Să nu credeți însă că Mișu Pach era mai cult decît frații sau confrații săi. Nu, din contra.

Pentru „deșteptăciunea" lui, Mișu Pach era numit de o parte din clienții săi „Boul Apis", fiindcă întocmai ca cel de acum cîteva mii de ani, nu trebuia să facă nimic, ci numai să i se aducă. Lui Mișu Pach toată lumea îi aducea, unii cărți ieftine și bune, iar alții bani și chiar bani mulți. Cumpăra „partide" întregi de cărți care-i umpleau prăvălia pînă la refuz, încît cîteodată trebuia să le mai scoată și pe afară în timpul zilei; dar tot așa de repede cum le aducea le și „desfăcea".

Vindea cu bucata sau cu grămada, după împrejurări și client. Și dacă aveai bani, era mult mai convenabil să cumperi cît mai multe, fiindcă întotdeauna te costa mai ieftin. Pentru cîteva zeci de cărți nu dădeai mai mult decît dacă ai fi cumpărat, separat, patru-cinci din ele.

Tîrgul cu el nu prea era greu de făcut și în special în primii 20 de ani ai carierei lui. Mai tîrziu vindea după toane și gust, iar în ceea ce privește prețul, nu priceperea, făcuse un salt extraordinar. Prețurile lui deveniseră „piperate". Adoptase metoda că după ce alegeai o carte sau mai multe din prăvălie și întrebai de preț, îți răspundea printr-o întrebare.

— Face, 100, 500, 1 000, 5 000 lei?, sau altă sumă în raport cu valoarea banilor și cu „aprecierea" lui.

Dacă ziceai că nu face cît ți-a cerut, atunci se arăta foarte mirat și întreba: da cum se poate, tocmai dumneata să spui asta care ești un om priceput, cult, și care îți dai seama ce valoare are cartea sau cărțile cerute. Iar ca o confirmare că n-a cerut mult îți amintea că a avut 80—90 la sută din suma ce ți-a cerut de la un simplu particular, de la un ageamiu care habar n-are de carte.

— „Poate o fi avînd bani și i-a plăcut cartea. Știu eu ce să zic?!" În orice caz, dacă erai amator serios și te tocmeai, puteai ajunge să iei cartea la jumătate din prețul cerut. Dar acest fapt nu se întîmpla totdeauna. Se încăpățîna cîteodată și nu-ți lăsa nimic, iar atunci cînd cartea aleasă te pasiona

şi îi dădeai în cele din urmă chiar cît ţi-a cerut, îţi răspundea că nu poate să ţi-o dea, că e vîndută de mult altuia şi că numai a glumit, ca să te încerce ce preţ poţi oferi. Era extrem de cusurgiu. Ba, dacă avea oarecare pică pe tine, nu puteai cumpăra nimic, oricît i-ai fi oferit.

În astfel de situaţii, era mai bine ca după ce alegeai cartea şi o fixai unde se află, să trimiţi pe un prieten sau cunoscut s-o cumpere el pentru tine. În felul acesta o căpătai mai repede şi la un preţ, relativ, convenabil.

În alte situaţii, ca să te ispitească să dai preţul care-l cerea el, după ce alegeai cîteva cărţi, îţi spunea: „Pardon, am uitat să-ţi spun, pachetul ăsta de cărţi l-a ales cineva. A spus că vine după-masă sau mîine dimineaţă să mi-l plătească. Dar dacă te interesează, pot să vînd cîteva, nu le ţine el minte exact pe toate care le-a ales".

Această „favoare" te costa însă, fiindcă trebuia să plăteşti îndoit sau întreit cărţile „alese" de altcineva. Şi dacă plăteai bine, ţi le vindea chiar pe toate fără să mai facă prea mult caz că fuseseră sau nu alese şi puse de-o parte de altă persoană.

Pe Mişu Pach şi consoarta lui i-am cunoscut de cînd eram copil. Pe acea vreme erau tineri şi subţiri amîndoi. Neavînd copii, o bună parte din zi, stăteau împreună în prăvălie. Şi dacă se întîmpla că dimineaţa soţia lui nu venea, fiind ocupată cu gospodăria, sigur că era în persoană după-amiază. La închidere, iarna plecau împreună la teatru sau cinematograf, iar în timpul verii la plimbare, la vreo grădină cu grătar renumit şi vin bun sau la vreuna din cofetăriile din apropiere ca să ia cîte-o îngheţată.

Duminica şi în anumite sărbători, Mişu cu „doamna" făceau o plimbare la „Şosea" cu trăsura sau cu maşina. Ba, într-un timp oarecare, ca să nu se lase mai prejos decît alţii care aveau ceva bani, şi-a cumpărat şi automobil. O „hardughie" uriaşă, un Studebaker cam obosit, pe care vreun moşier sau industriaş bogat îl schimbase, după ce s-a plictisit cu o limuzină modernă.

Cu maşina la „scară", la scara prăvăliei nu a palatului, Mişu Pach se simţea tare mîndru. Şi pe bună dreptate, ce alt anticar mai avea maşină proprie cu care să meargă la diferite adrese, să aducă cărţi sau să le ducă la clienţii care le cumpăraseră, iar cînd poftea, să se plimbe unde voia şi cît voia. În anumite zile de sărbătoare pleca chiar la Sinaia, Predeal sau Braşov.

În altă ordine de idei şi tot pentru a-şi menţine „grandul", Mişu Pach nu fuma decît ţigări de foi; ştia el că aşa trebuie să facă un om care se „respectă". Şi acest obicei nu l-a părăsit niciodată. Numai că uneori fuma ţigări de foi obişnuite, populare, iar alteori mai bune şi chiar foarte bune şi acest fapt era în directă legătură cu mersul afacerilor sale. Cîteodată însă, cînd îl vedeai cu ţigări lungi şi groase, pe care le scotea din foiţă sau dintr-un tub de metal, erai sigur că fuma „ţigări străine", adică de căpătat, nu de cumpărat. Şi se găseau destui clienţi care, în vanitatea lor, îl cadoriseau cu una sau mai multe din aceste „păpuşi", din care omul scoate fum pe nas, tuşeşte şi scuipă cam des.

Ei!... dar Mişu Pach a fost o „podoabă" a anticarilor.

Marcu Pollack era un adevărat anticar, bun specialist în meseria lui. Acesta ştia într-adevăr ce e cartea, dar şi cum s-o vîndă. Nu-şi bătea joc de ea, dar nici n-o vindea în prostie, ca unii din anticarii ce se găseau în casa cu firide, în care neguţătoreau.

Anticariatul lui se afla în prăvălia dinspre Judecătoria Ocolului I, înspre intrarea de serviciu a marii librării „Socec". Era o prăvălie curată cu rafturi frumoase, cărţile aranjate pe specialităţi şi în perfectă ordine. Praful

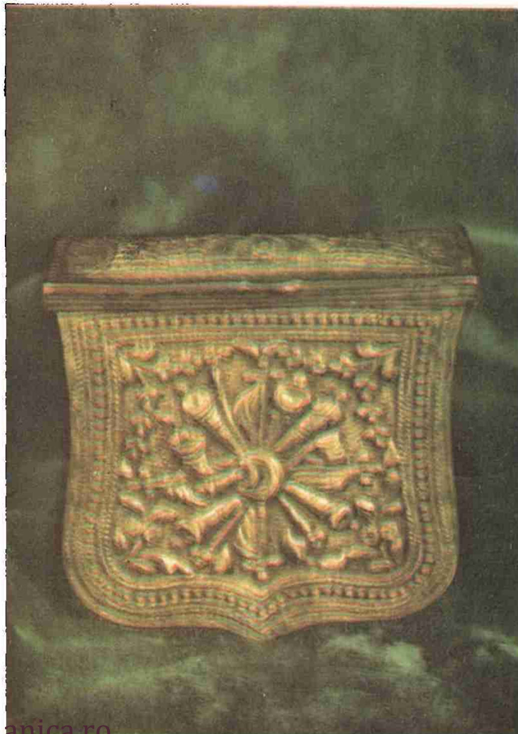

Fragment dintr-o tavă de argint, ornamentată.

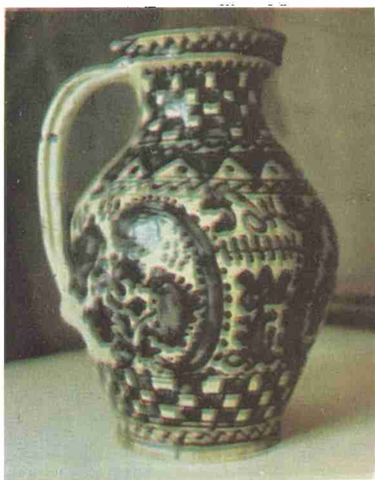

„Scărpinici" din fildeș, lemn de abanos, cu ornamentații cloazonate (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Cartușieră de bronz (începutul secolului al XIX-lea).

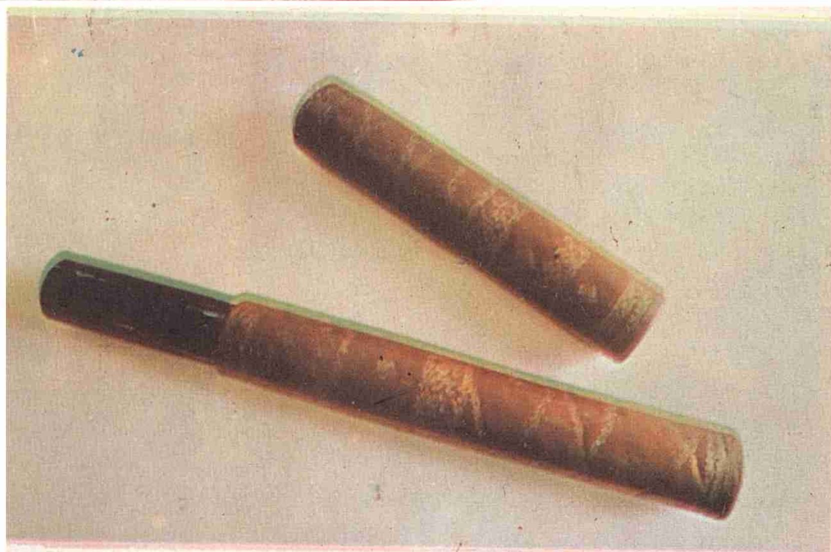

Vas ornamental, 1846.

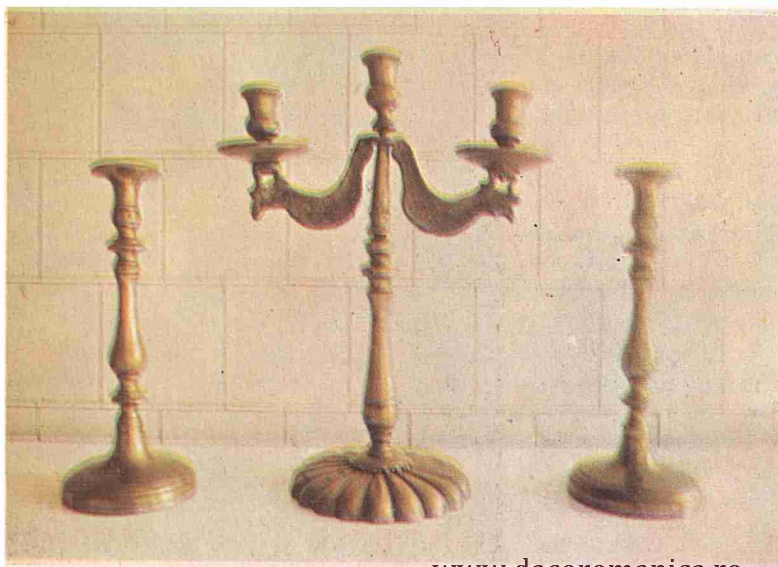

Ladă veche de negustor, 1817.

Toc din piele, ornamentat, pentru păstrarea vechilor documente.

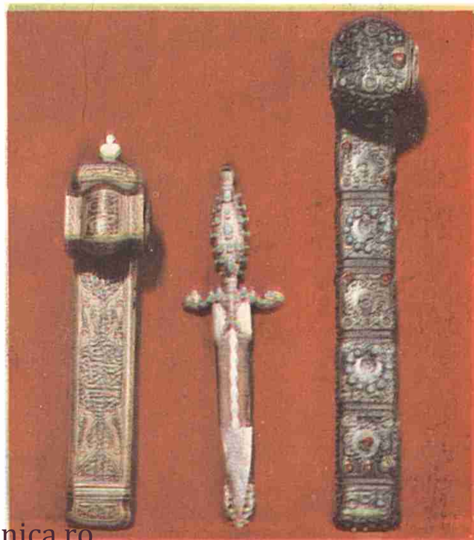
Sfeșnice de bronz, cel din mijloc, secolul al XVIII-lea, celelalte două, secolul al XIX-lea.

Ceașcă orientală fără toartă *(felegean)* și suportul ei, numit *zarf*, din argint, lucrat în *filigran*.

Piesă ornamentativă pentru flori, care se agăța la cingătoarea bogatelor jupînițe

Călimări orientale și un stilet din secolul al XVIII- lea.

Porțelanuri de Meissen și Capo di Monte ; alături bomboane de epocă.

Piese occidentale din argint : tabacheră cu „chibritelniță", toc de ochelari, pudrieră, cutie de tutun de pipă.

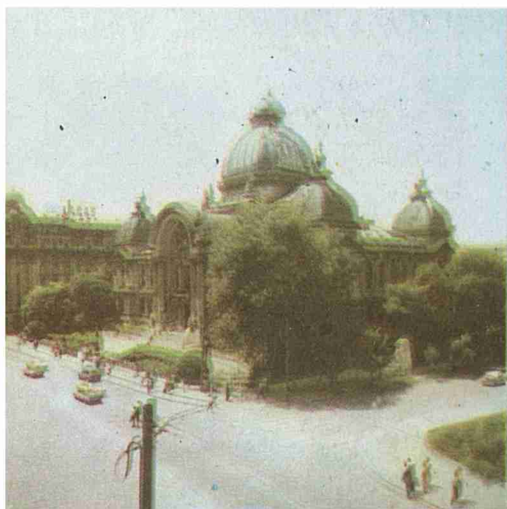
Palatul Muzeului de Artă al României.

Palatul „Victoria", sediul Ministerului de Externe.

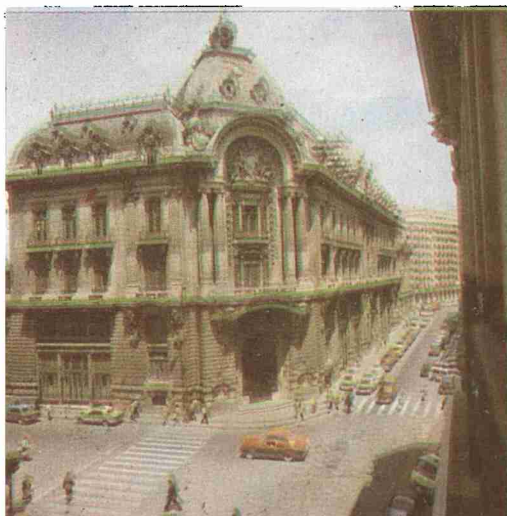
Ateneul Român.

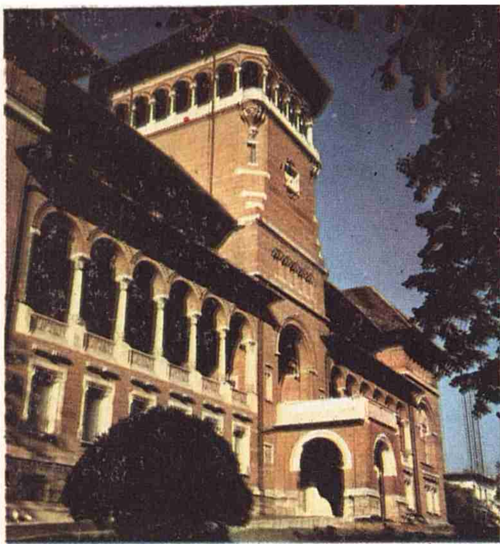
Palatul Casei de Economii şi Consemnaţiuni.

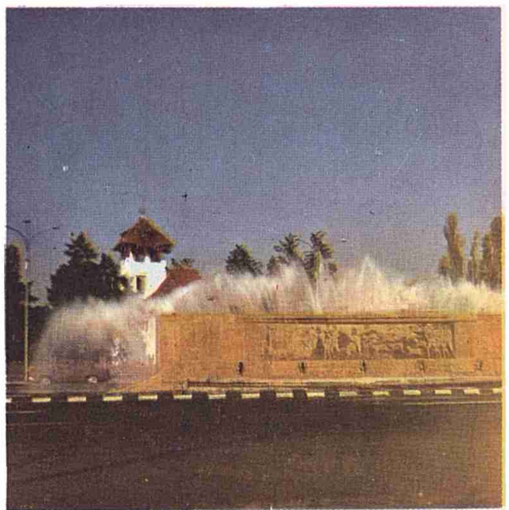
Palatul Kreţulescu, sediul UNESCO pentru învăţămîntul superior.

Biblioteca Centrală de Stat.

Muzeul de artă şi etnografie.

Fîntîna „Mioriţa" şi Muzeul de artă feudală „Dr. N. Minovici".

Academia Militară Generală.

Casa Centrală a Armatei.

Gara de Nord.

Hotelul „Athénée Palace".

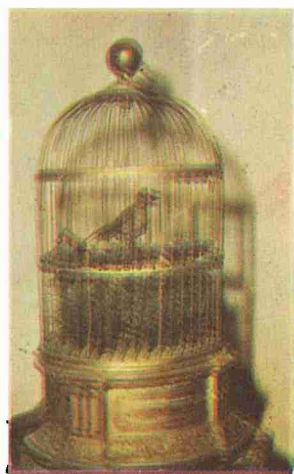
Calea Victoriei. Vedere spre Palatul Telefoanelor. În dreapta restaurantul și cofetăria „Capșa".

Hanul lui Manuc, reconstruit în anii din urmă.

Calea Victoriei, 1900, în stînga hotel „Splendid", iar în locul casei din dreapta s-a construit hotelul „Athenee Palace".

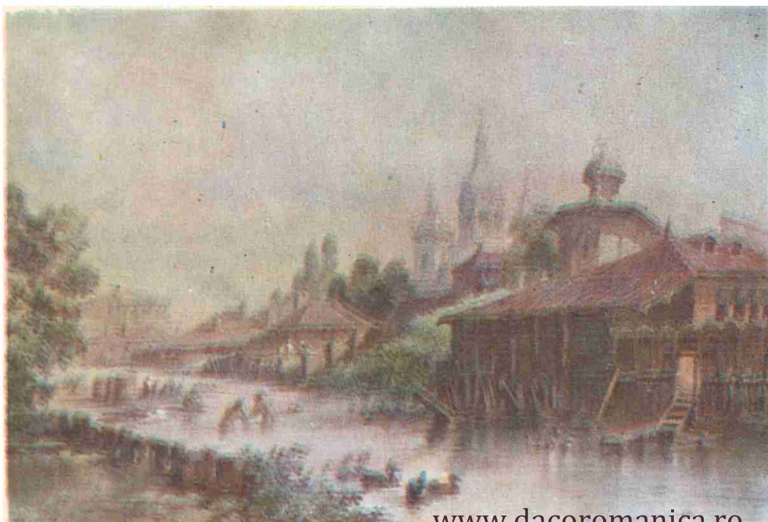

Sobă de tuci, emailată, cu ornamentații exterioare.

Colivie cu jucărie cîntătoare.

Costum de boier (secolul al XVIII-lea). după o gravură din 1789 de Haquet. Nürnberg.

Dîmbovița necanalizată prin centrul orașului (sec. XVIII).

nu prea se vedea pe ele ca la ceilalţi anticari. Curăţenia domnea ca-n farmacie, iar ordinea, ca într-un laborator ştiinţific.

Matur de vîrstă, proporţionat fiziceşte, cu părul cărunt (aşa l-am cunoscut eu), Marcu Pollack era foarte corect îmbrăcat, chiar distins; în plus, la butoniera hainei avea totdeauna o floricică de sezon, nu mare, discretă, dar totuşi vizibilă. Era întotdeauna bine pus la punct, pentru care motiv îl admiram şi-mi spuneam în gînd: „ei, da, acesta este un negustor distins, apusean, cum puţini găseşti la noi, unde tradiţia era ca hainele să poarte urmele meseriei cu care te îndeletniceşti".

În prăvălia lui, nu avea „maculatură", ci, numai cărţi bune, cărţi alese, frumoase şi rare şi de multe ori în legături preţioase. Pe el nu-l interesa numărul clienţilor, ci calitatea lor. Era mulţumit că vindea puţin, dar bine. Ştia precis ce are în prăvălie şi mergea de-a dreptul la cartea cerută pe care ţi-o prezenta şi punea în mînă în modul cel mai civilizat. Prin acest fel te învăţa, dacă nu ştiai, cum să te porţi cu cartea şi ce atenţie să-i dai. Cartea, după el şi după toţi ceilalţi care socoteau ca el, era un prieten care nu te supără niciodată, ci îţi aduce numai bucurii.

Avea un simţ practic excepţional şi un fin miros de adulmecat. Cum simţea că unul din confraţii săi anticari avea o carte bună, rară, frumoasă sau interesantă, se ducea şi-o cumpăra imediat, plătind un preţ mult mai mare decît ar fi plătit un client particular. Bineînţeles că diamantul cumpărat se transforma în mîna lui în briliant, şi-l vindea ca atare.

În vitrinele prăvăliei lui, puteai vedea de multe ori, în afară de cărţi frumoase, manuscrise rare şi preţioase, precum şi vechi documente cu peceţi aplicate sau atîrnate, întărite chiar cu frumoase şi întortocheate iscălituri domneşti, în scrierea chirilică, cerdăcuită, a timpului.

Pentru a completa caracterizarea lui Marcu Pollack, să ne fie permis a spicui cîteva rînduri din articolul unui ziarist [12], articol care a fost scris la scurtă vreme după moartea lui.

Autorul articolului, în afară de faptul că nu era de acord cu preţurile cam piperate pe care le cerea Pollack şi că vindea cărţile scump, pentru care motiv puţini se puteau apropia de el, spune că era un „priceput agent de difuzare culturală, singurul reprezentant al anticăriei artistice" la noi în ţară, care nu admitea niciodată să i se deranjeze cărţile.

„Acest bătrîn vioi şi berbant [ştrengar], cunoştea toate cărţile româneşti vechi. Ediţiile şi anii cînd s-au tipărit. Cîte sînt în circulaţie şi cum se pot procura. Marcu Pollack [spunea el] cred că este singurul anticar care nu se înşela niciodată asupra valorii unei cărţi: nici cînd o cumpăra, nici cînd o vindea. Citea curent slova chirilică, aprecia autografele şi manuscriptele, şi de multe ori, mica lui vitrină era o expoziţie miniaturală. Odată mi-a arătat o comunicare la Academie, făcută de N. Iorga, în care, într-o notă explicativă era vorba de dînsul. Acest anticar era un descoperitor de perle. Negoţu lui de multe ori îndeplinea rostul de difuzor cultural. Marcu Pollack a realizat tipul cu tendinţe de necontenită perfecţionare al anticarului bibliofil care ştia oricînd să aprecieze o carte după conţinutul, ediţia, tipăritura şi provenienţa ei. Era, aşadar, un bibliotecar şi un artist. De la el puteai căpăta oricînd o informaţie, care altfel cerea multă vreme de cercetare a fişelor şi cataloagelor".

---

[12] Nicolae Roşu, *Un anticar bibliofil*, în „Curentul" din 16 septembrie 1934.

După moartea lui Pollack o parte din aceste calităţi le-am întîlnit la cei doi feciori ai săi: Mişu şi Jean. Primul, cel mai mare, semăna ca două picături de apă cu taică-său. Aceeaşi înălţime şi conformaţie, aceeaşi uitătură caracteristică, aceeaşi aplecare a capului spre client atunci cînd cerea o carte; în sfîrşit, înzestrat cu întreaga fire şi calităţile bătrînului părinte; în plus, cu şcoală mai aleasă şi cu o cultură mai deosebită, în raport cu vremea.

Mişu Pollack, după 1944, a fost unul din conducătorii şi colaboratorii de seamă ai anticariatului de stat din strada Biserica Enei. Cunoştinţele şi bogata lui experienţă în această profesie, împletite cu corectitudinea unui adevărat om, l-a făcut indispensabil instituţiei în care a lucrat; iubit şi stimat de toţi cei din afară care au avut ocazia să-l cunoască.

Jean Pollack este al doilea fecior al lui Marcu Pollack şi frate mai mic al lui Mişu. Înalt, distins, cult şi foarte simpatic la înfăţişare, cu un surîs permanent pe buze, avea o atracţie deosebită pentru clienţi. Prin felul civilizat şi curtenitor faţă de cei care-i intrau în magazin, fără să fie servil, capta bunăvoinţa fiecăruia şi te făcea prieten şi iubitor şi mai pasionat al cărţii vechi, interesante şi rare.

În prima lui perioadă a făcut anticariat la Paris unde, după modelul marilor şi vechilor case de acolo, a tipărit cataloage în care descria precis şi dezvoltat cărţile şi manuscrisele ce avea în magazin, precum şi preţurile la care le putea vinde. Aceste cataloage, în afară de Paris, le trimitea în diferite centre din Apus, precum şi în ţara noastră, pentru ca iubitorii de cărţi rare să poată lua cunoştinţă de ele şi în special de acei „călători străini“ care au lăsat mărturii interesante despre noi. Aceste cataloage ale lui, precum şi ale altora, au adus un mare serviciu atît cercetătorilor cît şi bibliofililor.

Înainte de cel de-al doilea război mondial, Jean Pollack a venit în ţară şi a deschis o mică dar cochetă prăvălie pe strada Brezoianu, iar mai apoi s-a mutat în Calea Victoriei, în localul Librăriei Italiene. În prăvălia sa găseai multe lucruri rare şi ispititoare, iar preţurile erau totdeauna reale şi de multe ori la valoare internaţională, ceea ce făcea ca multe cărţi care se refereau la ţara noastră şi care nouă ni se păreau extrem de rare şi pentru care alţi anticari cereau preţuri mari, el le vindea cu preţuri convenabile spunînd că în străinătate astfel de cărţi sînt obişnuite şi nu ajung la cotă mare.

Pentru clienţii cunoscuţi şi verificaţi de el, ca oameni de cinste şi de încredere, făcea reducere mai mare şi vindea chiar în rate, uşurînd astfel posibilitatea de cumpărare pentru acei care doreau anumite cărţi şi care nu aveau suficientă posibilitate materială, în momentul respectiv.

Spre sfîrşitul războiului, văzînd că treburile negustoriei nu prea merg bine, Jean Pollack s-a întors în Franţa şi continuă şi acum acelaşi negoţ frumos pe care l-a început cu mulţi ani în urmă şi pe care l-a deprins de la priceputul său părinte.

Prăvălia anticarului Iancu Eschenazy am cunoscut-o prima dată pe bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej (fost Elisabeta) nr. 16, în clădirea Palace Hotel, unde mai tîrziu a fost cofetăria Grigoriu şi unde acum se află tot o cofetărie şi bombonerie. În magazinul acestui om, destul de simpatic cînd îl cunoşteai mai de aproape, se găseau multe cărţi interesante de toate felurile, de altfel ca şi la ceilalţi tovarăşi de profesie. Cu toate acestea, lucru curios, numărul clienţilor lui Eschenazy era destul de redus, aproape cam tot aşa de puţini ca şi la vechea prăvălie a lui Pohl, din spatele statuiei lui Gh. Lazăr. Care o fi fost adevărata cauză, nu mi-am putut-o explica şi lămuri niciodată.

Indiferent la ce oră intrai la el în magazin, niciodată nu-l găseai stînd. Totdeauna lucra şi acest lucru se rezuma la aranjatul cărţilor în rafturi,

dar mai mult la lipitul și cașeratul volumelor ce se aflau în stare proastă și în special lipsite de coperți originale. În locul lor, Eschenazy făcea coperți noi din hîrtie mai groasă, de multe ori din foi de registru, fără să-l împiedice cu nimic dacă pe cealaltă față, interioară, acele hîrtii erau scrise sau pline de socoteli contabilicești. De-a lungul cotorului, mai totdeauna scria numele autorului și titlul cărții. Materialul de reparație: hîrtie și cutia metalică în care se afla lipici de cocă sau pap cizmăresc care era deasupra tejghelei printre vrafurile de cărți.

Ca o curiozitate, și aceasta inexplicabilă, Eschenazy nu căuta să aibă prăvălie lîngă ceilalți anticari. Se izola voit. Așa, cînd s-a construit „Casa Anticarilor" el nu s-a mutat acolo, ci pe strada Edgar Quinet, într-o prăvălie lungă și destul de întunecoasă, iar mai tîrziu într-o prăvălie din spate, în dreapta clădirii Grand Hotel, peste drum de „Casa Anticarilor".

Îmbrăcat foarte curat, ba chiar pus la punct, purta cămașă de mătase (cu mînecuțe pe deasupra să nu-și murdărească manșetele) iar la gît papion, în diferite culori, pe care-l schimba în fiecare săptămînă. Avea un cusur și poate acesta să fi fost cauza că vizitatorii nu prea zăboveau mult în prăvălia lui. De îndată ce intrai în prăvălie se și îndrepta spre tine, și cu o aplecare înainte a corpului, iar a capului într-o parte, ca și cînd n-ar auzi bine cu urechea, te întreba: „ce dorește domnul?!" La autorul sau titlul cărții ce spuneai, îți răspundea, dau sau nu. Dacă o avea îți spunea prețul și dacă-ți convenea se îndrepta spre locul știut și ți-o aducea iar dacă nu, urma o tăcere pustie, care nu te îndemna să zăbovești prea mult în prăvălie, să te mai uiți la alte cărți.

La moartea lui, destul de timpurie, neavînd urmași care să-i continue negoțul, întregul stoc de cărți ce-a rămas a fost cumpărat de ceilalți anticari și astfel numele lui, și în special al tatălui său care însemnase ceva în trecutul acestei ocupații, a dispărut de pe piața bucureșteană.

„Madam Batiște" sau „Baba din Batiște" nu era altcineva decît bătrîna *Ghizela Popper,* care ținea prăvălie de anticariat în strada Batiște, colț cu strada Alexandru Sahia (fostă Gogu Cantacuzino), peste drum de biserica Batiștei. În acest magazin destul de mare și împărțit în două, era și locuință și prăvălie; prima era despărțită de a doua printr-o perdea mare și groasă care aluneca pe niște verigi pe o bară metalică. Dar în prăvălia ei nu găseai numai cărți vechi, ci orice fel de mărunțișuri și lucruri la care nici gîndești: mobile ocazionale, haine și rochii demodate, nasturi, funde, dantele, cărți poștale ilustrate, mărci în plicuri sau lipite pe cartoane pentru filateliștii începători, recrutați dintre elevii de liceu și multe, multe altele. Și cu toate că avea o clientelă destul de numeroasă, formată în special din elevii liceului „Spiru Haret", Școala de fete „Regina Maria", institutul Schewitz și altele, mai veneau s-o viziteze destul de des și alți elevi din cartiere mai depărtate, ca cei de la liceul „Gh. Lazăr" și „Sf. Sava" și chiar de la „Matei Basarab" și „Mihai Viteazul", care erau la o distanță destul de mare.

Toți aceștia veneau să vîndă și să cumpere cărți. Le puteau vinde mai bine decît la alți negustori, de asemenea le puteau cumpăra mai ieftin pe cele de care aveau nevoie și pe lîngă tocmeală fiecare mic client avea mai multă îndrăzneală și curaj în vorbă cu o femeie bătrînă decît cu un bărbat care te-ar fi repezit și ar fi terminat repede cu tine dacă vedea că te tocmești prea mult. Cu „Madam Batiște" băieții erau prea îndrăzneți și chiar obraznici, și cu toată bunătatea și răbdarea ei, de multe ori era atît de mult sîcîită, că se vedea obligată să spună celui care nu mai termina cu tocmeala: „mai lasă-mă dracului și du-te cu Dumnezeu, nu mă tot bate la cap".

Marfa cea mai căutată pentru noi elevii de atunci erau mărcile poştale, dar mai cu seamă dopurile de pistol, pocnitorile, praful de scărpinat şi strănutat, precum și bomboanele de păcăleală, adică fondantele umplute cu usturoi. Pentru toate acestea eram clienţi cît se poate de obişnuiţi ai prăvăliei din strada Batişte.

Aprovizionaţi cu astfel de cumpărături de-abia aşteptam să sosim a doua zi la școală să le punem în practică spre hazul şi mulţumirea noastră a tuturor. Nu scăpa nici un coleg mai naiv să nu fie tratat cu minunatele fondante care îl făceau să se strîmbe imediat și să arunce din gură bunătatea de pastă usturătoare. De praful de strănutat și scărpinat de asemenea nu scăpa nici unul; fiecare din noi căutam să servim cu o cît mai mare cantitate chiar pe cel mai bun coleg și vecin de bancă. De multe ori întreaga atmosferă a clasei era îmbîcsită de praful de strănutat care ajungea pînă la catedra profesorului. Unii dintre ei nu-și dădeau seama de cauză sau nu voiau să dea importanță unui fapt copilăresc, dar alții treceau imediat la sancțiuni, dîndu-ne afară din clasă în timpul orei.

Nu știm cum o fi arătat „Madam Batiște" în tinerețea ei, dar pe vremea cînd am cunoscut-o era bătrînă și foarte zbîrcită, cu toate că anumite trăsături indicau urme de frumusețe, în plus era lipsită de podoaba capilară, pentru care motiv purta o perucă frizată, iar atunci cînd aceasta i se deranja şi voia s-o fixeze mai bine, mai rău o nimerea, încît de multe ori spatele perucii venea în față sau într-o parte. În astfel de situații era foarte caraghioasă și ne făcea să pufnim în rîs, ceea ce pentru ea era un clopoțel de alarmă și trecea repede la oglindă unde și-o îndrepta.

„Madam Batiște" avea un picior beteag, umflat şi mult mai gros ca celalalt. Acest picior o jena la mers și probabil îi producea şi dureri, aşa că de multe ori ea statea jos, iar piciorul bolnav îl ținea pe un scăunel mic, căptușit cu un fel de perniță.

În ceea ce priveşte îmbrăcămintea ei, era o adevărată expoziție de vechituri demodate. Se schimba la rochii, una mai caraghioasă decît alta, probabil toate cumpărate pe preț de nimic sau primite în dar de la cucoanele din cartier, care nu le mai purtau sau care le aveau rămase de la bunicile lor. Dantelăriile nu lipseau de la nici una, iar croiala, lărgimea şi lungimea erau cu totul exagerate pentru vremea cînd le purta. De gît avea un lanț de aur, destul de lung, de care atîrna un ceas tot de aur, încrustat cu diamănțele.

Ghizela Popper era o femeie din cale afară de avară, căuta să strîngă bani, bani cît mai mulţi, nu știm pentru cine, fiindcă nu avea copii. Vindea ieftin, dar cu toate acestea din sutele de articole ce avea în prăvălie cîştiga și făcea bune economii, iar acestea nu erau puse să zacă în vreun colț ascuns, ci erau date cu împrumut în schimbul unei dobînzi ridicate și contra unor amanete care valorau mai mult decît suma împrumutată. Din această cauză se dusese vestea în cartier că „Madam Batiște" are mulți bani, e putredă de bogată, cu toate că ea căuta să dea impresia că e o femeie foarte necăjită.

Realitatea era însă alta și despre această realitate știa întreg cartierul și din păcate au aflat și unii răufăcători care i-au pus gînd rău şi într-o bună zi au asasinat-o şi i-au furat o mare sumă de bani şi bijuterii ce le avea primite amanet sau lăsate definitiv de cei care nu putuseră să-și plătească sumele împrumutate.

Cu timpul oraşul mărindu-se și numărul locuitorilor înmulţindu-se, s-a simţit nevoia de mai mulţi anticari, aşa că pe la unele colţuri de străzi mai frecventate au apărut dulapuri și negustori care și-au fixat în nișa vreunui zid sau clădire, dulapul lor cu cărţi. Dintre aceştia amintim pe Azur Muşoiu,

feciorul bătrînului scriitor şi traducător Panait Muşoiu (1864—1944). La început el şi-a stabilit dulapul cu cărţi pe strada Cîmpineanu, lipit de zidul Teatrului Naţional, iar mai în jos s-a ocupat cu acelaşi negoţ Anton Alexandru poreclit de clienţii lui: „mustaţă mică, gură mare", în înţelesul că vorbea mult şi tare, chiar zgomotos.

Ani şi ani de zile aceştia doi s-au ocupat de anticariat „uşor", cu cărţi banale şi obişnuite, romane străine şi româneşti, reviste, şi numai întîmplător cu anumite cărţi mai bune pe care le puteai cumpăra relativ destul de ieftin, fiindcă nu le cunoşteau valoarea ca ceilalţi anticari de la Vama Poştei. Muşoiu, în special, ţinea cărţi poliţiste şi romane de împrumut pe care în schimbul unei mici taxe le dădea la citit. Era destul de supărat cînd cititorii îi aduceau înapoi cărţile „obosite" şi rupte la cotor; trebuia să le repare pentru a le împrumuta şi altora. Din această cauză îl vedeai permanent reparînd şi lipind cărţile rupte; vindea, vorbea, dar mîinile lui niciodată nu stăteau; nu neglija clienţii deloc, dar nici lucrul ce avea. Vindea ieftin şi era mulţumit şi el şi clienţii. Iar atunci cînd îl întreba cineva ce mai face, răspundea tuturor ca o melodie imprimată şi repede: „ce să fac, domnule?! ce să fac?! mă lupt, mă lupt cu sărăcia, mă zbat".

Cînd Azur Muşoiu s-a mutat în Bulevard, între Hotel Bulevard şi palatul Eforiei Spitalelor Civile, pe strada Cîmpineanu, în locul lui şi-a aşezat dulapul cu cărţi Haran Nathan, poreclit de noi „Nathan der Weise".

Între 1930 şi 1940 multe dulapuri de acest fel, cu cărţi, au apărut în diferite cartiere, nemaivorbind de tarabele prăvăliilor de la Hala de Vechituri de pe Calea Dudeşti, care, pe lîngă multe altele ţineau şi vindeau şi cărţi vechi, mai ales fraţii Şerban, şi unde nu de puţine ori îl puteai vedea pe profesorul N. Iorga şi pe alţi oameni de seamă că rascolesc grămezile în speranţa unor lucruri bune, care de multe ori se şi găseau.

Negustorii de aici, din Hală sau din micile dughene din apropiere, obişnuiau să cumpere „tot podul" cum spuneau ei, adică tot felul de lucruri: mobile, case de bani, îmbrăcăminte, tablouri, cărţi etc., pe care cei ce îşi renovau casele le urcau la pod şi în locul celor vechi şi demodate puneau mobilă lucioasă şi tablouri cu culoare proaspătă. Dar de multe ori, pe lîngă mobilă Biedermayer, droturi de somieră şi fotolii cu pielea jupuită, se puteau descoperi şi cărţi rare, precum şi tablouri de valoare, cum au găsit destui negustori de antichităţi din centrul oraşului şi unii amatori particulari printre care trebuie să numim pe Papazian, Lewy, Feldstein şi Tetelbaum; de asemenea, pe profesorul Nae Ionescu-Barbă care a gasit printre altele şi două tablouri originale de El Greco, de o foarte mare valoare.

Cam în aceeaşi perioadă, înaintea celui de al doilea război mondial, ispitiţi de un cîştig, presupus mai uşor, o altă serie de anticari ad-hoc, unii cu pregătire intelectuală alţii nu, au clădit, în apropierea „Casei Anticarilor", o nouă rotondă cu o serie de compartimente, în apropierea podului de la Mihai Vodă.

În această nouă clădire au deschis prăvălii de anticariat: fraţii Bîrcă—Tudor şi Mihai, Nicolaescu, Nicu Andreescu, Titu Vasilescu fratele avocatului Vasilescu-Valjean, Laura Gh. Cardaş şi mai în urmă fostul chestor de poliţie Vasile Daschevici. Ordine, curăţenie, cărţi bune şi multă pricepere se putea observa în prăvălia ţinută de doamna Cardaş; praf, neorînduială, preţuri exagerate în aceea a lui Daschevici; Andreescu mai înţelegător şi mai aproape de punga intelectualilor şi a elevilor; ceilalţi obişnuiţi.

Toţi aceştia şi-au păstrat negoţul cu cărţi pînă în 1948 cînd comerţul a fost preluat de stat.

În 1940, în strada Domnița Anastasia nr. 8, peste drum de muzeul Gh. Tattarăscu și alături de magazinul „Hasefer“ unde se vindeau cărți rare, mai mult străine, s-a mai deschis un magazin și mai mare cu emblema „Bibliofila“ pe care o avusese altădată Fischer-Galați, într-o prăvălie a clădirii „Fundației Carol“, peste drum de palat.

În acest magazin s-a deschis secție de anticariat, antichități și variate obiecte de artă ocazionale. Acolo s-a putut vedea, pentru prima dată la noi în țară, un aranjament și o ordine ca la marile magazine de acest fel din străinătate: fișe, cataloage, compartimentări pe specialități, flori, aer, lumină, spațiu.

Cele două vitrine mari ale magazinului erau adevărate expoziții care se schimbau săptămînal, iar la ocazii, destul de dese, se făceau vitrine comemorative de evenimente și scriitori cu fotografii, manuscrise, documente, ediții rare, care atrăgeau foarte mulți curioși și amatori de lucruri rare și prețioase.

Înăuntru, magazinul era un adevărat muzeu cu rafturi pe specialități, dulapuri și vitrine cu piese rare, chiar unicate: statuete de bronz semnate de maeștri români și străini, tablouri variate vechi și noi, pe pînză, lemn sau tablă de aramă, semnate de pictori consacrați, covoare. Ba mai mult decît atît, un fișier, științific făcut, stătea la dispoziția clienților, amatorilor și cercetătorilor.

PUBLICIŞTI ÎNDRĂGOSTIȚI DE TRECUTUL ORAŞULUI

Secol după secol de viață bucureșteană s-au scurs pe răbojul vremii fără ca nici unul din vechii noștri cronicari, sau alți mînuitori ai condeiului să pună pe hîrtie însemnări în legătură cu diferite aspecte edilitaro-urbanistice, economice, sau evenimente mai importante din viața orașului, văzute și trăite de ei sau auzite de la bătrînii lor înaintași.

Dacă ar fi făcut-o, istoria orașului capitală de țară ar fi mult mai bogată în cuprinsul ei, mai ales pentru perioada secolelor XV-XVIII. La trista realitate se adaugă dureroasele noastre regrete, dar ce nu s-a făcut atunci, rămîne pentru totdeauna un fapt ireversibil.

Marele nostru noroc însă a fost că, încă din secolul al XVI-lea, diferiți călători străini care au trecut prin țară sau au poposit pentru o anumită vreme, au scris în însemnările lor de călătorie cîte ceva din viața orașului din acea vreme.

Desigur, despre cele văzute unii au scris obiectiv, chiar cu cuvinte de laudă pentru stadiul în care ne găseam, dar alții au găsit prea puține lucrări interesante de progres, sau deloc, criticînd situația de dezvoltare a orașului. Mulți dintre ei venind din țările apusene, în comparație cu orașele de unde plecaseră, li s-a părut orașul nostru cu totul înapoiat, mai ales din punct de vedere edilitaro-urbanistic, lipsit de curățenie și cu contraste izbitoare între locuințele și viața celor bogați față de majoritatea celor săraci. Și pe bună dreptate așa era atunci, fiindcă nici condițiile istorice nu prea au fost darnice cu noi, așa cum au avut norocul țările și orașele occidentale să se dezvolte fără invazii străine, fără războaie pe care le-au purtat cele trei mari împărății vecine pe pămîntul patriei noastre, sau chiar împotriva noastră, căutînd să ne robească și să ne exploateze.

Numărul călătorilor străini este destul de mare mai ales începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în special în secolul al XIX-lea, cînd o altă optică pozitivă, și mai reală, se desprinde din însemnările lor și bineînțeles că și fața orașului începuse să se schimbe într-un ritm care mai înainte — vreme îndelungată — fusese aproape static.

Informațiile interne apar de-abia în deceniul al patrulea al secolului trecut și de atunci începe să se scrie abecedarul istoriei orașului București.

Cel dintîi care a încercat aceasta, în cadrul unui manual de şcoală, a fost Iosif Genilie, profesor la Colegiul Sf. Sava, care în 1835, scriind pe scurt geografia țării, s-a gîndit că nu este de prisos, ba din contra, să spună cîte ceva şi despre oraşul capitală a Ţării Româneşti.

De la acea dată încoace, numărul celor care s-au ocupat de trecutul orașului a început să crească, puțini în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar din ce în ce mai mulți după 1900 și în special în ultimele decenii. Vom

arăta mai jos numele tuturor acelora care au scris volume de amintiri sau studii istorice documentate — chiar începerea publicării unui Corpus de documente inedite — începînd cu anul 1594, în legătură cu trecutul oraşului Bucureşti. Dăm mai jos lista celor pasionaţi care au cercetat şi publicat pagini interesante despre trecutul oraşului (volume, ghiduri, articole, referitoare la diferite aspecte, probleme, personalităţi), în ordine cronologică, după anul de apariţie a lucrării respe^tive şi, după cît am putut afla, am arătat pentru o parte din ei şi anii în care au trăit. Astfel:

Iosif Genilie (c. 1801—1851), 1835; *Alexandru Pelimon* (1820—1881), 1858; *Dimitrie Berindei* (1832—1884), 1861; *Dimitrie Papazoglu* (1811—1892), 1870, 1871, 1891; *Ulysse de Marsillac* (1821—1877), 1872; *Th. Bauer*, 1882; *Constantin Bilciurescu*, 1897; *Ion P. Licherdopol*, 1889; *G. Ionnescu-Gion* (1857—1904), 1899: *Domenico Caselli* (1875—1937), 1905—1937; *P.V. Năsturel* (1854—1920), 1906; *Fr. Damé* (1849—1906), 1907; *Henri Stahl* (1877— ?), 1910, 1935; *O. Lugoşianu*, 1912; *Gh. Nedioglu*, 1924; *Constantin Bobulescu*, 1924; *Virgil Drăghiceanu* (1879—1964), 1926; *Constantin Bacalbaşa* (1856—1935), 1927, 1932; *Horia Teodoru*, 1927; *Dinu V. Rosetti* (1899—1982), 1929—1936; *N. Bănescu* (1878—1971), 1929; *N.I. Angelescu* (1866—1942), 1930—1941; *C. Săndulescu-Verna*, 1930; *George Potra*, 1931—1988; *Ioan C. Filitti* (1879—1945), 1932; *George D. Florescu* (1893—1976), 1932, 1934, 1935; *G.M. Cantacuzino*, 1932; *Constantin Moisil* (1876—1958), 1933, 1941; *S. Thau*, 1933; *N.I. Popescu-Lumină* (1878—1939), 1935; *Mircea Damian*, 1935; *Vintilă Mihăilescu* (1890—1979), 1935; *Emil Vîrtosu* (1902—1977), 1936, 1937; *Paul I. Săndulescu*, 1936; *Adrian C. Corbu* (1901—1973), în colaborare, 1936; *Horia Oprescu*, în colaborare, 1936; *Vasile V. Daşchevici*, 1937; *L. Moga*, 1937; *Grigore Ionescu*, 1938; *Gheorghe Bezviconi* (1910—1966), 1938; *N. Iorga* (1870—1940), 1939; *D. Iliescu-Palanca*, 1940; *Ion Ionaşcu* (1902—1978), 1941, 1959, 1964; *Constantin C. Giurescu* (1901—1977), 1942, 1966; *Nicolae Vătămanu* (1897—1977), 1942—1975; *George Costescu*, 1944; *Gheorghe Crutzescu*, 1944; *Victor Bilciurescu* (1885— ?), 1945; *Dan Berindei*, 1955—1986; *Constantin Şerban*, 1959; *Florian Georgescu*, în colaborare, 1959—1966, 1971; *Paul Cernovodeanu*, 1959—1985; *Alexandru Cebuc*, în colaborare, 1961; *Tudor Arghezi*, 1880—1967, 1961; *Nicolae Stoicescu*, 1961, 1963; *Ştefan Ionescu*, 1962, 1976; *Radu Albala*, 1962; *Panait I. Panait*, 1962, 1965, 1967, 1974, 1978; *Ilie I. Corfus* (1909— ?), 1966; *Mircea Constantinescu*, 1977; *I.M. Ştefan*, 1977; *Ion Paraschiv*, *Trandafir Iliescu*, 1979; *Christian d'Auchamp*, 1982.

Au mai publicat articole în „Gazeta municipală“ următorii: *Stoica Nicolaescu* (1879—1941), nr. 386—388, 423—430, 433, 437, 439—440, 448; *Anghel (Gilly) Pomescu*, 308, 311, 313—314, 428—430, 433; *Amelia Lărgeanu*, 409—412, 414—422; *Alexandru Obedenaru*, 405; *Emanoil Hagi-Moscu* (1882—1976), 413, 457—458; *Ioan C. Băcilă*, 462, 463; *S. Spitzer*, 406; *Constantin Leoveanu*, 407; *Mihai Popescu*, 474; *N. Petraşcu*, 487; *Petre Paul Peretz*, 516; *Nicolae I. Lazu*, 588; *Ion Aurel Stoenescu*, 611.

În 1969 a apărut un volum, format mic, Ion Minulescu [1881—1944], *Bucureştii tinereţii mele...* Este o culegere de articole publicate între 1909—1941, reproduse de Mioara Minulescu, fiica poetului. Dintre cei amintiţi mai sus, care azi nu mai sînt, vom prezenta mai pe larg viaţa şi activitatea lui Iosif Genilie, Alexandru Pelimon, Dimitrie Papazoglu, Frédéric Damé şi Domenico Caselli.

IOSIF GENILIE, PRIMUL ISTORIOGRAF AL BUCUREȘTILOR

Odată cu începutul secolului al XIX-lea o eră nouă, de redeșteptare culturală, se deschide în Țara Românească. Școala Domnească în care se preda în limba greacă este transformată de Gheorghe Lazăr în școală națională cu predarea materiilor în limba română, iar cei mai buni elevi vor fi trimiși în Occident să-și desăvîrșească studiile cu obligația, ca la întoarcere, cel puțin un anumit număr de ani, să slujească statului ca profesori.

În afară de Gh. Lazăr, un substanțial concurs la naționalizarea și ridicarea nivelului învățămîntului nostru l-au dat, pe lîngă cei de aici (printre care nu putem uita pe I. Heliade Rădulescu) și o pleiadă de tineri cărturari, bine pregătiți, care au venit din Transilvania și s-au stabilit unii în Țara Românească, iar alții în Moldova.

Printre cei veniți la București în prima jumătate a secolului al XIX-lea, amintim pe: Florian Aaron, Nicolae Bălășescu, Gh. Popp, Ion Maiorescu, Constantin Lecca, Iosif Genilie, Alecu Popp, August Treboniu Laurian, Zaharia Carcalechi, și mai apoi mulți alții.

Iosif Genilie, după relatarea lui Gheorghe Barițiu, care probabil l-a și cunoscut, ne arată că s-a născut în Săliște [1] (județul Sibiu), fără să ne spună anul, dar dintr-o informație de mai tîrziu a unui cunoscut, care se pare că i-a fost chiar prieten și-i cunoștea bine viața, aflăm cu precizie că s-a născut în 1801 [2].

Dintr-o familie de țărani muncitori, buni gospodari, dar nu bogați, încă de copil Iosif Genilie a manifestat o deosebită pasiune pentru carte. Nemulțumit însă cu ce a învățat în satul său și dornic de o învățătură mai temeinică s-a gîndit să vie în „țară" să-și împlinească dorința. Cu mijloace materiale, probabil foarte modeste, a plecat de acasă și, poate, sub ocrotirea și sprijinul vreunui negustător care făcea taxid de marfă între Transilvania și Țara Românească a venit la București. N-ar fi exclusă o influență a familiei Hagi Constantin Pop din Sibiu, fiindcă la fel a fost și înaintașul său Zamfirache (Zenovie) Pop [3], fiul marelui negustător, numai că acesta a beneficiat de o situație materială foarte bună, de atenția lui Iosif, episcop de Argeș și de grija și găzduirea dascălului Lambru Fotiade căruia îl încredințase tatăl și unchiul său Ienache, între 1799 și 1802.

La București, adolescentul Iosif Genilie a urmat cursurile de la Școala Domnească, predate în limba greacă, iar odată cu preluarea conducerii școlii de la Sf. Sava de către Gh. Lazăr a trecut aici, fiind elev al marelui dascăl.

Concomitent, ca elev și profesor, a predat lecții particular în diferite case de negustători și boieri, izbutind să strîngă ceva bani cu ajutorul cărora, în 1821, după cum ni se spune în necrologul său, a plecat în Italia unde, de multe ori pe jos, de la un oraș la altul, a mers „să asculte celebritățile profesionale la deosebite Academii. Nici o stavilă n-a putut să-l oprească de a păși înainte pe calea luminilor. A răbdat cu mulțumire suferințele cele mai grele prin țări streine ca să ajungă la scopul său. Și a fost norocit de a vedea ostenelele sale încununate cu succes, căci pe lîngă învățătura mai multor limbi, dobîndise cunoștințe întinse de deosebite ramure" [4].

---

[1] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1889, p. 567.
[2] „Eho eclesiastic". Gazetă religioasă morală, II, București, 1852, p. 16.
[3] George Potra, *Un român din Sibiu, Zenovie Pop, director al Băncii Naționale din Viena*, în „Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena", Viena, 1966, p. 84—95.
[4] „Eho eclesiastic", idem.

După cîţiva ani de stat şi studii în Italia, poate şi în alte ţări, Genilie se întoarce la Bucureşti cu dorinţa şi speranţa să fie folositor neamului său şi să ocupe un post de profesor la Şcoala naţională de la Sf. Sava, unde şi el ucenicise mai înainte. Cu toată lipsa anumitor acte, distruse de timp, bănuim că, încă din anii 1827—1828, a fost numit profesor provizoriu la şcoala de la Sf. Sava şi aceasta s-ar fi putut face pe baza recomandării lui Eufrosin Poteca care, desigur, îl cunoştea şi aprecia şi care şi el îşi însuşise o parte din studii în Italia. În mod precis însă, documentar, în anul şcolar 1830—1831 îl aflăm printre profesorii titulari ai sus-zisei şcoli, predînd geografia şi „hronologia", plătit cu o leafă de 1250 lei pe lună [5].

Genilie dotat cu o cultură temeinică şi cunoscător al mai multor limbi clasice şi moderne[6] (elina, latina, italiana, franceza) va fi coleg de cancelarie cu profesorii mai vechi: Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu, Simion Marcovici, Ion George, Alecu Popp şi alţii, precum şi cu Petrache Poenaru [7] care, după o învăţătură enciclopedică, în teorie şi practică, timp de zece ani în Austria, Franţa şi Marea Britanie, în 1832 este numit profesor şi director al Şcolii naţionale.

În mişcarea de renaştere culturală a începutului de secol, Genilie spune că meritul cel mare îl are Gh. Lazăr care a fost întemeietorul Şcolii naţionale de la Sf. Sava; „întîi el în limba patrii aţîţă întîia scînteie şi seamănă sfînta sămînţă a adevăratei învăţături de ştiinţe în România" [8]. La continuarea procesului de renaştere culturală, el îi găseşte unele merite şi lui Grigore Dim. Ghica, primul domn pămîntean după epoca fanariotă, care a fost „îmbunătăţitorul a multor lucruri", bineînţeles în primul rînd a celor care privesc cultura.

Încă în primul an după organizarea şcolii, conform regulamentului întocmit de noul director, adică în 1832, generalul Kiseleff, pe baza raportului de activitate primit din partea Eforiei Şcoalelor din Bucureşti, aduce mulţumiri lui Petrache Poenaru „provizorul şcoalelor", profesorilor Simeon Marcovici, Ioan Popp, Iosif Genilie [9] şi Gheorghe Popp, pentru calităţile lor pedagogice în predarea lecţiilor şi educarea tinerilor şcolari.

După sfatul şi îndemnul lui Petrache Poenaru, noul conducător al şcolii, ca profesorii să întocmească manuale, pentru ca elevii să aibă după ce învăţa, ele lipsind total pînă la acea dată, şi dînd chiar el personal exemplu, traducînd (1832) din franceză *Geometria* [10] lui Legendre, şi din latină *Elemente de algebră* de Appeltauer (1842) — şi profesorul Iosif Genilie, după studierea multor cărţi străine în specialitatea sa, a întocmit un manual de *Geografie* [11] în care arată, destul de dezvoltat, pentru acea dată, situaţia continentelor şi a ţărilor din lumea întreagă (p. 1—178), cu o prezentare specială şi largă a Ţării Româneşti (p. 179—226), el fiind primul care foloseşte termenul de România.

---

[5] V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor de la 1800—1864*, vol. IV, Bucureşti, 1896, p. 237.

[6] N. Isar, *Ideile social-politice ale lui Iosif Genilie, profesor la colegiul naţional „Sf. Sava" (1831—1852)*, în „Studii", tom 26, (1973), nr. 6, p. 1251 şi extras.

[7] George Potra, *Petrache Poenaru, ctitor al învăţămîntului românesc, 1799—1875*, Bucureşti, 1963.

[8] Iosif Genilie, *Geografia istorică...*, Bucureşti, ed. II, 1855, p. 234 şi N. Isar, *op. cit.*, p. 1257 (extras p. 7).

[9] „Curierul românesc", IV (1832), p. 253.

[10] George Potra, *Petrache Poenaru...*, p. 202; tipărită în 1837.

[11] Iosif Genilie, *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă a continentelor în general şi a României în parte*, Bucureşti, în tipografia lui Eliad, 1835.

Manualul a fost gata la începutul lunii martie 1834, dar tipărirea lui „spre întrebuinţarea temeinică din clasele de umaniore" s-a făcut în primăvara anului 1835; o a doua ediţie s-a tipărit post-mortem, în 1855.

În afară de catedra pe care o avea la Colegiu, în 1843, după încetarea din viaţă a profesorului G. Ioanid, Genilie, ca cel mai indicat, a preluat şi conducerea bibliotecii [12] naţionale de la Sf. Sava.

În această calitate a tipărit *Catalogul bibliotecii Colegiului naţional*, în 1846 vol. I şi în 1847 vol. II care, în bună măsură fusese întocmit de înaintaşul său, dar el l-a completat şi s-a îngrijit de tipărirea lui. În ultimul an al vieţii intenţiona să scoată un supliment al cărţilor intrate în fondul bibliotecii, prin donaţii sau achiziţii, boala însă şi apoi decesul nu i-au mai dat răgaz.

Spre sfîrşitul anului 1851, astmul de care suferea s-a înteţit şi „i-a curmat firul vieţii", lăsînd în braţele deznădejdei o femee nenorocită şi doi orfani". Viaţa lui Genilie s-a sfîrşit la 29 decembrie 1851, iar două zile mai tîrziu a fost înmormîntat, cu care ocazie un bun prieten de-al său a ţinut o scurtă cuvîntare, tipărită în primul număr al unei reviste bisericeşti pe 1852, de la care dată unii scriitori greşit au crezut că anul morţii lui Genilie a fost 1852 şi nu 1851.

În cuvîntarea ţinută cu ocazia înmormîntării, prietenul său a spus că „mulţimea şcolarilor, din care astăzi mare parte sînt bărbaţi formaţi şi părinţi de familie, pot mărturisi atît întinsa lui învăţătură de specialitatea sa, cît şi bunătatea şi blîndeţea caracterului său" [13]. De asemenea că „nobleţea sentimentelor, frumuseţea caracterului şi întinsele tale cunoştinţe au lăsat suvenire scumpe în corul [corpul] profesoral şi în inimile tinerimei. Aceste suvenire fiind nefăţarnice şi neinteresate, nu vor pieri niciodată în răsplătirea cea mai dulce a meritului" [14].

Despre urmaşii lui Genilie n-am putut afla decît că soţia sa se numea Sultana [15], probabil bucureşteancă, care, la 22 octombrie 1860, închiria tipografia ce avea lui I. Heliade-Rădulescu şi Gr. Zosima, pe o jumătate de an, primind drept chirie suma de 50 galbeni. Unde se afla tipografia şi casa în care a locuit cu cei doi copii şi care a fost viaţa lor mai tîrziu, mi-au rămas necunoscute cu toate cercetările ce-am făcut.

„Preocupările lui Genilie pentru istoria neamului, pentru trecutul său glorios de luptă, izvorau din concepţia lui despre caracterul educativ al istoriei care are, printre altele, rostul de a «face pe om mai înţelept». Datele pe care ni le oferă Genilie asupra istoriei României pun în lumină, o dată în plus, gîndirea lui înaintată. „Analele patriei" reprezintă pentru el „arhiva faptelor strămoşeşti" [16].

În articolele şi manualele publicate şi mai cu seamă în lecţiile ţinute în faţa elevilor săi, Genilie a scris şi vorbit cu patos, cu puterea de a transmite înflăcărata sa simţire pentru trecutul glorios al neamului nostru.

Iosif Genilie care preda geografia istorică a ţării a căutat să scoată în evidenţă patria şi naţionalismul de care fiecare cetăţean trebuie să fie pătruns. Bănuim că de la acest profesor, Nicolae Bălcescu [17], care i-a fost elev la Cole-

---

[12] C. Dima-Drăgan, *Contribuţii la istoria Bibliotecii naţionale de la Colegiul „Sf. Sava"*, în „Revista arhivelor", VIII (1965), nr. 2, p. 275.

[13] „Eho eclesiastic", idem.

[14] Idem.

[15] Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori şi acte*, ediţie îngrijită de George Potra, Nicolae Simache şi George G. Potra, Bucureşti, 1972, p. 599.

[16] N. Isar, *op. cit.*, p. 1254.

[17] Horia Nestorescu-Bălceşti, *Anii de studii ai lui Nicolae Bălcescu în Colegiul naţional „Sf. Sava" din Bucureşti (1832—1835)*, în „Revista arhivelor", 1969, nr. 1, p. 65—79.

giul „Sf. Sava" între 1832 şi 1835, a căpătat pasiunea pentru istoria patriei şi a neamului şi în special pentru epoca lui Mihai Viteazul, despre a cărui glorioasă domnie s-a ocupat ani de zile, cum nu mai făcuse nimeni pînă la acea dată.

Dornic de a da tineretului şi tuturor ştiutorilor de carte informaţii cît mai variate din diferite domenii de activitate, din antichitate şi pînă în acea vreme, Iosif Genilie a hotărît să editeze un ziar, cu apariţie săptămînală, duminica, cu titlul „Universu[l]".

Chiar înainte de apariţia gazetei „Universul", periodicele [18] de atunci, după informaţiile ce aveau, anunţă prospectul care va cuprinde 5 grupe de materii: Cerul, Pămîntul, Omenirea, Literatura şi Romanitatea, precum şi condiţiile de contractare a abonamentelor. După apariţia primelor 4 numere, unele periodice au socotit că această nouă gazetă este un semn al progresului culturii româneşti [19], salutînd cu bucurie acest eveniment [20] şi făcînd comentarii elogioase [21], reproducînd spre documentare chiar unele texte. La articolul „Romanitate" care este reprodus, Heliade face unele observaţii în legătură cu vorbele *Zeu-Dumnezeu*.

Dimitrie Gusti, în „Albina românească" de la Iaşi, după ce arată că noua publicaţie se ocupă cu ştiinţele naturii, cultura şi literatura, îndeamnă pe moldoveni să o sprijine, adică să se aboneze la „o asemenea folositoare foaie" [22].

Mulţumind „adînc" pentru o notiţă de elogii, reprodusă din „Albina românească", Iosif Genilie spune: „dacă ar ajutora şi ar judeca toţi aşa cum zice ea [Albina românească], atunci „Universul" n-ar mai avea să se lupte încă cu strîmtorări, cu nedumeriri şi îndoieli, ci s-ar dezvolta într-o foaie cu adevărat universală" [23].

Drept urmare, ca o încurajare, 7 profesori de la „Academia" din Iaşi fac abonamente [24] la „Universul", iar „Gazeta de Transilvania" arată că la redacţia ei primeşte abonamente [25] de la cei care doresc să li se trimită foaia „Universul" din Bucureşti.

Acest săptămînal de cultură a apărut între 8 iulie 1845 şi 2 mai 1848. Ca subtitlu avea „noutăţi din toată natura, cultura, literatura", iar editor şi redactor era chiar profesorul Iosif Genilie, care scria cele mai multe şi mai diverse articole. Dintre colaboratori amintim pe: August Treboniu Laurian, I.C. Massim, Al. Pelimon, I. Costinescu, Gh. Peşacov, D.B. Chirculescu şi N. Capeleanul, iar din Moldova au trimis poezii Gh. Sion şi N. Istrati.

În cuprinsul acestui ziar, „un spaţiu însemnat era dedicat comentariilor privitoare la viaţa şi ideile filozofilor greci şi latini" [26]. De asemenea, în „Universul", au apărut articole traduse din enciclopedii, despre pictură, sculptură, despre şcolile şi bibliotecile europene importante, precum şi informaţii cu caracter bibliografic" [27].

---

[18] „Curierul românesc", XVII (1845), p. 162; „Gazeta Transilvaniei", VIII (1845), p. 163—164; „Vestitorul românesc", IX (1845), p. 168.
[19] „Bukurester Deutsche Zeitung", I (1845), p. 221—222.
[20] „Gazeta de Transilvania", VIII (1845), p. 252—259.
[21] „Vestitorul românesc", IX (1845), p. 251—252.
[22] „Albina românească", XVIII (1846), p. 24.
[23] „Universul", II (1846), p. 22—23.
[24] Idem, p. 48.
[25] „Gazeta de Transilvania", IX (1846), p. 64.
[26] *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, 1979, p. 871—872.
[27] *Ibidem*.

În decursul celor patru ani de apariţie gazeta „Universul" a trecut prin multe situaţii grele care, desigur, au produs supărări şi zbucium editorului. Cu toate apelurile [28] care s-au făcut către cititori, numărul abonamentelor n-a fost suficient ca să-i asigure o apariţie absolut regulată şi cu atît mai puţin ca să i se aducă unele îmbunătăţiri, după cum dorea editorul şi redactorul ei.

Pentru o scurtă întrerupere, Genilie cere iertare de la cititori arătînd că a avut „o cumplită durere de ochi de care încă tot nu este sigur că s-a vindecat bine" [29]. Realitatea putea fi şi această pricină, dar una sigură era lipsa de fonduri, neachitarea abonamentelor, ceea ce face ca în numărul din 28 decembrie 1847 să se anunţe că „Universul" îşi încetează vremelnic [30] apariţia din lipsă de mijloace, rău de care suferă, după spusele lui G. Bariţiu [31], toate periodicele româneşti din cele trei principate.

Începînd cu anul 1848 gazeta şi-a continuat apariţia, dar numai pentru 4 luni, deoarece la data de 2 mai şi-a încetat definitiv existenţa.

În primii trei ani „Universul" a fost imprimat cu litere semicirilice apoi, din ce în ce, cu mai multe litere latine pînă cînd în 1848 a apărut numai cu litere latine, din păcate pentru scurtă durată după cum am spus.

În manualul său de geografie-istorică Genilie, după ce face o prezentare relativ sumară a ţărilor din toate continentele, trece la o descriere mai amplă a ţării noastre şi în final face un scurt istoric, pentru prima dată, a oraşului Bucureşti, fiind astfel primul istoriograf al Capitalei.

*

Din descrierea ce face oraşului se vede că Genilie îl cunoştea foarte bine, deoarece trăise în el mulţi ani, şi-i vizitase instituţiile, bisericile, mănăstirile, hanurile, prăvăliile, mahalalele şi împrejurimile.

El arată că Bucureştii este cel mai mare oraş al ţării şi Capitala statului „şi unul din cele mai însemnate în Europa". După ce îi aminteşte latitudinea şi longitudinea spune că are o suprafaţă pentru care este necesar cinci ore de mers pe jos pentru a fi înconjurat. Are 12 000 case, 14 000 familii cu 80 000 locuitori din care 4400 sînt străini (1220 cetăţeni austrieci), 250 preoţi şi 2500 ţigani.

Oraşul Bucureşti este reşedinţa domnului, a boierilor, a consulilor Marii Britanii, Franţei, Austriei, Prusiei şi Rusiei. Este centrul administraţiei civile, militare şi religioase, enumerînd toate marile instituţii şi dregătorii, din păcate nearătînd locul şi strada sau mahalaua unde se aflau. Bucureştii este centrul comercial şi industrial al ţării. Are două tipografii unde se tipăreşte „Curierul românesc" şi, din 1828 „Buletinul oficial".

În oraş sînt 26 mănăstiri, iar numărul bisericilor şi al capelelor mănăstirilor este de 130, la care se adaugă încă 100 biserici prin mahalale; afară de acestea sînt temple şi biserici catolice, evreieşti, protestante şi armeneşti.

Are patru spitale „mai mari": Colţea, Orfanotrofinul (Filantropia), Mărcuţa şi Pantelimon, dînd să se înţeleagă că erau şi alte spitale mai mici; 10 hanuri mari şi aproape 100 „de fabrici" dintre care aminteşte 60 tăbăcării, 5 săpunării, 10 poverne, 5 berării etc.

---

[28] *Ibidem.*
[29] „Universul", I (1845), p. 4, 88; II (1846), p. 24, 28, 196; III (1847), p. 28.
[30] Idem, III (1847), p. 208.
[31] „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", X (1847), p. 84.

Ca instituţii, pentru „cultura spirituală", se află un teatru naţional în care, încă din 1834, reprezentaţiile se fac în limba română; „Societatea filarmonică" alcătuită din 70 membri „pentru întinderea literaturei, muzicii vocale şi instrumentale", numeroase şcoli elementare şi pensionate, de ambele sexe, cu vreo 1000 de elevi; Colegiul naţional „Sf. Sava" cu 16 profesori şi 400 elevi, în care se află şi un internat cu 40 elevi dintre care 12 sînt bursieri ai statului; Muzeu cuprinzînd antichităţi, rarităţi, curiozităţi naturale şi tablouri vechi; bibliotecă mare cu lucrări în diferite limbi; Societate literară „pentru cultura limbii" şi Societate agricolă; se află în pregătire înfiinţarea unui seminar de teologie; este menţionat şi un frumos „orolojˮ (ceasornic) care, de curînd, fusese instalat pe Dealul Mitropoliei[32].

Oraşul era împărţit în cinci mari sectoare, numite plăşi, fiecare avînd o deosebită culoare: albastră, galbenă, verde, roşie, neagră, iar tăbliţele cu numărul respectiv care se pun la case, au culoarea plăşii în care se găsesc. Plăşile sînt împărţite în mahalale, în total 78, care, mai toate, poartă numele bisericii respective.

Oraşul are patru mari artere de circulaţie care, în locul bîrnelor cu viaţă scurtă, din anul 1825, au fost pavate cu piatră, iar noaptea sînt luminate de „fanare" (felinare). Este vorba de Podul Mogoşoaiei care, spre miazănoapte, merge spre Transilvania şi „este cel mai înfrumuseţat cu palate în tot lungul său"; Podul Şerban Vodă, spre miazăzi, merge spre Bulgaria; Podul Caliţei (Calea Rahovei) merge spre apus către Craiova şi Podul Tîrgului de Afară care, spre răsărit, merge spre locul unde se face tîrg mare săptămînal şi vestitul bîlci anual numit „Moşi" — „cînd se face cea mai mare adunare de oameni din toată ţara". Ca străzi pietruite, în afară de cele patru mari artere, aminteşte: Gorganul, Vitanul, Mihai Vodă, Tîrgoviştei etc.

În ceea ce priveşte tradiţia întemeierii oraşului şi Genilie spune că numele vine de la Bucur, fost stăpîn al locului în vremuri îndepărtate, nume care s-a păstrat în numirea bisericuţei situată pe un mic promontoriu între mănăstirea Radu Vodă şi rîul Dîmboviţa.

Genilie, făcînd un scurt istoric al oraşului, spune că Mircea cel Bătrîn, după lupta în care a înfrînt oştirea sultanului Baiazid, a construit aici Curtea Veche, unde îşi avea reşedinţa numai vara. De atunci, încetul cu încetul, cu toate răzmeriţele şi focurile ce-a pătimit, localitatea a crescut şi s-a înfrumuseţat mereu de către domnii care au urmat la tron, ajungînd în vremea autorului „punctul de civilizaţia României".

Trece în revistă, foarte pe scurt, clădirile mai importante făcute de Mihai Viteazul, Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu pînă în timpul domniei lui Grigore Ghica (1822—1828), cînd nenumărate bălţi din oraş au fost secate, străzile principale pavate cu piatră, cînd s-au construit multe clădiri frumoase „după arhitectura Europei, ce dau un nou lustru şi frumuseţe Capitalei de acum şi un nou aer de sănătate pentru curăţenie".

„Bucureştenii, ca şi ceilalţi lăcuitori din oraşele Principatului, sînt iubitori de curiozităţi, noutăţi, romanţe şi învăţături unde limba franţeză s-a făcut comună acum. Ei sînt iubitori de lux şi de toate lucrurile frumoase, le plac adunările de petrecere, cum teatrul, vînatul, primblarea şal. [etc.]. Mobilele, costumul sau portul, masa şi ţeremoniile lor sînt toate după ale Europii.

Tinerimea de amîndouă secsele, ageră, iute, alertă şi [in]genioasă, iubitoare de învăţătură şi mai ales de muzică la care mult să şi îndeletniceşte"[33].

---

[32] George Potra, *Din Bucureştii de altădată*, Bucureşti, 1981, p. 76.
[33] Iosif Genilie, *op. cit.*, p. 220.

Oraşul Bucureşti este „patria eroilor" domni, amintind pe Mircea cel Bătrîn, Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Şerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu etc.; este patria şi celor dintîi poeţi şi literaţi Ianache Văcărescu, Iancu Văcărescu, Vasile Cârlova, I. Heliade Rădulescu şi alţii.

„Bucureştii, această capitală frumoasă şi populată, de o figură ovală, după poziţie sînt în centrul Românii şi în mijlocul jud. Ilfovul, într-o graţioasă şi întinsă cîmpie dintre rîurile Dîmboviţa şi Colentina, a căror ţărmuri o înconjură ca un frumos zid regulat de nalt din toate părţile; şi stau pe o lungăreaţă luncă a ţărmurilor vechi ai [ale] Dîmboviţii (de aceea săpînd adînc în pămîntul Bucureştilor p-alocurea se află prea mult şi minunat năsip afund) din stînga ei mai mult, care curge prin mijloc şi o desparte în două" [34].

La marginile oraşului şi în împrejurimi se află „ca o sprînceană încununată cu un şir de vii, grădini şi livezi". Tot în aceste locuri se află mănăstiri şi construcţii frumoase şi minunate locuri unde bucureştenii petrec în timpul verii. Astfel Cotrocenii, unde în vremea veche era o pădure mare, de pe care deal se vedea o frumoasă privelişte a oraşului, Dealul Spirii unde se află ruinele Curţii domneşti (Curtea Arsă) care a fost nimicită de incendiu în 1813, Dealul Filaret unde se face „cea mai frumoasă şi mai desfătătoare plimbare", înconjurat de vii şi cu o minunată apă de izvor. Mai jos, tot spre miazăzi, se află mănăstirea Văcăreşti făcută de Nicolae Mavrocordat, loc unde domnii făceau un popas cînd veneau de la Istanbul, înainte de a intra în Bucureşti.

În partea de miazănoapte, de jur împrejurul malului rîului Colentina, unde se găsea mănăstirea Plumbuita şi palatul fostului domn Grigore Dim. Ghica, se află cele mai frumoase alei, locuri de plimbare şi petrecere mai ales vara.

Se aminteşte apoi „Belvederea" cu minunate livezi de pomi şi flori; Băneasa foarte vizitată pentru frumoasa pădure de stejari, iar de la capul Podului Mogoşoaia (azi Piaţa Victoriei) şi pînă la pădurea Băneasa se află o mare alee, lată de 10 stînjeni, „lungă de un cart de ceas", care trece printr-o plantaţie de tei, începută în 1832 dar neterminată încă. Tot pe malurile Colentinei, care formează un lac mare, se află Herăstrăul, loc foarte vizitat de boierime pentru aerul curat şi pentru „apa sa una din cele mai bune şi mai sănătoase".

Între rîul Colentina şi Capitală se află o minunată cîmpie — Cîmpul Colentinei — care este Cîmpul lui Mars (Martie) al Bucureştilor unde se fac exerciţiile militare, diferite pompe şi ceremonii, sfinţirea steagurilor a armelor miliţiei naţionale înfiinţată în 1830 şi unde în 1834 s-a făcut „jurămîntul credinţii ostăşeşti".

În partea de răsărit a oraşului se află Mărcuţa „cu o frumoasă pădurice" şi o cazarmă a cavaleriei în care se fac exerciţiile şi instrucţia ostaşilor. Mai jos, mănăstirea Pantelimon şi spitalul întemeiat de familia domnitoare a Ghiculeştilor şi „unde slăbiciunea omenească scăpătată îşi află mîngîierea durerilor".

Genilie aminteşte că în oraş, seara şi dimineaţa şi mai cu seamă în timpul anumitor sărbători şi ceremonii religioase, văzduhul este plin de un grandios vuiet al clopotelor de la nenumăratele biserici şi mănăstiri.

Mitropolia, construită în 1655 de Şerban Constantin Basarab zis Cîrnul, este aşezată pe o colină înaltă înconjurată de ziduri. Lîngă ea se află sediul

[34] *Ibidem*, p. 87.

Adunării Naţionale şi Arhiva ţării. Pe partea ce duce spre Mitropolie se află şi cea mai frumoasă alee a oraşului, construită de primărie în 1833.

Mănăstirea Radu Vodă, aşezată tot pe o movilă, fusese hărăzită de ctitori a fi „ospătărie obştească pentru toţi călătorii mari şi mici", adică de orice categorie socială dar, spunem noi, care nu s-a respectat.

În jurul bisericii Sf. Gheorghe Nou, construită de Constantin Brîncoveanu, se află centrul comercial al oraşului. Înăuntrul ei, în afară de voievodul asasinat la Istanbul în 1714, a fost înmormîntat în 1852 şi marele boier Grigore Brîncoveanu, ultimul descendent al acestei ilustre familii.

Mănăstirea Colţea este vestită pentru spitalul alăturat şi pentru turnul „cel mai înalt şi mai frumos", care însă şi-a pierdut din înălţime în vremea cutremurului din 1802.

Dintre celelalte lăcaşuri bisericeşti aminteşte mănăstirile şi bisericile Sărindar, Antim, Sf. Spiridon şi Domniţa Bălaşa, aceasta avînd clădiri în care locuiau „scăpătatele văduve".

Istoricul oraşului se încheie cu menţionarea Curţii Administrative, Cazarma miliţiei şi Colegiul „Sf. Sava", care a fost renovat în 1825, „după o arhitectură regulată şi frumuseţea ce se vede acum".

ALEXANDRU PELIMON ŞI VECHIUL BUCUREŞTI

Nu ştim în care mahala a Bucureştilor s-a născut Alexandru Pelimon, ca cel de al patrulea copil al lui Antoniu Pandele, fost slujbaş şi mai apoi comerciant. În legătură cu anul naşterii George Călinescu [35] înseamnă anul 1820, iar Gabriela Drăgoi [36] anul 1822, fără să cunoaştem pe ce documente se bazează unul sau celălalt.

Cei care s-au ocupat de scrierile sale spun că „nu avea prea multă învăţătură" [37], că n-a făcut nici un fel de studii, că a fost un autodidact, că „studiile şi le-a făcut mai mult prin sîrguinţa proprie, fără vreun curs anumit al vreunui ram de ştiinţă" [38].

Acest fapt ni se pare extrem de curios, fiindcă Pelimon a avut o activitate publicistico-literară foarte bogată şi aceasta cu atît mai mult pentru vremea lui, cînd dintr-o serie întreagă de motive, se scria mult mai puţin decît mai tîrziu sau în ziua de azi.

Părerea noastră este că Pelimon a primit învăţătura de bază la şcoala de la „Sf. Sava" sau la vreun pensionat particular, fiindcă tatăl său, ca negustor, putea să-i ofere această posibilitate. În al doilea rînd, din numeroasele traduceri ce a făcut şi publicat se vede că poseda în bună măsură limba franceză, care n-o putea învăţa decît în cadrul unei şcoli, poate chiar în cea condusă de profesorul J. Vaillant. În al treilea rînd, ne închipuim că nu putea ocupa anumite funcţii pe care le-a avut, dacă n-avea o bază serioasă de învăţătură egală cel puţin liceului, fiindcă de învăţămînt superior la noi în ţară nu se putea vorbi în acea vreme. Nu existau facultăţi şi deci nu puteam avea licenţiaţi în anumite specialităţi.

---

[35] George Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941, p. 248.

[36] Gabriela Drăgoi, în *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, 1979, p. 670.

[37] *Ibidem*.

[38] Revista „Hoţul", I, nr. 35 din oct. 1887.

Iubind prea mult libertatea personală (hrana fiindu-i asigurată din agoniseala părinţilor) şi avînd ambiţia să i se ofere vreo slujbă şi nu s-o ceară, în tinereţea lui n-a vrut să ocupe un post public în treburile statului, spunînd că „ţara cînd va avea trebuinţă îl va găsi gata pentru serviciu“ [39].

Totuşi, mai tîrziu, printre altele a ocupat funcţiile de secretar al Comisiei documentelor mănăstireşti, procuror la Consistoriul episcopiei Buzău, subşef la secţia istorică a Arhivelor statului din Bucureşti.

Începutul carierei sale publicistice l-a făcut în anul 1845 la „Vestitorul românesc“, condus de Zaharia Carcalechi. Şi tot în acel an, cu ocazia căsătoriei domnitorului Gheorghe Bibescu cu Mariţa Văcărescu, Alexandru Pelimon, alături de alţi versificatori români şi străini, i-a dedicat o odă [40].

În anul 1846 tipăreşte în tipografia Colegiului „Sf. Sava“ volumul intitulat *Poezii fugitive*, iar la Institutul Albinei din Iaşi volumul de poezii *Farul amorului* pe care ziarele [41] îl anunţă că se află de vînzare în toate librăriile.

De la 1846 şi pînă în 1881 cînd a decedat, Alexandru Pelimon a publicat o serie întreagă de volume: poezii, povestiri istorice, piese de teatru şi numeroase traduceri din limba franceză în care se vede, după cum am mai spus, că era destul de priceput.

Dintre scrierile cuprinzătoare de povestiri istorice, bazate pe documentarea care o avea la îndemînă, dar şi pe multă fantezie, amintim următoarele: *Bătălia de la Călugăreni* (1848), *Martirii de la 19 iunie şi 13 septembrie* (1850), *Curtea lui Vasilie Vodă* (1852), *Bucur, istoria fundării Bucureştilor* (1858), *Traian în Dacia* (1860), *Tudor Vladimirescu* (1862), *Epoca glorioasă a lui Mihai Viteazul* (1867), *Revoluţiunea română din anul 1848* (1870), *Matei Vodă la monastirea Sadova* (1870). Şi chiar în ultimul an de viaţă (27 iulie 1881) a tipărit volumul *Amintiri poetice istorice*, Tipografia Naţională, Bucureşti, 1881.

Pelimon a făcut şi tipărit traduceri din: Bernardin de Saint-Pierre, W. Shakespeare, J. Fiévée, A. Mickiewicz, Al. Dumas, Tolesforo de Trucha, E. Souvestre, F. Schiller, A. de Lamartine.

Timp de o jumătate de secol scrierile sale au format lectura şi distracţia atîtor generaţii din secolul trecut. Un continuator, în genul lui, dar mai puţin dotat, ar putea fi amintit pe N.D. Popescu (Nedea) care, timp de cîteva zeci de ani, a tipărit, în afară de alte lucrări despre haiduci „Calendarul pentru toţi fiii României“, în care a popularizat istoria neamului nostru în masele cele mai largi ale poporului.

Alexandru Pelimon a fost un mare iubitor al trecutului, un cititor neobosit al vechilor cronici româneşti şi un îndrăgostit al tuturor mărturiilor care pomeneau ceva din istoria neamului nostru, pentru care motiv, în afară de poezii, majoritatea scrierilor sale au un caracter istoric, bineînţeles nu de specialist şi erudit, ci de diletant.

Cu acest bagaj de cunoştinţe, înzestrat cu o fantezie bogată şi o cursivitate deosebită, Pelimon a scris şi tipărit mii de pagini, dintre care unele mai interesează şi astăzi.

Pelimon a scris unul dintre primele romane româneşti despre Bucureşti (*Hoţul şi Hagiul*, Bucureşti, 1853), despre care în zilele noastre s-au scris două articole [42] interesante.

---

[39] Idem.

[40] „Albina Românească“, XVII (1845), p. 297—302, 305, 306, 309.

[41] „Universul“ II (1846), p. 92; „Albina Românească“, XVIII (1846), p. 383.

[42] Al. Piru, *O sută de ani de roman*, în „Viaţa românească“, X, 1957, nr. 6; Paul Cornea, *Un roman de acum un veac despre Bucureşti*, în „Gazeta literară“, VI, 1959, nr. 41.

În cele de mai jos, nu ne vom ocupa decît de o singură lucrare [43] a sa ce priveşte trecutul oraşului Bucureşti şi pe care o împărtăşim cititorilor în rîndurile ce urmează.

Astfel Alexandru Pelimon trăindu-şi toată viaţa în Bucureşti şi avînd o mare dragoste pentru oraşul în care s-a născut, a vrut să-i cunoască cît mai veridic trecutul. Dar neavînd la îndemînă nici o scriere în acest domeniu, ci numai tradiţia că oraşul a fost înfiinţat de Bucur ciobanul, s-a apucat personal de cercetări cît mai temeinice pentru a ajunge într-o zi la o satisfacţie personală a curiozităţii sale pe care, mai tîrziu, a împărtăşit-o şi publicului în volumul menţionat.

Pentru documentare — spune el — „întrebam şi cercetam pe d-alde bătrîni, răsfoiam la cronicari, ori pe unde îi găseam, observam oraşul şi vizitam des monumentele şi stabilimentele [instituţiile] sale cele vechi, mă opream dinaintea oricărei cruci sau pietre pe care găseam o inscripţiune săpată în caractere chirilice. Îmi spărgeam capul ca să o descifrez, îi confruntam data care se afla pe dînsa cu datele din istorie. Meditam asupra a tot felul de materii [informaţii] ce le aflam. Cercetam bisericile şi mănăstirile şi mai adesea ori treceam pe la [mănăstirea] Radu Vodă, lîngă care se află mica bisericuţă Sf. Tănase, care se zice că ar fi a lui Bucur Ciobanul. Dam ocoluri în sus şi în jos, vedeam semnele unei zidării de cetate, care a fost aci vreodată, în vechime, priveam cu luare aminte la colina pe care este situată mănăstirea aceasta, dar, însfîrşit, nimic nu puteam descoperi, decît ce-mi zicea tradiţia şi bătrînii".

Nemulţumindu-se cu atîta, Pelimon a cercetat diferite arhive şi biblioteci, iar printre cărţile unui colonel a găsit una veche, fără legătură şi chiar fără foaia de titlu, astfel că nu ştia cînd a fost tipărită, unde şi de cine. Din prefaţă însă se putea deduce că autorul ei era Nicolae Horga * din Transilvania.

În acea lucrare, Pelimon a găsit o legendă în care se vorbea de căsătoria fiicei lui Bogdan voievodul Moldovei cu Bucur, luptător neînvins împotriva barbarilor, fecior de domn, el însuşi domn mai tîrziu şi întemeietor al oraşului Bucureşti.

Dar trecînd peste această *legendă*, destul de amplă, pe care, după părerea noastră, nici Pelimon nu prea punea mare temei, ci îi servise mai mult ca un motiv de inspiraţie pentru noua lucrare, redăm mai jos o parte din cuprinsul textului care priveşte exclusiv oraşul Bucureşti aşa cum a fost văzut, la jumătatea secolului trecut, de Alexandru Pelimon. El spune următoarele: „capitala României ** [?!] merită a fi descrisă pentru ca fiii ei cum şi streini[i] să o cunoască mai bine, a-i şti începutul fundării, evenimentele, prefacerile şi calamităţile ce în mai multe rînduri au căzut pe dînsa".

Oraşul Bucureşti este aşezat pe o frumoasă cîmpie ce are de jur împrejur: dealuri, văi, colnice, ape şi păduri ce-i dau un aspect cît se poate de plăcut. Prin urmare într-un astfel de loc este aşezată capitala ţării, unde este şi scaunul domnului. „Aci locuiesc fruntaşii ţării, capitaliştii, precum şi cei care n-au pîine".

---

[43] Alesandru Pelimon, *Bucur, istoria fundării Bucureştilor*, Tipografia Naţională a lui Iosif Romanov et comp., Bucureşti, 1858.

* Horga-Popovici Nicolae (c. 1741 Seleuş, jud. Arad — 1811), cărturar iluminist. Cunoştea limbile latină, slavonă, maghiară, sîrbă şi germană. A fost învăţător şi inspector şcolar în Şiria, iar din 1796 preot în satul natal. Cartea pe care a folosit-o Pelimon a fost scrisă de Horga, *Oglindă arătată omului înţelept*, Tipografia Universităţii, Buda, 1807.

** A. Pelimon anticipează numirea oficială a oraşului Bucureşti drept capitală a ţării întregi (1862).

„Trebuie să ne închinăm fruntea îndată ce ne apropiem de dînsa, ca aceleia al cărei nume, ca şi viaţa ce o petrec locuitorii ei, este bucuria, plăcerile, desfătarea, legeritatea [uşurinţa], galanteria şi atîtea altele o mie ş-o sută ce nu ne mai vin în minte".

„Românii îşi iubesc capitala foarte mult şi sînt mîndri de ea, iar străinii simt o atracţie deosebită şi nu le mai vine să plece după ce au cunoscut-o, găsind într-însa o nouă patrie a lor".

Oraşul Bucureşti are „patru uliţi mari paralele [?] ce sînt tăiate prin o mie şi o sută altele care scot [ies] în dreapta şi în stînga. Fiecare din cele prinţipale ţiind [măsurînd] aproape cîte o jumătate milă şi mai mult, ducînd mai toate către aceiaşi direcţiune, fiind lăturate [mărginite] de case mari şi mici, palate şi curţi mari boiereşti lîngă care se mai văd şi pînă azi ici şi colea nişte căsuţe mici, vechi. Se găsesc lipscănii, marchitănii, băcănii, meşteşugari, cîrciume, o sumă de precupeţi, bancheri şi de ăi [aceia] care nu fac nimica. O lume grămădită, închisă între nişte munţi de case, o mulţime de oameni furnicînd prin tîrg şi prin mahalale şi mai cu deosebire o sumă de femei cochete".

Vechile palate domneşti, mănăstirile, bisericile şi hanurile „domină ca nişte citadele poziţia oraşului. Toate aceste edificiuri reprezintă date istorice, mai mult sau mai puţin importante, cît şi numeşte pe acei bărbaţi care au făcut cîte ceva pentru patria lor.

Ce de evenimente se petrecură într-însul d-atîtea ori cînd voi [i] destinul ca să imprime semnele nenorocirii sau ale mărirei pe fruntea fiilor României.

Cît de grandios îi fu trecutul în unele împrejurări asemenea şi cît de trist cînd acest popor gemu de apăsare, de persecuţie, de invaziile streinilor, de ciumă, de foamete, de foc, cît şi de înnecăciune".

Oraşul din punct de vedere al curăţeniei suferă foarte mult, mahalalele şi chiar străzile principale sînt murdare, pline de băltoace şi foarte mult noroi, iar vara înoată toate într-un nor de praf.

Se miră de ce proprietarii bogaţi nu respectă, în ceea ce priveşte curăţenia străzilor, dispoziţiile autorităţilor şi curios i se pare faptul că nici conducerea primăriei, ocupată cu alte treburi, nu obligă pe cei îndărătnici să-şi îndeplinească obligaţiile cetăţeneşti.

„Fie oricum, Bucureştiul este un tezaur de frumuseţe pitorească şi istorică, este un diamant incult [neşlefuit]".

Cercetînd şi prezentînd această lucrare a lui Pelimon am constatat că ea cuprinde informaţii istorice corespunzătoare adevărului, observaţii directe personale, dar şi unele care n-au nici o legătură cu realitatea.

Cu toate acestea ea rămîne, pentru epoca respectivă, un interesant reportaj despre oraşul Bucureşti.

Pelimon a socotit şi a fost convins că prin ceea ce a scris el, şi prin întreaga literatură istorică, tineretul îşi poate face o educaţie patriotică, care să-l ajute să trăiască evenimentele importante ale trecutului şi ale prezentului.

DIMITRIE PAPAZOGLU, UN CTITOR AL ISTORIOGRAFIEI BUCUREŞTENE

Printre cei care s-au ocupat de trecutul oraşului Bucureşti trebuie să amintim şi numele locotenent-colonelului Dimitrie Papazoglu, fost militar de carieră. N-a avut studii de specialitate şi nici istoric n-a fost, cu toate

acestea, prin tot ceea ce a făcut, a scris și publicat, îl putem aşeza în categoria istoriografilor bucureșteni, el lăsîndu-ne descrieri și informații inedite și interesante despre cele văzute și trăite în timpul vieții lui.

Înainte însă de a vedea ce a făcut în legătură cu istoria vechiului București, să arătăm, pe scurt, care i-a fost viața și îndeletnicirile sale.

Dimitrie Papazoglu, după însemnările lui, s-a născut la 28 martie 1811 în Hanul Zlătari de pe Podul Mogoșoaiei. Tatăl său, Andrei* Papazoglu, era fiul lui Nicolae Papazoglu care, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea locuia în Oltenia prin părțile Craiovei. Unul din cei șapte copii ai lui Nicolae a fost Andrei care, prin 1795, era grămătic de vistierie și fusese ridicat la rang de „boier de neam" de către Constantin Alex. Ipsilanti.

Andrei Papazoglu, negustor și zaraf în Hanul Zlătari, a fost căsătorit de două ori, prima dată cu Teodora care s-a stins din viață în 1802 şi a doua oară cu văduva Lixandra, cu care a avut cinci copii, dintre care cel mai mare a fost Dimitrie.

Copilăria acestui băiat, ca și a celor patru surori, nu a fost prea liniștită, fiindcă în 1813—1814 bîntuind o groaznică epidemie de ciumă — ciuma lui Caragea — în București, părinții au fost obligați să părăsească orașul şi să se refugieze la Ploiești iar mai apoi, spre mai mare siguranță, la Cîmpina.

După trecerea primejdiei, familia se reîntoarce la Bucureşti şi Dimitrie este dat să învețe carte la Școala Domnească condusă în acea vreme de învățătul profesor grec Constantin Vardalah (în perioadele 1803—1815 și 1820—1821) și arhimandritul Neofit Ducas (între 1815 și 1818). La numai cîțiva ani însă, începe mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu, iar familia Papazoglu, la intrarea turcilor în ţară, se refugiază la Braşov, unde copilul Dimitrie continuă cursurile unei școli de acolo, învățînd, după cum spune el, limbile germană și maghiară.

După şase ani de stat la Braşov, familia Papazoglu se reîntoarce la Bucureşti unde Dimitrie își continuă învățătura în particular, luînd și lecții de desen de la pictorul și profesorul francez Jacquin, ceea ce a făcut să capete gustul pentru artele plastice şi mai tîrziu, în calitate de „compuitor, desenator și editor" să tipărească foarte multe litografii ce înfăţişau pe domnii ţării şi diferite evenimente importante din istoria neamului nostru.

În 1830, reorganizîndu-se armata națională, conform Regulamentului Organic, cînd s-au înrolat mulţi fii de boieri mari şi mici ca ofițeri, după pregătirea și vîrsta ce aveau (ex. Ioan Solomon, Ioan Odobescu, Christian Tell, Emanoil Băleanu, Constantin D. Ghica, Constantin N. Filipescu, Scarlat Creţulescu, Radu Golescu, Ion Cîmpineanu, Nicolae Bălcescu, Grigorie Serrurie, Ioniță Budişteanu etc.) şi tînărul Dimitrie Papazoglu a intrat în armată cu grad de iuncăr, fiind repartizat la compania 5 din Regimentul 1 infanterie comandat de colonelul Emanoil Băleanu. În 1831 este avansat praporgic, adică sublocotenent, pentru faptul că a contribuit la buna străjuire a oraşului Bucureşti bîntuit de holeră, iar în 1832, în urma unei acțiuni energice de stîrpire a unor tîlhari, pe gheața Dunării la Oltenița, este înaintat la gradul de locotenent.

---

* Greșit într-o lucrare de referință bogat documentată, s-a arătat că Hagi Dumitrache Papazoglu, proprietarul hanului cu același nume, a fost „tatăl istoriografului" [44], cînd, clar şi precis, chiar el spune că tatăl său se numea Andrei. De altfel, nu exista nici o legătură de rudenie între familia hagiului și aceea a istoriografului de care ne ocupăm. În acea perioadă existau mai multe familii în Bucureşti şi în ţară cu numele de Papazoglu.

[44] Constantin C. Giurescu, *Istoria orașului București*, Bucureşti, 1966, p. 311.

La începutul anului 1835, în calitate de comandant al companiei 7 din acelaşi regiment, i se încredinţează paza ocnei de la Telega. Mai apoi este detaşat în interesul slujbei la Ploieşti, Celei, Zimnicea, Calafat, Brăila, pentru paza Dunării. În acest ultim oraş, în 1842, a participat la înăbuşirea revoluţiei locale, primind drept răsplată decoraţia otomană cu diamante „Nişan Eftihar" pe care, în toate ocaziile oficiale, o purta cu mîndrie la gît. În 1845 a fost avansat la gradul de căpitan, iar în anul următor revine în Bucureşti unde, în primăvara anului 1847, împreună cu ostaşii ce-i avea în subordine, salvează pe arestaţii ce erau în puşcăria cuprinsă de flăcări şi se distinge în stingerea uriaşului incendiu care a prefăcut în cenuşă o bună parte din locuinţele şi monumentele istorice ale oraşului.

Mai apoi, după o perioadă de vreun an şi jumătate de serviciu pe linia Dunării, pentru paza graniţei, în toamna anului 1848 se afla din nou în Bucureşti participînd activ, în ziua de 13 septembrie, la lupta din Dealul Spirii, cînd pompierii şi infanteriştii români au opus o rezistenţă demnă de toată lauda împotriva ostaşilor otomani.

După această dată şi-a continuat activitatea militară la Islaz, Focşani şi Brăila pînă în 1855, cînd este avansat la gradul de maior, dar numai după cîteva luni şi după 25 ani de serviciu sub arme, demisionează din cadrele active ale armatei şi trece la pensie, rămînînd, după cum spune el, — „pensionar şi deputat notabil de mahala" [45].

Timp de 25 ani, cu toate că a fost obligat să-şi îndeplinească activitatea militară mai mult în provincie, în localităţi lipsite de confort şi de viaţă intelectuală, Dimitrie Papazoglu a trecut cu bărbăţie peste toate neajunsurile şi în timpul liber a citit cu nesaţ multe cărţi din diferite domenii şi a adunat numeroase mărturii ale trecutului şi în special piese arheologice şi istorice, pe care pămîntul şi săpăturile i le-a pus la dispoziţie.

La ieşirea la pensie, fiind încă relativ tînăr, avînd numai 45 ani, s-a dedicat cu totul unei activităţi puţin obişnuite intelectualilor din acea vreme. Dacă pentru cei mai mulţi oameni trecerea la pensie echivalează adesea cu amurgul carierei, cu o existenţă tihnită şi monotonă, consumată la flacăra palidă a amintirilor, pentru Dimitrie Papazoglu ea a însemnat începutul unei întinse şi prestigioase activităţi pe tărîmurile ştiinţei şi culturii. Fire neastîmpărată, mereu aplecată spre cunoaştere, spre lumină şi adevăr, nutrind o profundă şi statornică iubire de patrie, el s-a aşternut pe muncă şi pe studiu, cu o pasiune şi o energie neobişnuită, strîngînd şi punînd în valoare tot ceea ce a socotit că poate contribui la relevarea trecutului nostru de glorie, la creşterea prestigiului ţării şi al poporului român.

Motivele care l-au îndemnat să se consacre cu atîta entuziasm, după ieşirea sa la pensie, unor complexe acţiuni de valorificare şi popularizare a tradiţiilor înaintate ale poporului, le găsim explicate chiar de Papazoglu [46], în 1856, cînd spune: „Maiorul Papazoglu nesuferind a sta în neactivitate şi fără a aduce folos ţării lui, i-a venit salutara idee şi i-a plăcut, cum place la tot militarul, de a se ocupa cu lucrări folositoare ţării lui şi armatei. Fără a fi asociat cu nimeni sau subvenţionat de către stat, a lucrat şi

[45] Dr. N. Vătămanu, *Lt. colonelul Dim. Papazoglu, primul istoriograf al Bucureştilor*, în „Gazeta municipală", nr. 575—578, Bucureşti, 1943.
[46] Colonel Ioan Strujan şi locotenent-colonel Constantin Căzănişteanu, *Locotenent-colonel Dimitrie Papazoglu*, 1972, p. 13.

lucrează în ramura arheologiei subiecte naţionale prin publicaţiuni de litografii şi mai multe descrieri istorice“ [47].

În 1859, cu toate că era pensionar, a fost numit judecător la Curtea judecătorească militară, iar în 1874 este înaintat la gradul de locotenent-colonel în retragere.

În 1860 guvernul l-a numit comisar în fruntea unei delegaţii pentru a constata bunurile istorico-arheologice din cele 60 mănăstiri din judeţele Prahova, Dîmboviţa, Muscel şi Olt. În legătură cu cele constatate, în 1863, a alcătuit un proiect [48] pentru adunarea tuturor antichităţilor mai importante din ţară şi depunerea lor la Muzeul Naţional.

Dimitrie Papazoglu s-a căsătorit în 1843 cu Irina Greceanu, fiica medelnicerului Hristodor Greceanu. Cu banii primiţi ca zestre a cumpărat casa şi grădina de pe Calea Văcăreşti nr. 151, colţ cu uliţa Dobroteasa, numită mai apoi Triumfului, iar actualmente Locot.-colonel [Dimitrie] Papazoglu, care merge pînă în strada Nerva Traian.

Dimitrie Papazoglu a avut cinci copii din care cel mai mare, Dimitrie, după dorinţa tatălui, a intrat în armată şi a participat activ, ca ofiţer, la Războiul din 1877—1878. Al doilea fiu, Constantin, a fost şi el ofiţer, a luptat în Războiul de independenţă, ajungînd pînă la gradul de general de brigadă în retragere.

După unii cercetători, Dimitrie Papazoglu a încetat din viaţă „în plină activitate“ la 5/17 august, iar după alţii la 2 august 1892, în vîrstă de 81 ani, în locuinţa sa din mahalaua Dobroteasa şi a fost înmormîntat în cimitirul mănăstirii Cernica. În condoleanţele trimise familiei cu acea ocazie „oficialităţile cele mai înalte i-au adus elogii pentru vasta şi fecunda sa activitate închinată propăşirii şi binelui ţării“ [49].

În locuinţa lui de pe Calea Văcăreşti, la acea dată acoperită cu şindrilă sau olane şi mult mărită şi transformată în decursul timpului, Dimitrie Papazoglu a instalat tot ce-a adunat de prin locurile unde a funcţionat, iar mai tîrziu ce a achiziţionat sau pe care personal le-a scos din săpăturile arheologice făcute cu propria lui cheltuială.

În aceste case, încă din 1855, a întemeiat un muzeu invitînd pe toţi cetăţenii oraşului de a-l vizita. Acolo se puteau vedea: pietre cu inscripţii din epoca romană şi medievală, monede de aur, argint şi bronz, vase de lut şi din metal, arme, documente, manuscrise, cărţi etc., pe care le adunase cu trudă şi cheltuială şi cu multă grijă şi dragoste le păstra pentru a fi văzute sau cercetate de toţi cei care ar fi dorit să facă acest lucru.

Printre persoanele din ţară care i-au vizionat şi cercetat colecţiile din muzeul său amintim pe Cezar Bolliac, I.G. Valentineanu şi istoricul Grigore Tocilescu, care au consemnat în cartea de impresii frumoase aprecieri.

În 1865 a primit vizita învăţaţilor francezi Gustave Boissière şi Ambroise Baudry, membri ai Comitetului arheologic din Franţa, care primiseră de la Napoleon al III-lea misiunea arheologică de a ne vizita ţara. Acestor învăţaţi Papazoglu le-a dat ca amintire cîteva piese interesante din colecţia sa, iar împăratului Napoleon al III-lea i-a trimis în dar „cronologia ţării“ tipărită pe o panglică de mătase albastră, lungă de cinci coţi, scrisă în litere de aur, într-un toc de piele frumos ornamentat.

---

[47] Dr. N. Vătămanu, *op. cit.*, nr. 575, p. 1 şi Ioan Strujan şi Constantin Căzănişteanu, *op. cit.*, p. 13—14.

[48] Arh. St. Buc., *Documente munteneşti*, VII—25.

[49] Ioan Strujan şi Constantin Căzănişteanu, *op. cit.*, p. 14.

În septembrie 1873, profesorii dr. Otto Hirschfet şi dr. Otto Bendorf, de la Universitatea din Praga, au venit la Bucureşti şi au cercetat în special piese numismatice din colecţia lui Papazoglu, cărora, la plecare, le-a oferit o mască femeiască de bronz „de cel mai nobil stil antic“ [50].

Dimitrie Papazoglu a întreţinut corespondenţă cu muzee, societăţi arheologice şi diferite persoane din străinătate: general Ross, prof. universitar D. Popov, contele Orlov, contele Uvarov, preşedinte al Comitetului arheologic din Moscova, baronul Eduard von Osten-Sacken, director al Cabinetului de antichităţi şi numismatică din Viena.

Cu exponate preţioase şi interesante Papazoglu a participat la diferite expoziţii în ţară şi străinătate (Paris, Viena).

Pentru activitatea şi meritele lui, Dimitrie Papazoglu a primit medalii şi decoraţii de la Alexandru Ioan Cuza şi Carol I, iar din diferite state mulţumiri scrise de la mari personalităţi, precum şi medalii, decoraţii, diplome. Prinţul Jêrome Napoleon i-a dăruit un inel de aur, cu cifra sa în diamante, Anton de Hohenzollern-Sigmaringen, tatăl lui Carol I, o medalie de aur, Napoleon al III-lea i-a decernat medalia de bronz pentru participarea la expoziţia de la Paris, din 1869. În noiembrie 1870 a fost ales membru corespondent al Societăţii arheologice din Moscova.

Inimos patriot, nu scăpa nici o ocazie favorabilă de a interveni cu ceva. Astfel, în 1881, a trimis ziarului „România liberă“ [51] o scrisoare în care făcea apel la conducerea statului de a bate o medalie comemorativă din oţelul tunurilor luate ca trofeu în Războiul de la 1877—1878, care să se vîndă cu 50 bani bucata. Propunea ca o parte din sumele rezultate să fie depusă în Casa de dotaţie a armatei, iar cealaltă parte din bani să fie distribuită, drept ajutor, copiilor orfani ai căror părinţi şi-au jertfit viaţa pe cîmpul de luptă.

Dimitrie Papazoglu, în afară de piese de arheologie (piatră, metal, lut) şi numismatică, a colecţionat documente, manuscrise şi cărţi vechi române şi străine.

Inventarul cărţilor vechi din biblioteca sa au format, „despărţirea“ XII în 1855, iar în 1860 „despărţirea“ XIII, din cele XX cîte se aflau în muzeul său.

Din numărul de 800 de cărţi, două erau din secolul al XV-lea, adică incunabule, 17 din secolul al XVI-lea şi 80 din secolul al XVIII-lea, celelalte toate din secolul al XIX-lea. Printre ele se găseau exemplare foarte rare, chiar unicate în ţara noastră, iar despre una în limba latină, bogat ilustrată, a lui Claudius Aelianus, tipărită la Veneţia în 1552, în care se tratează vechea tactică şi strategie militară greacă se spune, în catalogul lui din 1872, că a fost „găsită la Tîrgovişte la un bătrîn moşnean şi să zice că au fost din biblioteca lui Mihai Viteazu“ [52], fapt deosebit de important dacă s-ar putea dovedi exactitatea acestei afirmaţii.

Între 1856 şi 1892, Dimitrie Papazoglu a activat cu o deosebită pasiune în domeniul arheologiei, istoriei, muzeografiei, literaturii şi gazetăriei. A editat numeroase litografii, hărţi şi calendare, unele cu caracter naţional-istoric şi altele cu caracter educativ. După anumite calcule făcute de el şi de cei care i-au studiat această latură a activităţii lui, litografiile editate de el

---

[50] *Ibidem*, p. 92.
[51] „România liberă“, 1881, nr. 1169, p. 2—3.
[52] Florin Marinescu şi Maria Rafailă, *Dimitrie Papazoglu, un bibliofil pasionat*, în „Archiva Valachica“, Tîrgovişte, 1976, p. 317, 318.

cuprind circa 200 „tablouri“ [53] — diferite subiecte — şi au fost trase într-un număr impresionant, circa 800 000 exemplare [54] cu care s-au împodobit pereţii multor case din mahalalele oraşului Bucureşti, precum şi din alte localităţi din cuprinsul ţării. Din acest imens număr nu se păstrează astăzi, în totalitatea subiectelor — „tablourilor“ — nici în marile biblioteci şi colecţii ale statului. Puţine şi dispersate exemplare se mai găsesc în diferite colecţii particulare.

Pentru desenarea lor, Papazoglu a folosit concursul unor artişti talentaţi din acea vreme: George Venrich care a şi introdus, ca şi Mondoville în acelaşi an, arta litografiei la noi în ţară în luna mai 1829, apoi K. Danielis, C. Isler, H. Bahr şi Decusan. Într-un articol publicat în ziarul „Naţionalul“ din 11 ianuarie 1859, Papazoglu anunţă că desenul cu prezentarea deputaţilor sîrbi la Miloš Obrenović a fost făcut de Carol Popp de Szathmari, dar acesta nu este singurul făcut de renumitul pictor şi fotograf.

Unele desene ale litografiilor le-a făcut chiar D. Papazoglu, fiindcă deprinsese încă din adolescenţă, după cum am mai arătat, meşteşugul acesta de la pictorul francez Jacquin.

Din foarte numeroasele litografii pe care le-a editat amintim aici numai pe cele care se referă la Bucureşti: *Bucur Ciobanul*, *Obşteasca Adunare a Valahiei*, *Focul din Bucureşti — martie 1847*, *Cortegiul funebru al lui Alexandru Dim. Ghica*, *Bătălia din Dealul Spirii de la 13 septembrie 1848*, *Sosirea lui Alexandru Ioan Cuza la Bucureşti*, *Canalizarea Dîmboviţei*, *Inundaţia capitalei*, *Centrul Bucureştilor*, *Turnul Colţei*.

În afară de aceste litografii, Papazoglu a tipărit calendare de perete încadrate cu figuri istorice, hărţi şi diferite imagini reprezentînd piese rare din colecţia sa. A tipărit de asemenea, în culori, hărţile judeţelor, în număr de 32, fiecare fiind dedicată prefectului respectiv sau unui mare proprietar din judeţ.

De asemenea a scos şi răspîndit, într-un număr apreciabil de exemplare, trei planuri reprezentînd oraşul Bucureşti, care sînt documente foarte interesante ce ne arată înfăţişarea oraşului (relief, întindere, străzi, instituţii) cum era acum o sută şi ceva de ani.

Primul plan este tipărit pe calendarul * anului 1869, la mijloc, şi ne arată înfăţişarea oraşului la acea dată, pe care se pot citi vechile nume ale principalelor artere de circulaţie. Astfel: Calea Vergului = Călăraşi, Calea Herăstrău = Dorobanţi, Calea Tîrgoviştei = Griviţei, Calea Craiovei = Rahovei.

Planul din 1871, de format mare (0,92 × 0,70) este dedicat suveranului Rusiei, avînd dedesubt o ilustraţie care reprezintă pe legendarul Bucur cu oile sale şi mica bisericuţă ce-i poartă numele. Este colorat după cum se numeau sectoarele de atunci (Culoarea de Roşu, Negru, Galben, Albastru şi Verde).

După părerea noastră, în afară de cel al maiorului Borroczyn tipărit în puţine exemplare în 1852, planul lui Dimitrie Papazoglu este cel mai preţios şi se pare că a avut o circulaţie şi folosire foarte mare, încît foarte puţine exemplare s-au putut păstra pînă în zilele noastre; adevărate piese rarisime.

---

[53] Gh. Petrescu-Sava, *Prestigioasa activitate a maiorului D. A. Papazoglu (1811—1892)*, în „Gazeta cărţilor“, VIII (1938), nr. 5—6.

[54] Ioan Strujan şi Constantin Căzănişteanu, *op. cit.*, p. 108.

* În litografia lui George Venrich de pe str. Izvor nr. 24.

În el se arată limitele de atunci ale oraşului propriu-zis care astăzi sînt depăşite enorm de mult. O foarte mare parte din suprafaţa hotarului orăşenesc era acoperită la acea dată cu terenuri agricole, grădini de zarzavat şi legume şi în special cu vii, care erau foarte întinse în toate direcţiile. Aceste terenuri întinse, adevărate moşii s-au transformat în zilele noastre în mari cartiere ale oraşului, cu construcţii noi, moderne şi cu frumos aspect arhitectural. Se poate vedea în plan cursul întortocheat al rîului Dîmboviţa, necanalizat la acea dată.

Sînt însemnate bălţile şi gropile (unele destul de mari) de unde se scotea nisip şi lut pentru fabricarea cărămizilor. Străzile de atunci erau mult mai strîmte şi foarte întortocheate, un adevărat labirint. Nu existau artere largi — bulevarde — care să taie oraşul în diferite direcţii. Acestea au fost trasate mult mai tîrziu sub primariatul lui Em. Protopopescu-Pake, iar de atunci altele noi în zilele noastre.

Multe din străzile, străduţele şi fundăturile de atunci, datorită lucrărilor edilitare şi urbanistice, au dispărut cu timpul, oraşul luînd o înfăţişare demnă de progresul ţării şi de evoluţia societăţii.

Multe străzi şi străduţe, menţionate în planul oraşului de la 1871, au dispărut cu totul, iar la multe din cele rămase li s-a schimbat numirea, după cum amintim următoarele: Crivineni, Ceair, Rotari, Gura Oborului, Ziduri, Şerbănică, Taurului, Galopului, Trăpaşului, Brînzari, Lanţului, Strugurari etc.

Sînt însemnate locurile unde s-au dat diferite lupte în decursul timpului (1632, 1818, 1821, 1848 etc.) şi barierele oraşului: Belvedere, Herăstrau, Vitan, Spirei, Craiovei, Tîrgoviştei, Mogoşoaiei, Mandritului, Moşilor etc.

Un alt fapt, neobişnuit pînă la el, Papazoglu fixează în cuprinsul planului cîteva imagini care reprezintă oarecum fotografic sau în desen următoarele construcţii: Palatul de la Cotroceni, Gara Bucureşti-Giurgiu (Filaret), Palatul de pe Podul Mogoşoaiei, Mitropolia, Gara Bucureşti-Ploieşti (Nord) şi chiar casa lui de pe Calea Văcăreşti nr. 151, unde-şi avea muzeul.

Jos, în partea stîngă a planului, se află o statistică întocmită după relaţiile ce i-au fost date de T. I. Focşeneanu, secretarul primăriei Capitalei.

Din această statistică, bogat cuprinzătoare, reţinem că oraşul avea 25 000 case, 150 000 locuitori, 678 străzi şi străduţe, 7 ministere, 11 consulate, 6 cazărmi cu 6 000 ostaşi, 2 licee, 3 gimnazii, 18 pensionate particulare (9 de băieţi şi 9 de fete), 28 şcoli primare (15 de băieţi şi 13 de fete), 2 teatre, 7 pieţe alimentare, 9 cimitire, 80 medici, 4 dentişti, 4 veterinari, 20 spiţeri, 10 fabrici, 5 fotografi, 2 cabinete particulare de antichităţi (Dimitrie Papazoglu şi Cezar Bolliac), 2 biblioteci particulare (Dimitrie Papazoglu şi Alexandru Odobescu); 500 de birje, carete, droşci şi căruţe.

Din variatele lucrări publicate de Dimitrie Papazoglu ne oprim numai asupra a trei din ele care au legătură directă cu istoricul oraşului. Astfel:

Istoria începutului oraşului Bucureşti, astăzi capitala României, Bucureşti, 1870. Lucrarea aceasta, care este o broşură de 46 pagini, a fost dedicată lui Constantin Herescu Năsturel. Motivul care l-a îndemnat să scrie această cărticică este, după cum spune el „întunerecul ce învăluie timpul începutului oraşului Bucureşti, capitala României“. Nu este primul care a făcut acest lucru. Înaintea lui au mai scris despre Bucureşti, Iosif Genilie profesor la Colegiul naţional „Sf. Sava“, Al. Pelimon (1858) şi arhitectul Dimitrie Berindei (1861).

În cele spuse şi scrise pînă la acea dată, Dimitrie Papazoglu a fost de părere că Bucur ciobanul a fost întemeietorul Bucureştilor, dar mai apoi, şi mai cu seamă în cadrul acestei lucrări, este convins că fondarea oraşului s-a făcut cu mult înainte de domnia lui Mircea cel Bătrîn. De altfel, săpăturile şi cercetările arheologice au dovedit că pe teritoriul oraşului şi al împrejurimilor au existat locuitori încă din perioada neolitică, adică acum 150 000 ani.

Dimitrie Papazoglu credea că „nucleul oraşului" a fost suburbia Dobroteasa cuprinzînd mahalalele Apostolul, Staicu, Olteni, Udricani, fapt care nu corespunde documentar şi nici săpăturilor arheologice. Că este o mahala veche a oraşului sîntem cu totul de acord, fiindcă vechiul Bucureşti a luat fiinţă şi s-a dezvoltat mai tîrziu în stînga Dîmboviţei unde locul era mai sănătos, spre deosebire de partea dreaptă unde erau smîrcuri şi bălţi care mergeau pînă la poalele dealului Cotroceni care, încă la sfîrşitul secolului al XVII-lea, era acoperit cu o parte din întinsa şi mult seculara pădure numită Codrul Vlăsiei.

Credem că mahalaua Dobroteasa, în care Dimitrie Papazoglu îşi avea casa, s-a înfiripat încă din secolul al XVII-lea, pe întinsul teren pe care l-a avut soţia văduvă a unui om bogat, Dobrotă, de unde numirea de Dobroteasa, aşa cum au mai fost şi alte cazuri asemănătoare. Astfel, Elena Damari (născută Ipsilanti), soţia răposatului mare vornic al Ţării de Jos Ioniţă Damari (m. septembrie 1798), numită popular Dămăroaia, a posedat locuri lîngă Bucureşti, iar proprietatea ei care altădată a fost teren agricol, actualmente este frumosul cartier cu acelaşi nume, situat între Bucureştii Noi şi Băneasa.

În cuprinsul lucrării, Dimitrie Papazoglu, după ce arată străjile sau barierele oraşului, descrie împrejurimile: Văcăreşti, Vitan, Cernica, Pantelimon, Mărcuţa, Colentina, Plumbuita, Băneasa etc., amintind monumentele şi ctitoriile făcute de diferiţi domni în decursul timpului.

Călăuza sau conducătorul Bucuresciului, *istoric şi pitoresc*, tipărită în 1871. Ceea ce l-a îndemnat să întocmească această „călăuză" care nu este altceva decît un *ghid*, a fost constatarea că multe ţări şi oraşe din Europa au astfel de lucrări interesante şi de folos atît pentru cei din ţara respectivă, cît şi pentru turiştii ce vin din alte state.

Cu toate că în ea se cuprind anumite fantezii şi păreri greşite în legătură cu întemeierea oraşului ca şi genealogia lui Constantin Herescu Năsturel, care ar avea descendenţa din daci ca şi cînd ar fi fost singurul cetăţean din România care se putea bucura de acest prestigiu — autorul ne dă informaţii interesante din perioada cînd a fost tipărită lucrarea. Şi anume: populaţia Bucureştilor era de 150 000 locuitori. Oraşul avea 14 bariere de intrare şi ieşire şi era împărţit în 92 suburbii; avea 658 străzi. Era luminat cu petrol, dar în centru se instalau conducte pentru iluminarea cu gaz aerian.

Se menţionează ministerele şi instituţiile mai importante, printre care aminteşte localul Academiei, „una din clădirile cele mai frumoase în capitală", dar aceasta nu este actuala clădire a Academiei de pe Calea Victoriei, ci monumentala construcţie a Universităţii, din faţa statuiei lui Mihai Viteazul, construită de renumitul arhitect Alexandru Orăscu care, în 1867, a ridicat şi marele Hotel Bulevard, peste drum de Casa Oştirii (azi Casa Centrală a Armatei).

Oraşul avea baie turcească pe Calea Şerban Vodă, rusească în suburbia Jicniţa, pe locul căreia a funcţionat mai tîrziu baia Meltzer, cîteva băi calde

şi reci în mahalalele Dudeşti şi Izvor şi baia pentru cei reumatici, a doctorului Lucaci, care se afla în spatele palatului domnesc de pe Podul Mogoşoaiei.

Grădinile unde se plimba şi distra publicul erau: Filaret, Cişmigiu — „unde fără osebire este preumblarea tuturor orăşenilor" — Raşca, Waremberg, Slater şi grădina bisericii Sf. Gheorghe — „unde este preumblarea comercianţilor".

Se dă preţul locurilor şi abonamentelor la teatru: 120 galbeni un abonament pentru întreaga stagiune, 3—5 galbeni lojile sau balcoanele, 5 lei stalurile, 4 lei fotoliile, 2 lei locurile la parter; militarii plăteau o jumătate de preţ.

Trăsurile se plăteau cu 2 lei ora, iar pentru o cursă în oraş, indiferent distanţa, 1 leu. Ca mijloace de transport în comun erau omnibuzele, în special cele care transportau pasageri la gară; de asemenea erau omnibuze care circulau pe distanţa Bucureşti-Giurgiu, de două ori pe săptămînă.

La vîrsta de 80 ani, adică cu un an înainte de încetarea lui din viaţă, Dimitrie Papazoglu a publicat *Istoria fondărei oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1891. A apărut iniţial în fascicole, în tipografia ziarului „*Universul*", condus de Luigi Cazzavillan, cîte una pe săptămînă, care se vindea cu 10 bani fiecare.

Volumul are cuprinsul repartizat în următoarele 12 capitole: Descrierea acestui oraş cu începere de la 1330 pînă la 1850; Primii fondatori ai Bucureştilor; Evenimentele petrecute în oraş; Solemnităţile domnilor şi palatele în care au domnit; Sfîrşitul acestor domni şi mazilirea lor; Numele boierilor mari ai ţării şi faptele lor; Numirea cea veche a suburbiilor, barierelor şi stradelor; Istoricul bisericilor vechi şi a altor monumente; Moravurile cetăţenilor şi calamităţile suferite de aceştia; Invazia armatelor străine şi credinţa lor; Descrierea poziţiilor strategice în ocolul [cuprinsul] capitalei; Preţurile alimentelor şi mişcarea pieţei comerciale [55].

În capitolele menţionate mai sus, Dimitrie Papazoglu aminteşte că cea mai veche şcoală din Bucureşti a fost la biserica Sf. Gheorghe. Precizăm — după cum am şi spus în cadrul unui capitol al lucrării noastre — că ea se afla în curtea bisericii Sf. Gheorghe Vechi de pe Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor).

Ne dă informaţii despre vechii şi puţinii medici ce se găseau în Bucureşti la începutul secolului al XIX-lea, despre boli şi tratamente, menţionînd că celor care sufereau de plămîni li se recomanda să folosească zeamă şi prafuri de broaşte ţestoase.

Evocă viaţa haiducilor Crişan, Radu, Albuleţu, Iancu Jianu şi în special a lui Ioniţă Tunsu care, din ce luau de la cei bogaţi dădeau la săraci (bătrîni neputincioşi, văduve bolnave sau la copii orfani).

Este emoţionant, dureros şi captivant capitolul în care descrie felul cum a fost ucis haiducul Ioniţă Tunsu, la podul Cotroceni, surprins noaptea cînd a vrut să intre în oraş, să poposească la o veche gazdă de a sa.

Dimitrie Papazoglu povesteşte, desigur din auzite, dar cu multe amănunte, intrarea oastei turceşti în Bucureşti, în 1821, şi sîngeroasele măceluri făcute de Chehaia-bei şi de alţi conducători turci, care au omorît mulţi arnăuţi greci şi români nevinovaţi.

Trece în revistă calamităţile mai importante (incendii, ciumă, cutremure) întîmplate între 1789 şi 1847, apoi arată felul cum funcţionau mai

55 *Ibidem*, p. 60.

înainte poștele, ștafetele, diligențele, cu o rapiditate care a uimit și pe călătorii străini ce ne-au vizitat țara în decursul timpului.

În afară de acestea, în cuprinsul lucrării autorul a introdus, în formă rezumată, cele două lucrări tipărite mai înainte: *Lupta din Dealul Spirii*, tipărită în 1862 și *Cronica regimentului de infanterie nr. 2*, tipărită în 1874. De asemenea, fără să-și aibă rostul aici, s-au intercalat anumite constatări pe care le-a făcut în vizitele lui la Cîmpulung, Curtea de Argeș și Tîrgoviște.

Lucrarea cuprinde informații din vechii autori și o serie de amintiri sau memorii ale lui și povestiri auzite de la tatăl său și de la alții. Cu toate că o parte este scrisă romantic, fără nici o documentare, pe care cu greu putea s-o aibă la acea dată, în majoritatea ei cuprinde informații foarte interesante care corespund adevărului, fiindcă unele fapte și evenimente au fost și văzute de el. În legătură cu exactitatea spuselor, bănuim că la vîrsta de 7 ani (1818) a putut vedea și înregistra în memorie impresionantul alai cu care a intrat domnul Alexandru Suțu în București, dar nu era posibil să vadă și alaiul din 1823 de intrarea lui Grigore Dim. Ghica, descris cu deosebită amănunțime, fiindcă la acea dată se afla în refugiu, cu părinții la Brașov, unde a stat pînă în 1827.

Nu sîntem de acord cu părerea, ba chiar convingerea lui, că biserica Dobroteasa este cel mai vechi monument religios din oraș (este vorba de vechiul lăcaș, nu cel nou construit mult mai tîrziu), cînd se știe precis că această afirmație se potrivește bisericii Curtea Veche (hramul Buna Vestire) din fosta incintă a Palatului domnesc, în ființă și astăzi peste drum de Hanul Manuc.

Probabil că prima biserică Dobroteasa a fost construită de lemn în secolul al XVII-lea, și, oarecum ruinată și mică, pe locul ei, în 1736 boierul Constantin Năsturel Herescu, împreună cu soția sa, născută Ancuța Pîrșcoveanu, au ridicat una nouă, mai mare, din cărămidă și piatră.

Deci chiar dacă prin absurd, biserica Dobroteasa ar fi fost construită chiar la începutul secolului al XVII-lea, nu putea, sub nici un motiv fi cea mai veche biserică din București [56].

Cercetînd obiectiv această lucrare nu putem spune că este propriu-zis o istorie a orașului, atît cît documentarea de atunci îi putea îngădui. Ea cuprinde multe erori și idei fanteziste, inadvertențe și exagerări, dar cu toate acestea sînt multe fapte și evenimente care, dacă nu le-ar fi consemnat el, noi nu le-am fi putut cunoaște.

Lucrarea lui Dimitrie Papazoglu ne dă o prețioasă imagine care cuprinde, într-o oarecare măsură, tot ceea ce era mai important de văzut și cercetat în vremea lui.

G. Ionnescu-Gion care a scris, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cea mai documentată și masivă istorie a orașului București, nu o trece cu vederea și spune despre Papazoglu că „a făcut mai mult decît mulți scriitori bucureșteni", se înțelege în acest domeniu, iar Nicolae Iorga în *Istoria Bucureștilor*, tipărită în 1939, socotind interesant, reproduce din această lucrare unele pasaje din perioada care se referă la începutul secolului al XIX-lea. Dr. Nicolae Vătămanu care a fost cel dintîi ce într-o lucrare de sinteză s-a ocupat de viața și activitatea lui Dimitrie Papazoglu spune despre *Istoria fondărei orașului București* că este „o carte de enunțuri bogate, prețioase și

[56] George D. Florescu, *Din vechiul București*, București, 1935, p. 74.

pitoreşti" şi că „numele şi cartea lui Papazoglu vor trăi... cît va fi oraşul acesta şi cît va stărui în inimile locuitorilor săi dorul de a şti ce a fost odată [57].

Personal, spunem şi noi că Dimitrie Papazoglu, bun şi inimos român, cu toate că n-a fost un istoric care să lase lucrări bazate pe o documentare temeinic ştiinţifică, a pus totuşi, prin lucrările sale, o piatră de temelie la istoriografia bucureşteană, aşa cum au făcut mulţi alţii de atunci încoace.

Activitatea sa a fost, în perioada în care a trăit, cît se poate de rodnică, difuzînd în rîndul tinerelor generaţii dragostea pentru trecut şi un adevărat cult pentru faptele marilor noştri voievozi.

FRÉDÉRIC DAMÉ, AUTOR AL UNEI FRUMOASE ŞI DOCUMENTATE CĂRŢI DESPRE BUCUREŞTI

După Tratatul de la Adrianopol din 1829 şi mai apoi în timpul domniilor lui Alexandru Dim. Ghica, Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbei, Principatele noastre au intrat într-un nou ritm de viaţă, şi de progres, de dezvoltare capitalistă.

Începînd din această vreme şi continuînd într-un ritm şi mai ridicat în timpul lui Alexandru I. Cuza şi apoi în perioada de domnie a lui Carol I, o serie de străini de diferite naţionalităţi au venit în ţara noastră; unii au rămas aici ani mulţi, alţii s-au stabilit definitiv, căpătînd şi cetăţenia română.

Numărul cel mai mare al acestor străini a fost alcătuit din lucrători pricepuţi, meşteri buni în diferite meserii, în special în construcţii şi în mica industrie care se dezvolta din ce în ce mai mult. Dar în afară de aceşti meseriaşi au fost şi o serie de intelectuali: unii, profesori în case sau în pensionate particulare, create de ei, unii medici, iar alţii ziarişti, publicişti etc.

Dintre străinii de origine franceză care s-au stabilit la noi, amintim pe dr. Alcibiade Tavernier, prof. J. Vaillant, Ponbriant, Ulysse de Marsillac, stenograful şi publicistul Henri Stahl, Louis Bachelin, Francis Lebrun, Léo Leveque, L. Thevenin, G. Berard, H. Thibaut, Patrognet, Jules Brun, Guerive şi Durand. Toţi aceştia au onorat presa şi cultura românească tipărită în limba franceză.

Pe lîngă cei amintiţi mai sus însemnăm şi numele lui Frédéric Damé. Născut în 1849 în localitatea Tonnerre (departamentul Yonne) în Franţa, termină liceul „Saint Louis" şi Facultatea de drept din Paris.

A fost coleg şi prieten încă din timpul liceului cu Bonifaciu Florescu (1848—1899) cu care, cu toate că erau tineri (19—20 ani) au înfiinţat la Paris ziarul „L'Avenir" în 1868, al cărui prim redactor a fost. Tot acolo, între 1869 şi 1872, Damé a colaborat la ziarele „Figaro", „Gaulois", „La Cloche", iar la „Revue populaire" a publicat articole de critică dramatică. A fost şeful de cabinet al primarului din Paris.

Probabil în nenumăratele convorbiri avute împreună, Bonifaciu i-a descris frumuseţea şi bogăţia ţării noastre, fapt care l-a convins să vină în România şi să se stabilească la Bucureşti, unde a rămas pînă la sfîrşitul vieţii.

Sosit în ţară în luna mai 1872, Damé şi-a început colaborarea la „Le Journal de Bucarest" condus de Ulysse de Marsillac (ajuns mai apoi profesor de limba franceză la Facultatea de litere din Bucureşti). A redactat

[57] N. Vătămanu, *op. cit.*; Ioan Strujan şi Const. Căzănişteanu, *op. cit.*, p. 46—47.

ziarul „Roumanie contemporaine" şi, în acelaşi timp, publica cronici literare şi teatrale în ziarul „Românul" al lui C. A. Rosetti, iar în presa pariziană trimitea diferite articole politice şi literare.

În timpul Războiului de independenţă, la 28 august 1877, a scos ziarele „Naţiunea română" şi „Drapelul român", unde a colaborat şi I. L. Caragiale [58]. Împreună cu ziaristul Alexandru Ciurcu a fondat ziarul „L'Orient" (1885—1887) şi revistele „Cimpoiul" şi „Le Bossu". O colaborare susţinută a avut între 1877 şi 1882 la ziarul „L'Independance roumaine", unde ocupă postul de prim-redactor între 1882 şi 1887. Pentru meritele lui, în 1892, a fost ales secretar general al primei societăţi a presei române.

Ca ocupaţie de bază a fost profesor de limba franceză la liceele „Sf. Sava", „Matei Basarab" şi „Gh. Lazăr", iar din 1891 a fost numit şeful Serviciului statistică, bibliotecă şi buletin al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, minister condus în acea vreme de Take Ionescu, avînd ca secretar general pe V. C. Arion.

În timpul celor 35 de ani de activitate (1872—1907), Damé a dus o muncă neobosită publicînd în presa vremii sute de articole, semnate sau nesemnate.

În afară de activitatea lui ziaristică a publicat diferite cărţi istorico-literare, a făcut traduceri, a tipărit manuale şcolare şi un foarte bun dicţionar româno-francez şi francezo-român (1893—1900), în care a dat cea mai exactă prezentare a arhaismelor româneşti.

În 1893 a publicat documentatul „Anuar al Ministerului Instrucţiunei publice" în care a prezentat: lista miniştrilor şi secretarilor generali care au fost la acest departament între 1862 şi 1893; funcţionarii din administraţia centrală a ministerului, profesorii de la Universităţile din Bucureşti şi Iaşi, de la Şcolile normale, bele-arte şi Conservatoarele de muzică şi declamaţie; profesorii tuturor liceelor, gimnaziilor, seminarelor şi şcolilor profesionale din ţară. De asemenea lista şcolilor primare din domeniul urban şi rural, trecînd numele tuturor învăţătorilor, studiile şi anii de cînd funcţionau în învăţămînt etc.

Lucrarea însă cea mai valoroasă pentru noi rămîne masiva monografie *Bucarest en 1906** tipărită de editura Socec, în 1000 exemplare, pe hîrtie velină cretată, avînd 573 ilustraţii, majoritatea în format mic, care reprezintă aspecte, clădiri, personalităţi etc.; una singură nu se referă la Bucureşti, reprezentînd un han de la Vălenii de Munte (pag. 69).

Lucrarea a fost scrisă în limba franceză (cu toate că şi limba română o cunoştea la perfecţie) socotind că, astfel, va avea mai multă trecere în lumea celor bogaţi, fapt care a şi corespuns gîndului său.

Dorinţa lui Damé de a tipări o lucrare despre Bucureşti a avut-o în gînd cu mulţi ani înainte de a o înfăptui. În afară de materialul informativ ce l-a adunat din nenumărate lucrări şi de la diferite instituţii şi persoane, a colindat de multe ori străzile şi mahalalele, cu aparatul de fotografiat, pentru a reda cît mai multe şi variate imagini şi aspecte din viaţa oraşului în plină transformare edilitaro-urbanistică.

În afară de cele aproape 600 de ilustraţii pe care le cuprinde volumul, după fotografiile făcute de el pe teren sau dăruite de diferiţi amici şi cunoscuţi **, foarte multe au rămas în sertarele din casa autorului.

---

[58] George Călinescu, *op. cit.*, p. 932; *Anuarul general al presei române*, Bucureşti, 1906, p. 70.

* Ca o curiozitate bibliofilă amintim că unele exemplare au apărut cu un cuprins de 550 pagini, iar altele cu 640 pagini.

** Carol Popp de Szathmari, Gr. N. Manu, M. Gheanţu, Voinescu, C. Baliste, I. Berindei, M. Menu, N. Urechiă, Chasseau-Flaviens, N. Cerkez, Stelian Petrescu.

Cu cîteva zeci de ani în urmă (1940), cunoscînd pe sora mai mică a soţiei sale, Victorina Budişteanu, născută Zanne (care avea circa 75—80 de ani la acea dată), am avut ocazia să văd sute de clişee pe sticlă în podul casei unde a locuit *, dar timpul care trecuse peste ele le alterase şi nu mai puteau fi folosite.

Cu această ocazie doamna Budişteanu mi-a dat mai multe informaţii despre Damé. Astfel, prin 1881—1882, el a cunoscut pe fratele ei, Iuliu Zanne **, fiul cel mai mare al lui Alexandru Zanne ***, care învăţase la liceul „Louis le Grand" din Paris şi tot acolo a absolvit Şcoala centrală de arte şi manufactură obţinînd diploma de inginer în 1880. Fiind bun prieten cu fratele nostru, Damé venea des în casa părintească unde a cunoscut pe Eugenia şi s-a căsătorit cu ea.

Frédéric Damé n-a fost istoric, ci ziarist, publicist şi profesor de limba franceză ca şi G. Ionnescu-Gion, şi cu toate acestea şi unul şi altul au scris frumoase şi documentate monografii despre Bucureşti.

Dacă lucrarea lui Gion se bazează pe o informaţie documentară inedită, bogată, şi pe un vechi material ilustrativ pe care nimeni nu l-a folosit pînă atunci, monografia lui Damé cuprinde dezvoltarea oraşului sub toate formele lui de activitate, începînd de la jumătatea secolului al XIX-lea şi pînă în anul de apariţie al lucrării.

Damé a fost martor ocular al multor transformări edilitaro-urbanistice făcute în oraşul în care a trăit pînă la sfîrşitul vieţii. Aspectul oraşului la data cînd a venit în ţară era cu totul altul decît acela pe care l-a consemnat în lucrarea sa. El a văzut cu ochii lui cum, în locul unor clădiri ruinate, s-au ridicat măreţe construcţii (făcute de arhitecţi români şi străini), care au ridicat nivelul arhitecturii capitalei la standard european.

A fost martor cînd s-au construit: Palatul Poştelor, Casa de Depuneri, Banca Naţională, Palatul societăţii de asigurare „Generala", în faţa Universităţii şi al celeilalte societăţi „Dacia", în spatele actualei Bibilioteci centrale universitare, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Palatul de Justiţie (Tribunalul), Palatul Nifon, Ateneul Român şi alte clădiri importante; precum şi lucrările de canalizare a Dîmboviţei şi a multor străzi din centrul oraşului, pietruirea şi asfaltarea arterelor importante, trecerea de la petrolul lampant la energia electrică în iluminarea oraşului, care s-a înfrumuseţat cu scuaruri şi statui, ce pînă la acea dată îi lipseau: Mihai Viteazul, I. Heliade Rădulescu, Ion Brătianu, Gh. Lazăr, C. A. Rossetti etc. precum şi busturile din grădina situată în faţa Ateneului Român.

În timpul lui, pentru îmbunătăţirea transportului în comun în toate zonele oraşului, s-au pus în circulaţie tramvaiele cu cai şi mai apoi cele electrice pentru care s-a construit o uzină specială la Cotroceni (Grozăveşti).

* Casa pe care a construit-o Damé, cu concursul lui Take Ionescu, se află pe fosta stradă Solon (azi Silvestru), nr. 2, colţ cu strada Franzelari, ambele între străzile Spătarului şi Armenească.

** Iuliu Zanne (1885—1924), scriitor şi inginer la căile ferate, la serviciul tehnic al Primăriei din Bucureşti, la serviciul de poduri şi şosele. Între 1895 şi 1903, cu concursul mai multor colaboratori, a publicat monumentala culegere *Proverbele românilor* în zece volume, lucrare premiată de Academia Română.

*** Alexandru Zanne (1821—1880), inginer şi scriitor; participant activ la Revoluţia de la 1848, exilat la Brussa; după întoarcerea în ţară a ocupat mai multe funcţii publice între care şi cea de director al Arhivelor Statului. A publicat diferite scrisori şi traduceri din Salustius, Cicero, V. Hugo etc. A avut trei băieţi (Iuliu, Nicu şi Tache) şi două fete (Eugenia şi Victorina).

Cu toate că tirajul lucrării n-a fost mic pentru acea dată, în decurs de optzeci de ani, cîţi au trecut de atunci, din cauza împrejurărilor nefavorabile (războaie, cutremure, incendii), foarte puţine exemplare se mai păstrează astăzi. Pentru acest motiv găsesc necesar a spune cîteva cuvinte despre cuprinsul lui.

Volumul a fost dedicat memoriei vechiului său prieten şi coleg de profesorat G. Ionnescu-Gion *, decedat cu doi ani mai înainte, socotindu-şi lucrarea că „nu este decît o urmare la monumentalul său studiu despre Bucureştii dinainte de 1800".

După prefaţă, făcută probabil de editură, urmează primul capitol „Bucureştii înainte de secolul al XVIII-lea" (p. 9—31) în care face un scurt şi documentat istoric al oraşului pînă la acea dată, ilustrînd acest capitol şi alte două care urmează cu unele imagini şi portrete luate din lucrarea lui G. Ionnescu-Gion.

Capitolul II „Bucureştii în secolul al XVIII-lea" (p. 33—77) cuprinde descrierea celor cinci vopsele (sectoare) cu mahalalele respective, numărul caselor şi al locuitorilor, arterele de circulaţie cele mai importante, Curtea domnească, bisericile, hanurile, casele boierilor, comerţ, aspectul, întinderea şi împrejurimile oraşului, ciumă, cutremure, incendii.

Capitolul III „Bucureştii în secolul al XIX-lea" (p. 79—118).

Partea a II-a a lucrării repetă titlul de pe copertă: „Bucarest en 1906" şi cuprinde următoarele capitole:

I. *Oraşul, locuitorii, demografie* (p. 121—161), în care se arată statistic locuitorii pe naţionalităţi, profesii, religie, studii; sectoarele oraşului cu suprafaţa lor, lungimea străzilor; cîte case erau înainte de 1800, cîte pînă la 1878 şi cîte s-au construit între 1885 şi 1906, an în care erau 22 777, între 1 şi 4 etaje; de asemenea valoarea lor (între 100 şi 25 000 lei), cîte sînt proprietatea românilor şi cîte a străinilor. Urmează apoi natalitatea, căsătoriile, divorţurile, decesele, copiii nelegitimi, totul prezentat statistic şi comparativ cu trecutul şi situaţia din alte ţări.

II. *Primăria* (p. 163—186), cuprinde istoricul sediilor, planurile clădirii ce trebuia să se construiască (planul arhitectului Ion Mincu); primarii şi membrii consiliului începînd din 1831 pînă la zi; bugetul primăriei în diferite perioade, salariile personalului, spitalele.

III. *Finanţele Bucureştilor* (p. 187—218) descrie serviciul medical, tehnic, construcţii, salubritate (toate prezentate cu multe date statistice comparate cu trecutul).

IV. *Dîmboviţa* (p. 219—248), este prezentată cum era înainte de canalizare, apa potabilă, conducte, canalizarea străzilor din centru, sondaje, ecluze, rezervoarele şi filtrele de la Arcuda şi Bragadiru, uzina electrică de la Cotroceni.

V. *Edilitate* (p. 249—260), descrie pavajele, gunoaiele (600 m³ pe zi, 220 000 m³ anual) şi trenuleţul din spatele Institutului medico-legal care le transporta în afara oraşului, precum şi în diferite gropi mari unde se aruncau; curăţenia oraşului (255 cotigari care adunau gunoiul de pe străzi), ecarisajul (18 000 lei venit anual).

VI. *Alimentaţia* (p. 161—292), ne prezintă cîte animale se tăiau la abator (construit de un arhitect francez pe un teren de 4 000 m.p., şi care a costat 700 000 lei), cîtă carne se consuma pe zi, halele, pieţele; preţurile la carne, peşte, păsări, brînzeturi, fructe, legume, pîine, sare, făină, delicatese, vinuri; preţul cailor, vitelor, pieilor.

* G. Ionnescu-Gion (1857—1904), locuia în str. Lucaci nr. 33, în imediata apropiere a liceului „Matei Basarab".

VII. *Iluminatul* (p. 293—298) cuprinde un scurt istoric al iluminatului de la feştile, opaiţe, luminări, masalale, la concesiunea Alimănişteanu din 1850, petrol lampant, apoi concesiunea Alfred Gottereau, Negroponte, Th. Mehedinţeanu, Zarafi şi toate celelalte care au urmat pînă la introducerea curentului electric şi a becurilor Auer.

VIII. *Trăsuri* (p. 299—310) descrie caleştile, butcile, caii frumoşi, harnaşamentele luxoase, frumos împodobite, vizitiii şi costumaţia lor; primele fiacre în Bucureşti apar în 1828; despre lipovenii scapeţi cu trăsurile şi minunaţii lor cai; tariful în timpul zilei sau nopţii era pentru o oră în oraş — 2 lei, 1 oră în afară de oraş — 3 lei, iar orice cursă în oraş — 1 leu; bacşişul nu era obligatoriu la Bucureşti cum era la Paris, dacă li să dădea, vizitiii mulţumeau frumos, dacă nu, nu protestau. În oraş erau 850 trăsuri şi 150 cupeuri; aminteşte locurile principale de staţionare. În zilele de lucru venitul unui proprietar de trăsură era de 15—20 lei, iar în zilele de sărbătoare de 60—80 lei. Săniile în timpul iernii; omnibuzul galben din 1872, care ducea pe bucureşteni din Piaţa Sf. Gheorghe la apele minerale de la Văcăreşti. Tramcarele de mai tîrziu şi omnibuzele marilor hoteluri care aduceau sau duceau pe clienţii lor la Gara de Nord. Tramvaiele cu cai şi mai apoi cele electrice.

IX. *Salubritatea şi sănătatea publică* (p. 311—332) prezintă curăţenia oraşului, măturarea, ducerea şi aducerea gunoaielor; pentru această operaţie existau patru crematorii: la Tunari, Negru Vodă, unul în spatele cimitirului Bellu şi ultimul în apropierea cimitirului Sf. Vineri.

Dă informaţii despre Eforia spitalelor civile şi despre fiecare spital, despre boli, medici şi numărul bolnavilor. Tuberculoza producea cele mai multe decese (42 la 10 000 locuitori), urmau apoi scarlatina, febra tifoidă şi chiar cancerul; statistica bolnavilor şi decesele pe spitale.

X. *Străzile* (p. 333—388). Cuprinsul acestui capitol nu se referă numai la străzi cum spune titlul, ci la o serie de probleme şi aspecte din viaţa oraşului. Astfel, incendiile şi cutremurele au schimbat de multe ori faţa oraşului, deci şi a străzilor.

Primul plan al oraşului a fost ridicat de austriacul Sulzer în 1780. Descrie arterele principale şi importanţa lor, traseele lor şi explicaţia numelor.

B-dul Colţea, nou creat, avea pe mijloc o alee a călăreţilor asemănătoare cu cea din Avenue Henri Martin din Paris. Cartierul situat între spitalul Colţea, Calea Moşilor şi str. Teilor, cu case mizerabile locuite în majoritate de ţigani, a fost demolat, creîndu-se prin mijlocul lui B-dul Carol şi B-dul Domniţei (azi Hristo Botev), unde s-au construit clădiri frumoase. Se descrie cartierul evreilor, armenilor şi al birjarilor lipoveni, care-şi au casele construite în stil rusesc.

Oraşul ocupa o suprafaţă de 5 600 hectare şi era împărţit oficial în patru zone, dîndu-se separat suprafaţa fiecăreia. Din cele 35 535 case cîte erau în 1906, 26 263 nu aveau decît parter, 922 erau cu subsol, 6 797 cu un etaj, 1 354 cu două etaje şi 199 cu trei şi patru etaje. Se dă şi numărul tuturor camerelor de locuit care sînt cuprinse în aceste case, birourile, prăvăliile, atelierele, restaurantele, cîrciumile, cafenelele (circa 200) etc.

În capitolul *Monumente şi grădini* se aminteşte Mitropolia, bisericile Sf. Spiridon şi Stavropoleos; Casa de Depuneri cu o decoraţie arhitecturală foarte bogată, construită de arhitectul Gottereau şi care a costat 3 milioane lei; Palatul Poştelor ce ocupă o suprafaţă de circa 11 000 m² şi a costat, cu instalaţiile aferente, 6 milioane lei; Teatrul Naţional cu minunata sa decoraţie interioară şi cu buna sa acustică, cînd a fost construit era al treilea din Europa ca mărime. Tribunalul construit de arhitecţii Ballu (francez) şi Ion

Mincu a fost inaugurat în 1895. Minunata clădire Ateneul Român, cu cupola de 40 m înălţime a fost construit de arhitectul francez Albert Galleron, sub directa îngrijire a lui Nicolae Kreţulescu şi Constantin Exarcu. Prin importanţa sa şi Foişorul, construit în 1891 — a cărui înălţime era de 45 m şi avea un bazin de apă de 10 000 m.c. — era considerat o piesă de arhitectură ieşită din comun.

Se enumeră statuile: Mihai Viteazul executat de Carrière Belleuse, I. Heliade Rădulescu de Ettore Ferrari, Ion Brătianu de Ernest Dubois, Gh. Lazăr de Ion Georgescu, C. A. Rosetti de W. C. Hegell, Em. Protopopescu-Pake de Ion Georgescu şi Alexandru Lahovari de Ernest Dubois, precum şi busturile din grădina Episcopiei.

Se trec în revistă grădinile şi locurile de promenadă: Şoseaua Kiseleff, Băneasa, Herăstrău, Cişmigiu, Parcul Filaret, Icoanei, Herasca.

Capitolul se termină cu descrierea comerţului ambulant în care un rol de seamă şi foarte activ îl joacă oltenii, în ţinuta lor pitorească.

XI. şi XII. *Curtea regală*, *Parlamentul şi Guvernul* (p. 389—548). După ce se arată componenţa Camerei şi Senatului se descrie pe larg importanţa fiecărui minister. Serviciul poştal, amintindu-se toţi directorii din 1865—1905. Corespondenţa poştală în interior era de 15 milioane scrisori, 25 milioane cărţi poştale şi 131 milioane jurnale. Corespondenţa trimisă în exterior: 5 milioane scrisori, 4 milioane cărţi poştale, 1 750 000 jurnale, iar cea primită: 6 milioane scrisori, 4 milioane cărţi poştale şi 400 000 ziare.

Se face istoricul prefecturii şi poliţiei Capitalei trecîndu-se numele tuturor prefecţilor şi data cînd au funcţionat, începînd din 1859 pînă în 1906.

Urmează istoricul pompierilor, iar mai apoi se dă lista întregului corp diplomatic şi consular al ţărilor care aveau reprezentanţi la noi.

XIII. *Evreii* (p. 549—557).

XIV. *Artele* (p. 559—576) cuprinde informaţii despre arhitectură, pictură, muzică şi presă.

XV. *Comerţ şi industrie* (p. 577—637) cuprinde Camera de comerţ şi industrie, bursa. În exploatarea petrolului în care se investiseră 190 milioane franci, partea română nu era angajată decît cu 16 milioane. Preponderenţa o avea capitalul german (74 mil.), apoi 31 mil. cel francez, 22 mil. cel olandez, 15 mil. cel italian, 12,5 mil. cel american, 5 mil. cel belgian şi 3 mil. cel englez.

Pentru exploatarea ţiţeiului, în 1906, se aflau în ţară 37 societăţi pe acţiuni şi 16 asociaţii particulare. În acel an s-au exportat 321 000 tone petrol.

În Bucureşti erau patru fabrici de bere care produceau 12 167 000 litri, iar celelalte mai mici din ţară 3 milioane de litri (Bragadiru 5 536 000; Luther 4 009 000; Oppler 1 670 000 şi Basilescu 952 000).

Se trec în revistă fabricile de zahăr, textile, săpun, lumînări de stearină şi parfumuri („Stella"), fabrica de ciocolată a lui C. I. Zamfirescu şi întreprinderea lui E. Wolff, care avea 850 lucrători.

Urmează o scurtă dar interesantă prezentare a celor mai importante firme comerciale române şi străine din diferite domenii (Socec, Gaiser, Assan, G. S. Becheanu, Luca P. Niculescu, Siemens-Schuckert, Jean Rothan, Leopold Paţac etc. etc. Se arată apoi băncile, societăţile de asigurare, băile publice, pensionatele particulare, marile restaurante, sanatoriul „Dr. Gerota".

XVI. *Expoziţia* (p. 638—640). Acest capitol n-are decît trei pagini, trebuia să fie dezvoltat în cîteva zeci de pagini, dar a rămas neterminat.

După informaţiile date de cumnata sa, Damé muncea extraordinar de mult, mai totdeauna nu se culca mai devreme de miezul nopţii. În timpul tipăririi lucrării a făcut corectura în şpalturi şi în pagini la tot materialul care i se dădea pentru verificare, plus munca lui de fiecare zi la redacţia ziarului. Toate acestea l-au istovit, l-au sleit de putere şi a căzut bolnav la pat. Trebuia, după cum spunea el, să mai pună la punct şi să redacteze încă vreo sută de pagini, dar n-a mai avut posibilitatea. Lucrarea a rămas neterminată, nu i s-a trecut nici cuprinsul la sfîrşit.

După cîteva luni de boală, în primăvara anului 1907 a decedat, iar volumul, care trebuia să apară în 1906, a ieşit din tipar după moartea lui, pentru care motiv s-a pus, la începutul lucrării portretul lui şi o scurtă prezentare biografică.

Editura „Socec" a dat întreg tirajul legat în pînză, avînd la cotor şi pe coperta din faţă numele autorului şi titlul lucrarii.

DOMENICO CASELLI, UN PASIONAT PUBLICIST AL VECHIULUI BUCUREŞTI

Fiind prieten cu Mihail Dragomirescu, cu „Nenea Mişu" cum îi ziceam eu, fiind mai mare cu cîţiva ani decît mine, încă din 1933 îl vizitasem deseori acasă pe str. Epicol nr. 16. Funcţionar al Primăriei, avea şi calitatea de director al *Gazetei municipale,* „organ săptămînal de informaţie şi critică edilitară", care apărea cu regularitate duminica.

În afară de prima pagină care în bună parte era rezervată unui articol referitor la trecutul oraşului — cu ilustraţia cuvenită — scris anume pentru această gazetă, sau reluat dintr-o lucrare mai veche, ce prezenta diferite aspecte pe care generaţia tînără nu le cunoştea, ziarul cuprindea în cele 4—8 pagini nenumărate informaţii edilitar-urbanistice, care se puneau în discuţia politicienilor de atunci şi în special a edililor care conduceau gospodăria Capitalei noastre.

Îmi făcea plăcere să foiletonez paginile acestui ziar după care făceam fişe, în legătură cu problemele ce mă interesau, fiindcă şi eu, încă de tînăr, eram un pătimaş iubitor al trecutului acestui oraş, pe care l-am cunoscut şi iubit încă din timpul copilăriei.

În cuprinsul acestui ziar erau şi articole de critică, cîteodata chiar foarte aspra, împotriva celor în al căror sector de activitate orăşenească dovedeau nepricepere, indolenţă sau chiar afaceri necinstite în dauna statului şi a cetăţenilor.

Se anunţau din timp noile lucrări edilitare ce erau prevazute să se facă, lărgirea străzilor sau a pieţelor, noile construcţii, demolările şi preţuirea lor şi o serie infinită de probleme care priveau viaţa oraşului din toate punctele de vedere.

Acolo, acasă la „Nenea Mişu" — unde era şi redacţia ziarului — l-am cunoscut pe ziaristul şi publicistul Domenico Caselli, ale cărui articole despre vechiul Bucureşti, le citeam cu deosebită pasiune. Mai apoi, ca să le am la îndemînă pe cele care vor apărea, am făcut abonament la ziar.

Articolele lui D. Caselli îmi plăceau mult cu toate că erau scrise într-un mod oarecum romanţat, dar autorul nu se îndepărta în cuprinsul şi expunerea lor de miezul adevărat al documentelor pe care le cerceta.

Dar să vedem cine a fost Domenico Caselli şi care i-a fost activitatea publicistică şi în special cea care se referă la Bucureşti.

Domenico Caselli s-a născut la 31 octombrie 1875 în Bucureşti. Părinţii lui, veniţi din Italia, s-au stabilit aici, lucrînd în ramura construcţiilor de clădiri. Prin naştere, pe pămîntul ţării noastre, Domenico Caselli, cu toate că avea nume italian, era român.

După terminarea cursului primar şi gimnazial, părinţii neavînd posibilitatea să-l întreţină la studii superioare, la vreo facultate oarecare, el s-a îndreptat spre meşteşugul tipografiei. Astfel, încă din adolescenţă, a intrat în serviciul ziarului „*Universul*" condus la acea dată de italianul Luigi Cazzavillan (1846—1902). De la culegător de litere, a devenit corector, apoi dovedind calităţi profesionale a fost numit secretar de redacţie.

În aceste ultime două îndeletniciri a lucrat mai mult noaptea. Şi cu toată oboseala şi puţinul somn din timpul zilei, dar înzestrat cu tinereţe, ambiţie şi pasiune, el a găsit destul răgaz pentru a cerceta manuscrisele şi documentele de la Arhivele Statului şi Academia Română şi a citi lucrările cu caracter istoric, sau cuprinzătoare de acte vechi, predilecţie avînd pentru scrierile lui V. A. Urechiă, publicate în 12 volume sub titlul „Istoria românilor", apoi ale lui B. P. Hasdeu, Papiu Ilarian, A. D. Xenopol, N. Iorga şi Stoica Nicolaescu, care au fost mult mai riguroşi în ceea ce priveşte exactitatea transcrierii şi interpretării documentare.

Încă de tînăr, la vîrsta de 20 ani (1895), Domenico Caselli şi-a început colaborarea în publicistică, ca redactor la ziarul „*Liga ortodoxă*".

Pasionat iubitor al trecutului nostru sau al altor popoare, Domenico Caselli s-a dedicat cercetării şi studiului, publicînd foarte numeroase articole în ziarele şi revistele timpului. Încă din adolescenţă a căpătat dragoste de oraşul în care a trăit — Bucureştii — şi mai tîrziu, pînă la sfîrşitul vieţii, a scris multe pagini despre trecutul acestei localităţi. A fost un îndrăgostit pătimaş al istoriei în general, al trecutului ţării noastre şi în special al oraşului Bucureşti, unde şi-a petrecut întreaga viaţă.

Domenico Caselli a colaborat sau a fost redactor la următoarele ziare şi reviste: *Liga ortodoxă*, *Viaţa nouă*, *Reporterul*, *Expres*, *Orientul*, *Gazeta liberală*, *Românul*, *Mărgăritarul*, *Danubiul*, *România nouă*, *Vestea*, *Universul*, *Minerva*, *Revista de istorie*, *arheologie şi filologie*, *Seara*, *Scena*, *Secolul*, *Independentul*, *Vocea dreptăţii*, *Actualitatea*, *Lumea copiilor*.

Articolele privitoare la trecutul oraşului Bucureşti au fost publicate în ziarele: *Expres*, *Gazeta liberală*, *Românul*, *Independentul*, *Universul*, *Minerva şi Gazeta municipală*.

În studiile şi articolele sale, Domenico Caselli s-a ocupat de probleme culturale, istorie bisericească, povestiri din vremuri trecute, istoricul diferitelor oraşe (Huşi, Ploieşti, Galaţi etc.), industria viermilor de mătase, metrologie, problema ţăranilor, domni şi suverani străini, românii din Peninsula Balcanică, necroloage (George O. Gârbea, pictorul P. P. Molda, Maria Istrati-Capşa, mama dr. C. I. Istrati) etc.

A făcut nenumărate traduceri şi prelucrări după scrierile diferiţilor autori străini.

Din povestirile cu caracter istoric, unele romanţate, amintim următoarele: *Istoria mitropoliţilor Ungrovlahiei* (1902); *Istoria Ierusalimului; Ierusalimul sub David; Fecioara de la Argeş*, povestire istorică din vremea celor dintîi Basarabi (1907); *Vorniceasa Mitrea*, povestire istorică din vremea lui Mihai Viteazul (1909); *Fata comisului* (idem, 1909); *Toderiţă pârcalab*

ot Galaţi, roman istoric; *Eroul de la Călugăreni*, roman istoric; *Neaga împărăteasa Buzăului* [?], roman istoric; *Iubitele voievozilor* (1913); *Istoria oraşului Galaţi; Ţara de argint* (1913); *Crăciunul la diferite popoare* (1914); *A înfiinţat cîndva o împărăţie bulgărească ?; Mormintele domneşti de la mănăstirea Curtea de Argeş; Ţara Moldovei şi neamurile rosianeşti; Jupani, crai şi ţari ai Serbiei; Stăpînirea românilor la Marea Neagră; Biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeş.*

Amintim mai jos studiile şi articolele despre vechiul Bucureşti pe care le-a publicat în diferite ziare şi reviste între 1905 şi 1937 şi mai apoi pe celelalte publicate în „Gazeta municipală" între 1933 şi 1937:
Un alai domnesc în secolul al XVI-lea, în „Expres", 1905, nr. 66, p. 2; Biserica Zlătari, în „Expres", 1905, nr. 67, p. 2; Bucureştii în timpul sărbătorilor, în „Expres", 1905, nr. 71; Bucureştii în epoca lui Mihai Vodă, în „Expres", 1906, nr. 86; Bucureştii pe la începutul anului 1600, în „Expres", 1909, nr. 137—138 (iulie); acelaşi articol publicat în „Presa Nouă", 1909, nr. 45—46 (aprilie); Bucureştii cresc şi se întind mereu, în „Minerva", IV (1912), nr. 1 318, p. 3; Clădirea legaţiei imperiale a Rusiei a fost dărîmată, în „Universul", anul 53, nr. 97, 7 aprilie 1936; Curtea domnească a lui Şerban Cantacuzino din Bucureşti, în „Universul", anul 53, nr. 98, 8 aprilie 1936; 1 Mai la „Viişoara" de la Visarion, în „Universul", anul 53, nr. 119, 2 mai 1936; Vechea locuinţă a boierilor Bărcăneşti, în „Lumea copiilor", nr. 251; Biserica, hanul şi mahalaua Zlătari, în „Gazeta municipală" nr. 96; Zlătarii pe vremea zaverei din 1821, nr. 97; Episcopul rusesc Porfirie Uspenski despre Zlătari, nr. 98; Casa lui Ienăchiţă Văcărescu din Podul Mogoşoaiei, nr. 99; Pînă unde se întindea Bucureştii la miazănoapte şi apus, acum un veac, nr. 100, 101, 102; Bucureştii pe vremea lui Mustafa Bairactar, nr. 103, 104; Balta de la Gorgani, nr. 127; Grădina breslelor, nr. 131; Primirea primului consul francez la Bucureşti la 14 Floreal, anul al 6-lea al Republicii, nr. 142; „Iordanul" la Curtea domnească din Bucureşti, nr. 154; Podul de sus şi Uliţa Mare, nr. 167; De cine a fost clădită biserica Curtea Veche ?, nr. 176; Biserica Stavropoleos, nr. 182; Părintele chir Ioa ichie este ziditorul bisericii Stavropoleos, nr. 183; Biserica Stavropoleos pe vremea arhiereului Ioanichie, nr. 184; Bucureştii pe vremea prinţului Coburg, nr. 188; Schitul Sf. Ilie din mahalaua Gorganului, nr. 194; Mahalaua „Livedea Gospod", nr. 195; Mahalaua şi biserica Vovidenia Maicii Domnului (Biserica Schitu Măgureanului), nr. 199; Biserica Popa Tatu şi mahalaua Fîntîna Boului, nr. 200; Crîngul Procopoaiei, nr. 201; Casa Procopoaiei, nr. 201; Marghioala Procopie, nr. 203; Cum a fost primită în Bucureşti „dumneaei Madama a dumisale Sinior internunţiu", nr. 205; Casa Iordache Filipescu din Podul Mogoşoaiei, nr. 206; În ce chip au luat muscalii Bucureştii la 1769, nr. 221; În jurul Bucureştilor, nr. 223; Pădurea din Valea Cotrocenilor, nr. 224; Chioşcul lui Ipsilanti de la Herăstrău, nr. 232; Dincolo de mahalaua postelnicului Firu, nr. 238; Pentru cei ce nu cunosc istoricul Bucureştilor, nr. 238; Mahalaua Visarionului, nr. 239; Mahalaua Tîrnovului, nr. 241; Bucureştii pe vremea lui Napoleon Bonaparte, nr. 244; Casa lui Bimbaşa Sava din Uliţa Mare care merge la Sîrbi, nr. 262; Bucureştii pe vremea lui Bimbaşa Sava, nr. 263; Casele fraţilor Xenocrat din Uliţa Jitniţa, nr. 264; Mahalaua şi biserica Oltenilor, nr. 265; Lupta din jurul bisericii Oltenilor, nr. 266; Bucureştii pe vremea cînd au venit turcii lui Chehaia-bei, nr. 267; Ce s-a întîmplat la Cernica pe vremea lui Chehaia-bei, nr. 268; Măcelărirea Bucureştilor pe vremea lui Chehaia-bei, nr. 269; Bimbaşa Sava şi căpeteniile sale în Bucureşti, nr. 270; Omorîrea lui Bimbaşa Sava, nr. 271; Bucureştii pe vremea Zaverei, nr. 274;

Întîlnirea lui Ipsilanti cu Tudor la chioşcul lui Mavrogheni, nr. 275; Bucureştii pe vremea lui Al. Ipsilanti, nr. 276; Cărţile de afurisenie trimise la Bucureşti de patriarhul Grigore al V-lea al Ţarigradului, nr. 277; Ce s-a petrecut la Bucureşti după plecarea zavergiilor, nr. 278; Bucureştii pe vremea răscoalei fraţilor Cuţui, nr. 279; Tăierea celor trei fraţi Cuţui la Bucureşti, nr. 280; Coltuc de la Babic, nr. 281; Tîrgul Moşilor pe vremea lui Bibescu Vodă, nr. 282; Podul de la Radu Vodă, nr. 283; Alaiul luminatului hatişerif, nr. 284; Uliţele din Bucureşti la începutul veacului al 19-lea, nr. 285; Ce-a văzut un englez la Bucureşti în 1802, nr. 288; Arsenalul, nr. 289; Ale cui erau locurile pe care s-a ridicat Arsenalul din Bucureşti, nr. 290; Cartea patriarhului Ieremia, nr. 291; Puţul Calicilor, nr. 292; Curtea domnească ot Mihai Vodă, nr. 293; Primirea lui Robert Ainslie la Curtea domnească, nr. 294.

În vara anului 1935, cu ocazia sărbătoririi „Lunii Bucureştilor" a publicat placheta in follio, foarte frumos tipărită, intitulată „Cum au fost Bucureştii odinioară", 80 pp + 8 planşe. În continuarea acestei lucrări pregătea un volum de cîteva sute de pagini ce urma să se intituleze „Minunate povestiri despre Bucureştii de odinioară".

Dar una este dorinţa şi alta întîmplarea nefericită. Moartea l-a surprins în plină activitate în locuinţa sa din str. Carol Davila nr. 98, plină de tablouri, gravuri, stampe, icoane şi foarte multe clişee pe care intenţiona să le folosească în noul său volum la care lucra de zor şi cu multă pasiune. Lucrarea însă a rămas neterminată, fiindcă vitrega împrejurare a curmat firul vieţii autorului.

Într-o duminică, la mijlocul lunii octombrie 1937, Caselli, la masa de prînz alături de cele două fiinţe iubite, soţia şi fiica se simţea mulţumit şi fericit şi ca masa să fie bogată a destupat o sticlă de vin vechi. Din nenorocire însă sticla s-a spart şi cioburile l-au rănit destul de serios la o mînă. Mergînd grabnic la vecinul şi vechiul său prieten dr. Ştefănescu, în timp ce acesta căuta să-i prindă rana în copci şi să-l panseze, a făcut un stop cardiac şi astfel s-a stins firul vieţii sale. A fost înmormîntat la cimitirul Sf. Vineri.

Moartea lui a fost regretată de toţi confraţii de presă şi de foarte mulţi cititori care aşteptau cu nerăbdare apariţia noilor sale articole.

Cu această ocazie ziarişti şi scriitori — printre care amintim pe Adrian Maniu, Anghel Pomescu, D. I. Atanasiu, N. N. Matei, Otilia Ghibu-Silviu, Barbu Lăzăreanu — au publicat articole în „Universul", „Curentul", „Adevărul", „Lupta", „Ordinea", „Neamul romănesc" în care au subliniat cei 42 de ani (1895—1937) de neîntreruptă activitate publicistică, precum şi corectitudinea, caracterul şi modestia lui, omul „cu figura deschisă ca şi sufletul, totdeauna gata să-ţi spună o vorbă bună, să facă o faptă bună".

Ziaristul Anghel Pomescu, în ziarul „Curentul" scria printre altele că pe Caselli „o viaţă întreagă l-a chinuit dorinţa de a avea cît mai multă vreme pentru a se consacra pasiunii sale nedesminţite: studierea trecutului nostru istoric".

VARIA-CURIOSA

UN BOIER DIN SECOLUL AL XVIII-LEA PEDEPSIT PENTRU SPIRITISM

Datorită unor influenţe străine, care nu ştim cum au ajuns pe la Bucureşti, spiritismul a cuprins în mrejele sale pe boiernaşul pitar Perticari, care ocupa funcţia de judecător de departament.

Acesta, după cum spunea V. A. Urechiă [1], a fost primul bucureştean cunoscut care „în înţelegere cu duhurile" s-a ocupat cu spiritismul, căutînd să tălmăcească cele viitoare, dintre care unele se refereau la domnul ţării.

Alexandru Moruzi, auzind de îndeletnicirea pitarului, care nu-i era deloc pe plac, cu toate că nu punea nici un temei pe spusele duhurilor, răspîndite prin gura celui care avea contact cu ele, ca să stîrpească o astfel de îndeletnicire, la 5 februarie 1794, a dat un pitac oarecum glumeţ în formă, dar destul de aspru în ceea ce priveşte hotărîrea.

Respectivul pitar, în afară de faptul că era înlăturat din slujbă, a fost trimis sub formă de arest la mănăstirea Dealul, unde să fie în stricta supraveghere a egumenului de acolo.

Documentul fiind foarte interesant îi dăm cuprinsul mai jos pentru a se vedea cum domnul, în bătaie de joc, dă o poruncă cît se poate de usturătoare în legătură cu cel vinovat.

„Fiindcă pitarul Perticari se trudeşte la tălmăcirea de cele viitoare şi fiindcă aici în Bucureşti nu-şi poate avea odihna de a putea urma lucrarea acestei trebi mai cu silinţă, cu *isihia* ce-i trebuie şi fără precurmare, mai vîrtos avînd şi treaba judecătoriei, de aceea dar se trimite la mănăstirea Dealului *ot* judeţul Dîmboviţa unde, odihnindu-se, să-şi poată lucra treaba aceasta mai bine.

Deci volnicim pe ... să ridice pe Perticari, să-l ducă la numita mănăstire, unde să-l facă *teslim* [să-l predea] la egumenul Deleanul, ca să-l pună înlăuntrul mănăstirei, de la carele să aducă adeverinţă cum că l-au primit.

Şi cînd nici acolo nu-şi va avea odihna de a-şi putea lucra treaba aceasta, îl vom trimite la vreunul din ostroavele mărei, unde acolo fiind înconjurat de apele mărei, fără de altă supărare va putea lucra treaba aceasta cu toată *isihia*."

O LITRĂ DE AUR PENTRU STRICAREA FECIORIEI

Întotdeauna, în toate timpurile şi în toate locurile, din antichitate şi pînă în vremurile noastre s-au întîmplat cazuri de „stricarea fecioriei", prin abuz de forţă sau prin cuvinte mincinoase şi promisiuni de luare în căsătorie. Cei care au făcut astfel de abuzuri şi nu şi-au respectat cuvîntul dat,

---

[1] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. V, Bucureşti, 1893, p. 470—471.

au suferit, după ţară şi loc, diferite pedepse, unele chiar foarte grele, mergînd pînă la condamnarea lor la moarte.

Şi la noi în ţară şi în Bucureşti s-au întîmplat astfel de cazuri. Documentele vremii însă au înregistrat prea puţine din cazurile întîmplate, indiferent dacă ele au fost rezolvate pe calea judecăţii sau a bunei înţelegeri.

Un astfel de caz, de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, ni-l aminteşte documentul din 11 mai 1796.

Este vorba de femeia Gherghina, care în jalba ce înaintează domnului arată că un oarecare Nicolae, sluga domniţei Ecaterina, însoţind pe măria sa la Văcăreşti, s-a îmbolnăvit acolo şi a fost lăsat în gazdă la ea pînă la însănătoşire. Dar, într-una din zile, în timp ce ea nu se afla acasă, ci la munca cîmpului, Nicolae „a încîrdoşit pe fiică-mea, şi după puţină vreme aflînd şi apucîndu-l, m-a înşelat cu cuvîntul că acum la Paşti o va primi pe fata noastră de soţie". Însă sărbătorile Paştelui au trecut şi respectivul se leapădă de promisiunea făcută.

Judecătorii, care au cercetat pricina, au căutat să convingă pe Nicolae în vîrstă de 19 ani să se căsătorească cu fata care avea 16 ani, dar băiatul a refuzat.

În urma acestei situaţii, judecătorii constatînd că Nicolae este sărac şi nu poate da o litră de aur pentru stricarea fecioriei, cum prevedea legea, propun domnului să hotărască aplicarea celei din urmă pedepse prevăzută de pravilă, adică: „să se bată, să se tundă şi să se surghiunească", ceea ce domnul a şi aprobat, fără însă să se menţioneze cu cîte toiege să se facă bătaia şi nici unde va fi dus la închisoare şi pe cît timp va fi surghiunit.

BĂTAIE CU TOIEGE (1794—1831)

În vechile legiuiri din secolul al XVII-lea, tipărite în vremea voievozilor Matei Basarab şi Vasile Lupu, pentru anumite fapte rele se prevăd diferite pedepse dintre care unele foarte grele: tăierea mîinilor pentru falsificatorii de bani, bătaia cu toiege, trimiterea la ocnă sau în surghiun la vreo mănăstire şi chiar pedeapsa capitală.

Cu toată lipsa documentelor pentru secolele XVII—XVIII, bănuim că au fost numeroase cazurile de judecată şi pedepsire, dar pierzîndu-se cu timpul, nu cunoaştem natura lor.

Ne vom opri numai la cele din epoca fanariotă, de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd poruncile date de domn, în astfel de cazuri, au fost trecute în scris în condicile divanului.

Cazurile de pedepsire amintite mai jos sînt: bîrfeli şi vorbe de ocară la adresa mamei, individ care s-a făcut preot fără hirotonisirea cuvenită, forţarea unuia de a trece la o altă religie, bătaie cu încercare de asasinare, neanunţarea bolnavilor de ciumă, luarea ilegală de bani şi bătaie, pîre mincinoase etc.

Astfel, în toamna anului 1794, femeia Zoiţa înaintează jalbă la domnie împotriva mamei sale. Din ordinul domnului Alexandru Moruzi, marele spătar cercetează pricina la faţa locului, în mahalaua respectivă şi constată din spusele vecinilor celor două femei că Zoiţa este vinovată, fiind femeie rea şi gîlcevitoare „ponosluitoare" atît asupra mamei sale cît şi a cumnatei, din care cauză mama ei, Hagiica, pătimeşte mult.

Marele spătar propune ca pentru necinstirea ce Zoiţa a facut-o mamei sale, să fie bătută cu 20 toiege la faţa locului, ca „să se părăsească de reaua ei purtare".

Domnul, binevoitor, la 22 octombrie 1794, ordonă să fie chemată Zoiţa şi să i se comunice că pedeapsa care i-a fost hotărîtă nu i se va aplica deocamdată, dacă renunţă definitiv la reaua comportare faţă de mama sa [2].

*

În vremea epidemiei de ciumă, epistaţii mahalalelor, medicii şi preoţii erau obligaţi să aducă la cunoştinţa autorităţilor numele tuturor celor care fuseseră atinşi de această cruntă boală, pentru a se lua cele mai grabnice măsuri, ferind pe cei sănătoşi de cei ciumaţi. Epistatul din mahalaua Mihai Vodă n-a anunţat nici boala nici moartea unui locuitor ciumat din acea mahala, scuzîndu-se, poate, că n-a cunoscut această dispoziţie.

Domnul, fiind înştiinţat de acest lucru, la 27 iulie 1795, porunceşte spatarului să facă cunoscut tuturor epistaţilor din mahalale că sînt obligaţi a anunţa orice caz de boală, iar acei care nu se vor conforma, indiferent „de orice treaptă va fi acela" [3], se va pedepsi cu 20 toiege şi cu surghiun la mănăstirea Snagov. Şi, spre a nu avea nici un epistat motiv că n-a cunoscut această obligaţie, i se porunceşte spătarului să facă cópii după pitacul domnesc şi să se dea fiecăruia în mînă.

*

Unii indivizi, cu de la sine putere, fără nici o pregătire duhovnicească şi fără aprobarea şi hirotonisirea înaltelor foruri bisericeşti, s-au făcut diaconi sau preoţi.

Un caz foarte interesant, în care se dovedeşte multă îndrăzneală şi şarlatanie, este cel arătat de mitropolitul Dosithei în anaforaua sa către domn. El spune că, cu cîtva timp în urmă, s-a prezentat la Mitropolie grămăticul Vasile Nuţul cu rugămintea să fie numit diacon. După cercetarea ce i s-a făcut, constatîndu-se că ştie bine să scrie şi să citească, mitropolitul, în principiu, i-a şi dat cuvenita aprobare, fiind chiar repartizat la cea mai importantă biserică din centrul Capitalei, la biserica Curţii domneşti, rămînînd însă ca în slujbă să nu intre decît după ce domnul va da cuvenita aprobare de hirotonisire.

Vasile Nuţul însă „din îndemnarea vrăjmaşului diavol, a îndrăznit pînă a nu se hirotonisi" şi a slujit în cîteva rînduri liturghii diaconeşti.

Auzind de această faptă, mitropolitul se şi gîndea să-i dea un canon „spre a-şi plînge păcatul pentru nelegiuita faptă ce a făcut", dar întîrziind şi el cu punerea în practică a acestei dispoziţii, Vasile Nuţul, în acest timp, şi-a ticluit un act fals, ca şi cînd ar fi fost dat de mitropolit. În acest act se spunea „că este preot şi duhovnic şi că este trimis de noi afară în eparhii ca să spovăduiască şi să povăţuiască norodul spre mîntuire, schimbîndu-şi şi numele, cu care ieşind prin satele de afară, din judeţul Ilfovului, a şi început a face cercetare [ca un protopop] pe la biserici: cum şi în ce chip se află cele sfinte, puind şi epatrahir de gît, săvîrşind şi unele din cele preoţeşti rînduieli", de pe urma cărora a avut diverse avantaje.

Auzind despre faptele acestui fals preot, mitropolitul a trimis un om într-adins să-l prindă şi aducă la Mitropolie unde „după cercetarea ce i s-a făcut, aflînd întocmai, după cum ne-am înştiinţat, fiindcă el se află cu plete şi barbă, ca cel ce avea să intre în orînduiala bisericească (cu care a înşelat

[2] *Ibidem*, p. 482—483.
[3] *Ibidem*, vol. VI, p. 749.

a-l crede norodul de diacon şi de preot), am pus de l-a ras, ca nu cumva scăpînd iarăşi de aici, cu vreo deosebită meşteşugire, să înşele pe creştini. Dar pentru ca nu şi de acum înainte să mai îndrăznească şi altul ca dînsul a face şi a-şi rîde de lege şi de cele sfinte, rugăm pe măria ta, ca de se va găsi cu cale şi de către măria ta, să i se facă o cuviincioasă certare politicească în vederea tuturor, spre pildă şi altora" [4].

Prin rezoluţia pusă, la 24 martie 1795, domnul a poruncit marelui spătar să ridice pe Vasile Nuţul de la Mitropolie, unde era reţinut, să-l ducă la biserica unde a slujit, fără a fi hirotonisit, şi acolo, în faţa bisericii, să-l pună la falangă unde să fie bătut cu 100 toiege la tălpi, iar după aceea să fie trimis în surghiun la mănăstirea Căldăruşani unde stareţul „să-l aibă la osîndă acolo, de unde să nu se sloboadă fără porunca noastră".

*

Acelaşi domn, Alexandru Moruzi, fiind informat că unul, Petre croitorul, vrînd să creştineze cu sila pe un copil de evreu, la 4 iulie 1795, dă un pitac către marele spătar prin care porunceşte ca băiatul să fie lăsat liber „în voia lui" şi numai dacă va vrea, din proprie iniţiativă, să se creştineze atunci să se prezinte la mitropolit care „cercetîndu-l bisericeşte va face ceea ce se va cădea" [5] şi nimeni din feţele bisericeşti să nu îndrăznească a-l boteza fără răvaşul mitropolitului.

Pe vinovatul Petre croitorul care a pricinuit „înşelăciune" să-i aplice o „certare" cu 100 toiege la tălpi şi apoi să-l surghiunească peste hotar, în Moldova, de unde venise.

*

Un alt caz de vinovăţie şi cu pedepsire cu bătaie de toiege este cel reclamat de Stan Dimache Dudescu, cum că un arnăut de la Agie, împreună cu alţi tovarăşi de-ai lui, au vrut să-l omoare.

Cercetîndu-se şi aflîndu-se vinovăţia arnăutului, care spunea că era beat la acea dată, Alexandru Moruzi, la 22 iulie 1795, poate ca o circumstanţă atenuantă, a ordonat să fie bătut numai cu 100 toiege, chiar în faţa casei lui Stan Dudescu şi apoi, în căruţă cu pază, să fie dus şi întemniţat la ocna Slănic [6].

*

Cîţiva ani mai tîrziu, aducîndu-se la cunoştinţa lui Alexandru Moruzi că Mihalache vătaful de pescari s-a făcut vinovat că a luat bani pe nedrept de la pescarii care au adus raci în oraş, ba pe unii chiar i-a şi bătut, domnul, la 15 ianuarie 1800, dă ordin ca vătaful să fie bătut cu 100 toiege la tălpi, iar banii ce i-a luat ilegal de la pescari să fie daţi înapoi îndoit [7].

*

Pentru curiozitate şi documentare, cu toate că nu sînt fapte care s-au întîmplat în Bucureşti, dar fiind în directă legătură cu astfel de pedepse, amintim şi următoarele cazuri:

Astfel, la 3 octombrie 1794, marele spătar raportează domnului că un slujitor de la căpitănia din comuna Daia (judeţul Vlaşca), împreună cu Petre

---

[4] *Ibidem*, p. 805—806; *ibidem*, vol. V, p. 476.
[5] *Ibidem*, vol. V, p. 478.
[6] *Ibidem*, vol. VI, p. 335.
[7] *Ibidem*, vol. VIII, p. 105.

surugiul de la hătmănie, au fost prinşi furînd 15 saci cu făină pe care îi încarcaseră în două care să-i ducă „în hasul * Giurgiului“ [8].

La propunerea marelui spătar, Alexandru Moruzi aprobă şi ordonă ca cei vinovaţi să fie duşi de căpitanul spătăresc pe la toate căpităniile din judeţ unde, la fiecare căpitănie, în faţa tuturor slujitorilor, să li să dea fiecăruia cîte 50 toiege la tălpi şi apoi să fie trimişi la ocna de la Telega „spre pilda tuturor“.

*

Într-un alt caz, în urma anaforalei înaintată de caimacamul Craiovei N. Hangerliu, fost mare hatman, în legătură cu doi călugări care s-au dovedit „pîrîtori, mincinoşi, zavistnici şi tulburători“[9], Alexandru Moruzi, la 13 noiembrie 1794, porunceşte să fie pedepsiţi bisericeşte, dar şi „cu certare de bătaie“, fără să precizeze cu cîte toiege, rămînînd, probabil, această dispoziţie la aprecierea caimacamului **.

*

Tot în acel an, la 10 decembrie 1794, călugărul Grigore aducînd la cunoştinţa lui Alexandru Moruzi că serdarul Constantin Cantacuzino, ispravnicul oraşului Ploieşti, a bătut rău, cu 500 toiege la tălpi (fapt nemaiîntîlnit) pe fiul slujitorului Dobrin, domnul îl condamnă să plătească 100 lei treapăd (amendă) în folosul mumbaşirului care a venit şi a cercetat reclamaţia la faţa locului.

Constatînd însă că şi slujitorul Dobrin este vinovat, fiindcă „a fost pricinuitorul începutului gîlcevei cu vorbe de ocară şi cu răspunsuri împotrivitoare, fiind iubitor de gîlcevuri şi răzvrătitor între ceilalţi slugitori“ [10], porunceşte să fie scos din rîndul slujbaşilor şi să fie trecut să plătească dajdie. Nu uită să pedepsească şi pe călugărul Grigore pe care îl trimite în surghiun la mănăstirea Tîrgşor, fiindcă în loc să potolească cearta „ca un obraz bisericesc“, a fost un aţîţător al scandalului.

*

Un alt caz curios, dar corespunzător vremii în care s-a întîmplat, este faptul că doi cetăţeni au reclamat că ispravnicul judeţului, în mod ilegal, a luat bani de la nişte subalterni pentru a le da nişte acte. Socotim că reclamaţia lor s-a bazat pe adevăr şi realitate, fiindcă altfel nu aveau curajul să se jeluiască domnului. Dar, ei nu şi-au adus aminte de zicala populară că „Bună ziua am dat, belea mi-am căpătat“ şi nici n-au cunoscut spusa vechiului fabulist Esop, care a zis că: „Dreptatea e pentru lei, nu pentru căţei“ şi au păţit-o.

Ispravnicul a ştiut cum să procedeze, să iasă cu faţa curată, şi să scoată el pe cei doi vinovaţi, că au îndrăznit să facă pîră mincinoasă împotriva lui.

Faptul în sine este următorul: un oarecare Pîrvu şi cu fiul său Maxim, din judeţul Gorj, au înaintat jalbă domnului că Geanoglu clucerul, ispravnicul judeţului, a luat 2—3 galbeni de la fiecare slujitor pentru a le da „pecetluiturile domneşti“. Ei nevoind să dea au fost înlăturaţi din slujbă şi trecuţi în categoria celor care plătesc biruri. Făcîndu-se cercetare prin mumbaşirul trimis

* has = domeniu funciar al sultanului.

[8] *Ibidem*, vol. VI, p. 330.

[9] *Ibidem*, p. 29.

** Pentru care motive nu ştim, probabil numai bucurîndu-se de încrederea domnului, la 10 decembrie 1794, N. Hangerliu îşi dă demisia din dregătoria căimăcămiei, în locul lui fiind numit Alexandru Calfoglu care fusese mare clucer, apreciat de Moruzi ca „boier practicos, cercat în slujbele domniei mele de vrednic şi credincios şi cu bun ipolipsis“ (cf. V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. V, p. 301).

[10] *Ibidem*, vol. V, p. 301.

şi cerîndu-se informaţii şi de la caimacam, „ne-au înştiinţat cum că jalba şi pîra numiţilor cu totul a fost mincinoasă şi nedreaptă arătarea lor. Pentru care şi de la toţi căpitanii de judeţ, de poteră şi polcovnici de catane şi de la stegarii lor, precum şi de la locuitorii satului, în care locuiesc mai sus numiţii doi pîrîşi, au venit adeverinţă şi mărturiile lor în scris, cum că de la nici un slujitor nu s-au luat nici un ban şi minciuni au jeluit acei pîrîşi".

Pentru acest motiv, la 23 iulie 1794, domnul porunceşte marelui spătar să trimită un zapciu spătăresc în judeţul Gorj şi acolo, în scaunul isprăvniciei, numiţii „pîrîşi" să fie bătuţi cu 200 toiege la tălpi „ca nişte mincinoşi ce au cutezat a face pîră nedreaptă domniei mele" [11].

*

În sfîrşit, ultimul caz de pedepsire de bătaie cu toiege, ce ne este cunoscut, îl găsim menţionat în timpul generalului Kiseleff. Dr. Alcibiade Tavernier * împreună cu un prieten s-au dus la vînătoare în cuprinsul judeţului Ilfov. Au fost însă atacaţi de o bandă de hoţi care, „prin cazne şi răniri", i-au jefuit de bani şi lucruri.

Dintre aceştia unul singur, rănit fiind, a fost prins, Gheorghe Medrea, care, conform pravilei, trebuia condamnat la moarte, înainte însă trebuia să i se aplice bătaia cu 200 toiege. Dacă în timpul bătăii, învinuitul va spune tot adevărul, din momentul acela va fi iertat de restul toiegelor, nu însă şi de pedeapsa cea mare ce va urma.

Alexandru Filipescu, marele logofăt al Dreptăţii, după cercetările şi judecata făcută, a prezentat generalului Kiseleff, spre confirmare, pedeapsa cu moartea [12] pentru Gheorghe Medrea. Generalul Kiseleff însă, i-a comutat pedeapsa la 15 ani muncă grea în ocnă.

MĂCELARII CARE NU VOR SĂ ADUCĂ CARNE LA PRĂVĂLIILE LOR SÎNT PEDEPSIŢI CU OCNA

Constatîndu-se că unii măcelari au ridicat nejustificat preţul de vînzare al cărnii, sub pretext că vitele s-au scumpit, stăpînirea oraşului a fixat *nart* (preţ oficial) peste care nu se putea trece, iar cei care nu-l respectau erau pedepsiţi.

Unii dintre măcelari, nemulţumiţi cu un cîştig mai mic, au hotărît să nu mai aducă carne în *scaunele* (măcelăriile) lor, numite aşa fiindcă tăierea cărnii se făcea pe un *scaun* (trunchi de stejar), cum se mai obişnuieşte şi astăzi. S-au produs nemulţumiri şi reclamaţii chiar din partea celorlalţi măcelari, fapt care a obligat pe marele agă (şeful poliţiei Capitalei) să aducă la cunoştinţa domnului această situaţie.

Astfel, la 17 aprilie 1794, el arată că şapte măcelari, fraţii Pătraşco, Şerban Surche şi Ştefan fiul lui Zamfir toţi din mahalaua Batişte, Anastase Cureman din mahalaua Dichiu, Petre Epure şi Dumitru Grăţoiu ambii din mahalaua Oţetari, „de la Paşti şi pînă acum, nicicum n-au vrut ca să aducă vită ca să taie pe la scaune... precum au tăiat şi mai dinainte, care fiind împo-

---

[11] *Ibidem*, p. 328.

* Vezi acest volum capitolul Medici de altădată, p. 186.

[12] Arh. St. Buc., *Logofeţia Dreptăţii*, 17 665 şi 17 700/1833.

[13] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VI, Bucureşti, 1893, p. 803—804.

trivi poruncilor măriei tale, aduce *zăticnire* [împiedicare, stînjenire] și celorlalte ce acum taie".

Măcelarii ceilalți — arată el — au dat jalbă prin care fac „cerere și rugăciune, ca să se aducă cei nesupuși, să se pedepsească și să fie siliți de a t a împreună [la fel] cu dînșii".

Drept urmare, în aceeași zi, domnul Alexandru Moruzi dă următoarea poruncă:

„Dumneata vel agă, fiindcă într-atîtea rînduri s-au dat poruncile domniei mele strașnice măcelarilor, și li s-au dat hotărîrea domniei mele la toți și de față prin cuvînt, că au să se pedepsească pînă la moarte, și după toate acestea iarăși sînt nepăsători, îți poruncim dară, ca să orînduiești zapciu să prindă pe acești *lude* șeapte, și aducîndu-i în pază, să-i faci *teslim* [predare] la pușcărie, de unde poruncim ca să facă carte domniei mele de a să trimite la ocnă, de această dată, spre pilda și învățătura celorlalți" [14].

Ordinul domnului s-a executat și, pentru multă vreme, măcelarii n-au mai avut curajul să nu aducă carne suficientă în prăvăliile lor.

PRIMA CASĂ CU BALCON DIN BUCUREȘTI

Pînă la începutul secolului al XIX-lea, fiecare cetățean își putea construi casă după cum voia, nefiind obligat s-o facă la linia uliței. Nu existau norme edilitare după care să se conducă. Din 1804 însă, domnul Constantin Ipsilanti a dat poruncă că nimeni nu mai are voie să facă case cu *cicmale* sau cu streșini prea mari care să acopere lumina uliței și să producă „zăticnire" la trecerea carelor.

Dar una erau *cicmalele* și alta balcoanele. Cicmalele (după cuvîntul turcesc *cicma*, *cișma*) înseamnă acele zidiri făcute deasupra parterului, ieșite în afara construcției, care aveau ferestre și înveliș deosebit de corpul caselor, așa cum se obișnuia în Imperiul otoman și chiar în București la unele clădiri și la hanul mănăstirii Sf. Ioan, care se afla unde este astăzi palatul C.E.C.

Aceste cicmale — după cum spune documentul — „întru adevăr pricinuiesc supărare, fiindcă picătura strășinilor mergînd mai aproape de jumătatea podului uliței îi face vătămare, vecinul de alăturea pierde vederea casii sale despre partea acei cicmale, razele soarelui se popresc de dînsa, cum și carăle încearcă zăticnire la trecerea lor" [15].

În vara anului 1827, Constantin Bălăceanu fost mare ban își construise o casă pe Podul Mogoșoaiei, vecină cu a marelui postelnic Filip Lenș și cam peste drum de unde începe actuala str. Nicolae Iorga.

Deasupra camerelor de la parter, scosese trei grinzi în afară, pe care voiá să-și facă balcon de unde, la aer curat, voia să privească în stînga și în dreapta uliței. Vecinii însă, din apropiere, s-au scandalizat și au dat jalbă la domnie că respectivul boier nu respectă obșteștile anaforale, care nu îngăduie să se mai construiască case cu cicmale, streșini sau tarabe.

În urma acestor reclamații, domnul Grigore Ghica a oprit lucrarea pînă la noi dispoziții și a dat ordin marilor boieri, în număr de 20, să se adune la Curtea domnească să cerceteze vechile orînduieli și să raporteze cum trebuie să se urmeze.

---

[14] *Ibidem*, vol. V, p. 288.
[15] George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București, 1821—1848*, vol. II, București, 1975, p. 290.

În anaforaua prezentată, boierii arată că au cercetat vechile dispoziţii, dar n-au găsit nicăieri că este sau nu voie să se construiască balcoane, menţionîndu-se că nu mai erau îngăduite să se facă doar cicmale, streşini şi tarabe.

De aceea spun ei: „balconul însemnînd un ce foarte deosebit de cicma şi după forma lucrului şi după înţelegerea cuvîntului, nu numai că nu pricinuieşte nici o supărare din cele ce s-au zis mai sus, ci încă, cînd va avea căzută înălţime încît să nu să zăticnească trecerea carălor, împodobeşte şi înfrumuseţează politiia [oraşul], după cum să văd în cele mai mari şi frumoase politii ale Evropii, de unde avem cuvîntul de balcon, că balconurile nu sînt nici cum poprite".

Deci, după părerea boierilor, persoanele care au reclamat ori n-au ştiut ce vrea să facă banul Constantin Bălăceanu, sau ştiind, au crezut că cicmaua înseamnă balcon şi balconul cicma.

În concluzie ei sînt de părere că nu trebuie să se oprească construirea balcoanelor, ba din contra „găsim cu cale să aibă slobozenie atît dumnealui banul, cît şi oricine măcar de va voi ca să-şi facă balcoanele la linia podului", fiindcă ele împodobesc şi înfrumuseţează oraşul.

Cei însă care vor face balcoane la stradă sînt obligaţi să le construiască la doi stînjeni înălţime de la nivelul uliţei, să aibă jgheaburi la streaşină şi burlane de tablă sub balcon, ca apa să se scurgă pe caldarîm „fără de a supăra pă trecători şi fără de a fi volnici nimeni să lungească de la străşinile balcoanelor zgheaburi în lumina podului, a curge apa din ploi asupra trecătorilor, cu care pricinuieşte supărare, umplînd de apă atît pă trecătorii după jos, cît şi pă cei ce umblă cu caleşcile".

Se admite proprietarilor să-şi facă balcoane chiar mai jos de această înălţime, dar acestea nu la stradă, ci înăuntru curţii lor. Acei însă care vor face jgheaburi „aruncate din straşina balconului afară ca să curgă apa în lumina podului, să le taie şi să le strice, fără de cea mai mică prelungire".

Conform acestui *nizam* [ordin] şi a poruncii domneşti, Constantin Bălăceanu şi fostul mare clucer Nicolae Trăsnea şi-au făcut balcoane la casele lor, iar jgheaburile şi burlanele clădirii vornicului Mihail Manu de pe Podul Caliţii (Calea Rahovei), ce aveau scurgere în stradă „care nu puţină supărare pricinuiesc la toţi trecătorii dă obşte, umplîndu-să dă apă la vremi ploioase" [16] au fost stricate, cu atît mai mult că o comisie, anume însărcinată, a constatat că respectivul boier încălcase şi o parte din locul uliţei prin parmalîcul şi scările ce făcuse înaintea clădirii sale.

UN ANTREPRENOR DE SACALE PENTRU ALIMENTAREA CU APĂ A LOCUITORILOR

După cum am mai spus *, alimentarea cu apă a locuitorilor nu era o problemă chiar aşa uşoară. Majoritatea micilor proprietari din mahalale îşi avea fiecare un puţ în curte, de unde scotea apa de băut şi de folosinţă pentru treburile casnice şi adăpatul vitelor.

Cea mai mare parte din locuitorii din dreapta şi stînga Dîmboviţei se alimenta cu apa rîului care pe acea vreme nu era murdară, fiindcă pe atunci nu exista industrie şi nici canalizare prin care deşeurile, reziduurile şi apa murdară a locuinţelor şi uliţelor să se verse în ea.

---

[16] *Ibidem*, p. 292—295.
* Vezi vol. I al acestei lucrări, subcapitolul Alimentarea cu apă, p. 234.

În cele cîteva locuri, numite vaduri, sacagiii își umpleau sacalele cu apă din rîu și porneau pe ulițele orașului unde o vindeau, în doniți mici sau mari, la un preț foarte mic, strigînd cît îi lua gura: aaapă, oop, sau aapă de băut.

Sacagiii, oameni săraci, care aveau o saca sau două, trebuiau să plătească o mică taxă pentru îndeletnicirea lor și depindeau de Agie și de Spătărie, fiind obligați să dea concursul în timpul vreunui incendiu.

De-abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a făcut un început de canalizare cu apă potabilă, adusă, prin olane de pămînt ars, din izvoarele din jurul Capitalei, de la Crețulești și Crevedia, care se distribuia, în afară de Curtea domnească, prin hrisov și ca o favoare, prin puținele cișmele numai la unele mănăstiri din oraș și la porțile cîtorva mari boieri.

La începutul anului 1827, Iancu Pală, fost căpitan de dorobanți, avînd o situație materială bună și socotind că ar avea un frumos venit, a cumpărat cai, a făcut grajduri și sacale și a angajat un număr de oameni care să vîndă apă pe ulițele orașului.

Prin jalba înaintată domnului, Iancu Pală a cerut ca pentru cele 30 sacale ce le-a făcut pentru vînzarea apei în oraș, să i se acorde privilegiu a nu fi supus la nici o dare și să nu i se facă vreun neajuns de către slujbașii Agiei, iar el cu sacalele și oamenii lui vor fi gata să sară în ajutor, ziua sau noaptea, la orice întîmplare de incendiu, fără nici o pretenție.

Boierii divanului (Constantin Bălăceanu, Teodor Văcărescu, Scarlat Grădișteanu, Ioan Știrbei, Dumitrache Ralet), discutînd și analizînd cererea, în anaforaua înaintată domnului Grigore Dim. Ghica, la 27 ianuarie, sînt de părere că — „de vreme ce jăluitorul pentru chiverniseala hranii vieții sale au făcut aceste sacale, cu care pricinuiește și folos obștesc, adică pe de o parte cu ieftinătatea vînzării apii, iar de pe alta cu legătura ce o face a alerga cu aceste sacale cu apă, la întîmplări de *iangîn* [foc, incendiu], noaptea și ziua, — de aceea, ca niște sacale ce sînt ale jeluitorului pentru pricina de mai sus, cu oameni ai săi și cu plată de la dînsul la simbria lor și la cheltuiala hranii cailor, iar nu în rîndul celorlalte sacale ce sînt supuse la Agie și la Spătărie, cererea ce o face este primită.

Pentru care, găsim cu cale să să dea luminată întărirea mării tale ca să nu să supere sacalile jăluitorului de nici un *zabit* [paznic] al politii sau de vătafu sacagiilor, nici de rîndul agiesc, nici de vreun *avaet*, nici de *beilice.*

Atît numai, la iangînuri ce se va întîmpla noaptea, să să dea de știre la locul unde stau aceste sacale, ca să alerge cu apă acolo unde s-au întîmplat primejdia de foc. Precum și zioa, asemenea să alerge numitile sacale veriunde să va întîmpla foc, după legătura ce o dă jăluitorul.

Iar cînd să va dovedi că i-au făcut de știre și n-au mers sacalile sale la întîmplări de foc, atunci să-și piarză acea priveleghie, rămînînd hotărîrea cea desăvîrșită a sa da de către măria ta“ [17].

FABRICĂ DE BERE LA BUCUREȘTI ÎN 1815

Pînă la începutul secolului al XIX-lea, consumul și fabricarea berii în București nu ne este cunoscută documentar, cu toate că această băutură în restul țării și în special în Moldova este cunoscută din vremea lui Alexandru cel Bun.

---

[17] Arh. St. Buc., *ms.* 118, p. 394—395; I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, vol. I, București, 1958, p. 380—381.

În Bucureşti, primul industriaş străin care a făcut o astfel de întreprindere a fost Johann neamţul, ce obţinuse aprobare de la Comitetul de ocupaţie rusească din 1806—1812, care mai apoi, în 1815, a fost întărită printr-un privilegiu şi de către domnul Ioan Caragea.

În vara anului 1825, încetînd din viaţă Johann, Andrei Kube, o rudă de a sa, care şi el învestise o parte din capital pentru zidirea acestei fabrici, afară din oraş, şi înzestrarea ei cu *ergaliile* * cele trebuincioase, înaintează o jalbă domnului Grigore Ghica să se prelungească privilegiul pe numele lui, luîndu-şi obligaţia ca să dea pe fiecare an „la cutia obştirilor" cîte 350 taleri, în loc de 300 taleri cît dăduse înaintaşul său.

Jalba a fost predată de domn marilor boieri ai Divanului să cerceteze şi să refere. Aceştia, la 25 august 1825, arată domnului că într-adevăr au constatat, din actele ce li s-au prezentat, că Johann neamţul obţinuse privilegiul şi de la ruşi şi de la Caragea Vodă ca nimeni altul să nu aibă „slobozenie să deschiză asemenea fabrică", cu atît mai mult că dintre pămîntenii ţării „nu s-au găsit nimeni cu ştiinţă de acest meşteşug" [18].

Ei spun că, cu toate că domnul a mai acordat, cu un an înainte, lui Ioan Gheorghe Crepţul libertatea de a deschide o fabrică în care să producă rom, spirturi, bere şi oţet din vinuri sau „felurimi de pometuri", dar cu obligaţia să nu folosească: grîu, orz, mei, porumb „fiind aceste bucate pentru hrana norodului".

Andrei Kube arată însă că pentru fabricarea berei nu va întrebuinţa decît „bucate proaste şi stricate" şi din acestea nu o cantitate mare ci numai aproximativ 60—70 *chile* ** pe an, „fiindcă mai mult nu pot să se lucreze la fabrică, mai vîrtos că această bere o beau numai evropeni".

Pentru faptul că Andrei Kube, după cum a arătat, va folosi numai cereale stricate, pentru că măreşte suma dată la cutia obştirilor, pentru că fabrica a mai avut privilegiu domnesc, marii boieri sînt de părere să se dea „luminată întărire la această a noastră plecată anafora ca să aibă voie şi slobozenie jăluitorul" a face bere din cereale stricate şi a i se acorda privilegiul cerut.

După obţinerea privilegiului şi continuarea funcţionării fabricii de bere, Andrei Kube, în anul următor face jalbă la domnie arătînd că cu toate că i s-a acordat numai lui privilegiu a face bere aici în Bucureşti, mai este un supus francez, George Krebs (Crepţu) care face bere, fără însă să ştie „cu ce putere şi volnicie". Cere ca respectivul fabricant să fie oprit, iar dacă are şi el vreun privilegiu să-l prezinte la Logofeţie. Aceasta făcîndu-i invitaţie în acest scop, pîrîtul Krebs nu s-a prezentat. Drept urmare, Consulatul Franţei este poftit „să binevoiască a porunci numitului sudit, de a veni în judecată, căci neviind, Logofeţia este silită a face arătare mării sale lui Vodă. De care, oricum, să aibă Logofeţia răspunsul cinstitului Consulat" [19].

Informaţiile documentare se opresc aici.

Mai tîrziu, gustul pentru noua băutură şi consumarea ei a crescut de la an la an, fiind bautâ şi de pămînteni, încît în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-au construit în Bucureşti patru mari fabrici de bere: Oppler, Gib, Luther şi Bragadiru, berea devenind pe zi ce trece, o băutură foarte obişnuită şi mult mai ieftină decît băuturile spirtoase.

---

* *ergalii* = scule, unelte, instrumente.

[18] Idem, *ms.* 113, p. 124—125; I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 352.

** *chilă* = măsură de capacitate pentru cereale = 10 baniţe = 500 ocale; ocaua 1.278 kg.

[19] Idem, *ms.* 98, p. 560—561; I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 361.

AVEREA RĂPOSATULUI MANUC BEI SCOASĂ LA VÎNZARE

În 1831, în ziarul „Curierul rumănesc" [20], înființat de I. Heliade Rădulescu, se poate citi un anunț interesant în legătură cu o parte din averea rămasă de pe urma marelui bogătaş armean Manuc Bei, util la trei mari împărăţii din punct de vedere diplomatic, a cărui viață s-a terminat prea devreme și în mod stupid.

Se spune în acel ziar că averea fostului „luminat consilier de stat" al Imperiului țarist este de vînzare și anume:

— Hanul ce-i poartă numele „cu fănăria din dos".

— Casele „cu toate împrejmuirile lor, cu curte cu tot" în care a locuit Manuc, situate pe Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor), în plasa Galbenă, la nr. 2112.

— O vie de opt pogoane pe Dealul Filaretului.

— Două vii mari la Dealul Mare din jud. Săcuieni (Prahova).

Cei care doresc să cumpere vreunul din aceste „acareturi" se pot adresa împuternicitului „vechil" A. Ohanov care locuieşte în Hanul Manuc, camera 29.

PUȚURI CU MAGNET CONTRA TRĂSNETULUI

Şi la Bucureşti, ca și pretutindeni în țară şi în lumea întreagă, multe ploi sînt însoţite de descărcări electrice puternice — trăsnete — care au provocat și provoacă incendii, cazuri mortale în oameni şi vite.

Ştim cu toţii că acel care a inventat paratrăsnetul (1747), a fost omul politic american Benjamin Franklin (1706—1790), dar invenţia lui n-a ajuns în ţara noastră decît foarte tîrziu, în comparație cu alte state din lume.

Pentru prima dată cînd s-a pus această problemă la Bucureşti, a fost în anul 1833. Atunci, la 15 iunie, membrii Sfatului orăşenesc, sub preşedinția lui Grigorie Grădişteanu, chibzuiesc că ar fi necesar ca în fiecare sector, din cele cinci ale orașului, să se facă un puț cu magnet spre apărarea locuitorilor „dă groasnecul trăsnetului tunet" — „care aduce dă odată cu spaima şi primejdie dă viaţă după atîtea învederate întîmplări dă mai înainte" [21].

Se va căuta ca aceste puţuri să fie făcute în aşa fel ca să nu aducă supărare nici unui proprietar de casă sau loc, iar construirea lor se va face de către Blaremberg, inginerul statului, împreună cu arhitectul orașului, care-şi vor căuta meşteri pricepuţi pentru această lucrare.

Spre rezolvarea problemei, Sfatul orășenesc trimite Vorniciei din Lăuntru (Ministerului de Interne) o copie după jurnalul încheiat, cerînd, dacă se găseşte necesar, să se dea grabnică dezlegare spre punere în lucrare.

Mihail Cornescu, şeful departamentului, cere inginerului Blaremberg să facă cuvenita cercetare și să raporteze ministerului.

La 29 iulie 1833, Blaremberg arată că sînt necesare aceste puţuri cu magnet spre folosul obştesc, dar cheltuiala ce se va face nu va aduce „răsplătirea cuviincioasă".

El este de părere ca mai întîi să se facă în centrul oraşului un foişor pentru foc (probabil că Turnul Colței nu era suficient și nici destul de înalt),

[20] „Curierul rumănesc", III (1831), nr. 60, 3 septembrie, p. 240.
[21] Arh. St. Buc., *Vornicia din Lăuntru*, 735/1833.

fiind de mare necesitate şi mai apoi să se facă în fiecare sector (văpsea) cîte un foişor şi în vîrful acestora, fiind loc mai înalt, să se pună magnetul. Atunci, acele foişoare vor fi „mult mai dă nădejde şi mai sigure pentru buna odihnă a orăşenilor".

Nemaiexistînd alte acte în legătură cu această lucrare, credem că s-a renunţat la punerea ei în aplicare, rămînînd ca invitaţia atît de utilă să-şi găsească întrebuinţarea mult mai tîrziu.

LOCURI DE RECREAŢIE ŞI PRIMELE OMNIBUZE PENTRU PLIMBARE LA BĂNEASA

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, bucureştenii nu cunoşteau moda de a se plimba pe uliţele oraşului şi a privi vitrinele prăvăliilor încărcate cu diferite mărfuri aşa cum vedem şi obişnuim noi în zilele noastre. În primul rînd nu erau prăvălii la stradă, ci în interiorul marilor hanuri, mărfurile nu se expuneau în vitrine, ci se puteau vedea numai în interior aşezate în rafturi.

După felul cum bucureştenii îşi petreceau orele libere din timpul zilei sau în sărbători, putem împărţi pe locuitorii de atunci în două categorii:

Prima, şi cea mai numeroasă, îşi găsea odihnă sau petrecere, în bătătura sau grădina casei, mai mică sau mai mare, după starea materială ce avea. Sub bolta viţei de vie, care arareori lipsea din curte, la o masă mai mult lungă decît lată, cu laviţe de scînduri de brad de o parte şi de alta, gospodina casei, în timpul călduros al verii, servea, membrilor familiei şi musafirilor, dulceaţă de vişine, cireşe amare, şerbeturi din floare de salcîm sau soc, rahat şi cafele, iar bărbaţii, pe lîngă aceste delicatese, nu uitau cănuţa cu vin natural şi fara amestec cu sifon sub forma şpriţului de azi. Vinurile erau în cantitate aşa de mare şi de ieftine că nu se punea problema falsificării lor.

Alţi mahalagii începeau petrecerea şi scurgerea timpului cu felioare subţiri de ghiuden piperat şi ardeiat bine sau cu castraveciori — tăiaţi în patru, pe lung — şi cu ţuică din sticle cufundate în vadra sau cofa cu apă rece, scoasă din fundul puţului, ce se afla aproape în fiecare curte.

Boierimea îşi petrecea timpul în vizite reciproce cu ocazia sărbătorilor, zilelor onomastice sau alte ocazii. În timpul mesei şi al întregii petreceri, tarafurile de lăutari ţigani cîntau de zor, din instrumente şi din gură. Mîncărurile variate şi îmbelşugate, ce prisoseau cu mult necesitatea, erau stropite din plin cu vinuri de soi şi cu vechime de ani, care se turnau în pahare din sticlele ţinute la orizontală pe nisipul pivniţei şi ale căror dopuri fuseseră bine unse cu smoală, ca să nu pătrundă nici un pic de aer care să altereze gustul şi aroma licoarei.

Vinul de băut nu era pus la gheaţă ca astăzi, răceala pivniţei era suficientă ca să aburească paharele sau cănile de lut în care era turnat.

În anumite ocazii, mai rare, cînd timpul era mai călduros ieşeau la marginea oraşului, la covorul de iarbă verde şi la umbra pădurii, cîteodată şi la scăldat în lacurile ce se ţineau lanţ de la Mogoşoaia pînă la Băneasa, Tei, Dobroeşti, Pantelimon, Pasărea, Cernica etc.

Locuri publice de plimbat în oraş, în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, nu existau. Primul de acest fel — corso — se datoreşte generalului Kiseleff care, în perioada 1832—1834, a făcut cele dintîi lucrări de urbanistică şi înfrumuseţare a oraşului.

Acest loc de „preumblare“ cum îi spuneau mahalagiii, sau „promenad public“ cum era numit oficial, a fost făcut pe Dealul Mitropoliei *, de unde se putea avea o frumoasă „priveală“ asupra orașului. Lucrările de amenajare s-au făcut sub conducerea inginerului Vladimir Blaremberg, rudă cu viitorul domn Alexandru Dim. Ghica.

Vechiul și îngustul drum care urca spre catedrala Mitropoliei a fost mult lărgit și transformat într-un bulevard modern, pietruit, care pornea din apropierea albiei Dîmboviței pînă în cealaltă parte a dealului spre drumul Filaretului, actuala str. 11 Iunie.

De-o parte și de alta s-au plantat castanii aduși din județul Gorj, din pădurile Tismanei, ronduri de flori, iar pe margini s-au construit balustrade de lemn, de la marginea cărora se putea privi aproape întreaga panoramă a orașului, deoarece locul era înalt iar marea majoritate a caselor erau joase, puține fiind clădirile care aveau un etaj.

Pentru odihna cetățenilor s-au făcut peste 50 de bănci de diferite mărimi și forme și s-au pus felinare, din loc în loc, pentru iluminare pînă noaptea tîrziu. De asemenea, ca un punct de atracție, s-a adus din străinătate un ceasornic solar, care a fost montat pe un soclu de piatră pe partea dreaptă a noului bulevard.

Pentru potolirea zădufului, în zilele călduroase de vară, într-un chioșc anume amenajat se serveau băuturi răcoritoare și cafea; s-a săpat și un puț cu apă bună de băut.

Un grădinar trebuia să aibă grija plantațiilor și florilor, iar un paznic avea în obligațiile lui buna păstrare a tuturor celor făcute.

Prin dărîmarea unor clădiri de la poalele dealului în partea stîngă, dîndu-se cuvenita despăgubire proprietarilor, s-a creat un spațiu măricel, unde puteau să stea caii și caleștile celor care veneau cu echipaje.

*

Pentru bucureștenii care nu aveau trăsături, calești sau alte mijloace de plimbare la Șosea și cum numărul acestora era din ce în ce mai mare — odată cu instalarea fîntînilor țîșnitoare (arteziene), a muzicilor militare care delectau publicul și începerea construirii unui palat ** la Băneasa de către domnul Gheorghe Bibescu, în 1847 — un oarecare Solomon Rosenthal, cu aproximativ o lună înainte de izbucnirea Revoluției de la 1848, aduce la cunoștința poliției capitalei București că „pentru înfrumusețarea [?] moșii Bănesii a prea înălțatului și fericitului nostru domn și pentru înlesnirea persoanelor ce voiesc a merge la acea moșie, atît pentru trebuințele [lor], cît și spre preumblare“, cu mare cheltuială a comandat în străinătate două trăsături mari, numite omnibus, din care i-a și sosit una, în care încap mai multe persoane.

Arată că în zilele de sărbătoare *progonul*, adică taxa de deplasare, pentru o persoană este de un sfanț, iar în zilele de lucru „numai șaizeci parale bune“ [22].

Roagă ca acest fapt să fie vestit spre știință cetățenilor bucureșteni. Drept urmare, la 19 mai 1848, șeful poliției, prin rezoluția pusă, a dat dispo-

---

* Vezi vol. I al acestei lucrări, capitolul Înfrumusețarea și urbanizarea Dealului Mitropoliei.

** Din cauza revoluției și abdicării domnului, palatul a rămas neterminat, iar ruinele lui au dăinuit pînă după primul război mondial, cînd a fost dărîmat. Se afla cam pe locul unde este noua gară Băneasa.

[22] Idem, *Agia București*, 5007/1839, f. 363; I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 947.

ziţie, ca prin batere de tobă, această ştire să se anunţe în toate mahalalele şi să fie publicată şi în gazeta oficială.

Se pare că izbucnirea Revoluţiei şi urmările ei a împiedicat circulaţia acestor omnibuze spre Băneasa, fiindcă nu mai cunoaştem alte informaţii referitoare la ele.

ACTORI ŞI SALTIMBANCI FRANCEZI LA BUCUREŞTI, ÎN 1798

Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi mai cu seamă la începutul celui următor, unii francezi care îşi părăsiseră patria poate din motive politice veniseră la noi în ţară, unii ocupîndu-se cu comerţul, iar cei mai mulţi ca profesori în casele boierilor şi marilor neguţători, pentru tinerele odrasle. Odată cu ei au pătruns şi cărţile franceze, devenind la modă, în locul celor greceşti sau religioase care-şi pierdeau din importanţă. Deci profesorii şi „guvernantele" franţuzoaice de prin casele boiereşti au avut un rol important în introducerea limbii şi cărţilor franceze la noi în ţară.

În altă ordine de idei, pînă în această vreme, la serbările, nunţile şi sindrofiile domneşti şi boiereşti veneau de la Constantinopol, sau din alte părţi, comedianţi şi pehlivani care îi distrau, făcînd tot felul de giumbuşlucuri, lupte, scamatorii şi exerciţii de gimnastică care îi minunau. De aici înainte vom constata trupe de actori veniţi mai mult din Occident.

La 1798, în vremea domnului Constantin Hangerli (nov. 1797 — febr. 1799), numit în locul lui Alexandru Ipsilanti, poate, după o perigrinare prin alte state europene, au venit în ţara noastră, la Bucureşti, o echipă de astfel de comedianţi, de data aceasta francezi.

Probabil dînd o reprezentaţie sau mai multe la Curtea domnească, iar domnul fiind mulţumit de reprezentaţiile lor, la cererea acestora le-a aprobat să dea astfel de reprezentaţii în diferite localităţi din ţară.

Ca să nu aibă nici o împotrivire sau supărare din partea autorităţilor locale, Hangerli, la 29 mai 1798, dă un pitac prin care ordonă tuturor ispravnicilor de judeţe din ţară să fie bine primiţi şi să nu li se ia nici un fel de dare.

În pitacul arătat domnul menţionează şi numele celor trei comedianţi: Theodor Blesiet, Francisc Bevilach şi Givani (Giovanni) Mueni. În pitac se spune apoi că cei trei francezi „avînd meşteşug de pehlivenii şi comedieni făcură rugăciune domniei mele a merge pe la oraşele ţărei domniei mele, ca să-şi facă arătarea meşteşugului lor, unde vor fi pohtiţi. Pentru care, fiindcă li s-a dat voie şi slobozenia aceasta, poruncim dumneavoastră ispravnicilor de prin judeţe pe unde vor vrea a veni să fie primiţi şi să nu li se facă vreo supărare cu cerere de vreun havaet, nici de către dumneavoastră, nici de către zabiţi, cum nici de către zapcii, ci să fie slobozi şi în pace ori la care oraş vor merge" [23].

COMERCIALE

Narturile reprezintă preţurile fixate, cu care s-au vîndut anumite articole de băcănie şi produse alimentare începînd din secolul al XVIII-lea.

[23] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. VII, Bucureşti, 1894, p. 175, 459.

Pentru curiozitate şi documentare redăm mai jos o parte din narturile [24] din 1793, în vremea domniei lui Alexandru Const. Moruzi, la valoarea banilor de atunci, care era cu totul alta decît aceea din zilele noastre.

		lei,	bani
Ananasul cel bun de Țara turcească	oca	—	308
Ananasul de Țara leşească	„	—	72
Alunele	„	—	60
Ghiudenul, pastrama	„	1	30
Zeama de lămîie	„	—	48
Zahărul de Veneția	„	3	60
Zahărul de Țara turcească	„	2	90
Cafea de Yemen	„	3	60
Cafea franțuzească	„	2	30
Ienibahar	„	3	—
Icre negre tescuite	„	1	60
Icre negre îndulcite	„	1	90
Icre de chefal, în peşte	„	4	—
Icre de ştiucă	„	—	90
Icre de crap sau de cosac	„	—	90
Caş în saramură	„	—	36
Cofeturile	„	3	—
Caracatița bună	„	3	—
Caracatița de categoria a doua	„	1	30
Caperele de Veneția	„	1	—
Caperele de Misir	„	1	—
Stafide negre, mărunte (Cuşzum)	„	1	30
Stafide negre, mari	„	—	60
Candel bun de Veneția	„	5	—
Candel de categoria a doua	„	3	60
Cositorul	„	2	60
Lacherda	„	3	—
Măslinele de Rumelia	„	3	—
Măslinele de Țarigrad, verzi	„	—	90
Migdalele fără coajă	„	2	60
Migdalele cu coajă	„	1	48
Năutul	„	—	48
Năutul prăjit	„	—	90
Orez	„	—	48
Piper	„	5	—
Piatră vînătă	„	3	60
Piatră acră	„	—	60
Pucioasa	„	3	—
Pluta	„	2	—
Rahat-locum	„	3	—
Săpunul taraboul	„	1	—
Săpunul de Creta şi de Izmir	„	1	8
Smochinele în cutie	„	—	72
Stafidele razachie	„	—	93
Sardele mari	trei buc.	—	3
Sardele mici	patru buc.	—	3

[24] *Ibidem*, vol. V, Bucureşti, 1893, p. 347—351.

Scrumbiţa cea mare de Dunăre	buc.	—	3
Scrumbiţa cea mică	două buc.	—	3
Scrumbia de Ţarigrad	buc.	—	6
Scrumbia de Ţarigrad, cea mică	buc.	—	3
Sacîzul	gr	—	3
Scorţişoara	gr	—	6
Tămîia	cinci gr	—	3
Şofranul de Beci	gr	—	24
Şofranul de Rumelia	gr	—	12
Şerbetul de zahăr, de diferite feluri	oca	3	—
Halvaua de Edrené	„	1	—
Untdelemn	„	1	12
Uleiul	„	1	36
Untul proaspăt	„	—	30
Untul topit	„	—	48
Mierea	„	—	42
Brînza de oi	„	—	24
Caşul proaspăt	„	—	18
Pîinea albă	200gr	—	3
Simitul de la simigii	100gr	—	3
Covrigii de la simigii	90 gr	—	3

Diferite narturi hotărîte pentru precupeţi

		lei,	*bani*
Sacaua de apă, în centrul oraşului		—	6
Sacaua de apă, prin mahalale		—	9
Butul de pastramă de capră		—	15
Bobul uscat	oca	—	6
Bobul verde	„	—	3
Găina bătrînă	„	—	30
Gîsca	„	—	45
Curcanul mare	„	—	90
Curcanul mic	„	—	60
Curca mare	„	—	45
Curca mică	„	—	36
Cărbunele de mangal, 100 de oca	„	1	—
Cărbuni ţigăneşti, de lucru	„	—	1
Lintea	„	—	3
Mazărea uscată	„	—	9
Mazărea verde	„	—	6
Mănătîrcile	„	—	30
Mălaiul de porumb	„	—	2
Mălaiul de mei	„	—	1
Nucile	suta	—	6
Oţetul de vin bun	oca	—	24
Oţetul de mied bun	„	—	12
Ouăle	trei buc.	—	3
Lapte dulce de oi şi de vaci	oca	—	6
Morunul proaspăt	„	—	45
Nisetrul proaspăt	„	—	39
Cega proaspătă	„	—	40

Crapul şi somnul proaspăt	„	—	24
Ştiuca proaspătă	„	—	18
Peştele de heleşteu, de diferite soiuri	„	—	30
Peştele de Dîmboviţa (mreana, somnul, crapul)	„	—	60
Morunul sărat	„	—	45
Nisetrul sărat	„	—	35
Somnul, crapul şi ştiuca sărată	„	—	24
Plătica şi cosacul sărat	„	—	9
Cosacul proaspăt	„	—	6
Pastrama de vacă, de zalhana	„	—	30
Prunele uscate la soare	„	—	12
Prunele uscate pe lojnice	„	—	6
Păcură curată	„	—	24
Puiul de găină mai mare	„	—	12
Puii de găină mai mici	„	—	6
Racii de baltă	suta	—	15
Racii de heleşteu	suta	—	12
Raţa	buc.	—	21
Săpunul de ţară	oca	—	54
Sămînţa de in	„	—	6
Sămînţa de cînepă	„	—	4
Scoicile cele mari	suta	—	24
Scoicile cele mici	„	—	15
Fasolea uscată	oca	—	6
Fasolea verde	„	—	3
Urda sărată în burduf	„	—	20
Urda proaspătă	„	—	12

Lucrul muncitorilor la cîmp şi la alt lucru, pe zi

La coasa de fîn, fără mîncare	—	48
Iar cu mîncarea stăpînului	—	42
La strînsul fînului, cu mîncarea stăpînului	—	24
Secerători, cu mîncarea stăpînului	—	36
Salahorul, toamna	—	33
Iar vara	—	42
Zidarul de lucru	—	60
Dulgherul de lucru	—	75
Ucenicul de dulgher sau de zidar	—	36

*

În 1824 Iosef Marcus deschide pe strada Lipscani magazinul cu firma „La globul verde". Aici se aduce, pentru prima dată în Bucureşti, mercerie din Occident. Fiul său, Isac Marcus, a continuat negoţul tatălui său şi a introdus vînzarea mărfurilor cu preţ fix, fapt foarte curios pentru vremea aceea, dar care a contribuit la marea încredere ce-a oferit-o magazinul clientelei bogate.

*

Soare Oprea în 1837 deschide prima cherestegerie pe Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor), pe locul închiriat de la biserica Olari, iar în 1841 se mută pe strada Sf. Apostoli. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Obor, în apropierea imediată a „Moşilor", pe Şoseaua Mihai Bravu şi în special

pe strada Cîmpu-Moşilor, care se va numi mai apoi strada Cherestegii (între Şos. Mihai Bravu şi Şos. Pantelimon) se deschid mai multe depozite mari cu tot felul de materiale lemnoase. Aceste depozite şi altele din cuprinsul oraşului * au dăinuit pînă după cel de al doilea război mondial, întinsul teren ce-l aveau a fost ocupat de clădirile ce s-au construit. Chiar peste drum de Gara de Nord, la începutul bulevardului I. G. Duca, pe partea stîngă, era un mare depozit de cherestea pînă prin anul 1947.

Unul însă din cele mai mari depozite de cherestea şi lemne de foc, înfiinţat cam pe la 1880, era al lui E. Lessel de pe Calea Plevnei nr. 193—195, pe partea stîngă, dincolo de „Malmezon".

Depozitul acesta avea mari cantităţi de scînduri de toate mărimile, precum şi lemne de construcţie de brad, molid, stejar, tufan, anin, fag, frasin şi ulm.

Lemnele de foc de stejar sau fag, de prima calitate, tăiate şi despicate se vindeau (în 1882) cu 28 lei mia de kilograme, aduse la domiciliu. Transportul lemnelor de foc se făcea cu căruţe mari, acoperite cu o plasă de sîrmă, plumbuită la locul de deschidere, prin care se garanta exactitatea cantităţii.

*

În 1840 pe locul fostului hotel „Metropol" ce se afla în faţa palatului regal, în partea stîngă, s-a deschis magazinul de încălţăminte de lux pentru doamne a lui C. Kunst, care mai tîrziu a trecut în succesiunea fiului său, I. Kunst, cunoscut de lumea bucureşteană sub numele de „Joji". Timp de cîteva zeci de ani a fost magazinul elitei Capitalei.

*

Preţurile cu care s-au vîndut mărfurile şi vitele, în octombrie 1843, la oborul Tîrgului de Afară [25], adică pe locul din spatele actualului mare magazin „Bucur-Obor", erau următoarele:

— grîu de calitatea a doua, chila între 50—67 lei;
— orzul şi ovăzul, chila cu 28—30 lei;
— mălaiul, suta de oca cu 13—14 lei, iar ocaua cu 12 parale „proaste";
— perechea de boi, categoria a doua, cu 215—225 lei.

*

Cehoslovacul Carol Paţac (Patzac), venit de la Praga în 1850, deschide prima fabrică de mezeluri în Bucureşti, în grădina „Mimi". În 1867 şi-a instalat magazinul pentru vînzarea produselor în localul din strada Franceză (numită mai apoi Carol şi azi 30 Decembrie), care se afla cam în faţa fostului magazin de anticariat condus de priceputul Simion Mihuţă.

Produsele acestei fabrici, excelente, de bună calitate, se bucurau de mare trecere. În afară de ţară ele erau cerute şi exportate în Elveţia, Germania şi Austro-Ungaria.

*

Gustav Rietz a deschis în 1850 un magazin de coloniale, conserve, delicatese, vinuri străine din cele mai renumite, şampanie, coniacuri, romuri, lichioruri, în casele lui Califaru (mahalaua Curtea Veche), pe strada Franceză, nr. 60. Emblema magazinului era „La steagul alb". În 1854 el introduce droj-

* În 1882 existau 28 depozite de cherestea în Bucureşti, dintre care 8 erau pe str. Filantropiei (actualul Bd. 1 Mai); 4 pe str. Cîmpu-Moşilor; cîte 2 pe Şos. Mihai Bravu, Calea Şerban Vodă, Calea Moşilor; celelalte pe alte străzi.

[25] „Buletin Gazeta oficială", 1843, p. 357.

dia comprimată adusă din Austria, neobișnuită pînă la acea dată în București. Magazinul său, trecut mai apoi în conducerea succesorilor, s-a bucurat de mare trecere în lumea consumatorilor bucureșteni și a dăinuit timp de un secol.

*

În 1852 Johann Milker a înființat primul atelier pentru confecționarea articolelor de voiaj, pe Podul Mogoșoaiei, în casele Darvans, pe locul cărora s-a construit mai apoi hotelul „Metropol", peste drum de Palatul domnesc. Fiul acestuia, Paul Milker, a continuat acest meșteșug pînă după primul război mondial, în clădirea proprietate personală de pe strada Sărindar.

*

După Războiul de independență, firma „Midinger" din Viena, deschisese în București o sucursală unde se vindeau sobe de fontă care, după reclama ce li se făcea, erau puțin voluminoase, iar arderea și durata focului se putea regla după dorință.

Mai tîrziu, spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, I. Wapner, renumit negustător german, a adus în București mașinile de bucătărie „Gebruder-Raeder" din Darmstadt și sobele „Godin" din Bruxelles. De diferite mărimi, unele din acestea erau foarte frumoase, cu ornamentații nichelate. În aceste sobe se puteau arde și lemne, dar, în special, erau alimentate cu cărbuni (lignit și brichete).

Prăvălia, care a durat pînă prin 1935, se afla pe Calea Victoriei în spatele fostului hotel „Imperial", colț cu strada Știrbei Vodă.

*

În 1881 germanul Lehmann, fiul renumitului geolog cu același nume, a deschis pe Calea Moșilor, lîngă biserica Sf. Gheorghe Vechi, primul atelier de dogărie sistematică.

Din acest atelier au ieșit primele filtre și rezervoare de mare capacitate, cît și o foarte însemnată cantitate de vase, atît pentru trebuințele locale, cît și pentru exportul spirtului în Egipt, pînă la suprimarea primei de export.

*

Cu o sută și ceva de ani în urmă, în afară de marea librărie și casă de editură a lui I. V. Socec de pe Calea Victoriei nr. 7, în 1880 s-a deschis o alta tot pe Calea Victoriei la nr. 40 de către E. Graeve et comp., în fața Teatrului Național.

În reclama ce făcea în presă și în „Călăuzele orașului" se spune că magazinul „dispune totdeauna de un mare depozit de opurile cele mai nouă și cele mai vechi ale literaturii indigene și străine. Și se însărcinează cu procurarea promptă și iute a tuturor ziarelor, scrierilor și cărților anunțate, cu prețurile cele mai ieftine" [26].

În afară de librărie, magazinul Graeve avea un sector cu obiecte de artă și altul, foarte asortat, cu opere și note muzicale române și în special străine. De asemenea avea un cabinet de lectură care cuprindea 4 000 volume „de cea mai bună și mai nouă literatură de romane, în limba franceză și germană".

Pentru împrumutarea cărților trebuia să se plătească un abonament de 3 lei pe lună, iar ca garanție 10 lei, care se restituiau la expirarea abonamentului.

---

[26] Th. Bauer, *Călăuza Bucurescilor*, București, 1882.

Ca editură, E. Graeve a avut o activitate redusă şi cu lucrări uşoare, a excelat însă în vînzarea operelor muzicale ale celor mai renumiţi compozitori.

În locul acestui magazin s-a deschis, înaintea primului război mondial, prăvălia lui Jean Feder care, în afară de note şi opere muzicale, avea de vînzare piane şi instrumente muzicale confecţionate de cele mai renumite firme din străinătate.

În primii anì ai secolului nostru, s-au înfiinţat încă două mari librării şi case de editură: „Sfetea" cu sediul pe Calea Moşilor, în apropierea Pieţei Sf. Gheorghe şi „Minerva", transformată mai apoi în „Cartea Românească", societate pe acţiuni, cu sediul pe bulevard între Calea Victoriei şi strada Academiei. Această mare firmă a avut o activitate foarte dezvoltată, editînd o bună parte a operelor celor mai renumiţi scriitori români.

Clădirea cu şase etaje, cu intrare pe bulevard şi pe strada Edgar Quinet, cu nenumăratele ei raioane în ceea ce priveşte cartea, scrisul, diferite rechizite şi obiecte, a fost distrusă de bombardamentul din 1944.

*

Pînă în 1885 strada Regală (azi 13 Decembrie) era o fundătură care se termina în grădina casei lui Mazar Paşa, adică a lui Lakeman [27], fost ofiţer superior în armata turcească, cunoscut în lumea bucureşteană sub numele de mai sus. Casa mare boierească, fosta proprietate a boierilor Corneşti, pe care el o cumpărase de la urmaşi, avea o curte foarte întinsă care ocupa şi locul pe care s-a construit, mai tîrziu, Baia Centrală, distrusă şi ea de bombardamentul german în august 1944.

În fund, pe partea stîngă, se afla într-o clădire spaţioasă, mai jos de nivelul străzii „Noua tipografie a laboratorilor români". Firma acestei tipografii era pusă pe doi stîlpi înalţi şi se vedea tocmai din strada Academiei.

Această tipografie fusese înfiinţată în 1868 de scriitorul Petre Ispirescu (1838—1887), în tovărăşie cu Petre Georgian, Constantin Petrescu-Conduratu şi alţii. După cîţiva ani, Petre Ispirescu s-a despărţit de ceilalţi tovarăşi şi a deschis o tipografie pe cont propriu cu firma „Tipografia Academiei Române", într-o clădire care forma colţul străzii din dreapta în unirea ei cu strada Academiei, unde fusese mai înainte tipografia lui C.A. Rosetti (1816—1885), pe locul căreia se află acum hotelul „Union".

*

În 1887 austriacul Hoffmeyer din Viena înfiinţează pe Şos. Colentina, care la acea dată era socotită dincolo de bariera oraşului, pe locul unde se află şi astăzi, fabrica „Stela" care producea lumînări de stearină, săpunuri şi parfumerie. La început într-o formă mai redusă, ea s-a mărit din ce în ce, deoarece produsele acestei întreprinderi erau de bună calitate şi foarte căutate, deci şi beneficiile erau corespunzătoare.

*

G. L. Schmidt a construit în 1838 prima mare boiangerie şi spălătorie de lux pe strada Izvor, unde s-a aflat pînă după cel de al doilea război mondial.

După el, au mai fost construite două spălătorii mari: una a lui Falk pe strada Sf. Apostoli, iar cealaltă a lui Aftalion pe Calea Moşilor, colţ cu B-dul Carol (azi B-dul Republicii).

Cu timpul, boiangerii şi spălătorii mai mici au fost deschise, în număr foarte mare, în tot cuprinsul oraşului.

---

[27] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, ed. II-a, Bucureşti, 1935, p. 148.

BIBLIOGRAFIE

DOCUMENTE ŞI MANUSCRISE DIN URMĂTOARELE COLECŢII ŞI FONDURI:

Academia R. S. România (Acad. R.S.R.)
Arhivele Statului Bucureşti (Arh. St. Buc.)
Muzeul de istorie şi artă a Municipiului Bucureşti (M.I.A.M.B.)

* * *

* * * — *Acte testamentare ale prea sfinţitului arhiepiscop mitropolit...pentru fondaţiunea seminarului Nifon*, Bucureşti, 1896
Albala, Radu, — *Bucureştii în literatură*, Bucureşti, 1962
* * * — *Analele parlamentare*, tom. I, Bucureşti, 1890; tom III, partea I, Bucureşti, 1892
* * * — *Analele parlamentare ale României*, tom. XI, 1841—1842, Bucureşti, 1900
Anestin, Victor, — *Cutremurele din România*, Cîmpina, 1916
Angelescu, Nicolae I. dr., — *Acte şi documente din trecutul farmaciei în Ţările Româneşti*, Bucureşti, 1904
Idem, — *Negustorii de odinioară*, Bucureşti, 1931
Idem, — *Familia Dancovici*, Bucureşti, 1932
Idem, — *Tovărăşii de negustori*, Bucureşti, 1933
Idem, — *Catalogul galeriei de tablouri*, Camera de comerţ şi de industrie din Bucureşti, Bucureşti, 1938
Idem, — *Grigore şi familia sa*, în „Gazeta municipală" din 14 iulie 1940 (şi extras)
Idem, — *Constantin D. Athanasiu*, Bucureşti, 1940
Antemireanu, Alexandru, — *Din vremea lui căpitan Costache*, Bucureşti, 1937
* * * — *Anul 1848 în Principatele Române; acte şi documente*, vol. I, III, IV, VI, Bucureşti, 1902—1903
Apostol, Stan şi Constantin Vlăduţ, — *Gheorghe Magheru*, Bucureşti, 1969
Arghezi, Tudor, — *Cu bastonul prin Bucureşti*, Bucureşti, 1961
Assan B. G., — *Industria morăriei în România*, Bucureşti, 1896
Idem, — *O jumătate de secol de la introducerea maşinei cu aburi în industria română*, Bucureşti, 1904
Bacalbaşa, Constantin, — *Bucureştii de altădată*, ed. II-a, vol. I—IV, Bucureşti, 1935
Bassarabescu, I. A., — *Lume de ieri. Amintiri vesele şi duioase*, Bucureşti, 1943
Batthyany, graf Vincenz, — *Reise nach Contantinopol*, Pesth, 1810
Bauer, Th., — *Călăuza Bucurescilor*, Bucureşti, 1882
Bălcescu, Barbu C., — *Date noi asupra familiei Bălceştilor*, în „Adevărul", XL (1947)
Bănescu, Nicolae — *Cîteva date asupra hanului Colţei din Bucureşti*, în „Ramuri", număr festiv, 1905—1929, Craiova, 1929
Beneş, V., — *Bouquet, Raffet, Lancelot. Desene privitoare la Principatele Române*, Cluj, 1934
Berindei, Dan, — *Oraşul Bucureşti în veacurile XIV, XV şi XVI*, în „Comunicări şi articole de istorie", Bucureşti, 1955
Idem, — *Dezvoltarea urbanistică şi edilitară a oraşului Bucureşti în perioada regulamentară şi în anii Unirii (1829—1861)*, în „Studii", XII (1959), nr. 5
Idem, — *Locuri istorice şi monumente de artă pe arterele Capitalei*, Ghid, Bucureşti, 1962
Idem, — *Dezvoltarea presei bucureştene în perioada formării şi organizării statului naţional român (1859—1864)*, în „Studii", XV (1962), nr. 3
Idem, — *Oraşul Bucureşti reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti (1459—1862)*, Bucureşti, 1963
Idem, — *Bucureştii anului 1906 şi al răscoalei din 1907*, în „Materiale de istorie şi muzeografie", II (1965)

Idem, — *Bucureşti*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1966
Idem, — *Bucureşti, Ghid turistic*, Bucureşti, 1978 (în colaborare cu Sebastian Bonifaciu)
Idem, — *Bucureşti, centru al luptei pentru Unirea Principatelor*, în „Studii şi articole de istorie", XLIX (1984)
Berindei, D.[imitrie], — *Bucureşti, studiu istoric*, în „Revista română", vol. I, Bucureşti, 1861
Bezviconi, Gheorghe (George), — *Manuc-Bei*, ed. II-a, Chişinău, 1938
Idem, — *Cimitirul Bellu din Bucureşti*, Bucureşti, 1941
Idem, — *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947
Bilciurescu, Alexandru, — *Şcoala care nu va mai fi*, în „Timpul", 1938, nr. 465
Bilciurescu, Constantin, — *Mănăstirile şi bisericile din România*, Bucureşti, 1890
Idem, — *Ghidul Bucureştiului cum şi împrejurimile lui*, Bucureşti, 1897
Bilciurescu, Victor, — *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1945
Bobulescu, Constantin, — *Cronica bisericii Sf. Ecaterina din Bucureşti, 1577 — 1 octombrie 1924*, Bucureşti, 1927
Bodea, Cornelia, — *Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre în 1852*, în „Studii", X (1957), nr.1, p. 161. — 171.
Idem, — *Vatra Bălceştilor*, Bălceşti pe Topolog, 1971 (în colaborare cu Paul Cernovodeanu şi Horia Nestorescu-Bălceşti).
Bogdan, Ioan, — *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Bucureşti, 1905
Bogdan-Duică, G., — *Scrieri din Bucureşti. Cîteva momente din istoria salonului românesc*, în „Luceafărul" V (1906).
Brezoianu, Ion, — *Mănăstirile zise închinate şi călugării străini*, Bucureşti, 1861
* * * — *Bucureşti, Omagiu marelui erou* (coordonarea şi redactarea finală de C. Olteanu), Bucureşti, 1988.
Bulgăr, Gh., — *Pagini uitate despre Bucureşti*, în „Studii", Revistă de istorie, X (1957), nr. 6.
Candiano-Popescu, Al. general, — *Amintiri din viaţa-mi*, Bucureşti, 1944
Cantacuzino, G. M. arh., — *Hanurile*, în ziarul „Mişcarea" din 17 noiembrie, 1932
Idem, — *Izvoare şi popasuri*, Bucureşti, 1934
Cantacuzino, Mihai, — *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1902
Caselli, D.[omenico], — (Studiile şi articolele acestui autor sînt menţionate la capitolul respectiv)
* * * — *Călători străini despre ţările române*, vol. II (1970), III (1971), V (1973), VI (1976) VIII (1983)
Călinescu, George — *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941
Idem, — *Bonifaciu Florescu*, în „Studii şi cercetări de istorie literară", Bucureşti, 1966
Cegăneanu, Spiridon, — *Urbanismul bucureştean*, în „Arhitectura", V (1926)
Cernovodeanu, Paul, — *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1960 (în colaborare)
Idem, — *Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1950 (în colaborare)
Idem, — *Răscoala seimenilor şi dorobanţilor din Bucureşti la 1655*, Bucureşti, 1961
Idem, — *Consideraţii privitoare la organizarea administrativă a oraşului Bucureşti în secolele XVI—XVII* în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", I (1964), p. 159—176
Idem, — *O vedere a oraşului Bucureşti din 1688*, în „Bucureşti. „Materiale de istorie şi muzeografie", VII (1971), p. 121—127
Idem, — *Cetatea de scaun a Bucureştilor. Consemnări, tradiţii, legende*, Bucureşti, 1976 (în colaborare)
Idem, — *Date de interes medical din catagrafia oraşului Bucureşti de la 1838*, în volumul *Din tradiţiile medicinii şi ale educaţiei sanitare*, Bucureşti, 1978, p. 191—214
Idem, — *Spitalul de ciumaţi Sf. Visarion de la Pantelimon*, în volumul *Apărarea sănătăţii ieri şi azi*, Bucureşti, 1984, p. 73—81
Idem, — *Oraşul Bucureşti în viziunea călătorilor străini (secolele XVI—XIX)*, în volumul *Civilizaţie medievală şi modernă românească*, Cluj-Napoca, 1985, p. 71—79
Chiaro, Anton Maria del — , *Revoluţiile Valahiei*, trad. de S. Cristian şi o introducere de N. Iorga, Iaşi, 1929
Cioran, Gh., — *Mănăstirea Stelea din Bucureşti*, Bucureşti, 1947
Cipariu, Timotei, — *Arhivu pentru filologia şi istoria*, Blasiu [Blaj], 1867
Cojocaru, Ion, — *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800—1850*, vol. I—II, Bucureşti, 1958—1960
Colescu-Vartic, C., — *1848, Zile revoluţionare*, Bucureşti, 1895
Constantinescu, Mircea, — *Cum îndemult Bucureştii petreceau*, Bucureşti, [1977]
Corfus, Ilie, — *Însemnări de demult*, [Iaşi], 1975

Cornea, Paul, — *Un roman de acum un veac despre Bucureşti*, în „Gazeta literară", VI (1950), nr. 41
Idem, — *Anton Pann*, Bucureşti, 1964
Cornel, T. şi Arghezi T., — *Figuri contemporane din România*, Bucureşti, 1911
Costescu, George, — *Bucureştii vechiului regat*, Bucureşti, 1944
Craven, lady Elisabeth, — *A journey trough the Crimeia to Constantinople*, London, 1789
Croitoru, M. şi D. Târcob (coordonatori), — *Bucureşti, Monografie*, Bucureşti, 1985
Cromer (Kromer) Martin, — *De origine et rebus gestis Polonarum*, Coloniae Agripinae (Köln), 1589.
Crutzescu, Gheorghe, — *Podul Mogoşoaiei, povestea unei străzi*, Bucureşti, [1944]
Crutzescu, Radu, — *Amintirile colonelului Locusteanu*, Bucureşti, 1935
Damé, Frédéric, *Bucarest en 1906*, Bucarest, 1907
Damian, Mircea, — *Bucureşti*, Bucureşti, 1935
Daşkevici, Vasile V., *Istoricul şeşedinţelor poliţiei Capitalei, fosta Agie*, Bucureşti, 1937
Dayot, Armand, — *Raffet et son oeuvre*, Paris, [f.a.].
* * * — *Dărîmarea hanului Şerban Vodă*, în „Curierul Capitalei", I (1883), nr. 72
Demetriade, Mircea, — *Bonifaciu Florescu*, în „Biblioteca modernă", III (1910), nr. 4—5
Derblich, W., — *Land und Leute der Moldau und Walachei*, Prag, 1859
* * * — *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958
Dimitriu, Ana Suzana, *Falsuri monetare în antichitate*, în „Buletinul Societăţii numismatice" (1944—1947), Bucureşti, 1947
* * * — *Documenta Romaniae Historica* (D.R.H.), B. Ţara Românească, vol. II (1501—1525), Bucureşti, 1972; vol. III (1526—1535), Bucureşti, 1975
* * * — *Documente privind istoria României*, vol. II, III, IV, Bucureşti, 1951
* * * — *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, editate de Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti, 1960
Drăghiceanu, Virgil, — *Palatul lui Constantin Vodă Brîncoveanu din Bucureşti*, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", XIX (1926)
Idem, — *O ctitorie brîncovenească dispărută: biserica sfîntului Ion grecesc din Bucureşti* Cluj, 1931 (extras din *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 ani*)
Dumitrescu, Marin. pr., — *Istoricul a 40 de biserici din România*, vol. III, Bucureşti, 1907
* * * — Enciclopedia României, vol II, Bucureşti, 1938
Engel, Johann Cristian, — *Geschichte der Walachei*, Halle, 1804
Filitti, Ioan C., — *Turburări revoluţionare în Ţara Românească între anii 1840—1843*, Bucureşti, 1912
Idem, — *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Bucureşti, 1915
Idem, — *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919
Idem, — *Biserica Sf. Dumitru din Bucureşti*, Bucureşti, 1932
Idem, — *Principatele române de la 1828—1834*, Bucureşti, 1934
Florescu, George D., — *Dumitru G. Florescu*, în „Ilustraţia", XVI (1927)
Idem, — *Alaiul înmormîntării lui Alexandru N. Şuţul voevod la 20 ianuarie 1821*, Bucureşti, 1932
Idem, — *Vechi proprietăţi în Bucureşti în veacurile XVII şi XVIII*, Bucureşti, 1934
Idem, — *Din vechiul Bucureşti. Biserici, curţi boiereşti şi hanuri după planuri inedite de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea* [Bucureşti], 1935
Fotino, Dionisie, — *Istoria generală a Daciei* (traducere de George Sion), vol. I—III, Bucureşti, 1859
Fotino, George — *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti: Boierii Goleşti*, vol. I—IV, Bucureşti, 1939
* * * — *Fruntaşii comerciului şi industriei*, vol. I, Bucureşti, 1903
Furnică, D. Z., — *Din istoria comerţului la români*, Bucureşti, 1908
Galaşescu, Al. G., — *Eforia spitalelor civile din Bucureşti*, Bucureşti, 1899
Gane, C., — *Acum o sută de ani*, Bucureşti, 1935
Genilie, Iosif, — *Geografie economică, astronomică, naturală şi civilă . . . a României*, Bucureşti, 1835
Georgescu, Florian, — *Pagini din trecutul Bucureştilor*, Bucureşti, 1959
Ghica, Alexandrina, — *Din istoria palatului regal. Amintiri cu prilejul unor vechi socoteli*, în „Spicuiri istorice", seria I, Iaşi, 1936
Ghica, Ion — *Convorbiri economice*, Bucureşti, 1879
Idem, — *Scrisori*, vol. IV, Bucureşti, 1915
Ghika, Aurélie, — *La Valachie Moderne*, Paris, 1850
Idem, — *La Valachie devant l'Europe*, Paris, 1858
Giurescu, Constantin C., — *Legiuirea lui Caragea, un anteproiect necunoscut*, în „Buletinul Comisiunii istorice a României", vol. 3, Bucureşti, 1924
Idem, — *Din istoricul breslelor bucureştene*, în volumul *Din trecut*, Bucureşti, 1942

Idem, — *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1966
Gîrboviceanu, Petre — *Şepte biserici cu averea lor proprie*, Bucureşti, 1904
Idem, — *Biserici cu averi proprii*, seria a II-a, Bucureşti, 1910
Göbl, Carol, — *Anuarul Bucureştilor*, Bucureşti, 1897
Gomoiu, V. dr., — *Repertor de medici, farmacişti, veterinari, personal sanitar din ţinuturile româneşti*, vol. I, Brăila, 1938
Grecescu, C., — *Mărturiile comisului Iştoc. Un fragment de cronică 1659—1664*, în „Revista istorică română", VII (1939)
Grecianu, Ştefan D., — *Viaţa lui Constantin-Vodă Brîncoveanu de Radu vel logofăt*, Bucureşti, 1906
Idem, — *Genealogiile documentare ale familiilor boiereşti*, vol. III, [Bucureşti, f.a.].
Halevy, M. A. dr., — *Comunităţile evreilor din Iaşi şi Bucureşti*, Bucureşti, 1931
Hunter, William, — *Travels in the year 1792 through France, Turkey and Hungary*, London, 1796
Hurmuzaki, — vol. IV, VII, XI, XV, XVIII, XIX, XXI
Iliescu-Palanca, D., — *Istoria bisericii Stavropoleos din Bucureşti*, Bucureşti, 1940
Ionaşcu, Ion, — *Şcoala de la Colţea*, în „Biserica ortodoxă română", LVI (1938)
Idem, — *Lucruri noi despre cronicarul Dumitrache*, în „Revista istorică română", IX (1939)
Idem, — *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstirii Colţea*, Bucureşti, 1941
Ionescu, G. M., *Istoria Cotrocenilor, Lupeştilor (Sf. Elefterie) şi Grozăveştilor*, Bucureşti, 1902
Ionescu, Grigore, arh., — *Istoria arhitecturii româneşti*, Bucureşti, 1937
Idem, — *Bucureşti. Ghid istoric şi artistic*, Bucureşti, 1938
Ionescu, Radu, — *D-na Dora d'Istria*, în „Revista română", 1862
Ionescu, Ştefan, — *Podul Mogoşoaiei. Calea Victoriei*, Bucureşti, 1962
Idem, — *Cum a devenit oraşul Bucureşti Capitală a României*, în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", VIII (1971).
Idem, — *Manuc-Bei zaraf şi diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 1976
Ionnescu-Gion, Gheorghe I., — *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899
Iorga, N., — *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*, *vol.* III, Bucureşti, 1897
Idem, — *Manuscrisele mănăstirii Cernica*, Bucureşti, 1902
Idem, — *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902
Idem, *Genealogia Cantacuzinilor*, Bucureşti, 1902
Idem, — *Despre Cantacuzini*, Bucureşti, 1902
Idem, — *Inscripţii din bisericile României*, vol. I, Bucureşti, 1905
Idem, — *Studii şi documente*, vol. I—II, VIII, XII
Idem, — *Viaţa şi domnia lui Barbu Ştirbei, domn al Ţării Româneşti*, Vălenii de Munte, 1910
Idem, — *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, Craiova, 1921
Idem, — *Istoria comerţului românesc*, Bucureşti, 1928
Idem, — *Istoria românilor prin călători*, ed. II-a, vol. IV, Bucureşti, 1929
Idem, — *Istoria românilor*, Bucureşti, 1939
Idem, — *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939
Jianu, Ionel şi Comarnescu, Petru, — *Ştefan Luchian*, Bucureşti, 1957
Karadja, C. I. — *Un diplomat danez la Curtea lui Grigore Ghica Vodă (1824)*, în „Revista istorică", XIV (1928), nr. 10—12
Kiriţescu, Constantin, — *O viaţă, o lume, o epocă*, Bucureşti, 1979
Kreţulescu, Nicolae, — *Amintiri istorice*, Bucureşti, 1940
Lapedatu, Alexandru, — *Doi misionari scoţieni în ţările române acum o sută de ani*, în „Analele Academiei Române, Memoriile secţiunii istorice", vol. XV
[Laurençon] G.F.L., — *Nouvelles observations sur la Valachie, suivies d'un précis historique sur les événements qui se sont passés dans un province en 1821*, Paris, 1822
Lăzărescu, Paul, — *Institutul Schewitz-Thierrin a împlinit 100 de ani*, în „Dreptatea", 25 mai 1947
Lecca, Octav George, — *Familiile boiereşti române, Genealogia a 100 de case din Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1911
* * * — *Legiuirea lui Caragea*, ed. I, Bucureşti, 1818; ed. II, Bucureşti, 1838
Licherdopol, Ion P., — *Bucureştii*, Bucureşti, 1889
Livescu, Ion, — *Amintiri şi scrieri despre teatru*, Bucureşti, 1967
Longinescu, S. G., — *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor*, vol. I, Bucureşti, 1912
Loverdo, J., — *Bucarest*, Paris, 1897
Lugoşianu, O., — *Stampe vechi înfăţişînd vederi din Bucureşti*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice", V (1912).

Lupaşcu, N. lt. col., — *Pompierii la alte popoare şi la noi, înainte de 1835*, în „Buletinul pompierilor români", VII (1935), nr. 10—12
Mano, Constantin George, — *Documente din secolele XVI—XIX-lea privitoare la familia Mano*, Bucureşti, 1907
Marcellus, Le comte de, — *Souvenirs d'Orient*, Paris, 1861
* * * — *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I, Bucureşti, 1898
Marinescu, Florin şi Rafailă Maria, — *Dimitrie Papazoglu, un bibliofil pasionat*, în „Archiva Valachica", 1976
Marsillac, Ulysse de — *Guide de voyageur à Bucarest*, Bucarest, 1872
Marx, Karl, — *La Question Orientale*, în *Oeuvres Politiques*, vol. III, Paris, 1929
Massof, Ioan, — *Grădina cu cai*, în „Adevărul", 6 iulie 1947
Meteş, Ştefan, — *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea*, Sighişoara, 1921
Minescu, Constantin N., — *Istoria poştelor române*, Bucureşti, 1916
Moga, L., — *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din oraşul Bucureşti*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice", XXX (1937), fasc. 94
Moisil, Constantin, — *Bucureştii vechi. Schiţă istorică* şi *urbanistică*, Bucureşti, 1932
Idem, — *Bucureştii Vechi*, în revista „Boabe de grîu", 1933
Idem, — *Primul sfat orăşenesc al Bucureştilor*, în „Bucureştii Vechi", I—V (1930—1934)
* * * — *Monitorul Oficial 1832—1932* (volum jubiliar), Bucureşti, 1932
Mubadele, — *An Ottoman-Russian exchange of Ambasadors* (ed. şi trad. Itzkowitz şi Max Motte), Chicago şi Londra, 1970
Musceleanu, Grigorie Pr., — *Calendar antic*, Bucureşti, 1862
Năsturel, P. V. general, — *Dascălul Stan Stanovici Lupescu*, în revista „Albina", 1898
Idem, — *Biserica Stavropoleos din Bucureşti*, Bucureşti, 1906
Nedioglu, Gheorghe, — *Cea mai veche şcoală românească cu caracter statornic*, Bucureşti, 1913
Idem, — *Stavropoleos*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice", XVIII (1924), fasc. 42
Negulescu, Gheorghe, econom — *O pagină din istoria Bucureştilor. Întemeierea mănăstirii şi spitalului Colţea, înfiinţarea şi istoricul bisericii Sf. Ilie, Hanul Colţei*, în „Biserica ortodoxă română", XLIV (1926)
Netea, Vasile, — *Timotei Cipariu şi George Bariţiu călători prin Ţara Românească în 1836, note pe marginea unui text inedit*, în „Studii", revistă de istorie, XI (1958), nr. 1
Nistor, Ion I., — *Condica Androneştilor. Contribuţie la istoria Ţării Româneşti din secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ. ist., seria a III-a, tom XXVIII, mem. 9, Bucureşti, 1946
Ocăşanu, G., — *Picturile artistului Obedeanu*, în „Seara", iunie 1911
Odon, Füves, — *Noi date despre fiul lui Nicolae Bălcescu născut la Pesta*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu", III (1972)
Olteanu, Ştefan şi Şerban, Constantin — *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în Evul Mediu*, Bucureşti, 1969
Oprescu, G., — *Ţările Române văzute de artişti francezi (secolele XVIII şi XIX)*, Bucureşti, 1926
Oţetea, A., — *Contribution à la Question d'Orient*, Bucarest, 1930
Panait, Panait, I., — *Aspecte din lupta populaţiei bucureştene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821)*, Bucureşti, 1962
Idem, — *Începuturile oraşului Bucureşti în lumina cercetărilor arheologice*, în revista „Bucureşti", V (1967)
Idem, — *Hanul cu Tei din Bucureşti*, în „Revista muzeelor şi monumentelor", XLVII (1978), nr. 2
Idem, — *Un palat bucureştean atribuit lui Matei Basarab*, în vol. *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983
Panaitescu, P. P., — *Cum au ajuns Bucureştii capitala ţării?*, Bucureşti, 1938
Panaitescu, P. P., Costăchel V. şi Cazacu A., — *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Bucureşti, 1957
Pann, Anton, — *Memorabilul focului mare întîmplat în Bucureşti, în ziua de Paşti, anul 1847, martie 23, descris de . . .*, ediţia II-a, Bucureşti, 1854
Papacostea, Victor, — *Un observator prusian în ţările române acum un veac*, Bucureşti, 1942
Papazoglu, D., — *Istoria fondărei Bucureştilor*, Bucureşti, 1891
Papiu Ilarian, Al., — *Tesaur de monumente istorice*, vol. II, Bucureşti, 1863
Paraschiv Ion şi Iliescu Trandafir, — *De la hanul Şerban Vodă la hotel Intercontinental* Bucureşti, 1979
Pelimon, Alesandru, — *Bucur, istoria fundării Bucureştilor*, Bucureşti, 1858

Penescu, C., — *Memoriu asupra apelor minerale feruginoase de la Văcăreşti*, Bucureşti, 1873
Perticari Davila, Elena general, — *Din viaţa şi corespondenţa lui Carol Davila*, Bucureşti, 1935
Petrescu-Sava, Gh., — *Prestigioasa activitate a maiorului D. A. Papazoglu*, în „Gazeta cărţilor", VIII (1938), nr. 5—6
Popescu-Lumină, colonel., — *Bucureştii din trecut şi de astăzi*, Bucureşti, 1935
Popescu, Mihail, — *O judecată pentru falsificarea de bani în 1799*, în „Cronica numismatică şi arheologică", XIII (1938), nr. 109
Popescu, N. D., — *Calendar pentru toţi fiii României*, Bucureşti, 1903, 1906
Popescu, Niculae M., — *Viaţa şi faptele domnului Ţării Româneşti Constantin Vodă Brîncoveanu*, Bucureşti, ed. I - a, 1914, ed. II-a, 1927
Popescu — Spineni, Marin, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, Bucureşti, 1938
[Pora], N. P., — *Un pictor naţional. Oscar Obedeanu*, în „Calendarul Minervei", 1916
Porter, Sir Robert Ker, *Travels in Georgia, Persia, Armenia . . . during the year 1817—1818, 1819 and 1820*, vol. II, London, 1822
Potra, George, — *Averea lui Şerban Cantacuzino şi întemeierea mănăstirii Cotroceni* (extras din „Revista istorică română", tom IV, 1934), Bucureşti, 1935
Idem, — *Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România*, Bucureşti, 1939
Idem, — *Din Bucureştii de altădată*, Bucureşti, 1941
Idem, — *Bucureştii la mijlocul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1941
Idem, — *Din Bucureştii de altădată*, Bucureşti, 1942
Idem, — *Hanurile bucureştene*, Bucureşti, 1943
Idem, — *Cezar Bolliac numismat şi arheolog*, în „Cronica numismatică şi arheologică", XVIII (1944), nr. 130—131
Idem, — *Un tînăr român la învăţătura farmaciei şi medicinei în Rusia, în vremea Regulamentului Organic*, în „Relaţii româno-ruse în trecut", Bucureşti, 1957, p. 150—172
Idem, — *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, vol. I, Bucureşti, 1961
Idem, — *Petrache Poenaru, ctitor al învăţămîntului în ţara noastră, 1799—1875*, Bucureşti, 1963
Idem, — *Ştiri despre „Hanul Galben" din mahalaua Filantropiei*, în „Materiale de istorie şi muzeografie", I (1964)
Idem, — *Un român din Sibiu, Zenovie C. Pop, director al Băncii Naţionale din Viena*, în „Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena", Viena, 1966
Idem, — *Aspecte din istoricul fotografiei în România*, în revista „Fotografia", 1970, nr. 10
Idem, — *Tezaurul documentar al judeţului Dîmboviţa, 1418—1800*, Bucureşti, 1972
Idem, — *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1821—1848)*, vol. II, Bucureşti, 1975
Idem, — *Podgoria şi viile oraşului Bucureşti* (comunicare ţinută la complexul muzeal din Goleşti-Argeş, în 1979)
Idem, — *În legătură cu pităreasa Zinca Bălcescu*, în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu V—VI, Bălceşti pe Topolog, 1979
Idem, — *Despre vinărici şi vinăriceri în Ţara Românească*, în „Museum" — Studii şi comunicări de istorie şi etnografie — , Goleşti - Argeş, 1980
Idem, — *Goleştii — mozaic documentar*, în „Museum" — Studii şi comunicări de istorie şi etnografie — , Goleşti-Argeş, 1980
Idem, — *Costache Negruzzi la Bucureşti*, în revista „Amfiteatru", XVI, (1981), nr. 2
Idem, — *Din Bucureştii de altădată*, Bucureşti, 1981
Idem, — *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, (1634—1800)*, vol. III, Bucureşti, 1982
Idem, — *Istoricul hanurilor bucureştene*, Bucureşti, 1985
Prager, Sigmund, — *Blănăria în trecutul Ţărilor Româneşti, Colecţie de documente*, Bucureşti, 1906
Predescu, Lucian, — *Enciclopedia „Cugetarea"*, Bucureşti, 1940
Rădulescu, Theodora, — *Sfatul domnesc şi alţi mari dregători ai Ţării Româneşti din secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1972
Regnault, Elias, — *Istorie politică şi socială a Principatelor Dunărene* (trad. de Ioan Fătu), Iaşi, 1856
* * * — *Regulamentul organic*, Bucureşti, 1847
Reimers, Heinrich von~, — *Reise der russich-kaiserlichen ausserordentlichen Gesandschaft an der Othomanischen Porte in Jahr 1793*, vol. I, Petersburg, 1803
Romanescu, Marcel, — *Odoarele noastre bisericeşti*, în „Revista de istorie bisericească", Craiova, I (1943), nr. 1

Rosetti, Dim. D., — *Dicționarul contimporanilor*, București, 1897
Rosetti, Dinu, V., — *Din preistoria Bucureștilor*, București, 1929
Rosetti, Radu D., — *Adio Moșilor*, în „Universul" din 1 mai 1940
Rusu, M. N., — *Societatea Filarmonica*, în „România literară", 1975, nr. 30
Idem, — De la *„Teatrul cel Mare" la „Teatrul Național"*, în „România literară", 1976, nr. 35
Samarian, Pompei Gh. Dr., — *Istoria orașului Călărași*, București, 1931
Idem, — *Ciuma*, București, 1932
Savin, Margareta, — *Ludwig Angerer unul din primii fotografi ai Bucureștilor*, în, „București. Materiale de istorie și muzeografie", VI, 1968, p. 223.
Savin Margareta și Dinu Cristina, — *Xavier Villacrosse, arhitect al Bucureștilor (1837—1855)* în „București", vol. IX, 1972, p. 205—211
Săndulescu, I. Paul, — *Istoricul pavajelor bucureștene*, București, 1936
Săndulescu-Verna, C., — *Biserica Radu Vodă din București*, București, 1930
Schwarzfeld, M., — *Moise vestitul din Țara Românească*, București, 1882
Idem, — *Practica și apropourile lui Cilibi Moise, vestitul din Țara Românească*, Craiova 1883
Siruni, H. Dj., — *Iacob Melic și Revoluția de la 1848*, în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu", V—VI, 1979
Smărăndescu, Paul, arh. — *O casă veche : casa Melik*, „Buletinul comisiunii monumentelor istorice" XXIV, (1931)
Stahl, H., — *Bucureștii ce se duc*, Vălenii de Munte, 1910, ediția a II-a, București, 1935
Stoicescu, Nicolae, — *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961
Idem, — *Hanul Constantin Vodă*, în „Materiale de istorie și muzeografie", vol. I, București, 1963
Strujan, Ioan, colonel și Căzănișteanu, Constantin, locotenent-colonel, *Locotenent-colonel Dimitrie Papazoglu*, București, 1972
Sulzer, F. I., — *Geschickte der transalpinichen Daciens . . .*, Wien, 1781—1782
Șăineanu, Lazăr, — *Dicționar universal al limbii române*, Craiova, ed. VI, 1929
Șerban, Constantin, — *Breslele bucureștene în secolul XVIII*, în „Studii", revistă de istorie, XII (1959)
Șerbănescu, Niculae, pr. — *Mărturii istorice despre monumentele religioase din Bucureștii de altădată*, în „B.O.R.", LXXVIII (1960), 1—2
Ștefan, I. M., — *De la Podul Mogoșoaiei la Calea Victoriei*, București, 1977
Ștefănescu, Gr. — *Cutremurele de pămînt în România*, București, 1901
Teleor, D., — *Cafeneaua Fialkowski*, în „Epoca", 29 mai 1910
Teodorescu, G. Dem., — *Operile lui Anton Pann*. București, 1891
Idem, — *Viața și activitatea lui Anton Pann*, București, 1893
Teodoru, Horia, — *Bucureștii vechi. Hanul Manuc, după o fotografie din 1856*, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", XX (1927), fasc. 52.
Thau, S., — *Bazaca*, în „Curentul" din 25 dec. 1933
Theodoraky, Dimitrie Hagi, — *Amintiri din trecutul negustoresc . . .*, București, [f.a.].
Tomescu, D., — *Un poet din generația de la 1848*; *Grigore Serrurie*, în „România literară", I, nr. 13.
Topchi, — *A travers l'Orient et l'Occident (Recit de huit annèes de voyages)*, Saint-Petersburg, 1888
* * * — *Une femme de diplomate. Lettres de Madame Reinhard à sa mère 1798—1815*, Paris, 1900
Urechiă, Nestor, — *Bucureștii de altădată*, în „România viitoare", 1913, nr. 4
Urechiă, V. A., — *Istoria românilor*, vol. I—XIII, București, 1891—1898
Idem, — *Istoria școalelor*, vol. I, București, 1892
Idem, — *Fapte din domnia lui Alexandru Moruzi*, București, 1897
Văleanu, Gheorghe, general, — *Bucureștii din copilăria și adolescența mea, 1869—1880* (lucrare în manuscris în colecția Emanoil Hagi-Moscu)
Vasilescu, Alexandru A., — *Cronologia tabelară, data alcătuirii și autorul ei*, în „Revista istorică română", III (1933), p. 54—77
Vatămanu, N. și Negulescu-Batiște, G., — *Amintiri și însemnări* la volumul *N. Filimon, Nuvele*, București, 1942
Vătămanu, N., — *Băile din București în veacurile al XVI-lea — al XVIII-lea*, în „Igiena", 1960, nr. 4
Idem, — *Istorie bucureșteană*, București, 1973
Idem, — *Odinioară în București*, București, 1975

Vianu, T., — *Umbra poetului*, în „Jurnal", Bucureşti, 1961
Vîrgolici, Teodor, — *Un poet uitat: Artur Enăşescu*, în „România liberă", 28 iunie 1968,
Vîrnav, Teodor, — *Istoria vieţii mele* (publicată de Artur Gorovei) în „Gazeta Săteanului", Rîmnicu Sărat, 1893
Vîrtosu, Emil, Vîrtosu, Ion şi Oprescu Horia, — *Începuturi edilitare 1830—1832. Documente pentru istoria Bucureştilor*, vol. I, Bucureşti 1936
Vornea, Sandu, — *Un veac de şcoală* . . . , în „Semnalul", 31 mai 1947
* * * — *Views in Turkey in Europe and Asia comprisieg Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestine* . . . , London, 1801
William Mc Michael, *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1887—1918*, London, 1819
Zaharia, N., — *Cilibi Moise ca filozof popular*, Bucureşti, 1915

PERIODICE

„Adevărul", 1926, 1933, 1947
„Adevărul de dimineaţă", 1904
„Aghiuţă", 1864
„Albina românească", XI (1840), XVIII (1846)
„Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena", Viena, 1966
„Almanahul Statului din Prinţipatul a toată Ţara Românească", 1837
„Amfiteatru", XVI (1981), nr. 2
„Anale statistice", Bucureşti, 1860
„Anuarul pentru israeliţi", V (1882)
„Anunţătorul român", 1857, 1859
„Archiva Valachica", Tîrgovişte, 1976
„Arhivele Olteniei", V (1926)
„Biblioteca modernă", III (1910), nr. 4—5
„Binele public", 1880, 1881, 1883
„Biserica ortodoxă română", XLIV (1926), LVI (1938), nr. 11—12
„Boabe de grîu", 1933
„Buciumul", 1863, 1864
„Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", V (1967), VI (1968), VIII (1971), IX (1972)
„Bukurester Deutsche Zeitung", I (1845)
„Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", XIX (1926), XX (1927), XXII (1929)
„Buletin gazetă oficială", 1843, 1845
„Buletinul municipal Bucureşti", III (1861)
„Buletinul oficial", 1833
„Buletinul pompierilor români", VII (1935), nr. 10—12
„Buletinul Societăţii numismatice", 1947
„Calendarul Ghimpelui", 1875
„Cantor de avis şi comers", I—IV (1838—1841)
„Comunicări şi articole de istorie", 1955
„Consolatorul", VI (1903), nr. 7
„Convorbiri literare", 1884, 1885, 1940
„Cronica numismatică şi arheologică", XII (1938), XVII (1944)
„Curentul", dec. 1933, sept. 1934, febr. 1942
„Curierul Capitalei", I (1883), nr. 72
„Curierul românesc", III (1831), IV (1833), VII (1836), X (1839), XVII (1845)
„Dacia literară", I (1840)
„Deşteptarea", aug. 1904
„Dreptatea", mai 1947
„Echo eclesiastic", II (1852)
„Epoca", apr. 1904, mai 1910
„Fotografia", 1970, nr. 10
„Gazeta cărţilor", VII (1928), nr. 5—6
„Gazeta literară", VI (1959), nr. 41
„Gazeta de Moldova", XXII (1850)
„Gazeta municipală", 1935—1947
„Gazeta săteanului", Rîmnicu Sărat, 1893
„Gazeta Transilvaniei", VIII (1845)
„Hoţul", I (1887), nr. 35
„Ilustraţia", XVI (1927)
„L'Indépendance Roumaine", nr. 8261, 8278 (1903)

„Învăţătorul satului", IV (1847)
„Jurnalul de dimineaţă", mai 1947
„Le journal de Bucarest", V (1874)
„La Roumanie illustrée", 1882
„Literatură şi artă română", III (1898)
„Luceafărul", V (1906)
„Materiale de istorie şi muzeografie", I (1964)
„Minerva", 1910, 1914
„Mişcarea", nov. 1932
„Monitorul comunal al Primăriei Bucureşti", XII (1887), XIV (1889), XV (1890)
„Monitorul jurnal oficial al României", 1867
„Monitorul oficial", 1864, 1867, 1871, 1902
„Muzeul naţional", I (1836)
„Neamul românesc", dec. 1933
„Presa", 1879
„Rampa", mart. 1931
„Ramuri", număr festiv, 1905—1929, Craiova, 1929
„Revista arhivelor", 1969, nr. 1
„Revista contemporană", II (1874), nr. 4
„Revista de istorie bisericească", I (1943), nr. 1
„Revista istorică", (1918—1940)
„Revista istorică română", IV (1934), IX (1939)
„Revista muzeelor şi monumentelor", 1975, 1978
„Revista nouă", VII (1894)
„Revista poporului", IX (1900)
„Revista română", vol. I—II, Bucureşti, 1861—1862
„România", 1868
„România liberă", 1881
„România viitoare", 1913, nr. 4
„Românul", 1857, 1862, mai 1901, nr. 1169
„Seara", iunie 1911
„Secolul", apr. 1904
„Semnalul", mai 1947
„Steagul", Botoşani, 1897
„Studia Valachica", Tîrgovişte, 1970
„Studii", revistă de istorie, X (1957), XII (1959), XV (1962)
„Studii şi cercetări de istoria artei", seria arta plastică, tom 20 (1973), nr. 2
„Timpul", 1938, nr. 465
„Trompeta Carpaţilor", IV (1866), VII (1869), IX (1871), XIII (1875)
„Universu", I (1845), II (1846)
„Universul", VII (1899), 1893, 1899, 1901, 1902, 1903, 1913, 1940
„Vestitorul românesc", 1843—1846, 1848—1864
„Voinţa naţională", 1903
„Zimbrul", I (1850)

ABSTRACT

Archaeologically researched, sustained by investigation and analysis of old documents, by things and facts seen and experienced by the author himself in the longer than 80-year timestream of his life, this book — devoted to the history of Bucharest — includes, and it could not have been otherwise, oral and written evidence provided by older generations of historians, writers, artists, journalists, a.o.

For long decades now, in modern and contemporary times, the history of Bucharest has been the gist of many works and of a host of studies and articles. Books of reference covering the subject are mentioned in the Foreword to the present volume. None the less, among all solid monographs real standouts deserving special mention are still those signed by G. Ionnescu-Gion and Constantin C. Giurescu, owing to their high scientific standard and exquisite artistic layout.

Undoubtedly, a complete history of Bucharest — to which the present volume would like to be a specific contribution — will never be written before all documentary sources are published and interpreted and before all memoirs and testimonies offered by Romanians and foreigners, contemporary with this or that event occurred in Bucharest along centuries are scrupulously revaluated in order to have the worth and accuracy of information corroborated.

Still aspiring to see such a history of Bucharest written, our work — a symbiotic association of historically researched data and personal recollections of a careful eyewitness of several decades of Bucharest life — focuses on some of the most variegated but no less significant questions and aspects of the Romanian capital city's material and spiritual life. In his attempt to offer his readers a clear image and pertinent analysis of matters related to the history of Bucharest, the author arranged both synchronically and diachronically the available documentary material.

Social Life in the Last Four Centuries, the most comprehensive chapter of this book, was constructed upon a wealth of mainly unpublished yet documents. A journey through four centuries, it deals with complex and complementary aspects of socioeconomic and political life, examined and presented in their particularly brisk and typical evolution. The city's topographic and population growth triggering its expansion is surveyed in objective correlation with the development of crafts and trade, with the changes recorded in the whole country's economic pattern, starting with the late 19th century in particular. The paramount role played by estates and other kind of possessions in family life, even if such property was gained or lost in one way or another, prompted the author to insist on clashing interests cropping up in this field, as well as on the specific ways of fortune-making (rather by pillage than by work, often by purchase, by marriage) or of fortune-losing (by disinheritance). In reconstructing such a live picture that brings together representatives of all social classes, with their open or hidden interests, with passions and dramas affecting sometimes generations on end, the author has resorted to documents which historians are usually less interested in: marriage contracts, wills, donation acts. Far from being seen throught the reductionist lense of civil or administrative law, this kind of approach is insightful and suggestive of the major aspects of the city's socioeconomic life to which chancellery acts used to make scarce reference. Description of customs and rules regulating relations among individuals, between private persons and the judiciary, concerning sales and purchases, exchanges of machinery, house- or shop-renting helps the author highlight certain specific formulae of authentication and validation of acts covering such deals, as for instance the „anathema letters", which stand out by typology and idiom.

The chapter *Bucharest Vineyards and Winegrowing* catches a distinctive feature of the town given by princely, monastic or boyard vineyards abounding in both the in-town and out-town area. This entailed the appearance and development of specific crafts and jobs in wine-growing, storing and trading. Pubs and wine-presses mushroomed in town

every year in step with Bucharest's growth into a great commercial centre, located at the crossroads of trails beaten eastwards and westwards by Romanian and foreign tradesmen. This author examines in this context the duties and taxes set and collected by the princely authority on possessing a vineyard and wine-selling.

Town Planning and Redevelopment sheds light on the successful or unsuccessful undertakings made by central and local authorities for road-paving, water supply and public lighting. Drawing on the memoirs and notes written by the French traveller Legarde and his country fellow Raffet, by the British traveller Alexander and the Austrian officer Derblich, the author expands on the efforts made during the fourth decade of the 19th century for the modernization and embellishment of the promenade climbing the hill of the Metropolitan Church.

Laying out parks held a top-ranking place in Bucharest's city planning and redevelopment. Parks and public gardens used to be very popular with Bucharesters as a favourite place of amusement. The great number of parks downtown Bucharest, but also at its outskirts, a genuine green lung of the city, conserved and vitalized to this day, comes to explain why Romania's Capital has been dubbed a garden-city. *Public Gardens and Parks* is both an unadorned account and an invitation to a charming stroll through the entertainment and recreation places in old-time Bucharest.

At the gates of the city, *Tîrgul Moşilor*, having everything of a Fun Fair, was a Romantic fusion of remote traditions and new-born customs, a hotch-potch of typically rural amusements and of commercial deals of every kind. Gathering an odd world, made up chiefly of poor people, this Fun Fair used to be one of the greatest and most expected revelries in town, a space where phantasy, invigorating humour, revived traditions wedded happily and got new looks on their encounter with elements of urban civilization.

Bucharest is high on the list of cities victimized by many disasters. If some were due to objective causes like geographical location or period construction habits, others accounted for poor knowledge of urban administration going hand in hand more often than not with the authorities' carelessness or with private negligence. *Riots and Disasters* focuses on some social movements of wide contemporary response and with far-reaching reverberations in the memory of posterity, as well as on some disasters (fires, earthquakes, floods), which repeatedly harmed the city changing its looks on the one hand, and imposing a switch in the housing construction regime, in laying out the street-grid, the sewage system and in damming the rivers draining the city or surrounding it.

Old Bucharest Houses shows the author's interest in the durable assets of the city — private or public buildings — less exposed to swift changes. The biography of such buildings offers the readers an opportunity to get closer to the architects' ideas and realize the whole effervescence of constructive efforts, but, chiefly, to get an intimate knowledge of notable political, scientific and cultural trends, of epoch-making and long-resounding events, as quite a lot of these houses offered room to fervent political debates, were the ideological laboratories where great political decisions were launched, the stage of outstanding political, diplomatic and cultural moves. It is an attempt to write a true history of some important public and cultural buildings such as the Townhall and the National Theatre.

Mentioned in Bucharest as early as the 17th century, *Coffeehouses* were, according to eastern habits, a place of idle talk, informal conversation, of swapping opinions and striking deals. Coffeehouses played also a significant role in the Capital's artistic life, their names being frequently linked to the emergence of schools and trends, of newspapers and magazines quite renowned at the time. Opened almost one century and a half ago, Capşa House (coffeehouse, sweetshop, restaurant) drew for decades on end, maybe than any other similar place, the pick of Bucharest intelligentsia, gathering around its tables men of genius and highfalutin people, notable names and duds, a whole world blessed or cursed by the whimsical grace of the Muses.

How People Used to Travel is an ample survey of transportation means crossing feudal and modern Bucharest streets. It is an invitation to an original pageantry, to a unique parade of barouches, coupés, calashes, chaises, coach-and-fours, with horse-driven or electric trains in its trail.

Wishing to contemplate Bucharest from every vantage, to show its life and face under all lights, the author reserved a special chapter for *Education in Old Bucharest* with the focus on the Princely School of Letters, that had educated for more than two centuries the chancellery writers and copyists, civil servants and private clerks.

A few pages away, the chapters *Prominent Figures and Types of Bucharesters* and *Old-Time Physicians* shed light on less known aspects of the life and work of historian Nicolae Iorga, painter Oscar Obedeanu, newsman Bonifaciu Florescu, poet Artur Enăşescu, doctor Constantin Estiotu, popular philosopher Cilibi Moise, a.o. The image is rounded off by the chapter *Man of Letters in Love with the City's Past*, providing succint information

on the life and work of such personalities like Iosif Genilie, Alexandru Pelimon, Dimitrie Berindei, Dimitrie Papazoglu, Frédéric Damé, Domenico Caselli, whose names are linked to studies and works dedicated to the Bucharest of yore.

The photographers and second-hand bookdealers' communities used to play a prominent part in their town everywhere but this stands even more true for Bucharest where photographers were the devoted chroniclers of its history and second-hand bookdealers were untired galvanizers of the Capital's cultural life. Now, 150 years after the discovery of photography, calling back to memory the figure of the Transylvanian Carol Popp de Szathmari, who left down to us a host of photographic documents on Bucharest's past that earned him the name of the most important and renowned Romanian photographer, is an homage paid to a craft which can be proud of its remarkable professional servants.

Bucharest picturesqueness — faithfully described in charming pages by numerous foreign visitors of Romania's Capital — could never fade away, getting fresh reliefs in past centuries owing to the „formal events"staged periodically. *Welcoming Parades, Enthronement Ceremonies or Other Retinues* and *Parades, Ceremonies and Trains of Attendance to Welcome Foreign Visitors to the Princely Court* are evocative of the unmistakable flavour of such pageantry, which were quite an event in the life of the town, with everything that comes with it in passion and vanity, a showcase of full dress, jewellery, carriages, guards and attendants, making up a landscape in which eastern and western elements met in a unique palette of colour, rhythm, panache and poetry.

Varia Curiosa closes a batch of minor, but no less interesting facts and aspects illustrative of the Bucharesters' life and habits — the part devoted to the Bucharest of yore.

The book contains a comprehensive, older and newer, iconography, in fact a genuine pictorial history of Bucharest, making up the city's visual memory, a highly, valuable collection of documents on the evolution of Romania's Capital.

RÉSUMÉ

Cet ouvrage, consacré à l'histoire de la ville de Bucarest, met à profit non seulement les résultats des fouilles archéologiques, l'examen et l'analyse des anciens documents, mais aussi toutes choses vues et vécues par l'auteur au cours de ses plus de quatre-vingt ans de vie, de même que les témoignages écrits ou communiqués oralement de personnes ayant appartenu à des générations antérieures — historiens, écrivains, artistes, journalistes et autres.

Beaucoup d'ouvrages et d'innombrables études et articles furent consacrés au cours des décennies et jusqu'à nos jours à l'histoire de la Capitale de la Roumanie. Les plus importantes sont cités dans l'introduction du présent ouvrage et, parmi ceux-ci les solides monographies signées par G. Ionnescu-Gion et Constantin C. Giurescu, méritent une mention spéciale pour leur tenue scientifique et pour leur aspect graphique remarquable.

Une histoire complète de la ville de Bucarest—à laquelle notre ouvrage désirerait contribuer par ce qu'il offre de spécifique— ne pourra être réalisée qu'au moment où toutes les sources documentaires auront été publiées et interprétées, où tous les souvenirs et témoignages, roumains ou étrangers, contemporains de l'un ou l'autre des événements ayant jalonné au cours des siècles la vie de cette ville, auront été rassemblés, soumis au crible de l'évaluation afin d'en déterminer la valeur informative et le degré de véridicité, et seront ainsi susceptibles d'être utilisées.

Aspirant à réaliser cette histoire complète de la ville de Bucarest, notre ouvrage —qui réunit, en un tout organique, les résultats des recherches historiques proprement dites et les souvenirs personnels d'un témoin attentif de plusieurs dizaines d'années de vie bucarestoise — est consacré à quelques questions des plus importantes de la vie matérielle et spirituelle de la Capitale roumaine, l'auteur s'étant donné pour tâche d'offrir au lecteur une image claire et une analyse pertinente de plusieurs aspects caractéristiques de l'histoire de Bucarest, organisant, à cet effet, la matériel documentaire dont il dispose sur la verticale aussi bien que sur l'horizontale.

La vie sociale au cours des quatre derniers siècles, le chapitre le plus ample de cet ouvrage, fondé sur de nombreux documents, inédits pour la plupart, présente et analyse l'évolution dynamique spécifique et singulière des aspects complexes et complémentaires de la vie bucarestoise, —sociale, économique et politique — au cours de quatre siècles. Les composantes topographique et démographique de l'expansion de la ville sont analysées dans leur corrélation objective avec le développement des métiers et du commerce, avec les modifications enregistrées, le temps aidant, par la structure économique du pays, surtout à partir de la seconde moitié du XIXème siècle. Ayant pu constater le rôle essentiel joué dans la vie de famille par la propriété foncière de même que par d'autres types de possessions, fruits de l'accumulation ou de différentes formes de dépouillement, l'auteur fut amené à insister sur les conflits d'intérêts qu'ils engendrèrent, de même que sur les formes spécifiques d'enrichissement — dû parfois au travail, mais plus fréquemment à la spoliation, par suite de mariages ou d'héritages, de ventes-achats etc. — ou de déshéritement. La reconstitution d'un tableau aussi vivant — où semblent ressusciter des représentants de toutes les classes sociales, avec leurs intérêts ouvertement affirmés ou soigneusement dissimulés, les passions ou les drames souvent consommés au cours de plusieurs générations — est réalisée à l'aide de documents souvent négligés par l'historien: contrats de mariage, testaments ou actes de donation. Une telle approche — qui ne se limite cependant pas aux domaines restreints du droit civil et du droit administratif — permet une connaissance en profondeur d'aspects importants de la vie économique et sociale d'une ville que les documents de chancellerie ne reflètent que rarement. La présentation des coutumes et des principes qui réglaient les relations entre les citoyens, ou entre les citoyens et les institutions juridiques dans le cas des ventes-achats, des échanges de bien, ou des locations de logis et de boutiques révèle l'existence de formules spécifiques d'authentification

et de certification des documents qui consacraient ces transactions, parmi lesquelles les „lettres de malédiction“ s'imposent à l'attention tant par leur typologie que par leur langage spécifique.

Le chapitre *Les vignobles et les clos de la ville de Bucarest*, révèle une particularité de cette cité qui comptait entre ses murs aussi bien que dans ses environs un grand nombre de vignes et vignobles princiers, d'église ou seigneuriaux, ce qui eut pour effet de favoriser l'existence et le développement des métiers spécifiques rattachés à la production, la conservation et la commercialisation du vin. Les débits de boissons et les chais allèrent proliférant à mesure que Bucarest s'affirmait de plus en plus comme un grand centre commercial, placé au croisement des grandes routes de commerce empruntées par les marchands roumains et étrangers et reliant l'Orient à l'Occident. Les différentes obligations imposés par l'autorité princière tant aux possesseurs de vignes, qu'à ceux qui en commercialisaient le produit font elles aussi l'objet d'une minutieuse analyse.

Les Aspects édilitaires et urbanistes projettent une lumière nouvelle sur les démarches entreprises au fil du temps par les autorités centrales et locales pour assurer l'alimentation en eau de la ville, son éclairage et le pavage de ses rues. Se fondant sur les témoignages des Français Lagarde et Raffet, sur ceux de l'Anglais Alexander et de l'Autrichien Derblich, l'auteur du présent ouvrage reconstitue les efforts fournis au cours de la quatrième décennie du XIXème siècle afin de moderniser et d'embellir la promenade de la colline où s'élève la Métropolie.

Dans le context plus général des travaux d'urbanisme de Bucarest, l'aménagement des jardins publics, lieux d'agrément privilégiés de ses habitants, occupa un rôle fort important, et jouit d'une grande popularité. Le grand nombre de jardins et de parcs situés au centre même de la ville, de même qu'à ses confins, véritable poumon vert de cette cité, encore amplifié et vitalisé par nos contemporains, explique l'attribut de „ville-jardin“ accordé à la Capitale roumaine. Parcourant *Jardins et parcs*, le lecteur entreprend un périple à travers les espaces fleuris du Bucarest de jadis, y respirant le parfum authentique de ses charmes d'antan.

Tenue tous les ans à l'entrée de la ville, la *Foire des Aïeux* (Tîrgul Moşilor) fut de tout temps un lieu romantique ou les vieilles traditions côtoyaient les coutumes plus récentes, où les distractions spécifiquement rurales s'ajoutaient aux transactions commerciales de tout genre. Monde à part — vers lequel affluaient surtout les catégories de gens simples — la *Foire des Aïeux* fut l'une des grandes fêtes de la ville, toujours sttendue avec impatience, un espace de la fantaisie, de l'humour vigoureux, de survie pour ies anciennes coutumes, parfois métamorphosées, néanmoins, au contact de la civilisation urbaine.

Peu de villes plus que celle de Bucarest ne furent aussi souvent frappées de calamités dues aux facteurs objectifs (emplacement géographique, type des habitations) autant qu'aux facteurs subjectifs (expérience édilitaire insuffisante, incurie, négligeance des officialités et des habitants). Le chapitre *Émeutes et calamités* évoque des mouvements sociaux qui eurent de puissants échos nou seulement à leur époque mais aussi dans celles qui succédèrent, de même que les calamités (incendies, tremblements de terre, innondations) qui s'abattirent à plusieurs reprises sur la ville, en modifiant la physionomie et déterminant des changements de conception dans la construction de habitations, le tracé du réseau de rues, la canalisation et l'endiguement des rivières qui traversent ou entourent la ville.

Les *Anciennes maisons de Bucarest* témoignent de l'intérêt toujours vif de l'auteur pour les éléments fixes et stables, moins soumis aux changements rapides, c'est-à-dire pour les maisons privées et les bâtiments publics. Leur „biographie“ introduit le lecteur non seulement dans l'intimité de la pensée des architectes, et dans le tumulte des efforts bâtisseurs, mais aussi et surtout, dans l'intimité de quelques existences politiques, scientifiques et culturelles remarquables, le projetant au centre d'événements à large écho dans leur époque autant que par-delà les années, car beaucoup de ces maisons furent l'arène de débats politiques fervents, le laboratoire où furent conçues de grandes décisions politiques, la scène de manifestations politiques, diplomatiques et culturelles exceptionnelles. L'auteur retrace aussi l'histoire d'importants édifices publics et culturels, tels que l'Hôtel de Ville et le Théâtre national.

Mentionnés à Bucarest dès le XVIIème siècle, les *Cafés* furent, selon la coutume orientale, un lieu de causerie et de repos où avaient lieu les échanges de vues et des transaction commerciales. Ils occupèrent également une place de choix dans la vie culturelle et artistique de la Capitale, la création de plusieurs écoles et courants, la parution de quelques journaux et revues célèbres, étant souvent liées au nom de l'un ou de l'autre d'entre eux. Fondée il y a près d'un siècle et demi, la maison Capşa (café, confiserie, restaurant) polarisa, plus peut-être que d'autres établissements similaires, pendant plusieurs dizaines

d'années, la fleur des intellectuels bucarestois, réunissant autour de ses tables génies et velléitaires, consacrés et ratés, tout un monde souffrant ou se réjouissant sous l'aile inconstante des Muses.

Le chapitre *Comment on voyageait autrefois* offre un ample aperçu des moyens de transport utilisés dans les rues de Bucarest à l'époque féodale et dans les temps modernes, faisant assister la lecteur à une parade insolite où se succèdent, en un cortège pittoresque non seulement chariots, chars, charrettes, calèches, coupés et fiacres, mais aussi d'autochtones *butci* et *rădvane*, sans oublier les antiques tramways tirés par des chevaux et leurs descedents électriques.

Le chapitre consacré à *l'Enseignement dans l'ancien Bucarest* évoque l'École princière de calligraphie, où étudièrent pendant plus de deux siècles les scribes et les diacres de chancellerie, des Institutions d'Etat et privées, témoignant ainsi du souci constant de l'auteur de n'oublier aucune des différentes facettes de la vie et de la physionomie de sa ville.

C'est du même souci que relèvent *Figures et types de Bucarestois* et *Médecins de jadis* où se trouvent rappelés des aspects moins concus de la vie et de l'activité de l'historien Nicolae Iorga, du peintre Oscar Obedenaru, de publiciste Bonifaciu Florescu, du poète Artur Enăşescu, du médecin Constantin Estiotu, du philosophe populaire Cilibi Moise, d'autres encore. Le chapitre suivant: *Journalistes amoureux du passé de leur ville* où sont évoqués des personnes telles que Iosif Genilie, Alexandru Pelimon, Dimitrie Berindei, Dimitrie Papazoglu, Frédéric Damé ou Domenico Caselli, dont le nom se rattache directement à l'élaboration d'études et d'ouvrages consacrés à l'ancien Bucarest, complète heureusement les deux autres qui le précèdent.

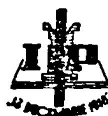
Les photographes et les bouquinistes ont toujours joué un rôle important dans la ville où ils exerçaient leur profession. Cette constatation est d'autant plus vraie pour Bucarest dont les premiers se constituèrent les chroniqueurs fervents de son histoire et les second en ferments passionnés de sa vie spirituelle. Aujourd'hui, 150 années après la découverte de la photographie, l'évocation du Transylvain Carol Popp de Szathmari, qui a laissé d'innombrables documents photographiques du passé de Bucarest, ce qui le place au rang des plus célèbres photographes roumains, se constitue en un hommage apporté à une profession merveilleusement représentée dans cette ville.

Le pittoresque de la ville de Bucarest, célébré par de nombreux voyageurs étrangers qui traversèrent la capitale de notre pays au cours du temps, et en témoignèrent dans des pages vibrantes du charme de l'authenticité, allait enregistrer périodiquement, au cours des siècles passés, des reliefs nouveaux à l'occasion des „manifestations protocolaires" de l'époque. *Cortèges d'accueil du Prince règnant, en l'honneur de son avènement ou à différentes autres occasions* et *Cortèges, cérémonies et réceptions à la Cour princière en l'honneur de voyageurs étrangers* évoque la spécifique roumain de ces fêtes, tout autant d'événements exceptionnels vécus par le capitale, où se consumaient l'orgueil et la vanité des grands et des petits et où l'étalage ostentatoire des toilettes, des bijoux, des équipages, des gardes et des laquais en livrée composaient un paysage où l'Orient et l'Occident se rencontraient en une palette unique de couleur, rythme, faste et poésie.

C'est avec *Varia-curiosa*, recueil de petits événements et d'aspects de moindre importance mais non moins intéressants et illustratifs pour la vie et les habitudes de ses habitants, que s'achève la section du livre consacrée à l'ancien Bucarest.

Le présent ouvrage est abondamment illustré, utilisánt une iconographie ancienne aussi bien que récente et offrant, en fait, une véritable histoire en photos de la ville, sa mémoire visuelle pourrait-on dire, constituée de documents d'inestimable valeur pour l'évolution de la Capitale roumaine.

Redactor : GABRIEL-FLORIN MATEI
Tehnoredactor : OLIMPIU POPA
Coli tipar : 22,75 pag ; planşe 12 alb-negru ; 4 pag. color
Bun de tipar : 18. 03. 1990.

Tiparul executat sub comanda nr. 134
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti,
România

